ALLAN PHILIP

DANSK INTERNATIONAL PRIVAT- OG PROCESRET

3. UDGAVE

JURISTFORBUNDETS FORLAG
KØBENHAVN
1976

DANSK INTERNATIONAL PRIVAT- OG PROCESRET
© Allan Philip Copenhagen 1971
er sat med Linotype Times
og trykt i Philips Bogtryk, København.
Bogbinderarbejdet er udført af
Carl Nielsens Bogbinderi, Odense.
Bogbind er tilrettelagt af
Dorrit Pedersen.
ISBN 87-574-1962-0

Tilegnet Oscar Borum

Forord til 1. udgave

Det er snart en banalitet at tale om det øgede internationale samkvem. Selvom denne nedbrydning af grænserne har givet anledning til øget aktivitet med hensyn til udarbejdelse af ensartede retsregler på tværs af landegrænserne, er udviklingen i denne henseende endnu kun i sin vorden. Det har medført, at behovet for kendskab til faget international privatret er stigende inden for alle grupper af jurister. Samtidig med at erkende min gæld til Borums Lovkonflikter, som i 40 år har dannet grundlaget for undervisningen i faget, har jeg derfor ment, at tiden var inde til en mere omfattende fremstilling.

Den amerikanske jurist Prosser har sagt, at »First editions should never be published«. Dette gælder også denne bog. Mange afsnit har kun skitsemæssig karakter. Det har ikke i den tid, der har været til disposition, været muligt at foretage så grundig en bearbejdelse af alle emner, som jeg kunne ønske mig, eller at tage det hensyn til det komparative materiale, som fagets internationale karakter gør naturligt.

Jeg har alligevel ment, at bogen i dens nuværende form kunne være til nytte både fra et studiemæssigt og et praktisk synspunkt. Visse af manglerne skulle være delvis afhjulpet ved omfattende henvisninger til fremmed litteratur i forbindelse med de enkelte afsnit. Bogen skulle således i hvert fald kunne give en lettilgængelig indgang til faget for den, som ønsker at opnå viden om et internationalt privatretligt emne.

Der er som hovedregel ikke foretaget henvisning til de store almindelige fremstillinger af faget ved de enkelte afsnit, men alene til monografier og tidsskriftsartikler. En opregning af de store almindelige fremstillinger findes i kap. 3 I, hvor forkortelser for de almindeligst brugte tidsskrifter også findes.

Jeg takker en række kolleger, der har gennemlæst afsnit af bogen og givet gode råd, samt lektor fru Merethe Stagetorn, som har gennemgået hele manuskriptet og udarbejdet bogens registre.

En særlig tak retter jeg til justitsministeriet for tilladelse til at gen-

nemgå dets praksis og benytte den i bogen, og til en række af dets embedsmænd for bistand og vejledning og gennemlæsning af visse afsnit.

Bogen tilegner jeg Oscar Borum som tak for hans indsats som skribent og lærer for faget international privatret og for hans personlige betydning for mig.

København, september 1970.

Allan Philip

Forord til 3. udgave

3. udg. indeholder en fuldstændig à jourføring med delvis omskrivning af flere afsnit. Ligesom 2. udg. indeholder denne udgave med henblik på bogens brug ved universitetsundervisningen i Sverige en dansk-svensk ordliste udarbejdet af Ninna Rösiö under tilsyn af professor jur. dr. Lennart Pålsson og revideret af Lars Lidgard.

Advokat Mogens Gaarden har udarbejdet bogens registre, for hvilket jeg takker ham.

København, maj 1976.

Allan Philip.

Indhold

ALMINDELIG DEL

KAPITEL 1. INTRODUKTION 3
I. Indledning 3
II. Den internationale privatrets begrundelse 4
III. International procesret 7
IV. Interprovinsiel ret 8
V. International skatteret 10
VI. International strafferet 10
VII. Fremmedret 11

KAPITEL 2. REGLERNE 12
I. Lovkonflikter 12
II. Lovvalgsreglens opbygning 14
III. Fuldstændige og ensidige kollisionsnormer m. flere 18

KAPITEL 3. RETSKILDER. REGLERNES FORTOLKNING OG ANVENDELSE. KVALIFIKATION 23
I. Retskilder 23
II. Ledende hensyn ved reglernes opstilling 27
III. Reglernes fortolkning og anvendelse. Kvalifikation 34

KAPITEL 4. RENVOI 48

KAPITEL 5. ANVENDELSE AF FREMMED RET EX OFFICIO ELLER EFTER PÅSTAND. OPLYSNING OM FREMMED RETS INDHOLD 53
I. Anvendelse af fremmed ret ex officio eller efter påstand 53
II. Oplysning om fremmed rets indhold 59
III. Manglende oplysning om fremmed rets indhold 62

KAPITEL 6. BEGRÆNSNINGER I ANVENDELSEN AF FREMMED RET 64
I. Ordre public 64
II. International offentlig ret 72
III. Fraude à la loi (omgåelse) 77

INTERNATIONAL PROCESRET

KAPITEL 7. LOVVALGET 79

KAPITEL 8. DANSKE DOMSTOLES INTERNATIONALE KOMPETENCE I TVISTEMÅL ... 81
I. Almindelige principper ... 81
A. Reglernes betydning ... 81
B. Konventioner ... 82
C. Reglernes opbygning ... 85
D. Forholdet til den internationale privatret ... 86
II. Retsplejelovens regler om værneting ... 88
A. Indlændinge ... 88
B. Udlændinge ... 90
C. Godsværneting m.v. ... 93
III. Værnetingsaftaler ... 100
IV. Fogedrettens kompetence ... 106

KAPITEL 9. ANERKENDELSE AF FREMMEDE RETSAKTER. FREMMEDE DOMMES RETSKRAFT OG EKSEKUTION ... 109
I. Anerkendelse af fremmede retsakter ... 109
II. Fremmede dommes retskraft og eksekutionskraft i almindelighed ... 117
A. Principper ... 117
B. Rpl. § 223 A ... 119
1. Borgerlige krav ... 120
2. Konstitutive afgørelser, bevisvirkning m.v. ... 120
3. Forlig m.v. ... 122
C. Rpl. § 479 ... 122
D. Offentligretlige krav ... 124
III. Regler, der foreskriver anerkendelse eller fuldbyrdelse af fremmede domme ... 125
A. Tyskland ... 125
B. Den nordiske domskonvention ... 126
1. Anerkendelse ... 127
a. Udeblivelsesdomme (128). b. Ordre public (128).
2. Fuldbyrdelse ... 129
C. Forskellige bestemmelser ... 129
D. Haagerkonventionen ... 130
IV. Litis pendens virkning ... 131

KAPITEL 10. DOMICIL ... 133
I. Baggrund ... 133
A. Indledning ... 133
B. Historie. Forholdet til nationalitetsprincippet ... 135
1. Historie ... 135
2. Forholdet til nationalitetsprincippet ... 136
3. Kompromisforsøg ... 137

a. Renvoi (138). b. Nordiske konventioner (138). c. Haagerkonventionen af 1951 (138).
II. Domicilbegrebet ... 140
A. Hvornår indtræder domicilskifte? ... 140
1. Teorien ... 141
2. Betingelserne ... 143
a. Opholdsbetingelsen (143). b. Er opholdet domicil? (145). c. Udsendte personers stilling (149).
B. Flere domiciler ... 151
C. Intet domicil ... 152
D. Afhængigt domicil ... 154
III. Den internationale procesrets domicilbegreb ... 156
A. Erhvervelse af domicil ... 158
B. Tab af domicil ... 159
C. Hustrus og børns domicil ... 160
D. Flere domiciler ... 160
E. Skiftekompetence ... 161
F. Lov om borteblevne ... 161
G. Faderskabssager ... 161
H. Ægteskabssager ... 162
IV. De nordiske konventioners domicilbegreb ... 162
V. Internationale konventioner ... 163
A. Habitual Residence ... 163
B. Europarådets arbejde ... 165

KAPITEL 11. NATIONALITET ... 167

KAPITEL 12. DE NORDISKE KONVENTIONER ... 169

SPECIEL DEL

PERSONALSTATUTTET

KAPITEL 13. PERSONALSTATUTTET I ALMINDELIGHED ... 175

KAPITEL 14. PERSONRETTEN ... 177
I. Kontraktshabilitet ... 178
A. I almindelighed ... 178
B. Særlig om veksel- og checkforpligtelser ... 180
II. Umyndiggørelse og lavværgemål ... 182
A. Domstolskompetence og ophør af umyndiggørelse ... 182
B. Lovvalg og anerkendelse ... 183
III. Værgemål ... 184
IV. Den nordiske ægteskabskonventions regler ... 186
A. Kompetence ... 187
B. Umyndighedens retsvirkninger ... 189

C. Ophævelse af umyndiggørelse 190
D. Anerkendelse 190
V. Navneforandring 191
VI. Borteblevne 191
VII. Haagerkonventionen af 1961 191

FAMILIERETTEN

KAPITEL 15. ÆGTESKABS INDGÅELSE OG OPLØSNING 192
I. Ægteskabs indgåelse i Danmark 194
A. Kompetence 194
B. Ægteskabsbetingelserne 195
1. Prøvelse af ægteskabsbetingelser uden for den nordiske ægteskabskonvention 195
2. Prøvelse inden for konventionens område 198
a. Prøvelse (198). b. Anerkendelse af prøvelse foretaget i et andet nordisk land (199).
II. Anerkendelse af udenlandske ægteskaber 201
III. Opløsning af ægteskab i Danmark 205
A. Kompetence 205
1. Domstolene 205
2. Administrationen 209
3. Mægling og vilkårsforhandling 211
B. Lovvalget 212
IV. Anerkendelse af udenlandske skilsmisser m.m. 212
A. Anerkendelse uden konvention 213
B. Anerkendelse ifølge konvention 218
1. Haagerkonventionen af 1. juni 1970 218
2. Den nordiske ægteskabskonvention 220

KAPITEL 16. FORMUEFORHOLDET MELLEM ÆGTEFÆLLER 222
I. Indledning 222
II. Det oprindelige lovvalg 225
III. Statutforandring 228
IV. Domstolskompetence 232
V. Den nordiske ægteskabskonventions regler 233

KAPITEL 17. BØRNS RETSSTILLING 240
I. Børn status 240
A. Lovvalget 240
1. Faderskab til børn uden for ægteskab 240
2. Ægtebarnsstatus 244
B. Værneting i faderskabssager 244
C. Anerkendelse af udenlandske faderskabsafgørelser 244

II. Retsforholdet mellem forældre og børn 246
A. Underholdsbidrag 246
B. Hvem har forældremyndigheden? 247
C. Forældremyndighedens indhold 248
D. Andre retsvirkninger 248
E. Børneforsorg 248

KAPITEL 18. ADOPTION 251
I. Adoption 251
II. Retsvirkningerne af adoption 253
III. Ophævelse af adoption 254
IV. Konventioner 255

KAPITEL 19. INDDRIVELSE AF UNDERHOLDSBIDRAG 256
I. Konventionerne 257
A. Den nordiske konvention 257
B. Haagerkonventionen 260
C. F.N. konventionen 262
II. Inddrivelse uden for konventionerne 263

ARVERETTEN
KAPITEL 20. ARVERET OG SKIFTERET 265
I. Indledning 265
II. Skifteret 267
A. Skiftekompetence 267
1. I almindelighed 267
2. Henvisning af kompetencen 269
3. Princippet om enhed og universalitet 270
4. Den nordiske dødsbokonvention 272
B. Subsidiært skifte 273
C. Anerkendelse af skiftebehandling i udlandet m.v. 274
III. Arveret 275
A. Arveret 275
B. Testamentsform 279
C. Testationshabilitet 282
D. Livsforsikringsbegunstigelser 283
IV. Arveretten i den nordiske dødsbokonvention 286
A. Arveret 287
B. Testamentsform, testationshabilitet og tilblivelsesmangler 289
C. Andre spørgsmål 290

OBLIGATIONSRETTEN
KAPITEL 21. KONTRAKTSTATUTTET I ALMINDELIGHED 292
I. Lovvalget i kontraktsretten 292

II. Kontraktstatuttets enhed og grænser 297
A. Kontraktstatuttets enhed 297
B. Kontraktstatuttets grænser 299
1. Myndighed 299
2. Andre spørgsmål om aftalens indgåelse og gyldighed 299
a. Formregler (299). b. Andre regler om aftaler (300). 1°. Aftalers indgåelse (300). 2°. Aftalers ugyldighed (303).
C. Fuldmagt 304
D. Forholdet til trediemand 306
E. Fordringers ophør 306
F. Fortolkning og udfyldning af kontrakter 307
1. Pengeforpligtelser 308
2. Praktiske fremgangsmåder 309
3. Valutaregler 309
G. Kaution 310
III. Partsautonomi 310
A. Partsautonomiens indhold 310
B. Partsautonomiens grænser 314
C. Lovvalgsaftalens gyldighed 317
D. Stiltiende partshenvisninger 318

KAPITEL 22. LØSØREKØB 321
I. Indledning 321
II. Hvilke køb er omfattet? 323
A. Internationale køb 324
B. Løsørekøb 325
C. Undtagne køb 326
III. Hvilke retsspørgsmål er omfattet? 327
A. Fuldmagt 327
B. Habilitet, form og forholdet til trediemand 328
C. Andre spørgsmål, der er undtaget 329
IV. Lovvalg ved parternes aftale 330
A. Partsautonomiens indhold 330
B. Krav til aftalen 332
V. Lovvalg i mangel af aftale 333
VI. Praktiske fremgangsmåder 336
A. Lovvalg i mangel af aftale 336
B. Parternes aftale 337
VII. Ordre public 337

KAPITEL 23. VEKSLER OG CHECKS 339
I. Indledning 339
II. Habilitet 339
III. Form 339
IV. Retsvirkninger 340

V. Protest m.v. 341

KAPITEL 24. ARBEJDSAFTALER 343

KAPITEL 25. SELSKABSRETTEN 349
I. Indledning 349
II. Tilknytningsmomentet 353
III. Dansk ret 357

KAPITEL 26. ERSTATNINGSRETTEN 361
I. Ansvarsgrundlaget 362
A. Almindelige synspunkter 362
B. Ansvar for andre 370
C. Ansvarsfrihedsgrunde 370
D. Nogle specielle skadestyper 371
1. Bilkørsel 371
a. Skade på personer og ting uden for bilen (371). b. Skade på gods, der transporteres med bilen (372). c. Skade på personer i bilen (374).
2. Luftfart 377
a. Skade på passagerer og fragt (377). b. Skade på personer og ting uden for luftfartøjet (378).
3. Skade ved skibsfart 378
4. Produktansvar 380
II. Erstatningen 382
A. Hvilke tab erstattes? 382
B. Erstatningens størrelse 383
C. Ansvarsbegrænsning 386
III. Andre spørgsmål 386
A. Flere skadevolderes ansvar 386
B. Egen skyld 386
C. Regresspørgsmålet 387
D. Lovbestemte sikkerhedsrettigheder 387

TINGSRETTEN
KAPITEL 27. DEN TINGLIGE BESKYTTELSE 388
I. Fast ejendom m.v. 389
A. Tinglig beskyttelse 389
B. Indholdet af retten til fast ejendom 390
C. Registreret skib og luftfartøj 391
II. Andet end fast ejendom 392
A. Løsøre og værdipapirer 394
1. Godet er hele tiden i samme land 394
2. Godet er blevet flyttet 396
a. Overdragelse af fuldstændig ejendomsret (396). b. Stiftelse af begrænsede rettigheder (401).
B. Simple fordringer 404

KAPITEL 28. EJENDOMSRETSERHVERVELSE VED HÆVD, EKSPROPRIATION, NATIONALISERING O.L. 406
I. Hævd ... 406
II. Ekspropriation, konfiskation o.l. ... 407
A. Indgreb over for værdier på statens eget territorium ... 408
B. Indgreb over for værdier uden for den nationaliserende stat ... 411
C. Pengekrav m.v. ... 413
D. Nationalisering af aktieselskaber ... 416

KAPITEL 29. IMMATERIALRETTEN ... 418
I. Indledning ... 418
II. Ophavsretten ... 419

PROCESRET

KAPITEL 30. KONKURS ... 424
I. Indledning ... 424
II. Værneting ... 425
III. Virkningerne af udenlandsk konkurs ... 427
IV. Lovvalget ... 429

KAPITEL 31. VOLDGIFT ... 433
I. Indledning ... 433
II. Voldgiftssagen ... 436
A. Voldgiftsaftalens gyldighed ... 436
B. Den processuelle fremgangsmåde ... 438
C. Voldgiftsrettens lovvalg ... 439
D. Domstolskompetence ... 441
III. Anerkendelse af voldgiftsaftalen og voldgiftskendelsen ... 442
A. Voldgiftsaftalens virkninger ... 442
B. Anerkendelse og fuldbyrdelse af voldgiftskendelser ... 443

KAPITEL 32. INTERNATIONAL RETSHJÆLP ... 447
I. Indledning ... 447
II. Udlændinges adgang til domstolene ... 448
III. Retsanmodninger m.v. ... 450
A. Forkyndelser ... 450
B. Bevisoptagelse m.v. ... 451

Domsregister ... 452

Lovregister ... 457

Sagregister ... 465

Dansk-svensk ordliste ... 471

ALMINDELIG DEL

KAPITEL 1

Introduktion

I. INDLEDNING

Når alle de faktiske omstændigheder i et retsforhold er foregået i Danmark eller iøvrigt kan siges alene at have tilknytning til Danmark, er hovedreglen den, at dansk ret bringes i anvendelse ved bedømmelsen af retsforholdet. Foreligger der derimod omstændigheder, der viser, at retsforholdet har en tilknytning af en eller anden art til andre lande, kan det tænkes, at fremmed ret i et vist omfang skal tages i betragtning ved retsforholdets bedømmelse. En dansker og en englænder har giftet sig, og der opstår spørgsmål om ægteskabets gyldighed eller om deres indbyrdes formueforhold; eller en dansker gør gældende, at en kontrakt, som han har indgået med en franskmand, er ugyldig eller misligholdt; eller en person gør krav på udlevering af en genstand, som tilhører ham, men som i et andet land er blevet frataget ham og videresolgt her i landet. I alle disse situationer foreligger der en tilknytning til udlandet, som kan gøre det rimeligt at tage hensyn til fremmed ret ved forholdets bedømmelse.

Afgørelsen af, hvornår fremmed ret i sådanne tilfælde skal inddrages i bedømmelsen af retsforholdet, træffes i henhold til et *sæt af danske retsregler, lovvalgsregler* eller *kollisionsnormer,* der behandles i den retsdisciplin, som kaldes for den *internationale privatret.* Den internationale privatret udgør altså et led i den systematiske behandling af dansk ret på linje med f.eks. obligationsretten, forvaltningsretten, etc. International privatret er *dansk ret,* der anvendes af danske domstole og andre myndigheder i kraft af deres forpligtelse til at anvende danske retsregler, og *ikke international ret,* folkeret. Tilsvarende regler findes i andre retssystemer, f.eks. svensk, tysk og engelsk international privatret. *Betegnelsen international* er således på en vis måde *misvisende,* og dette er anledningen til, at Ross har foreslået anvendelsen af betegnelsen interlegal

ret i stedet for. Det er imidlertid altid vanskeligt at ændre en indarbejdet terminologi. Betegnelsen international privatret anvendes derfor også i denne fremstilling og opfattes som en *angivelse af, at det drejer sig om regler, der vedrører private retsforhold med tilknytning til udlandet.*

Både af traditionelle årsager og på grund af formålet med den internationale privatrets regler er interessen for og påvirkningen fra fremmed ret vistnok større inden for denne end inden for de fleste andre dele af dansk ret.

I forhold med international tilknytning må man ofte ved udarbejdelse af kontrakter, rådgivning om fremtidige ægtefællers forhold, etc., tage hensyn til indholdet af fremmede international privatretlige regler. Da man ikke ved, om sagen kommer for en dansk domstol eller en fremmed, og da den fremmede domstols internationale privatret kan afvige fra dansk international privatret, er det nødvendigt at sikre sig, at parternes retsforhold bliver tilfredsstillende også efter de retsregler, der skal regulere parternes retsforhold i henhold til den fremmede internationale privatret, hvis anvendelse er mest sandsynlig. Man taler i denne forbindelse om *conflict avoidance.* Den rette rådgivning med henblik på conflict avoidance forudsætter kendskab til den internationale privatret og den materielle ret i de lande, til hvilke tilknytning foreligger i sagen.

Jfr. herom The preventive law of conflicts, 21, Law and contemporary problems, 1956.427 ff.

Også iøvrigt har kendskab til fremmed international privatret betydning på grund af den fælles tradition og udvikling og den forholdsvis sparsomme litteratur og domspraksis her i landet.

II. DEN INTERNATIONALE PRIVATRETS BEGRUNDELSE

Årsagen til, at det kan have betydning at anvende fremmed ret på et retsforhold er, at retsreglerne ikke er ensartede fra land til land. Nogle lande har legal fællesejeordning mellem ægtefæller, andre har legalt særeje, i nogle lande er et løfte bindende, når det afgives, i andre, når det accepteres, etc. I det omfang, der gennem internationale konventioner eller på anden måde er skabt *retsenhed* i flere lande, mister den internationale privatret sin betydning i forholdet mellem disse. Det er dog sjældent, at der gennem sådanne ordninger opnås fuldstændig retsenhed. Om den internationale privatrets forhold til ensartede love i flere lande, jfr. Broch i TfR 1968.

595 ff, Malintoppi i Recueil des Cours 1965 III 1, smlgn. Lögdberg i NIR 1970.341, O. C. Giles, Uniform Commercial Law.

Når retsreglerne i forskellige lande ikke er ensartede, har det naturligvis mange årsager, teknisk og kulturel udvikling, herskende religion og moral, økonomisk samfundsstruktur, politisk ideologi, historisk tradition, etc. Man kunne tænke sig, at dette ville føre til afvisning af, at man skulle tage hensyn til fremmede retsregler, fordi de ofte udspringer af helt andre samfundsforhold end ens egne regler. Der har imidlertid siden middelalderen i europæisk ret udviklet sig en tradition for en sådan hensyntagen, og der antages i dag af mange at eksistere en *folkeretlig forpligtelse* for landene *til at have en international privatret,*[1] uden at denne forpligtelse dog efter de flestes mening kan gives et mere specificeret indhold end netop dette, at der skal tages et vist hensyn til fremmed ret i de tilfælde, hvor der foreligger en fremmed tilknytning.

Der har tidligere været givet forskellige *begrundelser for anvendelsen af fremmed ret,* især knyttet til diskussionen om dens folkeretlige grundlag. De fleste fremstillinger indeholder redegørelser herfor. Disse begrundelser er i dag kun af dogmehistorisk interesse. Det har alligevel en vis interesse at beskæftige sig med årsagen til anvendelsen af fremmed ret, selv om det i dansk ret ligger fast, at fremmed ret skal anvendes i et vist i den internationale privatret nærmere angivet omfang. Det skyldes, at der herigennem kan opnås en vis forståelse af de problemer, som man står overfor i den internationale privatret, ligesom begrundelserne for fremmed rets anvendelse indgår i motiverne for regeldannelsen inden for disciplinen, reglernes reale grunde. Da den internationale privatret for en stor del er ulovbestemt eller alene reguleret af meget generelle lovregler, hvis nærmere indhold må udformes af retsanvendelsen, spiller de reale grunde en stor rolle inden for dette retsområde. Der henvises herom til kapitel 3.

Som baggrund for diskussionen om den internationale privatrets begrundelse skal der gives en kort redegørelse for den *historiske udvikling* på dette punkt.

Den internationale privatrets doktrinhistorie går tilbage til påbegyndelsen

1. Jfr. Ross, Lærebog i Folkeret, 4. udg. 1961, 87 f og 206 ff. Ross opfatter forpligtelsen som et led i den folkeretlige fremmedret og begrænser den derfor til at angå sager, hvori en udlænding er part, jfr. 206 f med n. 28.

af studiet af romanistisk ret i *Bologna* og de øvrige norditalienske universiteter i 1200- og 1300-tallene. Dens sætninger afledtes af romerretten, og fra de italienske juristers udlægning af romerretlige skriftsteder stammer den tradition, at der findes et fælles overordnet system af lovvalgsregler, en opfattelse, som kom til at spille en stor rolle for udviklingen.

Romerretten var de norditalienske staters fælles retssystem. De havde ganske vist hver for sig en del særlige retsregler, som fortrængte romerretten, men i mangel af sådanne faldt man tilbage på romerretten. Dertil kom, at lovgivningskompetencen antoges at være afledt af romerretten og derfor også kunne begrænses af denne. Den internationale privatret fremtrådte som den romerske kejsers fordeling af lovgivningskompetencen mellem de underordnede samfund indbyrdes og mellem hvert enkelt af disse og det overordnede retssystem, romerretten. Denne opfattelse af den internationale privatret fastholdtes i doktrinen, selv da der ikke længere fandtes noget grundlag for den i de statsretlige forhold.

Først de *hollandske forfattere* i 1700-tallet brød med denne opfattelse. Da de egentlige nationalstater begyndte at interessere sig for den internationale privatret, kunne de påberåbe sig en fuldstændig suverænitet overfor alle andre lovgivere, bygget på den folkeret, som netop var under udvikling, og som i sin daværende form ikke selv indeholdt nogen begrænsning i deres kompetence. Ikke desto mindre var de indstillet på at anvende fremmed ret og begrundede det med den såkaldte *comitas gentium,* den mellemfolkelige imødekommenhed. Det enkelte lands international privatretlige regler søgte alene deres gyldighed i statens egen lovgivningskompetence, ikke i noget overordnet retssystem. Den imødekommenhed at anvende fremmed ret beroede ikke, som det har været ment, på den enkelte dommers forgodtbefindende. Det var lovgiverens imødekommenhed, der gav sig udslag i international privatretlige regler, som domstolene skulle anvende. Forskellen er dog ikke stor, da lovreglerne kun var få, og retsreglerne skabtes af domstolene. Engelsk og amerikansk retspraksis, der blev stærkt påvirket af den hollandske skole, indeholder den dag i dag hyppige henvisninger til comitas gentium i forbindelse med udviklingen af reglerne.

Årsagen til, at man udviste mellemfolkelig imødekommenhed, var at finde i praktiske hensyn. Ens egne borgere ville få vanskeligheder, såfremt ens eget lands ret ikke blev anvendt ved fremmede domstole. For at opnå gensidighed måtte man vise imødekommenhed. Dybest set var det altså det praktiske livs behov for, at fremmed ret tillægges betydning ved de forskellige landes domstole, der blev det afgørende.

Med den hollandske skole var det fastslået, at international privatret er national ret. Ikke desto mindre har linjen tilbage til de norditalienske forfatteres opfattelse af den internationale privatret som en overordnet ret, der fordeler lovgivningskompetencen mellem staterne, holdt sig ned gennem tiden lige til den nyeste tid. Gang på gang har den fået nye tilhængere og direkte eller indirekte påvirket udviklingen i teorien.

Ifølge en anden opfattelse skyldes anvendelsen af fremmed ret forpligtelsen til at anerkende *erhvervede rettigheder,* herunder rettigheder erhvervet i udlandet. En sådan forpligtelse, der alene kunne have folkeretlig karakter, kan imidlertid næppe siges at eksistere. Dertil kommer, at det stadig beror på de international privat- og procesretlige regler, efter hvilket lands ret det skal afgøres, om der er erhvervet en rettighed. Så længe disse regler hører til national ret og varierer fra land til land, er teorien derfor intetsigende. Noget andet er, at en af årsagerne til, at man anvender fremmed ret, er ønsket om i videst mulig udstrækning at undgå at de enkelte retsundergivne lider under forskellen i landenes retsregler. Synspunkter fra læren om erhvervede rettigheder kan derfor indgå i de reale grunde ved opstillingen af de enkelte lovvalgsregler. Jfr. også ndf. kap. 9 I.

Med hensyn til den internationale privatrets historie henvises til T. Gihl, Den internationella privaträttens historia och allmänna principer, 1951, og H. Federspiel, Den internationale privatret i Danmark, 1909.30 ff. Jfr. også Stig Iuul, Europæisk rets udvikling 29 ff, Ernst Andersen, Træk af Juraens Udvikling I, Personret 5 ff, og Lovkonflikter 17 ff.

III. INTERNATIONAL PROCESRET

Reglerne om lovvalget må ses og udformes i sammenhæng med reglerne om *domstolskompetence* i international henseende, jfr. kap. 8. Ligesom tilknytningen til et fremmed land kan have betydning for, hvilket lands ret der skal bringes i anvendelse, kan den også være af betydning for, om en dansk domstol overhovedet er kompetent til at tage sig af sagen eller ikke. Mens en relativt mindre interesse i at regulere et retsforhold efter dansk ret kan begrunde anvendelsen af fremmed ret, kan fuldstændig manglende dansk interesse i det pågældende retsforhold føre til danske domstoles inkompetence. Jo videre domstolskompetencen rækker, desto større grund kan der være til anvendelse af fremmed ret. Reglerne om domstolskompetence spiller derfor en rolle ved overvejelserne om kollisionsnormernes indhold.

Reglerne om *anerkendelse og fuldbyrdelse af fremmede domme og andre fremmede retsakter* har også nær tilknytning til den internationale privatrets problemer, jfr. kap. 9. Mens lovvalgsreglerne afgør, i hvilket omfang fremmede generelle retsforskrifter skal anvendes af danske domstole, afgør reglerne om anerkendelse af domme, hvornår der skal tages hensyn til de i udlandet trufne af-

gørelser om løsninger af konkrete retstvister. Ofte drejer det sig om at lægge en fremmed domstols anvendelse af dens egen ret til grund i stedet for selv at træffe en afgørelse baseret på de samme regler, som for en dansk domstol vil være fremmed ret og derfor vanskeligere at anvende. Der skal meget til for, at en dansk domstol kan anvende en fremmed retsregel bedre end den fremmede domstol, til hvis egen ret reglen hører. Dertil kommer, at nægtelse af anerkendelse i visse tilfælde kan medføre vanskeligheder, fordi der ikke er kompetence for danske domstole til selvstændigt at optage sagen til behandling.

I et vist omfang kan det endvidere være vanskeligt at sondre mellem anvendelse af fremmed ret og anerkendelse af fremmede retsakter. Det gælder især ved spørgsmål om personlig status. I visse tilfælde forudsætter afgørelsen af en persons status anvendelse af fremmed ret, i andre en afgørelse af, hvilken betydning man vil tillægge en fremmed dom eller anden retsakt.

Reglerne om domstolskompetencen i international henseende og om anerkendelse og fuldbyrdelse af fremmede domme behandles foruden i faget retspleje også ofte i en særlig disciplin, kaldet den *internationale procesret*. Her behandles endvidere spørgsmålet om retsplejen i sager med fremmed tilknytning og reglerne om bistand til andre landes domstole i processuelle anliggender, såsom vidneafhøring til brug for fremmede domstole, forkyndelser af fremmede stævninger o.l., jfr. kap. 32.

På grund af den nære sammenhæng mellem de international privatretlige og international procesretlige regler vil de her blive behandlet i sammenhæng. I den almindelige del vil visse mere almindelige principper blive omtalt i kap. 7–9. De specielle regler om de enkelte retsforhold vil blive behandlet i forbindelse med lovvalgsreglerne vedrørende disse retsforhold.

IV. INTERPROVINSIEL RET

Den *interprovinsielle rets* regler finder anvendelse, når der ikke er fuldstændig retsenhed inden for et enkelt land. Her i landet kendes denne situation i forhold til Færøerne og Grønland ligesom den i en overgangsperiode efter genforeningen kendtes i forhold til Sønderjylland.

Herom henvises til Lovkonflikter 5 ff, Max Sørensen, Statsforfatningsret 53 ff. Om Dansk Vestindien, jfr. Waaben i J. 1964.325 ff.

Tilsvarende problemer kendes især i U.S.A., Canada, Storbritannien m.fl. I føderale stater opstår foruden de interprovinsielle problemer i forholdet mellem de enkelte delstaters ret også særlige problemer i forholdet mellem de enkelte delstaters ret og unionens ret.

Mens den internationale og interprovinsielle privatret forudsætter, at de retssystemer, som valget står imellem, er knyttet til et bestemt territorium, hvor der hersker retsenhed, forekommer der tilfælde, hvor ikke alle persongrupper, der lever inden for et bestemt territorium, er underkastet samme retsorden, men hvor den anvendelige ret beror på tilknytningen til en bestemt persongruppe, ikke til et bestemt territorium. Persongruppens afgrænsning har ofte beroet på religiøse eller etiske forhold. Afgørelsen af, hvilken persongruppes ret der skulle anvendes, beroede da på regler, der omtales som *interpersonal ret*. En sådan ordning, der var den oprindelige i Europa og i hvert faldt kendtes visse steder dér op til 2. verdenskrig, findes til dels endnu på Grønland og kendes, især på familierettens område, både i Afrika og Asien.[2]

Selvom problemerne i den interprovinsielle og interpersonale privatret ligner de international privatretlige meget, er løsningerne ikke nødvendigvis de samme. Ofte vil lovgiveren og domstolene eller i hvert fald appelinstansen som i Danmark og i Storbritannien være den samme for de forskellige retssystemer indenfor området. Dette muliggør en bedre tilpasning af de flere retssystemers anvendelsesområder til hinanden end på det internationale felt. Der kan også i højere grad tages lokale hensyn. Hertil kommer, at den nære statslige tilknytning mellem de flere retsområder kan begrunde en større hensyntagen til retssystemet i de andre områder end til retsreglerne i fremmede lande. Det har fundet udtryk i den såkaldte full faith and credit-klausul i den amerikanske unions forfatning, der kræver gensidig anerkendelse i medlemsstaterne og unionen af de andre medlemsstaters offentlige retsakter og domme. Jfr. hertil Ehrenzweig, A Treatise on the Conflict of Laws, 1962.16 ff, samme, Private international law I 1967, 19 ff og Trolle i UfR 1972.B 245 ff.

Eksistensen af stater uden retsenhed skaber særlige problemer ved lovvalget. Hvor nationaliteten er tilknytningsmoment, giver lovvalgsreglen således ikke svar på, hvilket af flere retssystemer i det

2. Jfr. om en lignende ordning for de hollandske beboere på Amager, Axel H. Pedersen, Birketing i Gl. Københavns Amt, 1 ff og 43 ff.

land, hvor personen er statsborger, der skal anvendes. En række moderne konventioner, således de nyere Haagerkonventioner, indeholder såkaldte federal clauses, der tilsigter at løse disse vanskeligheder, jfr. f.eks. skilsmissekonventionen, bekg. nr. 83 af 24. juli 1975, LTC, art. 13–16. Hvor problemerne ikke er løst på denne måde, står valget mellem at anvende det pågældende lands egne regler herom, hvis sådanne findes, som tilfældet er i Spanien, eller at søge at nå frem til regler, der ligger så nær som muligt op ad ens egne lovvalgsregler.

V. INTERNATIONAL STRAFFERET

Den internationale strafferet indeholder reglerne om, hvilke handlinger der er omfattet af dansk straffemyndighed, hvilket lands lov der skal anvendes, betydningen af, at straf er blevet idømt i udlandet, samt fuldbyrdelsen af fremmede straffedomme, jfr. straffelovens §§ 6–12, færdselslovens §§ 69 a og 70, stk. 10, rpl. §§ 697–98, lov nr. 214 af 31. maj 1963 og lov nr. 522 af 23. december 1970 om fuldbyrdelse af udenlandske straffedomme, jfr. bekg. nr. 64 af 18. juni 1975 LTC, lov nr. 252 af 12. juni 1975 om overførsel af retsforfølgning til udlandet, lov nr. 249 af 9. juni 1967, lov nr. 27 af 3. februar 1960 og lov nr. 251 af 12. juni 1975 om udlevering samt bekg. nr. 18 af 17. juli 1963 LTC om retshjælp. Herom henvises til S. Hurwitz og K. Waaben. Den danske Kriminalret, Alm. del, 4. udg., 94 ff, Gomard, Adhæsionsproces 52 ff. Jfr. også S. Glaser, Droit international pénal conventionnel, Grüntzer i Droit pénal européen 357 ff, Lombois, Droit pénal international, 1971, Oehler, Internationales Strafrecht 1973 og UfR 1973.318 H. Se også forslag til lov om erstatning fra staten til ofre for forbrydelser § 1, lovforslag nr. 144 1975–76.

VI. INTERNATIONAL SKATTERET

Den *internationale skatteret* indeholder regler om, hvem og hvad der er underkastet beskatning her i landet, om international bistand i skattesager og om undgåelse af dobbelt beskatning. Jfr. herom lov

nr. 74 af 31. marts 1953, Thøger Nielsen, Indkomstbeskatning II 102 ff, 112 ff, 245 ff, 264 ff, 409 ff og 449 ff, Thielsen i Skattepolitisk Oversigt 1973.272 ff, Ottmar Bühler, Internationales Steuerrecht und Internationales Privatrecht, 1960, og Tixier og Kerognès, Droit Fiscal International, 1974.

VII. FREMMEDRET

Den internationale privatrets regler er ikke de eneste danske retsregler, der lægger vægt på forekomsten af en tilknytning til udlandet. Det samme gælder de såkaldte *fremmedretlige regler*. Det er de regler, der regulerer fremmedes, herunder fremmede selskabers, ret til at opholde sig i Danmark, udøve virksomhed her, reglerne om deres beskatning m.v. I nogle fremmede lande behandles disse regler i sammenhæng i en særlig disciplin, fremmedretten (Law of Aliens, la condition des étrangers). Jfr. iøvrigt Philip, Studier i den internationale selskabsrets teori, kap. 8, særlig 180 ff, Nordisk Udredningsserie 16/70 samt First Periodical Report by the Standing Committee on the European Convention on Establishment (Individuals) 1971.

Forskellen mellem fremmedrettens og den internationale privatrets regler er, at den tilknytning, der foreligger til udlandet, for fremmedrettens vedkommende er relevant med hensyn til, om en bestemt dansk retsregel finder anvendelse, medens den for den internationale privatrets vedkommende har betydning for valget mellem flere forskellige landes retssystemer.

Grænsen mellem de to sæt regler er imidlertid ikke altid ganske klar, særlig ikke i grænseområderne mellem international privatret og international offentlig ret. Dertil kommer, at der kan være en vis sammenhæng mellem den fremmedretlige og den international privatretlige behandling, som kan gøre det naturligt i visse tilfælde at behandle problemerne under ét.

Jfr. Simon-Depitre i Revue critique 1974.591 ff.

KAPITEL 2

Reglerne

I. LOVKONFLIKTER

Den internationale privatret er en del af dansk ret, og dens regler er danske retsregler på linje med andre regler.

Man har talt om, at den internationale privatret har til opgave at fordele kompetencen til at lovgive mellem staterne (folkeretlig opfattelse) eller at afgrænse den danske lovgivnings kompetence i forhold til fremmed ret. Da reglerne ifølge denne opfattelse angiver grænserne for de enkelte staters kompetence, kan man sige, at de løser kollisioner imellem kompetencekrav, der er fremsat af flere stater. De har derfor fået betegnelsen *kollisionsnormer*. Man taler om at afgrænse udstrækningen af de enkelte staters lovgivning i rummet, om *lovkonflikter i rummet*.

På lignende måde har man, når det drejer sig om at afgøre, om en ældre eller nyere lov inden for samme retssystem skal finde anvendelse, talt om lovens afgrænsning i tidsmæssig henseende og *lovkonflikter i tiden*. Reglerne om loves ikrafttræden, om tilbagevirkende kraft og de enkelte loves overgangsregler er regler til løsning af lovkonflikter i tiden, intertemporale regler.

Særlige intertemporale problemer findes inden for den internationale privatret, når man skal afgøre, om ny eller gammel ret inden for et fremmed retssystem skal anvendes. Det er ikke altid det pågældende retssystems egen afgørelse heraf, der lægges til grund.

Til disse problemer henregnes ofte også de, der opstår, hvor der ikke er tale om lovændringer, men hvor den relevante tilknytning på grund af faktiske omstændigheders forandring skifter, hvor f.eks. en person ændrer domicil, eller en ting bliver flyttet. Her taler man om *statutforandring* eller conflit mobile.[1] Disse spørgsmål har vist sig at være af særlig stor betydning i forbindelse med formueforholdet mellem ægtefæller, jfr. kap. 16 III.

1. Om disse spørgsmål, se især C. Gavalda, Les conflits dans le temps en droit international privé, 1955, F. Rigaux, Le conflict mobile en droit international privé, Recueil des cours, Académie de droit internationale 1966 I 333 ff og H. Eek, Internationell privaträtt, 2. udg. 1967.160 ff. Jfr. endvidere P. Roubier, Le droit transitoire, 2. ed., 1960, P. Level, Essai sur les conflits de lois dans le temps, 1959 og Bach i Revue Trimestrielle de droit civil 1969.405 ff. For dansk ret jfr. J.M. cirk. nr. 4 af 10. januar 1966, Borum, Lovkonflikter, 3. udg., 1948, 3 ff., Ross, Dansk Statsforfatningsret I, 2.

En mellemform er de såkaldte *annektionskonflikter,* hvor tilknytningen og den anvendelige lov skifter samtidig på grund af et landområdes overgang fra et land til et andet, jfr. om Sønderjylland, N. Cohn, Oversigt over de vigtigste forskelligheder mellem den i Sønderjylland gældende og den danske privatret og O. A. Borum, Oversigt over den i de sønderjydske landsdele endnu gældende særlovgivning.

Når der ikke er tale om et internationalt regelsæt, om kollisioner mellem ligestillede lovgivninger eller om en på den folkeretlige suverænitetslære bygget selvbegrænsning fra statens side, men om nationale regler, der ensidigt angiver gyldighedsområdet for statens retsregler og angiver, i hvilket omfang man vil anvende fremmede retsregler, er denne terminologi uhensigtsmæssig. I nyere tid ser man hyppigt anvendt det mere dækkende udtryk lovvalgsregler. De to betegnelser vil i denne fremstilling blive anvendt i flæng.

Den internationale privatrets regler er af *formel karakter,* d.v.s. at de ikke selv løser retskonflikter, men alene anviser, hvilke regler der skal anvendes for at løse retskonflikter. De har således en lignende placering som mange processuelle regler, der alene har betydning for, men ikke selv angiver løsningen af en retskonflikt.

I modsætning til de formelle regler står de *materielle regler,* hvorved forstås de regler i et retssystem, ved hjælp af hvilke man direkte kan finde frem til løsningen af en konflikt.

Sondringen mellem formelle og materielle regler gøres alene af praktiske grunde. Der må ikke drages konklusioner fra denne sondring. I virkeligheden er alle retsregler af fragmentarisk karakter og kan kun forstås og anvendes i sammenhæng med andre. Den regel, der anvendes til løsning af en konkret konflikt, er i virkeligheden en kombination af en række forskellige formelle og materielle retsregler, der i fællesskab fører til resultatet. Dette får betydning ved anvendelsen af de international privatretlige regler, jfr. nedenfor kap. 3.

udg., 1966.342 ff., Poul Andersen, Dansk Forvaltningsret, 5. udg., 1965.20 ff., Max Sørensen, Statsforfatningsret, 1969, 190 ff. Jfr. også NJA 1968.126, Nord.Domss. 1968.121. Om tilsvarende problemer ved traktater jfr. W-D. Krause Ablass, Intertemporales Völkerrecht.

II. LOVVALGSREGLENS OPBYGNING

Den typiske lovvalgsregel er opbygget i *to led*. Det ene af disse, reglens referensled, angiver dens anvendelsesområde. Det andet led angiver den relevante tilknytning. Det er tilknytningsmomentet. Som eksempel kan nævnes en kollisionsnorm som »arveretlige spørgsmål bedømmes efter arveladers sidste domicillov«. Her er »arveretlige spørgsmål« kollisionsnormens referensled eller samlemappe, som det er blevet kaldt, mens »arveladers sidste domicillov« er tilknytningsmomentet, som, når reglen anvendes på en konkret sag, viser hen til et bestemt retssystem, nemlig det retssystem, der gælder i det land, hvor arvelader var domicileret, da han døde.

Reglens *referensled* er normalt udformet som en angivelse af et større eller mindre, mere eller mindre velafgrænset område af det danske juridiske system, f.eks. familieformueretlige, tingsretlige, selskabsretlige spørgsmål. Denne måde at formulere referensledet på kan give anledning til vanskeligheder ved afgørelsen af, hvilken kollisionsnorm et bestemt problem henhører under. Den juridiske videnskabs systemudtryk er ikke klare velafgrænsede begreber. Deres anvendelse og indhold beror på traditionen og hensigtsmæssighedssynspunkter og varierer fra tid til anden og fra forfatter til forfatter. De har normalt ikke retlig betydning, men har alene til formål at lette den systematiske fremstilling af retsreglerne.[2]

Hertil kommer de vanskeligheder, der skyldes, at lovvalgsreglerne også skal anvendes, når de rejste problemer opstår på grundlag af indholdet af fremmede retssystemer, der enten kan være helt anderledes opbygget end det danske, eller hvor begrebene i hvert fald ofte har et væsentlig forskelligt indhold. Disse spørgsmål om afgrænsning af reglernes anvendelsesområde eller *kvalifikationen,* som det ofte er blevet kaldt, vil blive nærmere drøftet nedenfor i kap. 3.

Det er navnlig, så længe de international privatretlige regler er forholdsvis uudviklede, at deres referensområde er meget vidt og vagt angivet. Efterhånden som det internationale samkvem udvides, og der samles erfaringsmateriale for, hvor problemerne opstår, bliver det muligt at formulere mere velafgrænsede kollisionsnormer, som

2. Jfr. herom Ross, Ret og Retfærdighed, 1953.244 ff og Ernst Andersen, Personret, 1966.7 f.

omfatter betydelig mindre områder. Herved muliggøres også opstilling af egentlige lovregler på området, og mængden af international privatretlig lovgivning, særlig lovgivning baseret på internationalt samarbejde, har da også været stigende i de senere år.

Lovvalgsreglens andet led er *tilknytningsmomentet,* d.v.s. den tilknytning til et bestemt retssystem, som er relevant inden for kollisionsnormens anvendelsesområde. Når man ved hjælp af referensledet har fundet frem til kollisionsnormen, kan man af tilknytningsmomentet aflæse, hvilket retssystem det er, der skal anvendes, eller som det ofte siges, hvilket retssystem der henvises til. I det ovenfor angivne eksempel er det den tilknytning, der angives ved arveladers sidste domicil, der er relevant. Når man kender arvelader, kan man konstatere, hvor han var domicileret ved sin død. Den på dette sted gældende lovgivning skal da finde anvendelse.

I tidens løb er det især visse bestemte tilknytninger, der er blevet anset for relevante i relation til de forskellige retsområder. Inden for *personalstatuttets* område, d.v.s. de dele af retssystemet, der særlig beskæftiger sig med de personlige retsforhold, altså person-, familie- og arveretten, jfr. kap. 13 ff, er det især domicilet, der er den relevante tilknytning i dansk international privatret ligesom i norsk og engelsk-amerikansk international privatret. I de øvrige europæiske lande har det derimod især været nationaliteten, der er blevet betragtet som den relevante tilknytning. Den relevante tilknytning er ofte selv blevet betegnet som personalstatuttet. Man taler således om en persons personalstatut som udtryk for lovgivningen i det land, hvor han er domicileret, respektive hvis nationalitet han har. Man kan altså tale om at anvende personalstatuttet på personalstatuttets område. Om domicilet, jfr. ndf. kap. 10.

På samme måde anvender man betegnelsen *kontraktstatuttet* i den del af den internationale privatret, der beskæftiger sig med kontraktsrettens problemer, den internationale kontraktsret. Her er det tilknytninger som indgåelsesstedet, opfyldelsesstedet, indholdet af kontraktsparternes beslutning eller en af parternes domicil, der er de relevante tilknytninger.

På *tingsrettens* område er det især tingens beliggenhed, der er relevant som tilknytning. Man taler om lex situs eller lex rei sitæ.

Hyppigt spiller *stedet for en handlings foretagelse* en rolle som

afgørende tilknytning, således i erstatningsretten locus delicti og i ægteskabsretten locus celebrationis. Man har traditionelt opstillet reglen locus regit actum, som særlig har betydning med hensyn til formkravene til en handling, jfr. herom ndf. kap. 20 III B. og kap. 21 II C. 1.

Stedet, hvor en sag behandles, hvor domstolen, der behandler den, findes, er en betydningsfuld tilknytning, idet udgangspunktet er, at lovgivningen i dette land bringes i anvendelse, og at en anden lovgivning kun anvendes, såfremt dette lands international privatretlige regler fører dertil. Dette sted omtales som forum eller domstolslandet, og dets lovgivning som lex fori. Foruden det netop angivne udgangspunkt har man også som særlige international privatretlige regler opstillet reglen om, at man i processuelle spørgsmål og i spørgsmål, der vedrører den offentlige ret, altid anvender lex fori. Disse regler må tages med et vist forbehold, jfr. om offentlig rets anvendelse ndf. kap. 6. Det anerkendes iøvrigt i dag almindeligt, at der hos de retsanvendende myndigheder, uanset erkendelsen af en pligt til at anvende fremmed ret i overensstemmelse med den internationale privatrets regler, er en tendens til at anvende lex fori i så vid udstrækning som muligt.

Det lands lovgivning, som skal anvendes i henhold til kollisionsnormen, omtales abstrakt som *lex causæ,* sagens lovgivning. Var arveladers sidste domicil i Sverige, er svensk ret altså i henhold til det tidligere anførte eksempel på en kollisionsnorm lex causæ. Udtrykket benyttes også for at angive det lands lovgivning, der i almindelighed er bestemmende ved behandlingen af den pågældende sag eller sager af den pågældende art, i modsætning til det lands lovgivning, der skal finde anvendelse på mere specielle områder af sagen, såkaldte *særstatutter.*

Medmindre andet udtrykkeligt er anført, menes der med den i tilknytningsmomentet liggende henvisning *kun en henvisning til det pågældende lands materielle ret* på det i referensledet angivne retsområde. Henvisningen angår altså specielt ikke det pågældende lands internationale privatret. Angår henvisningen undtagelsesvis også det fremmede lands internationale privatret, foreligger der en accept af den såkaldte *renvoi* doktrin, jfr. herom ndf. kap. 4.

Med hensyn til udtalelsen om, at henvisningen alene vedrører det

fremmede lands ret inden for kollisionsnormens referensområde, henvises til omtalen af såkaldt *sekundær kvalifikation,* ndf. kap. 3 III.

De fleste af de tilknytningsmomenter, hvormed man arbejder i dag, har længe været kendt. De har imidlertid fra tid til anden været tillagt varierende betydning efter de formål, der har været forfulgt med lovvalgsreglerne. *Striden mellem nationalitetsprincippet og domicilprincippet* på personalstatuttets område illustrerer meget godt dette. Nationalitetsprincippet, som vel oprindelig skylder en nationalistisk ideologi sin anvendelse, fører til anvendelse af fremmed ret i forholdsvis vid udstrækning, fordi man, ligesom man forlanger sin egen ret anvendt på sine egne statsborgere, når de befinder sig i udlandet, må anvende fremmede borgeres hjemlandslovgivning på disse ved sine egne domstole. Domicilprincippet indebærer derimod en sjældnere anvendelse af fremmed ret, fordi de fleste sager vedrørende en persons retsforhold vil opstå i det land, hvor han er bosat, uanset i hvilket land han er statsborger. Anvendelsen af det ene eller det andet af de to principper har derfor haft sammenhæng med politiske hensyn og ønsket om henholdsvis at anvende sit eget lands ret eller i højere grad at lægge vægt på personens tilknytning.

Der har i nyere tid fundet en udvikling sted i udformningen af kollisionsnormerne, specielt af deres referensled, som afspejler en udvikling og nuancering af retsreglerne. I ældre tid herskede den såkaldte *statutteori,* ifølge hvis franske udformning lovene kunne opdeles i en gruppe, der vedrører personerne, og en gruppe, der vedrører tingene, statuta personalia og statuta realia. På det område, der omfattes af *personalstatuttet,* skulle man anvende personens hjemlands lovgivning, mens man på *realstatuttets* område skulle anvende loven i det land, hvor den pågældende ting var beliggende. Man talte om, at de *personelle love var ekstraterritoriale,* fordi de fulgte personen rundt i verden, mens de *reale love var territoriale.* Man anvender iøvrigt stadig udtrykket, at en lov er territorial, når man mener, at den er den eneste, der kan komme til anvendelse på forhold, der angår et bestemt territorialt afgrænset retsområde, ligesom man taler om, at *territorialiteten* er grundsynspunkt i et international privatretligt system, hvis det ved udformningen af lovvalgsreglerne lægger hovedvægten på, hvor de faktiske omstændigheder, der skal reguleres, udspiller sig. Et system, der er baseret på bopælen som tilknytning, er således mere territorialt betonet end et system, der er baseret på nationaliteten. Derimod indebærer udtalelsen, at en lov er territorial, *ikke* at lex fori skal anvendes. Jfr. iøvrigt Madsen-Mygdal, Ordre Public og Territorialitet.

Da det kunne være vanskeligt at opdele lovene klart i de to angivne grupper, føjede man en tredje gruppe til, *statuta mixta,* d.v.s. de love, der på en gang vedrører personerne og tingene. I disse tilfælde anvendte man ofte den territoriale lov.

Statutteorien udgjorde en snæver spændetrøje for den internationale privatret. Det ses f.eks. af en sådan regel som mobilia sequuntur personam, løsøret følger personen, hvorefter spørgsmål vedrørende løsøre skulle følge reglerne om personalstatuttet. Det blev vanskeligt at indpasse livets mangfoldighed i de to eller tre snævre grupper, som statutteorien arbejdede med. Allerede *Ørsted* kritiserede i sin for dansk international privatret grundlæggende afhandling i Eunomia fra 1822 statutteorien. Afgørende blev imidlertid *Savignys* synspunkt, fremsat i System des heutigen Römischen Rechts, bd. 8, 1849, hvorefter man ved ethvert retsforhold må søge frem til det retssystem, hvor retsforholdet har sit sæde eller tyngdepunkt. Ud fra dette synspunkt blev det muligt at nuancere referensledet og dermed opbygge et stort antal international privatretlige regler, knyttet til stadig snævrere områder af retssystemet.

III. FULDSTÆNDIGE OG ENSIDIGE KOLLISIONSNORMER M.FL.

De i teorien opstillede kollisionsnormer angiver som oftest kompetenceområdet både for lex fori og for fremmed ret og angiver hyppigst dette kompetenceområde ved anvendelse af det samme tilknytningsmoment, således at ethvert land kan siges at få et ensartet kompetenceområde eller et kompetenceområde, der er bestemt ved ensartede kriterier. Det gælder f.eks. det ovennævnte eksempel, »arveretlige spørgsmål bedømmes efter arveladers sidste domicillov«, hvor såvel dansk som fremmed rets anvendelsesområde bestemmes ved domicilet. Når dette er tilfældet, taler man om, at *lighedsgrundsætningen* er opfyldt.

En kollisionsnorm, der angiver kompetenceområdet både for lex fori og for fremmed ret, kaldes for en fuldkommen, *fuldstændig* eller generel *kollisionsnorm,* uanset om den opfylder lighedsgrundsætningen. Det ovenfor nævnte eksempel på en kollisionsnorm er en *fuldstændig kollisionsnorm, der opfylder lighedsgrundsætningen.* I personretten opstilles en lovvalgsregel vedrørende personens habilitet, der går ud på, at habiliteten bestemmes i henhold til personens domicillov, dog at dansk ret altid finder anvendelse på habiliteten ved retshandeler, indgået i Danmark med en medkontrahent, der er

i god tro med hensyn til den pågældendes umyndighed i henhold til hans hjemlands lovgivning. Dette er en *fuldstændig kollisionsnorm, der ikke opfylder lighedsgrundsætningen,* idet andre og snævrere kriterier finder anvendelse med hensyn til fremmed ret end med hensyn til dansk ret.

Opfatter man de internationale privatretlige retsregler som folkeretlige regler, der fordeler kompetencen imellem staterne, er det naturligt, at disse regler må være fuldstændige og opfylde lighedsgrundsætningen. Opfattes reglerne derimod som nationale retsregler, ligger der ikke i selve systemet nogen opfordring til at opfylde lighedsgrundsætningen. Andre hensyn kan indeholde en sådan opfordring, jfr. ndf. kap. 3.

I dansk ret er *udgangspunktet* for de retsanvendende myndigheder *dansk rets anvendelse.* Der skal noget særligt til, før spørgsmålet om fremmed rets anvendelse bringes på bane. Dette udelukker ikke lighedsgrundsætningens gennemførelse, men giver trods alt en vis fortrinsstilling til dansk ret. Ofte, og særlig når det drejer sig om lovfæstede kollisionsnormer, vil det være naturligt først at fastlægge dansk rets udstrækning og *overlade restkompetencen til fremmed ret.* Det sker, at lovgivningen alene fastsætter betingelserne for den egne eller for fremmed lovgivnings kompetence og overlader resten til domstolene. Man taler da om *ensidige kollisionsnormer.*

Som et *eksempel* på en ensidig kollisionsnorm kan nævnes reglen i vekselloven § 79, stk. 1, der intet siger om, hvilken tilknytning der er relevant for dansk rets anvendelse, men alene siger, hvornår udenlandsk ret skal bringes i anvendelse, idet den udtaler, at en udlændings evne til at indgå vekselforpligtelser skal bedømmes efter loven i det land, hvor han er statsborger.

Ifølge en teori, hvis synspunkter måske delvis også ligger bag den i kap. 4 omtalte renvoi-teori, kan et lands internationale privatret slet ikke bestemme, hvornår fremmed ret skal finde anvendelse. Den kan afgøre, hvornår det egne lands materielle ret skal benyttes og derigennem negativt angive mulighederne for fremmed rets anvendelse. Derimod kan den *ikke bestemme* positivt, *at fremmed ret skal anvendes,* såfremt den ikke selv ønsker anvendelse.

Dette synspunkt har ført visse forfattere til kun at ville opstille ensidige kollisionsnormer og at overlade til fremmed rets internationale privatret at afgøre, om det pågældende retssystems materielle regler iøvrigt kunne finde anvendelse. Et sådant regelsæt kan kun anvendes, hvis man derudover opstil-

ler en udfyldende retsregel i sin egen internationale privatret, som går ud på, at ens egne materielle retsregler skal komme til anvendelse, såfremt de fremmede retssystemer alle viser kompetencen fra sig. Ellers vil der være tilfælde, hvor ingen ret er anvendelig, retstomme rum. Endvidere må man have regler til afgørelse af konflikter mellem flere fremmede retssystemer, der hver for sig ønsker restkompetencen.

Jfr. om dette system Niboyet, Cours de droit international privé français, 2. udg. 1949.348, jfr. Gothot i Revue critique 1971.1. ff.

Systemet er ikke hensigtsmæssigt og hænger sammen med opfattelsen af kollisionsnormerne som kompetencefordelingsnormer. Dansk international privatret må selv tage stilling til, hvilket fremmed lands ret der skal anvendes, når dansk ret ikke skal anvendes, uanset den fremmede rets egne ønsker.

Selv om man principielt ikke lægger vægt på indholdet af fremmed rets international privatretlige regler, kan de dog få betydning i visse tilfælde. For det første kan det tænkes, at man vil anvende sådanne regler i et fremmed retssystem, som afgør, hvilket af to sæt regler i det pågældende retssystem, som omhandler samme emne, der skal anvendes i det foreliggende tilfælde. Som et eksempel fra dansk ret kan nævnes spørgsmålet, om sølovens befragtningskapitel eller den særlige konnossementslovs regler skal bringes i anvendelse. Indirekte kan den fremmede regel iøvrigt være af betydning for, hvilket lands ret der skal anvendes. Det gælder f.eks., hvis et fremmed retssystem på samme måde som dansk ret indeholder to sæt befragtningsregler, hvoraf det ene er baseret på konnossementskonventionen. Her kan det tænkes, at den fremmede ret skal anvendes, hvis den selv foreskriver anvendelse af de regler, der bygger på konnossementskonventionen, men ellers ikke.

For det andet vil man, forsåvidt man overhovedet er villig til at anvende fremmede retsregler af offentligretlig karakter, jfr. ndf. kap. 6 II, kun anvende dem i det omfang, de finder anvendelse efter deres eget indhold.

Jfr. hertil Kelly i ICLQ 1969.249 ff og Siesby, Søretlige Lovkonflikter 269 ff.

Man taler om *ufuldstændige tosidede kollisionsnormer,* når en kollisionsnorm dels angiver betingelserne for anvendelse af lex fori, dels angiver visse tilfælde, hvor fremmed ret skal bringes i anvendelse, men lader andre tilfælde stå åbne, eller omvendt fuldstændigt angiver betingelser for fremmed rets anvendelse, men kun delvis for dansk rets anvendelse. Retsvirkningslovens § 53, stk. 1 og stk. 2 er et eksempel på en sådan kollisionsnorm. Dansk ret finder anvendelse på en ægtepagt, når manden ved dens indgåelse har bopæl i Danmark. Endvidere finder dansk ret delvis anvendelse, når manden har bopæl i udlandet ved ægtepagtens indgåelse, men senere bosætter sig her i landet. Fremmed ret finder delvis anvendelse på en ægtepagt, der indgås af en mand, der er bosat i udlandet på

indgåelsestidspunktet, og senere bosætter sig her i landet. Derimod siger reglen intet om, hvilket lands ret der finder anvendelse på en ægtepagt, oprettet af en mand, der på indgåelsestidspunktet er bosat i udlandet, og som ikke senere har bosat sig i Danmark. Allerede i angivelsen af dansk rets kompetence ligger der iøvrigt et brud på lighedsgrundsætningen. Man kan også forestille sig tilfælde, hvor hverken betingelserne for anvendelse af lex fori eller betingelserne for anvendelse af fremmed ret er fuldstændigt angivet.

I visse tilfælde angives flere tilknytningsmomenter som relevante. Man taler i så fald om *kumulative kollisionsnormer*. I henhold til sådanne kollisionsnormer skal altså flere landes ret bringes i anvendelse samtidig. F.eks. kan nævnes et krav om, at ægteskabsbetingelserne skal være opfyldt såvel i henhold til indgåelsesstedets lovgivning som i henhold til personens hjemlandslovgivning, for at ægteskabet skal være gyldigt.

Endelig taler man i tilfælde, hvor der er et valg mellem flere tilknytningsmomenter, om en *alternativ kollisionsnorm*. Man har f.eks. villet overlade til et barn selv at vælge den for dets forhold til dets fader mest favorable lovgivning, enten dets egen personlige lov eller faderens personlige lov. Jfr. også Haagertestamentskonventionen art. 1.

Det altovervejende antal danske kollisionsnormer, der er fastsat ved lov, er baseret på international konvention. Kun retsvirkningslovens § 53, stk. 1 og 2, kan nævnes som undtagelse herfra.

Der tales somme tider om overlapning af kompetence, Normenhäufung, eller mangel på kompetente regler, retstomme rum, Normenmangel. *Overlapning* af kompetence foreligger, når to stater baserer deres kompetence på forskellige tilknytninger, som hver for sig fører til, at den pågældende stat bliver kompetent. Hvis således en svensker er bosat i Danmark, vil den omstændighed, at Sverige baserer sin internationale privatret på nationalitetsprincippet, mens Danmark baserer sin på domicilprincippet, medføre, at begge stater vil betragte deres retsregler som anvendelige på den pågældende persons retsforhold.

Det *retstomme rum* foreligger på den anden side i sådanne tilfælde, hvor den omstændighed, at begge stater baserer deres internationale privatret på forskellige tilknytningsmomenter, medfører, at ingen af staterne bliver kompetent. Hvis således en dansk statsborger er bosat i Sverige, vil Sverige betragte sig som inkompetent på grund af hans nationalitet, Danmark på grund

af hans domicil. Konsekvensen er, at ingen af staterne ønsker at lade deres retsregler finde anvendelse på hans personlige forhold.

Disse situationer kan være af betydning for den enkelte person ved overvejelsen af hans retsstilling og for det internationale samarbejde. Derimod spiller de principielt ingen rolle ved den retlige bedømmelse af en konkret sag, om end de måske kan få betydning for dommerens retsanvendelse, hvis han bliver gjort opmærksom på dem, jfr. ndf. kap 3. De er konsekvenser på internationalt plan af de international privatretlige reglers forskellighed fra land til land.

På nationalt plan tager nemlig det ene lands domstole ikke hensyn til, hvorledes det andet lands domstole vil se på kompetencen, medmindre den såkaldte renvoi-teori er anerkendt i det pågældende land. Danske domstole tager ensidigt stilling til, hvorvidt de vil anvende dansk eller fremmed ret. Hvis danske international privatretlige regler fører til anvendelse af dansk ret, anvendes den, uanset om en fremmed ret efter sine internationale privatretlige regler også ville betragte sig som kompetent. Hvis danske international privatretlige regler fører til anvendelse af fremmed ret, bringes den i anvendelse, uanset om den efter sit eget indhold ikke er kompetent.

Set fra den enkelte domstols synspunkt kan der således hverken opstå overlapning eller retstomme rum.

Jfr. Mann i BYIL 1972–73.117 ff.

KAPITEL 3

Retskilder
Reglernes fortolkning og anvendelse. Kvalifikation

I. RETSKILDER

Det er ovenfor fastslået, at den internationale privatret er en del af dansk ret. I princippet er der derfor ingen forskel på, hvilke retskilder der skal bringes i anvendelse på dette retsområde og på andre områder af dansk ret. Kilderne er her som der loven, sædvanen, praksis og forholdets natur.

Lovgivningen spiller kun en ringe rolle i den internationale privatret. Foruden den tidligere nævnte regel i retsvirkningslovens § 53 findes der lovvalgsregler baseret på internationale konventioner i veksel- og checklovene, søloven og loven om internationale løsørekøb. Disse regler er af generel betydning, idet de afgør lovvalget, uanset til hvilket fremmed land der foreligger en tilknytning i sagen.

Herudover findes der lovvalgsregler i de *nordiske konventioner,* der er gennemført som dansk intern ret. Disse konventioner *afgør kun lovvalg* i tilfælde, *hvor den fremmede tilknytning viser hen til et af de andre nordiske lande.* Som altovervejende hovedregel gælder, at de kun finder anvendelse på tilfælde, hvor parterne er statsborgere i et nordisk land og domicileret i et af de nordiske lande. Deres område er person-, familie- og arveret. En fuldstændig fremstilling vedrørende konventionerne har jeg givet i Recueil des Cours, Academy of International Law, 1959 I 245 ff. Jfr. iøvrigt kap. 12.

Retspraksis på den internationale privatrets område er sparsom, selv om der i de senere år er kommet en del vigtige domme til. På hvert enkelt område af den internationale privatret er dommene så få, at de kun kan give en antydning af, hvilken generel retsregel der bør herske på det pågældende område. For at kunne dække et område med lovvalgsregler kan man derfor ikke gå ud fra retspraksis, men må anvende den som et bidrag til opstillingen af lovvalgsregler, der først og fremmest er baseret på andre retskilder.

Retskilderne må da først og fremmest søges i *retssædvanen* og

forholdets natur. Til afgørelsen af indholdet heraf er *litteraturen* på området siden Ørsted af stor betydning.

Ørsteds vigtigste afhandling på området er »Over de grundsætninger, hvorefter vore domstole kunne tage de fremmede love i betragtning,« Eunomia IV 1822, Privatretlige Skrifter II 75. Fra forrige århundrede må endvidere nævnes A. W. Scheel, Privatrettens almindelige Deel, 1865, 366 ff og Deuntzer, Kort fremstilling af Retssystemets navnlig Privatrettens almindelige Del, 2. udg. 1886.88 ff.

Nyere almindelige fremstillinger er H. Federspiel, Den internationale Privatret i Danmark, Almindelig del, 1909, O. A. Borum, Lovkonflikter, 8. udg. 1970, O. A. Borum, Personalstatuttet efter dansk og fremmed ret, 1927, og Ole Lando, Kontraktstatuttet, 1962. Hertil kommer en række specialafhandlinger, hvortil der henvises på de pågældende steder. Et udvalg af domme findes i Ross, Foighel, Philip, Studiebog i international ret, 2. udg. 1967.

Skønt retskilderne på dette område er de samme som på andre områder af dansk ret, har den internationale privatret dog et *særpræg som følge af den lange internationale tradition,* der findes i faget. Selv om dansk international privatret, takket være Ørsteds indsats, er blevet fri for en altfor stærk begrebsjurisprudentiel påvirkning, som i høj grad har præget faget i udlandet, har faget dog været og er stadig underkastet en stærk international indflydelse. Den komparative retsmetode, efter hvilken man ved udarbejdelsen af retsreglerne også lægger vægt på resultaterne i fremmede retssystemer, spiller derfor en større rolle på dette område end på de fleste andre. For den, der arbejder med faget, er kendskab til de vigtigste international privatretlige værker i de fremmede hovedlande og til måden, hvorpå disse retssystemer anvendes, en nødvendighed.

Internationale retssammenlignende arbejder er International Encyclopedia of Comparative Law, vol. III (under udgivelse i hæfter) og Rabel, The Conflict of Laws I–IV, 1958–64.

De vigtigste svenske og norske almindelige fremstillinger fra nyere tid er Sigurd Dennemark, Om svensk domstols behörighet i internationell förmögenhetsrättsliga mål, 1961; Hilding Eek, Lagkonflikter i tvistemål, 1972; Karsten Gaarder, Internasjonal Privatrett, 1975; Edvard Hambro, Jurisdiksjonsvalg og Lovvalg i norsk internasjonal kontraktsrett, 1957; Hjalmar Karlgren, Internationell Privat- och Procesrätt, 4. udg. 1971 og Håkan Nial, Internationell Förmögenhetsrätt, 2. udg. 1953.

For Storbritanniens vedkommende henvises til Anton, Private International Law, 1967; Cheshire, Private International Law, 9. udg. 1974; Dicey & Morris,

The Conflict of Laws, 9. udg. 1973; Graveson, The Conflict of Laws, 7. udg. 1974 og Morris, The Conflict of Laws, 1971.

For Frankrig henvises til Niboyet, Traité de Droit international privé I–IV; Goldmann, Droit Commercial Européen; Battifol og Lagarde, Droit international privé, 6. udg. I 1974, 5. udg. II 1971; Lerebours-Pigeonnière, Droit international privé, 9. udg. ved Yvon Loussouarn, og Loussouarn og Brédin, Droit International Commercial, 1969; Répertoire de droit international. Om et fransk lovudkast, jfr. AJCL 1970.614 ff, Revue critique 1970.832, Clunet 1971.31.

For Tyskland henvises til Kegel, Internationales Privatrecht, 3. udg. 1971 og samme, Das internationale Privatrecht im Einführungsgesetz zum BGB, 1961; Makarov, Grundriss des internationalen Privatrechts, 1970; Neuhaus, Die Grundbegriffe des internationalen Privatrechts, 1962; Raape, Internationales Privatrecht, 5. udg. 1961; Beitzke m.fl. i Staudingers Kommentar zum BGB, også som særudgave, 1970, og Dölle, Internationales Privatrecht, 1972.

For Schweiz henvises til W. Niederer, Einführung in die allgemeinen Lehren des internationalen Privatrechts, 1954; A. F. Schnitzer, Handbuch des internationalen Privatrechts I–II, 4. udg. 1957–58; Vischer, Droit international privé.

For Belgien henvises til F. Rigaux, Droit international privé, 1968.

For Canada henvises til J.-G. Castel, Private International Law, 1960, Conflict of Laws, 2. udg., 1968, Canadian Conflict of Laws, I 1975.

For U.S.A. kan f.eks. henvises til Ehrenzweig, A Treatise on the conflict of laws, 1962, for de interstatslige konflikter og samme, Private International Law I, 1967, II, 1973, for de internationale konflikter; Goodrich, Handbook of the Conflict of Laws, 3. udg. 1949; Leflar, The Law of Conflict of Laws; Stumberg, Principles of Conflict of Laws; Nussbaum, Principles of private international law, 1943. Af betydning er det af American Law Institute udarbejdede kodifikationsarbejde, Restatement of the Law of Conflict of Laws, Second, 1971, jfr. herom symposium i 72 Col. Law Review 1972, 219. Værket er et uforbindende forsøg på at fremstille praksis i de amerikanske enkeltstater i lovform. Jfr. også Restatement on Judgements og Restatement on Foreign Relations. Vigtige regler findes også i Uniform Commercial Code, der nu er gennemført i omtrent alle amerikanske stater. Om forholdet mellem interstatslig og international privatret jfr. Hay i Rabels Z 1971.427 ff og ovf. kap. 1 IV.

For Østblokkens vedkommende henvises til Grzybowski, Soviet Private International Law, 1965; Lunz, Internationales Privatrecht I–II, 1961–64; Madl, Foreign Trade Monopoly – Private International Law, 1967; Szaszy, Private International Law in the European People's Democracies, 1964, og Conflict of laws in the Western, Socialist and developping countries, 1974.

Betydningsfuldt internationalt samarbejde inden for den internationale privatret finder sted inden for rammerne af Haagerkonferencen om international privatret, der har permanent kontor i Haag og mødes hvert 4. år, og inden for Europarådets juridiske komité. Om Haagerkonferencen, jfr. Borum i Fest-

skrift Nial 107 ff og i Festskrift Fragistas 1 ff, Offerhaus i Annuaire suisse de droit international 16. 1959.27 ff, van Hoogstraten i Recueil des Cours 1967 III 343 ff, Droz i Revue critique 1969.381 ff, Majoros i Clunet 1974.73 og Müller-Freienfels i Festschrift Ficker 289 ff, samt T. M. C. Asser Instituut, Les nouvelles conventions de la Haye: Leur application par les juges nationaux, 1970, supplement 1972. Stigende betydning har United Nations Commission on International Trade Law, UNCITRAL. En oversigt over det internationale samarbejde på handelsrettens område, herunder international privatret findes i Uncitral Yearbook I 1968–70 18 ff. Løbende oversigter over internationalt samarbejde findes i Uniform Law Review.

Benelux landene indledte tidligt et samarbejde om en kodifikation af den internationale privatret. Der foreligger en konvention, som imidlertid ikke er ratificeret af alle landene. Jfr. herom Nadelmann i AJCL 1970.406 ff med teksten i engelsk oversættelse og den franske tekst i Clunet 1969.358 samt d'Oliveira i Rabels Z 1975.226. Arbejdet er nu overgået til *EF*, hvor man arbejder med et udkast til konvention om de obligationsretlige lovvalgsregler, jfr. herom Philip i NTIR 1972.177 ff med optryk af den foreløbige tekst, jfr. endvidere Lando m.fl. (ed.) European Private International Law of Obligations.

Internationalt samarbejde finder endvidere sted indenfor Institut de droit international, jfr. Nadelmann i AJCL 1972.323 ff, i La Commission internationale de l'état civil, jfr. Massip i Revue critique 1975.231 ff og Simitis i Rabels Z 1969.30 ff, og i International Law Association.

I de sydamerikanske lande har et nu ældre kodifikationsarbejde, Code Bustamente, en vis udbredelse, jfr. Samtleben i Rabels Z 1975.478 ff.

De vigtigste tidsskrifter er Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht (Rabels Z); The International and Comparative Law Quarterly (ICLQ); Journal du droit International (Clunet); Revue critique de droit international privé (Revue critique); American Journal of Comparative Law (AJCL); Recueil des Cours, Académie de droit international (Recueil) og Nordisk Tidsskrift for International Ret (NTIR).

En samling af forskellige landes lovgivning på området og de vigtigere traktater findes i Makarov, Quellen des internationalen Privatrechts I–II, 2. udg. i løsbladsbind.

Det hollandske T.M.C. Asser Instituut i Haag har i samarbejde med hollandske og udenlandske universiteter påbegyndt et omfattende kartotek over international privatretlig retspraksis og lovgivning fra store dele af verden. Et eksemplar af kartoteket findes i Københavns Universitets retsvidenskabelige institut, der deltager i samarbejdet. Dele af kartoteket er under udgivelse i bogform. Instituttet har også udgivet en lovsamling, Statutory private international law, 1971.

Som hovedregel henvises der i det følgende ikke til de anførte almindelige standardværker, men alene til specialmonografier og tidsskriftsartikler.

II. LEDENDE HENSYN VED REGLERNES OPSTILLING

Når de ulovbestemte retsregler spiller så stor en rolle, som de gør på den internationale privatrets område, er det nødvendigt at gøre sig visse forestillinger om, hvilke retningslinjer man må følge, *hvilke hensyn der skal varetages ved opstillingen af retsreglerne.* Selvom den internationale privatret er formel ret, kan det dog ikke antages at være uden betydning, hvilke resultater reglerne fører til. Omend man måske kun i mindre grad har gjort sig klart, hvilke formål man forfølger, må der bag beslutningen om, at et tilknytningsmoment er afgørende i én henseende, et andet i en anden, ligge en overvejelse om, hvad der opnås ved at betragte netop denne tilknytning som relevant. Formålet med retsregler er at opnå et vist resultat inden for en vis social sammenhæng. Dette gælder også for den internationale privatrets regler.

Reglernes umiddelbare formål påvirkes af, om man ser den internationale privatret som et folkeretligt eller et nationalretligt regelsæt. Fra et *folkeretligt synspunkt* er det umiddelbare formål at fordele lovgivningskompetencen imellem staterne, at bestemme, hvilke tilknytninger der skal være afgørende for, hvilken stat der har kompetence til at regulere det pågældende retsforhold. Set fra folkerettens synspunkt må de samme hensyn eller tilknytninger være afgørende i relation til alle stater, således at der opstår en ligelig fordeling af kompetencen, *lighedsgrundsætningens* gennemførelse.

Opfattes den internationale privatret som her som et *nationalretligt* regelsæt, er det umiddelbare formål afgrænsning af statens egen lovgivnings udstrækning. Staten vil først og fremmest se på, i hvilket omfang den finder det hensigtsmæssigt at dens egne regler finder anvendelse, og vil overlade restkompetencen til fremmed ret.

Fra den enkelte *retsundergivnes* synspunkt er et umiddelbart formål at opnå en ensartet bedømmelse, uanset for hvilket forum og hvilket lands domstol sagen bliver indbragt, at undgå haltende retsforhold, d.v.s. at samme retsforhold bedømmes forskelligt i forskellige lande. Dette kaldes *princippet om enhedsbedømmelse.* En gennemførelse af dette princip vil normalt også føre til gennemførelse af lighedsgrundsætningen.

Ingen af disse formålsangivelser er virkelig vejledende ved opstillingen af enkeltregler, selvom der i det nationalretlige synspunkt ligger en meget vag antydning af et hensyn, der må tages. Lighedsgrundsætningens gennemførelse og enhedsbedømmelse *kan opnås på grundlag af et hvilketsomhelst kriterium for tilknytningen.* Endvidere strider lighedsgrundsætningen og princippet om enhedsbedømmelse imod ønsket fra statens side om, at den egne rets udstrækning skal være det primære, og at der til den fremmede ret kun kan overlades en restkompetence.

Hermed er ikke sagt, at enhedsbedømmelse er uden betydning ved afgørelsen af lovvalget. En væsentlig grund til, at man tager hensyn til fremmed rets indhold, er *hensynet til parternes forventninger,* jfr. teorien om erhvervede rettigheder ovf. kap. 1. Parter vil ofte have indrettet sig efter en bestemt retlig regulering og vil blive forbavsede over at blive henholdsvis bedre eller dårligere eller blot anderledes stillet, end denne retlige regulering medfører. Enhedsbedømmelse spiller her samme rolle som i sædvanlige retsforhold ønsket om *forudsigelighed og retsvished:* Ensartede retsforhold bør bedømmes ens, for at man kan vide, hvad man har at rette sig efter. Har to personer indgået en kontrakt i Tyskland og flytter derefter, hvad der ved kontraktens indgåelse ikke kunne forudses, den ene af parterne til Danmark, hvorfor en retssag mod ham må anlægges her, vil anvendelse af dansk ret kunne give et helt andet resultat end det, som begge parter forventede eller ville have forventet, hvis de havde foretaget en nærmere undersøgelse inden indgåelsen af kontrakten. Som et andet eksempel kan nævnes, at en person har indrettet sin handlemåde f.eks. inden for en vis art af virksomhed, i tillid til den retlige regulering af denne virksomhed, som landet, hvor virksomheden udøves, har foretaget – har taget visse forholdsregler mod skade, tegnet visse forsikringer etc. Drages han nu for skade påført en udlænding til ansvar i dennes hjemland og efter dettes ret, som trækker ansvarsgrænsen anderledes end hans eget hjemlands ret, vil han blive behandlet anderledes end begge parter kunne forvente og med rimelighed indrette sig efter. Eller en person opnår skilsmisse i et land og indgår derefter ægteskab i et andet land. Han vil blive forbavset, hvis han i sidstnævnte land bliver sigtet for bigami, fordi der intet hensyn tages til den fremmede skilsmisse.

Oftest vil *hensynet til parternes forventninger imidlertid ikke direkte kunne lede til noget entydigt resultat.* En part afgiver i et land et tilbud vidende om, at det efter hans lands ret ikke er bindende, før der foreligger en ordre, og han selv har bekræftet denne. Tilbuddet modtages af en person i et andet land. Denne afsender accept rettidigt efter sit lands regler, og efter disse er tilbudsgiveren derfor bundet ved tilbuddet, hvorfor tilbudsmodtageren nu handler med tredjemand på grundlag af tilbuddet. I mellemtiden meddeler tilbudsgiveren, at han må forlange en højere pris. Anvendes tilbudsgivers ret, lider tilbudsmodtager et tab, fordi han er bundet over for tredjemand. Anvendes tilbudsmodtagers ret, lider tilbudsgiver et tab, og han ville aldrig have afgivet tilbuddet, i hvert fald ikke i den form, hvis han havde vidst, at retsregler svarende til hans eget lands ret ikke skulle anvendes. Det er nødvendigt at skuffe en af parternes forventning og andre og fjernereliggende hensyn må inddrages i overvejelserne, *de pågældende landes relative interesse i at regulere forholdet,* hensynet til at opnå *den retfærdigste eller mest hensigtsmæssige løsning* o.l. Også i så fald ligger der bag anvendelsen af fremmed ret, hvis dette bliver resultatet, den opfattelse, at anvendelse af fremmed ret i stedet for ens egen ret stemmer bedst med, hvad måske ikke disse konkrete parter, men folk i almindelighed vil forvente. Denne forventning opfyldes, når blot der findes generelle lovvalgsregler, der opfylder enhedsbedømmelsesprincippet.

Et enkelt land har ikke alene mulighed for at gennemføre *princippet om enhedsbedømmelse.* Også af den grund må princippet betragtes som *blot et af flere hensyn,* der skal tages ved opstillingen af lovvalgsreglerne. Hvis alle andre landes internationale privatret var ensartet, kunne princippet gennemføres ved, at man lod sine egne synspunkter træde i baggrunden og bøjede sig for de andres regler. Da lovvalgsreglerne imidlertid varierer stærkt fra land til land, kan princippet kun få den betydning, at man i sine overvejelser om den rigtige regel kan inddrage ønsket om et resultat, der såvidt muligt stemmer med det, der gælder i lande, som man har hyppigt samkvem med.

Som et mere generelt formål med de international privatretlige regler har man set det at finde frem til det retssystem, som et retsforhold efter sin særegne natur hører til eller er underkastet, det

pågældende retsforholds tyngdepunkt, dets sæde, det land, hvortil det har sin stærkeste tilknytning. Denne af Savigny opstillede grundsætning[1] blev accepteret af den norske Højesteret i Irma Mignon sagen[2] og er siden blevet nævnt som udgangspunkt i en række andre norske højesteretsdomme.[3] Sætningen giver vel i sig selv ikke megen vejledning, men er dog noget mere sigende end en blot regel om lighedsgrundsætning og enhedsbedømmelse. Over for et nationalretligt synspunkt om, at det egne retssystem skal stå i forgrunden, pointerer den måske i noget højere grad hensynet til parterne.

Den vejledning, der kan søges i de opstillede grundsætninger og principper, er således kun ringe. Skal man prøve at give nogen vejledning er det vigtigt først og fremmest at fastslå, at *intet enkelt princip kan være afgørende.* Afgørelsen af, hvilken lovvalgsregel der skal gælde, beror på et *samspil af mange forskellige hensyn.*

Det er klart, at international privatretlige *lovregler* må gå forud, uanset om de medfører brud på lighedsgrundsætning, enhedsbedømmelse eller lignende. Dette følger af, at de international privatretlige regler er danske retsregler.

Det er også klart, at man ved danske domstole og danske myndigheder først og fremmest og som udgangspunkt anvender dansk ret. Det er altså ikke nødvendigt i enhver situation at tage stilling til lovvalget, men spørgsmålet om lovvalget opstår først i det øjeblik, der foreligger væsentlige tilknytninger til udlandet i den konkrete sag, som kan gøre det aktuelt at tage spørgsmålet om anvendelse af fremmed ret op til overvejelse.

Er man *uden for de international privatretlige lovreglers område* og står over for en sag med konkrete fremmede tilknytninger, må en række elementer indgå ved afgørelsen af, hvilken tilknytning der må anses for den mest betydningsfulde. Nogle af disse elementer skal nævnes.

Selvom en lov intet indeholder om sit anvendelsesområde, vil der ofte kunne udledes noget herom ved en *analyse af lovens formål* og de faktiske problemer, den søger at løse. Ingen vil være i tvivl om, at færdselsloven i princippet gælder og kun gælder for Dan-

1. Savigny, System des heutigen Römischen Rechts, VIII 1849.27 f og 108.
2. N.Rt. 1923 II 58.
3. Jfr. f.eks. N.Rt. 1953 II 1132. Jfr. iøvrigt Thue i TfR 1965.587 og Bahr i TfR 1966.226.

mark. Derfor kan der godt være enkeltregler i den, som ikke direkte vedrører færdselens regulering, som kunne tænkes at blive anvendt i videre eller snævrere omfang, f.eks. visse ansvarsregler. En generel begrænsning af myndighedslovens regler til kun at gælde retshandler i Danmark ville indeholde en opfordring til omgåelse. Deri ligger ikke, at de alle nødvendigvis må finde anvendelse på alt hvad en umyndig, der er bosat her, foretager sig i udlandet. Tinglysningslovens regler om fast ejendom er for de flestes vedkommende sådan indrettet, at de kun kan finde anvendelse på fast ejendom beliggende i Danmark, men til gengæld altid må finde anvendelse på sådanne faste ejendomme i Danmark, uanset hvem der ejer dem.

Det er iøvrigt gennem valget af tilknytningsmoment muligt at lette opnåelsen af et bestemt formål. Anser man en parts interesse for at veje stærkere end en anden parts, kan man gennem udformningen af lovvalgsreglen søge at sikre, at den lovgivning, som bedst varetager den første parts interesser, hyppigst vil blive anvendt.

Traditionen har gennem tidligere tiders bevidste eller ubevidste overvejelser af tilsvarende art udpeget visse tilknytninger som relevante på forskellige retsområder. Disse regler må naturligvis stadig underkastes kritisk vurdering ud fra skiftende tiders forhold, men det er givet, at traditionen har en stor vægt ved lovvalget. Anvendelsen af regler, der har været anvendt i en lang periode, gør det muligt for den retsundergivne at *forudsige udfaldet* af konkrete retssager og vejer derfor tungt, når man vil overveje opstillingen af nye regler uden lovgivning. Hertil kommer, at anvendelsen af de traditionelle lovvalgsregler ofte vil indebære, at man vil opnå *ensartet bedømmelse,* uanset hvilket forum sagen bliver bragt frem for. De traditionelle regler er internationalt fællesgods og vil ofte gælde også i en række andre lande.

Et andet væsentligt hensyn er, at reglen passer hensigtsmæssigt ind i den *sociale sammenhæng*. Når man anvender lex loci delicti i erstatningsretten, er det ikke mindst ud fra den betragtning, at parterne begge har haft mulighed for at indrette sig efter retsregler på dette sted, hvorimod de sjældent vil vide noget om hinandens personlige tilknytning og derfor ikke kan indrette sig efter disse regler. Når man overvejer afvigelser fra lex loci delicti, er det bl.a. ud fra betragtningen, at i de tilfælde, hvor disse afvigende regler skulle an-

vendes, har parterne haft en mulighed for at indrette sig efter andre retsregler, som det også af andre grunde forekommer mere naturligt at bringe i anvendelse på forholdet. Når man anerkender formueordningens uforanderlighed på den ægteskabelige formuerets område, er det, fordi det ville give anledning til problemer i parternes interne forhold, såfremt de skulle ændre lovgivning, uden måske at være opmærksom derpå. Når man gør undtagelse fra princippet, når det drejer sig om ægtefællernes forhold til tredjemand, skyldes det en afvejelse af hensynet til denne over for hensynet til ægtefællerne.

Man må ved opstillingen af lovvalgsreglerne søge at opnå en *harmonisk tilpasning* af reglerne i fremmed ret til sin egen ret eller af reglerne i to fremmede retssystemer til hinanden. Ethvert retssystem er opbygget af et net af retsregler, som er tilpasset hinanden. Tager man, som det er konsekvensen af den internationale privatret, nogle af disse retsregler ud af deres sammenhæng og vil anbringe dem i en anden sammenhæng, kan det give anledning til vanskeligheder. Dette opstår især, hvor det samme retsforhold kræver anvendelse af flere lovvalgsregler ved siden af hinanden, således at der bliver tale om en kombination af flere landes ret. Som eksempel kan nævnes, at der ved ægtefællers død både skal ske en opløsning af det ved den ægteskabelige formueordning skabte retsforhold mellem to ægtefæller og en fordeling af arven efter den afdøde. Reglerne herom vil inden for hvert retssystem for sig være tilpasset hinanden, men ensartede formål kan i ét retssystem være søgt opnået gennem reglerne om opløsning af formueordningen, i et andet gennem de arveretlige regler. Såfremt de konkret foreliggende tilknytninger ved anvendelse af lovvalgsregler fører til anvendelse af forskellige retssystemer for disse to problemkomplekser, kan det derfor medføre urimelige resultater.

Lovvalgsreglerne er normalt udformet således, at de skal bringes i anvendelse på samme måde, uanset til hvilket fremmed land der foreligger en tilknytning. Ofte vil de blive opstillet under indflydelse af oplysningerne i en konkret sag og altså påvirket af, hvorledes en harmonisk tilpasning mellem det fremmede retssystem, til hvilket den konkrete tilknytning foreligger, og det egne retssystem kan foregå. Skal reglerne kunne anvendes med hensigtsmæssige resultater i forhold til alle fremmede retssystemer, må man ikke altfor strengt fastholde reglen i dens oprindelige udformning.

I de nordiske konventioner har man taget konsekvensen af disse synspunkter og udformet lovvalgsreglerne under *hensyntagen til indholdet af den materielle ret* i de nordiske lande, således at der i det omfang, disse landes ret varierer fra hinanden, er sket en harmonisk tilpasning, ikke mindst hvor der bliver tale om at anvende flere af retssystemerne ved siden af hinanden. Samtidig har man erkendt, at disse regler netop kun kan bringes i anvendelse i forholdet mellem de nordiske lande indbyrdes.

Uden for de nordiske konventioners område bør man søge på samme måde at opnå hensigtsmæssige resultater ved retsanvendelsen i den konkrete sag. I det omfang, der er givet lovregler på området, er dette naturligvis vanskeligere end på sædvanerettens område. Imidlertid må det erindres, at lovvalgsreglernes referensled selv på lovgivningens område ofte kun er angivet med vage konturer i grænseområderne. Ved at udvise en vis smidighed i retsanvendelsen i den konkrete sag og ikke drage altfor håndfaste konklusioner af praksis og af de i teorien opstillede regler, vil man kunne opnå hensigtsmæssige resultater i den konkrete sag.

De amerikanske forfattere Cheatham og Reese har i en afhandling i 52 Columbia Law Review 959 (1952) opstillet en række sætninger som vejledning ved opstillingen af lovvalgsregler. De dækker i meget høj grad synspunkterne også i dansk ret og skal derfor gengives her.

1. The Court must follow the dictates of its own legislature provided these dictates are constitutional.

2. Choice of law rules should be designed to make the international and interstate systems work well.

3. The Court should apply its own local law, unless there is good reason for not doing so.

4. The Court should consider the purpose of its relevant local law rule in determining whether to apply its own law or the law of another state.

5. Choice of law rules should seek to achieve certainty, predictability and uniformity of result.

6. The Court should seek to protect the justified expectations of the parties.

7. The Court should seek to apply the law of the state of dominant interest.

8. Choice of law rules should be simple and easy to apply.
9. The Court should seek to further the fundamental policy, underlying the local law field involved.
10. The Court should seek to attain justice in the individual case.

III. REGLERNES FORTOLKNING OG ANVENDELSE. KVALIFIKATION

Når en eksisterende kollisionsnorm skal bringes i anvendelse, må den naturligvis *fortolkes og anvendes ud fra de forudsætninger, under hvilke den er opstillet.* Det fremgår imidlertid af det foregående at det er nødvendigt her som iøvrigt andetsteds at *korrigere fortolkningen* under hensyn til den udvikling, der har fundet sted, siden reglen blev opstillet, og under indtryk af den konkrete sag. Ensartede synspunkter finder anvendelse ved opstillingen og ved fortolkningen og anvendelsen af en lovvalgsregel.

Anvendelsen af kollisionsnormerne giver anledning til visse problemer, og af hensyn til analysen er det hensigtsmæssigt at opdele anvendelsen af kollisionsnormen i flere trin. Denne opdeling bør ikke binde tankegangen i den konkrete sag, idet den alene foretages af hensyn til analysen. I den konkrete sag foreligger alle trinene samtidig, og afgørelsen på et tidligere trin kan påvirkes af problemerne og afgørelsen af disse på et senere trin.

Man kan opstille en slags teoretisk skema i tre led for anvendelsen af en kollisionsnorm. Det *første led* i anvendelsen af kollisionsnormen består i, at et *konkret sagsfaktum kvalificeres* eller subsumeres under en kollisionsnorm. Ved enhver retsanvendelse foreligger der et bestemt sagsfaktum, som er relevant i relation til en bestemt retsregel. Når dette faktum foreligger, skal den pågældende regel anvendes. Når f.eks. en skadegørende handling har fundet sted, rejses spørgsmålet, om der kan gøres krav på erstatning. Det beror på erstatningsreglerne. Nogle erstatningsregler stiller, for at en skadegørende handling kan medføre erstatningsansvar, krav om, at visse betingelser skal være opfyldt. Dette gør det nødvendigt at se nærmere på faktum for at konstatere, om disse betingelser er opfyldt. Såfremt de er det, kan de pågældende erstatningsregler anvendes. Er

de det ikke, kan der imidlertid være tale om, at andre erstatningsregler, der stiller andre eller mindre strenge betingelser, kan bringes i anvendelse. Der er altså ved anvendelsen af retsreglerne tale om en *vekselvirkning mellem faktum og jus,* hvis resultat er, at bestemte faktiske omstændigheder i det konkrete forhold udpeges som relevante i relation til en bestemt retsregel. Man taler her om *subsumption under retsreglen.* Jfr. også Stig Jørgensen, Ret og Samfund 97 f og 112 f.

Det samme sker ved anvendelsen af kollisionsnormerne. En bestemt *kollisionsnorm kan kun bringes i anvendelse, forsåvidt de omstændigheder foreligger, der er forudsat i dens referensled.* For at det tidligere nævnte eksempel på en arveretlig kollisionsnorm kan finde anvendelse, må de foreliggende omstændigheder altså være af arveretlig karakter; først da kan de subsumeres under reglen. Da kollisionsnormerne ved udformningen af referensleddet som tidligere omtalt anvender juridiske systemudtryk, har man benyttet den terminologi at sige, at man kvalificerer eller karakteriserer de foreliggende omstændigheder som arveretlige. *Kvalifikationsproblemet er da afgørelsen af, om bestemte foreliggende omstændigheder skal henføres under den ene eller den anden kollisionsnorm,* om de f.eks. må betragtes som værende af kontraktsretlig eller ikke-kontraktsretlig karakter, af arveretlig eller ægteskabsformueretlig karakter eller lignende. Kvalifikationsproblemet er altså i *realiteten et fortolkningsproblem eller et problem om at drage grænser mellem kollisionsnormerne.* Dets særlige vanskelighed skyldes anvendelsen af de juridiske systemudtryk som referensled. Da deres begrebsindhold som tidligere omtalt ikke er særlig klart afgrænset, bliver subsumptionen i grænseområderne tilsvarende vanskelig. Den lader sig kun gennemføre ved, at systembegreberne efterhånden får et fastere indhold, der ikke nødvendigvis er identisk med det, som tillægges dem til brug for den juridiske fremstilling og undervisning. Et forsøg på en præcisering af en kollisionsnorms anvendelsesområde er gjort i Haagertestamentskonventionens art. 5, jfr. ndf. kap. 20 III B.

Om præjudicielle spørgsmål ved subsumptionen under kollisionsnormen, den såkaldte Erstfrage, jfr. Pålsson, Haltande äktenskap och skilsmässor 127 ff, Svenné Schmidt i Festskrift Borum 465 ff og ndf. kap. 9 I.

Det *andet led* i kollisionsnormens anvendelse er *konkretiseringen af tilknytningen.* Når man har subsumeret de foreliggende omstændigheder under en bestemt lovregel, angiver dennes tilknytningsmoment den relevante tilknytning. Andet led i anvendelsen af kollisionsnormen bliver da at fortolke dette tilknytningsmoment med henblik på de konkret foreliggende omstændigheder. Er tilknytningsmomentet f.eks. personens domicil, må man finde ud af, hvor personen er domicileret. Selvom mange af tilknytningsmomenterne tilsyneladende er af rent faktisk karakter, kan anvendelsen af dem dog give anledning til fortolkningsvanskeligheder. Hvad forstås der ved en persons domicil, en tings beliggenhed o.s.v.? Hvis f.eks. et pantebrev er blevet karakteriseret som en ting, er det da beliggende der, hvor pantet er beliggende, hvor pantebrevet er beliggende, eller hvor debitor er bosat? Hvis indgåelsesstedet er det afgørende tilknytningsmoment, hvor er da indgåelsesstedet, når to personer pr. telefon og med ophold i hver sit land har indgået en aftale? Man har somme tider betegnet også denne del af anvendelsesprocessen som en kvalifikation. Dette er imidlertid et spørgsmål af rent terminologisk karakter.

Det *tredje led* i anvendelsen af kollisionsnormen er dens opgaver i forbindelse med *anvendelsen af det fremmede retssystem,* der ved hjælp af tilknytningsmomentet er blevet udpeget som kompetent.

Umiddelbart vil man sige, at når det pågældende retssystem er udpeget som kompetent, har kollisionsnormen opfyldt sin mission. Tilbage står da blot at anvende dette retssystem. Imidlertid er det jo ikke hele det fremmede retssystem, der skal bringes i anvendelse. I det ofte anvendte eksempel skal arveladers sidste domicillov være afgørende for de arveretlige spørgsmål. Når man har fundet frem til arveladers sidste domicillov, må man da inden for denne lovgivning finde frem til de regler i dette retssystem, der afgør arveretlige spørgsmål. Men her kan pånу opstå visse afgrænsningsvanskeligheder. Hvilke regler i det fremmede retssystem må karakteriseres som arveretlige? Man har her talt om, at der finder en *sekundær kvalifikation* sted i modsætning til den – primære – kvalifikation, der finder sted i første led af anvendelsesproceduren.

Spørgsmålet er blevet stillet som et spørgsmål om, hvorvidt det er de regler i det fremmede retssystem, der efter dettes egen opfat-

telse må karakteriseres som arveretlige, eller de regler, der efter lex fori må karakteriseres som arveretlige, der skal bringes i anvendelse.

Den givne analyse har sin værdi til forståelse af de international privatretlige regler, men kan ikke være afgørende for løsningen af problemerne omkring kvalifikationen i første og tredje led af den beskrevne procedure. Kvalifikationen i disse to led, altså subsumptionen under en bestemt kollisionsnorm, og afgørelsen af, hvilke regler i det fremmede retssystem der skal bringes i anvendelse, *sker ikke uafhængigt af hinanden.* I praksis foreligger en sag, i hvilken den internationale privatret skal bringes i anvendelse, ikke sådan, at man på første stadium intet kender til, hvilket fremmed lands ret det kan komme på tale at anvende. Der er heller ikke, når afgørelsen skal træffes om, hvilke regler i det udpegede fremmede retssystem der skal bringes i anvendelse, truffet nogen uigenkaldelig beslutning om, hvorledes kvalifikationen i første led skal finde sted.

Et internationalt privatretligt problem foreligger i praksis kun, hvor der kan konstateres en tilknytning til et eller flere fremmede retssystemer. Selv i så fald er det ikke sikkert, at problemet bliver aktuelt. Det er muligt, at der skal rejses krav om anvendelse af fremmed ret fra parternes side, jfr. ndf. kap. 5. Er to retssystemer, der kan komme på tale, ensartede af indhold, vil spørgsmålet oftest slet ikke blive aktuelt, selvom det nok er at gå for vidt, når man, som det er sket i nyere amerikansk teori, taler om, at der i virkeligheden foreligger en falsk konflikt.[4] I praksis vil det normalt kun blive aktuelt at vælge mellem to retssystemer, såfremt disse giver parterne en forskellig retsstilling, altså muliggør to fra hinanden afvigende udfald af sagen.

Spørgsmålet om, hvilket udfald sagen vil få ved anvendelsen af det ene og det andet retssystem, den ene eller den anden retsregel, vil derfor stå klart for dommeren, forinden han træffer sin afgørelse. Han har altså en mulighed for at indrette sin subsumption og sin sekundære kvalifikation således, at retsreglerne fører til et efter deres formål hensigtsmæssigt resultat. Her må han bringe de ovenfor anførte synspunkter på opstillingen og fortolkningen af kollisionsnormerne i anvendelse. Han må tage det allerede anførte synspunkt i betragtning, at referensledet i kollisionsnormen ikke er skarpt i kon-

4. Jfr. Cavers, The Choice of Law Process, 1965.89.

turerne i grænseområdet over for andre kollisionsnormer. Ved den sekundære kvalifikation må han tage i betragtning, at det vil være formalistisk og i strid med tanken om, at retsreglerne skal føre til socialt hensigtsmæssige resultater, at foretage en karakterisering af de fremmede retsregler uden hensyntagen til de hensyn, der har ført til systematiseringen i lex fori.

Et *eksempel* skal nævnes:

En ægtefælle rejste ved svensk domstol krav imod den anden ægtefælle om betaling af underholdsbidrag i henhold til en i U.S.A. indgået aftale.[5] Domstolen kom til det resultat, at aftalen skulle bedømmes efter den pågældende amerikanske stats ret, hvor ægtefællerne ved dens indgåelse var bosat. Herefter var aftalen gyldig. Imidlertid blev der i sagen rejst spørgsmål om, hvorvidt kravet var forældet. Ved anvendelse af svensk ret på forældelsesspørgsmålet ville fordringen være forældet, hvorimod forældelse endnu ikke var indtrådt, hvis man anvendte den pågældende amerikanske stats forældelsesregler.

Følger man nu det formelle skema for kvalifikationen, som er angivet ovenfor, opstår forældelsesproblemet slet ikke i første omgang. Her er der blot spørgsmål om at finde frem til, hvilken lovgivning, svensk eller amerikansk, der skal bringes i anvendelse på parternes mellemværende. Man finder frem til en kollisionsnorm, der anviser amerikansk rets anvendelse. Uden at det siges klart i sagen, må man gå ud fra, at der har været tale om en kollisionsnorm, der omfatter aftaler af familieretlig karakter. Foretager man nu en sekundær kvalifikation for at finde ud af, hvilke regler i den pågældende amerikanske stats ret der kan karakteriseres som regler vedrørende familieretlige aftaler, vil man ikke finde forældelsesreglerne iblandt disse regler. De karakteriseres nemlig som procesretlige. Konsekvensen ville, hvis man holdt fast ved det opstillede skema, blive, at forældelsesproblemet overhovedet ikke kom til behandling.

Sådan gik det imidlertid naturligvis ikke, idet parterne gjorde opmærksom på forældelsesproblemet og på den behandling, det fik i henhold til amerikansk international privatret. Domstolen anvendte amerikanske forældelsesregler, idet den antog, at der var en så nær sammenhæng imellem spørgsmålet om aftalens gyldighed og virkning og forældelsesspørgsmålet, at den samme lovgivning måtte bringes i anvendelse på dette spørgsmål.

Dette resultat kan opnås ved primær kvalifikation ved, at man siger, at forældelsesspørgsmålet skal afgøres efter lex causæ for hovedforholdet. Resultatet kan også nås ved en sekundær kvalifikation, hvis man fastslår, at den sekundære kvalifikation skal finde sted i overensstemmelse med subsumptionen i lex fori. Dette forudsætter, at der ikke er en særlig kollisionsnorm i lex fori for forældelsesproblemer, men at man uden videre subsumerer spørgsmål af denne karakter under den kollisionsnorm, som vedrører det krav,

5. Jfr. N.J.A. 1930.692.

hvis forældelse kan komme på tale. Derimod ville resultatet ikke kunne opnås ved en sekundær kvalifikation i henhold til lex causæ.

I virkeligheden gør man sig ikke overvejelser om, hvorvidt kvalifikationen er af den ene eller den anden karakter, idet der ikke er nogen adskillelse i tid mellem de to arter af kvalifikation. De finder sted samtidig under påvirkning af hinanden.

Afgørende er, at det resultat som man kom til i eksemplet var rimeligt, mens en fastholdelse af det formelle skema kunne have ført til urimelige resultater. Givet er, at begge de involverede retssystemer har en forældelsesregel, spørgsmålet er blot, hvilken af disse der skal anvendes. Fører kvalifikationsteorien til, at ingen af dem kommer til anvendelse, betyder det, at man når et resultat, som ingen af de to systemer, der er tilknytning til, ønsker eller finder rigtigt eller ville nå til, hvis der ikke var tale om anvendelse af fremmed ret. Det er naturligvis ikke meningen. Analysen skal lette forståelsen af problemerne, ikke vanskeliggøre deres løsning. Brugen af fremmed ret skal tjene til en mere hensigtsmæssig løsning af problemer med international tilknytning end en ren anvendelse af lex fori ville medføre. En helt formel brug af lovvalgsreglerne umuliggør dette, fordi den udelukker hensyntagen til det materielle udfald ved kvalifikationens foretagelse.

Da de tilknytningsmomenter, som det kan komme på tale at tage i betragtning, er bekendt for dommeren, kan han *ved kvalifikationen,* ved fortolkningen af kollisionsnormerne *tage hensyn til, hvilken materiel løsning anvendelsen af de enkelte kollisionsnormer vil føre til* i det enkelte tilfælde. Ikke blot overvejelser angående de enkelte retsforholds »sæde«, altså overvejelser angående hvilken tilknytning der for retsforhold af den pågældende art er den mest naturlige eller hensigtsmæssige, bør spille en rolle ved valget af kollisionsnorm; retten må som ved anvendelsen af materielle retsregler tage hensyn til, om det materielle resultat, som anvendelsen af en bestemt kollisionsnorm fører til, er rimeligt eller fører til en uholdbar situation.

Denne metode rejser imidlertid et problem. Hvis man skal kunne overveje de mulige materielle løsninger, før man tager stilling til den anvendelige ret, bliver konsekvensen heraf *tilsyneladende en meget stor frihed for dommerne* til i sager med international tilknytning at bestemme den anvendelige lov og sagens udfald. Selvom man

anerkender domstolenes retsskabende virksomhed, forekommer denne frihed mange at være alt for vidtgående, hvorfor muligheden allerede af den grund afvises. Dette sker ikke mindst, fordi man er af den opfattelse, at der foreligger et sæt af kollisionsnormer udarbejdet efter et fastlagt mønster, og en retsdannelse af den foreslåede art, der tager hensyn til den materielle løsning, vil kunne gå på tværs af dette system. Dertil kommer den retsuvished, som et sådant system antages at medføre.

Hvis læren fører til et praktisk talt fuldstændigt frit skøn for dommeren i den enkelte sag, synes denne reaktion ikke uberettiget. Det synspunkt, at der bør tages hensyn til indholdet af de materielle retssætninger, som det kan komme på tale at anvende i den konkrete sag, synes imidlertid ikke nødvendigvis at have en så vidtgående konsekvens, hvis man med *Knoph* betragter den internationale privatrets regler som *retsstandarder*.[6]

Knoph var af den opfattelse, at den internationale privatrets regler, kollisionsnormerne, i virkeligheden måtte betragtes som *understandarder i forhold til en almindelig retsstandard, som dækker hele den internationale privatret,* og som findes udtalt i den ovenfor omtalte Irma Mignon-sag: »Ved løsningen av internasjonal-privatrettslige spørgsmål er det naturlig å ta utgangspunkt i den betraktning, at et forhold fortrinsvis bør bedømmes efter loven i det land, hvortil det har sin sterkeste tilknytning, eller hvor det nærmest hører hjemme«. Denne sætning betragtede Knoph som *den ulovbestemte del* af den internationale privatret i en nøddeskal, den internationale privatrets grundlov.

For at forstå betydningen af denne opfattelse for den internationale privatret og specielt for de synspunkter, som i det foregående er gjort gældende, er det nødvendigt kort at se på, hvad *Knophs lære om retsstandarderne* går ud på.

Knoph mener, at retssystemet arbejder med tre forskellige metoder til udformning af retsregler. De almindelige retsregler, retsstandarderne og retsregler, der overlader afgørelsen til domstolenes eller andre myndigheders frie skøn. Fra retsreglerne adskiller retsstandarderne sig ved ikke som retsreglerne at indeholde bestemte, faktiske kriterier, som ikke kan fraviges af individuelle grunde i konkrete tilfælde. Fra det rene skøn adskiller de sig ved, at de indeholder en vis målestok for afgørelsen. Knoph er dog selv klar over, at der er tale om glidende overgange mellem de tre grupper. Mange af hans

6. Knoph, Rettslige Standarder, 1948.

synspunkter er foregrebet her i Danmark af Viggo Bentzon i afhandlingen Skøn og Regel i Københavns Universitets festskrift fra 1914.

Positivt bestemmer Knoph retsstandarden som et direktiv til dommeren, der angiver en bestemt målestok, som skal bruges ved pådømmelsen, og som retsstandarden forudsætter, at dommeren kender og har nytte af. Samtidig beholder dommeren en vis frihed til at bedømme enkelttilfælde individuelt indenfor de rammer som standarden opstiller. Som yderligere karakteristik henviser han til et citat fra Roscoe Pound, »Three characteristics may be seen in legal standards: 1) They all involve a certain moral judgment upon conduct. It is to be »fair«, or »conscientious« or »reasonable« or »prudent« or »diligent«. 2) They do not call for exact legal knowledge exactly applied, but for common sense about common things or trained intuition about things outside of everyone's experience. 3) They are not formulated absolutely and given an exact content, either by legislation or by judicial decision, but are relative to times and places and circumstances, and are to be applied with reference to the facts of the case in hand. They recognize that within the bounds fixed each case is to a certain extent unique.«[7] Han korrigerer dog Pounds første punkt derhen, at det ikke så meget er en moralsk målestok som en social adfærdsnorm, der skal lægges til grund.

Knoph begrunder anvendelsen af retsstandarder med en henvisning til retsordenens opgave. Retsordenen skal dels give en fast og sikker ydre ramme for samfundslivet, dels skal den svare til, hvad retfærdigheden i det enkelte tilfælde kræver. Disse to hensyn peger i hver sin retning. Det første fører til anvendelse af almindelige abstrakte regler, der ikke giver plads for skøn og vurdering. Det sidste derimod fører til, at der skal være mulighed for at vurdere hvert enkelt tilfælde helt for sig under hensyntagen til de konkrete omstændigheder i det hele. Både retsreglerne og retsstandarderne giver alt efter deres indhold og formulering og almindelige retsanvendelsesprincipper mulighed for at tage begge hensyn i betragtning, men i forskellig grad. Knoph mener derfor ikke, at man skal foretage et absolut valg imellem dem, men anvende hver af dem på de områder, hvor man efter en afvejning af de reale hensyn mener, at det er praktisk. På områder, hvor livet er »så nyansert og innviklet att en stiv og skjematisk rettsordning er uheldig eller kanskje likefrem umulig, idet forholdene bare lar sig mestre igjennem smidige og omfattende almenregler, som ikke kan fortøies i faste og uforanderlige kriterier«, er det naturligt at anvende retsstandarder.

Det er Knophs opfattelse, at man i den internationale privatret netop står over for et område af denne art, således at afvejningen af de hensyn, der trækker henholdsvis i retning af retsregler og retsstandarder må resultere i, at man vælger som hovedregel at arbejde med retsstandarder. Man kan arbejde nok så meget med at opstille

7. An introduction to the philosophy of law, 1954.58.

detaillerede regler. Det vil alligevel vise sig, at man her må falde tilbage til at arbejde med retsstandarder. »De konkrete omstendigheters overveldende nyanserikdom viser sig nemlig å trosse all skjematisk og abstrakt behandling, hvor skarpsindig juristene enn går frem.« Det store antal fremmede retssystemer og de kombinationsmuligheder, som disse frembyder, medfører, at man ikke må »bille sig inn at man kan utarbeide systemet med enkeltregler og præsumsjoner så fint, att man kommer utenom den skjønnsmessige vurdering av enkelttilfellet som er og blir den internasjonale privatretts grunnkrav«.

Knoph har muligvis aldrig været i tvivl om, at man ved løsningen af sager med international tilknytning også må tage hensyn til den materielle rets indhold; han siger det dog næppe direkte nogetsteds. Det er imidlertid netop kravet om en sådan hensyntagen, der fører til den overvældende variation i de omstændigheder, der kan foreligge i den enkelte sag, som er Knophs begrundelse for at arbejde med retsstandarder i den internationale privatret. Tager man intet hensyn til det materielle resultat, er variationerne ikke så store eller viser sig i hvert fald ikke, før den international privatretlige afgørelse er truffet.

Den reale begrundelse for at anvende retsstandarder passer således også på den internationale privatret, således som dens opgaver er blevet beskrevet i det foregående. Samtidig kan man ved at betragte den internationale privatret som en retsstandard imødekomme indvendingen om, at det fører til et fuldstændigt frit skøn for domstolene, hvis de i hvert enkelt tilfælde skal tage hensyn til, om anvendelsen af kollisionsnormerne fører til et rimeligt resultat. De i retsstandarden indeholdte retningslinjer for skønnet betyder en begrænsning af dette, som skulle kunne gøre det acceptabelt.

Da således de reale grunde for at arbejde med retsstandarder i den internationale privatret foreligger, er det nødvendigt at se, *om den retsstandard, der er opstillet for dette område, stemmer med den givne karakteristik af retsstandarder.* Den citerede sætning fra Irma Mignon-sagen, som Knoph ophøjer til retsstandard, indeholder vel nok en målestok, nemlig den, at man skal finde forholdets stærkeste tilknytning. Det er imidlertid ved første øjekast et spørgsmål, om den af Knoph med et enkelt korrektiv accepterede beskrivelse, som Pound har givet af retsstandarden, passer på denne sætning. Pounds punkt 3 passer nøjagtigt. Målestokken er »relative to times and places and circumstances« og anerkender, at »each case is to a certain extent unique«. Det var

jo selve begrundelsen for at arbejde med en retsstandard her.

Punkt 1 og 2 derimod, bedømmelsen af forholdet efter en social handlenorm i overensstemmelse med »trained intuition«, synes der ikke at være plads for.

Ser man imidlertid nærmere efter, gælder dette flere af Knophs eksempler, ikke mindst afhandlingens hovedeksempel om forbudet mod tilbagevirkende love. Det er vel netop Knophs fortjeneste at have gjort opmærksom på, at retssætninger, som efter deres indhold ser ud til at være almindelige retsregler med faste faktiske kriterier, i virkeligheden er retsstandarder, at der nemlig i disse regler må indfortolkes en mere almindeligt formuleret målestok, som tillader en individuel bedømmelse af enkelttilfældene. Af de få udtalelser, som Knoph har fremsat om den internationale privatret som retsstandard, kan man se, at denne målestok netop må være, at løsningen i hvert enkelt tilfælde skal være rimelig og stemme med almindelige retfærdigheds- eller hensigtsmæssighedsbetragtninger i det eller de involverede lande og med de principper, som behersker det pågældende retsområde i disse retsordener. Opfylder løsningen ikke dette krav, har dommeren i virkeligheden ikke fundet den stærkeste tilknytning.

Knophs analyse viste, at kollisionsnormerne, som teorien opstillede, ikke havde karakter af almindelige retsregler, fordi de måtte fraviges og i praksis blev fraveget i alle tilfælde, hvor de konkrete omstændigheder gav anledning til en anden løsning. Heraf sluttede han, at kollisionsnormerne kun er understandarder i forhold til grundsætningen i Irma Mignon-sagen på samme måde som de regler, man af praksis kan udlede vedrørende forståelsen af andre retsstandarder.

Understandarderne fremkommer ifølge Knoph ved det, som han kalder *rationalisering af retsstandarden*. Man søger at fremdrage visse typiske situationer, som retsstandarden er anvendelig på, og på denne måde konkretisere retsstandarden. Knoph beskriver anvendelsen af retsstandarden i to led, rationaliseringen og skønnet. Rationaliseringen består i en forberedende orientering i de forskellige rationelle elementer, herunder tidligere retsafgørelser, der kan spille ind ved anvendelsen af retsstandarden. Først når dette grundlag er klart, kan dommeren træffe den afgørelse, som hans opfattelse af, hvad indholdet af retsstandardens målestok er, fører ham til.

Knoph gør imidlertid opmærksom på, at man skal være forsigtig med, hvor håndfast man tager på rationaliseringen. Det er let at generalisere for stærkt fra de rationelle hensyn, som man har fundet frem til inden for de enkelte typiske situationer og opstille regler, som man mener helt udtømmer de hensyn, der kan komme i betragtning, således at standarden mister sin standardkarakter. Det er det, Knoph gennem sin undersøgelse af praksis på kontraktsstatuttets område mener at kunne påvise, at man har gjort i den internationale privatret. »Man behandler de undernormene man kommer til, ganske som almindelige rettssetninger, mens de i virkeligheten bare er understandarder som har samme skjønsmessige og elastiske karakter som hovedstandarden.

I praksis viser feilen sig i at man helt mekanisk subsumerer de tilfelle som forekommer under en eller annen enkeltnorm – uten å foreta noen konkret skjønsmessig vurdering av dem, og uten å kontrollere at det resultat man kommer til virkelig er i hovedstandardens ånd... Verdien av »undersetningene« ligger i at de er mindre omfattende enn hovedstandarden er og mere konkret betonet. Men de har alle standardegenskapene i behold, og noen virkelig egenverdi er de ikke i besiddelse av: Det er bare som uttrykk for hovedstandardens interessevurdering de kommer i betraktning, og derfor må det altid kontrolleres at denne forbindelse er i orden, d.v.s. at man måtte ha kommet til samme resultat om forholdet var blitt betraktet direkte under hovedstandardens synsvinkel.«

Anvendt på kollisionsnormerne må Knophs synspunkter forstås således, at *kun hvis man også ved en overvejelse af et konkret retsforholds stærkeste tilknytning kommer til det resultat, som kollisionsnormen anviser, kan man acceptere det.* Den enkelte kollisionsnorm er kun udtryk for en rationalisering af de hensyn, som normalt må være afgørende for tilknytningen inden for det pågældende område af retssystemet. Såsnart særlige hensyn gør sig gældende, kan den fraviges, idet den netop ikke indeholder en rationalisering af disse særlige hensyn; de er ikke taget i betragtning ved dens opstilling, og da det drejer sig om en retsstandard og ikke om en retsregel, kan løsningen i det konkrete tilfælde ikke nås ved en fortolkning af understandarden; denne kan udelukkende benyttes, hvis en løsning ud fra hovedstandardens synsvinkel ville føre til samme resultat. *Den almindelige international privatretlige retsstandard står altså så at sige som et korrektiv til de enkelte kollisionsnormer.*

At denne opfattelse af kollisionsnormerne må være rigtig, synes særlig klart på baggrund af det hovedsynspunkt på den internationale privatret, som her er gjort gældende, nemlig at løsningen skal træffes under hensyntagen til indholdet af de materielle retsregler, som kan komme i betragtning. Dette hensyn kan på grund af de uendelige variationsmuligheder aldrig tages i betragtning ved opstillingen af kollisionsnormer. Derfor er det ikke mindst dette hensyn, der tilsiger en konkret vurdering af hver enkelt sag med internationale tilknytninger. Ved at opfatte de ulovbestemte kollisionsnormer som et led i en retsstandard opnås den fleksibilitet i reglerne, som er nødvendig i den internationale privatret, uden at det fører til et fuldstændig frit skøn hos domstolene.

Den opgave at bearbejde de enkelte områder inden for den internationale privatret overflødiggøres ikke, fordi man opfatter den internationale privatret som en retsstandard. Den får blot en anden karakter. Der bliver i virkeligheden tale om udarbejdelse af understandarder, som kan vejlede dommerne ved anvendelsen af den almindelige international privatretlige retsstandard på de enkelte retsområder. Men dennes eksistens må aldrig tabes af syne. Det må altid være dommerens opgave uanset indholdet af den enkelte kollisionsnorm at finde frem til en hensigtsmæssig og rimelig løsning under anvendelse af de retsregler, til hvilke der er den stærkeste tilknytning. Understandarderne, kollisionsnormerne, kan vejlede om de almindelige hensyn, der sædvanligvis spiller en rolle i sager af den pågældende art; men den konkrete løsning må findes ved »den skjønsmessige vurdering af enkelttilfellet som er og blir den internasjonale privatretts grunnkrav«.

Det anførte *betyder naturligvis ikke, at der ikke kan tænkes anvendt almindelige retsregler på den internationale privatrets område.* Som tidligere nævnt findes der danske international privatretlige lovregler, og de er for en stor del udformet således, at de kun åbner ringe plads for skønnet. Og understandarderne kan også inden for visse områder, f.eks. personalstatuttet, gennem tiden have fået en fastere karakter, som gør, at der må kræves mere til deres fravigelse end på andre områder. Hertil kommer, at kollisionsnormernes karakter af standarder ikke nødvendigvis kommer frem i hvert enkelt tilfælde, der forelægges domstolene. I flertallet af tilfælde vil kollisionsnormerne uden vanskelighed kunne anvendes, som om de var egentlige retsregler. Her som så ofte ellers er det i de ekceptionelle tilfælde, at betydningen af at fastholde de principielle synspunkter særlig viser sig. Utvivlsomt har en fastholden af kollisionsnormernes retsstandardkarakter imidlertid betydning både for en klarere forståelse af den internationale privatrets metode, for en rimelig løsning af de tilfælde, som særlig har givet anledning til overvejelser i kvalifikations- og metodelæren, d.v.s. de tilfælde, som falder i grænseområdet mellem flere kollisionsnormer, og endelig som baggrund for den i kontraktsstatuttet og i nyeste tid tildels også inden for erstatningsretten anvendte individualiserende metode.

Med hensyn til nyere teori om kollisionsnormernes opstilling og fortolkning kan nævnes:

D. F. Cavers, The choice of law process; samme i Recueil 1970 III 75 ff; B. Currie, Selected Essays on the Conflict of Laws, 1963; H. Battifol, Aspects philosophiques du droit international privé, 1956; Gomard i UfR 1963 B.81 ff; Lando i Festskrift til Borum 243 ff; von Mehren i Clunet 1973.116 ff; Siesby i A.f.S. 3.230 ff; Allan Philip, Studier i den internationale selskabesrets teori, 1961.7 ff med henvisninger; Sundström, Normkollision – Fartygskollision; samme (ed.) Three discussions on the Conflict of Laws; Shapira, The interest approach to choice of law, 1970; Joerges, Zum Funktionswandel des Kollisionsrecht, 1971; Neuhaus i Rabels Z 1971.401 ff; Kalenski, Trends of private international law. Smlgn. også Stig Jørgensen i Ret og samfund 18 f.

Den international privatretlige teori indeholder omfattende diskussioner af det såkaldte *kvalifikationsproblem.*

Problemet blev opdaget ved, at en fransk forfatter, Bartin, konstaterede, at der i en konkret sag ikke ville blive opnået enhedsbedømmelse ved domstolene i to lande, uanset at disse lande havde helt ensartede kollisionsnormer, idet disse kollisionsnormers referensled ikke fortolkedes ens. Afhandlingen affødte en omfattende international diskussion om, hvorledes kollisionsnormernes referensled skulle fortolkes. Efter én opfattelse måtte fortolkningen ske i henhold til lex fori (Bartin, Kahn). En anden opfattelse gjorde gældende, at fortolkningen skulle ske i henhold til lex causæ (Despagnet, Wolff), hvilket blev kritiseret som en cirkelslutning. Endelig blev det synspunkt fremsat, at man måtte betragte de international privatretlige begreber som selvstændige og uafhængige af de nationale retssystemer, og at man på dette grundlag kunne komme frem til en ensartet fortolkning af kollisionsnormerne (Rabel).

I sin oprindelige form var kvalifikationsproblemet et skinproblem, da det ikke er et direkte problem for retsanvendelsen, at resultaterne varierer fra land til land, når den internationale privatret er national ret. Spørgsmålet kan alene komme frem ved overvejelserne af, i hvilket omfang man bør tage hensyn til den fremmede rets indhold ved opstillingen af sine egne kollisonsnormer.

Det er kvalifikationsteoriens fortjeneste at have forbedret forståelsen af lovvalgsreglernes anvendelse. Den ovenfor anførte analyse af kollisionsnormernes anvendelse er en direkte udløber af kvalifikationsteorien. Det er også teoriens fortjeneste at have vist, at enhedsbedømmelse er så vanskelig at opnå, at den ikke kan være det eneste eller blot det afgørende mål for den internationale privatret.

Når den internationale privatret er national ret, kan der ikke herske tvivl om, at dens regler skal fortolkes i overensstemmelse med lex fori. Men dette er et indholdsløst kriterium. Også en fortolkning i overensstemmelse med lex causæ, hvis den var mulig, ville være i overensstemmelse med lex fori. Opgaven må være som forsøgt ovenfor II, at anføre, hvilke synspunkter der skal lægges til grund ved fortolkningen af kollisionsnormerne. Først da får en henvisning til fortolkningen efter lex fori indhold.

Om kvalifikationsteorien henvises til Lovkonflikter 36 ff; T. Svenné Schmidt, Kvalifikationsproblemet i den internationale privatret, 1954; Gihl-Hult, Kvalifikationsproblemet, 1967; Å. Malmström, Det s. k. kvalifikationsproblemet inom internationell privaträtt, 1938; F. Rigaux, La Théorie des Qualifications en droit international privé, 1956; Gihl i TfR 1968.318 ff. Om et specialproblem, Nybergh i TJFF 1962.183 ff.

KAPITEL 4

Renvoi

Det er ovenfor kap. 2 II omtalt, at kollisionsnormens henvisning til fremmed ret er en henvisning til den fremmede materielle ret, ikke til den fremmede internationale privatret.

Bl.a. under indtryk af princippet om enhedsbedømmelse kom man tidligt ind på den tanke, at den afgørelse, som domstolen skal træffe i en sag med fremmed tilknytning, skal være den samme som den fremmede domstol, til hvis retssystem der henvises, ville træffe. Det vil den imidlertid kun blive, hvis henvisningen også omfatter den fremmede domstols internationale privatret. Kun hvis den fremmede domstols internationale privatret også foreskriver, at dens egen materielle ret, som forums lovvalgsregler har henvist til, skal anvendes, vil forums anvendelse af den fremmede ret føre til det samme resultat, som den fremmede domstol selv ville være kommet til. Hvis derimod den fremmede domstols internationale privatret foreskriver anvendelse af et andet lands ret, f.eks. forums eller et tredjelands materielle ret, vil anvendelsen af den fremmede materielle ret ikke føre til enhedsbedømmelse.

Hvis således en arvelader, hvis bo behandles i Danmark, var domicileret i Tyskland ved sin død, vil den tidligere omtalte danske lovvalgsregel føre til, at tysk arveret skal anvendes. Dersom arvelader var dansk statsborger, og tysk international privatret foreskriver anvendelse af statsborgerlandets ret, vil en henvisning alene til tysk materiel ret føre til, at den danske skifteret anvender tysk ret på grund af den fremmede tilknytning, mens en tysk skifteret ville have anvendt dansk ret. Der bliver altså ikke enhedsbedømmelse.

For at afhjælpe dette brud på enhedsbedømmelsen fandt man på den såkaldte renvoi regel. Ved renvoi forstår man, at kollisionsnormens henvisning til et fremmed retssystem ikke blot omfatter dettes materielle ret, men også dets internationale privatret. Konsekvensen

heraf er, at hvis den kollisionsnorm i det fremmede retssystem, der svarer til den, der er benyttet for at nå frem til dette retssystem, anser et andet tilknytningsmoment for relevant end det, som er afgørende efter lex fori, da skal man lade dette andet tilknytningsmoment være afgørende. Når derfor i det ovenfor nævnte eksempel den tyske arveretlige kollisionsnorm lader statsborgerlandets lovgivning være afgørende, skal den danske skifteret rette sig derefter og anvende dansk ret, selvom den danske kollisionsnorm anså domicilet for afgørende for lovvalget.

Viser den fremmede lovvalgsregel tilbage til lex fori, er der tale om en renvoi, en *tilbagevisning*. Viser den videre til et tredje retssystem, er der tale om en Weiterverweisung, en *viderehenvisning*. I eksemplet vil en viderehenvisning foreligge, hvis arvelader f.eks. var hollandsk statsborger. Hvis et lands retssystem anerkender renvoi-reglen, betyder det, at domstolene skal acceptere den fremmede lovvalgsregels tilbagevisning eller viderehenvisning af kompetencen.

I England har man opstillet den særlige *foreign court theory*, som hviler på samme tanke som renvoi reglen, men går det skridt videre også at undersøge, om den fremmede ret arbejder med renvoi reglen. Mens normal anvendelse af renvoi reglen i et tilfælde som det ovenfor nævnte fører til, at dansk ret accepterer den tyske tilbagevisning af kompetencen til dansk ret, og at skifteretten altså anvender dansk ret, må den danske skifteret i henhold til foreign court theory sætte sig helt i den tyske skifterets sted. Hvis den ikke anvender renvoi reglen, bliver resultatet dansk rets anvendelse. Anvender den derimod selv renvoi-reglen, ville kompetencen, hvis boet behandledes af en tysk skifteret, af dansk international privatret, som den tyske lovvalgsregel henviser til, blive vist tilbage til tysk ret. Den tyske skifteret ville anvende tysk ret, og derfor skal den danske også gøre det.

Om foreign court theory, jfr. Cheshire 57 ff, Graveson 65 ff.

Der er med denne teori gjort et forsøg på at komme uden om den konsekvens af renvoi-reglen, at den, hvis alle lande anvender den, også fører til brud på enhedsbedømmelsen. Ganske det samme vil imidlertid blive resultatet, hvis foreign court theory accepteres overalt.

Mens den almindelige renvoi-regel oftest fører til anvendelse af lex fori, når tilknytningsmomenterne i de to involverede lande er forskellige, hvilket sikkert har været af ikke ringe betydning for reglens udbredelse, fører foreign court theory oftest til anvendelse af

det lands lov, som forums lovvalgsregler allerede fra begyndelsen udpeger.

Renvoi-teoriens væsentligste idégrundlag er som sagt princippet om enhedsbedømmelse. Når ønsket om enhedsbedømmelse kun er et af de elementer, der indgår i overvejelserne ved kollisionsnormernes opstilling, og kollisionsnormerne er resultatet af overvejelser af, hvilken tilknytning der er den væsentligste, vil det være unaturligt straks igen at opgive den således trufne afgørelse og overlade til fremmed ret at afgøre, hvilket lands ret der skal anvendes.

Andre hensyn end ønsket om enhedsbedømmelse kan føre til lignende resultater som renvoi-princippet. Den ovenfor kapitel 2 III omtalte teori, hvorefter man ikke kan pålægge fremmed ret en kompetence, som den ikke selv ønsker at påtage sig, medfører i virkeligheden det samme resultat som renvoi-teorien. En variation heraf er en opfattelse, hvorefter man i hvert fald må bøje sig for indholdet af fremmede lovregler, der udtrykkeligt begrænser deres egen anvendelighed i stedlig henseende, jfr. de Nova i 54 California Law Review (1966) 1569 ff. Dette vil sikkert være naturligt, da det pågældende retssystem i så fald må formodes at have en anden retsregel til regulering af tilfælde, der ikke omfattes af den pågældende lokalt begrænsede lovregel. Foruden i tilfælde, hvor et retssystem har flere sæt af regler til at regulere ensartede problemer, kan en stedligt begrænset regel forekomme i tilfælde, hvor en offentligretlig regel griber ind og modificerer den normalt anvendelige regel.

Det er fast antaget i dansk ret, at renvoi-reglen ikke finder anvendelse, medmindre der er positiv hjemmel hertil i lovgivningen. Dette bekræftes i retspraksis[1] og i justitsministeriets praksis.[2]

Positiv hjemmel til renvoi-systemets anvendelse findes i dansk ret kun i veksellovens § 79 og checklovens § 58. I henhold til disse regler skal en udlændings (men altså ikke en dansk statsborgers) evne til at indgå henholdsvis veksel- og checkforpligtelser bedømmes efter loven i det land, hvor han er statsborger. Hvis denne lovgivning erklærer loven i et andet land for bestemmende, skal sidstnævnte lov komme til anvendelse, jfr. ndf. kap. 14 I B.

I henhold til disse bestemmelser skulle således en nordmands evne til at indgå en veksel- eller checkforpligtelse principielt bedømmes efter norsk ret. Da imidlertid nordmænds evne til at indgå sådanne forpligtelser ifølge norsk international privatret bedømmes efter de-

1. UfR 1940.857 Ø, UfR 1969.637 U og formentlig UfR 1956.912 SH.
2. J.M. 1.kt. H 335-1933, J. 6091-1934, O 169[17]-1939 og V 169[7]-1946.

res domicillovgivning, fører reglen til, at en nordmands evne til at indgå sådanne forpligtelser skal bedømmes efter loven i det land, hvor han er domicileret, d.v.s. at norsk ret kun skal anvendes, hvis han er domicileret i Norge. Vi lader den norske international privatretlige regels tilknytningsmoment være afgørende. Hvis den person, der har indgået forpligtelsen, er statsborger i et land, der ikke tillægger statsborgerretten, men derimod kontraktstatuttet eller specielt stedet for kontraktens indgåelse betydning ved afgørelsen af habiliteten, må denne lovgivning finde anvendelse.

Renvoi-reglen er optaget i veksel- og checklovene som et led i en kompromisløsning ved gennemførelsen af de internationale veksel- og checkkonventioner.[3] De fleste lande, der deltog i udarbejdelsen af disse konventioner, gik ind for nationalitetsprincippet, og man var nødt til at bøje sig for, at dette derfor måtte blive hovedprincippet i konventionen. Fra disse landes side blev der imidlertid givet den indrømmelse, som ligger i renvoi-princippets anvendelse, og som gør det muligt at anvende domicilprincippet på borgere i domicillandene. Kompromiset suppleres yderligere af reglen i vxl. § 79, stk. 2 og i chl. § 58, stk. 2, hvorefter en udlænding, der er inhabil efter den lov, der skal afgøre hans habilitet, dog vil være forpligtet, hvis han har indgået forpligtelsen i et land, efter hvis lovgivning han ville have haft evne til at forpligte sig. Dette vil ofte være domicillandet.

Benyttet som en kompromisudvej i internationale konventioner er renvoi-princippet velegnet. Synspunktet er ført videre i den nedenfor i kapitel 10 I B 3 c omtalte konvention vedrørende konflikter mellem nationalitets- og domicilprincippet, hvor man har løsgjort sig fra den klassiske renvoi-mekanisme og lagt vægt på et interessesynspunkt. Konventionen bygger på den betragtning, at hvis to lande er enige om, hvilken tilknytning der skal være afgørende, og væsentlig tilknytning kun foreligger til disse to lande, bør denne tilknytning være afgørende, selvom den ikke er det efter lovvalgsreglerne i lex fori. Hvis således en hollænder er domicileret i Tyskland, og det drejer sig om problemer, der efter såvel tysk som hollandsk ret skal afgøres efter hans nationale lovgivning, altså hollandsk ret, bør den omstændighed, at dansk international privatret betragter hans do-

3. Jfr. Helper, Vekselloven og Checkloven af 1932, 1932.287 ff, H. Federspiel i N.T.I.R. 1931.102 ff.

micil i Tyskland som afgørende tilknytning, ikke medføre tysk rets anvendelse, men man bør bøje sig for de to landes enighed. Her er der i virkeligheden tale om en accept af den viderehenvisning fra tysk til hollandsk ret, som ville være konsekvensen af en anerkendelse af renvoi-systemet. På områder, hvor lovgivningen ikke har bundet domstolene til anvendelse af en bestemt tilknytning, ville man kunne opnå rimelige resultater ved i et vist omfang at acceptere dette interessesynspunkt i retspraksis.

Jfr. Borum, Personalstatuttet 563 ff, Lovkonflikter 77 ff; Federspiel 202 ff; Francescakis, La Théorie du Renvoi, 1958: O. Hartwieg, Der Renvoi im Deutschen Internationalen Vertragsrecht, 1967; M. A. Jagmetti, Die Anwendung fremden Kollisionsrechte durch den inländischen Richter, 1961; von Mehren i XXth Century Comparative and Conflicts Law, 1961.380 ff; Pålsson, Marriage and Divorce in comparative conflict of laws 106 ff. Om Institut de Droit International's arbejde, jfr. A. E. von Overbech i 12 American Journal of Comparative Law (1963) 544 ff.

KAPITEL 5

Anvendelse af fremmed ret ex officio eller efter påstand. Oplysning om fremmed rets indhold

I. ANVENDELSE AF FREMMED RET EX OFFICIO ELLER EFTER PÅSTAND

Skal lovvalgsreglerne anvendes af domstolen ex officio eller kun, hvis en part udtrykkeligt begærer fremmed ret anvendt? Om dette processuelle spørgsmåls besvarelse er der uenighed i teorien, og lovgivning og nyere retspraksis giver ikke noget klart svar.

Spørgsmålet blev i *ældre ret* i et vist omfang identificeret med et bevisproblem. Fremmed rets indhold måtte bevises for at kunne anvendes. Dette synspunkt var baseret på nogle udtalelser af Ørsted. Det er dog tvivlsomt, om de kan forstås som udtryk for, at fremmed ret ikke anvendes ex officio, når dens indhold er kendt, ligesom hjemlen, som Ørsted henviser til, er tvivlsom, jfr. herom nærmere Philip i UfR 1960 B 149 ff.

Den opfattelse, at fremmed rets anvendelse er et bevisproblem, leder over i en også i udlandet almindelig problemstilling, om fremmed ret er jus eller factum. I første fald skal den anvendes ex officio, i sidste fald kun, når den påberåbes og der føres bevis for dens indhold, idet der analogiseres fra den processuelle behandling af jus og factum iøvrigt.

Lovgivningen indeholder ingen almindelige regler om spørgsmålet i modsætning til den norske tvistemålslov § 191, der udtrykkeligt sidestiller fremmed ret med norsk ret og blot giver en særregel om fremskaffelse af oplysninger om fremmed rets indhold. På samme måde forstås vistnok svensk Rättegångsbalk 35. kap. 2 § sammenholdt med 17. kap. 3 §, jfr. Eek 229.

Udkast til lov om den borgerlige retspleje af 1877 § 201 indeholdt en regel, som imidlertid alene omhandlede fremskaffelsen af oplysning om indholdet af fremmed ret. Den udgik i udkastet af 1899 med den begrundelse, at man foretrak ikke at give en udtrykkelig regel. Der findes derimod enkelte specielle

regler om fremskaffelsen af oplysninger om fremmed ret, jfr. nedenfor II.[1]

En speciel regel, der forudsætter, at fremmed ret ikke skal anvendes ex officio, findes i den nordiske dødsbokonventions art. 1–3, jfr. Udkast til konvention om arv og dødsboskifte 1933.29. Udgangspunktet er anvendelsen på arveretlige spørgsmål af arveladers sidste domicillov. Afdødes domicillov er lex fori, idet boet ifølge konventionens artikel 19 skal behandles i domicilstaten. Dog har den, for hvem det har retlig betydning, ret til at begære loven i det land, hvor afdøde var statsborger, altså en fremmed lovgivning, anvendt i stedet. Det er ikke muligt at drage mere almindelige slutninger fra reglen. På samme måde må bestemmelsen i bekg. nr. 559 af 18. december 1969 § 22, stk. 3 opfattes, jfr. om den ndf. II.

Ældre retspraksis ville kun anvende fremmed ret, dersom der af parterne var nedlagt påstand derom, UfR 1882.1233 SH, 1918.212 H og 1923.533 H. Hovedparten af den ældre retspraksis drejer sig iøvrigt om spørgsmålet om, hvorledes oplysning om fremmed ret fremskaffes og virkningerne af manglende oplysning om fremmed rets indhold med udgangspunkt i Ørsteds ovenfor refererede opfattelse, jfr. nærmere Philip i UfR 1960 B 154 ff.

Sagen UfR 1918.212 H, drejede sig om, hvorvidt en kvinde var arveberettiget i et bo. Den pågældende gjorde gældende at være arveladerens ægtebarn, mens det af arveladerens broder blev bestridt, at hun overhovedet var arveladerens barn. Overretten antog, at afgørelsen måtte bero på, hvad der på avlingstiden var gældende ret på forældrenes hjemsted, Chile. Da det materiale, der forelå til belysning heraf, var utilstrækkeligt, afgjordes sagen uden hensyn til den fremmede ret. Højesteret udtalte, at der ikke blev spørgsmål om anvendelse af fremmed ret, allerede fordi ingen af parterne havde nedlagt påstand derom. Et eftersyn af voteringsprotokollen viser, at højesteret hermed har ønsket udtrykkeligt at tage stilling til det her rejste problem, jfr. Philip i UfR 1960 B 153 f, jfr. også motiverne til Udkast til konvention om arv og dødsboskifte 1933.29. Standpunktet bekræftes i højesteretsdommen UfR 1923.533 H, jfr. Philip i UfR 1964 B 123 f. I denne sag drejede det sig om et spørgsmål om eksistensen af søpant, altså et spørgsmål af dispositiv art.

Mens *ældre doktrin* var af samme opfattelse som retspraksis, var der allerede hos Nellemann og Munch-Petersen en tendens til at til-

1. Helper opfatter i Vekselloven og Checkloven af 1932.305, jfr. 472, reglerne i vxl. § 87 og chl. § 65 som bestemmelser om pligt til at anvende fremmed ret ex officio, jfr. også Lovkonflikter 71.

lade, omend ikke forpligte dommeren til at anvende fremmed ret af egen drift. Og i *nyere teori* har Borum med forsigtig tilslutning af Hurwitz og senere også Gomard antaget eksistensen af en pligt for dommeren til at anvende fremmed ret, når dette følger af dansk international privatret. Der henvises til de international privatretlige reglers karakter af danske retsregler, der anvendes ex officio af dommeren. Man føler sig ikke bundet af de ældre højesteretsdomme. Ikke desto mindre synes domstolene i den foreliggende nyere praksis bortset fra indispositive sager kun at have anvendt fremmed ret, når der er nedlagt påstand derom. Der foreligger således flere afgørelser med tilknytning til udlandet, hvor spørgsmålet burde have været rejst om fremmed rets anvendelse, hvis denne skulle ske ex officio, men hvor dansk ret uden videre er anvendt, jfr. eksempler i UfR 1960 B 157, UfR 1934.224 SH og Lando i Juristen 1967.3 med note 9 samt adskillige andre afgørelser. Af UfR 1952.854 V fremgår, at spørgsmålet om belgisk rets anvendelse ikke var rejst ex officio af retten i den tidligere sag, men nu blev bragt ind efter påstand af en part. Jfr. også NDS 1953.531 SH.

De nyere forfatteres opfattelse er som sagt begrundet med kollisionsnormernes karakter af danske retsregler. Selv har jeg forsøgt at forlige retspraksis' standpunkt med litteraturens ved en henvisning til, at heller ikke almindelige retsregler bringes i anvendelse af domstolene, medmindre de vedrører søgsmålsgrunde eller indsigelser, som er gjort gældende af parterne, jfr. rpl. § 293, stk. 2, jfr. UfR 1960 B 159 ff.

Det er imidlertid et *spørgsmål, om en henvisning til almindelige danske retsreglers stilling i processen overhovedet giver en løsning på problemet.* De regler, der gælder herom, er ikke entydige. Nogle retsregler anvendes ex officio, andre kun efter påstand. Det er heller ikke ganske klart, hvad der ligger i en ex officio anvendelse.

Med hensyn til retsregler om formaliteten kan nævnes, at domstolene anvender reglerne om deres saglige kompetence ex officio, mens det antages at være en følge af reglen i rpl. § 247, om at parterne kan vedtage at indbringe sagen for hvilken af ligeartede retter i første instans de vil, at reglerne om den stedlige kompetence kun påses efter påstand, jfr. Tvistemål 111. Med hensyn til de materielle regler anvendes disse nok ex officio, men når forhandlingsprincippet finder

anvendelse i dispositive sager (d.v.s. for højere ret, når parterne giver møde, eller for lavere ret, når de er repræsenteret af advokat), beror anvendelsen af retsreglerne i vid udstrækning på, om parterne har gjort en bestemt retsvirkning af retsreglerne gældende. F.eks. kan en forældelsesregel, der ikke er påberåbt, anvendes, når forældelse er gjort gældende på grundlag af en anden regel eller uden angivelse af hjemmel, men ikke hvis forældelse slet ikke er påberåbt, selv om det af sagen kan ses, at forældelse er indtrådt, cfr. måske Taksøe-Jensen, Materiel procesledelse 415.

Man kunne ligestille lovvalgsreglernes anvendelse med reglerne om den stedlige kompetence med den virkning, at heller ikke lovvalgsreglerne skal anvendes ex officio. I de allerfleste tilfælde ville parterne også kunne fravige lovvalgsreglerne ved aftale, og lovvalgsreglerne er forsåvidt af formel karakter, som de ikke direkte afgør en konkret retstvist, men – på samme måde som kompetencereglerne udpeger den kompetente domstol – alene udpeger det kompetente retssystem.

Selv om man ikke ønsker at drage nogen analogi fra reglen om den stedlige kompetence, fører den opfattelse, at lovvalgsreglerne er danske retsregler og må anvendes af domstolene på samme måde som andre danske retsregler, til at lovvalgsreglen ifølge rpl. § 293, stk. 2, kun kan anvendes, når parterne har påberåbt sig de afgørende tilknytningsfakta i lovvalgsreglen som værende af betydning for sagens afgørelse, jfr. UfR 1960 B 159 f og vistnok Ekelöf, Rättegång IV 184. Det vil kun meget sjældent ske, at parterne gør det, medmindre det netop sker i forbindelse med en påstand om, at sagen skal bedømmes efter fremmed ret.

Man kan også opfatte lovvalgsreglerne sådan, at den fremmede ret gennem lovvalgsreglernes blotte eksistens er inddraget i det sæt retsregler, som dommeren kan benytte sig af. Hvis således forældelse er påberåbt, må dommeren, selv om parterne intet har sagt om fremmed ret, kunne benytte sig af en efter lovvalgsreglerne anvendelig fremmed forældelsesregel i stedet for den påberåbte danske. Det er vel nærmest dette synspunkt, som Gomard gør gældende i Tvistemål 207 f.

En parallel til andre danske retsregler giver således ikke noget sikkert svar på problemet.

Det er vel i det hele taget et spørgsmål, om ikke denne formelle drøftelse af de international privatretlige reglers karakter er lige så begrebsjurisprudentiel som ældre og udenlandsk teoris forsøg på at udlede resultatet af en karakteristik af fremmed ret som enten jus eller factum. Givet er, at problemet ikke har været overvejet ved gennemførelsen af retsplejelovens regler eller i hvert fald ikke er søgt løst gennem disse. Jfr. også Munch i UfR 1972 B 191 f.

Det er *herefter næppe muligt med sikkerhed generelt at angive problemets løsning efter gældende ret.* Drejer det sig om en *indispositiv sag,* altså især ægteskabssager, faderskabssager og sager om umyndiggørelse og lavværgemål, rpl. kap. 42, 42a og 43, er det givet, at retten må anvende fremmed ret ex officio, smlgn. UfR 1949.1049 Ø. Det er imidlertid efter dansk international privatret formentlig uhyre sjældent, at fremmed ret skal anvendes i indispositive sager.

På det område, hvor *partsautonomien* er en almindeligt anerkendt lovvalgsregel, altså især inden for kontraktsretten, kan det på den anden side ikke antages, at domstolene af egen drift vil undersøge spørgsmålet om anvendelse af fremmed ret og eventuelt anvende denne. Det tjener intet formål at begrunde dette med en stiltiende vedtagelse af dansk ret, som i de fleste tilfælde vil være en fiktion, smlgn. dog UfR 1963.996 H på s. 1001 sp. 2. Det er ikke særlig betænkeligt her at antage et krav om partspåstand som betingelse for anvendelse af fremmed ret. Parterne ville kunne vedtage anvendelse af dansk ret, jfr. f.eks. UfR 1965.13 H, og uanset materielle retsforskelle vil resultatet af anvendelse af dansk eller fremmed ret i et meget stort antal tilfælde være det samme. Årsagen til anvendelsen af fremmed ret på dette område er omtrent udelukkende et hensyn til parterne, og de er derfor nærmest til at påstå fremmed ret anvendt. Der er ingen grund til at pålægge dem eller retten byrder med hensyn til fremskaffelse af oplysning om indholdet af fremmed ret, når de er tilfreds med dansk rets anvendelse. Eventuel tvivl om deres standpunkt kan afklares ved brug af rettens spørgsmålsret i henhold til rpl. § 282. Brodden er dog taget af den indvending, der er gjort imod fremmed rets anvendelse ex officio i disse tilfælde – at det ville komme som en overraskelse for parterne, som ikke har haft lejlighed til at udtale sig om spørgsmålet eller tage hensyn til mulig-

heden heraf ved deres partsdispositioner over sagsgenstanden – ved en almindelig tilslutning til Hurwitz' synspunkt, hvorefter retten, forinden den anvender fremmed ret af egen drift, må give parterne lejlighed til at udtale sig.

Tilbage bliver *de øvrige dispositive sager,* hvor der ikke gælder nogen almindelig lovvalgsregel, baseret på parternes autonomi, altså dele af den internationale kontraktsret, og det meste af den øvrige internationale privatret. Selvom der her normalt ikke på forhånd kan træffes noget lovvalg af parterne, må det vistnok ikke desto mindre antages, at disse i ikke ringe udstrækning vil kunne træffe en udtrykkelig aftale om lovvalget i forbindelse med selve sagen.[2] I det omfang, dette er tilfældet, er jeg tilbøjelig til at mene, at domstolene ikke af egen drift behøver at undersøge spørgsmålet om anvendelse af fremmed ret, og begrundelsen er her i hovedsagen den samme som inden for partsautonomiens område. Afgørelsen om fremmed rets anvendelse vil ofte bero på fremskaffelse af yderligere oplysninger, og man vil kunne pådrage parterne omkostninger og besvær ved at pålægge dem at fremskaffe disse oplysninger, som ofte ikke vil stå i forhold til resultatet. Det viser sig måske, at dansk ret, når det kommer til stykket alligevel skal anvendes, eller at fremmed ret ikke giver noget andet resultat. Ofte ville retten ved sin indgriben blot opnå, at parterne træffer en udtrykkelig aftale om dansk rets anvendelse. Man er ikke betænkelig ved at tillade parterne et værnetingsvalg, som efter omstændighederne kan indebære et lovvalg. Jfr. også UfR 1973.950 H, 1971.295 H, 1969.99 H.

Selv inden for de dispositive sagers område har retten dog pligt til at anvende eller i hvert fald gøre opmærksom på muligheden for at anvende fremmed ret i visse tilfælde. Det gælder *underretssager,* hvor parterne møder uden advokat, og hvor retten skal vejlede dem med hensyn til, hvad de bør foretage til oplysning af sagen og til varetagelse af deres tarv, rpl. § 429, stk. 2. Og det gælder *udeblivelsessager,* hvor retten, forsåvidt det af de foreliggende oplysninger fremgår, at den fornødne tilknytning til udlandet foreligger, skal anvende fremmed ret, forsåvidt der på den fremmede ret kan støttes indsigelser til fordel for sagsøgte eller anvendelsen af fremmed ret

2. Jfr. Tvistemål, 4. udg. 207 n 58 smh.m. 198, UfR 1966 B 91 og 1960 B 162, Axel Møller, Erstatningsansvaret ved skibssammenstød II 9.

til fordel for sagsøgeren kan støttes på stævningens indhold, rpl. § 341, stk. 1 og 3, jfr. §§ 434 og 415, og UfR 1960 B 161.

Uanset hvilket resultat man kommer til med hensyn til fremmed rets anvendelse, må *retten altid være berettiget til* over for en sags parter *at gøre opmærksom* på muligheden af fremmed rets anvendelse og derved efter omstændighederne at fremkalde en påstand om fremmed rets anvendelse, naturligvis inden for de grænser som eventualmaksimen sætter.

Den internationale dommerforening har i en resolution udtalt sig for fremmed rets anvendelse ex officio, dog således at parterne altid må have mulighed for at udtale sig om spørgsmålet, hvorimod enighed om omfanget af parternes ret til at vedtage anvendelse af lex fori ikke kunne opnås. Når indholdet af fremmed ret ikke kendes, må man falde tilbage på lex fori. Jfr. Rabels Z. 1968.150, jfr. 156 og Revue critique 1967.842.

Såfremt der under en retssag er uenighed om, hvorvidt fremmed ret skal anvendes, antages det, at spørgsmålet kan gøres til genstand for særskilt procedure og påkendelse efter rpl. §§ 286, stk. 3 og 295, stk. 1, jfr. UfR 1927.516, 1954.891, 1955.727 og 1973.583. Fremgangsmåden er forståelig, men næppe heldig, fordi retten først, når hele sagen har været forelagt, har kendskab til alle de momenter, der kan påvirke lovvalget.

II. OPLYSNING OM FREMMED RETS INDHOLD

Foreligger der mulighed for, at fremmed ret skal anvendes, opstår spørgsmålet om, *hvorledes retten skal få kendskab til dens indhold.* I modsætning til, hvad der gælder om dansk ret, har retten ingen pligt til at kende fremmed ret. Der findes ingen almindelig dansk lovbestemmelse om spørgsmålet, men det kan i hvert fald i dispositive sager ikke antages, at ansvaret for at fremskaffe oplysninger alene påhviler retten, selvom retten må have en pligt til at udøve en selvstændig indsats for at skaffe sig oplysning om eller kontrollere fremkomne oplysninger om fremmed ret.

Vekselloven's § 87 og checklovens § 65 bestemmer, at domstolen, forsåvidt den fremmede lov ikke er retten bekendt, kan »pålægge den vedkommende part at fremskaffe de i så henseende fornødne

oplysninger«. Reglen må vel forstås således, at retten kan skønne over, hvem af parterne den vil pålægge denne pligt under hensyn til, hvem der ønsker eller må forventes at have fordel af fremmed rets anvendelse, hvem der har lettest ved at skaffe oplysninger, etc.

Ifølge dødsbokonventionen art. 6 skal den, der i henhold til de ovenfor omtalte art. 1–3 begærer afdødes nationale lovgivning anvendt, om fornødent fremlægge oplysninger om dens indhold. Til konventionen er knyttet en protokol, hvorefter anmodning om oplysninger om indholdet af den i en af de andre stater gældende lov skal fremsendes af det danske justitsministerium til det finske, islandske og norske justitsministerium og det svenske udenrigsministerium og omvendt af disse til det danske justitsministerium. Oplysning skal meddeles, når der foreligger udtrykkelige lovbestemmelser og iøvrigt i den udstrækning, forholdene tilsteder. D.v.s. at partens forpligtelser normalt kun bliver aktuelle uden for lovgivningens område. Protokollens indhold må iøvrigt antages at være dækkende for forholdet mellem de nordiske lande også uden for konventionens område.

Ifølge bekg. nr. 559 af 18. december 1969 § 22, stk. 3 påhviler det den, der på grund af indholdet af udenlandsk ret mener at have ret til at indgå ægteskab uden forældres eller værges samtykke, at dokumentere indholdet af den pågældende lovgivning.

Spørgsmålet om, i hvilket omfang domstolene uden for de nævnte bestemmelsers område kan pålægge parterne at skaffe oplysninger, er tvivlsomt, da fremskaffelsen ofte vil indebære ikke ubetydelige omkostninger, og det bør overlades parterne at skønne over, hvilke omkostninger de mener, sagen kan bære, cfr. Lovkonflikter 68 og Tvistemål 208. Ud fra en analogi af rpl. §§ 283 og 284 må retten i hvert fald kunne fremsætte opfordring herom til en part. Antages det, at anvendelse af fremmed ret normalt kun sker efter påstand, er problemet formentlig ikke stort. På en parts ønske om rettens bistand til fremskaffelse af oplysninger må analogien af rpl. § 296 finde anvendelse, jfr. UfR 1912.690 SH.[3]

En konvention om oplysning om fremmed ret af 7. juni 1968, bekg. nr. 50 af 3. juli 1970 LTC, udarbejdet af Europarådet, foreskriver en procedure til

3. Om oplysninger om dansk rets indhold, jfr. Lovkonflikter 70 n. 4 og Matzen, Københavns Universitets Retshistorie II 91.

fremskaffelse af sådanne oplysninger, jfr. J.M. cirk. nr. 311 af 6. november 1970. Konventionen er ratificeret af Norge, Sverige, Island, Storbritannien, Jersey, Schweiz, Østrig, Belgien, Frankrig, Italien, Spanien, Cypern, Liechtenstein og Malta.

Deltagerlandene forpligter sig til at forsyne hinanden med oplysninger om deres ret og retspleje på civil- og handelsrettens område samt om deres judicielle organisation. Begæring om oplysninger skal fremsættes af en judicel myndighed, her i landet domstolene, justitsministeriet eller anklagemyndigheden, eller autoriseres af denne og fremsendes til en hertil udpeget myndighed i modtagerstaten, enten direkte eller gennem en dertil udpeget myndighed i afsenderstaten, her i landet justitsministeriet. Begæringen skal angive, hvilken myndighed den kommer fra, sagens art, de spørgsmål, der ønskes besvaret og de faktiske omstændigheder i sagen, som det er nødvendigt at kende for at forstå spørgsmålet og formulere svaret. Selve spørgsmålet skal angå indholdet af det fremmede lands retsregler på et bestemt område, ikke løsningen af den konkrete retstvist. Spørgsmålene kan angå andet end civil- og handelsretten, når de har forbindelse med hovedspørgsmål herom.

Modtagerstaten kan lade svaret udarbejde af offentlige organer, i hvilket tilfælde det altid er gratis, eller af private organer eller personer, i sidste tilfælde dog kun med afsendermyndighedens samtykke, hvis der er omkostninger forbundet dermed.

Svaret skal være så objektivt som muligt og primært indeholde relevante lovtekster og domme, uddrag af litteratur og lovmotiver samt derudover om nødvendigt kommentarer hertil. Svaret må ikke binde domstolen til et bestemt resultat ved anvendelsen af materialet.

Jfr. Brulliard i Revue international de droit comparé 1973.389 ff og Wolf i NJW 1975.1583 ff.

Domstolen bør naturligvis søge at anvende den fremmede ret på samme måde, som den ville være blevet anvendt ved domstolene i dens oprindelsesland. Det er klart, at der er store praktiske vanskeligheder forbundet med at sætte sig således ind i et fremmed retssystem, at dette krav kan opfyldes, ikke mindst hvis det drejer sig om et spørgsmål, som der ikke er taget stilling til i det pågældende land, således at domstolen i virkeligheden skal være retsskabende inden for området.[4] Selvom det fremkomne materiale om fremmed ret såvidt muligt bør efterprøves af retten, bør den ikke afvise at anvende det, blot fordi det ikke klart angiver den løsning, som man i det konkrete tilfælde ville være nået til i det pågældende fremmede

4. Om praksis, jfr. Lando i Juristen 1967.7, jfr. 6 n. 20 og Brækhus i A.f.S. IV 526 ff om dommen UfR 1960.104 H. Jeg kan, som det fremgår af teksten, tilslutte mig Brækhus' principielle betragtninger, men afgørelsen var vistnok påvirket af parternes processuelle dispositioner, jfr. Gjerulff i TfR 1960.234.

land.[5] Ellers vil det kun sjældent være muligt at gennemføre en anvendelse af fremmed ret.

III. MANGLENDE OPLYSNING OM FREMMED RETS INDHOLD

Lovgivningen indeholder intet om, hvad domstolen skal gøre i tilfælde, hvor fremmed ret skal anvendes eller ønskes anvendt, men *hvor oplysning om fremmed rets indhold ikke kan fremskaffes eller bliver fremskaffet.* Valget står mellem afvisning af sagen eller pådømmelse af denne efter et andet retssystem, hvis indhold er kendt, især lex fori.

Man har ganske vist i ældre retspraksis været inde på at opstille en formodning om, at fremmed ret, hvor intet kan oplyses om dens indhold, er overensstemmende med dansk ret, ligesom nogle domme har ment i disse tilfælde at kunne opstille en selvstændig regel, baseret på forholdets natur, jfr. herom Philip i UfR 1960 B 154 ff. Ingen af disse udveje er dog farbare.

Drejer det sig om en sag, hvor retten skal *anvende fremmed ret ex officio,* bør sagen som hovedregel ikke afvises, men lex fori anvendes i stedet. I indispositive sager er det kun sjældent, at fremmed ret skal anvendes, og der vil, såfremt det skal ske, i de fleste tilfælde være større behov for at få en afgørelse af sagen end for at få fremmed ret anvendt. I udeblivelsessager vil det, i hvert fald hvis værnetinget er nogenlunde rimeligt begrundet, være uheldigt at lade sagsøgtes udeblivelse i sig selv medføre afvisning. Jfr. nærmere UfR 1960 B 164 f.

I *andre sager* må spørgsmålet om afvisning eller anvendelse af et andet retssystem bero på de konkrete omstændigheder, jfr. UfR 1960 B 163 f. Der må foretages en afvejning af de to parters stilling med hensyntagen bl.a. til, hvem af dem der bør bære risikoen for de manglende oplysninger, den indsats, der er gjort for at skaffe oplysninger, etc. Hvis en sagsøger ikke følger en opfordring til at fremskaffe oplysning om fremmed ret, som han påberåber sig, men fastholder fremmed rets anvendelse, og retten ikke selv formår at

5. Cfr. Tvistemål 208.

skaffe oplysningerne, synes afvisning ofte det rigtige. Har retten og parterne gjort, hvad de kunne, eller hvad der under hensyn til omkostningerne var rimeligt, synes det i mange tilfælde rigtigst at pådømme sagen efter lex fori, eventuelt med de modifikationer, der er nødvendige som følge af tilknytningen til udlandet. Det må dog tages i betragtning, at en afvisning gør det muligt at anlægge en ny sag, når de fornødne oplysninger foreligger, mens en realitetsafgørelse på grundlag af et andet retssystem vil udelukke ny behandling af sagen her og i lande, hvor afgørelsen anerkendes. I sagen UfR 1960.104 H, hvor de foreliggende oplysninger om amerikansk ret ikke ansås tilstrækkelige til sagens pådømmelse efter amerikansk ret, fandt realitetsafgørelse sted i overensstemmelse med parternes procedure, jfr. Gjerulff i TfR 1960.234. I N.Rt. 1969.664 H ville Lagmansretten (671) anvende norsk ret i det omfang, oplysning om italiensk ret ikke kunne skaffes.

Hvor indholdet af den lovgivning, som umiddelbart synes anvendelig, er ukendt, men hvor der foreligger betydelig tilknytning til en fremmed lovgivning, hvis indhold er bekendt, og hvis anvendelse er mere nærliggende end dansk rets, vil den kunne anvendes. Det skete i sagen UfR 1959.419 SH, jfr. kap. 26 I D 3.

Jfr. til dette kap. Lovkonflikter 65 ff, Hurwitz-Gomard, Tvistemål, 4. udg. 206 ff; Eek, Lagkonflikter i tvistemål 226 ff og i TfR 1955.132 ff; Lando i Juristen 1967.1 ff; Die Anwendung ausländischen Rechts im internationalen Privatrecht, Materialien zum ausländischen und internationalen Privatrecht 10, 1968; min afhandling i UfR 1960 B 149 ff, delvis engelsk udgave i American Bar Association, Proceedings, Section of International and Comparative Law 1960.151 ff; Sass i A.J.C.L. 1968.332 ff; Espersen, Indgåelse og opfyldelse af Traktater, 393 f; Flessner i Rabels Z 1970.547 ff; Zajtay i Revue Int. de droit comp. 1971.49 ff.

KAPITEL 6

Begrænsninger i anvendelsen af fremmed ret

I. ORDRE PUBLIC

Kollisionsnormens tilknytningsmoment udpeger som omtalt i kap. 2, når man anvender det på omstændighederne i den konkrete sag, det fremmede retssystem, hvis regler skal bringes i anvendelse. Ved fremskaffelse af oplysninger om indholdet af den fremmede ret og fortolkning af kollisionsnormens referensled sammenholdt med indholdet af den fremmede ret, sker der som omtalt i kap. 3 en subsumption af sagen under bestemte retsregler i det fremmede retssystem. Det er disse retsregler, der skal anvendes i sagen.

Eksistensen af en international privatret betyder, at danske domstole kan komme til at anvende fremmede retsregler, der afviger fra indholdet af de tilsvarende danske. Heri ligger en indrømmelse af, at et problem kan løses på flere måder, og at der kan foreligge årsager til ikke at foretrække den danske løsning. Der kan imidlertid forekomme *tilfælde, hvor den fremmede rets indhold medfører, at man uanset den internationale privatrets regler fra dansk side viger tilbage for at anvende den.*

Det er med henblik på disse tilfælde, at man har opstillet ordre public reglen. *Ordre public reglen er et forbehold om ikke at ville anvende de fremmede retsregler,* som den konkrete sag ved kollisionsnormens anvendelse er blevet subsumeret under, *hvis anvendelsen af disse regler viser sig at være åbenbart uforenelige med grundlæggende danske retsprincipper.* Man taler om, at den fremmede retsregel reproberes.

Ordre public reglen anvendes tilsvarende *i den internationale procesret som et forbehold imod anerkendelse af udenlandske domme,* der efter de almindelige regler skal anerkendes, jfr. herom de særlige bemærkninger ndf.

Det må understreges, at ordre public reglen er en *snæver undtagelsesregel,* der kun kan påberåbes i helt ekstraordinære tilfælde,

jfr. UfR 1956.912 H. Den kan ikke anvendes, blot fordi man finder et resultat mindre hensigtsmæssigt, endsige fordi reglen er anderledes end den tilsvarende danske, eller en tilsvarende regel eller retsinstitut slet ikke findes i Danmark. Den omstændighed, at den fremmede regel strider imod præceptive danske regler, er ligeledes uden betydning. For at reprobering kan ske, må den fremmede regel være af *stødende karakter,* den må støde an mod principper af grundlæggende karakter ved opbygningen af det danske samfund, retligt, moralsk, etisk, socialt, økonomisk, politisk, etc. Dette indebærer også, at begrebet er af relativ karakter, skiftende med tid og sted, og at almengyldige regler for, hvad der strider imod ordre public, ikke kan opstilles. Reglen er en retsstandard.

Det betyder også, at der skal mere til at reprobere en regel fra et retssystem, som i den pågældende henseende bygger på samme kulturmønster som vort, end hvis reglen kommer fra et land med et andet grundsyn. I økonomisk henseende gælder det landene i den vestlige verden over for landene i den kommunistiske verden. I familieretlig henseende kan der vel dels påpeges en skillelinje mellem lande med kristen og lande med muhamedansk kultur, men også en skillelinje inden for lande med kristen kultur mellem de strengt katolske lande som Italien, Spanien, Portugal og landene i Latinamerika på den ene side og de øvrige på den anden side.

Det fremgår af det sagte, at ordre public reglen er af *negativ karakter:* den er et forbehold om under visse omstændigheder ikke at anvende fremmede retsregler, der ifølge dansk international privatrets øvrige regler skulle finde anvendelse.

Begrebet ordre public *benyttes* imidlertid, især i udenlandsk teori og retspraksis, *også i andre betydninger.* Dette hænger sammen med visse doktrinhistoriske forhold.

Oprindelig stammer begrebet fra den materielle ret og svarer her dels til omtalen i DL 5-1-2 af aftaler, der strider imod lov og ærbarhed, dels i et vist omfang til regler af præceptiv karakter. Begrebet blev optaget i den internationale privatret i forbindelse med, at Mancinis lære om nationaliteten trængte igennem i Frankrig. Den muliggjorde en meget vidtgående anvendelse af fremmed ret, som modvirkedes ved, at visse grupper af love i lex fori henførtes til ordre public og derfor ikke kunne fraviges ved anvendelse af fremmed ret.

Det var foruden offentligretlige love store områder af den private ret. Ordre public begrebet blev identisk med lovens territorialitet i den forstand, at det drejer sig om love, som finder udelukkende anvendelse ved landets domstole. Derved fik ordre public begrebet en *positiv karakter*. Den blev i virkeligheden en slags kollisionsnorm, der på bestemte områder foreskriver anvendelse af lex fori. Denne brug af ordre public begrebet er ikke hensigtsmæssig, jfr. Philip i J 1965.392 f. Det er mere praktisk at reservere det til brug i den negative betydning. Uden for begrebet må for det første holdes kollisionsnormer, hvis indhold i virkeligheden betyder et brud på lighedsgrundsætningen. Det er tilfælde, hvor vi enten har tillagt dansk ret udelukkende kompetence og slet ikke ønsker at anvende fremmed ret, eller hvor i hvert fald kriterierne for dansk rets anvendelse tillægger dansk ret et videre anvendelsesområde end fremmed ret. For det andet må man uden for begrebet holde hele diskussionen om offentligretlige retsreglers anvendelsesområde, jfr. ndf. II.

Dette er ikke ensbetydende med, at der ikke kan forekomme *glidninger* mellem området for ordre public reglen og områder, hvor man vil foreskrive eksklusiv anvendelse af lex fori, eller hvor man vil nægte anvendelse af fremmede retsregler på grund af deres offentligretlige karakter. Det følger også af ordre public reglens relative indhold, at regler, der er blevet reproberet på ét tidspunkt, ikke behøver at blive det på et andet tidspunkt. Et typisk eksempel på sådanne glidninger finder man i nationaliseringslovgivningen, som i sin tidligste fase klart blev anset for at stride mod ordre public, jfr. ndf. kap. 28 II a. Senere, da lovgivning af denne art bredte sig, udelukkede man dens anvendelse ved en henvisning til dens offentligretlige karakter. Endelig anses sådan fremmed lovgivning nu som anvendelig, forudsat eksistensen af den fornødne tilknytning i overensstemmelse med regler, der nærmest må sidestilles med de international privatretlige.

Disse flydende overgange mellem ordre public reglen og andre regler kan af og til skabe uklarhed omkring begrebsanvendelsen.

Uklarheden kan også opstå af en anden årsag. Afgørelsen af, om en fremmed retsregel strider imod ordre public, forudsætter en analyse af dansk ret på det særlige område, som sagen vedrører, for at

afgøre om modstriden mellem dansk og fremmed ret er af grundlæggende og principiel karakter, jfr. N.Rt. 1969.664 H. Denne analyses resultat kan være formuleret således, at de principper, som ligger til grund for den danske regel, ikke kan fraviges, og dette kan give det indtryk, at man ubetinget ønsker dansk ret anvendt. Realiteten er imidlertid blot, at den konkrete fremmede regel ikke kan anvendes, fordi den bygger på andre f.eks. moralske principper end den danske. Man ville være villig til at anvende andre fremmede regler udformet ud fra lignende grundlæggende synspunkter som den danske regel. Her kan især peges på lovgivning vedrørende børn, hvor man vil være tilbøjelig til at reprobere fremmed lovgivning, der alene er baseret på hensyn til familien, men i et vist omfang vil være villig til at anvende lovgivning af et andet indhold end vor egen, hvis den tager sit udgangspunkt i hensynet til barnets tarv, jfr. ndf. kap. 17.

Spørgsmålet om, hvorvidt ordre public forbeholdet skal tages i anvendelse kan bero på *det abstrakte indhold af den fremmede regel.* Således vil en fremmed regel, der tillader slaveri, flerkoneri o.l. normalt ikke kunne finde anvendelse, jfr. dog ndf. om reproberingens relativitet. Det kan imidlertid også tænkes, at en fremmed regel efter sit abstrakte indhold ikke kan kritiseres, men at konsekvenserne af *dens anvendelse i det konkrete tilfælde* er af en sådan art, at man vil tilsidesætte den, selvom man i andre tilfælde meget vel kunne tænkes at ville anvende den. Som eksempel kan nævnes en udenlandsk regel om ågerrente, som efter sit indhold i og for sig er rimelig nok, men som, således som den praktiseres, i et konkret tilfælde vil give resultater, som fra et dansk synspunkt må betragtes som stødende. Hvad enten reproberingen fremtræder på den ene eller den anden måde, er der tale om en konkret afgørelse i forbindelse med den foreliggende sag og uforbindende i senere sager. Det er den konkrete anvendelse, der afvises ved reproberingen. Smlgn. hertil Thue i Lov og Rett 1965.143 og 1967.143, jfr. 40.

Det er iøvrigt muligt, at man i et vist omfang vil acceptere retsvirkninger af et fremmed retsinstitut, som ikke i sig selv kan accepteres, at man altså vil anerkende det fremmede retsinstitut som udgangspunkt for retsvirkninger, selvom man reproberer selve retsinstituttet. Det drejer sig her om den særlige *lære om det præjudicielle*

spørgsmål eller om reproberingens relativitet.[1] Problemet er et andet end det ndf. kap. 9 I behandlede præjudicielle problem.

Et retsinstitut som polygami må her i landet betragtes som stridende imod ordre public.[2] Imidlertid vil en sag kun vanskeligt kunne tænkes at forekomme, hvor der bliver tale om rent at bringe reglen om et polygamt ægteskabs stiftelse i anvendelse. Man kunne vel forestille sig et anerkendelsessøgsmål, som imidlertid ville kompliceres af, at vi principielt ikke kender til ugyldighed af ægteskab ex tunc, bortset fra overtrædelse af formreglerne, men kun til omstødelse. Det er dog muligt, at man under et anerkendelsessøgsmål ville statuere ugyldighed ved en henvisning til selve instituttets strid med dansk ordre public, jfr. iøvrigt ndf. kap. 15 II og III B.

Derimod vil spørgsmålet om ægteskabets gyldighed kunne tænkes rejst præjudicielt i en sag om skilsmisse, omstødelse, børns retsstilling, f.eks. i arveretlig henseende, hustruens krav på arv, underholdsbidrag o.s.v. Her er i alle tilfælde tale om retsfølger, der forudsætter et gyldigt ægteskab. Erklæres derfor ægteskabet ugyldigt som stridende imod ordre public, er forudsætningen for, at det kan have retsvirkninger, borte.

Allerede tidligt har man imidlertid gjort det synspunkt gældende, at man kunne tænkes at acceptere visse retsvirkninger af et retsinstitut, der i sig selv må reproberes, eller sagt på en anden måde, at spørgsmålet om reprobering, når det drejer sig om præjudiciel anvendelse af retsinstituttet, må undersøges i relation til hver enkelt retsvirkning.

Den her omtalte opfattelse kan beskrives ved hjælp af læren om den præjudicielle afgørelse, således at den omstændighed, at et retsinstitut må reproberes, hvis der er tale om direkte anvendelse, ikke nødvendigvis medfører, at det også vil blive reproberet, hvis der alene er tale om at lægge det til grund præjudicielt. Dette indebærer på den anden side ikke, at der ikke kan tænkes reprobering også i tilfælde, hvor anvendelsen alene er præjudiciel.

1. Jfr. til det følgende Madsen-Mygdal 377 ff, Ross i TfR 1954.241 med henvisninger i note 1, 6 og 7 og 1955.496 og Gihl smstds 1955.16, 1956.245 og 1967.25.
2. Et andet hyppigt benyttet eksempel er slaveri. Selvom slaveriet reproberes, kan visse virkninger deraf, f.eks. slaveejernes erhvervelse af ejendomsret ved slavens erhvervende dispositioner, tænkes anerkendt. Jfr. om de retshistoriske problemer omkring slaveriet i dansk Vestindien Waaben i J 1964.321 ff, hvor også dette spørgsmål illustreres på interprovinsielretligt grundlag. Jfr. Note i 71 Columbia Law Review (1971) 74 ff.

Ross bestrider ud fra sin beskrivelse af retsreglerne konstruktionen med det præjudicielle spørgsmål. Det fremmede retsinstitut, der reproberes, er blot et formuleringsteknisk mellembegreb. Ifølge Ross er der ikke tale om en præjudiciel afgørelse på grundlag af en retsregel, f.eks. om gyldigheden af et polygamt ægteskab, og derefter om afgørelse af selve det i sagen rejste spørgsmål, f.eks. om de i det polygame ægteskab fødte børns arveret. Præjudicielle spørgsmål eksisterer ikke. Der er i realiteten kun tale om en enkelt retsregel, der angiver en af følgerne af den ceremoni, som resulterer i, hvad der med et formuleringsteknisk mellembegreb kaldes for gyldigt ægteskab, nemlig den følge, at børn af de to personer, som har gennemgået ceremonien, får arveret. Som også andetsteds berørt, jfr. kap. 9, er Ross' analyse værdifuld for den internationale privatret, fordi den viser sammenhængen mellem retsregler, som efter den i den internationale privatret benyttede teknik adskilles ved at grupperes under forskellige kollisionsnormer. På den anden side vanskeliggør brugen af denne teknik den praktiske anvendelse af Ross' beskrivelse. Afgørelsen af det polygame ægteskabs gyldighed sker i hvert fald i dansk ret efter regler udpeget af én kollisionsnorm, bedømmelsen af dets retsvirkninger efter retsregler udpeget af en anden. Anderledes, hvis man accepterer den ndf. kap. 9 omtalte lex causae teori og lader afgørelsen af det præjudicielle spørgsmål bero på lex causae for hovedspørgsmålet, herunder dennes internationale privatret. I så fald nærmer man sig stærkt en praktisk anvendelse af Ross' teori.

Om man vil anvende den ene eller den anden beskrivelse, er da også mindre væsentligt, når blot man er opmærksom på, at en *reproberingsbeslutning ikke kan træffes en gang for alle* med hensyn til sager, hvori et bestemt retsinstitut indgår som led, men at *der må ske en selvstændig bedømmelse i hver enkelt relation,* hvori dette retsforhold indgår. Det er dette, man har kaldt ordre public reglens relativitet.

En yderligere usikkerhed med hensyn til, om reprobering skal finde sted, følger af, at afgørelsen kan bero på styrken af *sagens tilknytning* til Danmark og de involverede parters tilhørsforhold. Man vil snarere bringe en regel i anvendelse, hvis retsforholdet kun har en ringe tilknytning til Danmark, end hvis f.eks. en part har sin

bopæl her i landet. Også iøvrigt kan parternes handlemåde spille ind på ordre public reglens anvendelse. Jfr. iøvrigt Madsen-Mygdal 377 ff.

Betydningen af ordre public forbeholdets anvendelse er, at den fremmede retsregel, som strider imod ordre public, tilsidesættes. Det er muligt, at dette er tilstrækkeligt. Tilsidesætter man en fremmed regel om polygame ægteskaber, er der intet ægteskab i en sag, hvor ægteskabet baseres på den fremmede tilsidesatte regel. I de fleste tilfælde er der imidlertid behov for at anvende en regel i stedet for den tilsidesatte. I det omfang det *ikke er muligt* at klare sig ved en *udfyldning med andre regler* i det retssystem, hvori den reproberede regel findes, må man *bringe dansk ret i anvendelse.* Det er dog muligt, at man her som i tilfælde, hvor man ikke kan skaffe oplysning om den anvendelige fremmede ret, jfr. ovf. kap. 5, i et vist omfang vil kunne supplere med en anden fremmed ret, til hvilken der foreligger tilknytning. Jfr. iøvrigt Madsen-Mygdal 334 ff.

Danske domstole kan *kun anvende ordre public reglen imod fremmede retsregler, der strider imod danske retsprincipper.* Den omstændighed, at en fremmed retsregels anvendelse strider imod ordre public i et andet fremmed land, til hvilket der foreligger tilknytning, er uden betydning, hvis reglen er acceptabel set fra et dansk synspunkt. Ordre public reglen indebærer en fravigelse af dansk international privatret, og denne afvigelse kan kun ske, hvis danske interesser kræver det.

Det antages, at ordre public reglen *ikke anvendes ex officio,* men kun efter påstand. Det må dog være klart, at en dansk domstol, selvom den ikke i alle tilfælde, hvor ordre public reglen kunne anvendes, behøver at gøre det, må kunne afvise at anvende en fremmed retsregel, som den betragter som stridende imod ordre public, selvom en part ikke har påstået det. Jfr. nærmere Madsen-Mygdal 337 f og Borum i J 1946.216 f.

Som nævnt taler man også om *ordre public i forbindelse med anerkendelse af domme.* Spørgsmålet er omtalt i kap. 9 I. Det er en undtagelse, at man kan tale om, at en fremmed dom som sådan strider imod ordre public. Dommens tilblivelsesmåde kan stride imod ordre public; denne, processuelle, side af problemet har særligt været fremme i forbindelse med skilsmissedomme, jfr. ndf. kap. 15 IV,

og voldgiftssager, jfr. ndf. kap. 31. De retsregler, der er lagt til grund ved sagens afgørelse, kan tænkes at stride imod ordre public; og endelig kan dommens virkninger være i strid med ordre public. I alle 3 henseender må ordre public forbeholdet kunne anvendes, men det er formentlig mere hensigtsmæssigt at udforme en særlig regel om de processuelle krav til en fremmed dom end at inddrage disse under ordre public reglen.

I *dansk lovgivning* findes ordre public reglen optaget i int. lkb. 1. § 6 og voldgiftsbekg. § 1. Endvidere foreskriver rpl. § 223 a, at der i regler om anerkendelse af fremmede domme skal optages ordre public forbehold, jfr. kgl. an. nr. 148 af 13. april 1938 § 2 (tyske domme) og nordisk domskonvention art. 12, an. nr. 178 af 11. maj 1933 § 18 samt kgl. an. nr. 432 af 17. december 1965 § 2 nr. 6, jfr. bekg. nr. 434 af s. d. § 2 nr. 6 om anerkendelse og fuldbyrdelse af afgørelse om underholdsbidrag i henhold til Haagerkonventionen af 1958[3] og skilsmissekonventionen, bekg. nr. 83 af 24. juli 1975 LTC, art. 10. Ordre public reglen må iøvrigt antages at gælde som generelt forbehold, uanset om den ikke er optaget i lovgivning af international privatretlig karakter. Dog er det tvivlsomt, om ordre public forbehold kan gøres gældende, når anvendelsen af fremmed ret beror på en konvention, hvori det ikke findes optaget.

I den sparsomme *praksis* er det især grænseområderne til den internationale offentlige ret, der har været fremme, og afgørelser, der direkte støttes på ordre public reglen, er meget få. De findes hovedsagelig på ægteskabsrettens område og i forbindelse med politisk forfølgelse i udlandet, jfr. f.eks. UfR 1939.919 Ø, og smlgn. 1939. 588 SH. Fra grænseområderne er det især spørgsmål om nationalisering, ndf. kap. 28 II, krigslovgivning, jfr. UfR 1915.1003 LOHS, 1917.311 SH, 1917.429 H, valutalovgivning, mønt- og guldklausullovgivning, der har været berørt. Afgørelserne er omtalt i forbindelse med de emner, de vedrører.

Jfr. N. P. Madsen-Mygdal, Ordre Public og territorialitet; Lars Hjerner Främmande valutalag och internationell privaträtt; G. Roth, Der Vorbehalt des Ordre Public gegenüber fremden gerichtlichen Entscheidungen; Lloyd,

3. Om en forskel i formuleringen af § 223a og Tysklandsanordningen, jfr. Madsen-Mygdal 17 f og Munch-Petersen i UfR 1938 B.167 f.

Public Policy; P. Lagarde, Recherches sur l'Ordre public en droit international privé; Alvå i Uppsatser, Juridiska Föreningens i Lund skriftserie nr. 3; Holder i I.C.L.Q. 1968.926; A. Garnefsky, Public Policy in Soviet Private International Law 2. udg. 1970; Jaenicke-Wiethölter, Zur Frage des internationalen ordre public; Berichte der Deutschen Gesellschaft für Völkerrecht H 7; Becker i NJW 1971.1491 ff; Kallehauge i UfR 1971 B 197 ff.

II. INTERNATIONAL OFFENTLIG RET

Den internationale privatret bygger på den forudsætning, at der kan være tale om et valg mellem dansk og fremmed ret. I modsætning hertil står *den internationale offentlige ret,* hvis *udgangspunkt* er, at danske domstole anvender danske offentligretlige regler og *ikke anvender fremmede offentligretlige regler. Sondringen* mellem offentligretlige og privatretlige regler er ikke skarp, men for det her omtalte formål kan man måske angive den således, at privatretlige regler først og fremmest er regler, der regulerer parternes retsforhold under hensyn til private personers generelle interesser, mens offentligretlige regler er sådanne, som pålægger skatter, afgifter, konfiskation eller lignende til fordel for staten eller iøvrigt griber ind i private parters retsforhold af hensyn til en mere abstrakt offentlig interesse, jfr. Hjerner 417. Se også Bogdan 24 ff.

Problemet om grænsedragningen var fremme i den såkaldte Boll sag mellem Holland og Sverige for den internationale domstol i Haag, I.C.J. Reports 1958.55, som angik spørgsmålet, om svensk rets regler om børneværn var omfattet af Haagerkonventionen af 1902 om formynderskab for mindreårige eller kunne bruges uanset reglerne i denne konvention, jfr. også Eek i Sv.J.T. 1959.561 ff og i Recueil des Cours 1973 II 41 ff, jfr. S. Petrén i Sv.J.T. 1959. 201 ff, Lipstein i ICLQ 1959.506 ff, Battifol-Francescakis i Revue critique 1959. 259 ff og ndf. kap. 17 II E.

Princippet om anvendelse af dansk ret og ikke-anvendelse af fremmed ret er imidlertid netop kun et udgangspunkt, ikke nogen absolut regel. *Danske offentligretlige regler* skal ikke anvendes under alle omstændigheder, men kun hvis det følger af deres indhold og formål. Valutabekendtgørelsen, nr. 118 af 12. marts 1973 med senere ændringer finder kun anvendelse på internationale penge-

transaktioner i det omfang, den selv foreskriver. Monopolloven antages kun at finde anvendelse på konkurrencebegrænsninger, der rammer det danske marked, men til gengæld alle sådanne, uanset de deltagende virksomheders tilknytningsforhold. Derimod omfatter den ikke konkurrencebegrænsninger vedrørende udenlandske markeder, selv om deltagerne er danske virksomheder, jfr. Frederik Jensen m.fl., Monopolloven 39 ff. Børneforsorgslovgivningens område er beskrevet ndf. kap. 17.

Der kan således siges til danske offentligretlige regler på samme måde som til privatretlige regler at være knyttet kollisionsnormer, der afgør deres gyldighed i rummet eller, som man har kaldt det, deres kompetencevilje.

Disse kollisionsnormer er ikke nødvendigvis udtrykkelige, men kan ligesom andre lovvalgsregler følge af en fortolkning af de pågældende offentligretlige regler. De har til følge, at disse offentligretlige regler kommer til anvendelse, selvom det fører til tilsidesættelse af fremmede retsregler, der ellers skulle anvendes ifølge dansk international privatret.

Disse regler må ikke forveksles med egentlige lovvalgsregler på privatrettens område, der gør et andet retssystem – og især dansk ret – anvendelig på et specielt spørgsmål end det, som den pågældende situation iøvrigt er underkastet, såkaldte særstatutter, jfr. herom ndf. kap. 21 III A. Her er ofte tale om anvendelse af præceptive regler til hvis fravigelse der kræves mere end sædvanligt, sociale beskyttelsesregler. De har særlig betydning ved begrænsningen af partsautonomiens område i kontraktretten. Jfr. også Bogdan 29 ff.

I modsætning til, hvad der gælder ved de privatretlige kollisionsnormer, kan der imidlertid *ikke foretages en udfyldning af disse offentligretlige kollisionsnormer,* således at fremmed ret finder anvendelse, hvor dansk ret ikke er kompetent. Der er tale om ubetinget ensidige kollisionsnormer.

Forsåvidt angår *fremmed offentlig ret* er udgangspunktet som sagt ikke-anvendelse. Dette må også fortsat være hovedreglen. Dels er imidlertid grænsedragningen vanskelig, dels har man inden for forskellige områder foretaget modifikationer i reglen i de senere år, noget der utvivlsomt bl.a. hænger sammen med den overalt i verden øgede indgriben fra offentlig side i private retsforhold og det øgede

internationale samarbejde til fremme af velstanden og undgåelse af økonomiske kriser.

Så længe offentligretlige regler alene tjente den enkelte stats formål, og forholdet staterne imellem hovedsagelig var præget af ønsket om at være sig selv nok, var det naturligt ikke at bistå hinanden med gennemtvingelse af offentligretlige bestemmelser. I dag finder der på en lang række af de områder, hvor der kan være tale om anvendelse af fremmede offentligretlige love, et omfattende samarbejde sted, og staterne er indspundet i et net af konventioner, der i ikke ringe udstrækning regulerer indholdet af de offentligretlige love. Dette gælder ikke mindst på det økonomiske område i videste forstand. Dette kan gøre en ændret stillingtagen til anvendelsen af fremmede offentligretlige love rimelig. Denne kan dog ikke bestå i, at man nu uden videre vil anvende fremmede love af denne art, men der må *ske en prøvelse fra tilfælde til tilfælde* med henblik på måske efterhånden at kunne opstille mere generelle regler. Man kan her tage *hensyn* til indgrebets art, betydningen for indenlandske interesser af at anvende den fremmede lov, de reaktioner, parterne vil blive udsat for i udlandet, hvis man pådømmer deres forhold uden hensyn til den fremmede lov, eksistensen af tilsvarende regler i lex fori, eksistensen af konventioner på området, etc.

EF konventionen om international privatretlige regler på obligationsrettens område, jfr. ndf. kap. 21 I, indeholder i art. 7 en bestemmelse om anvendelse af regler fra et andet retssystem – lex fori eller et tredjeland – end det, hvis regler iøvrigt skal anvendes på det pågældende tilfælde, hvis der foreligger en tilknytning til det pågældende land, og hvis der blandt dets retsregler findes præceptive regler, som regulerer spørgsmålet til udelukkelse af alle andre retsregler. Sådanne regler skal tages i betragtning, hvis det findes at være rigtigt, når hensyn tages til deres art og særlige formål. Der kan være tale om valutaregler eller anden økonomisk lovgivning, men f.eks. også om regler til beskyttelse af særlige persongrupper. Det må dog understreges, at disse regler skal anvendes ved siden af lex causae for retsforholdet, ikke i stedet for. De kan altså kun komme i betragtning vedrørende særlige spørgsmål af mere speciel karakter, mens den iøvrigt anvendelige lov skal anvendes på de øvrige spørgsmål vedrørende det pågældende retsforhold.

Uanset om man direkte vil anvende en fremmed offentligretlig lov, kan danske domstole være *tvunget til at tage dens konsekvenser i betragtning*. Hvis en fremmed lov således gennem et import- eller

eksportforbud medfører, at en kontrakt ikke kan opfyldes, kan anvendelse af den fremmede lov alt efter dennes indhold f.eks. tænkes at betyde kontraktens ugyldighed. Det samme gælder en regel svarende til den danske monopollovs § 8. Ikke-anvendelse kan derimod betyde, at kontrakten er gyldig, men at opfyldelse er umulig med de deraf følgende konsekvenser efter det retssystem, der skal anvendes.

Betydningen af en ikke-anvendelsesregel er den samme negative som af ordre public reglen, hvilket forklarer, at de to regler ofte er benyttet i flæng. Ordre public reglen indebærer imidlertid en snæver undtagelse fra en hovedregel om anvendelse. Ved offentligretlige love er udgangspunktet derimod ikke-anvendelse.

En vis udvikling har allerede fundet sted. Nationaliseringslove er nævnt ovf. I, jfr. iøvrigt ndf. kap. 28 II. Også med hensyn til pengepolitiske indgreb har der i praksis været tilbøjelighed til at acceptere deres anvendelse i et vist omfang, jfr. om indgreb i gyldigheden af pristals- og guldklausuler og om fremmede valutaforanstaltninger ndf. kap. 21 II, G 1 og 3. Love, der af sociale grunde griber ind i private kontraktsforhold, såsom på arbejdsrettens område, vil der være en tilbøjelighed til at bringe i anvendelse.

Fremmede *skattelove* anvendes ikke af de danske domstole, medmindre der foreligger traktat herom. En ældre dansk retspraksis synes ganske vist at tillade fremmede staters søgsmål vedrørende skat, men betydningen af denne praksis er usikker, jfr. Borum ved 14. Nordiske Juristmøde 1928 174 ff, og den er efter den stedfundne udvikling i traktatpraksis og indholdet af lov nr. 74 af 31. marts 1953 næppe bindende, jfr. også Madsen-Mygdal 54. Der findes traktat om bistand ved opkrævning af skat med Finland, Island, Norge og Sverige, bekg. nr. 49 af 28. maj 1973 LTC, jfr. Thielsen i Skattepolitisk Oversigt 1973.272 ff. Også dobbeltbeskatningstraktaterne betyder en vis hensyntagen til fremmed skatteret. Jfr. også kildeskattelov § 1 nr. 2.

Fremmed *straffelovgivning* anvendes ikke, jfr. strfl. § 10 stk. 1, men en vis hensyntagen til fremmed ret følger dog af de øvrige regler i § 10. I de nordiske lande er der indført en fællesnordisk lovgivning om fuldbyrdelse af straf, herunder strafferetlig konfiskation, jfr. dansk lov nr. 214 af 31. maj 1963. Om straffesager sml. den ejendommelige arrestsag omtalt i UfR 1942.110 H og Sv.J.T. 1972

RF 70. Jfr. iøvrigt Dennemark, Om svensk domstols behörighet i internationellt förmögenhetsrättsliga mål, s. 92 ff.

Om fuldbyrdelse af fremmede domme om skatte- og straffekrav, jfr. ovf. kap. 1 V, ndf. kap. 9 II E og Stoel i ICLQ. 1967.663. Jfr. også Ægteskabslov 1969 § 40.

Fremmed *krigslovgivning* vil normalt ikke blive bragt i anvendelse her i landet. Jfr. herom Craig i 83 Harvard Law Review 1970.579 ff.

Spørgsmålet om *monopollovgivningens* udstrækning har i udlandet været genstand for omfattende diskussion. Anvendelsesområdet for dansk monopollovgivning er allerede omtalt. Udenlandsk monopollovgivning finder som hovedregel næppe anvendelse ved danske domstole. Det kan dog ikke udelukkes, at udenlandske monopolretlige regler, der griber ind i kontraktfriheden, kan tænkes lagt til grund ved bedømmelsen af et kontraktsforhold, eller at regler, der tillægger en af en konkurrencebegrænsning ramt part et erstatningskrav, kan blive lagt til grund i et erstatningssøgsmål. Afgørende for, hvilke fremmede regler der da skal anvendes, må formentlig være konkurrencebegrænsningens virkninger på et bestemt marked, idet en fremmed lov af denne art dog næppe kan gives et videre anvendelsesområde end den selv tilsigter. Derimod vil man næppe kunne få dømt til leveringspligt i henhold til en fremmed monopollovgivning, ligesom de danske domstole ikke vil medvirke ved en fremmed monopolmyndigheds forsøg på at gennemtvinge udenlandsk monopollovgivning over for en herværende part, smlgn. lov nr. 254 af 8. juni 1967 om begrænsning af danske rederes adgang til at afgive oplysninger til udenlandske myndigheder. jfr. bekg. nr. 43 af 26. marts 1968 LTC. Loven er især foranlediget af amerikanske myndigheders opfattelse vedrørende udstrækningen af amerikansk monopolrets gyldighed. Problemer af stor praktisk betydning også her i landet opstår ligeledes omkring fællesmarkedets monopollovgivnings udstrækning, jfr. Deringer i ICLQ 1963.582 ff, Eeckman i Revue critique 1965.499 ff, Kruithof i 2 Common Market Law Review 1964–65.69 ff, Stoufflet i Clunet 1971.487 ff, Frisinger i Aussenwirtschaftsdienst der Betriebsberater 1972.553 ff, Meessen i Europarecht 1973.18 ff, Bischoff og Kovar i Clunet 1975.675 ff.

Jfr. om monopolretten R. Bär, Kartellrecht und internationales Privatrecht; J. E. Schwartz, Deutsches internationales Kartellrecht; E. Rehbinder, Extra-

territoriale Wirkungen des deutschen Kartellrechts; Fugate, Foreign Commerce and the antitrust laws; International Law Association, Report 1964. 304 ff, 1966.26 ff og 1970; Barnard og Lever i Comparative Aspects of antitrust law in the USA, the UK and the EEC, ICLQ Suppl. Publ. no. 6 (1963) 95 og 117; Van Hecke i Recueil des Cours 1962 II 257 ff; Kronstein, Law and Economic Power 317 ff, samme i The Laws of International Cartels, 1973, og i XXth Century Comparative and Conflicts Law (Festskrift Yntema) 432 ff; Mann i ICLQ, 1964.1460; Mertens i Rabels Z 1967.385. Om lovgivningen om illoyal konkurrence jfr. Joerges i Rabels Z 1972.421 ff.

Til II i almindelighed, jfr. foruden den til I citerede litteratur K. Neumeyer, Internationales Verwaltungsrecht I–IV; Zweigert i Revue critique 1965.645; Francescakis i Revue critique 1966.1 ff; Frank i Rabels Z 1970.56 ff; Heiz, Das fremde öffentliche Recht im internationalen Kollisionsrecht; König, Die Anerkennung ausländischer Verwaltungsachte; Vogel, Der raumliche Anwendungsbereich der Verwaltungsrechtsnormen; Proceedings, American Society of International Law, A.J.I.L. 1970. 4. 130 ff; Mann i Recueil des Cours 1971 I 109 ff, Gihl i Recueil des Cours 1953 II.165; Lalive i Annuaire Suisse de droit international 1971.103 ff; Schultze, Das öffentliche Recht im internationalen Privatrecht; Eek i Recueil des Cours 1973 II 1 ff; Bogdan, Expropriation in private international Law, 24 ff.

III. FRAUDE À LA LOI (OMGÅELSE)

I fransk ret kendes en omgåelseslære, der indebærer, at man kan undlade at anvende den efter kollisionsnormen anvendelige lov, hvis tilknytningen til denne lov er skabt ved en disposition foretaget med den hensigt at opnå et resultat, som ikke kunne opnås under den lovgivning, som der ville have været tilknytning til, hvis den pågældende disposition ikke var blevet foretaget. Som eksempel nævnes, at man skifter nationalitet for at få en regel i den nye nationale lov anvendt, som ikke kendes i den hidtidige nationale lov. Før 1884 var skilsmisse således ikke tilladt i Frankrig, men skilsmisse opnået af udlændinge i udlandet anerkendtes. Man anerkendte også at franske borgere kunne skifte nationalitet, men hvis de gjorde det alene for at kunne blive skilt, anerkendte man ikke skilsmissen.

Læren er *aldrig slået igennem i Danmark*. Der er næppe behov for en omgåelseslære, fordi man normalt ved fortolkningen af retsreglerne kan tage de hensyn i betragtning, som ellers skulle tilgodeses gennem omgåelseslæren. Om en person har skiftet domicil, bør således bero på en fortolkning af domicilkriteriet anvendt på de konkrete omstændigheder i den foreliggende sag for at afgøre, om der virkelig foreligger et domicilskifte, eller om dette blot er tilsyneladende.

Det er næppe heller rimeligt at lade hensigten til omgåelse være afgørende for, hvilke regler der skal bringes i anvendelse. Man kan stille betingelser for,

hvornår man vil anerkende et nationalitetsskifte, jfr. Nottebohmsagen, ICJ Reports 1955.4, men er disse opfyldt, må den konkrete begrundelse for nationalitetsskiftet være uden betydning.

Jfr. Philip, Studier i den internationale selskabsrets teori 106 ff og 156 ff. J. Feilberg Jørgensen, Omgåelse af retsregler, især 173 ff, Vidal, Essai d'une théorie générale de la fraude en droit français, især 249 ff, Römer, Gesetzesumgehung im deutschen internationalen Privatrecht, Audit, La fraude à la loi, 1974.

International procesret

KAPITEL 7

Lovvalget

Den internationale procesret beskæftiger sig navnlig med spørgsmålet om, hvilket lands ret der er anvendelig på den processuelle behandling af sager med tilknytning til flere retsområder, domstolenes kompetence og international retshjælp, jfr. ovf. kap. 1 III og 2 II og ndf. kap. 8, 9 og 30 til 32.

Som hovedregel anvender danske domstole *altid danske processretlige regler*. I spørgsmål om domstolenes indretning og funktion, sagens gang o.l. er det ikke muligt at anvende fremmed ret.

På forskellige områder, deriblandt nogle, der omhandles i retsplejeloven, kan det imidlertid være vanskeligt at afgøre, hvor grænsen går mellem spørgsmål, der må henføres under denne regel og spørgsmål, som bør henregnes til kollisionsnormer, der giver mulighed for anvendelse af fremmed ret. I udlandet har man især diskuteret spørgsmålet, om regler om *forældelse* er processuelle, fordi de alene vedrører spørgsmålet om adgangen til sagsanlæg, og lex fori derfor bør anvendes, eller om de angår selve rettigheden og udslukker denne, og f.eks. lex causae for det pågældende retsforhold derfor skal anvendes eller i hvert fald fremmed ret kan tænkes anvendt. Jfr. UfR 1870.276 SH og NJA 1930.692, ovf. kap. 3 III og ndf. kap. 21 II F.

Et andet punkt, der giver anledning til problemer, er *bevisreglerne*. Her kan man vistnok opstille den mere almindelige retningslinje, at dansk ret anvendes ved danske domstole, når der er tale om de almindelige principper om bevisbedømmelse eller de almindelige bevisbyrderegler. Drejer det sig derimod om mere specielle bevisbyrderegler o.l., der er knyttet til bestemte materielle retsregler og tilsigter at give disse en særlig udformning, især regler om ændring af den sædvanlige bevisbyrde, må det i almindelighed antages, at fremmed ret kan anvendes, og at lex causae for det pågældende rets-

forhold skal anvendes også på bevisspørgsmålet. Stor forsigtighed bør dog udvises ved anvendelsen af disse principper, idet anvendelsen af selv mere almindeligt udformede bevisregler kan medføre store variationer i resultatet. Jfr. også Tvistemål 231, Gomard, Adhæsionsproces 52, N.J.W. 1972.1603 ff.

Jfr. Huet, Les conflits de lois en matière de preuve; Spiro i ICLQ 1969. 949 ff.

Foruden til de gængse retsplejehåndbøger og international privatretlige fremstillinger henvises vedrørende den internationale civilprocesret i almindelighed til følgende litteratur:

S. Dennemark, Om svensk domstols behörighet i internationellt förmögenhetsrättsliga mål, 1961; Ole Lando, Skandinaviske og fremmede domstoles adgang til at pådømme sager om køb, Handelshögskolans i Göteborg skriftserie 1959 nr. 4; W. Jellinek, Die Zweiseitigen Staatsverträge über Anerkennung ausländischer Zivilurteile, 1953; E. Siesby i AfS 4.313 ff; L. J. de Winter i 17 ICLQ 1968.706 ff; G. Breuleux, Internationale Zuständigkeit und anwendbares Recht, 1969; A. Heldrich, Internationale Zuständigkeit und anwendbares Recht, 1969; Proceedings of the 1964 Annual meeting of the American Foreign Law Association i 13 American Journal of Comparative Law 1964.157 ff, særlig Eek 173 ff; H. Gaudemet-Tallon, La prorogation volontaire de juridiction en droit international privé, 1965; E. Riezler, Internationales Zivilprocessrecht, 1949; E. Hambro, Jurisdiksjonsvalg og lovvalg, 1957; H. Bauer, Compétence judiciaire internationale des Tribunaux civils Français et Allemands, 1965; H. Munch-Petersen i UfR 1926 B 45 ff; V. Mehren-Trautman i 79 Harvard Law Review 1966.1121 ff; I Szaszy, International Civil Procedure, 1967; P. H. Neuhaus i Rabels Z 1955.201 ff; L. A. Lunz, Internationales Zivilprozess, 1968; American Uniform Interstate and International Procedure Act i AJCL 1962.415; Schwimann i Rabels Z 1970 201 ff; Geimar-Schütze, Internationale Urteilsanerkennung I–II; J. Schröder, Internationale Zuständigkeit.

KAPITEL 8

Danske domstoles internationale kompetence i tvistemål

I. ALMINDELIGE PRINCIPPER

A. REGLERNES BETYDNING

Procesrettens regler om den *stedlige kompetence* afgør, ved hvilken af flere ligeartede retter en retssag skal behandles. Landet opdeles i retskredse af større eller mindre udstrækning, afhængigt af, i hvilket led i instansfølgen man befinder sig. Afgørelsen af, under hvilken af disse sideordnede domstole sagen henhører, beror på en række nærmere i Retsplejeloven opregnede tilknytninger.

Ved afgørelsen af de *danske domstoles internationale kompetence* tillægges denne inddeling af landet i retskredse ingen betydning, men landet opfattes som én retskreds, og det spørgsmål, der skal afgøres, er, *om danske domstole i det hele taget er kompetente i den foreliggende sag*. Da der altså er tale om en afgrænsning over for udlandet, taler man om domstolenes internationale kompetence eller jurisdiktion eller om internationale værnetingsregler. I dette afsnit skal alene de almindelige principper og regler herom behandles, mens de specielle spørgsmål vil blive behandlet i forbindelse med vedkommende afsnit i den specielle del. Afsnittet omhandler alene tvistemål, altså civilprocessen i modsætning til straffeprocessen, jfr. ovf. kap. 1.

Ved drøftelsen af spørgsmålet om domstolenes internationale kompetence kan mange af de samme principielle spørgsmål rejses som ved drøftelsen af de international privatretlige regler. Man kan således spørge, om det drejer sig om et internationalt regelsæt, der fordeler kompetencen mellem de enkelte lande, eller om et nationalt regelsæt, der énsidigt afgør udstrækningen af den kompetence, der tillægges landets egne domstole.

Mens spørgsmål om den internationale privatrets karakter af national eller international ret har givet anledning til megen diskussion, synes det almindeligt accepteret, at de *internationale værnetingsregler på civilrettens område er af national karakter* og – bortset fra immunitets- og eksterritorialitetsreglerne – ikke er reguleret i den al-

mindelige folkeretlige sædvaneret. Anderledes på strafferettens område, jfr. Ross, Folkeret 206 f. Spørgsmålet har her især været fremme i den senere tid på monopolrettens område, jfr. ILA report 1970.

Principielt kan Danmark altså tiltage sig kompetence i en hvilken som helst civilretlig sag, uanset dens stedlige tilknytning, og reglerne om danske domstoles internationale kompetence bliver derfor *regler om, i hvilke tilfælde danske domstole efter dansk ret er kompetente til at beskæftige sig med en sag.*

Reglerne om danske domstoles internationale kompetence har imidlertid *også betydning i en anden relation.* Det må antages, at der efter folkeretten ikke er nogen pligt til at anerkende udenlandske domstoles afgørelser, jfr. Ross, Folkeret 209. I det omfang, et land er villigt til at anerkende fremmede domstoles afgørelser, vil der normalt blive stillet *betingelser for anerkendelsen med hensyn til grundlaget for de fremmede domstoles kompetence* i den pågældende sag. Det vil oftest blive forlangt, at de har haft kompetence efter lignende principper som dem, der lægges til grund for reglerne om danske domstoles internationale kompetence eller måske efter endnu snævrere regler, jfr. E. Munch-Petersen i UfR 1938 B 168 og UfR 1971.364 Ø. Mens man, når det drejer sig om regler om egne domstoles kompetence, taler om *direkte kompetence,* taler man, når det drejer sig om kompetencebetingelser for anerkendelse af en udenlandsk dom, om *indirekte kompetence.*

B. KONVENTIONER

Selvom spørgsmålet om den internationale kompetence ikke er reguleret i den almindelige folkeret, har der dog vist sig *behov for en international regulering* i et vist omfang. Dette skyldes bl.a. ønsket om i hvert fald i nogen udstrækning at *undgå overlapning af kompetence,* altså tilfælde, hvor flere landes domstole anser sig for kompetente, og at *undgå kompetencehuller,* d.v.s. tilfælde, hvor ingen domstol vil erkende sig selv for kompetent, fordi disse situationer kan medføre vanskeligheder for borgerne. Især skyldes det imidlertid ønsket om at *sikre anerkendelse af sine domstoles afgørelser* også uden for landets grænser med henblik på at opnå, at de bliver lagt til grund ved bedømmelsen af en persons status, eller at de kan blive

fuldbyrdet i værdier, der befinder sig uden for forumlandets grænser.

Traktater om den internationale kompetence foreligger først og fremmest i *to forskellige former*. Den ene form er den almindelige anerkendelseskonvention eller den såkaldte *simple* traktat, der angiver visse betingelser for anerkendelsen af fremmede domme med hensyn til, på hvilke principper den domstol, der har afsagt dom, skal have baseret sin kompetence. En sådan traktat udelukker ikke, at domstolene i et land også kan have kompetence på grundlag af andre regler i lex fori end de i traktaten omhandlede; dens kompetenceregler er ikke eksklusive; men domme, der er afsagt som følge af at domstolen har grundet sin kompetence på sådanne andre regler, vil ikke blive anerkendt i henhold til traktaten. Traktaten handler altså kun om den indirekte kompetence.

Den anden form for traktater kaldes *dobbelte* traktater. I modsætning til de simple traktater tager de ikke deres udgangspunkt i ønsket om anerkendelse, men regulerer direkte de regler, der skal lægges til grund for de kontraherende staters internationale kompetence, altså den direkte kompetence. De udelukker altså, at kompetence overhovedet kan eksistere i de kontraherende stater i andre tilfælde end dem, der er foreskrevet i konventionen; kompetencereglerne er eksklusive. Det er en konsekvens af, at konventionens regler er overholdt, at de afsagte domme anerkendes i de andre kontraherende stater.

Den *nordiske domskonvention* er en simpel anerkendelseskonvention, som endog ikke foreskriver særlige betingelser med hensyn til kompetencegrundlaget for de domme, der skal anerkendes, når bortses fra udeblivelsesdomme. Den *nordiske ægteskabskonvention* er derimod en dobbeltkonvention, der angiver, hvilken af de nordiske stater der har kompetence, d.v.s. hvilken tilknytning der skal foreligge, for at en stat har kompetence, og endvidere foreskriver anerkendelse. For omstødelsesafgørelsers vedkommende er den dog nu en simpel konvention, jfr. kap. 15 IV B 2.

Der er i tidens løb udarbejdet en række konventioner på specielle områder vedrørende domstolenes internationale kompetence. En mere almindelig simpel anerkendelseskonvention, der foreskriver kompetencebetingelser for anerkendelse er udarbejdet ved *to Haagerkonferencer i 1966*. Et forsøg på i et vist omfang at gøre konven-

tionen til en dobbeltkonvention er gjort i en til konventionen knyttet protokol, jfr. kap. 9 III D.

De seks oprindelige EF-lande underskrev den 27. september 1968 en traktat om domstolskompetence og fuldbyrdelse af retsafgørelser, som til dels har karakter af en dobbeltkonvention. Konventionen er ratificeret af de oprindelige medlemslande, og de nye lande har ved tiltrædelsesaktens art. 3, stk. 2 forpligtet sig til at tiltræde den efter de fornødne tilpasninger. Forhandlinger herom foregår stadig. De forventes dog ikke at berøre traktatens hovedprincipper.

Konventionen finder anvendelse på sager fra civil- og handelsrettens område, d.v.s. i hovedsagen på borgerlige krav i rpl.'s forstand. Offentligretlige krav er ikke omfattet. Det samme gælder det meste af person-, familie- og arveretten, bortset fra underholdsbidragskrav. Endelig er spørgsmål vedrørende konkurs og voldgift ikke omfattet.

Konventionens værnetingsregler gælder for personer bosat i en medlemsstat. For andre personer gælder fortsat de pågældende medlemslandes værnetingsregler.

Konventionens værneting er dels det almindelige bopælsværneting med visse undtagelsesværneting, dels nogle specielle værneting for sager om forsikring og afbetaling, dels nogle værneting med eksklusiv kompetence i sager angående fast ejendom, selskabers eksistens, patenter og varemærker og enkelte andre spørgsmål.

Konventionen pålægger pligt til at anerkende og fuldbyrde afgørelser fra de andre medlemslande, uanset om afgørelsen vedrører personer, der er bosat i et medlemsland og derfor omfattet af dens værnetingsregler, eller ej. Betingelserne for anerkendelse er i hovedsagen de sædvanlige. Konventionen foreskriver en særlig exekvaturprocedure.

Et vigtigt træk ved konventionen er dens afskaffelse af de såkaldte eksorbitante værneting i forhold til personer bosat i medlemsstaterne. For dansk rets vedkommende kan som eksempel nævnes godsværnetinget efter rpl. § 248, stk. 2, jfr. ndf. II C. Forhandlingerne om tilpasning drejer sig bl.a. om en evt. opretholdelse af dette værneting i sager vedrørende søretlige krav.

Om konventionen henvises til EF Karnov 703 ff; Philip i UfR 1971 B 225 ff; Betænkning i Bulletin for EF 1972, suppl. 12; Droz, Compétence judiciaire et effets des jugements dans le Marché Commun, 1972; samme, Pratique de la convention de Bruxelles, 1973; M. Weser, Convention Communautaire sur la compétence judiciaire et l'exécution des décisions, 1973; Schniewind, Vollstreckung und Vollstreckungsrechtsbehelfe im Recht der Europäischen Gemeinschaften; Gothot og Holleaux i Clunet 1971.747 ff; Bartlett i ICLQ 1975. 44 ff; Kollokvium i Revue trimestrielle de droit européen 1975.1 ff.

C. REGLERNES OPBYGNING

Reglerne om den internationale kompetence eller det internationale værneting ligner lovvalgsreglerne i deres *opbygning*. Bortset fra den almindelige hovedregel, der næsten overalt begrunder en almindelig kompetence for domstolene på sagsøgtes bopæl, indeholder de internationale værnetingsregler et *referensområde* af samme karakter som det, man kender fra lovvalgsreglerne og et *tilknytningsmoment*. De relevante tilknytninger er af samme art som dem, man kender fra den internationale privatret. Der er imidlertid den *forskel* mellem de international privatretlige regler og de international procesretlige, at mens der ved de international privatretlige er tale om et valg imellem lex fori og en fremmed lov, så er der her alene tale om en afgørelse af, hvorvidt danske domstole er kompetente eller ikke kompetente. Foreligger der ikke den tilstrækkelige tilknytning her til landet, er resultatet manglende kompetence. Kun i relation til spørgsmål om anerkendelse af fremmede domme kan der som ovenfor omtalt være tale om at tilkende fremmede domstole kompetence. Her er der imidlertid ikke tale om et valg imellem to domstole, idet det meget vel kan tænkes, at danske domstole ville have været direkte kompetente i en sag, hvor fremmede domstole er indirekte kompetente. Der kan altså være tale om at anerkende den fremmede dom, selv om en dansk domstol også ville have været kompetent til at tage stilling til sagen.

Selvom den internationale procesrets regler anvender sig af betegnelser for referensled og tilknytningsmomenter, der ligner den internationale privatrets betegnelser, *behøver disse ikke at fortolkes på ensartet måde*. Særlig klart kommer dette frem ved anvendelsen af domicilbegrebet, jfr. nedenfor kap. 10.

Det her omtalte system, hvorefter domstolenes kompetence beror på eksistensen af en vis tilknytning til Danmark, eksisterer i de fleste andre lande. Undtagelse gælder for de lande, hvis retssystemer er baseret på det engelske, *common law landene,* herunder U.S.A. I disse lande er domstolene i princippet kompetente, når forkyndelse af stævningen har fundet sted for sagsøgte direkte, enten under ophold i domstolslandet eller under visse betingelser i udlandet, personal service, eller »konstruktivt«, »constructive service«, d.v.s. ved forskellige bekendtgørelsesmetoder, jurisdiction in personam. Hertil kommer kompetence baseret på, at sagens genstand eller sagsøgtes værdier be-

finder sig i domstolslandet, jurisdiction in rem eller quasi in rem. Denne ordning indebærer mulighed for en meget vidtgående kompetence, som derfor er blevet begrænset på forskellig måde ad forfatnings- og lovgivningsvejen. Vigtig er de amerikanske domstoles egen selvbegrænsning gennem doktrinen om *forum non conveniens,* det ikke hensigtsmæssige forum. En vis tendens henimod et system som det kontinentaleuropæiske antages at eksistere med udgangspunkt i dannelsen af fastere regler om, hvornår der foreligger forum non conveniens. Det kontinentaleuropæiske system kan siges at være baseret på forum conveniens synspunkter; reglerne om forkyndelse er her subsidiære i forhold til reglerne om tilknytningen. Regler om den interne stedlige kompetencefordeling kaldes i common law systemet for venue-regler i modsætning til de international procesretlige regler om jurisdiction. Jfr. hertil Ehrenzweig, A Treatise on the Conflict of Laws, 71 ff; Nussbaum, Principles of Private International Law, 192 ff; Smit i Festskrift Ekelöf 638 ff, også i ICLQ 1972.335 ff; Collins i ICLQ 1972.656 ff; MacLean i ICLQ 1973.748 ff.

D. FORHOLDET TIL DEN INTERNATIONALE PRIVATRET

Reglerne om internationalt værneting bør ses i *sammenhæng med de international privatretlige regler.* De rette lovvalgsregler kommer kun til veje, hvis man overvejer spørgsmålet i forbindelse med de værnetingsregler, der gælder. Der er en nøje sammenhæng mellem den internationale civilprocesret og den internationale privatret i snævrere forstand, d.v.s. den (centrale) del, der angår lovvalget. Den tidligere omtalte enhedsløsning søges gennem den internationale privatret opnået ved, at det samme lands lov anvendes, uanset for hvilket forum en sag indbringes. Den vil imidlertid også kunne nås gennem en regel om at kun det lands domstole, til hvilke en bestemt tilknytning foreligger, er kompetente – har jurisdiktion – til at påtage sig at afgøre sagen, kombineret med en regel om at den kompetente domstol skal anvende sin egen ret.

Den processuelle fremgangsmåde til opnåelse af enhedsløsning er i et vist omfang anvendt i de nordiske konventioner. Bortset herfra har den ikke vist sig særlig anvendelig. Den forudsætter for det første vidtgående ensartethed i de forskellige lande med hensyn til, hvilket tilknytningsmoment der skal være afgørende for, at en domstol skal have jurisdiktion, og en sådan ensartethed findes sjældent. For det andet forudsætter den, at dette tilknytningsmoment viser hen til det samme land, uanset hvem der anlægger sagen, og dette er heller ikke tilfældet med de almindeligt anvendte tilknytningsmomenter.

Hvis således tilknytningsmomentet er det i reglen actor sequitur forum rei indeholdte – hvorefter sagen skal anlægges ved sagsøgtes værneting – vil den anvendelige lov komme til at afhænge af, hvem af parterne i et retsforhold der anlægger sag, og enhedsløsning vil ikke være opnået.

Boreset fra tilfælde, hvor – som for de nordiske landes vedkommende – de implicerede landes materielle ret er praktisk talt ensartet, fører en anvendelse alene af den internationale civilprocesrets regler ikke til tilfredsstillende resultater. Kombineret med den internationale privatrets regler er den internationale civilprocesret derimod af største betydning til opnåelse af tilfredsstillende løsninger af sager med international tilknytning. Parterne i en retssag vil ofte lægge lige så stor vægt på, at det resultat, der opnås, d.v.s. den dom, der afsiges, anerkendes i andre lande, som på, at resultatet bliver det samme, hvor sagen end anlægges. Hvis et land tillægger sine domstole en meget vid jurisdiktion, må det for at sikre, at domstolenes afgørelser også bliver anerkendt i udlandet, i højere grad pålægge domstolene at anvende udenlandsk ret, end hvis det kun tillægger dem en ganske snæver kompetence. Særlig ved udarbejdelsen af internationale konventioner bliver kompetencereglerne derfor af væsentlig betydning. Jfr. A. Heldrich, Internationale Zuständigkeit und anwendbares Recht, 1969, Schwimann i Rabels Z 1970.201 ff.

Også i en anden henseende har værnetingsreglerne stor interesse. I sager med international tilknytning vil resultatet på grund af de materielle og international privatretlige reglers forskellighed fra land til land ofte blive forskelligt, afhængigt af hvilket lands domstole sagen indbringes for. Hvis parterne har mulighed for at indbringe sagen for forskellige landes domstole i kraft af værnetingsreglerne, vil forumvalget bl.a. komme til at afhænge af, hvor en part kan regne med at opnå det bedste resultat. Dette valg er overladt til sagsøgeren, og han kan derfor udøve en væsentlig indflydelse på sagens udfald gennem sit forumvalg. Støttes domstolenes kompetence på sagsøgtes formuebesiddelse, vil forumvalget ofte blive meget tilfældigt, ikke mindst i søsager, hvor skibene bevæger sig fra land til land og derved skaber værnetingsmuligheder for sager imod deres ejere. Man taler om *forum-shopping*, når forskellen i retsregler fra land til land på denne måde er bestemmende ved valg af forum.

II. RETSPLEJELOVENS REGLER OM VÆRNETING

De almindelige regler om fordelingen af den stedlige kompetence imellem ligeartede retter i Danmark findes i Retsplejelovens kap. 22, §§ 235–248. Disse regler gælder i alle spørgsmål, der kan indbringes for domstolene, medmindre speciallovgivningen, herunder særregler i retsplejeloven, indeholder modstående regler. I et vist omfang suppleres de af anden lovgivning.

Retsplejelovens regler er *formuleret som regler om den stedlige kompetencefordeling* mellem ligeartede danske retter. Af *rpl. § 248 fremgår* det imidlertid, at de *også må forstås som regler om domstolenes internationale kompetence,* jfr. H. Munch-Petersen i UfR 1926 B 45 ff. Det kan dog ikke udelukkes, at reglerne i et vist omfang må fortolkes anderledes, når de anvendes som internationale kompetenceregler, end når de anvendes som interne regler.

I rpl. findes der særlige *regler, der fraviger* reglerne i kap. 22, med hensyn til domstolenes internationale kompetence i ægteskabssager, faderskabssager, sager om umyndiggørelse og visse adoptionssager.

Regler om domstolenes internationale kompetence findes endvidere bl.a. i lov om borteblevne § 8, skiftelovens §§ 64a og 87, retsvirkningslovens § 39, mortifikationslovens § 3, adoptionslovens § 21, sømandslovens § 64, sølovens §§ 199 og 279, forbrugerklagenævnslovens § 6, patentlovens § 64, stk. 2, kontinentalsokkellovens § 3, CIM konventionen art. 44 og 52, CIV konventionens art. 40 og 48 (bekg. nr. 129 af 3. november 1975 LTC), loven om oplagsbeviser § 18, aktieselskabslovens §§ 150 og 159, anpartsselskabslovens §§ 120 og 129, forsikringstilsynslovens § 126, loven om internationale fragtaftaler § 39, luftfartslovens § 117, jfr. § 121, loven om nukleare skader § 36 og de nordiske konventioner. Rpl. §§ 238 og 241 henviser selv til supplerende regler.

A. INDLÆNDINGE

Den almindelige internationale procesregel om domstolenes internationale kompetence er reglen *actor sequitur forum rei,* hvorefter en person må sagsøges på det sted, i denne forbindelse i det land, hvor han er bosat. Denne regel baserer altså domstolenes internationale kompetence på *sagsøgtes personlige tilknytning.* Efter reglen er

danske domstole kun kompetente, hvis sagsøgte er bosat i Danmark. Begrundelsen er, at man finder det rimeligt, at en person kan sagsøges på dette sted, og at der på den anden side må foreligge en særlig begrundelse for at tvinge ham til at forsvare sig for domstolene et andet sted.

Reglerne om danske domstoles kompetence på grundlag af sagsøgtes personlige tilknytning til Danmark findes i rpl. §§ 235 og 236. De øvrige regler i kap. 22 tillægger danske domstole kompetence på grundlag af *andre tilknytninger* end sagsøgtes personlige, enten *alternativt* til den eller *supplerende* eller *subsidiært* i forhold til den.

Den personlige tilknytning, på grundlag af hvilken danske domstole har kompetence i henhold til §§ 235 og 236, er *sagsøgtes karakter af indlænding* i Danmark. Indlændingsbegrebet har intet med personens nationalitet at gøre, men er identisk med det *processuelle domicilbegreb*. Dette er beskrevet nærmere i kap. 10 III. Kort kan det siges, at det *afviger fra det international privatretlige domicilbegreb* derved, at man kan have processuelt domicil flere steder, altså både i Danmark og i udlandet, og at et ophold, der ikke er af en så fast karakter som den faste bopæl, der danner grundlag for domicilet i international privatretlig henseende, kan danne grundlag for et processuelt domicil, når blot det har en lige så fast karakter som nogen tilknytning til udlandet.

Der gælder dog visse *indskrænkninger i betydningen af den personlige tilknytning* som grundlag for den internationale kompetence. En persons stilling som diplomat eller som ansat i en international organisation kan medføre begrænsninger i kompetencen ifølge almindelige folkeretlige regler eller særlig lov eller konvention. Jfr. om diplomater forordningen af 8. oktober 1708 og lov nr. 252 af 18. juni 1968 om diplomatiske forbindelser,[1] der gør Wiener-konventionen af 18. april 1961[2] anvendelig her i landet, samt lov nr. 67 af 8. marts 1972 om konsulære forbindelser baseret på Wiener konventionen af 24. april 1963,[3] og om internationale organisationer lov nr.

1. I kraft 1. november 1968, jfr. bekg. nr. 355 af 18. oktober 1968.
2. Bekg. nr. 107 af 11. november 1968, LTC. Jfr. ICLQ 1961.600 ff og S. Bragnum i Uppsatser, Juridiska Föreningen i Lund, Nr. 2.75 ff, Cahier og Lee i International Conciliation Jan. 1969 no. 571, Sjöholm i Sv.J.T. 1973.208 ff.
3. Bekg. nr. 83 af 11. december 1972 LTC.

72 af 7. marts 1952. Jfr. også Ross, Folkeret 190 f og UfR 1963. 617 U. Kan en diplomat sagsøges, forhindrer hans immunitet ikke, at stævning forkyndes for ham.

En vis *udvidelse* af kompetencen er indeholdt i § 237 om danske diplomater og andre eksterritoriale personer, jfr. Espersen, Indgåelse og opfyldelse af traktater 387.

Retsplejelovens § 238 omtaler de *juridiske personers* og visse andre selskabers værneting. Det er dog begrænset, hvad det af denne bestemmelse er muligt at udlede om de internationale værnetingsregler. For *aktieselskabers* vedkommende er det en forudsætning, at de er registreret her i landet som danske aktieselskaber, eller at de har registreret en forretningsafdeling her, jfr. aktieselskabsloven § 159 jfr. § 150 og anpartsselskabslovens § 129, jfr. § 120, og UfR 1923.226 Ø, 1955.1079 SH og 1972.963 H. Det samme gælder forsikringsselskaber, smlgn. forsikringstilsynsloven § 126. For *andre selskaber* må det formentlig i analogi af reglen i § 238 gælde, at danske domstole er kompetente, såfremt de har deres hovedvirksomhed her i landet. Det kan dog ikke udelukkes, at et selskab, hvis hovedvirksomhed er beliggende i udlandet, men hvis afgørende myndighed, hovedsædet, er beliggende i Danmark, kan sagsøges her i landet. Jfr. iøvrigt Philip, Studier i den internationale selskabsrets teori 168 f og 185 f.

B. UDLÆNDINGE

Såfremt en person ikke er indlænding, kan der dog blive tale om, at han kan sagsøges i Danmark, at altså danske domstole har international kompetence, i medfør af bestemmelserne i § 248. Det samme gælder for et *selskab,* der ikke er underkastet danske domstoles internationale kompetence i medfør af de ovenfor nævnte regler.

Ifølge *§ 248, stk. 1,* kan en *udlænding* sagsøges i Danmark, hvis en dansk domstol ifølge reglerne om fordelingen af den stedlige kompetence har kompetence i sagen. For personers vedkommende drejer det sig om bestemmelserne i §§ 240–244 og for selskabers vedkommende om bestemmelserne i §§ 240 og 244. Hertil kommer reglen i § 247, der skal omtales nedenfor III.

Fremmede stater kan normalt ikke sagsøges ved danske domstole

på grund af deres immunitet, jfr. Ross, Folkeret 228 ff.[4] Immuniteten gælder også de i § 248 hjemlede værneting.

De regler, der kan føre til kompetence for danske domstole efter § 248, stk. 1, baserer danske domstoles kompetence på en anden tilknytning end den personlige tilknytning.

Rpl. § 240 lægger vægt på, i hvilken retskreds en *fast ejendom* er beliggende. I forbindelse med § 248, stk. 1 er det blot afgørende, at den faste ejendom er beliggende i Danmark.

Ifølge bestemmelsen skal sager angående rettigheder over urørlige ting, være sig ejendomsret, panteret, brugsrettigheder, servitutter, grundbyrderettigheder eller andre rettigheder anlægges ved den ret, under hvilken ejendommen er beliggende. Når det drejer sig om fordelingen af den interne stedlige kompetence, er reglen obligatorisk, d.v.s. at sagen, uanset om den anlægges mod en indlænding, skal anlægges ved den faste ejendoms værneting og ikke kan anlægges ved sagsøgtes personlige værneting. Denne side af bestemmelsen har næppe betydning i relation til den internationale kompetence, jfr. ndf. kap. 27 I B. I denne forbindelse er det nok at konstatere, at sag imod en udlænding kan anlægges her i landet, når den vedrører en af de nævnte rettigheder over en her i landet beliggende fast ejendom. Om bestemmelsens område, jfr. iøvrigt Tvistemål 51 f.

Den faste ejendoms beliggenhed i Danmark kan endvidere danne grundlag for kompetence over for en person, der ikke er indlænding, i søgsmål angående fordringer, der er sikret ved pant i den faste ejendom, og angående forfaldne grundbyrdeydelser, der hviler på den faste ejendom.

Rpl. § 241, jfr. skiftelovens §§ 84 og 85, der drejer sig om det såkaldte *arveværneting,* lader henholdsvis afdødes stilling som indlænding og stedet for bobehandlingen være de afgørende tilknytninger. Ifølge skiftelovens § 84 kan søgsmål, der går ud på at gøre arverettigheder og legater eller dødsgaver gældende eller gøre fordringer på arveladeren gældende mod arvingerne som ansvarlige for arveladerens gæld, anlægges ved afdødes hjemting, og dette gælder, uanset om sagsøgte processuelt ikke er indlænding. Reglen må antagelig gælde, selv om boet ikke behandles her i landet, smlgn. den iøvrigt bortfaldne § 86. Ifølge skiftelovens § 85 kan tilbagesøgningssøgsmål imod arvinger eller kreditorer i et offentligt skiftet bo anlægges ved retten på det sted, hvor skiftet holdes, uanset deres personlige tilknytning.

Reglen i § 241 a om *forretningsværnetinget* gør det muligt her i landet at sagsøge en udlænding, som driver erhvervsmæssig virksomhed her. Sagen må dog angå den her drevne virksomhed.

4. Om begrænsninger i immuniteten, jfr. rpl. §§ 479,2; 596,2; 614,4 og 646,3, jfr. lov nr. 367 af 21. december 1938 om arrest og forbud i luftfartøjer, lov nr. 198 af 16. maj 1950 om fremmede statsskibe, UfR 1924.893 Ø. Bekg. nr. 21 af 1946 LTC, Sv.J.T. 1944.193 og TfR 1958.256. Om Europarådskonventionen af 16. maj 1972 om statsimmunitet jfr. Mann i MLR 1973.18 ff, Sinclair i ICLQ 1973.254 ff. Jfr. også Melander i Sv.J.T. 1975.81 ff og Bogdan, Expropriation in private international law 20 f.

Reglen i § 242 om *forvaltnings- og regnskabsværnetinget* kan også anvendes på personer, der er bosat i udlandet, men er næppe meget praktisk.

Rpl. § 243 lægger vægt på, *hvor en kontrakt skal opfyldes.* Skal den opfyldes her i landet, enten ifølge parternes udtrykkelige eller stiltiende vedtagelse, ifølge loven[5] eller ifølge de foreliggende omstændigheder iøvrigt, kan sag til opfyldelse ifølge stk. 1 anlægges her, forudsat at sagsøgte ved stævningens forkyndelse er til stede i den pågældende retskreds. Er forpligtelsen pådraget i Danmark under ophold her, og skulle den opfyldes, inden den pågældende forlod den retskreds, i hvilken den blev pådraget, kan sagsanlæg ifølge stk. 2 finde sted her, endogså selv om den sagsøgte ikke længere er til stede ved stævningens forkyndelse, det såkaldte hotelværneting. § 243 finder ikke anvendelse på selskaber, smlgn. UfR 1955.1079 SH.

Det må vistnok antages, at § 243 stk. 1 kun finder anvendelse, såfremt tilstedeværelsen i retskredsen er nødvendig for at opfylde kontrakten, jfr. Tvistemål 52, smlgn. UfR 1954.891 Ø. Det er formentlig ikke enhver misligholdelse af forpligtelser i henhold til en kontrakt, der kan danne grundlag for danske domstoles kompetence. Det antages, at bestemmelsen kun finder anvendelse ved ikke-opfyldelse af hovedydelsen i henhold til kontrakten, jfr. Gomard, Forholdet mellem Erstatningsregler i og uden for Kontraktsforhold, 100 f. Hvis parterne i en kontrakt ikke begge skal opfylde den i Danmark, kan sagsanlæg i medfør af reglen kun foretages her mod den, der skal opfylde den her.

Baseres kompetencen på et af parterne vedtaget opfyldelsessted, må der stilles lignende betingelser til vedtagelsens klarhed som efter § 247, men i § 243 siges det udtrykkeligt, hvad der også gælder ved § 247, at man foruden på parternes udtrykkelige vedtagelse også lægger vægt på deres stiltiende vedtagelse og de iøvrigt foreliggende omstændigheder.[6]

I handels- og skibsfartstraktaten med Sovjetunionen af 17. august 1946, art. 15, bekendtgørelse nr. 21 af 1946 LTC lægges der vægt på kontraktens indgåelsessted som grundlag for domstolskompetencen i sager vedrørende handelstransaktioner indgået mellem sovjetiske økonomiske organisationer og danske fysiske eller juridiske personer i Danmark eller Sovjetunionen. Bestemmelsens betydning som værnetingsregel synes tvivlsom.

Rpl. § 244 lægger vægt på det sted, hvor en retskrænkelse er foregået *(fornærmelsesværnetinget).* Den giver hjemmel til anlæg af sag her i landet, hvorunder der påstås straf, erstatning eller oprejsning i anledning af retsstridige skadetilføjelser eller andre retskrænkelser, når disse er foregået i Danmark, jfr. UfR 1947.187 Ø, 1972.1031 SH. Det kræves ikke, at sagsøgte er til stede her i landet ved sagens anlæg eller ved forkyndelsen. Indtræffer retskrænkelsen på dansk søterritorium, er § 244 også anvendelig, i hvert fald hvis skibet derefter indkommer til dansk havn, jfr. RU 40, UfR 1920 B 236.

5. Jfr. søloven § 232, jfr. UfR 1921.193 V, RU 48 UfR 1920 B. 318, RU 232 UfR 1924 B.169.
6. De af H. Munch-Petersen UfR 1926 B 47 nævnte domme vedrører vedtagelse af værneting, ikke af opfyldelsessted i relation til § 243.

Udtalelsen synes dog præget af godsværnetingssynspunkter og af det stillede spørgsmål. Selv hvis skibet ikke indkommer til dansk havn, er det naturligt at antage, at der er værneting i den retskreds, som det pågældende sted på søterritoriet er beliggende ved, jfr. UfR 1973.806 SH. Smlgn. NJA 1970.269.

Rpl. § 244 finder anvendelse på skade uden for kontraktsforhold, men det antages, at den er anvendelig også på skade i forbindelse med en kontrakt, når det ikke drejer sig om misligholdelse af den kontraktlige hovedforpligtelse, jfr. Gomard, Forholdet mellem erstatningsregler i og uden for kontraktsforhold, 100 f.

Er handlingen, der medfører skaden, foretaget i udlandet, men indtræffer skaden her i landet, antages der at være værneting i Danmark i henhold til rpl. § 244, jfr. strfl. § 9 og UfR 1940.454 H og smlgn. 1947.187 Ø.

Rpl. § 244 finder også anvendelse på selskaber.

Reglerne i rpl. §§ 243 og 244 var hjemlet i Danske Lov 1-2-19, og retspraksis fra før 1919 kan derfor bidrage til forståelsen af de to værnetings udstrækning.

Retsplejelovens § 245 kan ikke selvstændigt begrunde international kompetence for danske domstole. Den kan kun anvendes på en udlænding, såfremt han allerede i medfør af et andet undtagelsesværneting er underkastet danske domstoles kompetence, jfr. UfR 1924.794 H og RU 223, UfR 1924 B 40 samt Tvistemål 158, Robert Bech, Adcitation og Litisdenuntiation 274 og bet. 698/1973. 87 ff, og smlgn. UfR 1969.302 H.

I denne forbindelse kan det nævnes, at det *værneting for modfordringer*, som en sagsøgt antages at have ved sit eget værneting i medfør af retsplejelovens § 280, ikke antages at gælde som grundlag for selvstændig dom over for en udenlandsk sagsøger, men alene til modregning, medmindre det drejer sig om en modfordring, der er konneks med hovedfordringen, jfr. H. Munch-Petersen, UfR 1926 B 47 f, men cfr. UfR 1918.341 SH. Spørgsmålet er næppe af større betydning, da hovedfordringen må kunne danne grundlag for godsværneting, jfr. nedenfor, men cfr. dog SHT 1960.12, hvor værneting her i landet i en sag om modfordringen var udelukket ved værnetingsaftale. Jfr. bet. 698/1973.79 ff.

Om intervention jfr. bet. 698/1973.97 ff.

C. GODSVÆRNETING M.V.

Foruden den internationale kompetence for danske domstole, der kan begrundes på § 248, stk. 1, indeholder *§ 248, stk. 2,* endvidere to grundlag for kompetence i *sager angående formueretsforhold.* Bestemmelsen kan dog fraviges ved traktat. Det er ikke sket, men den er fraveget for den indirekte kompetences vedkommende ved den nordiske domskonventions art. 3, forsåvidt angår udeblivelsesdom-

me, og ved kgl. an. nr. 148 af 13. april 1938 om tyske domme § 3, stk. 2.

Domstolene har for det første kompetence forsåvidt *udlændingen ved stævningens forkyndelse opholder sig her i landet.* Han skal sagsøges i den retskreds, hvor han ved stævningens forkyndelse opholder sig. Det er det rent faktiske forhold, der er afgørende, og der stilles ingen krav til dettes karakter. Det er ikke tilstrækkeligt til at give danske domstole kompetence over et udenlandsk selskab, at dets direktør opholder sig her i landet ved stævningens forkyndelse, jfr. UfR 1955.1079 SH.

Endvidere kan en udlænding sagsøges i Danmark, hvis han *på tidspunktet for stævningens forkyndelse har gods her,* nemlig i den retskreds, hvor godset befinder sig, det såkaldte godsværneting.

Reglerne i § 248, stk. 2, kan kun anvendes, hvis danske domstole ikke har international kompetence i kraft af andre af de i loven indeholdte værnetingsregler. Ved sager angående formueretsforhold forstås, at kravet skal have økonomisk værdi. Dette forhindrer imidlertid ikke brugen af godsværnetinget i anerkendelsessøgsmål. Betegnelsen formueretsforhold forstås på samme måde som i § 255, nr. 1, hvor der tales om søgsmål angående private formuerettigheder. Den omfatter altså f.eks. også arvekrav, underholdskrav af familieretlig karakter o.l., men kun privatretlige krav.

Der har både her og i udlandet hyppigt været rettet *kritik* imod de i rpl. § 248 omhandlede kompetencegrundlag, fordi man ved hjælp af dem kan trække en person bort fra hans naturlige værneting på helt tilfældigt grundlag og derved vælge ikke blot, hvor man ønsker sagen behandlet, men ofte også efter hvilket lands ret den skal bedømmes, forum-shopping. Da de international privatretlige regler ikke er ens fra land til land, og da der ydermere er en utvivlsom tendens til anvendelse af lex fori, er det ofte af stor betydning, hvilken ret en sag bliver bragt ind for.

Det er rigtigt, at udlændingsværnetingene i § 248, stk. 2, giver en meget vidtgående kompetence, og at de grunde, som disse værneting efter deres udenlandske oprindelse var baseret på – effektivitets- og suverænitetssynspunkter – er temmelig værdiløse. Domstolene kan, da dansk ret ikke kender nogen forum non conveniens regel, jfr. også NJA 1970.267, komme til at beskæftige sig med sager, der

er uden megen tilknytning til Danmark, jfr. note 2 til UfR 1926.17 H. Specielt for godsværnetinget gælder, at der principielt ikke stilles krav til godsets værdi, jfr. ndf., således at fyldestgørelsessynspunktet i den henseende ikke taler til fordel for dets opretholdelse i dets nuværende skikkelse.

Imidlertid er de internationale ordninger på dette område stadig så uudviklede, at det næppe er rimeligt at ophæve den mulighed for at få sager indbragt for danske domstole, som udlændingsværnetingene indebærer. Tilsvarende værnetingsregler kendes som tidligere nævnt i common law landene, omend begrænset af forum non conveniens reglen, ligesom de kendes i flere europæiske lande, således Norge, Sverige, Finland og Tyskland. Den franske code civil art. 14 går endnu længere, idet den tillægger de franske domstole kompetence selv over udlændinge, der ingensomhelst tilknytning har til Frankrig, i sager, som en fransk statsborger anlægger imod dem. Jfr. iøvrigt Nadelmann, Conflict of Laws, 1972, 222 ff og 238 ff og Smit i Festskrift Ekelöf 638 ff, også i ICLQ 1972.325 ff.

Begrundelsen for reglens optagelse i retsplejeloven angives da også i proceskommissionens betænkning af 1877.36 f at være ønsket om at få bestemmelser om udlændinges værneting svarende til de mere moderate fremmede lovgivninger.

Hertil kommer i dag, at sålænge fremmede domme kun i begrænset omfang fuldbyrdes her i landet, er *godsværneting en nødvendig forudsætning for at opnå dækning i værdier her i landet, der tilhører personer, bosat i udlandet,* hvadenten der ønskes en egentlig dansk dom eller exequatur på en udenlandsk dom. Efter dens oprindelse kan det imidlertid ikke antages, at godsværnetingsreglen skal fortolkes alene som begrundet i fuldbyrdelsessynspunkter. Om reglens begrundelse jfr. iøvrigt Siesby i J 1974.532 f.

I modsætning til, hvad der gjaldt før retsplejeloven, nødvendiggør benyttelsen af godsværnetinget ikke en forudgående *arrest* i det herværende gods, blot man kan sikre sig, at godset befinder sig her ved stævningens forkyndelse. Både for at sikre dette og for at sikre at godset bliver her som genstand for fyldestgørelse, når dommen er afsagt, vil der i praksis ofte blive foretaget arrest. Det gælder således ikke mindst, hvor godset er et skib. Jfr. dog UfR 1973.211 V om at arrest blot for at sikre værneting ej er mulig og ndf. IV.

Ligeledes i modsætning til den tidligere retstilstand har dommen betydning ud over værdien af det gods, der befinder sig her i landet, jfr. UfR 1920.434 SH. Endelig kan enhver, altså ikke blot indlændinge, sagsøge en udlænding ved godsværnetinget.

Gods i den forstand, hvori ordet bruges i rpl. § 248, stk. 2, *er principielt alt, hvad der har økonomisk værdi:* fast ejendom, løsøre, fordringer, værdipapirer, rettigheder af enhver art. f.eks. varemærke- og patentrettigheder.[7] Om tredjemands garanti jfr. UfR 1973.211 V og Siesby i J. 1974.532 ff.

Det kan *ikke kræves, at den økonomiske værdi er betydelig,* jfr. UfR 1926.17 H, 1972.714 H og 1974.548 H,[8] jfr. specielt om modfordringer ndf. Dommen fra 1974 giver en antydning af at forbindelsen mellem det rejste krav og det herværende gods kan være af betydning for, hvilket krav der vil blive stillet til godsets værdi. På den anden side kan *en helt værdiløs genstand* eller en genstand, som sagsøgte forud for sagsanlægget må anses for at have opgivet eller bortkastet, eller som det efter dens værdi må antages, at han ikke vil gøre nogen økonomisk indsats for at få igen, ikke danne grundlag for godsværneting, jfr. Spleth i UfR 1964 B 265 i kommentaren 263 ff til UfR 1964.228 H. Sagen drejede sig om en bræddeskillevæg, der var blevet opsat for sagsøgtes regning i Århushallen, for at arbejdet på en ombygning af hensyn til bevarelsen af en byggetilladelse kunne siges at være blevet påbegyndt. Den antoges at have en værdi på 140 kr., men sagsøgte havde efter arbejdets opgivelse intet gjort for at komme i besiddelse af den. Jfr. også UfR 1973.206 V.

Såfremt en *rettighed eller fordring* skal danne grundlag for godsværneting, må det afgøres, *hvornår den kan siges at befinde sig her i landet* i den forstand, som er afgørende efter § 248, stk. 2. Det er en fiktion at tale om en rettigheds eller fordrings beliggenhed, men lovteksten nødvendiggør brugen af denne fiktion. Tilsvarende spørgsmål opstår i andre forbindelser, jfr. ndf. kap. 27 og 28 om de tingsretlige spørgsmål, kap. 30 om konkurs- og dødsboer og Mogens

7. Jfr. UfR 1968.384 H om rettigheder i henhold til en aftale om et interessentskabs opløsning. Om et af et udenlandsk rederi til dansk befragter bortfragtet skib, jfr. UfR 1960.428 SH.

8. Cfr. en lidt speciel sag UfR 1951.1117 SH, som måske kan forklares ved den skete arrest. Et arresteret beløb ville medgå, hvis et erstatningskrav var berettiget, og det kunne derfor ikke danne grundlag for godsværneting i en ny sag.

Munch i UfR 1966 B 217 ff om udlæg i fordringer, jfr. rpl. § 516, stk. 4.

Det må antages, at en *simpel fordring* i relation til reglen i § 248, stk. 2, befinder sig i Danmark, hvis debitor har bopæl her, jfr. R.U. 103 i UfR 1921 B 344, Spleth i UfR 1964 B 264 og J. A. Andersen i J 1972.453. Selvom godsværnetinget efter sin oprindelse og udformning ikke først og fremmest er baseret på muligheden for at opnå fuldbyrdelse i godset, må denne mulighed dog være et væsentligt element i en rationel forklaring på dets eksistens. Det må imidlertid antages, at fuldbyrdelse kun kan finde sted, når fordringens debitor befinder sig her i landet, jfr. Munch anf. st. 226 f. I et enkelt tilfælde er der blevet lagt vægt på kreditors bopæl, UfR 1921.908 SH, jfr. også en bemærkning af Frost, TfR 1950.420 om fordringsrettigheder som gods og Munch anf. st. 224 om fogedsager, men bortset herfra har alle domme ladet debitors bopæl være afgørende.

Med hensyn til omsætningspapirer gælder, at godsværneting findes her i landet for ejeren, hvis det pågældende dokument er beliggende her. En panteret i henhold til negotiabelt pantebrev kan således danne grundlag for godsværneting for panthaveren, hvis pantebrevet er her i landet, men ikke hvis det er i udlandet, selvom det giver pant i en herværende ejendom, jfr. U 1945.393 Ø. Om afgrænsningen mellem omsætningspapirer og simple fordringer, jfr. ndf. kap. 27 II og Munch anf. st. 217 f.[9]

Danske *patent- og varemærkerettigheder* kan danne grundlag for godsværneting her, jfr. UfR 1930.402 Ø. I hvilket omfang *andre immaterielle rettigheder* kan danne grundlag for godsværneting, må betegnes som tvivlsomt. Den blotte ophavsretlige beskyttelse af et åndsværk giver ikke i sig selv anledning til godsværneting, jfr. iøvrigt UfR 1964.228 H, jfr. 1964 B 264 om et arkitektprojekt til ombygning af Århushallen. Højesteret lagde ifølge Spleths kommentar vægt på, at retten til et sådant projekt måtte anses at befinde sig der, hvor rettighedshaveren havde sit hjemsted, nemlig i Schweiz.

Ved UfR 1949.539 H, jfr. TfR 1950.419, er det antaget, at godsværneting fandtes her i landet for en i Sverige bosat person, der

9. R.U. 103 i UfR 1921 B 344 sondrer mellem gældsbreve og mundtlige fordringer, ikke mellem simple og negotiable, men dette hænger sammen med den daværende retstilstand.

havde købt en bil på afbetaling i Sverige og betalt ⅔ af købesummen, fordi bilen fandtes i Danmark. Dommen må formentlig forstås således, at *afbetalingskøberens ret* er så nær ved at være en ejendomsret, at den i hvert fald i dette tilfælde måtte sidestilles med en ejendomsret.

Arv, der herstår i uskiftet bo, kan i hvert fald efter arveloven af 1963 ikke antages at være gods i den forstand, hvori det er brugt i § 248, stk. 2, cfr. måske tidligere UfR 1926.288 H.

For at en udlændings gods her i landet skal kunne danne grundlag for godsværneting, må han være *ejer af det i det øjeblik, stævningen forkyndes.* Ejendomsbegrebets relative karakter fremgår af den ovf. citerede dom UfR 1949.539 H om den på afbetaling købte bil. Hvis sagsøgte har solgt sit gods ved en reel handel lige før stævningens forkyndelse, ejer han ikke gods og kan ikke sagsøges her, selvom salget fandt sted for at undgå godsværnetinget, jfr. UfR 1954.609 SH, og smlgn. ØLT 1929.244. UfR 1968.384 H kræver, at salget skal være gyldigt i forhold til sagsøgtes kreditorer. Hvis en udenlandsk sælger overdrager konnossementer til sin bank til sikkerhed for forskud eller andre forpligtelser og ikke kun til incasso, kan det til indløsning af konnossementerne i en dansk bank indbetalte beløb kun tjene som grundlag for godsværneting, hvis der fremkommer overskud til fordel for sælgeren, jfr. UfR 1973.257 SH, 1956. 350 SH, 1933.75 H, smlgn. NJA 1970.487. Bevisbyrden for, hvem der er ejer, påhviler sagsøgeren, jfr. Komm. Rpl. 2. udg. note 8 IV ad § 248 og UfR 1926.760 SH, 1923.914 SL, 1925.453 SH. Jfr. iøvrigt J. A. Andersen i J 1972.454.

Den ved godsværnetinget anlagte sag må ikke angå spørgsmålet, om den pågældende udlænding eller sagsøgeren er ejer af godset, da udlændingen i så fald ikke med sikkerhed kan siges at være ejer ved stævningens forkyndelse. En dansk virksomhed havde købt mælkepulver i udlandet, men gjorde, efter at mælkepulveret var kommet hertil, gældende, at leverancerne ikke var kontraktsmæssige og afviste dem. Den gjorde derefter gældende, at sælgeren ejede det afviste vareparti og derfor havde godsværneting her i landet. Da sagens udfald ville være afgørende for, om sagsøgte ejede gods her i landet, antoges godsværneting ikke at foreligge, UfR 1956.657 H (1955.1079 SH), jfr. 1974.839 Ø, 1963.345 SH, 1954.1056 SH og

1949.174 Ø (spørgsmål om ret til arv), 1942.660 SH, 1934.559 V, 1924.350 SH men cfr. UfR 1895.247 SH og 1924 B 158, jfr. også N. Rt. 1972.637. Det er endvidere antaget, at den ved indløsning af dokumenterne for et vareparti betalte købesum heller ikke kan danne grundlag for godsværneting i en sag angående erstatning for mangler ved de pågældende varer, jfr. UfR 1942.660 SH, jfr. 1934. 559 V. Dette resultat synes mere tvivlsomt, da der her ikke er tvivl om, hvem der ejer det pågældende pengebeløb, jfr. UfR 1951.1117 SH. Jfr. også Nord. Domss. 1972.260. Siesby har kritiseret praksis i J 1974.84 ff, jfr. også 532 f.

Der er ikke noget i vejen for, at en *udlændings fordring på en herboende person kan danne grundlag for godsværneting i en sag mellem de samme parter,* at godset altså er udlændingens krav (modfordring) på den person, der sagsøger ejeren af godset (udlændingen) for et andet tilgodehavende (hovedfordringen), jfr. UfR 1968.336 V. Dette gælder endog, selvom de to medlemværender udspringer af samme kontraktforhold, jfr. UfR 1960.434 SH og RU 150 i UfR 1922 B 235. Den omstændighed, at modfordringen kun eksisterer, fordi sagsøgeren har undladt at betale et forfaldent krav, antages i praksis at forhindre anvendelsen af godsværnetinget, jfr. UfR 1971. 512 V, 1926.784 Ø og 1925.975 V. Det er i UfR 1944.682 SH antaget, at man ikke ved at anerkende at skylde en mindre del af et beløb, der er deponeret, kan skabe godsværneting for en sag om retten til hele det deponerede beløb, jfr. også UfR 1926.84 H om anerkendelse af at skylde en lille del af et omstridt mellemværende mellem parterne og smlgn. UfR 1926.784 Ø, men cfr. RU nr. 134 i UfR 1922 B 143.

Modfordringen må eksistere på tidspunktet for stævningens forkyndelse. Har modregning fundet sted forinden, er modfordringen ophørt, men det kan måske i analogi af UfR 1944.682 SH antages, at sagsøgte ikke ved at modregne en lille modfordring med en del af en større hovedfordring kan fjerne grundlaget for prøvelse af den resterende del af hovedfordringen, hvis han samtidig nægter at anerkende denne, smlgn. Tvistemål 58. Spørgsmålet er dog tvivlsomt, jfr. ovf. om UfR 1954.609 SH om overdragelse af en fordring, for at den ikke skal danne grundlag for godsværneting.

Den omstændighed, at sagsøgte, hvis han bliver dømt til at betale

hovedfordringen, kan foretage modregning, kan ikke hindre eksistensen af godsværneting på grundlag af modfordringen, cfr. SHT 1925.376. Det er stævningens forkyndelsestidspunkt, der er afgørende for, om fordringen eksisterer. At lægge vægt på domstidspunktet er ensbetydende med et krav om, at udlændingens tilgodehavende, modfordringen, skal overstige sagsøgerens krav, hovedfordringen. Et sådant krav kan ikke stilles, cfr. SHT 1926.218. Når der i princippet ikke iøvrigt stilles krav til værdien af det gods, der skal danne grundlag for godsværneting, ville det være mærkeligt at gøre det i denne forbindelse.

Om EF-konventionens afskaffelse af godsværnetinget jfr. ovf. I B og Siesby i J 1974.89 f.

III. VÆRNETINGSAFTALER

Afgørelsen af en domstols kompetence kan foruden på de under II opregnede tilknytninger bero på *parternes aftale om værnetinget,* værnetingsaftale, forumvalg, processuel partsautonomi. Man taler om *prorogation,* hvis domstolens kompetence beror på, at parterne har bestemt, at den skal være kompetent, mens *derogation* betyder, at parterne har besluttet at fratage en domstol en kompetence, som den ellers ville have haft.

En prorogationsaftale kan gå ud på at *gøre en bestemt domstol eller et bestemt lands domstole kompetente.* I sidste fald beror det på landets egne værnetingsregler, hvilken af dets domstole der er kompetente. Den kan også gå ud på at *tillade valg mellem visse nærmere angivne domstole eller domstolene i nærmere angivne lande.*

Der er ikke noget i vejen for, at aftalen kan tillægge en i forvejen kompetent domstol kompetence. Det hænger sammen med, at *de fleste værnetingsaftaler både indeholder en prorogationsaftale og en derogationsaftale.* Prorogationsaftalen må oftest forstås således, at den eller de domstole, der får tillagt kompetence ved aftalen, skal være udelukkende kompetente, have eksklusiv kompetence, at altså alle andre domstole, der ville være kompetente, hvis aftalen ikke var truffet, skal være inkompetente, jfr. UfR 1911.610 SH. Meningen

med en prorogationsaftale kan dog også være at *tillægge en i forvejen inkompetent domstol kompetence ved siden af de andre domstole,* der har kompetence i kraft af loven.

En værnetingsaftale kan være kombineret med en *voldgiftsklausul* gående ud på at gøre en voldgiftsret alternativt eller udelukkende kompetent i sagen, jfr. voldgiftslovens § 1. Også en voldgiftsklausul er altså en værnetingsaftale, men i flere henseender synes reglerne at være noget mere liberale, når det gælder anerkendelse af voldgiftsklausuler end i relation til andre værnetingsaftaler. Se iøvrigt ndf. kap. 31.

Ifølge rpl. § 248, stk. 1, jfr. § 247 kan danske domstole ved aftale tillægges kompetence i en sag imod en udlænding, som ellers ikke ville være underkastet danske domstoles kompetence. Det antages imidlertid, at *dansk rets internationale kompetenceregler i det hele taget kan fraviges ved værnetingsaftaler,* både forsåvidt angår disses prorogatoriske og derogatoriske virkning, herunder også ved voldgiftsaftale. Er en aftale om udenlandsk værneting eller om voldgift gyldig, må en dansk domstol, der ellers ville være kompetent, afvise sagen, jfr. NDS 1950.1 og voldgiftsloven § 1. Dels er der imidlertid gjort undtagelse fra værnetingsaftalers gyldighed i visse tilfælde, dels opstilles der i dansk ret visse betingelser for værnetingsaftalens gyldighed.

Sølovens § 199, luftfartslovens § 117, jfr. § 121 og loven om internationale fragtaftaler §§ 39 og 42 indeholder *bestemmelser, der begrænser muligheden for at træffe værnetings- eller voldgiftsaftaler* i forbindelse med visse internationale transporter. Sømandslovens § 64, stk. 2, forbyder helt værnetingsaftaler.

Sølovens § 199 vedrører tvister om skade på passagerer og rejsegods. Den forbyder helt voldgiftsaftaler. Endvidere begrænser den muligheden for forinden en skades indtræden at indgå værnetingsaftaler til en aftale om, at sagsøgeren frit kan vælge mellem tre nærmere i loven angivne værneting.

Luftfartsloven tillader ikke værnetingsaftaler før skadens indtræden, ej heller begrænsninger i de alternative værneting, som loven foreskriver. Voldgiftsaftaler er kun gyldige, hvis voldgiften skal finde sted på et af de steder, hvor der er lovligt værneting, og sagen ifølge voldgiftsaftalen skal afgøres efter den anvendelige internationale konvention.

Loven om internationale fragtaftaler tillader prorogation til et land, der er deltager i konventionen om fragtaftaler ved international godsbefordring ad

landevej (CMR) og ligeledes voldgiftsaftale, der indeholder bestemmelse om, at voldgiftsretten skal anvende konventionen eller en med den stemmende lov. Voldgiftsaftalen har formentlig derogatorisk virkning, mens det modsatte vistnok må antages for en værnetingsaftale, cfr. bet. 319/1962.41.

Bestemmelserne er optaget i lovgivningen for at hindre omgåelse af den konventionsbestemte præceptive lovgivning ved hjælp af værnetingsvedtagelser. Muligheden af at anvende lignende regler på konnossementsområdet uden støtte i lovgivningen nævnes af Siesby i AfS 4 353 ff, cfr. McMahon i 2 Journal of Maritime Law and Commerce 1970.71 ff. Jfr. dom af Oberlandesgericht Hamburg i AWD 1974.50.

De fleste *betingelser for en værnetingsaftales gyldighed* er fælles for internationale og internt danske værnetingsaftaler. Nogle af reglerne skal omtales.

En værnetingsvedtagelse kan *ikke have helt generel karakter.* Den kan ikke angå alle sager, som to parter i fremtiden måtte blive indblandet i. Derimod kan den *godt angå endnu ikke opståede tvister,* hvis disse er begrænset f.eks. ved deres sammenhæng med et konkret kontraktsforhold.

Værnetingsaftaler kan ikke indgås i *faderskabssager* og sager om *umyndiggørelse* og lavværgemål. Med hensyn til *ægteskabssager,* jfr. rpl. § 448 kan der næppe opstilles en generel regel, jfr. nærmere ndf. kap. 15 III A.

Internationale værnetingsaftaler kan formentlig *kun indgås i sager med en vis international tilknytning.* Lignende synspunkter gør sig gældende her som ved afgørelsen af, om parterne ved deres lovvalg kan fravige præceptive lovregler i lex fori, jfr. nedenfor kap. 21 III. Kravene til den internationale tilknytning kan dog i de fleste tilfælde næppe stilles særlig højt, når der kan påvises en rimelig interesse i forumvalget, men det er muligt, at de varierer noget efter retsområdet. Således kan de måske være større ved arbejdsaftaler end ved salgs-, transport- eller entreprisekontrakter. Hvis der er en international tilknytning, kan det i de fleste tilfælde næppe kræves, at der vælges forum i det land, hvortil der er tilknytning. En norsk reder og et tysk skibsværft kan have rimelig interesse i, at deres eventuelle mellemværender behandles for dansk domstol som neutralt forum.

Er der slet ingen international tilknytning, må værnetingsaftalen være ugyldig både med hensyn til dens derogatoriske og dens proro-

gatoriske virkning, jfr. UfR 1975.428 H. En dansk domstol kan altså afvise en sag, hvis hele tilknytning er til et bestemt fremmed land eller nægte at afvise, hvis hele tilknytningen er her til landet.

Der skal sikkert uhyre meget til, for at en *voldgiftsaftale* skal blive ugyldig, selvom voldgiften finder sted i et andet land end det, hvortil parterne har deres væsentlige tilknytning, særlig hvis det drejer sig om en henvisning til en af de mere institutionaliserede voldgiftsinstitutioner. Jfr. iøvrigt ndf. kap. 31.

En værnetingsaftale er *gyldig uanset formen*. Den kan således foreligge udtrykkelig eller stiltiende eller udledes ved fortolkning, smlgn. UfR 1973.806 SH, 1942.660 SH, 1913.342 SH, 1914.810 LOHS og SHT 1938.208, eller ved udfyldning af parternes aftale, f.eks. med sædvaner inden for en bestemt branche eller tidligere aftaler parterne imellem. Dog kræves der i praksis noget mere i henseende til bevis for, at det virkelig har været meningen at indgå en international værnetingsaftale end for interne værnetingsaftaler eller for eksistensen af aftaler om den kompetente lov, særlig hvis aftalen medfører, at den part, der protesterer imod aftalens eksistens, ved denne bliver tvunget til at føre sag i et andet land end det, hvor han har sit hjemting. Jfr. også UfR 1971.231 SH og 1975.607 SH, der er af tvivlsom rigtighed.

Alle foreliggende omstændigheder må inddrages i afgørelsen af, om det skete kan fortolkes som en aftale, jfr. UfR 1913.342 SH og 1914.810 LOHS, SHT 1938.208 og smlgn. UfR 1940.326 H. En rent ensidig meddelelse efter selve hovedkontraktens indgåelse, f.eks. i form af påtryk på en faktura, er utilstrækkelig. Indgår værnetingsaftalen i trykte almindelige kontraktsvilkår, der benyttes af den ene part, vil dens gyldighed alt efter parternes forhold kunne bero på beviset for, at den anden part har modtaget disse eller i bekræftende fald har forstået eller fået kendskab til vilkåret, jfr. UfR 1924. 348 SH, 1934.570 V, 1958.1031 Ø, SHT 1959.300 eller på en påvisning af, at han burde have kendt det, fordi det er tilstrækkelig klart fremhævet, jfr. UfR 1962.247 SH, eller fordi han var bekendt med branchen eller med international forretningsvirksomhed i det hele taget, jfr. UfR 1956.692 H, eller fordi det er helt sædvanligt i den pågældende slags aftaler, jfr. UfR 1975.607 SH, 1972.633 SH, 1940.326 H, SHT 1931.48, men cfr. SHT 1966.57. Der kan iøvrigt

henvises til, hvad der i det hele taget gælder om standardvilkår i kontrakter, jfr. Lund Christiansen i Juridisk Grundbog, 3. udg. 444 ff, især 465 ff og Bernitz i Sv.J.T. 1972.401 ff, især 424 ff. Det vil oftest være uden betydning for værnetingsaftalens bindende virkning, hvem af parterne der oprindelig forlangte den indsat i kontrakten, jfr. UfR 1939.238 SH, 1921.622 H og NDS 1939.339 SH og smlgn. UfR 1934.868 SH. Jfr. nu også N.J.A. 1969.529, Nord. Domss. 1969.558.

Spørgsmålet, om fremmøde for en domstol uden protest imod dens kompetence kan fortolkes *som en stiltiende værnetingsaftale,* er tvivlsomt og kan næppe besvares entydigt. Normalt må det antages, at fremmøde uden indsigelse for dansk domstol, som ifølge danske værnetingsregler ville være inkompetent, kan sidestilles med en værnetingsaftale, jfr. J.U. 1875.520 LOHS. I relation til den indirekte kompetence, altså anerkendelse af udenlandske domme, kan fremmøde uden indsigelse ikke uden videre opfattes på samme måde. Hvis den fremmede domstol i henhold til sin egen ret er kompetent, tjener det ikke noget formål at rejse indsigelse imod dens kompetence. På den anden side kan det heller ikke forlanges, at parten skal udeblive, da dommen vil kunne eksekveres i eventuelle formueværdier i udlandet. Der må tages stilling i det enkelte tilfælde til, om fremmødet skal betragtes som en anerkendelse af det fremmede værneting, jfr. UfR 1914.810 LOHS, NDS 1962.96.

Om en aftale, hvori der bl.a. findes en værnetingsklausul, er gyldig, beror på det lands lovgivning, der er kompetent til at bedømme dette spørgsmål i henhold til kontraktstatuttets regler herom, jfr. ndf. kap. 21 II C 2. Domstolen på det valgte værneting kan afgøre spørgsmålet, hvis sagen bringes ind for den, men anser den aftalen for ugyldig, må dens kompetence i kraft af aftalen dermed være ophørt. Rejses der spørgsmål om selve værnetingsklausulens – altså ikke hele aftalens – gyldighed, må dette formentlig afgøres før spørgsmålet om gyldigheden af aftalen i dens helhed. Rejses spørgsmålet om selve værnetingsaftalens eksistens eller gyldighed for en dansk domstol, må spørgsmål, der i almindelighed angår aftalers indgåelse og gyldighed, ligeledes bedømmes i henhold til kontraktstatuttets regler herom, mens de særlige krav til værnetingsaftalers gyldighed formentlig altid må afgøres i overensstemmelse med dansk

ret. I sagen SHT 1914.411 kom retten ganske vist til, at svensk ret måtte være afgørende for, om en i Sverige bosat person kunne indgå en værnetingsaftale, muligvis i forbindelse med, at hele sagen antoges at skulle bedømmes efter svensk ret, eller fordi retten betragtede spørgsmålet som et habilitetsproblem. Problemet har lighed med det i kontraktsretten drøftede spørgsmål om, efter hvilken lov det skal afgøres, om en aftale, som indeholder en lovvalgsbestemmelse, er gyldigt, indgået, jfr. ndf. kap. 21 III C. Man kunne i analogi af den int. lkb. 1's § 3 anvende den på retsforholdet iøvrigt anvendelige lovgivning eller den på det valgte værneting gældende lovgivning på spørgsmålet om værnetingsaftalens gyldighed. Et sådant resultat ville måske kunne opnås ad konventionsvejen, således som det er sket i lkb. 1. Spørgsmålet er slet ikke reguleret i den af Haagkonferencen i 1964 udarbejdede konvention om forumvalg.[10] I udkastet til denne var det foreslået at anvende det valgte værnetings lov. Om voldgift se ndf. kap. 31 II A. I mangel af konvention må det imidlertid forekomme naturligt, at dansk ret afgør betingelserne for, at danske domstole skal være kompetente eller udelukkes fra kompetence som følge af partsaftale. Der er tale om regler til beskyttelse af parterne. Eventuelt kunne man i tilslutning til den ovf. nævnte dom overveje med de danske regler at kumulere en parts domicillov eller den på aftalen anvendelige lovgivning, der forbyder værnetingsaftaler i visse tilfælde, f.eks. forud for tvistens opståen eller i visse arter af sager.

En værnetingsaftale er ikke bindende overfor den ene parts kreditorer, når det drejer sig om at afgøre spørgsmålet om gyldigheden overfor disse af den anden parts ejendomsforbehold, jfr. UfR 1975. 1031 H. Tilsvarende må gælde spørgsmål om afkræftelse o.l. Drejer sagen sig derimod om selve kontraktsforholdet og ikke om forholdet til tredjemand, må en værnetingsaftale også være bindende i forhold til andre end parterne selv. Jfr. også Brækhus i Festskrift til Rodhe ved n. 22.

En værnetingsaftale, der udelukker danske domstoles kompetence, kan næppe hindre arrest i gods her i landet, hvis arrest bortset fra aftalen kunne foretages, jfr. IV. Brug af godsværnetinget er vel udelukket ved aftalen, men på den anden side er fuldbyrdelse i

10. Konventionen er omarbejdet til amerikansk modellov, jfr. AJCL 1969.292 ff.

herværende værdier af en retsafgørelse ikke udelukket ved værnetingsaftalen. Justifikationssag må under alle omstændigheder anlægges her, jfr. rpl. § 634, hvis arrest kan gøres. Er der anlagt sag i udlandet og skal den udenlandske retsafgørelse til sin tid anerkendes her i landet i medfør af Rpl. § 223 a, forekommer det naturligt at udsætte justifikationssagen, indtil den udenlandske afgørelse foreligger og derefter forene den med en evt. eksekvatursag. Denne sag er ikke udelukket ved værnetingsaftalen. Er der ingen pligt til anerkendelse, synes det alligevel naturligt at lade justifikationssagen udsætte, indtil den udenlandske retsafgørelse foreligger. Når den først foreligger, kan retssag her i landet, under hvilken der henvises til den udenlandske retsafgørelse, ikke være udelukket ved værnetingsaftalen, da den er nødvendig til fuldbyrdelse i de herværende værdier. Smlgn. UfR 1934.224 SH.

Det er naturligvis en forudsætning for det anførte, at det dokumenteres, at retssag enten allerede er anlagt i udlandet eller anlægges umiddelbart efter, at arresten er foretaget.

Jfr. Bissett-Johnson i ICLQ 1970.541 ff; Denning i 2 Journal of Maritime Law and Commerce, 1970–71.17 ff; Collins smstd. 363 ff og Mendelsohn smstd. 661 ff; Proceedings American Foreign Law Association AJCL 1964.157 ff; Juenger i Rabels Z 1971.284 ff; Gaudemet-Tallon, La prorogation volontaire de juridiction en droit international privé français, 1965; Boehmer-Jander i Aussenwirtschaftsdienst der Betriebsberater 1972.449 ff; Cohn smstd. 1972. 601 ff; Graupner smstd. 1973.129 ff; Costello i Columbia Journal of Transnational Law 1972.449 ff; Nadelmann i AJCL 1973.124 ff; Delaume i 4 Journal of Maritime Law and Commerce 1973.295 ff; Beeker og Collins i ICLQ 1973.329 ff; Helleryd i Sv.J.T. 1974.338 ff; Behrens i Rabels Z 1974.590.

IV. FOGEDRETTENS KOMPETENCE

Fogedretten har international kompetence til at foretage tvangsfuldbyrdelse, når den, hos hvem der skal foretages eksekution, enten har bopæl her i landet (er processuel indlænding), eller har værdier her i landet, som kan tjene til fyldestgørelse, jfr. rpl. §§ 516, stk. 4 og 628 og UfR 1949.1021 V, 1964.775 Ø, 1972.675 Ø. Selvom fogedretten principielt er kompetent på grundlag af den domfældtes

bopæl, kan eksekution dog kun foretages, hvis også de værdier, hvori der ønskes gjort udlæg, befinder sig her i landet.

Kravet om, at værdierne skal befinde sig her i landet, rejser lignende problemer som ved godsværneting med hensyn til, hvornår rettigheder og fordringer kan siges at befinde sig her, jfr. ovf. II. De samme regler må formentlig antages at gælde herom.

Den mulighed har været omtalt, at fogeden kan foretage udlæg i værdier, der ikke befinder sig her i landet, hvis rekvirent og rekvisitus ønsker det og kan enes om værdiansættelsen, smlgn. rpl. § 481, stk. 2. Dette synes dog tvivlsomt.

Auktion med tvangsauktionsvirkning kan kun foretages over værdier, der befinder sig her i landet. For skibe ville tvangsauktion over skibe i udlandet iøvrigt være i strid med art. 11 i søpantekonventionen, der forventes ratificeret af Danmark.

Om fremmede staters og diplomaters immunitet, jfr. ovf. II A og B og rpl. §§ 479, stk. 2, 596, stk. 2, 614, stk. 4 og 646, stk. 3.

Arrest kan kun foretages her i landet, såfremt der er værneting her til gennemførelse af justifikationssagen efter de almindelige værnetingsregler. Dette vil der være, når de værdier, hvori arrest ønskes, kan danne grundlag for godsværneting her i landet, jfr. ovf. II og III. Arrest kan dog ikke gøres alene for at sikre godsværneting her i landet, hvis arresten ikke er nødvendig for at sikre det krav, sagen drejer sig om, jfr. rpl. §§ 612 og 615 og UfR 1973.211 V. Dette resultat kritiseres af Siesby i J. 1974.532 ff.

Arrest kan iøvrigt kun foretages i gods, som der, hvis eksekutionsgrundlag forelå, ville kunne gøres udlæg i, altså normalt kun gods, der befinder sig her i landet. Der må anlægges justifikationssag her i landet, selvom en retssag om spørgsmålet er løbende i udlandet, og selvom dommen i den udenlandske sag skal anerkendes her i landet, jfr. rpl. § 634, men sagen må i sidste fald udsættes i afventen på den udenlandske dom, jfr. VLT 1942.93 og ndf. kap. 9 IV. Om justifikationssag i tilfælde af voldgift, jfr. ndf. kap. 31 III A.

Forbud kan kun nedlægges her i landet, såfremt der er værneting til gennemførelse af justifikationssagen efter de almindelige værnetingsregler. Derimod kan det næppe kræves, at kravet skal angå en handling eller undladelse her i landet, når der kan påvises retlig interesse i dets foretagelse. Dette kan f.eks. bero på forbudets aner-

kendelse i udlandet som grundlag for sanktioner dér, eller muligheden af at gennemføre sanktioner her i landet uanset stedet for handlingen eller undladelsen.

Jfr. iøvrigt Mogens Munch i UfR 1966 B 217 ff, note i 69 Columbia Law Review 1969.897 ff, bet. 1971/634.49, J. A. Andersen i J. 1972.443 f og P. Møgelvang-Hansen, Umiddelbare fogedforretninger 28.

KAPITEL 9

Anerkendelse af fremmede retsakter. Fremmede dommes retskraft og eksekution

I. ANERKENDELSE AF FREMMEDE RETSAKTER

Anerkendelse af en fremmed myndigheds retsakt *betyder, at retsakten kan danne udgangspunkt for retsvirkninger her i landet. Hvilke retsvirkninger* der kan komme på tale, beror på retsaktens art. Ved en dom vil det typisk dreje sig om retskraft-virkning eller virkning som eksekutionsgrundlag. Både ved domme og ved de mange andre retsakter, der kan komme på tale, administrative afgørelser, vielser, konkurserklæringer, dødsboskifter, patenter og andre offentlige registreringer, der er betingelser for rettighedserhvervelse, kan der imidlertid være tale om mange andre retsvirkninger. Ved en dom om skilsmisse eller ved en vielse således om de virkninger, der følger af status som henholdsvis skilt og gift.

Indholdet af de retsvirkninger, som den fremmede retsakt kan have, når den er anerkendt, beror på dansk ret, herunder dansk international privatret. Der er således ikke tale om, at den anerkendte fremmede retsakt uden videre har de retsvirkninger, som lovgivningen i dens oprindelsesland tillægger den, og ikke andre. Anerkendelsen er alene en accept af, at retsakten kan have retsvirkninger, jfr. UfR 1963.619 U, JD 1953.75 og N.J.A. 1947.346, jfr. Folke Schmidt i Revue critique 1948.428 og Philip i Recueil des Cours, 1959 I 333 f.

Der eksisterer *ikke nogen folkeretlig pligt* til anerkendelse af fremmede retsakter, jfr. Ross, Folkeret 4. udg. 209. Der kan stilles og bliver stillet en række *betingelser for anerkendelse* af fremmede retsakter, ligesom betingelserne kan variere i relation til forskellige retsvirkninger.

Læren om anerkendelse af fremmede retsakter har intet at gøre med den folkeretlige lære om *anerkendelse af stater.* Det vil dog oftest være en betingelse for anerkendelse af en fremmed retsakt, at den udgår fra en anerkendt stats myndigheder. Om den fremmede

stat er anerkendt af de officielle statsmyndigheder, kan dog ikke i alle tilfælde være afgørende, hvis staten rent faktisk eksisterer, jfr. Ross, Folkeret 4. udg. 132, især ikke hvis nægtelse af anerkendelse ville betyde, at en gruppe mennesker ville være afskåret fra at opnå retsakter af grundlæggende betydning for samfundslivet. Således kan det ikke antages, at vielser foretaget i DDR, der ikke anerkendes af Danmark, ikke vil blive tillagt retsvirkninger i Danmark. Om den internretlige act of state-doktrin, jfr. ndf. kap. 28 II A.

Man sondrer mellem konstaterende og konstitutive retsakter, jfr. Tvistemål 126 f.

Den konstaterende retsakt, typisk en dom i en sag om et pengekrav, eller i et anerkendelsessøgsmål, er en retsakt, der alene fastslår noget som ret, som allerede ville gælde uanset dommen. *Den konstitutive retsakt,* f.eks. vielsen, skilsmissen, patentet, ændrer den hidtil bestående retstilstand og indfører en ny. Ugifte personer er efter vielsen gift, personer der før skilsmissen var gift, er efter skilsmissen ugift, o.s.v.

Sondringen mellem konstitutive og konstaterende retsakter har været genstand for kritik i procesteorien, især i Sverige, jfr. således K. Olivecrona, Rätt och Dom. Den er imidlertid blevet tillagt en vis betydning i dansk ret med hensyn til anerkendelse af fremmede domme, hvor den dog nok i dag ville kunne undværes. Endvidere har den interesse for forståelsen af *forholdet mellem anerkendelsesreglerne og reglerne om lovvalget.*

Anerkendelsen af den fremmede *konstaterende* retsakt er et *alternativ til en selvstændig bedømmelse* af det retsforhold, der er genstand for den konstaterende retsakt. Nægtes den fremmede konstaterende retsakt anerkendelse, vil parterne principielt blive stillet på samme måde ved at søge en ny retsakt af tilsvarende art opnået hos de danske myndigheder, især domstolene, forudsat disse er kompetente. Det er dog ingenlunde sikkert, at resultatet bliver helt det samme. Da den internationale privatrets regler varierer fra land til land, er det muligt, at de danske domstole vil lægge et andet lands regler til grund for bedømmelsen end dem, som er blevet lagt til grund for den fremmede retsakt. Det er nemlig som hovedregel ikke en betingelse for anerkendelsen af en fremmed retsakt, at dansk international privatret ville have ført til anvendelse af samme rets-

system som det, der er blevet lagt til grund af den fremmede myndighed. Hertil kommer, at anvendelsen af de samme regler ikke altid fører to forskellige myndigheder til samme resultat.

Anerkendelse af en konstaterende retsakt er altså alternativ til anvendelse af egne regler, herunder egne international privatretlige regler, som grundlag for en selvstændig bedømmelse. Nægtelse af anerkendelse behøver derfor, når betingelserne for danske domstoles kompetence ellers er til stede, ikke at føre til retstab. På den anden side kan anerkendelse betyde, at danske myndigheder accepterer et resultat, som de ikke selv ville være kommet til, herunder en *fravigelse af dansk international privatrets regler.* Det er både derfor, og fordi vi stiller visse krav til vore egne myndigheders fremgangsmåde, naturligt at stille visse betingelser for anerkendelsen.

Drejer det sig om en fremmed *konstitutiv* retsakt, kan man nok på samme måde sige, at anerkendelsen *kan indebære en fravigelse af* danske regler, herunder dansk international privatret. Det kan nemlig meget vel tænkes, at vi ikke her i landet ville have foretaget retsakten på samme grundlag. Derimod er der *ikke noget alternativ til anerkendelsen* i form af en selvstændig bedømmelse ved de danske myndigheder. Nægtes den fremmede retsakt anerkendelse, betragtes den som ikke-eksisterende, og resultatet er, at der intet udgangspunkt findes for de påståede retsvirkninger. Personer, der er blevet gift ved vielse, der ikke anerkendes, er ugifte; personer, der er blevet skilt ved en dom, der ikke anerkendes, er stadig gift.

Dette hænger sammen med, at den fremmede konstaterende retsakt alene vurderer et faktum, der eksisterer uforandret, selvom den fremmede retsakt ikke anerkendes, og derfor kan gøres til genstand for bedømmelse påny. Er der derimod tale om en konstitutiv retsakt, indgår den selv i de omstændigheder, der skal vurderes for at bedømme den retlige situation. Nægtes den derfor anerkendelse, betyder dette et ændret faktum, og der kan derfor ikke eksistere noget alternativ til anerkendelsen med mulighed for at føre til samme resultat på samme grundlag. Jfr. også Hurwitz-Gomard, Tvistemål 126.

Dette er ikke noget særligt for fremmede myndigheders konstitutive retsakter. Det samme kan forekomme ved *private konstitutive retsakter,* om end det er sjældnere, dels fordi der normalt ikke for disse foreskrives særlige anerkendelsesbetingelser, men deres bedøm-

melse sker efter de almindelige lovvalgsregler, og dels fordi de ofte vil kunne anerkendes, indgå i faktum, uanset hvilket retssystem der lægges til grund, fordi reglerne om deres gyldighed udviser stor ensartethed. Hertil kommer, at private konstitutive retsakter sjældent er af så indgribende betydning som de offentlige, hvorfor man ikke er ligeså opmærksom på konsekvenserne af, at de nægtes anerkendelse.

Som et eksempel på en privat konstitutiv retsakt kan nævnes et køb. Ved et køb etableres for køberen den status eller rettighed, som vi kalder ejendomsret, og som afføder visse retsvirkninger. Det er en forudsætning for disse retsvirkninger, at ejendomsretten kan anerkendes, og dette forudsætter igen, at købet er gyldigt. Ross taler, Ret og retfærdighed 206 ff, om ejendomsretten som et formuleringsteknisk mellembegreb, fordi det i virkeligheden er det gyldige køb, der har de pågældende retsvirkninger. Der er altså intet anerkendelsesspørgsmål. Andre siger, at købets gyldighed er et præjudicielt spørgsmål, der, hvis gyldigheden bestrides, må afgøres, før retsvirkninger af ejendomsretten kan komme i betragtning, før den kan anerkendes. Begge konstruktioner er mulige. Ross' konstruktion viser klarest, hvor risikoen for begrebsjurisprudentielle konklusioner ligger. Da mellembegrebet er et teknisk hjælpemiddel, er det uden selvstændigt indhold, og der kan derfor ikke udledes noget af det, som ikke i forvejen ville gælde uden dets mellemkomst. *I den internationale privatret* er nok *konstruktionen med det præjudicielle problem mest hensigtsmæssig* i beskrivelsen, fordi købet og de ejendomsretlige retsvirkninger bedømmes efter forskellige kollisionsnormer og altså kan tænkes bedømt efter materielle retsregler fra forskellige retssystemer, jfr. også ovf. kap. 6 I. Det er imidlertid værdifuldt at have Ross' beskrivelse i erindring, fordi den viser, at konsekvensen af den internationale privatret kan være en kombination af retsregler fra forskellige retssystemer for at nå resultatet, en kombination, som ikke ved reglernes opstilling har været gennemtænkt med henblik på at nå et bestemt, samfundsmæssigt set heldigt resultat, således som tilfældet er med andre retsregler. Dette taler for at lade dommeren tage dette hensyn ved reglernes anvendelse, jfr. ovf. kap. 3.

Om den for køberen ved købet tilsigtede ejendomsretlige status opnås, beror ikke på en egentlig anerkendelse, således som tilfældet er, når det drejer sig om en fremmed offentlig retsakt. Mens man ved den offentlige retsakt tager udgangspunkt i denne og undersøger, om betingelserne for dens anerkendelse foreligger, går man anderledes frem, når det drejer sig om en privat retsakt. Her undersøger man, hvilket lands regler der skal finde anvendelse ved bedømmelsen af retsakten, og om den efter disse regler må anses som gyldig.

Der er altså den forskel mellem anerkendelsen af den fremmede private og offentlige retsakt, at man ved den private foretager sit eget lovvalg for at konstatere, om der overhovedet er en retsakt, ved den offentlige derimod betragter den fremmede retsakt som eksisterende og undersøger, om den opfylder de rent formelle betingelser for anerkendelse, hvorved man normalt ikke lader det være af betydning, hvilket lovvalg den fremmede myndighed har foretaget.

En mellemting kan måske siges at foreligge i tilfælde, hvor man forpligter sig ved traktat til at anerkende visse fremmede rettigheder på visse nærmere angivne betingelser, jfr. lov nr. 135 af 31. marts 1960 om registrering af rettigheder over luftfartøjer § 26 og tilsvarende i konventionen om søpant og pant i skib art. 1.

Den ovf. i kap. 1 omhandlede *teori om erhvervede rettigheders anerkendelse* ville konsekvent anvendt føre til, at man også ved anerkendelsen af den private retsakts konstitutive betydning måtte tage sit udgangspunkt i den fremmede retsakts gyldighed og alene undersøge betingelserne for dens anerkendelse her i landet. Man kunne altså ikke begynde med at stille spørgsmål om, efter hvilket lands lovgivning gyldigheden skulle bedømmes, men kunne eventuelt stille som betingelse for anerkendelse, at retsakten var gyldig efter den ifølge dansk international privatret anvendelige lovgivning.

Det må bemærkes, at *grænserne for, hvornår der kræves en offentlig retsakt* for at et retsforhold skal blive konstitueret, *ikke drages ens* i forskellige retssystemer. Et ægteskab kan således visse steder opstå uden offentlig retsakt, ophavsrettens beskyttelse opnås visse steder – i modsætning til i Danmark – først ved en registrering. Dette kan give anledning til vanskeligheder med hensyn til, om man skal gå den international privatretlige vej eller anerkendelsesvejen.

I denne forbindelse er det naturligt at omtale *det for den internationale privatret særlige præjudicielle spørgsmål.* Det omtales i teorien simpelthen som det præjudicielle spørgsmål, (Vorfrage, preliminary problem, question préalable).

Problemet kan opstå, hvor et spørgsmål i henhold til dansk international privatret skal afgøres efter fremmed ret. Hvis spørgsmålets løsning efter den fremmede ret beror på eksistensen af en bestemt status, rettighed eller lignende, skal dens eksistens da afgøres efter den fremmede ret, der er lex causae for hovedspørgsmålet, eller efter det retssystem, der efter dennes international privatretlige regler ville finde anvendelse? Eller skal lex fori, herunder forums international privatretlige regler, være afgørende for dens eksistens? Spørgs-

målet opstår kun, hvor fremmed ret er lex causae for hovedspørgsmålet. Skal hovedspørgsmålet afgøres efter dansk ret, må det præjudicielle spørgsmål også afgøres efter dansk ret, herunder dansk international privatret.

Som *eksempel* til illustration af dette præjudicielle spørgsmål kan nævnes et tilfælde, hvor man i et bo, der behandles her i landet, skal anvende fremmed, f.eks. italiensk arveret. Hvis der da under bobehandlingen opstår spørgsmål om afdødes ægteskab var gyldigt, idet nogle arvinger under henvisning til dets ugyldighed bestrider ægtefællens arveret, må der præjudicielt tages stilling til ægteskabets gyldighed. Den internationale privatrets særlige præjudicielle spørgsmål er da, om afgørelsen af ægteskabets gyldighed skal træffes efter italiensk ret, herunder italiensk international privatret, (lex causae teorien), eller om den skal træffes efter dansk ret, herunder dennes internationale privatret, (lex fori teorien).

Alt efter arten af den status eller rettighed, som det præjudicielle spørgsmål drejer sig om, fremtræder dette som et anerkendelses- eller lovvalgsproblem. Er den præjudicielle retsstilling baseret på en konstitutiv myndighedsakt, er spørgsmålet, om man skal anvende fremmede regler om anerkendelse af retsakter af den pågældende art eller danske regler. Den retsakt, det drejer sig om, kan være en dansk retsakt, f.eks. hvis ægteskabet i det ovf. nævnte eksempel er indgået her i landet. Hyppigst forekommer det præjudicielle spørgsmål formentlig som et anerkendelsesproblem. Er retsstillingen derimod baseret på private retsakter, er spørgsmålet et lovvalgsspørgsmål.

Som argument *for lex causae teorien* har man særlig anført, at den giver større mulighed for enhedsbedømmelse. Det er dog naturligvis en forudsætning herfor, at lovvalgsreglerne, der skal anvendes i hovedspørgsmålet, er de samme i det land, hvor lex causae gælder, som i lex fori.

Imod lex causae teorien anføres, at den medfører, at den samme status her i landet vil blive behandlet forskelligt i forskellige henseender, alt efter hvilket lands ret der skal anvendes på hovedspørgsmålet. Særlig nævnes, at den kan medføre, at man tvinges til at frakende retsakter, der er blevet til her i landet, gyldighed, selv om de er gyldige her. Dette sidste har ført til at gøre undtagelse fra lex causae-teorien i disse tilfælde.

Til gengæld er lex fori teorien blevet modificeret på linje med de synspunkter, der er lagt til grund for Haager-renvoi-konventionen, jfr. ovf. kap. 4, idet man har sagt, at lex fori må vige, hvor de fremmede retssystemer, som der alene er tilknytning til, begge eller alle kommer til et andet resultat end lex fori.

Det vil nok i de fleste tilfælde forekomme naturligt at lægge lex fori til grund ved bedømmelsen af de præjudicielle spørgsmål, herunder dens internationale privat- og procesret. Der er dog næppe grund til at tage standpunkt til problemet generelt. Det rigtigste vil være at afgøre spørgsmålet særskilt indenfor hvert enkelt retsområde efter en analyse af de særlige problemer, der præger dette område.

En indgående analyse af problemerne er både generelt og særlig med hen-

blik på ægteskaber og skilsmisser givet af Pålsson, Haltande äktenskap och skilsmässor, 1966. Jfr. endvidere Svenné Schmidt i Festskrift til Borum 463 ff og i Kvalifikationsproblemet 212 ff.

En særlig omfattende diskussion har læren om *anerkendelse af selskaber* givet anledning til. Det hænger sammen med en sammenblanding med læren om juridiske personer, jfr. herom Philip, Studier i den internationale selskabsrets teori, kap. 4 og ndf. kap. 25 I. Jfr. også Ross i UfR 1961 B 315 ff, Thygesen i UfR 1961 B 371.

Såfremt man i et land kræver en offentlig registrering, koncession el. lign. for at man kan drive virksomhed i en vis selskabsform, som i Danmark, hvor der kræves registrering for anvendelse af aktieselskabsformen, er en anerkendelse af denne retsakt nødvendig, hvis man enten tager sit udgangspunkt i retsakten og spørger, om den kan anerkendes, eller ved et lovvalg kommer til, at det pågældende lands retsregler skal bringes i anvendelse på selskabsstiftelsen. Hvor selskabsstiftelsen ikke kræver nogen offentlig retsakt, er der derimod ikke tale om nogen anerkendelse, men alene om et lovvalgsproblem. Ligeledes er der ikke tale om en af lovvalget uafhængig anerkendelse af den juridiske personlighed, idet juridisk personlighed ikke er andet end indbegrebet af de retsregler, der finder anvendelse, og som har selskabet som sådant og ikke de enkelte selskabsdeltagere som retssubjekt. Denne anerkendelse er altså en simpel følge af, at man anvender regler, der arbejder med selskabet som retssubjekt. Jfr. iøvrigt ndf. kap. 25 I.

Betingelserne for anerkendelse af en fremmed myndigheds retsakter varierer efter den enkelte retsakt og de enkelte virkninger af denne retsakt. De vil blive omtalt i forbindelse med de pågældende spørgsmål. Enkelte mere *almindelige principper* kan dog nævnes.

Den fremmede myndighed må have været kompetent. Den må i hvert fald have været kompetent efter sine egne regler. I visse tilfælde forlanges derudover, jfr. UfR 1971.364 Ø, at den skal have været kompetent efter dansk rets regler, indirekte kompetence, jfr. ovf. kap. 8, eller at dens afgørelse anerkendes i et land, hvis myndigheder ville være kompetente efter dansk rets regler.

Den fremmede retsakt må *være gyldig efter lovgivningen i dens oprindelsesland.*

Den fremmede retsakt må *ikke stride mod dansk ordre public.* Hvad indholdet af denne betingelse er, er ikke ganske klart, jfr. ovf. kap. 6 I. Der kan tænkes på et krav om visse processuelle garantier omkring retsaktens tilblivelse. Dette krav kan imidlertid lige så godt opstilles som en særlig betingelse, eller eventuelt afledes af kravet, jfr. straks ndf., om at den fremmede retsakt skal være substitutions-

egnet, jfr. J.U. 1855.413, 1957 tillæg ad nr. 18 ved side 288, s. 2, og ndf. kap. 15 IV om fremmede skilsmissedomme.

Der kan endvidere tænkes på de materielle regler, der fører op til retsakten, f.eks. regler om, hvem der kan indgå ægteskab, eller hvad man kan gøre til genstand for køb og salg. Endelig kan der tænkes på de regler, der angiver retsaktens virkninger. Også i disse henseender er der tale om en nuance i bedømmelsen, eftersom man vil tilsidesætte på grund af ordre public eller nægte anerkendelse på grund af, at retsakten ikke er substitutionsegnet.

Når det drejer sig om fremmede retsakter, der konstaterer eller konstituerer en bestemt status, vil man i hvert fald i relation til visse af deres retsvirkninger opstille som betingelse for anerkendelse, at *retsakten er substitutionsegnet*. Denne betingelse bliver især aktuel, hvor de retsvirkninger, som der er tale om at anerkende retsakten som udgangspunkt for, hentes i et andet retssystem end det, hvori retsakten har sin oprindelse. Efter dansk ret medfører slægtskab arveret, hvadenten det er ægte eller uægte. Det hænger sammen med, at man, når man fastslår det uægte slægtskab, går meget vidt for at sikre, at der er tale om biologisk slægtskab. Forestiller man sig nu, at uægte slægtskab i udlandet er fastslået på betydelig mindre sikkert grundlag, er det muligt, at man vil nægte at anerkende den retsakt, der fastslår det uægte slægtskab, i relation til arveretten. Det er ikke ensbetydende med, at man vil nægte den fremmede retsakt anerkendelse i enhver henseende. Vi har tidligere kendt til bidragspligt overfor børn på et temmelig usikkert grundlag. Det er derfor muligt, at man vil anerkende den fremmede retsakt som udgangspunkt for underholdsbidrags fastsættelse, selvom den ikke kan anerkendes som grundlag for arveret, jfr. Philip i Festskrift til Borum 403 ff og arvelovsudvalgets betænkning nr. 291/1961.30.

Et hyppigt nævnt eksempel er, at en fremmed separation for at kunne lægges til grund for skilsmisse her i landet, også i sit oprindelsesland må kunne konverteres til skilsmisse. Mens det i eksemplet vedrørende slægtskabet var et spørgsmål om grundlaget for den fremmede retsakt, drejer det sig her om de retsvirkninger, som den fremmede retsakt har i henhold til lovgivningen i dens oprindelsesland. En fremmed separation, der alene har til formål at tillade ægtefællerne lovligt at leve hver for sig, men ikke kan give anledning

til skilsmisse – måske netop er et alternativ til skilsmisse – er således ikke substitutionsegnet, og den kan altså ikke føre til skilsmisse her i landet, jfr. ndf. kap. 15 IV.

Man kan måske herefter *formulere kravet* om substitutionsegnethed således, at den fremmede retsakt for at kunne få retsvirkninger i henhold til et andet retssystem end det, hvori den har sin oprindelse, med hensyn til sit grundlag og med hensyn til de retsvirkninger, den har i henhold til oprindelseslandets lovgivning med rimelighed må kunne sidestilles med en retsakt med oprindelse i det land, hvis lovgivning ønskes lagt til grund for den fremmede retsakts retsvirkninger. De nærmere krav må herefter udformes specielt for de enkelte retsakter, men normalt kan der næppe stilles store lighedskrav for, at substitutionsegnethed skal foreligge.

Jfr. iøvrigt Philip i Festskrift til Borum 403 ff, Svenné Schmidt i Festskrift til Borum 463 ff, Pålsson i TfR 1968.154 ff, König, Die Anerkennung ausländischer Verwaltungsakte, J.D. 1953.75, UfR 1950.787 SH.

II. FREMMEDE DOMMES RETSKRAFT OG EKSEKUTIONSKRAFT I ALMINDELIGHED

A. PRINCIPPER

I overensstemmelse med den under I anvendte terminologi vil *anerkendelse* af en fremmed dom sige, at der *tillægges dommen betydning som udgangspunkt for retsvirkninger her i landet*. Hvilke retsvirkninger der er tale om, beror på dansk ret, men dommens eget indhold må naturligvis tages i betragtning ved afgørelsen.

De retsvirkninger, som der *typisk* kan være tale om at tillægge en fremmed dom, er *materiel retskraftsvirkning* og *betydning som eksekutionsgrundlag*. *Retskraftsvirkningen* er dels den negative, at en ny sag ikke kan anlægges om samme spørgsmål; dels den positive, at afgørelsen lægges til grund i tilfælde, hvor det ved dommen afgjorte spørgsmål er af præjudiciel betydning. Den nærmere udformning af retskraftens indhold, herunder spørgsmålet om i forhold til hvem den virker, beror på dansk rets regler herom, jfr. Tvistemål 364 ff.

Retskraftsvirkningen omtales i lovgivningen normalt som »bindende virkning«, jfr. således rpl. § 223 a.

Med hensyn til en fremmed doms *betydning som eksekutionsgrundlag* må der sondres mellem middelbar og umiddelbar eksekutionskraft. *Umiddelbar eksekutionskraft* vil sige, at den fremmede dom kan gøres til genstand for eksekution uden de almindelige domstoles mellemkomst ved begæring til fogeden, i princippet efter samme regler som en dansk dom. *Middelbar eksekutionskraft* betyder, at dommen ikke direkte kan gøres til genstand for eksekution. Der må først anlægges en retssag her i landet med påstand i overensstemmelse med den fremmede doms konklusion. Domstolen prøver, om de formelle betingelser for anerkendelse er opfyldt, og i så fald vil der blive afsagt dom i overensstemmelse med påstanden, uden at sagens realitet prøves. Dette kaldes at tillægge den fremmede dom *exequatur*.

Hovedreglerne om fremmede dommes retsvirkninger her i landet findes i *rpl. §§ 223 a og 479*. Det antages af disse regler at følge, at *fremmede domme principielt ikke anerkendes* her i landet, men at der under visse betingelser kan blive tale om at tillægge dem retskraftsvirkning (§ 223 a) og umiddelbar eksekutionskraft (§ 479). Det antages iøvrigt, at visse domme kan tillægges retskraftsvirkning, uden at retsplejelovens regler er iagttaget, nemlig såkaldt konstitutive domme, og endvidere at der med retskraftsvirkning efter § 223 a følger en middelbar eksekutionskraft.

Efter sædvanlig sprogbrug identificerer man ved tolkning af § 223 a anerkendelse og retskraftsvirkning. Dette er ikke i overensstemmelse med det her anvendte system, hvorefter anerkendelsen er en forudsætning for, at den fremmede dom kan danne udgangspunkt for retsvirkninger her i landet, herunder retskraftsvirkning. Forskellen vil dog næppe give anledning til vanskeligheder i praksis, da man, når bortses fra kravet i § 223 a om traktat eller kgl. anordning, under alle omstændigheder må stille de samme betingelser for anerkendelse, som normalt stilles for retskraftsvirkning. En adskillelse mellem anerkendelse og retskraft har dog den værdi, at man kan se den betydning, som praksis til trods for indholdet af § 223 a tillægger fremmede domme, der ikke opfylder kravet i § 223 a om traktat eller anordning, den såkaldte *bevisvirkning*, som et udslag af at de anerkendes.

Af § 479 i udformningen før lovforslaget af 9. oktober 1975 fremgår det, at det er en af betingelserne for umiddelbar eksekutionskraft, at der er tillagt den fremmede dom retskraft efter § 223 a. Dette er ikke ensbetydende

med, at der er nogen nødvendig sammenhæng mellem retskraftsvirkning og eksekutionsvirkning, men blot en måde at udtrykke på, at betingelserne for tillæggelse af retskraftsvirkning samtidig er minimumsbetingelser for tillæggelse af umiddelbar eksekutionskraft. Når det drejer sig om middelbar eksekutionskraft, har den fremmede dom da også kun begrænset negativ retskraft i relation til selve exequatur sagen.

Tilsvarende problemer som ved fremmede domme opstår også i forbindelse med retsforlig indgået ved udenlandske domstole og voldgiftskendelser, jfr. om de sidstnævnte ndf. kap. 31.

Indtil 1933 tillagde man uden videre fremmede domme retskraft her i landet, når den fremmede domstol havde været kompetent efter de kriterier, som afgør danske domstoles kompetence, og afgørelsen ikke stred imod ordre public. I forbindelse hermed tillagde man også dommen middelbar eksekutionskraft. Skulle eksekution ske, måtte der anlægges sag til opnåelse af exequatur, under hvilken dommen blev lagt uprøvet til grund med hensyn til realiteten, mens man kunne prøve kompetencebetingelserne og overensstemmelsen med ordre public. Jfr. herom Svenné Schmidt, International Skilsmisse- og Separationsret, 359 ff.

I forbindelse med gennemførelsen af den nordiske domskonvention, der stillede visse betingelser til anerkendelsen af nordiske domme, følte man sig forpligtet til ikke at stille mindre strenge krav til andre landes retsafgørelser, jfr. nærmere H. Munch-Petersen i UfR 1934 B 12 ff. De nuværende regler i rpl. §§ 223 a og 479 blev derfor i 1932 indføjet i loven.

B. RPL. § 223 A

§ 223 a giver justitsministeren hjemmel til at give regler om, at udenlandske domstoles og myndigheders afgørelser og udenlandske offentlige forlig om borgerlige krav skal have bindende virkning i Danmark. Det er en forudsætning, at anerkendelsen ikke ville være åbenbart uforenelig med den danske retsorden, en bestemmelse, der udtrykker ordre public reglen, jfr. Frost i TfR 1952.343. Derimod overlader loven det til administrationen at afgøre, om der skal stilles andre betingelser for at tillægge den fremmede dom retskraft end kravet om gensidighed, således om den fremmede domstols kompetence og kravene til den processuelle fremgangsmåde, forsåvidt disse ikke er inkluderet i ordre public reglen.

Det har hidtil været en betingelse for at tillægge fremmede afgørelser og forlig anerkendelse, at danske afgørelser og forlig blev behandlet på samme måde i det pågældende land. Dette gensidighedskrav er opgivet i et den 9. oktober 1975 fremsat lovforslag til ændret

formulering af § 223 a, jfr. bet. 634/1971 39 ff. Samtidig nævnes muligheden for indgåelse af traktat ikke længere i loven.

1. Borgerlige krav

Bestemmelsen omfatter kun afgørelser og forlig om *borgerlige krav*. Herved forstås afgørelser og forlig i sager, der her i landet føres i den borgerlige retsplejes former, bortset fra sager vedrørende krav af offentligretlig karakter, som f.eks. skattekrav. Endvidere er krav om erstatning, der behandles i forbindelse med en straffesag, omfattet.

2. Konstitutive afgørelser, bevisvirkning m.v.

I tiden efter 1933 er sket en *begrænsning i anvendelsen af § 223 a,* idet men i praksis i et vist omfang har set bort fra bestemmelsens krav om traktat eller kgl. anordning og om gensidighed som betingelse for anerkendelse. Først og fremmest har man fra kravet herom undtaget *afgørelser af konstitutiv karakter,* såsom separationer og skilsmisser, jfr. UfR 1936.1010 Ø, dødsformodningsdomme, jfr. Sv.J.T. 1959.43, stiftelse og ophævelse af adoption etc. Jfr. iøvrigt UfR 1971.364 Ø, H. Munch-Petersen i UfR 1934 B 14 og ndf. kap. 15 IV.

Det er endvidere gjort gældende, at også *andre afgørelser om familieretlig status* må undtages fra § 223 a og altså anerkendes, uden at traktat eller anordning foreligger, således afgørelser om et barns status som ægtebarn eller om faderskabet til et barn uden for ægteskab. Grænsen mellem konstitutive domme og andre statusdomme eller domme i det hele taget er flydende, og det behov, der har ført til at undtage de klart konstitutive afgørelser fra § 223 a – ønsket om at undgå haltende retsforhold – er lige så stærkt ved andre statusafgørelser som ved de konstitutive. Jfr. herom Philip i Festskrift til Borum 403 ff, Eek i Teori och Praxis (Festskrift Karlgren) 63 ff, Pålsson i TfR 1968.145 ff, Svenné Schmidt, International skilsmisse- og separationsret 359 og UfR 1960.955 V.

Det er kun den del af den fremmede afgørelse, der tager stilling til selve statusspørgsmålet, der er omfattet af undtagelsen. Andre dele af afgørelsen, f.eks. accessoriske afgørelser om underholdspligt

o.l. er underkastet de almindelige regler herom, jfr. også Frost i TfR 1952.343.

Der henvises iøvrigt med hensyn til de enkelte statusforhold til behandlingen i de pågældende afsnit.

Uanset reglen i § 223 a vil der imidlertid *også blive tillagt andre fremmede domme end de nævnte en betydelig vægt* i tilfælde af sagsanlæg her i landet om det samme spørgsmål. Man har talt om en bevisvirkning.

Med hensyn til anvendelse af retsregler skal der naturligvis noget særligt til, hvis en dansk domstol, der skal anvende fremmed ret, skal komme til et andet resultat end det, som en fremmed domstol, der har benyttet sin egen ret, er kommet til. Selvom den danske domstol imidlertid ved en selvstændig bedømmelse ville anvende andre retsregler end dem, som den fremmede domstol har anvendt, eller den fremmede domstol ikke har anvendt sit eget retssystem, eller sagens udfald beror på bevisspørgsmål eller lignende, vil der dog, når betingelserne for anerkendelse før 1933 er til stede, blive tillagt den fremmede dom så stor betydning, at spørgsmålet, om den har egentlig retskraft, ofte i relation til den positive retskraftsvirkning vil være af mindre interesse. Dette vil naturligvis i ganske særlig grad gælde, når den fremmede domstols kompetence beroede på en værnetingsaftale mellem parterne, jfr. NJA 1949.724, Karlgrens votum 728 ff. I Sverige anerkender man da også uden konvention i disse tilfælde, jfr. NJA 1973.628.

Der kan dog ikke ses bort fra, at de danske domstole i disse tilfælde har en selvstændig materiel prøvelsesret.

I UfR 1940.652 H om et krav, der var pådømt i Tyskland, tog højesteret således stilling til, efter hvilket lands ret forældelsesspørgsmålet skulle afgøres. Det fremgår imidlertid, at forældelsesindsigelsen ikke var gjort gældende under sagen i Tyskland, men først blev rejst under sagen i Danmark. Højesteret giver endvidere udtryk for tilslutning til den fremmede doms materielle resultat iøvrigt, som retten altså har prøvet.

I UfR 1955.407 SH afviste retten en begæring om syn og skøn i en sag, om hvilken der allerede var afsagt dom i Schweiz, bl.a. under henvisning til at kravet burde være fremsat over for den schweiziske domstol.

Jfr. også UfR 1936.471 H, 1952.631 Ø og 1964.74 H, samt UfR 1937.449 H og 1950.236 Ø, jfr. Tvistemål 362.

Det er klart, at der, selvom man i et vist omfang vil se bort fra § 223 a, ikke kan ses bort fra de krav, som man før 1933 ville stille for at anerkende en fremmed dom med hensyn til domstolens kompetence, ordre public og den processuelle fremgangsmåde, jfr. UfR 1971.364 Ø.

3. Forlig m.v.

§ 223 a omhandler ikke blot udenlandske retsafgørelser, men også andre *afgørelser af udenlandske myndigheder* og *udenlandske offentlige forlig.* Mens man for retsafgørelsers vedkommende har draget den slutning af § 223 a, at der i mangel af traktat eller kgl. anordning ikke kan tillægges dem retskraft, kan en sådan slutning ikke drages for de andre gruppers vedkommende. Det havde været muligt at fortolke § 223 a alene som en hjemmel til at indgå traktater og udstede anordninger. Dette udelukkes i dag for retsafgørelsers vedkommende af retspraksis og lang tids fast forståelse af bestemmelsen. For andre myndigheders afgørelser og forlig må bestemmelsen derimod forstås således. Med hensyn til ikke-judicielle myndigheders afgørelser henvises til de almindelige bemærkninger under I og hvad der anføres i de respektive afsnit i den specielle del.

Med hensyn til forlig må disse sidestilles med andre aftaler, og deres betydning her i landet må derfor bero på reglerne i kontraktstatuttet, respektive for forlig af familie- og arveretlig karakter reglerne i personalstatuttet, jfr. måske UfR 1937.449 H. Er forliget indgået for retten eller anden offentlig myndighed i et land, som er omfattet af konvention eller kgl. anordning, kommer så hertil de i § 223 a foreskrevne retsvirkninger, som i hvert fald inkluderer middelbar eksekutionskraft. Jfr. iøvrigt Tvistemål 360 og 361.

C. RPL. § 479

Rpl. § 479 foreskriver, at der ved traktat kan træffes bestemmelse om, at udenlandske domstoles og andre myndigheders afgørelser om borgerlige krav og udenlandske offentlige forlig om sådanne krav kan fuldbyrdes her i landet. Der tænkes herved på den umiddelbare eksekutionskraft. Det er en forudsætning, at der er gensidighed, at altså den pågældende afgørelses eller forligets oprindelsesland be-

handler danske afgørelser og forlig på tilsvarende måde. Det er endvidere en betingelse, at afgørelsen eller forliget er bindende efter § 223 a, at dennes betingelser altså er opfyldt, og at fuldbyrdelse kan ske i oprindelsesstaten. Mens der kan tillægges en afgørelse virkninger efter § 223 a, uden at der tillægges den virkning efter § 479, jfr. ndf. om tyske afgørelser, er det omvendte således ikke tilfældet.

Ved *lovforslag af 9. oktober 1975* er der foreslået en række ændringer i betingelserne for fuldbyrdelse af udenlandske retsakter her i landet.

Reglerne om fuldbyrdelse af *udenlandske domstoles og andre myndigheders afgørelser og udenlandske offentlige forlig* skal fortsat søges i § 479. Justitsministeren kan fastsætte regler om, at de kan fuldbyrdes og om betingelserne herfor og fremgangsmåden, herunder om behandlingen af indsigelser. Det er dog en forudsætning, at de pågældende afgørelser eller forlig kan fuldbyrdes i det land, hvor afgørelsen er truffet, eller efter hvis ret forliget skal bedømmes, hvilket normalt vil være det lands ret, for hvis domstole forliget er indgået. Endvidere må fuldbyrdelsen ikke stride imod ordre public. Derimod stiller lovforslaget intet gensidighedskrav og intet krav om traktat, ligesom det ikke i loven kræves, at afgørelsen eller forliget skal have bindende virkning efter § 223 a. Det må dog normalt antages, at dette sidste vil blive krævet i de administrative bestemmelser.

Lovforslaget åbner imidlertid mulighed for fuldbyrdelse af *andre fremmede retsakter* end de nævnte dels efter reglerne i § 478, dels efter reglerne i § 479.

Ifølge *§ 478 nr. 4–7* skal tvangsfuldbyrdelse kunne ske på grundlag af udenretlige forlig, gældsbreve, pantebreve og veksler og checks, for forligs og gældsbreves vedkommende dog kun, hvis det udtrykkeligt er bestemt i dokumentet. Det fremgår af bemærkningerne i bet. 634/1971.41, at de nævnte dokumenter kan danne grundlag for fuldbyrdelse her i landet uanset deres oprindelse, når de blot opfylder lovens betingelser. Krav i henhold til et pantebrev i fast ejendom i udlandet kan altså fuldbyrdes i aktiver, som befinder sig her i landet, jfr. kap. 8 IV. En veksel- eller checkforpligtelse kan fuldbyrdes her, hvis en sådan forpligtelse foreligger i henhold til det lands ret, som ifølge veksellovens §§ 79 ff eller checklovens §§

58 ff finder anvendelse, jfr. ndf. kap. 23. Et gældsbrev må være et gældsbrev ifølge dansk opfattelse og ligesom et udenlandsk udenretligt forlig indeholde udtrykkelig eksekutionshjemmel. Sammesteds antages det, at en udenlandsk afbetalingskontrakt kan danne grundlag for indsættelse her i landet, hvis betingelserne i afbetalingslovens § 10 er opfyldt.

Det må formentlig herudover kræves, at ejendomsforbeholdet er gyldigt i henhold til den på kontrakten anvendelige lov, jfr. kap. 27 II A.

Det må antages, at ordre public reglen kan finde anvendelse i tilfælde, hvor § 478 anvendes på fremmede dokumenter.

§ 479 i lovforslaget giver justitsministeren samme hjemmel til at tillægge vedtagelser eksekutionskraft som ovf. er omtalt med hensyn til domme m.v. Ved vedtagelser må forstås ethvert privat dokument, som efter sit indhold egner sig til fuldbyrdelse. Hjemlen er begrænset til vedtagelser om borgerlige krav, mens § 478 også kan anvendes på vedtagelser om offentligretlige krav, jfr. dog ovf. om ordre public reglens anvendelse. Endvidere er det en forudsætning, at den pågældende vedtagelse kan fuldbyrdes i det land, efter hvis retsregler vedtagelsen ifølge dansk international privatret skal bedømmes. Det er altså ikke oprettelsesstedet, men den på dokumentet anvendelige lov, der afgør, om dokumentet kommer ind under § 479. Endelig gælder ordre public reglen.

D. OFFENTLIGRETLIGE KRAV

§ 223 a og § 479 handler alene om borgerlige krav. Imidlertid må kravet om traktat som grundlag for fremmede afgørelsers rets- og eksekutionskraft også stilles, når det drejer sig om krav af offentligretlig karakter og der kan næppe tillægges afgørelse om sådanne krav nogensomhelst betydning uden sådan traktat. Jfr. iøvrigt ovf. kap. 6 II i Stoel i ICLQ 1967.663.

Jfr. iøvrigt foruden den ovf. ved kap. 7 citerede litteratur Lando i TfR 1965.271, 1966.115, H. Munch-Petersen i UfR 1934 B 1 ff, Gomard, Fogedret 2. udg. 16 ff og 28 f, Torben Jensen i J 1966.270, Hvidberg i J 1970.393 ff, Welamson, Verkställighet av utländska domar, SOU 1968.40, Riad, La valeur internationale des jugements en droit comparé, Philip i J 1952.245, 1953.373, Den amerikanske Uniform Foreign-Judgments Recognition Act i AJCL 1962. 412, jfr. Homburger i AJCL 1970.367 ff og 840, von Mehren-Trautman i 81

Harvard Law Review 1968.1601 og Jellinek, Die Zweiseitigen Staatsverträge über Anerkennung ausländischer Zivilurteile. Europarådet udarbejder oversigt over reglerne, jfr. Work programme 2112/8. Espersen, Indgåelse og opfyldelse af traktater 213 ff og 277, Nagel i European Transport Law 1970. 1338; Makarov i Rabels Z 1970.703 ff; Holleaux, Compétence du juge étranger et reconnaissance des jugements, 1970; Alexandre, Les pouvoirs du juge de l'exequatur, 1970; Svenné Schmidt, International skilsmisse- og separationsret.

III. REGLER, DER FORESKRIVER ANERKENDELSE ELLER FULDBYRDELSE AF FREMMEDE DOMME

A. TYSKLAND

Med hjemmel i § 223 a er der udstedt en kgl. anordning nr. 148 af 13. april 1938 om *tyske afgørelsers* retskraft. Anordningen baseres på forudsætningen om en faktisk bestående gensidighed og må fortolkes i overensstemmelse med § 223 a.

Anordningen finder formentlig alene anvendelse på domme fra den tyske forbundsrepublik. Om anordningens anvendelighed under krigen, jfr. J.M. cirk. nr. 118 af 28/8 1953, jfr. Philip i UfR 1957 B 38, smlgn. bilag til bekg. nr. 40 af 30. juni 1960 LTC.

Den bindende virkning, der følger af anordningen – negativ og positiv retskraft og middelbar eksekutionskraft – tilkommer kun tyske domme om *formueretlige krav* i modsætning til andre borgerlige krav, især person- og familieretlige og arbejdsretlige, jfr. § 5. De skal endvidere være afsagt i borgerlige sager, således at erstatningskrav pådømt under en straffesag ikke er omfattet. I begge henseender er anordningens område begrænset i forhold til mulighederne efter § 223 a.

Foruden domme omfatter anordningen offentlige forlig og afgørelser om sagsomkostninger.

En afgørelse skal for at have bindende virkning være *retskraftig* i Tyskland, d.v.s. at den almindelige ankefrist skal være udløbet, jfr. an. om nordiske domme § 16, ndf. B. Den må endvidere ikke stride imod ordre public, jfr. § 2.

Principperne i anordningen er hentet fra ordningen, der gjaldt før 1933. Det er derimod naturligt, at man har stillet krav til *den tyske domstols kompetence* for at anerkende dommen. Det er ikke alle tyske domme, der anerkendes, men kun domme afsagt af en domstol, der efter danske internationale kompetenceregler har været kompetent, jfr. § 3, SHT 1959.300 og UfR 1971.514 V. Forudsætningen herfor er, at de tilknytningsmomenter, der i henhold til det ovf. i kap. 8 anførte er afgørende for danske domstoles kompetence, i den pågældende sag ville pege på en tysk domstol, jfr. UfR 1962.247 SH. Derimod

er den interne tyske kompetencefordeling uden betydning for anerkendelsen.

Selv om kravet om kompetence efter dansk ret i og for sig ville være tilstrækkeligt til angivelse af reglens indhold, har man for at lette retsanvendelsen og måske også ledet af den i kap. 8 omtalte modvilje imod godsværnetinget udtrykkeligt omtalt betydningen af tre værnetingsbestemmelser i tysk ZPO. Såfremt den i disse angivne kompetencegrund alene kan bære den tyske domstols kompetence, kan dommen ikke anerkendes her i landet. Det drejer sig om godsværnetinget, ZPO § 23, værneting for ejeren eller besidderen af en fast ejendom for sager imod ham i denne egenskab, ZPO § 26, og værneting ved den ret, hvor en sag verserer for advokaters og andres krav på afgifter og udlæg, ZPO § 34. Iøvrigt er det ikke den i dommen påberåbte kompetencegrund efter tysk ret, der er afgørende efter anordningen, men om kompetence har foreligget efter dansk ret.

Endelig stiller anordningen i § 4 som betingelse for anerkendelsen af *udeblivelsesdomme* over danske statsborgere, at stævningen rettidigt er forkyndt for den dømte personlig eller efter de mellem de to stater gældende regler om retshjælp, jfr. UfR 1962.247 SH. Selv om reglen er begrænset til danske statsborgere, må der også ved udeblivelsesdomme over andre stilles visse krav til fremgangsmåden, som i så fald må udledes af ordre public reglen i § 2.

Der antages til anerkendelsen af tyske domme at være knyttet *middelbar eksekutionskraft*. Der må anlægges sag ved dansk domstol, og her vil det blive prøvet, om anordningens betingelser for anerkendelse er til stede. Derimod vil der ingen prøvelse ske af sagens realitet, men er anerkendelsesbetingelserne opfyldt, vil der blive afsagt dom i overensstemmelse med den tyske dom.

Jfr. iøvrigt E. Munch-Petersen i UfR 1938 B 165 og UfR 1966.519 U.

B. DEN NORDISKE DOMSKONVENTION

Med hjemmel i rpl. §§ 223 a og 479 er der mellem de *nordiske lande* indgået en konvention om anerkendelse og fuldbyrdelse af domme, bekg. nr. 177 af 10. maj 1933, som er gennemført internt ved kgl. anordning nr. 178 af 10. maj 1933. Konventionen suppleres på en række specielle områder af de øvrige nordiske konventioner, hvis regler omtales i forbindelse med de pågældende afsnit. Jfr. også den nordiske Helsingforsaftale art. 7.

Konventionen fastlægger først betingelserne for anerkendelse (tillæggelse af bindende virkning) og derefter reglerne om umiddelbar fuldbyrdelse af anerkendte domme.

1. Anerkendelse

Ifølge konventionen skal der tillægges *retskraftige domme* afsagt i et nordisk land *bindende virkning* i de andre lande. Ved en *dom* forstås alene afgørelse af det krav eller retsforhold, der er sagens genstand. D.v.s. at domme vedrørende formelle spørgsmål, og særlig afvisningsdomme, falder udenfor, dog med undtagelse af afgørelser om sagsomkostninger og godtgørelse til vidner og sagkyndige, som altid er omfattet af konventionen uanset i hvilken afgørelsesform de foreligger. Ved en *retskraftig* dom forstås ifølge anordningens § 16, at dommen ikke er påanket eller påkæret – og ikke uden særlig tilladelse kan påankes eller påkæres.

Foruden domme omfatter konventionen visse af overeksekutor i Sverige og Finland trufne afgørelser om betalingspligt, når ankefristen er udløbet, og *offentlige forlig.*

Dommen skal for at være bindende være afsagt i en *borgerlig sag eller,* hvis den er afsagt *i en straffesag, angå erstatning eller oprejsning for skadegørende handlinger.* Begrebet borgerlige sager, lig med sager behandlet i rpl. kap. 21–60, er mere vidtgående end begrebet borgerlige krav i rpl. § 223 a. Reglen må dog ses i sammenhæng med konventionens art. 11, anordningens § 17, der undtager en række sager fra konventionen.

I art. 11 undtages først og fremmest spørgsmål vedrørende slægtskab, samt spørgsmål der er omfattet af de senere indgåede konventioner om arv og dødsboskifte og om konkurs. Endvidere undtages afgørelser vedrørende ejendomsret eller om anden ret over en fast ejendom, der er beliggende i en anden stat end den, hvor afgørelsen er truffet, samt afgørelser om forpligtelse til at træffe dispositioner med hensyn til sådanne rettigheder eller om følgerne af misligholdelse af forpligtelsen.

Undtaget er også afgørelser om skatter og afgifter til stat eller kommune og om andre offentligretlige forhold samt afgørelser truffet af de særlige arbejdsretlige domstole.

Endelig er der i art. 10 givet særlige regler om konventionens forhold til konventionerne om ægteskab, adoption og værgemål og om inddrivelse af underholdsbidrag.

Ikke desto mindre finder konventionen i et vist omfang anvendelse også i en række af de tilfælde, der er omfattet af art. 10 og 11. Dette følger dels af art. 10 og anordningens § 17 nr. 1 og dels af senere indgåede konventioner om arv og dødsboskifte og om konkurs. Herom henvises til de pågældende afsnit.

I modsætning til andre konventioner af denne art opstiller den nordiske konvention *bortset fra ét tilfælde ingen særlige betingelser med hensyn til den internationale kompetence* hos den domstol, som afgørelsen stammer fra. Dette hænger naturligvis sammen med det nære retsfællesskab mellem de nordiske lande, der gør det mindre betydningsfuldt, i hvilket land dommen

er afsagt, hvortil kommer, at retsfællesskabet også til en vis grad omfatter spørgsmålet om domstolskompetencen.

Det ene tilfælde, hvor der stilles betingelser med hensyn til kompetencen, er det, der følger af den ovf. nævnte undtagelse fra konventionens område i art. 11 nr. 2, jfr. anordningen § 17 nr. 4, om afgørelser vedrørende rettigheder over fast ejendom. Afgørelser, der falder inden for denne bestemmelse, anerkendes kun, hvis de er afsagt af domstole i det land, hvor ejendommen er beliggende.

Konventionen opstiller to andre betingelser for anerkendelse af domme, der falder inden for dens område.

a. Udeblivelsesdomme

Den første af disse, art. 3, anordningens § 3, angår *udeblivelsesdomme* i ankeinstansen, hvis også 1. instansdommen var en udeblivelsesdom.

En sådan udeblivelsesdom har kun bindende virkning i de andre lande, hvis en af de følgende tre situationer foreligger.

1 ° Det er for det første tilfældet, hvis sagsøgte på tidspunktet for stævningens forkyndelse havde en nærmere angivet tilknytning til den stat, hvor dommen er afsagt. I hovedsagen kan den krævede tilknytning sidestilles med hjemting efter rpl. §§ 235, 236 og 238. Den pågældende skal have bopæl eller anmeldt firma i den stat, hvor dommen er afsagt, og hvis det drejer sig om et selskab, skal bestyrelsen have sæde i denne stat. Endelig er dommen bindende, hvis forkyndelsen er sket for en repræsentant som sagsøgte efter loven er forpligtet til at have i den pågældende stat, jfr. f.eks. patentlov § 66.

2 ° For det andet har en udeblivelsesdom bindende virkning, hvis der var truffet en bindende værnetingsaftale om sagens behandling ved den ret, som har afsagt dommen.

3 ° Endelig anerkendes udeblivelsesdommen, hvis den angår erstatning eller oprejsning for en skadegørende handling, som er begået i den stat, hvor dommen er afsagt, og stævningen er forkyndt personlig for den pågældende under ophold der.

Reglerne om udeblivelsesdomme er delvis fraveget i konventionen om arv og dødsboskifte art. 28.

b. Ordre public

Foruden særreglerne om udeblivelsesdomme indeholder konventionen et *ordre public forbehold,* som kan føre til ikke-anerkendelse. Der skal overordentlig meget til, før dette forbehold kan anvendes de nordiske stater imellem.

2. *Fuldbyrdelse*

Konventionens regler om *fuldbyrdelse* knytter sig nøje til anerkendelsesreglerne. Eksekutionskraften tillægges afgørelser og forlig, der har *bindende virkning i de andre stater* efter de foran anførte regler, *og som kan fuldbyrdes i den stat, hvor de er afsagt* eller indgået.

Den eksekutionskraft, der er tale om, er den *umiddelbare.* Der kræves altså ikke nogen exequaturprocedure til fuldbyrdelse. Henvendelse sker *direkte til den fuldbyrdende myndighed,* her i landet og i Island fogden, i Finland og og Sverige overeksekutor, i Norge namsretten.

Drejer det sig alene om anerkendelse af en dom, f.eks. under en sag mellem samme parter om samme krav, indeholder konventionen ingen regler om fremgangsmåden. Retten må kunne forlange en oversættelse af dommen til dansk, norsk eller svensk, hvis den er på finsk eller islandsk, og den må kunne prøve, om de ovenfor anførte betingelser for anerkendelse er til stede, cfr. ægteskabskonventionen art. 22. Herudover kan retten imidlertid ikke gå, men må uden videre lægge afgørelsen til grund.

Drejer det sig om fuldbyrdelse, foreskriver konventionen, at begæringen om fuldbyrdelse skal være ledsaget foruden af selve afgørelsen af en bevidnelse fra justitsministeriet (i Sverige lensstyrelsen), om at afgørelsen opfylder konventionens betingelser for fuldbyrdelse. Endvidere stiller konventionen udtrykkeligt det ovf. nævnte oversættelseskrav.

I tilslutning hertil bestemmes det, at fuldbyrdelses-beslutningen træffes, uden at modparten høres, dog at der under særlige omstændigheder kan gives ham adgang til at udtale sig. Anordningens § 9 nævner som eksempel tilfælde, hvor dommen eller forliget er knyttet til en betingelse og det ikke af de foreliggende dokumenter fremgår, om den er opfyldt.

Herefter er der næppe plads for andet end en ganske summarisk prøvelse af, om betingelserne for fuldbyrdelse er opfyldt. I princippet må den medfølgende bevidnelse være afgørende, dog at den naturligvis ikke kan binde anvendelsen af ordre public-forbeholdet.

Jfr. H. Munch-Petersen i UfR 1934 B. 1, Philip i Recueil des Cours, Academy of International Law, 1959 I 325 ff.

C. FORSKELLIGE BESTEMMELSER

Regler om anerkendelse og fuldbyrdelse af fremmede afgørelser findes endvidere spredte steder i *speciallovgivningen.*

Således kan med hjemmel i lov nr. 37 af 28. februar 1908 og Haager civilproceskonventionen af 1954 art. 18, bekg. nr. 33 af 7. juni 1960, (for Islands samt måske Østtysklands vedkommende dog stadig konventionen af 1905), afgørelser fra de i konventionen deltagende lande om sagsomkostninger, på-

lagt en sagsøger eller intervenient eksekveres her i landet, jfr. ndf. om retshjælp kap. 32, samt Philip i J. 1958.267.

Regler om anerkendelse og umiddelbar fuldbyrdelse af udenlandske domme findes i lov om fragtaftaler ved international vejtransport § 40, og i lov om anerkendelse og fuldbyrdelse af kendelser vedrørende visse internationale investeringstvister af 1967. En regel om umiddelbar fuldbyrdelse af udenlandske domme findes i lov om nukleare skader § 37.

Konventionerne om befordring af gods (CIM) og personer og rejsegods (CIV) med jernbane, bekg. nr. 129 af 3. november 1975, henholdsvis art. 56 og art. 52, indeholder bestemmelser, som må forstås således, at der her tillægges fremmede afgørelser middelbar eksekutionskraft.

Sølovens § 281 bestemmer, at visse udenlandske afgørelser vedrørende olieforureningsansvar skal anerkendes og fuldbyrdes her i landet.

Iøvrigt henvises til de kapitler ndf., som omhandler de emner, som de pågældende bestemmelser vedrører.

D. HAAGERKONVENTIONEN

Som nævnt ovf. kap. 8 I B er der i *Haag* i 1966 udarbejdet en, endnu uratificeret, konvention om anerkendelse og fuldbyrdelse af udenlandske domme i civile sager og handelssager med en supplerende protokol. Konventionen, der er opbygget som en simpel konvention, der stiller de sædvanlige betingelser for anerkendelse og foreskriver umiddelbar fuldbyrdelse, er en modeltraktat. Den træder uanset sin ratifikation ikke umiddelbart i kraft mellem de deltagende stater, men forudsætter, at disse yderligere to og to skal indgå en supplerende aftale, der bringer konventionen i kraft mellem de pågældende stater. Konventionen opregner nærmere, hvad der kan aftales i den supplerende aftale.

I protokollen findes bestemmelser, der tilsigter at hindre, at en stat anerkender og fuldbyrder sådanne domme, afsagt i en anden stat, som der efter konventionen ikke er pligt til at anerkende og fuldbyrde. Man tilsigter på denne måde at komme de såkaldte odiøse eller eksorbitante værneting, baseret f.eks. på, at sagsøgte har formue i den pågældende stat (godsværneting) eller på sagsøgerens nationalitet, til livs. Der er tale om på indirekte måde at forsøge at gøre konventionen til en dobbelt konvention.

Foranledningen til protokollen er den ovf. kap. 8 I B omtalte EF konvention, som udelukker anvendelsen af visse eksorbitante værneting i forholdet mellem EF landene. Teksten til Haagerkonventionen findes i AJCL 1966–67. 362 ff, Revue critique 1966.328 ff og 1967.203 ff. Jfr. svensk bet. af Lars Welamson, SOU 1968.40 og bet. 634.1971.40. Om forholdet mellem Haagerkonventionen og EF konventionen, jfr. Nadelmann i 82 Harvard Law Review 1969.1282 ff og i Conflict of Laws, 1972.222 ff og 238 ff; også i XXth Century Comparative and Conflicts Law, 1961.321 ff, og i 67 Columbia Law Review 1967.995 ff.

IV. LITIS PENDENS VIRKNING

I intern ret er det ikke kun en dom, der har retskraftsvirkning, men allerede sagens anlæg har den retskraftslignende virkning, såkaldt *litis pendens virkning,* at endnu en sag om det samme spørgsmål afvises, jfr. Tvistemål 270 og 334. Det spørgsmål kan rejses, om noget tilsvarende gælder i internationale forhold.

Sikkert er det, at hvis dommen i en i udlandet verserende retssag ikke skal anerkendes her i landet, er der ingen grund til at tillægge retssagen litis pendens virkning her, smlgn. UfR 1967.528 SH. Skal på den anden side afgørelsen anerkendes her, kunne noget tale for at spare parterne for en yderligere retssag her i landet.

Vil den udenlandske dom alene have middelbar eksekutionskraft her i landet, bør den udenlandske sag dog ikke medføre afvisning, men højst udsættelse, jfr. rpl. § 287 og VLT 1942.93, idet der under alle omstændigheder skal finde exequaturprocedure sted her i landet. Selv hvis dommen vil være umiddelbar eksigibel her, eller hvis det drejer sig om en dom, der vil få konstitutiv betydning, er spørgsmålet tvivlsomt. International litis pendens virkning kan medføre kapløb om at få anlagt sag det mest fordelagtige sted, jfr. Tvistemål 59. På den anden side er det uheldigt, hvis der samtidig afsiges to uforenelige domme, der principielt gensidigt skal fuldbyrdes i de afsigende lande.

Beror den udenlandske domstols kompetence på en værnetingsaftale, kan dette medføre afvisning af en sag, der anlægges her i landet. Dette beror imidlertid ikke på litis pendensvirkningen, men på værnetingsaftalens derogatoriske betydning. Afvisning ville også finde sted, hvis sagen blev anlagt her på et tidspunkt, da der ikke verserede en sag i udlandet, jfr. ovf. kap. 8 III.

Lov om fragtaftaler ved international vejtransport § 40 indeholder en international litis-pendens regel, der gør afvisningen betinget af, at afgørelsen i det første søgsmål kan fuldbyrdes i den stat, i hvilken det nye søgsmål anlægges. Jfr. også nordisk konkurskonventiones art. 15 og skilsmissekonventionens art. 12.

Spørgsmålet om international litis penders virkning har været rejst i flere sager for danske domstole. I ingen tilfælde er der sket afvisning, men det er i praktisk talt samtlige tilfælde blevet klart forudsat, at en i udlandet verserende retssag kan have litis-pendens virkning her i landet. Der har blot enten ikke foreligget den nødvendige identitet mellem den udenlandske og den danske sag, jfr. UfR 1957.251 SH og 1962.591 Ø, JD 1951.87 og 179, jfr. også Nord. Domss. 1964.290 Sv.H., eller betingelserne for litis-pendens har ikke været opfyldt, jfr. UfR 1972.714 H. Alene i ægteskabssagen UfR 1972.205 Ø synes retten helt at have afvist muligheden af litis-pendens virkning af en i udlandet verserende sag.

Anerkender man litis-pendens virkning af udenlandske retssager, kan det virke naturligt at nægte anerkendelse af udenlandske domme, afsagt i retssager, hvor der ikke er blevet taget hensyn til en verserende dansk retssag. En

sådan regel er der næppe hjemmel for i den nordiske domskonvention eller Tysklandsanordningen. Spørgsmålet bør næppe løses uafhængigt af problemet om modstridende domme.

Haagerkonventionen af 1966 indeholder i art. 20 en bestemmelse om fakultativ litis pendens virkning og mulighed for udsættelse. Bestemmelsen kan i den supplerende aftale gøres obligatorisk.

Jfr. iøvrigt Ehlers i J 1955.234 f og 240, Pålsson i TfR 1967.537, Welamson, Verkställighet av utländske domar, SOU 1968:40.123 ff, Schütze i Rabels Z 1967.233 og Habscheid i Rabels Z 1967.254, Axel Møller, Erstatningsansvaret ved skibssammenstød II 166 ff, Svenné Schmidt, International skilsmisse- og separationsret 355 ff og 414, Tallon i Revue critique 1974.607 ff og ndf. kap. 15 III A 1.

KAPITEL 10

Domicil

I. BAGGRUND

A. INDLEDNING

Domicilet er et på en persons bopæl bygget juridisk begreb, der finder anvendelse inden for en række forskellige retsdiscipliner. Den internationale privatret benytter især begrebet som tilknytningsmoment i de kollisionsnormer, der vedrører person-, familie- og arveretlige forhold, men det finder dog også anvendelse andetsteds i den internationale privatret, f.eks. i kontraktsretten, jfr. således loven om internationale løsørekøb § 4 og i ophavsretten, ophavsretslovens § 58. I den internationale procesret er begrebet af betydning for værnetingsreglerne, jfr. ndf. III, i skatteretten for reglerne om, hvem der kan underkastes beskatning,[1] i statsretten[2] for valgretten o.s.v. Også en række andre lovbestemmelser benytter sig af begrebet,[2a] og i tilknytning hertil findes der en righoldig domspraksis, især fra ældre tid.

Ordet domicil anvendes først og fremmest i den juridiske teori. Lovgivningen anvender for det meste andre udtryk såsom bopæl, hjemsted m.fl., og det samme gælder domstolenes afgørelser. Dog finder man af og til udtrykket domicil anvendt i retspraksis, jfr. således UfR 1897.1046 U, 1935.1143 Ø, 1940.652 H og 1954.359 Ø. Når udtrykket anvendes i det følgende, dækker det alle de forskellige termer, som i lovgivning, retspraksis og teori anvendes i stedet for det.

Begrebet domicil kendes ikke bare i dansk ret, men spiller en rolle i de fleste fremmede retsforfatninger. Selv i de lande, der i princippet

1. Jfr. Thøger Nielsen i J. 1962.328 ff og 1966.213 ff og UfR 1967.89 H.
2. Jfr. Max Sørensen, Statsforfatningsret, 1969.71 f.
2a. Jfr. f.eks. svangerskabslov 1970 §§ 2 og 3 og redegørelsen for det der anvendte bopælsbegreb i bilag til folketingsudvalgets betænkning, svaret på spørgsmål 9, om forskellige pensionslove cirk. nr. 70 af 23. februar 1973, om børnetilskud cirk. nr. 141 af 8. juli 1969, og Folketingets Ombudsmands beretning 1972.146.

er tilhængere af nationalitetsprincippet, er det af langt større betydning end man umiddelbart forventer.

Begrebet domicil er imidlertid *ikke entydigt.*[3] Selvom det i alle tilfælde bygger på en persons bopælsbegrundede tilhørsforhold til et bestemt land, varierer det i sin nærmere bestemmelse såvel fra land til land som fra retsdisciplin til retsdisciplin; ja, selv inden for den enkelte retsdisciplin kan det variere i betydning. Det er derfor nødvendigt at foretage en nøjere begrebsbestemmelse overalt, hvor man bruger det.[4]

I dette kapitel skal der foretages en begrebsbestemmelse med henblik på dansk international privat- og procesret, selvom begrebet heller ikke inden for disse områder er helt éntydigt.

I det omfang, domicilbegrebet finder anvendelse i dansk ret, må det *forstås i overensstemmelse med den danske opfattelse* af begrebet, jfr. UfR 1935.1143 Ø, smlgn. 1911.110 V,[5] og regler, der anvender begrebet, må fortolkes i overensstemmelse med danske fortolkningsregler. Dette gælder, uanset om den, hvis domicil der er tale om at bestemme, er bosat i Danmark eller i udlandet. Kun i de tilfælde, hvor der er tale om at anvende en til dansk ret transformeret international konvention, der foreskriver en bestemt forståelse af domicilbegrebet, således som tilfældet er i Haagertestamentskonventionen af 1961 art. 1, stk. 3, eller hvor dansk ret undtagelsesvis anerkender renvoi-princippet, jfr. ovf. kap. 4, kan der blive tale om at anvende et andet domicilbegreb end det danske.[6]

3. Jfr. Rabel: The Conflict of Laws, I, 2. ed. 150 ff. Ehrenzweig: A. Treatise on the Conflict of Laws 240 og 372. Schnitzer: Handbuch des Internationalen Privatrechts, 3. Aufl. 115. Hurwitz-Gomard: Tvistemål 4. udg. 46 note 9. Dennemark: Om svensk domstols behörighet i internationellt förmögenhetsrättsliga mål 82. Federspiel: Den internationale privatret i Danmark 315 f. Eek: Internationell Privaträtt 135. Gaarder: Internasjonal Privatrett 54; Trolle i UfR 1972 B 245 ff.
4. Forsøg på at reformere det engelske domicilbegreb er væltet, fordi man ønskede at bevare et entydigt domicilbegreb for skatteretten og den internationale privatret, jfr. Michael Mann i ICLQ 1963.1330 ff.
5. Jfr. også Niederer: Einführung in die allgemeinen Lehren des internationalen Privatrechts 168, Dennemark 72 ff, men cfr. om en særlig undtagelse, som næppe kan antages at gælde i dansk ret 138. Jfr. også Eek 135 f.
6. Det her omhandlede spørgsmål drøftes ofte i forbindelse med kvalifikationsproblemet, således Svenné Schmidt: Kvalifikationsproblemet, 140 ff og 179 ff, jfr. herom Philip, Recueil des Cours 1959 I 266.

B. HISTORIE. FORHOLDET TIL NATIONALITETSPRINCIPPET

1. Historie

Lige indtil den nyeste tid har diskussionen af domicilbegrebet her i landet været knyttet som en slags glosse til en udtalelse i Danske Lovs fortale og DL 1-1-5. I fortalen hedder det:

Ti byde Vi og alvorligen befale *alle og een hver,* i hvo de og ere, *som bygge og boe udi vort Rige Danmark,* eller derudi noget Gods eje, *eller sig der opholde,* at de rette sig efter alt hvis her staar skrevet i denne Lovbog...

På samme måde siges det i DL 1-1-5:

Kongens Undersaatter og alle de, som i Kongens Riger og Lande sig opholde, eller handle, skulle rette sig efter Kongens Lov, Befalinger og Forordninger...[7]

Ligesålidt som der af bestemmelsens formulering bør udledes noget om eksistensen eller ikke-eksistensen af en international privatret på den tid, da Danske Lov blev udfærdiget, ligesålidt har det historisk rimelighed for sig i denne bestemmelse at lægge en udtalelse om, hvilke grupper af personer der var underkastet dansk ret.[8]

Bestemmelsens formål er formodentlig alene at fastslå lydighedspligten over for de generelle forskrifter på samme måde som 1-1-6 fastslår den overfor de til enkeltpersoner rettede specielle befalinger. Det er ikke nødvendigt at antage, at man med udtryksmåden i 1-1-5 har haft flere forskellige kategorier af personer for øje.

Udviklingen i det på disse bestemmelser i Danske Lov byggede system er ikke nærmere udforsket, men i fremstillingerne fra 1800-tallet af statsretten, privatrettens almindelige del og personretten foreligger systemet udbygget.[9] Man arbejder med en sondring mellem et fast og et midlertidigt undersåtsforhold, hvor det midlertidige undersåtsforhold omfatter de personer, der kun midlertidigt opholder sig her i landet, mens personer med fast bopæl, hjemsted, hjemstavn eller lignende betragtes som faste undersåtter. Visse faste undersåtter udskilles af nogle forfattere som statsborgere, karakteriseret særlig ved deres ret til bopæl i landet, altså til ikke at blive udvist, men denne gruppering er ikke identisk med det moderne statsborgerbegreb. Endelig suppleres systemet – gennem indfødsretsforordningen og den i tilslutning hertil skabte naturalisationspraksis, der senere grundlovsfæstes ved grundloven af 1849 – med gruppen af personer med indfødsret, der karakteriseres gennem de særlige til indfødsretten knyttede rettigheder. En undersåt kan have indfødsret; det gælder endog den midlertidige undersåt, men han har det ikke nødvendigvis, da den blotte bosættelse skaber undersåtsforhold. Ligeledes kan en statsborger

7. Kursiveringerne er foretaget af mig.
8. Jfr. Borum: Lovkonflikter 1. udg. 74 ff. Cfr. Ørsted: Eunomia IV 6–8; Federspiel: Den internationale privatret i Danmark 172 og 260.
9. Se til det følgende især Matzen: Den danske Stasforfatningsret I, 4. udg., 144 ff; Deuntzer: Om statsborger- og undersåtsforholdet, 4. nordiske juristmøde, bilag 1; Scheel: Person- og Familieret I, 246 ff; Borum: Personalstatuttet 367 ff.

have indfødsret, men har det ikke nødvendigvis. Omvendt er den indfødte ikke nødvendigvis undersåt, idet dette forudsætter bopæl eller ophold i landet, og han har heller ikke før i den sidste del af perioden nødvendigvis statsborgerret.

Hele dette kunstfærdige system, som ikke tillod en klar sondring mellem danske og fremmede, men arbejdede med flere arter af hinanden krydsende tilhørsforhold, fejedes af bordet under den første verdenskrig. Forinden havde det dog sat sig varige spor i den internationale privatret, dels derved at det faste undersåtsforhold kom til at danne grundlag for den internationale privatrets domicilbegreb, dels fordi det forhindrede, at Danmark sammen med det øvrige Europa bortset fra Island, Norge og England gik over fra domicilprincippet til nationalitetsprincippet.

I dette system må man også se forklaringen på, at den sparsomme international privatretlige litteratur i Danmark i forrige århundrede praktisk talt ikke interesserede sig for en nærmere bestemmelse af domicilbegrebet, skønt det udgjorde en af de mest betydningsfulde tilknytninger i lovvalgsreglerne. Begrebet var ikke særligt for denne retsdisciplin; man kunne bygge på, hvad der var skrevet inden for andre fag.

2. *Forholdet til nationalitetsprincippet*

Bopælskriteriets afgørende betydning i dansk international privatret har således sin naturlige forklaring i den historiske udvikling. Indtil sidste halvdel af 1800-tallet var det i hele Europa det herskende princip.[10] Ganske vist indførte Code Civil 1804 art. 3 inden for et begrænset område nationalitetsprincippet, men dette fik ingen konsekvenser af principiel betydning, bl.a. fordi den opfattelse, hvorefter lovenes territorialitet er udgangspunktet, fortsat var herskende.[11] Nationalitetsprincippet slår først igennem, da Mancini på grundlag af en nationalistisk bølge sætter eksterritorialiteten i højsædet.[12] Disse to principper hører naturligt sammen, og man har da også i nyere tid set en renaissance for domicilprincippet samtidig med, at territorialitetsprincippet pånу har trængt sig frem.

I dansk retspraksis har domicilprincippets herredømme aldrig været bestridt. I lovgivningen har nationalitetsprincippet vundet indpas i veksel- og checklovgivningen, retsplejeloven, skifteloven, og i de nordiske konventioner, men det fremgår af forarbejderne klart,[13] at der her er tale om enkeltstående

10. Om domicilprincippets historie i Europa jfr. Malmström i Minneskrift i Phillips Hult 351 ff.
11. Det er et spørgsmål, om der overhovedet var nogen realitetsforskel mellem nationalitet og domicil i 1804, jfr. Battifol: Traité élémentaire de droit international privé, 3. ed. 435 f.
12. Jfr. herom Nadelmann i AJCL 1969.418 ff.
13. Jfr. således Udkast til konvention mellem Danmark, Finland, Norge og Sverige, 1929.27 og 1932.22, samt Den internationale konference om indførelse af ensartet veksel- og checklovgivning 1 1931.39.

undtagelser begrundet i det internationale samarbejde, som denne lovgivning er udtryk for, og den virker derfor snarest som en yderligere bekræftelse af domicilprincippets herredømme. Heller ikke teorien har bestridt domicilprincippets herredømme, omend Borum i sin disputats, Personalstatuttet, efter dansk og fremmed ret, de lege ferenda gik ind for nationalitetsprincippets gennemførelse af hensyn til det internationale samarbejde.[14] Danmarks fastholden ved domicilprincippet betød jo bl.a., at Danmark ikke kunne gå ind for de tidlige Haagerkonventioner, der alle byggede på nationaliteten. En vis betydning har nationaliteten ved siden af domicilet, idet danske statsborgere med domicil i udlandet, som på grund af, at domicillandet hylder nationalitetsprincippet, er afskåret fra at benytte visse retsregler i domicillandet, hyppigt vil blive hjulpet efter dansk ret til trods for det udenlandske domicil, jfr. Borum, Personalstatuttet 370 ff og ndf. kap. 11.

I dag er domicilprincippet igen ved at vinde terræn ude i verden.[15] Samtidig er tidligere tiders strenge fastholden ved bestemte princippers konsekvente gennemførelse blevet afsvækket til fordel for en fordomsfri drøftelse af, hvorledes man hver fra sine principielle udgangspunkter når til de mest hensigtsmæssige resultater. Endelig har på de senere års Haagerkonferencer, bl.a. i opposition til det særlige engelske domicilbegreb, et afsvækket domicilbegreb, résidence habituelle, det sædvanlige eller varige opholdssted, der har stor lighed med det amerikanske begreb residence, vundet en vis fremgang, jfr. nærmere herom ndf. V. Dette begreb ligger nær opad det domicilbegreb, der, som det senere skal påvises, kan udledes af de danske domstoles praksis. For en vurdering af de to princippers fordele og ulemper jfr. Pålsson, Marriage and divorce in comparative conflict of laws 39 ff.

3. Kompromisforsøg

Det er klart, at eksistensen af to så væsensforskellige principper som domicil- og nationalitetsprincipperne – hvis man ikke skal tale om tre principper, da det engelske domicilprincip[16] på væsentlige punkter afviger fra det i USA, Danmark og Norge gældende – har givet anledning til mange vanskeligheder. Man har derfor ad flere veje søgt at nå til kompromisløsninger, der kunne ophæve denne modsætning.

14. Bogens § 54, særlig 555, jfr. også 370 ff og Lovkonflikter 1. udg. 78.
15. Jfr. Battifol anf.st. 435, Niederer anf.st. 69 f, Malmström i 22. nordiske juristmøde, bilag III 4 ff, jfr. også Festschrift Rheinstein I 325 ff.
16. Jfr. om dette f.eks. Heinrich i Rabels Zeitschrift 1960.456 og Lovkonflikter 4. udg. s. 94 ff, Philip i UfR 1955 B 219 ff, de engelske standardværker, samt ndf. II A 2 b, II C og II D.

a. Renvoi

Renvoi-teorien bringes i anvendelse i tilfælde, hvor de international privatretlige regler i domstolslandet og de tilsvarende regler i lex causae benytter forskellige tilknytningsmomenter, jfr. nærmere ovf. kap. 4. Teorien er altså ikke kun anvendelig på striden mellem domicil- og nationalitetsprincipperne, men her har den sit væsentligste anvendelsesområde.

b. Nordiske konventioner

I de *nordiske konventioner* om ægteskab, adoption og værgemål og om arv og dødsboskifte har man søgt at imødegå modsætningen mellem det af Sverige-Finland hyldede nationalitetsprincip og det af Danmark-Norge-Island hyldede domicilprincip ved at stille særlige krav til varigheden af domicilet, dødsbokonventionens art. 1–3 og 9 og ægteskabskonventionens art. 1 i dens oprindelige formulering.

c. Haagerkonventionen af 1955

Af stor interesse er det forsøg på at bygge bro mellem de to principper, som blev gjort ved *Haagerkonventionen 1955* til regulering af konflikter mellem den nationale lov og domicilloven.[17] Den oprindelige tanke var gennemførelsen af en almindelig renvoikonvention, men dette stødte på så stor modstand på konferencen, at man i stedet indskrænkede sig til at søge en løsning på konflikterne mellem lande, der hylder henholdsvis nationalitets- og domicilprincippet.

Det naturlige udgangspunkt for konventionens regler er graden af den interesse, som de implicerede stater: forumstaten, domicilstaten og staten, hvis nationalitet den pågældende besidder, har i at bestemme, hvilket princip der skal lægges til grund. Hovedsynspunktet er, at forumstatens interesse i at anvende enten nationalitets- eller domicilprincippet må vige for de to andre staters enighed om, hvilket princip der skal anvendes.

Såfremt både den stat, hvor en person er domicileret, og den, hvis statsborgerskab han har, er enige om at anvende domicilloven

17. Jfr. Borum i NTIR 1952.118 ff, Liber amicorum Algot Bagge 16 ff samt i Festskrift til Nial 49. Konventionen, der foreløbig kun er ratificeret af Belgien og Holland er endnu ikke trådt i kraft.

(art. 2) eller den nationale lov (art. 3), må også forumstaten anvende denne lov uanset dens sædvanlige principper. Er en hollænder bosat i Tyskland, må danske domstole anvende hollandsk lov, som ville blive anvendt både ved hollandsk og tysk ret, selvom vi normalt ville anvende domicilloven, tysk ret. Omvendt, er en nordmand bosat i Danmark, må tyske domstole anvende dansk ret, selvom de normalt ville anvende den nationale lov, norsk ret. Der kan i disse eksempler ikke fra henholdsvis dansk og tysk side godtgøres en sådan interesse i at afgøre, om det ene eller det andet af de to landes ret skal anvendes, at den kan få fortrin fremfor de direkte implicerede landes afgørelse af spørgsmålet. Og for den pågældende parts eget vedkommende er konventionens resultat det mest hensigtsmæssige. Reglerne er udtryk for en videre udvikling af det princip, som ligger bag veksel- og checkkonventionens renvoiregel.

Tilbage står imidlertid de tilfælde, hvor de implicerede stater ikke er enige om det anvendelige princip. Det drejer sig dels om den situation, hvor domicillandet foreskriver den nationale lovs anvendelse, mens det land, hvor den pågældende er statsborger, foreskriver domicillovens anvendelse; dels om de tilfælde, hvor domicillandet vil anvende domicilloven, og det land, hvor den pågældende er statsborger, vil anvende den nationale lov.

I den første situation, hvor begge de implicerede stater viser kompetencen fra sig og altså selv benægter den interesse, som de på grund af den foreliggende tilknytning kunne have i, at deres lov blev bragt i anvendelse, har man ment at kunne vælge for dem, og valget er faldet ud til fordel for domicilloven (art. 1), således at ikke blot de selv, men alle lande skal anvende denne lov. Den anden situation, hvor begge holder på anvendelsen af deres egen lov, har man derimod ikke ment at kunne løse. Hvor en dansker er bosat i Tyskland, fører konventionen altså til anvendelse af tysk ret. Hvor en tysker derimod er bosat i Danmark, giver konventionen ingen løsning.

Det må dog bemærkes, at en stat efter Haagerkonventionen kun skal anvende dennes regler, hvis ikke blot de stater, hvor den berørte person er statsborger og domicileret, hver anvender en af disse tilknytninger som afgørende for lovvalget i det forelagte spørgsmål, men forumstaten også selv gør det. Lægger forumstaten altså en helt

tredje tilknytning til grund i sager af den foreliggende art, bliver denne tilknytning afgørende.

Den væsentligste indvending imod konventionen er den, der kan rettes imod enhver renvoiregel, at den gør det nødvendigt for domstolene at foretage en undersøgelse af, hvilke principper der følges i de implicerede landes internationale privatret. Ved siden af forpligtelsen til at dømme efter fremmed ret, som jo er forudsætningen for hele eksistensen af den internationale privatret, synes dette kun at være en lille komplikation, når det tages i betragtning, at konventionen iøvrigt løser flertallet af de problemer, som anvendelsen af nationalitets- og domicilprincipperne giver anledning til.

For dansk rets vedkommende ville en ratifikation af konventionen formentlig kun føre til ændringer i forhold til gældende ret i de tilfælde, hvor en statsborger i et land, der anvender nationalitetsprincippet er domicileret i et land, der anvender nationalitetsprincippet, og hvor vi selv ville anvende domicilet som afgørende tilknytning. Her måtte vi anvende nationalitetsprincippet, mens vi i alle andre tilfælde kunne fortsætte med at anvende domicilprincippet eller den tredje tilknytning, som efter dansk international privatret måtte være afgørende.

II. DOMICILBEGREBET

A. HVORNÅR INDTRÆDER DOMICILSKIFTE?

Selvom bopæls- eller domicilbegrebet, således som det i dag anvendes inden for forskellige retsdiscipliner, har sin oprindelse i et fælles begreb, er der vistnok nu ingen rimelighed i at forsøge at beskrive et almengyldigt domicilbegreb. Dertil er den brug, man gør af begrebet inden for de forskellige retsområder, og den udvikling, der har fundet sted på disse områder, for uensartet. Den følgende fremstilling sigter derfor alene på *den internationale privatret*. Dermed er der ikke givet udtryk for, at domicilbegrebet selv inden for hele dette retsområde er helt ensartet. Der kan meget vel tænkes forskelle i anvendelsen af begrebet inden for forskellige områder af den internationale privatret. Der vil ndf. III blive taget stilling til, i hvilket

omfang det international privatretlige domicilbegreb kan anvendes i den internationale procesret.

Bestemmelsen af en persons domicil i relation til den internationale privatret giver kun relativt sjældent anledning til vanskeligheder, fordi de fleste mennesker henlever hele deres liv inden for det samme lands grænser, og deres domicil derfor ligger klart for dagen, jfr. UfR 1890.962 V. Domicilet kan for disse personers vedkommende defineres som *det land eller territoriale retsområde, i hvilket en person har sit faste og varige opholdssted eller hjem.* Det vil iøvrigt oftest være identisk med det land, hvis nationalitet den pågældende besidder.

Vanskeligheder med hensyn til afgørelsen af, hvor en person er domicileret, opstår normalt kun, når han en eller flere gange har flyttet sit opholdssted fra et land til et andet. Dels er antallet af sådanne flytninger imidlertid i stigning, dels er problemet aktuelt i forbindelse med flytning mellem flere landsdele med forskellige retsregler, især mellem Grønland og det øvrige Danmark. Selvom domicilbegrebet ikke nødvendigvis behøver at være udformet ens i internationale og interprovinsielle konflikter, er formodningen, hvor lovens indhold eller formulering eller andre særlige forhold ikke fører til et andet resultat, for at domicilbegrebet er det samme i begge relationer.

En undersøgelse af domicilbegrebet bliver herefter i første række en undersøgelse af, *hvornår domicilskifte indtræder.* Diskussionen af domicilbegrebet[18] kan iøvrigt deles i betingelserne for domicilskiftets indtræden, især for erhvervelsen af et (nyt) domicil, spørgsmålet om en person kan have flere domiciler (ndf. B), om en person kan være uden domicil, især opgive sit domicil uden at erhverve et nyt (ndf. C), og om såkaldt afhængigt domicil (ndf. D). Her skal nu først betingelserne for domicilskiftets indtræden undersøges.

1. Teorien

Med udgangspunkt i det romerretlige domicilbegreb, således som dette f.eks. indgående er beskrevet i Savigny, System des heutigen Römischen Rechts, VIII 58 ff, opstilles der almindeligvis to betingel-

18. Jfr. til det følgende Federspiel 318 ff, Lovkonflikter, 4. udg. 91 ff.

ser for, at et nyt domicil kan erhverves, en objektiv og en subjektiv. Den pågældende må 1) have taget bopæl i et land, 2) med den hensigt at ville bevare denne bopæl for bestandig eller i hvert fald uden den hensigt, at opholdet blot skal være midlertidigt, *animus remanendi.*

Savigny, 58, jfr. 92, bestemmer en persons domicil som »derjenige Ort... welchen derselbe zum bleibenden Aufenthalt, und dadurch zugleich zum Mittelpunkt seiner Rechtsverhältnisse und Geschäfte frei gewählt hat. – Der *bleibende* Aufenthalt schliesst aber weder eine vorübergehende Abwesenheit aus, noch eine künftige Abänderung, deren Vorbehalt vielmehr von selbst verstanden wird: es ist damit nur gemeint, dass nicht schon jetzt die Absicht auf vorübergehende Dauer vorhanden sein darf«. Dette sidste led i Savignys bestemmelse af begrebet domicil svarer til, hvad der i USA er blevet udtrykt ved at sige, at den pågældende skal være »without any present intention of removing therefrom« – jfr. Goodrich: Handbook of the Conflict of Laws, 3. ed. 66.

Denne bestemmelse af domicilbegrebet svarer til den, der almindeligvis gives i danske fremstillinger.[19] Matzen siger således, at afgørelsen af, om domicil foreligger, må »bero paa et Skjøn, om det er antageligt, at vedkommende Udlænding har slaaet sig ned her i den Tanke at forblive her eller dog uden Tanke om igjen at ville drage bort, idet selvfølgelig Muligheden af, at han en Gang i Fremtiden under forandrede Forhold igjen kan skifte Anskuelse, ikke kan være udelukket...«. Den danske statsforfatningsret I, 4. udg. 146. Federspiel 322 siger, at »det maa være tilstrækkeligt, at der foreligger en Vilje til at blive, saa længe ingen ydre Anledning til en Forandring indtræder«, og refererer en amerikansk udtalelse (Phillimore) »intention to remain there for an unlimited time«. Og Borum udtaler, at »domicil erhverves ved bosættelse i et land i den hensigt at blive der for bestandig eller dog uden hensigt til, at opholdet kun skal være midlertidigt«, Lovkonflikter, 4. udg. 92.

I kontinentaleuropæiske fremstillinger finder man kun sjældent bestemmelser af begrebet domicil, dels fordi det er af mindre betydning, dels fordi det i nogle lande, særlig Frankrig, er blevet blandet sammen med de legale betingelser for opholdstilladelse. Pillet, Traité pratique de droit International Privé I, 300, siger dog ganske klart: »Le domicil comprend deux éléments: l'un materiel, l'établissement dans un certain lieu; l'autre intentionnel, la volonté de rendre cet établissement définitif, sans que, du reste, cette volonté s'oppose à un changement ulterieur de domicile«.

Også de engelske og amerikanske begrebsbestemmelser svarer hertil: »Every independent person can acquire a domicile of choice by the combination of residence and intention of permanent or indefinite residence...«. Dicey's Con-

19. Jfr. allerede J. E. Larsen: Forelæsninger over den danske statsret 1845–46, i Samlede Skrifter I 2, 60.

flict of Laws, 7. ed. 95, og »... it is sufficient that the intent be to make a given place a home here and now«, Goodrich: Handbook of the Conflict of Laws, 3. ed. 66.

Jfr. iøvrigt Levasseur, Le domicile, 1931, Francescakis i Comité Français de droit international privé 1962–64, 291 ff, Schneider, Le domicile international, 1973.

2. *Betingelserne*

Begrebsbestemmelsen er således nogenlunde ensartet overalt. Det er i udformningen af enkelthederne og især i kravene til hensigten med hensyn til fremtiden, at variationerne findes.

a. Opholdsbetingelsen

Det er en klar forudsætning for erhvervelsen af domicil i et land i henhold til dansk ret, at den pågældende *faktisk har taget ophold i landet,* den objektive betingelse for domicil, jfr. UfR 1959.255 Ø, for så vidt angår fru Bentzens bopæl. Det er ikke nok at have det til hensigt. En person kan have opgivet sin hidtidige bopæl og have truffet foranstaltninger til flytning til et bestemt andet land samt tiltrådt rejsen dertil, men han har ikke erhvervet domicil i det nye land, før han ankommer dertil og tager ophold der. Dør han på vejen eller beslutter han sig til at slå sig ned et andet sted, har han aldrig haft domicil i det pågældende land.[20]

På den anden side kan det ikke kræves, at den pågældende erhverver en egentlig *bolig* i det nye land for at blive domicileret der. En dansk kvinde, der i længere tid havde og stadig »opholdt sig i Tyskland, vel ikke med fast domicil i en enkelt by, men med kortere eller længere tids bopæl i de byer, hun i sin virksomhed som sangerinde besøgte«, og som havde anbragt sit barn hos en familie i Hamburg, antoges at have domicil i Tyskland med den virkning, at tysk ret blev bragt i anvendelse på spørgsmålet om hendes myndighed.[21]

20. Jfr. ndf. C. Cfr. Gjelsvik: Millomfolkeleg Privatrett I, 2. udg. 96, Gaarder: Internasjonal Privatrett 69.

21. UfR 1897.1046 U. Jfr. UfR 1887.660 LOHS, hvis oplysninger er for sparsomme til, at man kan dømme om afgørelsens rimelighed, men som antog, at en svensk hovmester, der i ca. 3 år havde sejlet med dansk skib, derved havde opnået dansk domicil. Jfr. Federspiel 323 f. Jfr. også J.M.1.kt.B.2269-1927 om amerikaner, der giftede sig med dansk kvinde og opholdt sig i Danmark i 7 år, men uden fast bopæl, idet han stadig rejste rundt. Han blev anset for domicileret her. Ligeledes om en kvindelig artist J.M.1.kt.Z 7044-1923.

Har man domicil i et land, bevarer man naturligvis dette, uanset om man forlader landet i kortere eller længere tid for at foretage *rejser* til udlandet. Her kan det være vanskeligt at holde den nærmere karakteristik af opholdet, den subjektive betingelse, ude fra den objektive betingelse. Dels kan det spørgsmål opstå, hvornår opholdet i udlandet bliver af en sådan karakter, at der kan tales om domicilskifte; dels kan betydningen af udlandsophold være forskellig, eftersom det drejer sig om en person, der hele sit liv har boet på samme sted, eller om en person, der allerede en gang er flyttet fra et land til et andet, især hvis det »midlertidige« ophold i sidste tilfælde er i det land, hvor han tidligere var domicileret, jfr. således UfR 1894.973 H og 1904 A 606 SH.

Til illustration af disse problemer kan nævnes *dommen om læge Bentzen*, UfR 1959.255 Ø, som ganske vist drejer sig om et international procesretligt spørgsmål. Bentzen var født i Danmark (Grønland) som dansk statsborger i 1909. Der er i dommen intet oplyst om hans færden, før han i 1943 erhvervede amerikansk statsborgerskab, men på dette tidspunkt havde han såvidt ses ikke bopæl i Danmark, men måtte antages at have været domicileret i USA. I 1947 giftede han sig med en dansk dame, der dog på sagens tidspunkt havde givet klart udtryk for ønsket om at slå sig ned i USA og havde søgt statsborgerskab der. Hun havde en lejlighed i København, og fra 1947–57 opholdt han sig i Danmark i ialt ca. 20 måneder fordelt på kortere og længere ferieophold. Bortset fra arbejde som læge i Arabien og Ghana var hans stillinger i perioden alle på amerikanske hospitaler i USA eller i udlandet. Han havde til hensigt at vende tilbage til USA. Da han »ikke havde bopælstilknytning til noget andet land end Danmark, hvor han i de foregående år havde haft ophold i ikke helt korte perioder,« antoges han at have bopæl i Danmark.

Dette resultat, som vistnok er rigtigt i relation til det international procesretlige bopælskriterium, ville ikke kunne nås i international privatretlig henseende. Det må, selvom oplysningerne om hans færden inden ægteskabet er få, antages, at Bentzen efter dansk ret forinden ægteskabet havde erhvervet domicil i USA. Opholdene i Danmark var så kortvarige og af så tilfældigt præg, at de, selvom Danmark var hans tidligere hjemsted, og selvom han i perioder opholdt sig uden for sit erhvervede domicil, USA, ikke kan begrunde domicil i international privatretlig henseende, blot fordi hustruen måske stadig var domicileret i Danmark. Det må erindres, at bopæl et bestemt sted i USA ikke kan kræves.

Det kan *ikke kræves, at opholdet skal have varet en bestemt tid,* for at domicil skal være etableret. I princippet kan domicil erhverves fra den ene dag til den anden, hvis omstændighederne iøvrigt taler

derfor. Domicil har været statueret på grundlag af ophold i mindre end et halvt år. Her er det den subjektive betingelse snarere end den objektive, der spiller ind, jfr. UfR 1967.520 H, 1972.565 H, jfr. 1972 B 245 ff, især 246. I de tilfælde, hvor der stilles særlige krav til bosættelsens varighed, jfr. den nordiske dødsbokonvention art. 1–3 og 9 og retsplejelovens § 448 c, stk. 1 nr. 2, er der tale om krav til domicilets varighed, ikke betingelser for dets erhvervelse. Det skal altså først godtgøres, at domicilet er erhvervet, dernæst at den angivne periode er forløbet siden dets erhvervelse.

Noget andet er – men her er vi i virkeligheden igen ovre i den subjektive betingelse for domicilets erhvervelse – at hvis en person har været bosat i en længere periode i et land, specielt de henholdsvis 5 og 2 år, som den nordiske konvention og retsplejelovens § 448 c arbejder med, skal der i praksis sikkert noget særligt til for at antage, at den pågældende ikke har erhvervet domicil og har haft det i hele perioden. Sådanne krav til domicilets varighed vil derfor i praksis let komme til ikke at supplere, men at erstatte domicilet, jfr. Philip, Recueil des Cours 1959 I, 272 f.

Dette gælder ikke mindst, hvor kontrollen, som tilfældet var ved ægteskabskonventionen i dens oprindelige skikkelse, er overladt lokale administrative myndigheder, som vanskeligt kan foretage en nærmere prøvelse af bosættelsens karakter. Ægteskabskonventionens forløber, den dansk-svenske konvention af 5. oktober 1907 om indgåelse af ægteskab, blev da også praktiseret således, at når der var tvivl om, hvorvidt domicil var erhvervet, ansås to års bopæl i et af landene i almindelighed for at være tilstrækkeligt bevis for domicil, jfr. cirk. nr. 377 af 17. december 1907 og udkast til ægteskabskonventionen 1929, 33 f. Her var vel at mærke ikke tale om et særligt krav til domicilets varighed, men om hvorvidt domicil var erhvervet.

Registrering i folkeregisteret, opnåelse af opholds- eller arbejdstilladelse, stilling som skatteretlig eller valutaretlig indlænding og lignende kan altsammen komme i betragtning ved bedømmelsen af bosættelsens karakter, men er ingen forudsætning for erhvervelsen af domicil, lige så lidt som det nødvendigvis har erhvervelsen af domicil til følge.

b. Er opholdet domicil?

Er opholdsbetingelsen opfyldt, opstår spørgsmålet, *om opholdet kan karakteriseres som domicil.* Som nævnt har man i den international

privatretlige litteratur oftest knyttet dette spørgsmåls besvarelse til den pågældendes hensigter med hensyn til fremtiden, idet man har gjort erhvervelsen af domicil afhængig af, at den pågældende ikke har – ikke helt utopiske – planer om at forlade landet igen, at opholdet altså ikke er af midlertidig karakter. Afgørelsen heraf har man ladet bero dels på hans egne udtalelser, dels, til bestyrkelse af disse, på de nærmere omstændigheder omkring bosættelsen. Man har således set det subjektive krav, den pågældendes hensigt til at forblive i landet som det primære, og har betragtet de konkrete omstændigheder omkring bosættelsen som noget sekundært, der kan bestyrke eller afkræfte den pågældendes udtalelser om hans hensigter eller – i mangel af sådanne udtalelser – kan afgive vidnesbyrd om, hvilke hensigter han må formodes at have haft. På denne måde har den yderligere betingelse for erhvervelse af domicil fået et klart subjektivt præg; en undersøgelse af den pågældendes hensigter med hensyn til fremtiden. Denne udformning af betingelsen er fælles for de forskellige domicilbegreber, såvel det særlige engelske som det europæiske og amerikanske. Forskellen imellem disse domicilbegrebers subjektive betingelser vedrører først og fremmest, hvad den pågældendes hensigt skal gå ud på, for at nyt domicil kan anses for erhvervet.

Af de forskellige ovenfor citerede opfattelser fremgår det, at kontinentaleuropæisk, dansk og amerikansk teori alene forlanger, at hensigten ikke må være, at bosættelsen skal være af rent midlertidig karakter. Den må ske på ubestemt tid, men i så fald skal domicil også antages at være etableret, endog selvom det på sagens tidspunkt har vist sig, at bosættelsen ikke var for evigt, fordi den pågældende nu er flyttet et andet sted hen.

Heroverfor står den engelske opfattelse, hvorefter domicil kun indtræder, hvis en person har til hensigt at forblive på sin nye bopæl resten af sit liv. Den mindste antydning af, at den pågældende kunne tænke sig engang at forlade den nye bopæl, især for at vende tilbage til den oprindelige, forhindrer erhvervelsen af nyt domicil. Et forsøg på at modificere denne ordning ved lov mislykkedes i 1959, jfr. Michael Mann i ICLQ 1959.457 med en redegørelse for forsøgets forløb og ICLQ 1963.1326 om senere overvejelser.

Det skal nu nærmere undersøges, hvorledes dansk ret ser på den subjektive betingelse.

En gennemgang af den foreliggende, ret omfattende domspraksis synes at vise, at også den såkaldt subjektive betingelse har et

stærkt objektivt præg. Domstolene lægger kun ringe vægt på de involverede personers erklæringer om deres hensigter og foretager et selvstændigt skøn over samtlige omstændigheder i sagen, jfr. tildels Lovkonflikter 4. udg. 93. Det er vistnok berettiget at sige, at udtalelser om personens hensigter blot er et af de momenter, der indgår i den samlede bedømmelse, og at de konkrete omstændigheder omkring bosættelsen altså ikke har den sekundære betydning, som man hidtil har tillagt dem. Det, som domstolene synes at lægge vægt på, er ikke, hvad denne konkrete person har til hensigt, men hvad der gennemsnitligt må formodes at være hensigten hos personer, der befinder sig i en sådan situation, jfr. Gjelsvik: Millomfolkeleg privatrett I, 2. udg. 95.

En sådan objektivering af den subjektive betingelse er af flere grunde naturlig. Dels vil der ikke kunne tillægges erklæringer fra en part, afgivet med henblik på sagen, megen vægt, og erklæringer eller udtalelser afgivet uden tanke på sagen før dennes opståen vil ofte ikke foreligge, eller de vil være afgivet under omstændigheder, der gør det mindre rimeligt at benytte sig af dem, jfr. In the Estate of Fuld, [1966] 2 WLR 717 om, at en sådan erklæring »must be treated with great caution since it was made to advance a claim for tax relief. A wealthy man cannot, by his interested declarations, alter the facts of his life«. Dels er domicilet ofte af betydning i sager, hvor den, hvis domicil det drejer sig om, ikke længere er i live, og hvor domstolene derfor under alle omstændigheder er henvist til at danne sig deres egen opfattelse. Endelig stemmer den mere objektive betragtningsmåde bedre med den brug, som dansk ret har ønsket at gøre af domicilbegrebet. Man ønsker at finde frem til den tilknytning af varigere karakter, som fører til anvendelsen af loven i det land, i hvis samfundsliv den pågældende er indgået, og som han har indrettet sig efter. Det er den territoriale lov, man ønsker at anvende, og ikke den lov, til hvilken der findes en mere eller mindre følelsesmæssig tilknytning. En mere objektiv betragtningsmåde gør det lettere ikke at tillægge forestillinger om, at personen i en fjernere fremtid ønsker at vende tilbage til det oprindelige hjemland, som stadig står i et særligt lys for ham, nogen betydning.

I dommen UfR 1935.1143 Ø, drejede spørgsmålet sig om, hvorvidt ægtemanden ved ægteskabets indgåelse havde været domicileret i USA eller i Danmark,

hvilket ville være afgørende for, om ægtefællerne havde særeje eller fælleseje. Hustruen havde indført hele formuen i ægteskabet. Begge var danske og var i 1923 emigreret til USA, hvor de var blevet gift i 1927. De havde søgt amerikansk statsborgerskab, men ikke fulgt ansøgningen op. I 1933 vendte de tilbage til Danmark. Manden bestred, at de havde haft til hensigt at tage endeligt ophold i USA, og gjorde gældende, at ansøgningen om statsborgerskab havde været nødvendig og alene var indgivet for at opnå arbejdstilladelse. Ansøgningerne, der indeholdt erklæring om, at ansøgerne ville bosætte sig fast i USA, synes imidlertid i dommen at være blevet tillagt en vis vægt. Til trods for mandens erklæring og den omstændighed, at ægtefællerne på sagens tidspunkt var vendt tilbage til deres tidligere domicil, antoges de ved ægteskabets indgåelse at have været domicileret i USA, hvorfor der gjaldt særeje i ægteskabet.

Dommen er rimelig. Ægtefællerne har muligvis virkelig haft til hensigt at blive i USA og er måske senere vendt tilbage til Danmark på grund af den store depression. Hvadenten dette har været tilfældet eller ikke, er det imidlertid naturligt, at de, efter nogle års ophold i USA og uden særlig forbindelse med Danmark, indretter sig efter retsreglerne på opholdsstedet. Hvis man ikke ville have antaget domicil, ville særeje kun kunne være opnået ved en indviklet juridisk korrespondance med det fjerntliggende Danmark.

I UfR 1898.991 SH, stadfæstet i UfR 1899.370 H, gjorde en svensk debitor, der efter at være gået konkurs i Sverige nu i 7 år havde været bosat i Danmark, hvor han havde arbejde, gældende, at svenske forældelsesregler skulle anvendes, da han havde »til hensigt atter, så snart forholdene tillod det, at bosætte sig i Sverige«. Retten antog imidlertid, at han »havde taget fast ophold her i landet«. Hans personlige interesse i, hvor han var domicileret, samt det forhold, at sagens omstændigheder viste, at hans hensigt til at flytte tilbage først kunne realiseres i en fjernere fremtid, har vel gjort, at retten har set bort fra hans udtalelser herom. En noget lignende afgørelse er den svenske højesteretsdom i NJA 1962.547, Nord. Domms. 1962.426, jfr. NJA 1964.315, Nord. Domss. 1964.356.

Heller ikke i den tidligere omtalte Bentzen-sag UfR 1959.255 Ø lagde retten ved bedømmelsen af det international procesretlige spørgsmål om hustruens bopæl vægt på hendes erklæring.

I afgørelserne UfR 1881.346 LOHS og 1891.1178 U blev udfaldet i begge tilfælde i overensstemmelse med de afgivne erklæringer, men i begge tilfældene har der foreligget andre omstændigheder, der støtter antagelsen af domicil.

Af domme, der, bortset fra de allerede anførte, kan være af interesse til belysning af retspraksis, kan nævnes UfR 1879.793 V, 1904 A. 259 Skiftekomm. Dec., 1908.456 V og 1923.455 Ø.

De omstændigheder, der iøvrigt er blevet tillagt vægt i domspraksis, er bosættelsens varighed, statsborgerskifte, familiens forhold,

forretningsforhold, årsagen til ophold i et andet land og enkelte andre omstændigheder. Oftest har flere omstændigheder peget i samme retning, og domstolene er forsigtige med at lade et enkelt synspunkt være afgørende.

Optagelse i eller slettelse af folkeregisteret er ikke i sig selv afgørende for, om domicil er opstået her i landet, eller om der har fundet domicilskifte sted i udlandet, jfr. Sv.J.T. 1968 2. afd. 6. Det er heller ikke eneafgørende, om der foreligger eller ikke foreligger en opholdstilladelse. Begge omstændigheder kan imidlertid tages i betragtning ved afgørelsen sammen med de øvrige foreliggende omstændigheder. Afgørelsen må træffes ved en samlet bedømmelse.

c. Udsendte personers stilling

Speciel omtale må gøres af spørgsmålet om diplomaters og andre *udsendte personers stilling*. Forsåvidt de pågældende er ansat i statens tjeneste, vil det normalt være på betingelse af, at de nårsomhelst af staten kan beordres til at flytte til et andet land eller tilbage til hjemlandet. I sådanne tilfælde må de pågældende, uanset om de er eksterritoriale eller ej, anses som domicileret i det land, hvorfra de kommer. Det samme gælder personer, der er ansat i privat tjeneste og sendt til udlandet, når det er betinget, at de kan forflyttes, og dette også normalt sker efter en kortere årrække.[22] Er der derimod tale om ansættelse på en bestemt post i udlandet på ubegrænset tid, eller om at den pågældende driver selvstændig virksomhed der, må spørgsmålet om domicilskifte bedømmes efter de almindelige regler. Dette gælder altså også lande, hvor danske tidligere var underkastet dansk konsularjurisdiktion. En vis vægt vil man dog nok tillægge det, om det pågældende lands civilisation, klima o.l. er meget fremmedartet, således at de pågældende trods bopæl der i en årrække kan have vanskeligt ved helt at gå ind i forholdene i deres nye hjemland, og derfor må forventes stadig at ville bevare økonomisk og anden tilknytning til Danmark.

22. Jfr. J.M.1.kt. H 335-1933 om direktøren for et dansk selskabs filial i London. Han havde både sommerhus og villa her, og holdt alle sine ferier her. Jfr. ligeledes J.M.1.kt. M164[45]-1937 om en person, der først var ansat i et dansk selskabs filial i Leningrad og senere flyttedes til filialen i England. Han antoges ligeledes domicileret her.

I den stærkt omdiskuterede sag om vicekonsul Fischer, – UfR 1948.1120 H, jfr. Max Sørensen i Jus Gentium 1949.392 – antog Højesteret, at en udenrigsministeriel embedsmand uden eksterritorialitetsret, der var blevet sendt til Australien som vicekonsul i marts 1936, havde erhvervet domicil i Australien i februar 1938, således at australsk og ikke dansk ret skulle finde anvendelse på formueforholdet i hans på dette tidspunkt indgåede ægteskab. En ægtepagt om fuldstændigt særeje, der, hvis han havde været bosat i Danmark, havde været ugyldig på grund af manglende tinglysning, blev derfor anset for gyldig.

Et eftersyn af voteringsprotokollen viser, at kendelsen ikke skal tages som udtryk for en generel antagelse om, at udsendte personer uden eksterritorialitetsret må anses for domicilerede på bopælen i udlandet, men må opfattes som en fortolkning af ordet bopæl i retsvirkningslovens § 53. Sagen var til skriftlig votering.

De voterende lægger vægt på forskellige synspunkter, der fører væk fra domicillæren. Parterne har regnet med ægtepagtens gyldighed. Hvis de overhovedet har kendt § 53, har de læst dens regel om bopæl som noget rent faktisk, ikke som et særligt retligt begreb; og rent faktisk havde Fischer opgivet sin lejlighed i Danmark og medtaget sine møbler til Australien, hvor han nu faktisk havde bopæl. En afgørelse i overensstemmelse med parternes forventning ved ægtepagtens indgåelse fører til det rimeligste og efter rent materielretlige betragtninger rigtige resultat. Det erkendes, at hvis bopæl i § 53 skal forstås som domicil, ligger sagen anderledes. Således som sagen forelå, drejede det sig endvidere alene om betydningen inter partes af ikke-overholdelsen af en dansk formforskrift, nemlig tinglysning. Lex loci er normalt tilstrækkelig i relation til formforskrifter, og der er for dansk ret tale om et ekstraordinært formkrav. Under disse omstændigheder bør reglen i § 53 fortolkes indskrænkende.

Afgørelsen må altså ikke opfattes som et bidrag til domicillæren, men alene til fortolkningen af retsvirkningslovens § 53 og måske alene til den deri indeholdte formregel, jfr. iøvrigt ndf. kap. 16 II.

Personer, der som pensionister tager bopæl i Syden og derfor f.eks. i skattemæssig og andre henseender er blevet udlændinge, behøver ikke at have fået domicil der i international privatretlig forstand. Det må afhænge af omstændighederne iøvrigt. Spørgsmålet vil særlig dukke op i dødsboer, hvor en antagelse af domicilskifte, særlig når det drejer sig om en ægtefælle, der vender hjem efter først afdødes død i udlandet, kan føre til helt uventede konsekvenser. Sammen med afgørelsen i Fischer-sagen kan dette synspunkt tages som udtryk for, at domicilbegrebet ikke engang inden for den internationale privatret er et helt entydigt begreb, jfr. Eek 135.

B. FLERE DOMICILER

Det antages almindeligvis, under henvisning til, at dansk rets domicilbegreb bygger på det romerretlige, at en person kan besidde *mere end et domicil,* at han altså kan have den tilknytning til mere end et land, som efter dansk ret kræves for, at tilknytningen kan karakteriseres som domicil. Man kan tænke sig, at en person har til hensigt resten af sit liv at bo halvdelen af året i Danmark og halvdelen i England. Det vil også uden hensyn til hans hensigt objektivt kunne konstateres, at de begrænsede krav, som praksis stiller til etablering af et domicil, er til stede for begge bopæles vedkommende. Der er således logisk set intet i vejen for at acceptere den opfattelse, at en person kan have flere domiciler.

Vanskelighederne kommer frem, når man skal anvende denne lære i den internationale privatret. Allerede Savigny 101 indså, at det ikke lod sig gøre, men at det var nødvendigt at foretage et valg og brød derved med det romerretlige begreb. Man kan kun anvende et enkelt lands ret på et retsforhold, hvor domicilet er afgørende. Savigny antog, at man skulle vælge det først etablerede domicil som afgørende tilknytning, jfr. Lovkonflikter 4. udg. 94. Dette vil sikkert ofte føre til det rigtige resultat, men bør næppe opstilles som den principielle regel. Denne må vistnok være, at man skal vælge det af de to lande, til hvilket tilknytningen efter alt foreliggende er den stærkeste. Det kan efter omstændighederne være den senest erhvervede bopæl, hvor f.eks. en dér grundlagt filial er vokset det oprindelige forretningsforetagende over hovedet, således at indehaveren nu tilbringer sin meste tid der; hvor opholdene i hjemlandet mere har karakter af ferieophold; eller hvor andre omstændigheder, f.eks. skattemæssige eller et nationalitetsskifte taler derfor. Den såvidt ses eneste danske dom, UfR 1885.545 LOHS, der berører spørgsmålet, baserer dels ikke sin afgørelse alene på antagelsen om flere domiciler, dels er det ikke i første række det personlige domicil, men derimod forretningsdomicilet, der er afgørende, ligesom det ikke er en sag vedrørende problemer henhørende under personalstatuttet, men under kontraktsstatuttet. Den kan derfor næppe tillægges betydning.

Mens besiddelsen af flere domiciler således ikke er mulig inden for den internationale privatret, gælder i almindelighed noget andet

for den internationale procesret, således som det ndf. III skal omtales, jfr. også Savigny 101. Hvor en konvention, således som de nordiske konventioner, lader domicilet være afgørende både for jurisdiktions- og lovvalget, må det dog antages at udelukke flere domiciler også i international procesretlig henseende, og dette vil iøvrigt sædvanligvis også gælde, hvor man gennem en konvention har villet fordele kompetencen mellem deltagerstaterne på grundlag af domicilet uden samtidig at tage stilling til lovvalget.

C. INTET DOMICIL

Har en person flere bopæle, kan domicilskifte mellem disse indtræde umærkeligt derved, at man på et vist tidspunkt må antage, at han nu ikke længere er domicileret på den oprindelige, men på den sidst erhvervede af disse. Normalt vil erhvervelsen af nyt domicil imidlertid ske i forbindelse med opgivelsen af det tidligere, og dette vil som hovedregel ikke give anledning til særlige problemer. Problemer kan derimod opstå, hvor en bopæl opgives, uden at en ny ønskes etableret eller i hvert fald er etableret på det tidspunkt, da spørgsmålet om personens tilknytning bliver aktuelt. Det er spørgsmålet om en person kan tænkes i international privatretlig henseende at være *uden domicil.*

Det er nu klart, at der i alle tilfælde skal kunne angives en tilknytning for enhver person. Om man kalder den for domicil, selvom den pågældende ikke har bopæl det pågældende sted, eller om man vil foretrække at tale om en subsidiær tilknytning for sådanne tilfælde, hvor domicil ikke kan påvises, er mindre væsentligt. Det er givet, at en ordning som den engelske, hvor domicil of origin lever videre indtil etableringen af et domicil of choice og lever op igen ved opgivelse af et domicil of choice, ikke kendes i dansk ret. Den naturlige løsning synes at være at lade det hidtidige domicil være afgørende, indtil et nyt er etableret, i hvert fald i tilfælde, hvor problemet opstår kort tid efter at den tidligere bopæl er opgivet, f.eks. undervejs til en ny bopæl. Mere tvivlsomt kan spørgsmålet være i tilfælde, hvor den tidligere bopæl er opgivet, fordi den pågældende ikke ønsker at have fast tilknytning til noget bestemt sted, men vil rejse rundt fra sted til sted. Medmindre der kan angives en eller anden

form for stærkere tilknytning til et andet land end det, hvor personen hidtil har været bosat, f.eks. en forretningsvirksomhed, som den pågældende med jævne mellemrum besøger, eller besiddelse af fast ejendom eller anden formue med særlig tilknytning til et bestemt land, vil det formentlig være det eneste praktiske at antage, at tilknytningen til det hidtidige domicil bevares, jfr. J.M. 1. kt. C 5693–1928 om danske ægtefæller, der havde opgivet deres bopæl her, men ikke erhvervet fast bopæl i udlandet. De ansås for domicileret i Danmark.

Tidspunktet for ophøret af den hidtidige tilknytning og (den samtidige) erhvervelse af nyt domicil må naturligvis bero på, hvornår betingelserne for erhvervelse af nyt domicil er opfyldt. Heri ligger formentlig en del af forklaringen på, hvorfor dansk praksis kræver forholdsvis lidt til etablering af domicilskifte. I flertallet af de tilfælde, hvor spørgsmål opstår om et nyt domicil er etableret, vil alternativet være at antage, at den pågældende er domicileret et sted, hvortil der ikke længere foreligger nogen reel tilknytning, således at der er tale om en rent fiktiv tilknytning. I denne situation vil en dansk domstol foretrække at betragte den nye bopæl som domicil, hvis dette kan gøres med nogen rimelighed.

For den nordiske dødsbokonventions vedkommende må det dog erindres, at i de tilfælde, hvor 5-årsreglen kommer til anvendelse, er alternativet til anvendelse af loven i det land, hvor den pågældende nu er bosat, ikke loven i det land, hvor den opgivne bopæl fandtes, men statsborgerloven.

Konventionerne af 1951 om flygtninges retsstilling (bekg. nr. 55 af 24. november 1954 LTC) og af 1954 om statsløse personers retsstilling (bekg. nr. 54 af 7. juli 1960 LTC) begge art. 12 rejser et særligt spørgsmål i denne forbindelse. Ifølge disse regler bestemmes en flygtnings og en statsløs persons personalstatut af hans domicillov eller, hvis han intet domicil har, af loven på hans opholdssted. Meningen med bestemmelsen har først og fremmest været at fastslå, at hans hidtidige statsborgerlov ikke skal finde anvendelse, men den må utvivlsomt forstås således, at den heller ikke skal finde anvendelse i egenskab af domicillov. Reglerne er ikke transformeret til dansk ret, cfr. dog ophavsretslovens § 58, men må formentlig alligevel anvendes som sådan. Hvis flygtningen eller den statsløse derfor ikke

har etableret nyt domicil efter at have forladt sit hidtidige hjemland, må man i alle tilfælde, hvor domicilloven skulle anvendes, i stedet anvende det nuværende opholdssteds lov. Jfr. J. Posko, Anteckningar kring den politiska flyktingens personalstatut, 1968.

D. AFHÆNGIGT DOMICIL

Dansk ret kan ikke antages at kende et *afhængigt domicil.*[23] Enhver persons domicil må bedømmes efter omstændighederne ved den pågældendes egen bosættelse og afhænger ikke af, hvor ens ægtefælle eller forældre er bosat.

Det er klart, at to ægtefæller normalt må anses for at være domicileret samme sted. Viser det sig imidlertid, at hustruen bor fast i et andet land end manden, f.eks. fordi hun har sit arbejde der, eller de lever faktisk adskilt, må dette tages til efterretning også i international privatretlig henseende, smlgn. UfR 1967.520 H.

Iøvrigt kan det meget vel tænkes, at mandens domicil er afhængigt af hustruens bopæl. Såfremt manden forlader den fælles bopæl for at tage arbejde i et andet land, skal der, sålænge hustruen forbliver i landet, og manden besøger hende i ferier, og der iøvrigt ikke er tale om en ophævelse af samlivet, meget til at antage, at manden ikke længere er domicileret sammesteds som hustruen. Omvendt må det antages, at hustruen selv uden at ophæve samlivet skifter domicil, hvis hun flytter fra mandens arbejdssted, hvor ægtefællerne hidtil har været bosat, til et andet land, f.eks. fordi klimaet der er bedre for hendes helbred eller for at børnene kan gå i skole i hendes hjemland, og hvor manden kommer og besøger hende.

For børns vedkommende vil det normale ligeledes være, at de har domicil sammesteds som forældrene eller forældremyndighedens indehaver. Har de imidlertid faktisk en anden bopæl end forældrene, kan det meget vel tænkes, at de har eller erhverver et andet domicil end disse, jfr. kap. 17 II B og UfR 1968.474 H.[24] Hvis danske

23. Om afhængigt domicil i England jfr. Philip i UfR 1955 B 221 f og Michael Mann i ICLQ 1963.1332 ff. Hustruens afhængige domicil er nu ophævet i England, jfr. herom ICLQ 1974.194, MLR 1974.179.

24. I kommentaren til UfR 1963.55 H udtaler Spleth i TfR 1963.54 jfr. bogudgaven 393, at dommeren ikke behøvede at tage stilling til, om barnets domicil var knyttet til moderens, eller om det under de foreliggende omstændigheder måtte anses at have erhvervet selvstændigt domicil her i landet.

forældre, der arbejder i udlandet, sender deres børn til Danmark, for at de kan blive opdraget og uddannet der hos bedsteforældre, på kostskole eller lignende, må børnene normalt anses for domiliceret i Danmark, selv om forældrenes tilknytning til arbejdsstedet er så fast, at den må karakteriseres som domicil.[25] Omvendt kan børnenes bopæl i Danmark efter omstændighederne være et indicium for, at forældrene uanset opholdet i udlandet stadig må anses for domicileret i Danmark.

På den anden side vil den omstændighed, at et dansk barn, hvis forældre er bosat i Danmark, f.eks. sendes på kostskole i England eller USA, ikke være tilstrækkelig til, at barnet skifter domicil, medmindre det sker, f.eks. fordi forældrene ønsker, at barnet skal opdrages der for at bosætte sig der eller for at forberede hele familiens emigration.

Det kan således ikke kræves, at en person er myndig, for at et domicilskifte skal kunne indtræde. Når dette krav somme tider stilles, hænger det dels sammen med forestillingen om, at barnets domicil må være afhængigt af forældrenes, dels med kravet om subjektiv hensigt til at forblive, som – sålænge kravet ikke er blevet objektiveret som her – må forudsætte myndighed eller i hvert fald en vis evne til fornuftsmæssig optræden, dels endelig med det synspunkt, at domicilskifte kun indtræder, hvis opholdet i et land er frivilligt.

Det er vel rigtigt, at den, der bliver tvunget til at opholde sig i et land f.eks. ved at blive fængslet, eller fordi sygdom tvinger til længere tids hospitalsophold, ikke derved erhverver domicil. Kravet om *animus remanendi* har imidlertid sikkert medført, at dette frivillighedssynspunkt er blevet overbetonet. Den, der f.eks. af politiske grunde har måttet forlade sit land og bosætte sig i et andet, vil hurtigt blive domicileret der, selvom han ønsker at vende tilbage til sit fædreland, når de politiske forhold har ændret sig, og selvom han, hvis han er nødt til at blive borte fra sit fædreland, hellere vil bo-

25. I J.M.2.kt.1951–114[152] flyttede et 9-års barn, hvis forældre var bosat i udlandet og altid havde været det, til Danmark, hvor barnet ejede et gods og skulle opdrages. Det antoges, at barnet havde erhvervet selvstændigt domicil i Danmark. I J.M.7.kt.1969–4133–125 havde et italiensk barn i en årrække boet i Danmark med forældrene. Disse flyttede derefter til Italien, men barnet forblev her, hvor hun søgte en uddannelse, blev forlovet og efter det fyldte 18. år søgte om indfødsret. Antaget, at hun havde erhvervet selvstændigt domicil her, således at dansk ret bestemte, om hun var underkastet forældremyndighed.

sætte sig i et andet land, hvor han dog ikke kan få indrejse- og opholdstilladelse, jfr. J.D. 1953.75 og smlgn. UfR 1952.1036 H. Og mange års ophold på sindssygehospital eller i fængsel kan måske, hvis der ikke længere på det tidligere domicil er hjem eller familie at vende tilbage til, i visse tilfælde føre til domicilforandring, men kravene hertil må antages at være endnu strengere end praksis med hensyn til bopælsskifte i relation til domstolenes stedlige kompetence i intern procesret, jfr. herom Hurwitz-Gomard: Tvistemål 4. udg. 47.

III. DEN INTERNATIONALE PROCESRETS DOMICILBEGREB

Den internationale procesret indeholder regler om danske domstoles internationale kompetence, jfr. ovf. kap. 8. Også i denne henseende spiller en tilknytning baseret på bopælen en rolle. Indirekte bliver reglerne herom også af betydning for anerkendelsen af fremmede domme, idet det i visse af de tilfælde, hvor det kan komme på tale at anerkende fremmede domme her i landet, stilles som en betingelse for anerkendelse, at tilknytningen til det fremmede land, hvor dommen er afsagt, er af samme art som den, der skulle have foreligget til Danmark, hvis sagen skulle have været behandlet her, jfr. ovf. kap. 9.

Dansk lovgivning indeholder ingen almindelige regler om danske domstoles internationale kompetence, jfr. nærmere ovf. kap. 8. Reglerne i rpl. kap. 22, samt skiftelovens § 87, forudsætter imidlertid eksistensen af regler baseret på bopælstilknytningen. Udtrykkeligt omtales bopælen som værende af betydning for den internationale kompetence i rpl. §§ 448 c og 456 b samt i lov om borteblevne § 8.

Det spørgsmål, som skal behandles her, er, *i hvilket omfang det domicilbegreb, som anvendes i disse regler, afviger fra det ovf. II beskrevne.*

Udgangspunkt tages almindeligvis i Rpl. § 236, stk. 2, der taler om indlænding, der ikke har bopæl nogetsteds i riget. Det er fast antaget, at der ved indlænding ikke forstås dansk statsborger, smlgn. UfR 1927.516 SH, men en person med en vis på tilstedeværelsen her i landet bygget tilknytning til Danmark.

Ved den nærmere udformning af begrebet indlænding, som er den internationale procesrets betegnelse for domicil, har man vistnok været tilbøjelig til at lægge for megen vægt på ordlyden i § 236, stk. 2. Når bestemmelsen taler om indlændinge, der ikke har bopæl her, har man ment, at der heri nødvendigvis ligger en afsvækkelse af tilknytningskravet i forhold til det ovf. beskrevne domicilbegreb. Der kan imidlertid intet sluttes om indlændingsbegrebets indhold af formuleringen af § 236, stk. 2.

Formålet med §§ 235 og 236 er at fastslå, hvilken af flere sideordnede danske domstole der er kompetent. I første række er bopælen afgørende, men det følger af § 236, stk. 1, at flere sideordnede retter kan være kompetente samtidig, nemlig hvis den pågældende har flere tilholdssteder, der kan karakteriseres som bopæl. Endelig fastslår § 236, stk. 2, hvor hjemtinget er, hvis intet tilholdssted kan karakteriseres som bopæl, men den pågældende alligevel har domicil i Danmark, er indlænding. Reglen fastslår altså blot, hvorledes den interne kompetencefordeling skal afgøres, når intet bestemt tilholdssted kan karakteriseres som bopæl, men heri ligger ikke, at der ikke kan tales om, at den pågældende har bopæl = domicil i Danmark. Her kan erindres om den danske sangerinde i dommen UfR 1897.1046 U, jfr. ovf. II A 2 a, som intet bestemt tilholdssted endsige bopæl havde i Tyskland, men dog på grund af sin øvrige tilknytning til Tyskland var domicileret der.

Der kan herefter intet sluttes af formuleringen af § 236, stk. 2, men afgørelsen af indlændingsbegrebets indhold må baseres på tradition[26] og retspraksis.

Ligesom ved det almindelige domicilbegreb er det *domicilskiftet,* der har særlig interesse. Det er først og fremmest spørgsmålet, om en person er blevet indlænding eller ikke længere er indlænding, der har interesse, da det er de danske domstoles kompetence, der skal afgøres. Indirekte, nemlig gennem reglerne om anerkendelse af udenlandske domme, kan erhvervelsen af egenskab af udlænding få betydning.

26. Se især formuleringen af Udkast til lov om den borgerlige Retspleje. 1877, § 14, stk. 2, samt bemærkningerne til § 13 i kommissionsudkastet af 1899 til lov om om den borgerlige retspleje, Rigsdagstidende (Folketinget) Tillæg A, Ord.Saml. 1901, sp. 2726: »Til *Indlændinge* vil, uden Hensyn til Afstamning eller statsborgerlige Forhold, være at henregne enhver, der har Bopæl her i Landet, medens paa den anden Side til Udlændinge maa henregnes enhver, der alene har Bopæl i Udlandet. Hvad angaar Personer, der hverken have Bopæl her i Landet eller i Udlandet, da vil saadanne ikke kunne henregnes til Indlændinge, medmindre de have Ophold her eller have haft Ophold her, uden at det vides, at dette er ophørt«.

A. ERHVERVELSE AF DOMICIL

Det er klart en forudsætning for at blive indlænding, at man *faktisk tager ophold* i Danmark. Erhvervelsen af en bestemt fast bopæl er derimod ikke nødvendig.

Spørgsmålet om afvigelse fra det almindelige domicilbegreb opstår, når der spørges, hvad der kræves udover det faktiske ophold. *Kravene til opholdets karakter er nemlig ikke faste, men varierer efter arten af tilknytning til udlandet og er aldrig så strenge som efter det almindelige domicilbegreb. Såsnart tilknytningen til Danmark bliver stærkere eller ligeså stærk som tilknytningen til udlandet, bliver man indlænding,* jfr. Hurwitz-Gomard: Tvistemål, 4. udg. 48.

Dette indebærer, at det processuelle domicilbegreb i modsætning til det ovf. beskrevne *ikke udelukker eksistensen af to domiciler,* jfr. UfR 1904 A 606 SH og Dennemark 81 samt Savigny 101. Har man *fast bopæl i udlandet,* kan man alligevel blive indlænding, nemlig hvis bopælstilknytningen til Danmark bliver ligeså fast.[27] Det blotte ophold i Danmark i sådanne tilfælde vil derimod ikke være tilstrækkeligt, jfr. UfR 1927.516 SH. Har man ikke længere noget, der kan karakteriseres som fast bopæl i udlandet, men dog en *vis fastere tilknytning til et bestemt fremmed land,* svækkes kravet til erhvervelse af indlændingsstatus tilsvarende, uanset om den sidste faste bopæl var i udlandet. Også her er der tale om en afvigelse fra det almindelige domicilbegreb. Og foreligger der *ingensomhelst tilknytning til udlandet,* må vistnok det tilfældige ophold, men i hvert fald et ophold af blot nogen varighed, være tilstrækkeligt til, at man bliver indlænding jfr. UfR 1972.985 H. I sidste tilfælde kan det forsvares at lade selv det helt tilfældige ophold danne grundlag for indlændingsstatus, i hvert fald i relation til de almindelige værnetingsregler, da der ofte ikke vil være anden mulighed for at sagsøge den pågældende, hverken her eller i udlandet. På den anden side må det erkendes, at der er tale om en meget vidtgående regel om international kompetence.

Det sagte illustreres af afgørelserne vedrørende læge Bentzen i UfR 1959. 255 Ø og 1960.286 Ø. De drejede sig ganske vist om værneting baseret på bopæl i henhold til Rpl. § 448 d, stk. 3 i formuleringen før 1963 samt i skifte-

27. R U nr. 206 i UfR 1923 B.270 er lidt for vidtgående i sin formulering.

sager, jfr. skiftelovens § 87. Bopælsbegrebet i disse tilfælde afviger imidlertid ikke fra indlændingsbegrebet i reglerne om værneting i almindelighed, jfr. ndf.

Den første afgørelse er refereret ovf. II A 2 a. Den er baseret på den antagelse, at tilknytningen til Danmark gennem de midlertidige ophold og hustruens lejlighed samt ophold fra samlivsophævelsen i juni 1957 til sagsanlægget i februar 1958 i hvert fald er lige så stærk om ikke stærkere end tilknytningen til USA. Selv om der ikke er tale om erhvervelse af domicil her i almindelig forstand, er Bentzen derfor alligevel indlænding.

Den anden afgørelse indeholder fortsættelsen af Bentzens skæbne, idet den drejer sig om, hvorvidt dansk skifteret er kompetent til at behandle hans bo, efter at han afgik ved døden ved skibet »Hans Hedtoft«s forlis. Om tiden efter samlivsophævelsen oplyses det, at Bentzen boede hos sin moder i København, havde kort ansættelse på hospitaler her og på »Hans Hedtoft« som ulønnet skibslæge, og at han opretholdt et værelse i New York. På dette grundlag antages det, at han ved sin død havde værneting i København, da han havde boet i København og ikke havde bevaret bopæl noget andet sted. Herved må forstås, at værelset i New York i hvert fald ikke indebar en stærkere tilknytning til USA end den tilknytning til Danmark, som de øvrige foreliggende omstændigheder medførte.

Særlig interessante til belysning af forskellen i det almindelige og det processuelle domicilbegreb er afgørelserne, fordi det sikkert må antages, at Bentzen ved sin død i international privatretlig henseende var domicileret i USA, således at de i New York gældende arveretlige regler skulle finde anvendelse ved bobehandlingen. Bopælen i USA var faktisk opgivet, og opholdet i Danmark derfor tilstrækkeligt til at begrunde indlændingsstatus, men det en gang i USA erhvervede domicil bortfalder ikke ved opgivelse af bopælen, før et nyt domicil erhverves, selv ikke ved tilbagevenden til det oprindelige domicil, Danmark, jfr. også Dennemark 82.

Jfr. nu UfR 1971.564 Ø.

B. TAB AF DOMICIL

Er man indlænding i procesretlig forstand, *beror det på grundlaget for denne egenskab, hvad der skal til for at miste den.* Er grundlaget noget *mindre end en domicillignende fast bopæl,* er det tilstrækkeligt, at dette grundlag ikke længere er til stede, for at indlændingsstatus skal bortfalde. Sidste opholdssted i Danmark er altså ikke tilstrækkeligt til at begrunde indlændingsstatus. Det blotte ophold her kan dog få betydning, selvom det er ophørt, når ens senere ophold eller bopæl er ubekendt. Har man derimod *egentlig fast bopæl her,* kræves der etablering af tilsvarende bopæl i udlandet *og* opgivelse af den herværende bopæl, for at den skal ophøre at begrunde ind-

lændingsstatus. Samtidig bopæl her og i udlandet begrunder som tidligere nævnt altid status som indlænding. Det samme gælder tidligere bopæl her, som nu er opgivet, når den ikke er blevet erstattet af ny fast bopæl i udlandet, men kun af ophold der.

Afvigelserne her fra domicilbegrebet i almindelighed kræver ikke nærmere påvisning. Derimod kan det nævnes, at den omstændighed, at en opgivet bopæl vedbliver at begrunde indlændingsstatus indtil en ny bopæl er etableret i udlandet, stemmer med det almindelige domicilbegreb.

Det her sagte stemmer med praksis vedrørende ophør af indlændingsstatus, jfr. UfR 1937.432 Ø smh. med noten til 1957.666 Ø, 1958.279 H, jfr. 1957.666 Ø, 1961.454 Ø og 1976.212 V om personer, der har opgivet fast bopæl i Danmark, men ej erhvervet en fast bopæl i udlandet. De var alle indlændinge. Endvidere UfR 1959.255 Ø, for så vidt angår fru Bentzen, som ikke antoges at have opgivet sin herværende faste bopæl, endsige erhvervet en ny i udlandet. Anledning til tvivl giver alene den nævnte dom i UfR 1961.454 Ø, for så vidt den indeholder en forudsætning om, at et ophold et bestemt sted i udlandet, der ikke blot havde karakter af en tilfældig visit, ville have været tilstrækkeligt til at ophæve en hidtil eksisterende på tidligere fast bopæl i Danmark baseret status som indlænding. Denne udtalelse må lades ude af betragtning. Princippet i afgørelsen UfR 1966.245 H om den interne kompetence, jfr. UfR 1966 B. 251 kan næppe overføres på den internationale kompetence. I det internationale forhold er det nemlig tilstrækkeligt til dansk kompetence, at der har været domicil her i landet, uanset om det var knyttet til et bestemt sted i landet eller ej.

Det sagte stemmer også med hidtidig teori, jfr. H. Munch-Petersen: Den danske Retspleje II. 2. udg. 18 f jfr. UfR 1926 B. 45. Kommenteret Retsplejelov 2. udg. I note 3 ad § 236, men noget afvigende 1. udg. note 1 ad § 236, stk. 2, Hurwitz-Gomard: Tvistemål 4. udg. 47 f og Lovkonflikter, 4. udg. 188.

C. HUSTRUS OG BØRNS DOMICIL

Om *hustru og børn* gælder som ved det almindelige domicilbegreb, at der vel er en vis formodning for, at de har indlændingsstatus, hvor manden/faderen har det, men at der retligt set intet er til hinder for, at deres status afviger fra hans, smlgn. UfR 1967.520 H.

D. FLERE DOMICILER

Som tidligere nævnt har det processuelle domicilbegreb med henblik på danske domstoles kompetence indirekte betydning i forbindelse med *anerkendelse af udenlandske domme,* idet en fremmed dom, hvis der iøvrigt efter

rpl.§ 223 a kan blive tale om anerkendelse, kun anerkendes på betingelse af, at den fremmede domstol, der har afsagt den, ville have været kompetent, hvis danske kompetenceregler blev bragt i anvendelse, jfr. kgl. anordning nr. 148 af 13. april 1938 § 3 og ovf. kap. 8 og 9. Den omstændighed, at dansk domstol også ville være kompetent, er ikke til hinder for anerkendelse. Det vil f.eks. være tilfældet, når den pågældende har bopæl både i udlandet og i Danmark, eller når den pågældende har haft fast bopæl i Danmark, men har opgivet den, uden at erhverve fast bopæl i udlandet, men opholder sig i det pågældende fremmede land, hvor dommen er afsagt.

E. SKIFTEKOMPETENCE

Det er almindeligt antaget, at danske *skifteretters* internationale kompetence beror på, om afdøde var indlænding i ovennævnte forstand, og dette kan tiltrædes. Der kræves altså ikke domicil i almindelig forstand, for at et bo kan behandles her i landet uden henvisning efter skiftelovens § 87, hvorimod domicilet i almindelig forstand er afgørende for, hvilket lands arveret der skal bringes i anvendelse.[28]

F. LOV OM BORTEBLEVNE

Bopælsbegrebet i *lov om borteblevne* § 8 må forstås i overensstemmelse med det almindelige domicilbegreb, jfr. Borum-Trolle, Lov om borteblevne, 1946, 21, idet det dog må være muligt at have bopæl både i Danmark og i udlandet. Danske domstole er kompetente, hvis den borteblevnes sidste bopæl var i Danmark, altså også hvis der samtidig fandtes en bopæl i udlandet. Var den eneste bopæl på borteblivelsens tidspunkt i udlandet, kan danske domstole kun blive kompetente under visse særlige betingelser. Det sidste bekendte opholdssted får kun betydning, hvis den borteblevne ved borteblivelsen ingen bopæl havde. En før borteblivelsen opgivet bopæl er altså uden betydning, såfremt et senere opholdssted kendes.

G. FADERSKABSSAGER

Bopælsbegrebet i rpl. § 456 b om det internationale værneting i *faderskabssager* ligger også det almindelige domicilbegreb nærmere end indlændingsbegrebet. Da sagsøgtes ophold her er tilstrækkeligt til at begrunde kompetence, må bopæl såvel i stk. 1 som i stk. 2 forstås som egentlig bopæl = domicil. Tidligere bopæl her, som ikke er erstattet af bopæl i udlandet, men

28. Jfr. ndf. kap. 20 samt Borum: Personalstatuttet 520 ff. Deuntzer: Den danske Skifteret, 1885 23 ff. E. Munch-Petersen: Skifteretten, 1956 13, Gomard: Skifteloven, 1964 344 ff, J.M.2.kt.1961-110[170] og UfR 1960.286 Ø, 1955.883 V, 1966.180 V og 1972.985 H.

kun ophold der, må være tilstrækkelig. Endvidere er bopæl her tilstrækkelig til at begrunde kompetence, selvom der også findes en bopæl i udlandet. Det samme gælder iøvrigt ifølge udtrykkelig bestemmelse i stk. 1 for ophold her. Jfr. også UfR 1972.565 H og Trolle i UfR 1972 B 245 ff.

H. ÆGTESKABSSAGER

Bopælsbegrebet i *rpl. § 448 c,* i dens formulering fra 1963 svarer til det almindelige domicilbegreb, jfr. den nærmere undersøgelse hos Philip, TfR 1964.346–50 og T. Svenné Schmidt, International Skilsmisse- og Separationsret 329 ff. Dog må det vistnok antages, at en person i relation til § 448 c kan have domicil såvel i Danmark som i udlandet.[29]

IV. DE NORDISKE KONVENTIONERS DOMICILBEGREB

De nordiske konventioner[30] benytter sig af domicilbegrebet i to forbindelser. Dels anvendes begrebet i begrænset omfang ved *afgrænsningen af konventionernes område,* jfr. ægteskabskonventionens art. 4 og 11 og dødsbokonventionens art. 8 og 19. Dels er begrebet et vigtigt *tilknytningsmoment* i konventionerne, såvel i international privatretlig som i international procesretlig henseende.

Konventionerne *indeholder ingen definition* af domicilbegrebet. Terminologien er den samme, som anvendes i danske lovtekster, bosat, bopæl (hemvist). Det fremgår af forarbejderne, at man er *gået ud fra en tilsvarende forståelse af domicilbegrebet som den, der var gældende i dansk-norsk ret,* jfr. nu også svensk betænkning om äktenskapsrätt SOU 1964:35 505 og Kallehauge i UfR 1972 B 261 f. Den i forhold til tidligere teori lidt ændrede udformning af domicilbegrebet, som der er redegjort for ovf. II, medfører næppe ændringer i forhold til den forståelse, der er lagt til grund i praksis, således at beskrivelsen der også gælder domicilbegrebet i de nordiske konventioner. Dette fremgår også af den tidligere nævnte svenske

29. En utrykt norsk afgørelse af Oslo byrett af 18. juni 1964. 229/64 III a er næppe rigtig, jfr. UfR 1967.520 H. En norskfødt kvinde, der blev gift i England og efter 17 år vendte tilbage til Norge med sine børn og tog ophold hos faderen samt tog arbejde i Oslo, antoges ikke at have bopæl i Norge med henblik på kompetence i henhold til bestemmelser svarende til § 448 c på grund af usikkerheden med hensyn til den fremtidige hensigt.

30. Jfr. også Philip, Recueil des Cours 1959 I 262 ff.

højesteretsdom i NJA 1962.547, Nord. Domss. 1962.426, jfr. NJA 1964.315, Nord. Domss. 1964.356, hvis resultat ikke afviger fra, hvad en dansk domstol ville være nået til i en sag uden for de nordiske konventioners område. Sagen drejede sig om spørgsmålet, om en i Sverige afdød finsk statsborger ved sin død var domicileret i Sverige og svensk skifteret derfor var kompetent i medfør af dødsbokonventionens art. 19. Afdøde havde boet i Stockholm fra 1949 til sin død i 1958. Han havde udlejet sin lejlighed i Helsingfors møbleret, men selvom han kunne tænkes på længere sigt at ville flytte tilbage til Finland, forelå der ingen umiddelbare planer derom, og han antoges at være domicileret i Sverige. Jfr. også NJA 1956.1 og Nord. Domss. 1965.281.

Der er ingen forskel på domicilbegrebet i konventionerne i procesretlig og privatretlig henseende. En person kan således inden for konventionernes område normalt heller ikke tænkes at have to domiciler samtidig, i hvert fald ikke i de nordiske lande.

V. INTERNATIONALE KONVENTIONER

En række *internationale konventioner* på området anvender domicilbegrebet og lignende begreber. Nogle af disse konventioner er ratificeret af Danmark. Det gælder således Haagercivilproceskonventionen,[31] Haagerkonventionen om anerkendelse og fuldbyrdelse af afgørelser om underholdsbidrag,[32] Haagerkonventionen om internationale løsørekøb,[33] konventionen om statsløse personers retsstilling[34] og konventionen om flygtninges retsstilling.[35]

A. HABITUAL RESIDENCE

Foruden termerne domicile og résidence (Civilproceskonventionen art. 17, statsløsekonventionen art. 12, flygtningekonventionen art. 12) møder vi i disse (Civilproceskonventionen art. 21, løsørekøbs-

31. Bekendtgørelse nr. 33 af 7. juni 1960 LTC.
32. Bekendtgørelse nr. 26 af 1. april 1966 LTC.
33. Bekendtgørelse nr. 53 af 7. maj 1965 LTC.
34. Bekendtgørelse nr. 54 af 7. juli 1960 LTC.
35. Bekendtgørelse nr. 55 af 24. november 1954, LTC.

konventionen art. 3, underholdsbidragskonventionen art. 3) og andre konventioner betegnelsen résidence habituelle, *habitual residence,* af og til som i civilproceskonventionens art. 21 stillet i modsætning til résidence actuelle.

De Nova har i AJCL 1964.562 sagt, at »résidence habituelle is domicile in modern garb for international consumption«. Det er rigtigt, at betegnelsen benyttes i stedet for domicil i en række Haagerkonventioner udarbejdet på konferencerne i Haag 1951 og fremefter for at dække, hvad der almindeligvis forstås ved domicil uden for England, og for at komme uden om det særlige engelske domicilbegreb, jfr. definitionen af domicil i Haagerkonventionen 1955 vedrørende konflikter mellem den nationale lov og domicilloven (renvoikonventionen) art. 5: »Le domicile, au sens de la présente Convention est le lieu oú une personne réside habituellement . . .«

Selvom the habitual residence på denne måde er blevet et tilknytningsmoment af stor betydning, og selvom der ikke er tvivl om, at begrebet er blevet benyttet for at undgå det engelske domicilbegrebs særlige tekniske udformning, er der imidlertid intet nyt i begrebets anvendelse i internationale konventioner. Begrebets anvendelse i Haagercivilproceskonventionen går helt tilbage til dennes første udformning af Haagerkonferencen i 1894, uden at forarbejderne giver nogen nærmere forklaring herpå. Det genfindes f.eks. i Haagerkonventionerne om værgemål over mindreårige af 1902, og om umyndiggørelse af 1905, ligesom det findes i Haagerkonventionen af 1928 om tilføjelsen til de familieretlige konventioner af 1902 og 1905, forsåvidt angår statsløse personer med dobbelt statsborgerskab. I løsørekøbskonventionen går det tilbage til udkastet fra 1931.[36]

At begrebet résidence habituelle er forskelligt fra det engelske domicilbegreb ses foruden af forarbejderne til den ovennævnte definition i renvoikonventionen[37] bl.a. også af testamentskonventionen. Ifølge dennes art. 1 er et testamente gyldigt i formel henseende bl.a. hvis det opfylder kravene i domicilloven *eller* i loven på det sted, hvor testator havde sin résidence habituelle. Det fremgår af den af Battifol forfattede betænkning vedrørende konventionsteksten, at man herved netop har tænkt på det engelske domicilbegreb i forhold til andre landes domicilbegreber.[38]

Jfr. Hall i ICLQ 1975.1 ff.

36. Conférence de la Haye, Septième Session II Documents 4.
37. Conférence de la Haye, Septième Session I Actes 228 ff.
38. Conférence de la Haye, Neuvième Session III 163. Jfr. ligeledes Sixième Session I Actes 158.

Résidence habituelle eller habitual residence kan måske oversættes til det sædvanlige eller varigere opholdssted, jfr. den danske tekst til Civilproceskonventionens art. 21. Hvis andet ikke fremgår af omstændighederne omkring en konventionstekst, svarer begrebet til det danske domicilbegreb som beskrevet ovenfor II[39] jfr. også oversættelsen til bopæl i den danske tekst til underholdsbidragskonventionen art. 3, udførelsesanordningen § 2, og løsørekøbsloven § 4. Der er ingen grund til at tro, at civilproceskonventionens art. 21 skal forstås på anden måde end dansk domicil. Det samme gælder statsløsekonventionens art. 12 og flygtningekonventionens art. 12, der således alene får betydning i tilfælde, hvor dansk international privatret undtagelsesvis anvender nationalitetsprincippet, jfr. dog ovf. II C. Bestemmelsen fastslår, at en statsløs persons personalstatut skal bestemmes ved lovgivningen i hans domicilland eller i mangel heraf ved lovgivningen i det land, hvor han har sin résidence. Ved résidence forstås en bopæl, der ikke kan karakteriseres som domicil. Om flygtningekonventionens art. 12, jfr. O. L. Brintzinger, Rückwirkung des Art. 12 der Genfer Flüchtlingskonvention von 1951.

B. EUROPARÅDETS ARBEJDE

Et udvalg under *Europarådets* komité for juridisk samarbejde har udarbejdet forslag til en fælles bestemmelse af begreberne domicil, residence og habitual residence. Rådet har vedtaget at anbefale medlemslandene at tage denne begrebsbestemmelse som udgangepunkt ved anvendelsen af begreberne, jfr. Resolution (72)1 and annex.

Bestemmelsen af domicilbegrebet går ud på, at domicil foreligger, når en person etablerer eller bevarer sin eneste eller væsentligste bopæl (residence) i et land med den hensigt at gøre dette land til centrum for sine personlige, økonomiske og samfundsmæssige interesser og bevare det som sådant. Denne hensigt kan man bl.a. slutte sig til fra længden af hans bosættelse og fra hans øvrige tilknytning til landet af personlig eller forretningsmæssig karakter.

Bopælen (residence), som er forudsætningen for domicil, konstateres principielt på rent objektivt grundlag uden hensyn til personens hensigter, men også ved afgørelsen af, om der er tale om en bopæl eller et rent midlertidigt ophold, kan omstændigheder af samme art som dem, der afgør, om der er

39. Jfr. Neuhaus: Die Grundbegriffe des internationalen Privatrechts, 1962, 151 ff, jfr. 146 f, A.E. von Overbeck: L'Unification des règles de conflits de lois en matière de formes de testament 60 og Lundgaard i TfR 1965.173. Se iøvrigt Jokela i Festskrift til Borum 209 ff.

tale om et domicil, spille ind. Dette gælder også ved afgørelsen af, om bopælen har fået den fastere karakter, som gør, at den kan karakteriseres som habitual residence. Der kan næppe anføres nogen væsentlig forskel i selve begrebsbestemmelsen mellem domicil og habitual residence set fra et dansk synspunkt, men der er nuanceforskelle, som kan få betydning på grund af forskellen i de enkelte landes nuværende retstilstand.

Begrebsbestemmelsen går ud fra, at en persons domicil vedvarer, til et nyt er etableret, men at det kan forekomme, at et domicil ikke kan konstateres. I så fald skal den eneste eller væsentligste bopæl (residence) betragtes som hans domicil. Det samme gælder flygtninge.

Ægtefællers domicil fastsættes principielt uafhængigt af hinanden, men en ægtefælles domicil er en relevant omstændighed ved afgørelsen af, hvor den anden ægtefælle er domicileret.

Særlige regler gælder om børn og inhabile voksne, dersom de ikke efter lex causae anses selvstændigt i stand til at erhverve et domicil. Disse regler er uden betydning for dansk ret.

Begrebsbestemmelsen er ikke specielt rettet imod den internationale privatret, men tænkt anvendt også i alle andre henseender, hvor begreberne anvendes.

Jfr. Council of Europe, Replies made by Governments of member states to the questionnaire on »residence« and on »domicile«.

KAPITEL 11

Nationalitet

Det er ovf. i kap. 10 I B 2 omtalt, at nationalitetsprincippet anvendes enkelte steder i dansk international privatretlig lovgivning, herunder de nordiske konventioner, selvom domicilprincippet må siges at være det dominerende princip i dansk international privatret. Domicilprincippets dominans indebærer formentlig, at domstolene i mangel af lovhjemmel normalt vil være afskåret fra at træffe en lovvalgsafgørelse, som alene bæres af en persons nationale tilknytning. Derimod vil nationaliteten kunne være *et af flere tilknytningsmomenter,* som fører til at antage, at et bestemt retsforhold har sin nærmeste tilknytning til et bestemt land. Den vil også kunne have betydning ved anvendelse af Haager-renvoikonventionens principper, jfr. kap. 10 I B 3 c.

Justitsministeriet har, især i ældre tid, i *bevillingspraksis* tillagt nationaliteten en vis betydning, idet man på grundlag af en persons danske nationalitet har påtaget sig, hvad man kunne kalde en vis *nødkompetence* i tilfælde, hvor danske statsborgere på grund af deres danske nationalitet ikke kan få bistand i udlandet, jfr. Borum Personalstatuttet 370 ff. Synspunktet er for domstolskompetencen kommet til udtryk i skiftelovens § 87 og rpl. § 448 c nr. 3. I administrativ praksis er det vistnok i dag hovedsagelig på adoptionsområdet, at synspunktet lægges til grund.

Den internationale privatret må ved anvendelsen af nationalitetsbegrebet *henholde sig til dettes udformning i dansk rets regler om statsborgerskabet og i folkeretten,* jfr. Max Sørensen, Statsforfatningsret 409 ff og Ross, Folkeret 4. udg. 177 ff.

Det vil sige, at *når en person har dansk statsborgerret,* må han også i relation til den internationale privatret betragtes som dansk.

Drejer det sig om *personer, der ikke er danske statsborgere,* vil man normalt henholde sig til den statsborgerret, der er tillagt dem af

et fremmed land, d.v.s. at man ved afgørelsen af deres nationale tilknytning anvender fremmed ret. Folkerettens regler om begrænsning i pligten til at anerkende et fremmed statsborgerskab, hvis den fornødne samhørighed mellem statsborger og stat ikke foreligger, kan dog anvendes også i relation til den internationale privatret. Der er derfor heller ikke her brug for en fraude à la loi-lære, jfr. ovf. kap. 6 III.

Er der tale om *dobbelt statsborgerret,* hvoraf den ene er dansk, vil denne sidste normalt blive betragtet som afgørende. Domicil i den anden stat kan dog måske på grund af domicilprincippets dominerende betydning i dansk ret i enkelte tilfælde føre til et andet resultat. Er den pågældende statsborger i flere fremmede stater, vil domicilstaten eller den stat, til hvilken der iøvrigt foreligger den nærmeste tilknytning, blive foretrukket.

Er en person *statsløs,* må man falde tilbage til anvendelse af domicilprincippet, jfr. statsløsekonventionen art. 12, bekg. nr. 54 af 7. juli 1960 LTC, og flygtningekonventionen art. 12, bekg. nr. 55 af 24. november 1954 LTC.

Jfr. Jägerskiöld i Sv.J.T. 1955.529 ff og Pålsson, Marriage and Divorce in comparative conflict of laws, 1974 81 ff og 95 ff, sidstnævnte sted især om lovvalgsproblemer som følge af, at den stat, til hvis ret der henvises, har flere retssystemer.

KAPITEL 12

De nordiske konventioner

Det nordiske samarbejde på den internationale privat- og procesrets område begyndte i *1861* med konventionen af 25. april 1861 mellem Danmark og Sverige om gensidig fuldbyrdelse af domme, bekg. af 13. juni 1861, jfr. den såkaldte *mellemrigslov* af 19. februar 1861. Et forsøg på at inddrage Norge i samarbejdet lykkedes ikke, før det almindelige nordiske lovgivningssamarbejde begyndte. Derimod var Island omfattet af samarbejdet fra begyndelsen.

Mellemrigsloven foreskrev umiddelbar fuldbyrdelse af domme, der bestemte andet end straf. Den indeholdt enkelte værnetingsregler og en regel om virkningen af konkurs. Konventionen afløstes af konventionerne om inddrivelse af underholdsbidrag af 1931 og om anerkendelse og fuldbyrdelse af domme af 1933.

Af senere konventioner kan nævnes konventionen af 7. juli 1887 om fuldbyrdelse af domme vedrørende sagsomkostninger, der afløstes af Haagercivilproceskonventionen, som senere er suppleret af den nordiske konvention om anerkendelse og fuldbyrdelse af domme. Endvidere konventionerne af 5. oktober 1907 og 27. november 1909 om ægteskabsbetingelser og konsularægteskaber. Den førstnævnte konvention afløstes af ægteskabskonventionen, mens den sidstnævnte stadig er i kraft, jfr. ndf. kap. 15 I A.

Forsøg på samarbejde blev gjort i forbindelse med udarbejdelsen af myndighedsloven. Betænkningen indeholdt et udkast, der tog sit udgangspunkt i Haagerkonventionerne om værgemål og umyndiggørelse, jfr. Udkast til lov om umyndighed og værgemål, 1921, 113 ff. Udkastet blev kun til lov i Sverige.

Et forsøg blev også gjort i forbindelse med adoptionsloven, jfr. Udkast til lov om adoption, 1913, 49 ff. Disse regler blev kun vedtaget i Sverige og Norge. Endvidere er der udarbejdet et første udkast vedrørende faderskab til børn uden for ægteskab, bet. 126/

1955, 107 ff, men arbejdet herpå er stillet i bero. Om afgørelser om forældremyndighed, jfr. NU 1967:4.

I forbindelse med afslutningen af den *nordiske familieretskommissions* arbejde med udarbejdelse af ensartede love omkring 1930 blev det fundet ønskeligt at skabe fælles international privatretlige regler til løsning af lovkonflikter på det forholdsvis begrænsede område, hvor retsenhed ikke var skabt. Dette var især nødvendigt, fordi de nordiske lande ikke fulgte samme principper ved lovvalget inden for personalstatuttet. Danmark, Norge og Island hylder domicilprincippet, hvorimod Sverige og Finland er tilhængere af nationalitetsprincippet. Mens retsenheden iøvrigt var gennemført ved vedtagelse af love i hvert af landene uden konventionsgrundlag, fandt man det naturligt for at sikre enhedsbedømmelsen at gennemføre lovvalgsreglerne i konventionsform.

De nordiske konventioner dækker ægteskab, adoption og værgemål, 1931, arv og dødsboskifte, 1935, anerkendelse og fuldbyrdelse af domme og retsforlig, 1933, inddrivelse af underholdsbidrag, 1931, og konkurs, 1934. De enkelte konventioner er omtalt i forbindelse med de pågældende emner.

Konventionerne *gælder alene i forholdet mellem de nordiske lande indbyrdes* og giver således ikke ensartede lovvalgsregler, der gælder generelt. Ved hjælp af særlige kriterier for konventionernes anvendelse udskilles anvendelsesområdet fra det område, hvor de enkelte nordiske landes almindelige lovvalgsregler skal benyttes. Konventionernes lovvalgsregler er blevet til på grundlag af kendskab til den materielle ret i de enkelte nordiske lande og til de konflikter, som dens anvendelse kan give anledning til. Specielt har den omfattende retsenhed muliggjort en række kompromiser mellem domicil- og nationalitetsprincipperne og ligeledes muliggjort anvendelse af lex fori i langt større udstrækning, end det ellers ville være naturligt. Det er derfor *normalt ikke muligt at drage analogislutninger* fra konventionsreglerne til den almindelige internationale privatret, hvor opstillingen af generelt anvendelige kollisionsnormer vanskeliggøres ved ukendskab til indholdet af de retssystemer, der vil være inddraget i den enkelte sag.

En konsekvens af den anvendte fremgangsmåde er, at ændringer i den materielle ret ofte vil gøre ændringer i konventionerne nødven-

dige. Af denne og andre årsager er konventionen om inddrivelse af underholdsbidrag ændret i 1953 og 1962, ægteskabskonventionen i 1953, 1969 og 1974.

Med hensyn til *kriterierne for anvendelsesområdet* må der sondres mellem reglerne om anerkendelse og fuldbyrdelse og regler om lovvalg og kompetence.

Reglerne om anerkendelse og fuldbyrdelse angår alene afgørelser, der har deres oprindelse i et nordisk land. Som hovedregel er imidlertid alle sådanne afgørelser omfattet, uanset om de angår personer, der har deres domicil i eller nationale tilknytning til et nordisk land eller ej.

Med hensyn til *kompetence og lovvalg* er hovedreglen derimod, at konventionerne kun finder anvendelse på personer, der er domicileret i og nationalt knyttet til et nordisk land. Konkurskonventionen tillægger dog ikke nationaliteten betydning.

Den dobbelte begrænsning til personer, der er domicileret i og nationalt knyttet til Norden, hænger dels sammen med, at landene som nævnt ikke er tilhængere af samme tilknytning inden for personalstatuttet. Dels hænger afgrænsningen sammen med Sveriges medlemskab på tidspunktet for indgåelsen af de nordiske konventioner af en række Haagerkonventioner, der umuliggjorde de nordiske konventioners anvendelse på andre end nordiske statsborgere.

Enkelte undtagelser fra henholdsvis domicil- og nationalitetskravet findes imidlertid, især i forbindelse med anvendelsen af reglerne om indgåelse og opløsning af ægteskab.

Som almindelig regel gjaldt endvidere indtil den sidste ændring af ægteskabskonventionen, at *kun et nordisk lands ret kunne blive anvendelig* i kraft af konventionernes lovvalgsregel. Om fravigelsen fra dette princip i ægteskabskonventionen, jfr. Philip i TfR 1965.322 ff.

Philip i Recueil des Cours 1959 I. 247 ff og 252 ff; Å. Backström i TJFF 1949.291 ff; Viggo Bentzon i TfR 1934.336 ff; Viggo Bentzon og K. Hammerich i Revue critique 1934.855 ff; J.-D. Bloch i Rabels Z 1934.627 ff; O. A. Borum i UfR 1930 B.113 ff; Birger Ekeberg i Sv.J.T. 1929.508 ff; H. Federspiel i NTIR 1930.92 ff, 190 ff og 279 ff; E. Hambro i Journal Clunet 1957.908 ff; H. Munch-Petersen i UfR 1934 B.1 ff; S. von Numers i TJFF 1933.21 ff; B. Palmgren i TJFF 1935.133 ff; Höglunds votum i NJA 1969.301; Walin, Kommentar till Föräldrabalken, 2. udg. 1971; Pålsson, Marriage and divorce in comparative conflict of laws, 1974.

SPECIEL DEL

Personalstatuttet

KAPITEL 13

Personalstatuttet i almindelighed

I personalstatuttet beskæftiger den internationale privatret sig med de *person-, familie- og arveretlige spørgsmål.* Personalstatuttet er altså *overbegreb* for den internationale personret, familieret og arveret.

Begrebet benyttes imidlertid *også som betegnelse for en persons tilhørsforhold* i international privatretlig henseende. De relevante tilknytninger er især personernes domicil, nationalitet og opholdssted. I dansk international privatret ligesom i norsk, islandsk, engelsk og amerikansk og i de lande, der er eller har været tilknyttet det engelske imperium, er domicilet fremherskende, mens de øvrige lande lægger hovedvægten på nationaliteten. Vi taler derfor om en persons domicillov, som hans personalstatut, mens man i Sverige benytter det samme begreb om hans nationale lov. Jfr. iøvrigt O. A. Borum, Personalstatuttet efter dansk og fremmed ret, der indeholder en behandling af dansk, tysk, engelsk og fransk international person-, familie- og arveret.

På personalstatuttets område er dansk international privatret på mange felter *delt i to dele,* nemlig de regler, der gjælder *i forholdet mellem de nordiske lande* i henhold til de særlige mellem disse lande indgåede konventioner, jfr. kap. 12 og *de regler, der gælder iøvrigt.* Afgørende for, *om det ene eller det andet sæt regler skal anvendes,* er som hovedregel de involverede personers nationale tilknytning til et nordisk land i forbindelse med bopæl i et nordisk land.

Men må endvidere være opmærksom på, at reglerne i art. 12 i konventionerne om *statsløse og flygtninge* muligvis indeholder mindre fravigelser fra de almindelige regler, jfr. ovf. kap. 1 II C. Konventionerne er ganske vist ikke gennemført som intern ret i Danmark, men bør formentlig alligevel lægges til grund i kraft af almindelige retsgrundsætninger.

Personalstatuttet

På personalstatuttets område er der indgået en række *internationale konventioner,* hvoraf imidlertid kun få er ratificeret af Danmark. De vil blive omtalt i de respektive forbindelser.

Fremmedrettens regler opstiller en række betingelser for og begrænsninger i udlændinges, personers og selskabers, udøvelse af virksomhed i Danmark og ret til at eje fast ejendom her. Som i kap. 1 nævnt er der tale om materielle danske retsregler, oftest af offentligretlig karakter, der altid og kun finder anvendelse i Danmark. De kan siges at begrænse udlændinges handleevne i specielle henseender og supplerer forsåvidt de mere almindelige regler i den internationale personret.

Om personers etableringsret findes en Europarådskonvention af 13. december 1955, bekg. nr. 22 af 27. maj 1961. Om udlændinges retsstilling, jfr. i øvrigt lov om udlændinges adgang til landet nr. 344 af 22. juni 1973. En redegørelse for en række fremmedretlige regler vedrørende selskaber findes i Philip, Studier i den internationale selskabsrets teori, kap. 8 særlig 180 ff, jfr. også Gundersen i TfR 1970.1 ff og ndf. kap. 25 I, samt Nordisk Udredningsserie 16/70 og G. Petrén m.fl. i NAT 1970.222 ff.

De almindelige fremmedretlige regler modificeres i forholdet til EF af de i EF-traktaten indeholdte eller i medfør af den udstedte regler og de i tilslutning hertil gennemførte danske regler. Herom henvises til EF Karnov og den relevante lovgivning.

KAPITEL 14

Personretten

Her skal først og fremmest reglerne om personers kontraktshabilitet og om værgemål behandles. Andre regler om personers habilitet behandles i forbindelse med de pågældende emner, f.eks. testationshabilitet i arveretten, habilitet ved indgåelse af ægteskab eller ægtepagt i familieretten.

Med hensyn til *retsevnen* er det kun sjældent, at dette spørgsmål dukker op i praksis. Som eksempler nævnes ofte slaveri, medlemskab i munkeordner o.l., f.eks. om en slave kan være arving, om en munk kan gifte sig, etc. Sådanne fremmede regler, der generelt frakender en person evne til at være subjekt i retsforhold, vil ikke blive anvendt som generelle her i landet, hvadenten de findes i den pågældendes personalstatut eller i lex causae for det pågældende retsforhold, men man vil i det enkelte tilfælde prøve, om personalstatuttet eller lex causae skal finde anvendelse, og om reglen bør finde anvendelse i den pågældende relation eller bør reproberes.

Spørgsmålet har særlig også været rejst i relation til selskabers behandling uden for deres hjemland, hvor der imidlertid nærmest må siges at være tale om regler af fremmedretlig karakter, jfr. endvidere ndf. kap. 25 I om anerkendelse af selskaber.

I det følgende vil først reglerne om handleevne og værgemål uden for de nordiske konventioner blive behandlet, derefter de særlige nordiske regler og endelig enkelte andre spørgsmål.

Jfr. J. Guinand, Les conflits de lois en matière de capacité, 1970; Lauterbach, Vorschläge und Gutachten zur Reform des deutschen internationalen Personen- und Sachenrechts; Glenn, La capacité de la personne en droit international privé français et anglais, 1975.

I. KONTRAKTSHABILITET

A. I ALMINDELIGHED

En persons kontraktshabilitet afgøres principielt efter *loven i det land, hvor han er domicileret.* Dette gælder, hvadenten han er domicileret her i landet eller i udlandet, og uanset hvor kontrakten er indgået, hvad der er kontraktens genstand, og hvor denne genstand befinder sig. Jfr. UfR 1871.734 SH, 1871.949 LOHS, 1886.49 U og 1923.455 Ø, smlgn. også UfR 1921.571 Ø om den personlige myndighed. I det følgende vil betydningen af denne regel blive behandlet *i relation til mindreårige,* mens dens betydning i relation til umyndiggjorte vil blive behandlet sammen med de øvrige spørgsmål herom under II B.

Domicillovens herredømme betyder, at den, der, mens han endnu er umyndig i henhold til sin hidtidige domicillov, *skifter domicil* (statutforandring) til et land, efter hvis lovgivning han er myndig, *i og med domicilskiftet bliver myndig,* jfr. UfR 1871.949 LOHS, 1879.793 V, 1891.1178 U, 1908.456 V og 1923.455 Ø. I og for sig skulle, da det er den nuværende bopæl, man lægger vægt på, også flytning fra et land, hvor man er blevet myndig, til et land, efter hvis lovgivning man ville være umyndig, indebære, at det sidstnævnte lands regler måtte finde anvendelse, jfr. UfR 1886.49, 1887.660 LOHS. Reglen kan imidlertid virke hård i visse tilfælde, jfr. Borum, Personalstatuttet 395, Lovkonflikter 101 f. Borum antager derfor i analogi af ml. § 67, jfr. også om protokollen til den nordiske ægteskabskonvention ndf. IV b, at en *allerede opnået myndighed bevares* uanset flytningen. Spørgsmålet er tvivlsomt, jfr. Broch i Lov og Rett 1969.257 ff og næppe særlig praktisk.

Mens nyere praksis har lagt sig fast på domicilprincippet, henholdt ældre retspraksis sig til lex loci contractus, formentlig i egenskab af kontraktstatut, jfr. nærmere Borum, Personalstatuttet 389 ff. Kontraktsstedet og kontraktstatuttet spiller stadig en afgørende rolle i engelsk-amerikansk ret.

Man har dog i dansk ret ment at burde gøre en vis *modifikation* i anvendelsen af domicilprincippet *til fordel for kontraktsstedets lov.* I forbindelse med de nordiske forhandlinger om myndighedsloven udarbejdedes på svensk initiativ et international privatretligt lov-

udkast, baseret på Haagerkonventionerne af 1902 og 1905 om umyndighed og værgemål, jfr. Udkast til lov om umyndighed og værgemål 1921.113 ff. Her foreslog man, 118 jfr. 132 og 149 ff, en regel, hvorefter *en person, der efter sit hjemlands lov er umyndig, dog skal være bundet* ved en retshandel, som han har *indgået her i landet, dersom han ville være bundet af den, hvis dansk ret fandt anvendelse* på myndighedsspørgsmålet, *og medkontrahenten var i god tro.* Denne regel, der blev indført i svensk lovgivning, jfr. lov 8. juli 1904 kap. 4 § 5 stk. 2, jfr. om norsk ret Broch i Lov og Rett 1969.253 ff, antages at gælde i dansk ret uden lovhjemmel. Den har ikke hidtil haft synderlig praktisk betydning, men kan få det i forbindelse med sænkningen af den danske myndighedsalder til 20 år. Reglen, der er begrundet i hensynet til omsætningens beskyttelse, gør brud på lighedsgrundsætningen, idet den giver dansk ret en videregående kompetence end fremmed ret har i den modsatte situation, hvor en her bosat person har indgået en retshandel i udlandet. Her vil danske domstole udelukkende bringe dansk ret i anvendelse. Lando har dog gjort sig til talsmand for også at bringe reglen i anvendelse i disse tilfælde, Kontraktstatuttet 352 ff, jfr. også Broch i Lov og Rett 1969.256, jfr. iøvrigt ndf. om vxl. § 70 og chl. § 58.

Reglen finder alene anvendelse på kontrakter indgået ved personlig nærværelse her i landet, og den lægger alene vægt på stedet, hvor kontrakten er indgået, ikke på hvilken lov der iøvrigt finder anvendelse på kontrakten. Medkontrahenten vil dog næppe være i god tro, hvis kontrakten er af en sådan art, at det ikke er dansk ret, der skal anvendes, jfr. Broch i Lov og Rett 1969.255. *Om medkontrahenten er i god tro,* må bero dels på hans kendskab til den umyndiges bopæl, dels på hvilke krav man under hensyn til kontraktens art og betydning kan stille til ham om fremskaffelse af oplysninger om den anden part, jfr. udkastet 150 f og Borum, Personalstatuttet 387 f.

Det ndf. kap. 21 I omtalte foreløbige udkast til EF-konvention om obligationsretlige lovvalgsregler indeholder i art. 20 en tilsvarende regel, hvorefter en person ikke kan gøre umyndighedsindsigelsen gældende overfor den, der i god tro antager, at den umyndige er myndig ifølge indgåelsesstedets lov. Reglen gælder, uanset hvor kontrakten er indgået.

Selvom myndighedsalderens indtræden efter dansk ret sker på et bestemt tidspunkt, følger det af reglerne i ml. §§ 35–42, at der i en række forskellige relationer gøres undtagelse herfra. En person kan i virkeligheden i bestemte tilfælde siges at have opnået myndighed på et tidligere tidspunkt. I det omfang, noget lignende er tilfældet efter den pågældende fremmede domicillov, der finder anvendelse på hans forhold, må der tages hensyn hertil ved afgørelsen af, om han efter denne lov har været habil til at indgå aftalen. Kan således en 14-årig efter sin domicillov råde over sit selverhverv, kan han det også her i landet.

Dette har også betydning i forbindelse med den ovf. omtalte modifikation i domicillovens anvendelse. Skal man efter domicilloven være 18 år for at råde over sit selverhverv, må kravet herom vige over for den godtroende medkontrahent, når kontrakten indgås her i landet af en 16-årig, der er domicileret i udlandet.

Reglen om, at kontraktshabiliteten bedømmes efter den pågældendes domicillov, udtømmer dog næppe umyndighedsproblemerne. Hermed er det blot afgjort, at man lægger den fremmede domicillov til grund ved bedømmelsen af den pågældendes status. Denne lov må, jfr. ndf. III, også anvendes ved afgørelsen af, hvem der kan handle i den umyndiges sted, og hvad der gælder i det interne forhold mellem værgen og den umyndige. Hvilken lov der skal anvendes på virkningerne af, at den pågældende er umyndig, f.eks. på sådanne spørgsmål, som er behandlet i ml. §§ 44 og 45, er mere tvivlsomt. Det er muligt, at der i denne forbindelse må tillægges kontraktstatuttet en vis betydning ved siden af den umyndiges personalstatut.

B. SÆRLIG OM VEKSEL- OG CHECKFORPLIGTELSER

Spørgsmål om kontraktshabiliteten er omtalt i *veksellovens § 79* og *checklovens § 58*. Ifølge disse bestemmelser er hovedreglen, at *udlændinges* – d.v.s. udenlandske statsborgeres – *evne til at indgå veksel- og checkforpligtelser skal bedømmes efter deres nationale lov*. Anvendelsen af nationalitetsprincippet i stedet for domicilprincippet hænger sammen med, at veksel- og checklovgivningen er baseret på Genevekonventionerne af 1930 og 1931 om veksler og

checks. Majoriteten af de deltagende lande var tilhængere af nationalitetsprincippet.

De to lovreglers indhold viser i flere henseender deres karakter af kompromis. Som nævnt drejer bestemmelsen sig alene om udenlandske statsborgeres habilitet. For *danske statsborgeres* vedkommende opretholdes den ulovbestemte ordning, hvorefter habiliteten bedømmes efter domicilloven, uanset hvor de er bosat, her eller i udlandet. Heller ikke *statsløse* er omfattet af reglen.

Endvidere angår reglerne *alene evnen til at påtage sig veksel- og checkforpligtelser. I det underliggende retsforhold* er det fortsat den pågældendes *domicillov,* der er afgørende.

Endelig indeholder reglerne som omtalt ovf. kap. 4 en *renvoiregel,* hvorefter den nationale lovs henvisning i sin internationale privatret til en anden lovgivning end statsborgerlovgivningen skal tages til følge. Det kan især være en henvisning til domicilloven eller til lex loci contractus.

Iøvrigt indeholder de to regler i stk. 2 en *modifikation til fordel for lex loci contractus,* som samtidig betyder en væsentlig indrømmelse til domicilprincippet, fordi de fleste veksel- og checkforpligtelser vil blive indgået der, hvor man er bosat. Det foreskrives her, at en udlænding, som efter sin nationale lov eller efter den lov, som denne henviser til, mangler evnen til at påtage sig en veksel- eller checkforpligtelse, alligevel er bundet af forpligtelsen, hvis han har indgået den i et land, efter hvis lovgivning han ville have haft evne til at forpligte sig. Hvis derfor en 20-årig, hvis nationale lov foreskriver 21 år som myndighedsalder, indgår en vekselforpligtelse i et land med 20 års myndighedsalder, er han forpligtet.

Reglen forudsætter *personlig tilstedeværelse* i det land, hvis lovgivning skal anvendes som lex loci contractus. Den afviger i to henseender fra den modifikation i domicilprincippet, som i almindelig dansk international privatret gøres til fordel for lex loci contractus, jfr. ovf. A. For det første stilles der *ikke noget krav om god tro hos medkontrahenten.* For det andet gælder denne regel, *uanset hvor forpligtelsen er indgået,* her eller i udlandet. Der er altså for det område, som reglen dækker – udlændinges habilitet – tale om en fuldstændig kollisionsnorm, der beskytter omsætningen såvel i udlandet som i Danmark.

For *danske statsborgeres* vedkommende må det vistnok antages, at *modifikation* i domicilprincippet til fordel for lex loci contractus kun kan gøres, *når* veksel- eller check*forpligtelsen er indgået her i landet.*

Jfr. iøvrigt Helper, Vekselloven og checkloven af 1932, Federspiel i NTIR 1931.102 ff og Lyngsø, Check- og veksellovene.

II. UMYNDIGGØRELSE OG LAVVÆRGEMÅL

A. DOMSTOLSKOMPETENCE OG OPHØR AF UMYNDIGGØRELSE

De danske domstole er kompetente i sager om umyndiggørelse og lavværgemål, når den pågældende, der ønskes umyndiggjort eller sat under lavværgemål, er *indlænding i processuel forstand,* rpl. §§ 458 og 464, jfr. UfR 1937.432 Ø og 1957.666 Ø i noten og ovf. kap. 10 III om, hvad der forstås ved processuel indlænding. En person, der er domicileret i udlandet, kan derimod ikke umyndiggøres ved dansk domstol, selvom han har dansk indfødsret. Derimod må der uanset en persons domicil, når der er behov derfor, kunne beskikkes en værge ad hoc i henhold til ml. § 59, jfr. J.M. Skr. nr. 35 af 11. februar 1924, Borum, Personalstatuttet 406 m. note 6, Harbou, Behandling af Dødsbo og Fællesbo, 2. udg. 160, J.M. 2. kt. 1951. 114[130], Y 6807/1922 og H 5984/1934.

Med hensyn til *ophævelse* af umyndiggørelse og lavværgemål beror kompetencen ifølge rpl. § 466 ligeledes principielt på den pågældendes stilling som processuel indlænding. Danske domstole antages dog alene at kunne ophæve afgørelser om umyndiggørelse og lavværgemål, *som de selv har truffet,* jfr. UfR 1930.515 Ø, jfr. dog ndf. om den nordiske konvention. Dette skulle dog ikke give anledning til vanskeligheder, da en *fremmed afgørelse må antages at miste sin betydning,* i hvert fald her i landet, i det øjeblik den pågældende bliver domicileret her. Det udelukker naturligvis ikke anvendelse af reglerne i ml. §§ 64 og 65.

Tilsvarende må en *dansk afgørelse antages at miste sin betydning* ved den pågældendes erhvervelse af domicil i udlandet, jfr. Borum, Personalstatuttet 407, smlgn. dog UfR 1929.121 V. Værge- og overformynderibestyrelse her i landet må derfor ophøre, jfr. J.M.X.

7428–29–1921 og J.M. 1. kt. M 356–1937, men cfr. J.M. 2. kt. 1961.114[281], hvor man lagde vægt på, at umyndiggørelsen anerkendtes i Mexico, hvortil den umyndiggjorte var flyttet. Imidlertid er der ved en tilføjelse i 1932 til rpl. § 466 skabt kompetence til at ophæve et her i landet afsagt dekret over en person, der ikke længere er domicileret her i landet, med henblik på tilfælde hvor der er behov derfor for at skabe klarhed om retstilstanden.

B. LOVVALG OG ANERKENDELSE

Med hensyn til selve umyndiggørelsen og dens ophævelse anvender danske domstole alene *dansk ret*. Derimod kan *en i udlandet foretagen umyndiggørelse* tænkes at have *virkninger her*.

For at en udenlandsk umyndiggørelse skal anerkendes her, må den være dekreteret af en myndighed, som er kompetent efter danske regler, og iøvrigt *opfylde de almindelige betingelser for anerkendelse* af udenlandske afgørelser. Det er muligt, at man kan gå det skridt videre at anerkende en afgørelse, afsagt af et andet lands myndigheder, når den anerkendes i domicillandet, jfr. Broch i Lov og Rett 1969.259.

Anerkendelsen indebærer, at myndighedsindsigelsen kan gøres gældende ved danske domstole. Spørgsmålet er, *om der må gøres en* lignende *modifikation* som ved mindreårige i tilfælde, hvor der er kontraheret her i landet, og medkontrahenten er i god tro med hensyn til umyndiggørelsen. Dette antages af Borum, Personalstatuttet 409, Lovkonflikter 104, der henviser til det tidligere omtalte lovudkast § 13, Udkast 1921.124, jfr. 156 ff. Som påvist af Broch i Lov og Rett 1969.259 ff er det bærende synspunkt her ikke forskellen mellem dansk og udenlandsk umyndighedsgrundlag, men selve kendskabet til umyndiggørelsen. Her er risikoen for den danske medkontrahent næppe større, hvadenten den pågældende er umyndiggjort her eller i udlandet, medmindre han tror, han er bosat her og ved en undersøgelse har konstateret, at der ikke er lyst umyndiggørelsesdekret, eller årsagen til umyndiggørelsen er en her i landet ukendt, smlgn. f.eks. UfR 1939.919 Ø. Kun i disse tilfælde synes der derfor at kunne gøres modifikation i hovedreglen om at anerkende den fremmede umyndiggørelsesindsigelse her. Ved *fast ejen-*

dom, der er beliggende i Danmark, må der dog altid være sket tinglysning, for at umyndiggørelsesindsigelsen skal kunne gøres gældende over for en godtroende. Det gælder, uanset hvor og med hvem kontrakten er indgået.

Med hensyn til anerkendelsens virkninger må der formentlig her som ved mindreårige lægges en vis vægt på kontraktstatuttet.

Jfr. iøvrigt Dutoit i Revue critique 1967.465, Walin, Kommentar till Föräldrabalken, 2. udg. 1971.

III. VÆRGEMÅL

Det er naturligt at behandle *værgemål* i dette kapitel på grund af den nære sammenhæng mellem kontraktshabiliteten og værgens stilling. Umyndighed og værgemål i den internationale privatret ses som så nært sammenhængende, at de normalt må være underkastet samme lands ret.

Mens forældremyndighed og værgemål i dansk ret er klart adskilt ved de til de to stillinger knyttede opgaver, er adskillelsen ikke altid lige klar i fremmed ret. Det kan derfor i et vist omfang give anledning til vanskeligheder, når de to problemkredse i dansk international privatret behandles adskilt.

Også i forholdet til beskyttelsesforanstaltninger over for børn af offentligretlig karakter kan der opstå afgrænsningsvanskeligheder.

Her vil alene værgemål i dansk rets forstand, altså værgens bestyrelse af formuen og handlen på den umyndiges vegne, blive behandlet. I det omfang, fremmede regler kan tænkes anvendt, er det altså alene regler af denne art, der tænkes på. Selvom de samme fremmede regler efter deres indhold finder anvendelse også på andre spørgsmål, der angår den umyndige, er dette uden betydning for os. Med kvalifikationsteoriens terminologi kan man sige, at vi ved den sekundære kvalifikation udskiller disse sider af de fremmede regler og alene interesserer os for den side af dem, der vedrører formueforholdene.

Spørgsmål, der vedrører et barns eller en umyndiggjorts personlige forhold, hvad enten der er tale om den privatretlige eller offent-

ligretlige side deraf, behandles i familieretten, jfr. nærmere kap. 17 og 19.

Reglerne om værgemål bestemmes af *den umyndiges domicillov*. Dansk ret afgør således, hvem der er værge for personer, der er bosat her, hvem der kan eller skal beskikkes som værge, tilsynet med værgens virksomhed, reglerne for hans beføjelser og pligter og for værgemålets ophør. Kun en af dansk myndighed foretagen beskikkelse anerkendes.

Omvendt beskikkes principielt ikke værge for personer, der er bosat i udlandet, men dette overlades til domicillandets myndigheder. De danske myndigheder vil heller ikke føre noget tilsyn med et sådant værgemål, selvom der er værdier her i landet, jfr. J.M. 2. kt. 1951.114[152], hvorefter salg af fast ejendom her tilhørende et i udlandet bosat barn ikke krævede tilladelse af pupilautoriteterne og J.M. 1. kt. Z 29[138] 1949. Domicillandets lovgivning er i det hele afgørende i alle forhold værgemålet vedrørende. Skal der udbetales beløb herfra til den umyndige, afgør således hans domicillov, hvem der kan kvittere for modtagelsen, jfr. J.M. 2. kt. 1959.114[121] om udbetaling af erstatning for tab af forsørger, jfr. også J.M. 2. kt. 1957.114[175] og 1955.114[3]. Kan skifteretten ikke komme til at udbetale midlerne til rette vedkommende, må de indsættes i overformynderiet, jfr. J.M. 2. kt. 114[184] 1960. Om et af moderen på sit barns vegne afgivet arveafkald er gyldigt, må bero på barnets domicillov, jfr. J.M. 1. kt. K 1878/1935. Derimod kan værgen ikke give tilladelse til privat skifte i strid med skiftelov § 5, selvom han er kompetent dertil efter domicilloven, jfr. UfR 1907.692 LOHS.

Domicilbegrebet er i princippet den internationale privatrets. Det er dog utvivlsomt, at hvor danske domstole er kompetente til at umyndiggøre, jfr. ovf. II, kan der også beskikkes en værge her, og værgemålet vil være underkastet dansk ret.

I et vist omfang må en *streng fastholden ved domicilprincippet* imidlertid *opgives*. Det er ovf. nævnt, at beskikkelse i henhold til ml. § 59 af *ad hoc værge* antages at kunne ske også for personer, der ikke er bosat her. På et sådant værgemål må dansk ret finde anvendelse.

Endvidere har man beskikket værge for *danske i udlandet bosatte* personer, når *myndighederne i domicillandet har erklæret sig in-*

kompetente på grund af den pågældendes nationalitet, samt i enkelte andre tilfælde, især hvis der er *formue her i landet,* jfr. J.M. 1. kt. G 2472/1932, E 2277/1930, jfr. iøvrigt Borum, Personalstatuttet 398 ff og J.M. 1. kt. X 491[1921]. Det fornødne grundlag for en sådan værgebeskikkelse findes i ml. § 17 stk. 2. Værgebeskikkelsen foregår principielt på det sted, hvor den umyndige bor eller i mangel af bopæl opholder sig. I særlige tilfælde kan justitsministeren dog bestemme, at værgebeskikkelsen finder sted andetsteds, og det kan netop være aktuelt, hvor han bor i udlandet. Disse muligheder for værgebeskikkelse for danske statsborgere i udlandet udvider ikke kompetencen til at umyndiggøre.

Det må som hovedregel antages, at en *person, der er bosat i udlandet,* medmindre han er knyttet til en dansk diplomatisk eller konsulær mission, *ikke kan beskikkes som værge,* jfr. Borum, Personalstatuttet 401 ff. J.M. 2. kt. 1951 114[159 eller 152], 1961, 110[152] og J.M. skr. nr. 170 af 12. aug. 1937, Min.Tid. A, men cfr. J.M. 0. 1591/1939 om beskikkelse af en hollandsk advokat som værge ad hoc under en faderskabssag i Holland. Derimod gælder reglerne om født værgemål, uanset hvor forældrene er bosat, jfr. J.M. 2. kt. 1951.114[152]. Tilsynet med den i udlandet bosatte værge ligger hos de danske myndigheder.

Også i en anden henseende må domicilprincippet fraviges. Hvis en person, der er bosat uden for Danmark, er underkastet værgemål i det land, hvor han er statsborger, men er bosat uden for dette, og bopælslandet anerkender værgemålet i statsborgerlandet, må vi sikkert også gøre det. Det kan blive aktuelt, hvor den umyndige skal repræsenteres i en retssag, et dødsbo, et forretningsanliggende, ved indgåelse af ægtepagt, o.l.

IV. DEN NORDISKE ÆGTESKABSKONVENTIONS REGLER

Den nordiske konvention om ægteskab, adoption og værgemål indeholder i afsnit 3 bestemmelser med overskriften værgemål. Bestemmelserne er imidlertid langtfra begrænsede til spørgsmål om værgemål, men angår alle spørgsmål vedrørende inhabilitet i formueretlig

henseende, herunder umyndiggørelse. Reglerne finder udelukkende anvendelse på statsborgere i de nordiske lande, som er bosat i et af disse. Til trods for forskellen i tilknytningsprincip inden for personalstatuttet i de nordiske lande bygger reglerne om værgemål alene på domicilprincippet.

Uanset at afsnittet handler om andre spørgsmål end værgemål, er det med god grund, at man har givet det overskriften værgemål. Konventionen tager nemlig sit udgangspunkt i reglerne om kompetencen til at udpege værge og føre tilsyn med værgemål og behandler de øvrige problemer som afledt deraf. Dette system er formentlig inspireret af Haager-konventionerne, jfr. også familieretskommissionens udkast i Udkast til lov om umyndighed og værgemål 1921. 113 ff.

A. KOMPETENCE

Ifølge art. 14 hører værgemål under myndighederne i det land, *hvor den umyndige er domicileret, medmindre* værgemål *allerede udøves i en af de andre stater* ved født eller beskikket værge. At værgemålet hører under domicillandets myndigheder vil sige, at tilsynet med værgen påhviler dem. Ligeledes har myndighederne i det land, i hvilket en myndig person er domicileret, kompetencen til at umyndiggøre ham, medmindre dette allerede er sket i et af de andre lande.

Som en undtagelse fra domicilprincippet gælder ifølge art. 15, at hvis der er behov for beskikkelse af en ad hoc værge eller foretagelse af andre *midlertidige foranstaltninger,* så kan dette ske i en hvilken som helst af staterne.

Afgørelse om beskikkelse af værge og om umyndiggørelse træffes ifølge art. 16 i henhold til *lex fori.*

Reglen om, at værgemålet hører under domicillandets myndigheder, medmindre værgemål allerede udøves i en af de andre stater, må ses i sammenhæng med reglen i art. 18, hvorefter der kan ske en *overførsel af et værgemål* til en af de andre stater efter forhandling mellem vedkommende ministerier, hvis den umyndige har bosat sig i den anden stat eller det af andre grunde findes hensigtsmæssigt. Det kan f.eks. skyldes, at den umyndige har den største del af sin formue i en anden stat end den, hvor han er bosat.

Forholdet mellem art. 14 og art. 18 har givet anledning til nogen tvivl, bl.a. på grund af en formuleringsforskel mellem den dansknorske og den svenske tekst. Udgangspunktet må vistnok være værgens bopæl. *Værgemålet udøves, hvor værgen er bosat,* jfr. J.M. F. 5861.1931, hvorefter svensk ret skulle anvendes i et tilfælde, hvor en svensker, der var umyndiggjort i Sverige, nu var bosat i Danmark, mens værgen stadig boede i Sverige. Flytter værgen til et af de andre lande, udøves værgemålet nu der, og der er ikke behov for overførsel. Dette gælder, hvadenten både værgen og den umyndige flytter, jfr. J.M. 2. kt. 114[98] og 114[102] 1952, eller kun værgen flytter. Heri ligger en fravigelse af reglen om, at den umyndiges domicil er afgørende, men denne fravigelse synes klart forudsat i art. 14. Der er heller ikke behov for overførsel, hvis myndighederne i et land beskikker en værge, der er bosat i et af de andre lande, jfr. J.M. 2. kt. 1952.114[74].

Derimod er der behov for overførsel, når man ønsker, at værgemålet skal udøves i det land, hvor den umyndige er bosat, selvom værgen er bosat i et af de andre lande, hvadenten dette skyldes værgens eller den umyndiges flytning.[1]

Reglerne i art. 14 og art. 18 gælder alene om umyndige statsborgere, der er bosat i en anden stat end deres statsborgerland. Er en umyndig dansk bosat i Danmark, er det ligegyldigt, hvor værgen er bosat. Vi er uden for konventionen, og dansk rets almindelige regler gælder, jfr. J.M. 1. kt. M 1[19] 1937.

Hvor ønsket om, at tilsynet skal foretages af en anden myndighed end den ved konventionen udpegede, skyldes andet end domicilskifte, er en overførsel under alle omstændigheder nødvendig.

Ved overførsel må der ske beskikkelse af en værge, der er bosat i det land, hvortil overførslen sker. Dette gælder formentlig også, hvis den umyndige har en født værge, som altså må fratages værgemålet, jfr. J.M. G. 6416.1932 om en norsk pige, der boede i Danmark, medens faderen boede i Norge. Det bør påses, at det tidligere værgemål ophører samtidig med det nyes ikrafttræden.

1. Hvor et svensk barn er blevet adopteret i Danmark, har man antaget, at der var behov for overførsel, jfr. J.M.2.kt. 114[146]1951. Hvis det afgørende er, hvor værgen er bosat, skulle dette være overflødigt, idet adoptanten bliver værge i kraft af adoptionen.

B. UMYNDIGHEDENS VIRKNINGER

Ifølge art. 17 gælder om umyndighedens virkninger i formueretlig henseende og om værgens beføjelser *loven i den stat, hvor værgemålet udøves.* Principielt finder altså den umyndiges domicillov anvendelse, men det fremgår af det under A anførte, at det, hvor værgen og den umyndige på grund af overførsel af værgemålet eller af andre årsager er bosat i hver sit land, ikke vil være den umyndiges, men værgens bopæl, der vil være afgørende ved lovvalget.

Også i en anden henseende er der gjort undtagelse fra domicilprincippet. I Finland og Island fører henholdsvis ægteskab og skilsmisse til, at en mindreårig bliver myndig. Det er i en protokol til konventionen bestemt, at en person, der er blevet myndig på denne måde, men som stadig er under 21 år, ikke igen bliver umyndig ved at flytte til et af de andre lande.

Derimod indeholder konventionen *ingen undtagelse med hensyn til anvendelse af lex loci contractus* i tilfælde, hvor en umyndig, bosat i en af staterne, indgår aftale i en anden af staterne med den godtroende medkontrahent. En sådan regel ville på grund af lovgivningens ensartethed formentlig være overflødig.

Umyndighedens virkninger omfatter også sådanne spørgsmål som om gældsvedgåelse på en umyndiggjort arvings vegne er gyldig, jfr. J.M. F. 5861.1931.

Reglen om at loven i det land, hvor værgemålet udøves, finder anvendelse, betyder, at umyndiggørelse kan gøres gældende i de andre stater uden kundgørelse (tinglysning) der. Dog må der formentlig i alle tilfælde kræves tinglysning på fast ejendom efter de almindelige regler.

Der kan formentlig heller ikke kræves fornyet tinglysning i tilfælde, hvor stedet for værgemålets udøvelse flyttes fra et land til et andet.

Konventionens regler gælder ikke for veksel- og checkforpligtelser, hvor de ovf. I B omtalte regler i veksel- og checklovene finder anvendelse.

C. OPHÆVELSE AF UMYNDIGGØRELSE

Beslutning om ophævelse af umyndiggørelse træffes i den stat, hvor værgemålet udøves, forudsat at umyndiggørelsen er besluttet i en af de nordiske stater og den umyndiggjorte er statsborger i en af disse. Reglen finder anvendelse på nordiske statsborgere, også hvis disse på umyndiggørelsestidspunktet ikke var bosat i et af de nordiske lande, når blot de er det på ophævelsestidspunktet. Den finder også anvendelse på en nordisk statsborger, selvom han på umyndiggørelsestidspunktet ikke var borger i et af de nordiske lande, når blot han er det på ophævelsestidspunktet.

Reglerne i konventionen finder også anvendelse på det kun i Danmark kendte *lavværgemål*. Det er dog en forudsætning, at den pågældende på tidspunktet for lavværgemålets gennemførelse er bosat i Danmark og ikke allerede er umyndiggjort i en af de andre stater. På den anden side forhindrer lavværgemålet ikke, at der finder umyndiggørelse sted i en af de andre stater, hvis den pågældende skifter domicil til en af disse.

D. ANERKENDELSE

Ifølge art. 22 skal administrative og retskraftige judicielle afgørelser om beskikkelse af værge, umyndiggørelse, ophævelse af umyndiggørelse og gennemførelse af lavværgemål *anerkendes* som gyldige i de andre stater uden særlig stadfæstelse og og uden prøvelse af afgørelsens rigtighed eller dens forudsætninger med hensyn til bopæl eller statsborgerret i en af de nordiske stater. I det omfang, der kan blive tale om fuldbyrdelse af sådanne afgørelser, finder reglerne i den nordiske domskonvention om fuldbyrdelse anvendelse, jfr. domskonventionen art. 10, anordningen § 17 nr. 1.

Jfr. Gaarden, Myndighedsloven, 105 og Philip i Recueil des Cours, 1959 I 301 ff, Walin, Kommentar till Föräldrabalken, 2. udg. 1971.

V. NAVNEFORANDRING

Udgangspunktet er også her *domicilprincippet*. Navneforandring meddeles her bosatte personer uanset nationalitet. Dog vil man vistnok, når det drejer sig om her bosatte svenske statsborgere, på grund af Sveriges anvendelse af nationalitetsprincippet høre de svenske myndigheder, om navnet ville kunne gives i Sverige, jfr. J.M. 1. kt. C 170[189] 1954 og Ø 170[1337] 1951, som ganske vist begge ligger før den nye fællesnordiske navnelov af 1961.

Domicilprincippet fraviges imidlertid til fordel for *i udlandet bosatte danske statsborgere,* der på grund af bopælslandets anvendelse af nationalitetsprincippet ikke kan få navneforandring i deres bopælsland. Det gælder f.eks. danske, der er bosat i Sverige, jfr. J.M. 1. kt. V 758.1946, jfr. også F 2543.1931 om tilladelse til en hollandsk gift, dansk kvindes barn af et tidligere ægteskab til at bære den nye ægtemands navn.

En i udlandet givet navneforandring *anerkendes* her i landet, når den er givet ved offentligt dekret, og den pågældende er bosat i det land, der har truffet beslutningen, jfr. J.M. 1. kt. N 4422.1938.

Jfr. iøvrigt E. S. Selmer i NIR 1965.180 og bet. 254/1960.51.

VI. BORTEBLEVNE

Ifølge lov om borteblevne § 8 kan sag om dødsformodningsdom anlægges her i landet, hvis den borteblevnes sidst bekendte bopæl eller, hvis han ingen sådan havde, hans sidst bekendte opholdssted var her i landet. Reglen svarer til det processuelle domicilbegreb, jfr. ovf. kap. 10. III F.

Var han ikke processuel indlænding, kan der dog anlægges sag her i to tilfælde. For det første kan den borteblevne ægtefælle anlægge sag her, hvis han er bosat her, og enten nu har eller ved ægteskabets indgåelse havde dansk indfødsret.

For det andet kan der anlægges sag her, hvis den borteblevne ejer formue her. Dommen i denne sag har imidlertid i modsætning til, hvad der gælder i de andre tilfælde, kun virkning med hensyn til formuen her i landet.

Jfr. iøvrigt Borum-Trolle, Lov om Borteblevne 20 ff, Michaeli i Sv.J.T. 1946.456 ff, Rosén i Sv.J.T. 1959.43 ff, Kelly og Varsanyi i ICLQ 1971.535.

VII. HAAGERKONVENTIONEN AF 1961

Om *Haagerkonventionen af 1961* om beskyttelse af mindreårige, der også angår disses formue, jfr. ndf. kap. 17.

Familieretten

KAPITEL 15

Ægteskabs indgåelse og opløsning

Litteratur: Bergmann-Ferid, Internationales Ehe- und Kindschaftsrecht; Borum, Personalstatuttet; Dorenberg, Hinkende Rechtsverhältnisse im internationalen Familienrecht; Hornslet, Danielsen og Hermann, Ægteskabsloven, 1970; Hurwitz-Gomard, Tvistemål, 4. udg. 395 ff; Kleinrahm og Partikel, Die Anerkennung ausländischer Entscheidungen in Ehesachen, 2. udg. 1970; Philip i Recueil des Cours, Academy of International Law 1959 I 277 ff; G. de La Pradelle, Les conflits de lois en matière de nullités; Pålsson, Haltande äktenskap och skilsmässor, samme, Marriage and divorce in comparative conflict of laws; T. Svenné Schmidt, International skilsmisse- og separationsret; Undén, Internationell Äktenskapsrätt; samme, Studier i internationell äktenskapsrätt; Vorschläge und Gutachten zur Reform des Deutschen Internationalen Eherechtes, jfr. Kegel i Rabels Z 1960.201 ff; Vorschläge und Gutachten zur Reform des Deutschen Internationalen Kindschafts-, Vormundschafts- und Pflegschaftsrecht 253 ff.

Reglerne om indgåelse og opløsning af ægteskab er regler om skabelse af en bestemt retlig status, stilling som gift eller ugift. De har betydning fra et juridisk synspunkt, fordi de danner udgangspunkt for forskellige retsvirkninger, jfr. ovf. kap. 9 I. Dertil kommer imidlertid den særlige betydning, som man har tillagt ægteskabet af moralske og religiøse årsager, og som har medført, at den international privatretlige behandling af ægteskabs indgåelse og opløsning har tiltrukket sig særlig interesse. Det er især konsekvenserne på internationalt plan af forskellene i landenes religiøse og moralske opfattelse, der har tiltrukket sig opmærksomhed. Strengt katolske lande som Spanien, Irland og en række sydamerikanske lande kender overhovedet ikke skilsmisse og anerkender heller ikke skilsmisse i udlandet eller ægteskaber, hvor en af parterne har været gift tidligere og er blevet skilt. Andre lande stiller strenge krav for at tillade skilsmisse. Også ægteskabsbetingelserne varierer stærkt fra land til land, især reglerne om betydningen af slægtskab og svogerskab.

Disse varierende synspunkter på ægteskab og skilsmisse har med-

ført store vanskeligheder for mennesker, hvis ægteskabelige forhold har internationale berøringer. Det drejer sig dels om mennesker, hvis livsforhold iøvrigt har medført, at deres ægteskabelige forhold kommer til retlig bedømmelse i flere lande, dels om mennesker, der har udnyttet de eksisterende retsforskelle til at opnå resultater, som de ikke ville kunne opnå indenfor retsordenen i det land, som de iøvrigt er knyttet til.

Sådanne ægteskaber og skilsmisser, som er gyldige i ét land, især i deres oprindelsesland, men ugyldige i et andet land, omtales som haltende, jfr. nærmere Pålsson, Haltande äktenskap och skilsmässor, jfr. Svenné Schmidt 8 f. På grund af den store betydning, som den familieretlige status har for den enkelte, må det være et væsentligt formål for det internationale samarbejde at undgå sådanne haltende retsforhold, smlgn. til illustration UfR 1963.875 Ø og 1964.200 Ø og 875 Ø. Det kan ske dels ved at skabe ensartede betingelser for ægteskabs indgåelse og opløsning, dels ved at liberalisere betingelserne for anerkendelse. Det er med de herskende forskelle i moralopfattelse, men også af andre grunde næppe muligt kun at gå en af disse veje.

Set fra et dansk synspunkt kan man kun i ringe grad tillægge faren for haltende statusforhold betydning ved udformningen af de materielle retsregler, da de ægteskaber, hvor internationale spørgsmål er af betydning, statistisk kun udgør et lille tal. Man kan derimod, som det gøres i forbindelse med ægteskabs indgåelse og med skilsmissebevillinger, jfr. ndf., orientere om risikoen; man kan føre en restriktiv politik med hensyn til at påtage sig skilsmissekompetence i tilfælde med international tilknytning; og man kan føre en liberal politik med hensyn til at anerkende ægteskaber og skilsmisser med fremmed oprindelse.

Bortset fra ganske enkelte regler i ægteskabsloven af 1969 bygger danske international privatretlige regler om ægteskabs indgåelse og opløsning nu på reglen i *ægteskabslovens § 66,* hvorefter der ved traktat eller ved justitsministerens bestemmelse kan fastsættes regler om forholdet mellem dansk og fremmed ret på området, jfr. også §§ 12, 43, stk. 3 og 44. Der er altså tale om en delegation af lovgivningsmagt helt uden retningslinjer, ikke blot om gennemførelsesbestemmelser. Sådanne regler er fastsat ved bekg. nr. 559 af 18.

december 1969 om ægteskabs indgåelse jfr. bekg. nr. 38 af 28. januar 1974 (indgåelsesbekg.), cirk. nr. 261 af s.d. om ægteskabs indgåelse (indgåelsescirk.), bekg. nr. 560 af s.d. om ægteskabs opløsning jfr. bekg. nr. 39 af 28. januar 1974 (opløsningsbekg.) og cirk. nr. 262 af s.d. om ægteskabs opløsning (opløsningscirk.), jfr. også bekg. nr. 547 og 548 af 15. og 16. december 1969 om kirkelig vielse inden og uden for folkekirken, jfr. cirk. nr. 258 og 260 af 15. og 16. december 1969.

Lovvalget ved ægteskabs indgåelse behandles på Haagerkonferencen 1976.

I. ÆGTESKABS INDGÅELSE I DANMARK[1]

A. KOMPETENCE

Principielt er *kun danske myndigheder kompetente til at foretage vielser i Danmark,* ligesom de *kun kan vie i Danmark,* ikke i udlandet. Der gælder dog *undtagelser* i begge retninger.

Ifølge ægteskabsloven af 1969 § 22 kan der af kirkeministeren og udenrigsministeren fastsættes regler om henholdsvis danske præsters og diplomatiske og konsulære tjenestemænds adgang til at foretage *vielser i udlandet.* Om kirkelig vielse i udlandet findes bekg. nr. 545 af 13. december 1969. Bemyndigelse kan meddeles stående eller for det enkelte tilfælde. Den meddeles normalt kun, når vielsen vil blive tillagt borgerlig gyldighed i den pågældende stat. Den må kun benyttes, når en af parterne er dansk statsborger.

Instruks for udenrigstjenesten indeholder i kap. IX B regler om indgåelse af ægteskab for dansk repræsentation i udlandet. Benyttelse af adgangen til at vie forudsætter, at det pågældende land tillader, at fremmede myndigheder foretager vielser på dets territorium. Bemyndigelse til at vie skal indhentes for hvert enkelt tilfælde. Endvidere skal den ene af de fremtidige ægtefæller være dansk statsborger, og som hovedregel vil bemyndigelse til at vie kun blive givet, hvis vielse ikke kan finde sted for de stedlige myndigheder, eller en sådan vielse ikke vil blive anerkendt i Danmark.

1. Om forlovelse kan henvises til UfR 1881.41 LOHS og Pålsson, Marriage 113 ff. Forlovelse er bortfaldet som retligt begreb ved ægteskabsloven af 1969.

Dansk rets, herunder dansk international privatrets regler om ægteskabsbetingelser og vielser finder anvendelse på vielser foretaget af danske myndigheder i udlandet, § 22 stk. 3.

Omvendt kan det ifølge § 22 stk. 4 ved overenskomst med fremmed stat bestemmes, at ægteskab gyldigt kan indgås for en fremmed stats præster eller diplomatiske eller konsulære tjenestemænd *her i landet*. Traktat er kun indgået med Sverige, jfr. bekg. nr. 252 af 4. december 1909.[2] Det er en betingelse, at ingen af parterne er dansk statsborger, og at mindst en er svensk.

Danske myndigheder kan kun vie i de i den danske lovgivning foreskrevne *former*, jfr. især ægteskabslov §§ 20 og 21 og indgåelsescirk. kap. 2. Vielse ved stedfortræder (Handschuhehe) kan ikke ske.

B. ÆGTESKABSBETINGELSERNE

1. Prøvelse af ægteskabsbetingelserne uden for den nordiske ægteskabskonvention

Regler om *prøvelse af ægteskabsbetingelserne* og om vielsen findes foruden i ægteskabslovens kap. 2 i indgåelsesbekg. og i indgåelsescirk. Endvidere findes særlig for forholdet mellem de nordiske lande regler i ægteskabskonventionens art. 1 og art. 2 som ændret ved bekg. nr. 68 af 17. august 1970 LTC og bekg. nr. 23 af 14. februar 1974 LTC.[3]

I det følgende skal først reglerne *udenfor den nordiske konventions område* behandles.

Der skal forud for ægteskabets indgåelse foretages en prøvelse her i landet af ægteskabsbetingelsernes tilstedeværelse. Ifølge lovens § 13 foretages den på det sted, hvor en af parterne bor eller i mangel af bopæl opholder sig, jfr. iøvrigt § 22 stk. 3.

I de fleste lande er parternes personalstatut af stor betydning med hensyn til deres ret til at indgå ægteskab. Danmark udgør, også blandt de skandinaviske lande, en undtagelse i så henseende.

2. Om tyske myndigheders vielser i Danmark under besættelsen, jfr. lovanordning nr. 488 af 20. november 1943. Om en af engelske militære myndigheder foretaget vielse i Danmark i 1945, jfr. JD 1955.37.
3. Om ældre ret, jfr. Borum, Personalstatuttet 414 ff og Philip i Recueil des Cours, Academy of International Law 1959 I 278 ff.

Ved prøvelsen anvendes uanset parternes bopæl dansk rets regler om ægteskabsbetingelserne, jfr. bekg. § 22 stk. 1. Dog kræves *samtykke* ifølge lovens §§ 2 og 3 fra forældre eller værge ikke, hvis det er unødvendigt ifølge den pågældendes domicillov, bekg. § 22 stk. 3. Fritagelse for samtykke gælder kun, hvis det dokumenteres over for den prøvende myndighed, at det ifølge indholdet af den fremmede lov ikke kræves. Anvendelse af fremmed ret sker således kun på begæring, og byrden ved fremskaffelse af oplysninger om den fremmede ret påhviler parten. På den anden side lægges domicilloven ikke til grund, hvis den stiller videregående krav med hensyn til habiliet eller samtykke end dansk ret, jfr. bekg. § 22 stk. 3 in fine.

Selvom dansk rets regler principielt lægges til grund, kan prøvelsen i et vist omfang nødvendiggøre en stillingtagen til fremmed ret eller fremmede myndighedsakter.

Ifølge indgåelsescirkulærets § 5 har prøvelsesmyndigheden således en vis vejledningspligt om betydningen af et dansk ægteskab i udlandet. Det gælder i tilfælde, hvor en af parterne har statsborgerret og bopæl i et land, hvor det pågældende ægteskab ikke ville kunne indgås på grund af et almindeligt forbud mod fraskiltes indgåelse af ægteskab. I så fald skal parterne vejledes om, at det er usikkert, i hvilket omfang et her indgået ægteskab mellem dem vil blive anerkendt i udlandet.

Endvidere bestemmer indg. bekg. § 22, stk. 2, at hvis en part har statsborgerret og bopæl i udlandet, og prøvelsesmyndigheden er bekendt med, at ægteskabet af andre grunde end et almindeligt forbud imod fraskiltes indgåelse af ægteskab er ubetinget forbudt i et af de lande, hvor parten har statsborgerret eller bopæl, må prøvelsesattest ikke udstedes. I stedet skal prøvelsesmyndigheden forelægge sagen for justitsministeriet, jfr. stk. 5.

Justitsministeriet må antages at ville tillade attestens udstedelse, hvis en af parterne har dansk indfødsret eller dansk domicil, jfr. J.M. skr. nr. 135 af 8. august 1936, 1. kt. L 3335.1936, jfr. Hornslet m.fl., Ægteskabsloven 63 f, eller hvis den fremmede ægteskabsbetingelse strider imod dansk ordre public, såsom apartheldsregler o.l. Det må endvidere antages, at attest vil blive udstedt, hvis tilknytningen til det land, i hvis lovgivning forbudet indeholdes, er

eller efter ægteskabets indgåelse vil være ringe, ligesom forbudets karakter også uden for ordre public situationer kan føre til, at man ser bort fra det.

Der er altså ikke tale om, at de fremmede ægteskabsbetingelser skal være opfyldt ved siden af de danske, kumuleres med disse. De danske myndigheder forbeholder sig blot en vis ret til at nægte at medvirke ved ægteskabets indgåelse, når det er dem bekendt, at det ikke vil kunne indgås efter en lovgivning, som i det konkrete tilfælde synes at være den, hvortil ægtefællerne eller en af disse har den nærmeste tilknytning, uden at der dog på forhånd kan gives sikre kriterier for, hvilken tilknytning der er afgørende.

Prøvelsen af, om nogen af ægtefællerne er gift, kan indebære stillingtagen til, om et fremmed ægteskab, en fremmed skilsmissedom eller en fremmed dødsformodningsdom kan anerkendes. Selvom det kan tænkes, at afgørelsen om anerkendelsen vil falde anderledes ud i forbindelse med prøvelsen af ægteskabsbetingelserne end i andre henseender, er det mest hensigtsmæssigt at behandle disse spørgsmål samlet. Der henvises derfor til afsnit IV, idet dog bemærkes, at spørgsmål om anerkendelse af anden fremmed end nordisk skilsmisse skal forelægges for Justitsministeriet, jfr. bekg. § 11, stk. 4–6, jfr. stk. 9 om bevis for død og Hornslet m.fl. Ægteskabsloven ad § 9.

Særlige vanskeligheder opstår i lande, hvor ikke vielsesmyndighedens ret, men den pågældendes personlige lov anvendes ved bedømmelsen af ægteskabsbetingelserne. Den situation kan da forekomme, at den pågældende skilsmisse vel anerkendes i vielseslandet, men at han alligevel ikke kan blive gift der, fordi den ikke anerkendes eller skilsmisse slet ikke kendes i henhold til hans personalstatut, jfr. herom Pålsson, Haltande äktenskap och skilsmässor 419 ff og Chesterman i Modern Law Review 1969.84 ff, jfr. også von Overbeck i Revue critique 1970.46 ff. Dette er søgt imødegået i skilsmissekonventionen, bekg. nr. 83 af 24. juli 1975 LTC, art. 11. Om de såkaldte Tønderægteskaber, jfr. Luther i Rabels Z 1970.679. Den tyske Bundes-Verfassungs-Gericht har ved dom af 4. maj 1971, NJW 1971.1509, jfr. 2121, gjort disse overflødige. Om dommen, jfr. Juenger i AJCL 1972. 290 ff, Symposium i Rabels Z 1972.1–162 med aftryk af dommen, Sturm i Rabels Z 1973.61 ff, jfr. 130 ff og Labrusse i Revue critique 1974.1.

Dispensation fra kravet i ægteskabslovens § 10 om skifteattest gives uden videre, hvis den anden ægtefælle i det tidligere ægteskab opholder sig i udlandet, FT 1968–69 Till. B sp. 1924. Jfr. også UfR 1968.152 V.

Ifølge bekg. kap. 5 kan danske myndigheder til brug ved indgåelse af ægteskab i udlandet udfærdige attest om, at der ikke efter dansk ret foreligger en ægteskabshindring.

2. *Prøvelse inden for konventionens område*

Inden for den nordiske konventions område gælder ægteskabskonventionens art. 1 og 2 som ændret ved bekg. nr. 68 af 17. august 1970 LTC jfr. hertil bet. 369/1964.23 og 136 ff og bekg. nr. 23 af 14. februar 1974 LTC. Konventionens regler er indarbejdet i indgåelsesbekg. kap. 4, jfr. §§ 22 stk. 4 og 29 stk. 2 og i indgåelsescirk. kap. 1. Der må sondres mellem reglerne om prøvelse af ægteskabsbetingelserne og reglerne om anerkendelse af en i et af de andre lande foretagen prøvelse.

a. Prøvelse

Reglerne om prøvelse af ægteskabsbetingelserne (lysning) *gælder for statsborgere* i en af de nordiske stater, der begærer prøvelse foretaget af myndigheder tilhørende en anden af disse stater, konventionens art. 1, bekg. § 23. De pågældendes *bopæl er uden betydning;* der lægges kun vægt på nationaliteten. Er kun en af parterne statsborger i et andet nordisk land, gælder reglerne kun for denne, mens den anden parts ret til at indgå ægteskabet prøves efter prøvelseslandets almindelige regler, jfr. for dansk rets vedkommende ovf. 1.

I Danmark gælder reglerne således, hvor brudefolkene eller en af disse er statsborger i et af de andre nordiske lande, men i sidste fald kun for den pågældende.

Hvis en af parterne er bosat i det land, hvor prøvelsen begæres, anvendes som hovedregel dette lands materielle lovgivning uanset den pågældende parts egen nationalitet ved prøvelsen af den nordiske statsborgers ret til at indgå ægteskabet.

Ønsker således en svensk statsborger at gifte sig med en her i landet bosat person, og skal prøvelsen foretages her, vil den svenske statsborgers ret til at indgå ægteskabet blive prøvet efter dansk ret. Det gælder uanset om den svenske statsborger er bosat her i landet eller i udlandet. Det er uden betydning, om den anden part er omfattet af konventionen. Når blot en af parterne er bosat her i landet, finder dansk ret anvendelse på den part, der er omfattet af konventionens regler. En parts bopæl er, hvadenten han er omfattet af reglerne eller ej, den afgørende tilknytning ved lovvalget.

Der gøres undtagelse fra hovedreglen med hensyn til krav om forældresamtykke. Såfremt prøvelseslandet aldrig kræver samtykke til ægteskab fra forældre eller værge og den, for hvem der foretages prøvelse, er bosat i et andet nordisk land, skal dettes samtykkeregler anvendes.

Endvidere kan en statsborger i et af de andre lande altid forlange sin statsborgerlov anvendt ved prøvelsen, i eksemplet altså svensk ret. Det gælder også, selvom han er bosat her i landet.

Er ingen af parterne bosat i det land, hvor prøvelsen finder sted, skal prøvelsen for den nordiske borgers vedkommende finde sted efter hans statsborgerlovgivning.

Ved bopæl forstås domicil, men det tidligere gældende krav om to års bosættelse som betingelse for domicillovens anvendelse er bortfaldet. Uanset sammenhængen med en parts bopæl må reglen siges at være en regel om anvendelse af lex fori. Der er aldrig tale om at domicilloven kan blive anvendt i andre lande end det, hvor domicilet er beliggende.

Når statsborgerlandets lovgivning skal anvendes, kan prøvelsesmyndigheden forlange ægteskabsattest fra dets myndigheder, evt. dets diplomatiske myndigheder, som så uden videre lægges til grund, bekg. § 24, cirk. § 6. Attesten må normalt ikke være mere end 4 måneder gammel.

Om anerkendelse af nordiske skilsmissedomme i forbindelse med prøvelsen gælder de almindelige regler, jfr. bekg. § 11, stk. 4 og 5 og ndf. IV.

b. Anerkendelse af prøvelse foretaget i et andet nordisk land

Reglerne om *anerkendelse af en i et af de nordiske lande foretagen prøvelse* af ægteskabsbetingelserne (lysning), konventionen art. 2, beg. § 22 stk. 4, § 24, og § 29 stk. 2, gælder uanset den pågældende parts statsborgerret, altså også når den pågældende ikke er borger i et nordisk land. De går ud på, at vielse kan foretages i et hvilketsomhelst af landene uden fornyet prøvelse af ægteskabsbetingelserne, når prøvelse har fundet sted i et af de nordiske lande. Den stedfundne prøvelse lægges uden videre til grund. Foreligger der således prøvelse i Sverige af en persons ret til at indgå ægteskab, kan vielse her i landet finde sted uden fornyet prøvelse, uanset den

pågældendes bopæl og statsborgerskab, og uanset hvilket lands ret der ved prøvelsen i Sverige er lagt til grund. Det bemærkes i denne forbindelse, at man i Sverige og Finland ved prøvelsen af ægteskabsbetingelserne for ikke-nordiske statsborgere principielt lægger statsborgerlandets lovgivning til grund, i Norge domicillandets lovgivning, jfr. iøvrigt nærmere Philip i TfR 1965.322 ff, særlig 325 f.

Uanset anerkendelsen af den foretagne prøvelse skal vielse dog ikke ske, hvis den viende myndighed er bekendt med, at der foreligger en ægteskabshindring, ægteskabsloven § 19 stk. 3.

Ifølge slutprotokollen til ægteskabskonventionen er endvidere ingen myndighed forpligtet til at vie personer, som ifølge ufravigelige bestemmelser i lovgivningen i den stat, som myndigheden tilhører, på grund af slægtskab eller svogerskab er udelukkede fra at indgå ægteskab. I dag er kun reglen om slægtskab af betydning. Den betyder, at finske myndigheder kan nægte at vie f.eks. en onkel og dennes niece, selvom det ved prøvelse i et af de andre lande har vist sig, at de opfylder ægteskabsbetingelserne. Reglen kan betragtes som en anvendelse af ordre public-princippet.

Er der i en af de andre stater givet *lysningsfritagelse,* skal den også anerkendes, jfr. også ægteskabslovens § 19 stk. 2. I det omfang, prøvelse af ægteskabsbetingelserne foretages, skal konventionens regler lægges til grund.

Om *vielse* gælder loven i den stat, vielsesmyndigheden tilhører.

Når man i den reviderede konvention har ment at kunne se bort fra alle almindelige tilknytningsprincipper, hænger det naturligvis i første række sammen med den store lighed mellem de nordiske lovgivninger, der er opnået siden konventionen først blev indgået. Man anvender lex fori i de praktisk vigtigste tilfælde, hvor en af parterne er bosat på prøvelsesstedet, og iøvrigt den nationale lov. Når man også har ment at kunne acceptere prøvelse, der har fundet sted på grundlag af ikke-nordisk ret, skyldes det, at vor egen lovgivning med hensyn til sine ægteskabsbetingelser er så liberal, at det ikke er sandsynligt, at de ikke skulle være opfyldt, uanset hvilket lands lovgivning der lægges til grund ved prøvelsen.

II. ANERKENDELSE AF UDENLANDSKE ÆGTESKABER

Spørgsmålet om anerkendelse af udenlandske ægteskaber i Danmark kan fremkomme dels i forbindelse med et generelt anerkendelsessøgsmål,[4] dels som præjudicielt spørgsmål i sager om retsvirkninger af ægteskab, f.eks. om børns retsstilling og hustrus og børns krav på underholdsbidrag, eller ved afgørelsen af om den, der ønsker at gifte sig, er gift i forvejen eller om den, der ønsker skilsmisse, overhovedet er gift. Er der tale om indgåelse af nyt ægteskab, træffes afgørelsen om det tidligere ægteskabs beståen i første omgang af den myndighed, der prøver ægteskabsbetingelserne, men henhører i sidste instans under domstolene i form af et anerkendelsessøgsmål. Dette gælder også, hvis prøvelsesmyndigheden har tilladt det nye ægteskab, og dette kan, hvis domstolen kommer til det modsatte resultat vedrørende det tidligere ægteskab, resultere i en omstødelsessag vedrørende det nye ægteskab. Sag imod prøvelsesmyndigheden om, hvorvidt et tidligere ægteskab skal anerkendes, kan anlægges her i landet, selvom betingelserne for domstolenes kompetence i rpl. § 448 c ikke er opfyldt, idet den alene angår kompetencen i en sag mellem parterne, jfr. rpl. § 448 nr. 3.

Anerkendelse af et udenlandsk ægteskab *udelukker ikke dets omstødelse.* Tværtimod må det være en forudsætning, at det anerkendes, for at det kan omstødes. Anerkendes det ikke, er det en nullitet på samme måde som et ægteskab indgået her i landet i strid med reglerne i ægteskabslovens §§ 20 og 21, og der er ikke behov for omstødelse. Afgørelse om dets beståen må da evt. træffes under et anerkendelsessøgsmål. Reglerne om omstødelse behandles ndf. III.

Efter dansk international privatret er det, når bortses fra ordre public forbeholdet, jfr. ndf., ved anerkendelsen af et udenlandsk ægteskab *uden betydning, om dansk rets regler om ægteskabsbetingelserne er overholdt.* Udgangspunktet er det samme som i dansk materiel ret, at hvis et i formen gyldigt ægteskab er indgået, så er ægteskabet gyldigt, og der kan kun blive tale om dets omstødelse,

4. Reglerne i rpl. § 448 c stk.2 om anerkendelsessøgsmål, der behandles ndf. III, og som forudsætter, at ægteskabet er indgået i Danmark, må opfattes som et supplement til kompetencereglerne i stk. 1, jfr. rpl. § 448, nr. 3, således at anerkendelsesøgsmål her i landet også kan angå ægteskaber indgået i udlandet.

ikke om at betragte det som en nullitet. På denne måde undgår man usikkerhed om ægteskabers gyldighed, idet der skal en offentlig konstatering til, for at de ikke skal være gyldige. Samtidig ligger der bag reglen et ønske om i videst mulig udstrækning at undgå haltende ægteskaber; er et ægteskab gyldigt i et land, bør det så vidt muligt være det overalt.

Betingelserne for at anerkende det fremmede ægteskab refererer sig alene til formkravene. *Ægteskabet skal være gyldigt indgået i formel henseende efter loven i det land, hvor det er indgået,* lex loci celebrationis. Hvis det er gyldigt efter denne lov, anerkendes det her i landet, jfr. J.U. 1850.891 (899).[5] Er det ugyldigt, anerkendes det ikke. Stiller lex loci således krav om borgerlig vielse, er et ægteskab indgået i det pågældende land ved kirkelig vielse ikke gyldigt her i landet, selvom det ville have været gyldigt, hvis det var indgået her, jfr. Frederiksberg Birks dom af 5. aug. 1932, J.D. 1957.107 og J.M. 1. kt. H 241.1959 om ugyldigheden af et i et japansk tempel indgået ægteskab, da der ikke som efter japansk ret nødvendigt var foretaget civil registrering.[6] Vielseslandets materielle ægteskabsbetingelser og deres betydning for ægteskabets gyldighed i henhold til dets ret er uden betydning for bedømmelsen af ægteskabets anerkendelse.

Er et ægteskab indgået på et skib *på det åbne hav,* må *flaglovens regler* om vielsesmyndighed og former være afgørende, jfr. J.M. 1. kt. L 1315 1962 og formentlig H 4643.1933.

Har et lands vielsesmyndigheder foretaget vielse på et andet lands territorium, må formkravene være opfyldt efter begge lands ret, d.v.s. at den fremmede myndighed har ret til at vie efter gæstelandets regler og efter sine egne regler og har fulgt sit eget lands rets formkrav, jfr. UfR 1944.373 Ø og J.M. 1. kt. Ø 1315 1950 om ugyldigheden af en af en svensk sømandspræst i Grækenland foretaget vielse, da han savnede vielsesmyndighed efter svensk ret, selvom ægteskabet var gyldigt efter græsk ret.

I J.M. 1. kt. Q 2374.1941 blev der givet skilsmisse, skønt ægteskabet var indgået for en formentlig inkompetent myndighed i Hankow, da parterne i 20 år i god tro havde levet sammen som ægtefæller. Reglen i ægteskabsloven § 21 stk. 2 om efterfølgende godkendelse af en ugyldig vielse kan ikke an-

5. Jfr. også J.M.1.kt.M 165[123] 1963, hvor et ægteskab blev anset som gyldigt indgået i Idaho og derfor som ægteskabshindring, skønt den ene parts skilsmisse i et tidligere ægteskab ikke kunne anerkendes, og det gyldige ægteskab derfor var bigamisk.
6. Om et særligt sønderjydsk overgangsproblem, Poul Andersen, Dansk Forvaltningsret, 5. udg. 294.

vendes på vielser i udlandet, medmindre de er foretaget af danske myndigheder, jfr. bet. 369/1964.46. For at den kan anvendes på en dansk myndigheds vielser i udlandet, må det forudsættes, at denne efter stedets lovgivning overhovedet kunne vie.

Selvom et ægteskab er gyldigt i henhold til lex loci celebrationis, er der i en række tilfælde rejst spørgsmål om dets anerkendelse her under henvisning til *ordre public reglen*. En del af disse tilfælde burde måske snarere henføres til kravet om *substitutionsegnethed,* altså om det, der efter den fremmede retsorden kaldes ægteskab, bør sidestilles dermed her i landet, når der er tale om at anerkende det som udgangspunkt for retsvirkninger her. De tilfælde, hvor der er rejst spørgsmål om at nægte anerkendelse er især tilfælde, hvor polygami er tilladt efter den fremmede retsorden, hvad enten muligheden derfor er udnyttet eller ej, tilfælde hvor ægteskabet kan indgås uden mellemkomst af offentlige myndigheder, solo consensu, og tilfælde hvor ophævelse af ægteskabet kan ske ved privat viljeserklæring eller ved ensidig viljeserklæring, især ved mandens erklæring. Endvidere kan nævnes indgåelse af ægteskab ved fuldmagt (Handschuhehe).[7]

Der bør ikke tages noget generelt standpunkt til reproberingen af disse fremmede ægteskaber, men afgørelse må træffes i hver enkelt relation, hvor de kan få betydning. Som udgangspunkt for vurderingen kan man imidlertid anføre, at det for de aktuelt eller potentielt polygame ægteskaber og ægteskaberne med ensidig forstødelse drejer sig om den eneste kendte ægteskabsform i et stort antal lande, særlig de muhammedanske. En underkendelse af disse ægteskaber betyder derfor i virkeligheden, at man underkender hele det familieretlige grundlag i disse landes retsorden,[8] jfr. også Srini Vasan v. Srini Vasan, Law Reports (1946) P. 67.

Der er næppe grund til at frakende nogen af de her omhandlede grupper af ægteskaber betydning som ægteskabshindring og som skilsmissegrundlag. Den omstændighed, at en person har indgået ægteskab i et land, hvor polygami er tilladt, bør således næppe i sig selv medføre ægteskabets nullitet. Derimod må der kunne ske om-

7. Jfr. A. Diechmann, Die Handschuhehe deutscher Staatsangehöriger nach deutschem internationalen Privatrecht, Kallehauge i UfR 1971 B 181 ff.
8. Om de polygame ægteskabers behandling, jfr. Pålsson, Marriage 158 ff. I England er der lovgivet om spørgsmålet, jfr. Matrimonial Proceedings (Polygamous Marriages) Act 1972, jfr. Saunders og Walter i ICLQ 1972.781 ff, Karsten i MLR 1973.291.

stødelse, hvis den ene part allerede var gift, forudsat at kompetencereglerne er opfyldt, ligesom mandens senere indgåelse af et nyt ægteskab må betragtes som bigami i relation til skilsmissereglerne. Reglen om flere samtidige ægteskabers gyldighed reproberes altså, men ikke hele den fremmede ægteskabsinstitution.

Med hensyn til andre retsvirkninger bemærkes, at det kan være tvivlsomt om der kan kræves underholdsbidrag til andre end den første ægtefælle ved danske domstole eller myndigheder. Derimod må man, hvad der formentlig iøvrigt er uden større praktisk betydning, kunne behandle børn som ægtebørn, uanset hvilket ægteskab de er afkom af.

Retspraksis og justitsministeriets nuværende praksis er i overensstemmelse med de her anførte synspunkter på ægteskabets gyldighed som ægteskabshindring. Ægyptiske ægteskaber indgået efter muhammedansk ritus, som indebærer mulighed for mandens ensidige forstødelse af hustruen og for polygami, anerkendes her, jfr. J.D. 1956.17, J.M. 1. kt. M 169[75] 1963 og H 386.1959, men cfr. tidligere L 4915.1936. Ligeledes anerkendes ægteskaber indgået i Thailand og Japan, hvor vielsen finder sted uden medvirken af offentlig myndighed, idet der dog skal ske en efterfølgende registrering, jfr. J. M. 1. kt. 270.1963 og M 1119.1963, jfr. L 1243.1962.

En vis vejledning om, hvad der kan kræves til anerkendelse, kan fås i FN's konvention af 7. november 1962 om samtykke til ægteskab m.m., bekg. nr. 50 af 7. maj 1965 LTC. Intet ægteskab må anses lovligt indgået uden begge parters fulde og frivillige samtykke, meddelt af dem personlig efter behørig offentliggørelse og i nærværelse af den kompetente vielsesmyndighed og vidner. Dog skal under særlige omstændigheder den ene part kunne være fraværende, når han har meddelt samtykket til en kompetent myndighed og ikke tilbagekaldt det. Over for denne mulighed for ægteskab ved fuldmagt har Danmark taget forbehold. Dette indebærer dog ikke, at man altid vil nægte at anerkende stedfortræderægteskab som gyldigt. Det må bero på den konkrete sag, men ægteskabet må vistnok i hvert fald være gyldigt både i det land, hvor den fraværende opholder sig ved samtykkets afgivelse, og i det land, hvor vielsen finder sted, jfr. J.M. 1. kt. 1962 L 161[7] og Hornslet m. fl. Ægteskabsloven 80, Kallehauge i UfR 1971 B 181.

Kravet om frivilligt samtykke indebærer ikke, at vi nødvendigvis skal nægte at anerkende et ægteskab, indgået ved tvang, når blot omstødelsesmulighed foreligger; men der kan være grænsetilfælde, der gør en anerkendelsesnægtelse nødvendig.

Endvidere skal der gælde en mindstealder, som imidlertid ikke er nærmere specificeret i konventionen, og alle ægteskaber skal være offentligt registreret. Jfr. iøvrigt Borum, Personalstatuttet 444 ff. Om anerkendelse i Tyskland af udenlandske og specielt danske ægteskaber, jfr. Jochem i Rabels Z 1968. 727 ff.

III. OPLØSNING AF ÆGTESKAB I DANMARK

A. KOMPETENCE

1. Domstolene

Rpl. § 448 i udformningen af 1969 fastslår, at *ægteskabssager* er sager om separation, skilsmisse og omstødelse, sager mellem ægtefæller om separation består eller er bortfaldet, sager til afgørelse af, om parterne er eller ikke er ægtefæller, og sager mellem ægtefæller om ændring eller anfægtelse af vilkårene for en separation, skilsmisse eller omstødelse eller om fordeling af formuen med henblik herpå.[9]

I rpl. § 448 c findes regler om *domstolenes internationale kompetence* i ægteskabssager. Disse regler erstattes, når det drejer sig om borgere i de nordiske stater, herunder danske statsborgere, af reglerne i ægteskabskonventionens art. 7, jfr. rpl. § 448 c stk. 3.

Ifølge § 448 c kan en ægteskabssag *for det første* anlægges her i riget, såfremt sagsøgte har bopæl her. Det er den internationale privatrets domicilbegreb og ikke den internationale procesrets indlændingsbegreb, der må lægges til grund ved forståelsen af bestemmelsen, jfr. Philip i TfR 1964.349, og ovf. kap. 10 III H samt UfR 1967.520 H.

Danske domstole har *for det andet* kompetence i ægteskabssager, såfremt sagsøgeren har bopæl i Danmark. Man har imidlertid ønsket at sikre sig imod, at en fremmed, der ønsker at benytte sig af den forholdsvis lette adgang til skilsmisse efter dansk ret, omgår lovens kompetenceregler og etablerer en bopæl her i landet, der ligner domicil, for derefter, når skilsmissen er opnået, igen at flytte til udlandet. Loven forlanger derfor, at sagsøgeren foruden nu at have bopæl i Danmark enten har boet i Danmark de sidste 2 år eller tidligere har haft bopæl i Danmark.

9. Jfr. tidligere UfR 1949.504 Ø og 1955.1065 Ø.

Det første alternativ indebærer, at sagsøgeren skal have etableret domicil i Danmark, og at dette domicil skal have varet i 2 år. Et blot ophold, der senere er gået over til at være domicil, medregnes ikke til to-års perioden, men den begynder først at løbe, når domicil er etableret.

Alternativet til 2-årskravet er, at den pågældende tidligere har haft bopæl i landet. I så fald mener man ikke, at risikoen for, at den nye bosættelse ikke er af seriøs karakter, er særlig stor. Der stilles derfor i dette tilfælde intet krav til længden af den tidligere bosættelse, men det kræves kun at såvel den tidligere som den nuværende bosættelse har domicilets karakter, jfr. UfR 1967.520 H. Reglen er særlig givet med henblik på kvinder, der gifter sig med udlændinge og slår sig ned i ægtefællens hjemland, og som derefter vender hjem ved ægteskabets sammenbrud. I disse tilfælde er der ingen tvivl om den oprindelige bosættelses karakter af domicil. Det samme gælder emigrerede ægtefæller, hvoraf den ene senere vender hjem.

For det tredie kan ægteskabssag anlægges i Danmark, såfremt sagsøgeren er dansk statsborger og det godtgøres, at han på grund af sit statsborgerskab ikke vil kunne anlægge sag i det land, hvor han har bopæl. Reglen angår ikke det tilfælde, hvor sagsøgte og sagsøgeren er bosat i forskellige lande, og hvor lovgivningen i sagsøgerens domicilland ikke tillader sagsanlæg der, fordi den forudsætter at sagsanlæg skal ske på sagsøgtes bopæl. For en kritik af reglen, jfr. Philip i TfR 1964.350 og Svenné Schmidt 335.

De nu nævnte kompetencegrunde er fælles for Danmark og Norge. Herudover indeholder rpl. § 448 c yderligere et par kompetencetilfælde, som er særlige for dansk ret.

Danske domstole vil herefter *for det fjerde* være kompetente, når begge ægtefæller er danske statsborgere og sagsøgte ikke modsætter sig sagsanlæg ved dansk domstol. Reglen er meget vidtgående, idet den ikke forudsætter nogen anden tilknytning til Danmark end statsborgerskabet og ikke som den forannævnte tredje kompetencegrund er foranlediget af eksistensen af en nødsituation.

Reglen er uklar, idet det ikke af den fremgår, om der kræves en tiltrædelse af sagsanlæget fra sagsøgtes side eller hvorledes der skal forholdes i udeblivelsestilfælde. Den er kommenteret af Hurwitz-

Gomard 4. udg. 396 og af Svenné Schmidt 336 ff. Der er enighed om, at kompetence ikke foreligger, hvor der af sagsøgte er udvist passivitet overfor en forkyndelse i Statstidende. De nævnte forfattere antager derimod, at kompetence foreligger, når det dokumenteres, at sagsøgte er bekendt med sagsanlæget og har haft adgang til at fremsætte indvending imod sagens behandling. Svenné Schmidt mener ikke, at den beskikkede advokat på egen hånd kan protestere imod sagens behandling. Under hensyn til reglens betydning i forhold til den nordiske ægteskabskonventions art. 7, jfr. ndf. kan jeg tilslutte mig denne opfattelse, dog med forbehold for den beskikkede advokats mulighed for at protestere. Der er næppe hjemmel for ikke i denne henseende at sidestille ham med sagsøgte.

Danske domstole er *for det femte* kompetente i *skilsmisse*sager, hvis der søges skilsmisse på grundlag af en separation, der er meddelt her i landet inden for de sidste 5 år.

Endelig er danske domstole *for det sjette* kompetente i sager angående et ægteskabs bestånen eller dets omstødelse – men altså ikke i separations- og skilsmissesager – såfremt ægteskabet er indgået her i landet.

Ingen af de nævnte kompetenceregler kan anvendes inden for området for reglen i den *nordiske ægteskabskonventions art. 7,* jfr. rpl. § 448 c, stk. 3 og UfR 1954.793 V. Området for art. 7 kan afgrænses ved en angivelse af de tilfælde, hvor en nordisk, herunder en dansk domstol, har kompetence i kraft af reglerne i art. 7.

Forbeholdene i de to på statsborgerskabet baserede kompetenceregler i rpl. § 448 c er derfor kun af ringe betydning, da danske domstole ifølge art. 7, stk. 2, når andre nordiske domstole ikke er kompetente i medfør af den nordiske konvention, under alle omstændigheder er kompetente i sager mellem nordiske statsborgere, når den ene eller begge er danske, uanset hvor i verden de er bosat, jfr. Philip i TfR 1965.324, cfr. Svenné Schmidt 413, der antager, at art. 7 stk. 2 uanset ordlyden kun finder anvendelse, hvis ægtefællerne er statsborgere i hver sin nordiske stat.

Spørgsmålet om gyldigheden af *værnetingsaftaler* med international virkning er tvivlsom. Danske myndigheder kan næppe påtage sig kompetence ud over den i rpl. § 448 c foreskrevne. Parterne må, når ægteskabssagen er aktuel, kunne indgå en værnetingsaftale, der

udelukker danske domstoles kompetence til fordel for domstolene i et fremmed land, til hvilket de har tilknytning. Derimod kan de ikke ved deres aftale tillægge en udenlandsk domstol en kompetence, som den efter dansk rets regler om anerkendelse ikke ville have haft uden denne aftale, jfr. JD 1945.271. Om justitsministeriets anerkendelsespraksis, jfr. ndf. IV. Jfr. iøvrigt Philip i TfR 1964. 351 f med henvisninger, Tvistemål 397, Svenné Schmidt 338 ff, Nord. Domss. 1962.376 S og Komm. rpl. 2. udg. 245.

Reglerne om den internationale kompetence i sager om *separation og skilsmisse mellem borgere i de nordiske stater* findes i ægteskabskonventionen art. 7–8. Hovedvægten lægges på, hvor parterne er bosat. Skilsmisse- eller separationssager skal altid anlægges i den stat, hvor begge ægtefællerne er bosat. Er de bosat i forskellige stater, skal sagen anlægges i den stat, hvor de senest har været bosat samtidig, forsåvidt den ene ægtefælle fremdeles er bosat i denne stat; jfr. UfR 1954.793 V og NJA 1944.81 H. Der må naturligvis være tale om en fælles bosættelse under ægteskabet, smlgn. UfR 1959.255 Ø. Statsborgerforholdet kommer kun rent subsidiært i betragtning i sådanne tilfælde, hvor ægtefællerne enten aldrig har været bosat samtidig i en af de nordiske stater, eller ingen af ægtefællerne nu har bopæl i den stat, hvor de sidst havde fælles bopæl. I så fald træffes afgørelsen i en stat, hvor en af ægtefællerne har statsborgerret.

Fra statsborgertilknytningens subsidiære karakter gælder der dog en undtagelse. Det er bestemmelsen i konventionens art. 7, stk. 3, hvorefter skilsmisse på grundlag af separation altid kan meddeles i en stat hvor begge ægtefæller har statsborgerret. Denne undtagelse er foranlediget af de afvigelser, der er mellem de forskellige lovgivninger med hensyn til separationstidens længde. Jfr. om reglen Svenné Schmidt 415 f.

Reglen om subsidiær kompetence i statsborgerlandet kan give anledning til samtidige retssager i to lande, hvor ægtefællerne er af hver sin nationalitet. Under hensyn til reglerne om anerkendelse af nordiske skilsmissedomme i art. 22 bør der gælde en litis pendens regel, i hvert fald således at den sidst anlagte sag udsættes indtil den først anlagte er afgjort.

Reglerne i art. 7 finder også anvendelse på ægtefæller, der er

statsborgere i samme stat, altså også på ægtefæller, der begge er danske statsborgere, jfr. Philip i TfR 1965.324. Reglerne i rpl. § 448 c må altså også vige for ægteskabskonventionens regler, når begge parter er danske statsborgere.

Det er ovf. nævnt, at kompetencereglerne for ægteskabssager i rpl. § 448 c også gælder sager om separations- og skilsmisse*vilkårene* og om ændring eller anfægtelse af disse. Ifølge den nordiske konventions art. 8, jfr. opløsningsbekg. §§ 28 og 31 gælder, at når der *i forbindelse med krav om separation eller skilsmisse* rejses spørgsmål om midlertidig ophævelse af samlivet, deling af formuen, skadeserstatning, underholdspligt eller forældremyndighed, finder kompetencereglen i art. 7 tilsvarende anvendelse. Rejses der derimod *efter at ægteskabssagen er afgjort* spørgsmål om underholdspligt eller forældremyndighed eller om ændring deri, er de kompetente myndigheder myndighederne i den stat, hvor den person, som kravet er rettet imod, er bosat. Kravet anses som rettet imod den, over for hvem krav om ændring fremsættes. Jfr. Nord. Domss. 1962.376 S, J.M. skr. nr. 228 af 15. december 1934 og opløsningsbekg. §§ 28 og 31. Rejser begge parter krav, f.eks. den ene om forhøjelse, den anden om nedsættelse af underholdsbidrag, må kompetencen bero på, hvem der først er rejst krav overfor, jfr. J.M. 1. kt. J 5493.1934 og S 3476. Om enkepension, jfr. UfR 1955.1065 Ø. Art. 8 antages også at gælde samkvemsretten. Jfr. iøvrigt Svenné Schmidt 417. Om Færøerne og Grønland jfr. Svenné Schmidt 340 f.

Om engelsk domstolskompetence, jfr. Latey i ICLQ 1965.845, North smstd. 579, Hooper smstd. 264 og Philip i UfR 1955 B. 219 ff; om canadisk da Costa i AJCL 1969.221 ff.

2. *Administrationen*

Retsplejelovens regler gælder direkte kun for domstolenes internationale kompetence, ikke for administrationens kompetence til at give separation og skilsmisse ved bevilling. Derimod må den nordiske konventions regler antages umiddelbart at gælde også for administrationen. Man har imidlertid hidtil antaget, at administrationens kompetence også uden for den nordiske konventions område er afgrænset på samme måde som domstolenes, jfr. Borum, Personalstatuttet 484 ff og J.M. 1. kt. M 1031.1963.

Der er nu givet nærmere regler om administrationens internationale kompetence i opløsningsbekg. kap. 5 og 6. Kap. 6 er en gennemførelse af ægteskabskonventionens regler, jfr. ovf. 1.

Kap. 5 (§ 22) gælder tilfælde, hvor ægtefællerne eller en af dem bor i udlandet eller er udenlandske (ikke-nordiske) statsborgere. Reglen bygger på rpl. § 448 c, men har kunnet simplificeres, fordi parterne ikke har stilling som sagsøger og sagsøgt, og på grund af betingelserne for udstedelse af bevilling i ægteskabsloven § 42, stk. 2.

Af hensyn til risikoen for, at en dansk bevilling ikke anerkendes uden for Norden, er det i opløsningscirk. § 13 foreskrevet, at det, når nogen af parterne har statsborgerret eller bopæl uden for Norden, skal tilkendegives dem, at bevillingen ikke med sikkerhed kan forventes anerkendt som gyldig uden for Norden. Det skal i disse tilfælde angives i bevillingen, hvad der er grundlaget for den internationale kompetence. Ikke-anerkendelsen kan dels bero på den vidtgående internationale kompetence, som danske myndigheder har, dels på brugen af bevillingsformen.[10] Det sidste kan imødegås ved, at bevillingen bekræftes ved dom gennem et anerkendelsessøgsmål, jfr. UfR 1960.739 U. Efter ægteskabsloven af 1969 § 42 har ægtefællerne iøvrigt nu altid den mulighed at vælge domstolsvejen til skilsmisse, også når det drejer sig om skilsmisse efter separation.

Selvom administrationen er kompetent, er det ikke sikkert, at den altid vil udnytte kompetencen. Man har i hvert fald tidligere været tilbageholdende med at give separation eller skilsmisse uden forudgående separation, hvis manden er bosat i udlandet, medmindre konen bor her og har dansk indfødsret, og begge er enige om at få skilsmisse, selvom den ikke vil blive anerkendt i mandens hjemland, jfr. J.M. 1. kt. Y 1737.1948, V 271. 1946, K 3864.1935 og E 262.1956, jfr. også ægteskabsloven 1969 § 42, stk. 2.

Regler om administrationens kompetence i sager uden for den nordiske konventions område om fastsættelse eller ændring af bestemmelse om *underholdsbidrag* til ægtefællen og om *samkvemsret* findes forudsætningsvis i opløsningsbekg. §§ 25, 27, 29 og 30. Skal

10. Om anerkendelse af bevillinger i udlandet, jfr. Borum Personalstatuttet 326 n. 32, Philip, American-Danish private international law 30 og i J. 1953.386 n. 57, Swaminathan i MLR 1965.546 n. 33, samt Bahr i Festskrift til Arnholm, 607 ff og Qureshi v. Qureshi i [1971] I ALL ER 325, Modern Law Review 1971.579.

fastsættelse ske i nogenlunde *umiddelbar fortsættelse af bevillingsmeddelelsen,* er danske myndigheder normalt kompetente, jfr. § 25, stk. 1 og § 29, stk. 1. Det samme gælder for underholdsbidrag til børn, jfr. bekg. nr. 7 af 14. januar 1961 § 10 som ændret ved bekg. nr. 561 af 18. december 1969.

I andre tilfælde er danske myndigheder forsåvidt angår *underholdsbidrag til ægtefællen* kompetente, hvis den bidragspligtige eller den bidragsberettigede bor eller opholder sig her i landet, jfr. UfR 1974. 192 H, 1974 B 348. § 25, stk. 2 forudsætter endvidere, at kompetence undtagelsesvis kan findes, hvor ingen af ægtefællerne har bopæl eller ophold her. Det kan måske tænkes, hvor der findes værdier her i landet.

For *samkvemsrettens* vedkommende er det en forudsætning for kompetencen, at forældremyndighedens indehaver enten bor eller opholder sig her i landet. Dog kan der formentlig under en sag her i landet også tages stilling til den herværende ægtefælles samkvemsret med børn, som en i udlandet boende ægtefælle har forældremyndigheden over, jfr. § 29, stk. 2 in fine.

For *underholdsbidrag til børn* er der iflg. bekg. af 1961 § 10 som ændret forudsat, at enten den bidragspligtige eller den bidragsberettigede skal have bopæl eller ophold her i landet. Danske myndigheder er dog også kompetente, hvis parterne underkaster sig dansk afgørelse, jfr. J.M. 1. kt. Æ 933.1950.

Det følger af opløsningsbekg. § 25 stk. 3 og bekg. nr. 41 af 28. januar 1974 § 10 stk. 3 og 4, at hvor administrationen er kompetent til at behandle bidrag til en ægtefælle eller et barn, er den også kompetent i alle andre bidragsspørgsmål vedrørende ægtefællerne og deres børn.

Om inddrivelse af udenlandsk fastsatte underholdsbidrag, jfr. ndf. kap. 19.

3. Mægling og vilkårsforhandling

Om *mægling og vilkårsforhandling* gælder i princippet, at kompetencen følger kompetencen til at skille og separere. Dog er det i ægteskabsloven § 43, stk. 2, jfr. opløsningsbekg. § 3, stk. 5 bestemt, at *mægling* bortfalder for en ægtefælle, der ikke har ophold her i landet.

Forsåvidt angår *vilkårsforhandling* gælder efter opløsningsbekg. § 19, jfr. ægteskabslovens § 44, at hvis en af ægtefællerne ikke har ophold her i landet,

kan vilkårsforhandling med ham undlades, hvis skilsmisse- eller separationsansøgningen er udfærdiget af en advokat, er underskrevet af begge parter og indeholder vilkårene, eller hvis ægtefællen i udlandet skriftligt tiltræder vilkårene for en dansk repræsentation, en notar el. lign., jfr. § 19, stk. 3, på grundlag af en udskrift af vilkårsforhandlingen her i landet. Vilkårsforhandling med begge ægtefæller er dog nødvendig, hvis den herværende ægtefælle under vilkårsforhandlingen fremsætter begæring om ændring af disse. Skal vilkårsforhandling finde sted i udlandet, og kan den ikke gennemføres, må sagen forelægges for justitsministeriet.

Om skifterettens kompetence ved skifte af ægtefælleboer, jfr. ndf. kap. 16 IV.

B. LOVVALGET

Danske domstole anvender *udelukkende lex fori,* altså dansk ret, ved afgørelsen af om der skal gives separation eller skilsmisse her i landet, jfr. om retspraksis Svenné Schmidt 344 note 7 og 8. For den nordiske konventions område er reglen udtrykkeligt fastslået i art. 9.

Det har været gjort gældende som modifikation i lex fori reglen, at begivenheder, der har fundet sted, mens ægtefæller var bosat i et andet land, ikke kan påberåbes som separations- eller skilsmissegrund i Danmark, hvis de ikke kunne danne grundlag for separation eller skilsmisse i henhold til vedkommende fremmede lovgivning, jfr. nærmere Philip i TfR 1964.354 f. Denne regel kan dog vistnok ikke (længere) antages at gælde, jfr. også J.M. 1. kt. M 1031.1963 og H. Bahr i TfR 1974.626. Jfr. iøvrigt Svenné Schmidt 343 f og 438 ff.

Ved omstødelse anvendes ligeledes dansk ret, jfr. UfR 1920.628 Ø. Om en vis tvivl herom i tiden før ægteskabsloven af 1969 jfr. Philip i TfR 1965.324 f.

IV. ANERKENDELSE AF UDENLANDSKE SKILSMISSER M.V.

Det er ovenfor i kap. 9 II omtalt, hvilke betingelser der stilles for anerkendelse af udenlandske domme. Hovedreglen er ifølge § 223 a, at der skal foreligge bestemmelse af justitsministeren herom. Om anerkendelse af udenlandske skilsmisser findes der dels den nordiske ægteskabskonvention, dels Haagerkonventionen af 1. juni 1970 om anerkendelse af skilsmisser og separationer. Om disse konventioner, jfr. nedenfor B.

Det omtales endvidere anf.st., at der i retspraksis er gjort undtagelse fra den i § 223 a opstillede betingelse, når det drejer sig om afgørelser af konstitutiv karakter. De praktisk vigtigste af disse er separations- og skilsmisseafgørelser.

A. ANERKENDELSE UDEN KONVENTION

En fremmed skilsmisse skal anerkendes som konstitutiv afgørelse her i landet, forsåvidt angår *dens ægteskabsopløsende betydning*. På samme måde har en separation betydning forsåvidt angår den med separationen følgende ophævelse af samlivspligten, cfr. måske UfR 1952.631 Ø, og samlgn. JD 1953.75. Den kan også anerkendes her i landet som grundlag for skilsmisse, hvis den efter oprindelseslandets lovgivning var et led i opnåelse af skilsmisse på samme måde som i nordisk ret, jfr. Broch i Lov og Rett 1966.372 f. Er den udenlandske separation derimod et med skilsmisse principielt ligestillet retsinstitut, som ikke kan danne basis for skilsmisse, altså et alternativ til skilsmisse som i England eller en erstatning for skilsmisse som i Spanien, kan den ikke danne udgangspunkt for skilsmisse her, jfr. UfR 1952.631 Ø, men cfr. Svenné Schmidt 404. Det er spørgsmålet om separationens substitutionsegnethed, jfr. ovf. kap. 9 I.

Det er kun det led i den fremmede afgørelse, der ændrer den hidtidige status, afgørelsens konstitutive del, der anerkendes her i landet, jfr. UfR 1936.1010 Ø. *Andre led i afgørelsen,* som vedrører dens grundlag eller de vilkår, på hvilke den gives, er principielt ikke omfattet af anerkendelsen, jfr. også ægteskabslov 1969 § 45 om, at kun vilkår, fastsat ved en her i landet afsagt separationsdom, gælder for tiden efter skilsmissen. Om underholdsbidrag henvises til kap. 19 ndf. Om forældremyndighed og værgemål gælder, at den af afgørelsen følgende retsstilling vil blive lagt til grund her i landet i alle henseender, bortset fra tilfælde, hvor der rejses krav om en ændring, jfr. UfR 1971.364 Ø og ndf. kap. 17 II B.

Anerkendelsen af en fremmed skilsmissedom, separation eller omstødelse er *betinget* på samme måde som andre anerkendelser. Den fremmede domstol må have været kompetent efter dansk ret og efter

sine egne regler,[11] de processuelle krav må være opfyldt, og afgørelsen ikke stride imod ordre public.

Med hensyn til *kompetencen* må udgangspunktet være, at den fremmede domstol skal have været kompetent, hvis man lægger de kriterier til grund, som ifølge rpl. § 448 c er afgørende for danske domstoles kompetence, jfr. ovf. III A 1, UfR 1964.200 Ø, JD 1945.271, og utr. dom af Københavns Byret 14. afd. sag nr. B 614/1968. Jfr. også dom af Svea Hovrätt i Sv.J.T. 1970 II 54. Jeg er dog tilbøjelig til at mene, at også parternes fælles statsborgerret i domstolslandet uden den i § 448 c nr. 4 herudover stillede yderligere betingelse, må begrunde en kompetence hos den fremmede domstol, der fører til anerkendelse her i landet, selvom denne kompetence for danske domstoles vedkommende støttes på den nordiske konvention og ikke på rpl. § 448 c. Denne kompetence er ikke specielt begrundet i forholdet til de andre nordiske lande.

Anerkender man en så vidtgående regel som den her foreslåede, er behovet for udvidelser kun ringe, selvom man som udgangspunkt har ønsket om i videst mulig udstrækning at anerkende fremmede skilsmisser og derved undgå haltende skilsmisser. Skulle man gå videre, ville det mest nærliggende være at følge principperne i en i engelsk ret forekommende regel og anerkende udenlandske skilsmisser, der anerkendes i de lande, hvis domstole efter danske regler ville være kompetente til sagen jfr. for norsk ret Broch i Lov og Rett 1966.368 f.

En sådan regel kunne have generel interesse, men den ville især være nyttig i forhold til føderale stater som U.S.A. Holder man sig til den ovf. angivne regel, må hver enkelt delstat i U.S.A. betragtes for sig og dens skilsmisser kun anerkendes, såfremt netop denne delstat ville være kompetent efter dansk rets kompetence-kriterier. Selvom en skilsmisse i f.eks. staten Nevada herefter ikke ville kunne anerkendes på grund af manglende kompetence, kunne der være grund til dog at anerkende den, hvis den bliver anerkendt i staten New York, til hvilken parterne i det hele har tilknytning, og hvis skilsmisse vi derfor ville have anerkendt. Det er muligt, at man, så-

11. Jfr. J.M.1.kt.Z 4510 1923, hvorefter en skilsmisse givet af en russisk emigrantmyndighed, som ikke var gyldig i henhold til loven i det land, hvor den udøvede sin virksomhed, ikke kan anerkendes her.

fremt begge parter er amerikanske statsborgere, vil kunne komme til samme resultat på grundlag af statsborgerkriteriet, men dette kriterium er vanskeligt at anvende direkte på føderalstater og andre lande med forskellige regionale retssystemer. F.eks. bør Nevadaskilsmissen i eksemplet ikke anerkendes her i landet alene på grundlag af statsborgerkriteriet, hvis den ikke anerkendes i New York. Anerkendes den på den anden side i New York og i U.S.A.s øvrige delstater, ville det virke urimeligt ikke at anerkende den i Danmark. Det gælder naturligvis ganske særlig, hvis den ene part efter skilsmissen har indgået et ægteskab, der skal anerkendes her i landet, jfr. forudsætningsvis UfR 1964.200 Ø.

Mens spørgsmålet om anerkendelse af udenlandsk skilsmisse i almindelighed henhører under domstolene, traf justitsministeriet i henhold til ægteskabsloven af 1922 § 21 nr. 7 ved prøvelsen af ægteskabsbetingelserne afgørelse om, hvorvidt udenlandske bevillinger eller domme afgav tilstrækkeligt *bevis for et ægteskabs ophør med henblik på nyt ægteskabs indgåelse*. Var ministeriets afgørelse positiv, således at ægteskab blev indgået, kunne afgørelsen vel formentlig underkendes af domstolene ved en omstødelsessag, men dette kunne kun vanskeligt tænkes at forekomme i praksis. Var ministeriets afgørelse negativ, måtte domstolene kunne prøve afgørelsen. Ordningen er uden direkte lovhjemmel opretholdt under den nye ægteskabslov, jfr. forudsætningsvis indgåelsesbekg. § 11 stk. 6 samt Hornslet m.fl. 49 ff. I det omfang sagen kan anlægges imod justitsministeriet, er domstolskompetencen ikke begrænset af rpl. § 448 c, jfr. rpl. § 448 nr. 3.

Det synes, som om justitsministeriets krav til den fremmede domstols kompetence enten er ringere end de, som er beskrevet ovf., og som formentlig lægges til grund af domstolene, eller måske snarere er baseret på den opfattelse, at værnetingsaftaler gyldigt kan træffes, cfr. ovf. III A 1. Synspunktet, at dommen ville være blevet anerkendt i et land, hvis domstole ville være kompetente efter dansk ret, kan også have spillet ind. Denne lidt liberalere holdning i forbindelse med den ene parts indgåelse af nyt ægteskab er sikkert rimelig, men afgørelsen kan næppe undgå til en vis grad at præjudicere en senere domstolsafgørelse af skilsmissens betydning i andre relationer.

Justitsministeriet synes for at godkende en skilsmisse med henblik

på indgåelse af nyt ægteskab alene at kræve, at sagsøgeren opholdt sig i det land, hvor skilsmissen er opnået, på skilsmissesagens tidspunkt, og at sagsøgte er blevet indstævnet på en sådan måde, at han har haft lejlighed til at varetage sine interesser. I hvert fald, hvis sagsøgte under disse omstændigheder ligefrem har tiltrådt skilsmisse, gives godkendelsen af denne med henblik på ny vielse.

I et tilfælde, hvor en i Venezuela bosat italiener opnåede skilsmisse i Mexico fra sin i Italien bosatte hustru, uden at nogen af dem havde været i Mexico, og uden at hustruen var indstævnet og havde anerkendt kompetencen, nægtede ministeriet at godkende skilsmissen, J.M. 1. kt. M 165[109] 1963, jfr. Y 1816.1948 refereret i Ringgård og Funch Jensen, Ægteskabsloven 42 f og R. 1620.1942. Derimod godkendtes skilsmisse i Mexico mellem 2 i New York bosatte ægtefæller på grundlag af vilkår, der var aftalt i forbindelse med en separation i New York, da manden var rejst til Mexico og havde registreret sig som bosat der og været til stede i retten sammen med en advokat med fuldmagt fra konen, J.M. 1. kt. M 28[327] jfr. 165[50] 1963 og F 165[129] 1957, men cfr. E 165[137] 1956, hvor ingen af parterne gav møde i Mexico, men begge lod en advokat møde for sig. I UfR 1964.200 Ø er det oplyst, at ministeriet ville godkende en af manden uden hustruens vidende opnået skilsmisse som grundlag for hendes egen indgåelse af nyt ægteskab, jfr. om et lignende norsk tilfælde Broch i Lov og Rett 1966.370. Om justitsministeriets praksis jfr. iøvrigt Hornslet m.fl. 49 ff og Svenné Schmidt 380 ff. Om Mexicos nuværende ret jfr. Kallehauge i UfR 1972 B 260.

Med hensyn til *de processuelle krav,* der opstilles som betingelse for anerkendelse, er disse principielt ikke særlige for anerkendelse af skilsmisser, jfr. ovf. kap. 6 I og kap. 9 I, men de har måske i særlig grad været aktuelle i forbindelse med skilsmisser. Det drejer sig om et krav om, at almindelige retsplejeprincipper til opnåelse af en vis minimumsbeskyttelse af parterne må være overholdt. Man taler i amerikansk ret om due process of law. I dansk ret er kravet oprindelig udviklet på basis af ordre public reglen, smlgn. UfR 1937.944 SH.

For at dommen skal kunne anerkendes, må der således være sket indstævning af den anden ægtefælle, og stævningen må, hvis der er grund til at tro, at sagsøgeren er bekendt med den anden ægtefælles bopæl, eller at denne uden større vanskelighed kan opspores, være forkyndt for sagsøgte, og indkaldelse ikke blot være sket gennem en officiel tidende, jfr. UfR 1964.200 Ø, utr. dom af Københavns by-

ret 14. afd. sag nr. B 614/1968, JD 1964.51[12], J.M. 1. kt. Æ 249. 1950 og R 1620.1942, hvor den fremmede dom ikke blev anerkendt, og hvor der blev givet bidragsresolution efter retsvirkningslovens § 6 i et tilfælde, hvor manden havde fået skilsmisse i Mexico fra den herværende hustru, hvis bopæl kendtes, uden at hun var indkaldt.

Også på andre punkter end det her nævnte må der kunne opstilles krav af processuel karakter, således med hensyn til selve rettergangens forløb. Om tvang overfor en ægtefælle jfr. Re Meyer [1971]2 WLR 401.

Spørgsmålet om anerkendelse af *ægteskaber, der kan opløses ved ensidig forstødelse* er omtalt ovf. II. Der er i almindelighed heller ikke grund til at nægte anerkendelse af udenlandske skilsmisser, der er sket på denne måde, som ofte er den eneste mulige skilsmisseform i det pågældende land, jfr. J.M. 1. kt. H 386.1959 og Qureshi v. Qureshi [1971]1 ALL E. R. 325, Modern Law Review 1971.579, men cfr. J.D. 1956.17. Der kan naturligvis foreligge konkrete omstændigheder, der fører til at nægte anerkendelse af en sådan skilsmisse. Jfr. iøvrigt Svenné Schmidt 386 ff.

For at den fremmede skilsmisse kan anerkendes som grundlag for indgåelse af nyt ægteskab, må den have *formel retskraft*. Hvis den selv sætter en frist for sin endelighed, må det attesteres, at den er blevet endelig. Sætter den en *frist for indgåelse af nyt ægteskab,* må denne frist antagelig overholdes, hvis dens formål er et lignende som dansk rets separationstid, jfr. J.M. 1. kt. D 165[119] 1955 om en generel frist efter belgisk ret på 3 år og X 165[142] om en frist på 2 år i en schweizisk skilsmisse, men cfr. Borum, Personalstatuttet 422 f. Er fristen derimod en ren straffeforanstaltning, måske endog kun over for den ene part, bør der ses bort fra den. Jfr. iøvrigt Hornslet, Danielsen og Hermann, Ægteskabsloven, 1970.51 f og Svenné Schmidt 400 ff.

Jfr. iøvrigt Poisson i Revue critique 1967.277 ff, Knittel i Rabels Z 1965.751 ff, Rheinstein i Rabels Z 1968.527 ff, Note i Columbia Law Review 1964.968 ff og 1967.1320 ff, Rodgers og Rodgers i Columbia Law Review

12. Denne dom betragter manglende forkyndelse som en overtrædelse af de danske værnetingsregler. Forkyndelse har imidlertid intet med værneting at gøre i dansk modsat anglo-amerikansk ret, jfr. ovf. kap. 8 I, men kravet herom er selvstændigt i forhold til værnetingskravet.

1967.1363 ff (USA), Payne i ICLQ 1961.846 ff og da Costa i AJCL 1969.223 ff (Canada), Voskuil i TfR 1971.191 (Holland), Graveson i Revue critique 1972. 543 ff, jfr. note i ICLQ 1974.194 og MLR 1974.182 (England), Geimer i NJW 1974.1026 (Tyskland).

B. ANERKENDELSE IFØLGE KONVENTION

1. Haagerkonventionen af 1. juni 1970

Haagerkonventionen, bekg. nr. 83 af 24. juli 1975 LTC, er en simpel konvention, jfr. ovf. kap. 8 I B. Den begrænser altså ikke danske skilsmissemyndigheders kompetence, men anerkendelse i udlandet af deres afgørelser er kun sikret, hvis deres kompetence ligger indenfor de af konventionen fastsatte grænser, hvad de som oftest vil gøre.

Konventionen er foreløbig kun ratificeret af Danmark, Sverige og Storbritannien. Det følger af dens art. 18, at den ikke finder anvendelse mellem de nordiske lande, da disse landes indbyrdes anerkendelse af separationer og skilsmisser er reguleret af ægteskabskonventionen, jfr. ndf. 2. Den finder iøvrigt kun anvendelse på afgørelser, der er opnået i en stat, der har ratificeret den, jfr. art. 1. Den har altså ikke generel anvendelse, men de ovf. under A anførte regler finder anvendelse i forhold til stater, der ikke har ratificeret. I forhold til stater, der har ratificeret den, begrænser den ikke anvendeligheden af de under A omtalte regler i de formentlig sjældne tilfælde, hvor disse ville føre til at anerkende en fremmed separation eller skilsmisse, som ikke skulle anerkendes ifølge konventionen, jfr. art. 17. De almindelige regler om anerkendelse af fremmede skilsmisser består altså ved siden af konventionen, også i forhold til lande, som har ratificeret den. Det sæt regler skal anvendes, som fører til den mest vidtgående anerkendelse.

Konventionen angår ligesom de under A anførte regler alene den fremmede afgørelses betydning for selve den ægteskabelige status og vedrører således ikke bidragsforpligtelser eller forældremyndighedsspørgsmål, som den fremmede afgørelse tager stilling til, jfr. art. 1. Det er ligegyldigt om afgørelsen foreligger i form af en dom eller anden afgørelsesmåde, når blot afgørelsen har fået virkning i

sit oprindelsesland, men der skal være tale om en under medvirken af en offentlig myndighed truffet afgørelse.

Konventionen indeholder regler om betingelserne for anerkendelse (art. 2–5), om omstændigheder, der ikke kan føre til at nægte anerkendelse (art. 6), om omstændigheder der gør nægtelse af anerkendelse lovlig efter konventionen (art. 7–10), om litis pendens (art. 12), og om hvorledes konventionens regler skal anvendes i tilfælde, hvor afgørelsen stammer fra et land med flere sideordnede retssystemer (art. 13–16). Art. 19–23 giver mulighed for at tage en række forbehold, og art. 24 indeholder en intertemporalretlig regel.

Det er en betingelse for, at en fremmed afgørelse skal anerkendes her i landet, at der fandtes en af de i art. 2 specificerede tilknytninger til afgørelsens oprindelsesland, den dag, sag blev rejst. Det drejer sig om 1) sagsøgtes bopæl, 2) sagsøgerens bopæl, hvis den har bestået i mindst et år i umiddelbar tilslutning til sagsanlæget, eller ægtefællernes sidste fælles bopæl var i det pågældende land, 3) det land, hvor begge ægtefæller var statsborgere, 4) det land, hvor sagsøgeren var statsborger, hvis han også havde sin bopæl der, eller indenfor de sidste to år før sagsanlæget har haft bopæl der i en sammenhængende periode på mindst et år, der dog blot delvis behøver at ligge indenfor to-års perioden, eller 5) det land, hvor sagsøgeren var statsborger og opholdt sig ved sagsanlæget, hvis loven i det land, hvor ægtefællernes sidste fælles bopæl var, ikke giver adgang til skilsmisse.

Anerkendelse af en fremmed skilsmisse kan nægtes, hvis begge ægtefæller på skilsmissens tidspunkt udelukkende var statsborgere i stater, som ikke giver adgang til skilsmisse (art. 7). Reglen kan ikke anvendes her i landet, da et sådant forbehold ikke gælder efter de under A omtalte regler. Endvidere kan skilsmisse nægtes, hvis der ikke har været taget passende skridt for at underrette den sagsøgte ægtefælle om sagen eller ikke har været givet denne tilstrækkelig lejlighed til at fremføre sine synspunkter (art. 8), eller afgørelsen iøvrigt strider imod ordre public. Disse regler stemmer med almindelig dansk ret og vil altså blive anvendt ved konventionens praktisering.

Endelig kan anerkendelse ifølge art. 9 nægtes, hvis afgørelsen er i konflikt med en tidligere dansk afgørelse eller en tidligere uden-

landsk afgørelse, der anerkendes her. Den tidligere afgørelse behøver ikke at være omfattet af konventionen. Det kan f.eks. være en afgørelse, der nægter skilsmisse på det grundlag, der nu giver anledning til skilsmisse, eller det kan være en omstødelsesafgørelse. Bestemmelsen vil kun helt undtagelsesvis kunne få betydning her i landet.

Om litis pendens reglen i art. 12, jfr. ovf. kap. 9 IV.

Jfr. iøvrigt Conférence de la Haye, Actes et documents de la onzième session II, Goldman og Bellet i Clunet 1969.843 ff, Svenné Schmidt 461 ff, Bangert i NTIR 1971.310 ff, Battifol i Revue critique 1969.215, Anton i ICLQ 1969.620, Juenger i A.J.C.L. 1972.1 ff, Morris i ICLQ 1975.635 ff, North i LQR 1975.36 ff.

2. Den nordiske ægteskabskonvention

Den nordiske ægteskabskonvention, bekg. nr. 323 af 28. december 1931, jfr. bekg. nr. 23 af 14. februar 1974 LTC, art. 22, jfr. art. 9, stk. 2 og 3 bestemmer, at afgørelser vedrørende separation, skilsmisse og omstødelse eller ugyldighed af ægteskabet samt de i medfør af art. 8 i forbindelse hermed eller senere trufne afgørelser, som er meddelt i et af de nordiske lande, skal anerkendes her i landet uden særlig stadfæstelse og uden prøvelse af afgørelsens rigtighed eller dens forudsætninger med hensyn til bopæl og statsborgerret, jfr. også indgåelsesbekg. § 11, stk. 4 og 5. Om en indskrænkende fortolkning heraf, jfr. Svenné Schmidt 419. Anerkendelsen skal i modsætning til, hvad der gælder efter skilsmissekonventionen, gives, hvad enten afgørelsen giver eller nægter at give medhold i kravet om en ændret status.

En separation givet i et af de andre nordiske lande skal også anerkendes i den forstand, at den danner grundlag for skilsmisse i Danmark efter danske regler, jfr. art. 9, stk. 2 og 3 og opløsningscirk. § 1. Jfr. også art. 10.

Med hensyn til omstødelse indeholder ægteskabskonventionen ikke længere regler om kompetence eller lovvalg. Anerkendelsen gives altså uanset, at de enkelte lande helt er herrer over disse spørgsmål.

I det omfang, der kan blive tale om fuldbyrdelse, kan den ske ifølge domskonventionen, jfr. dennes art. 10. Iøvrigt skal visse af de

i ægteskabskonventionen art. 8 omhandlede afgørelser anerkendes og fuldbyrdes efter domskonventionen, selvom de ikke falder inden for ægteskabskonventionens område på grund af parternes tilknytning. Domskonventionen angår dog kun domme, ikke administrative afgørelser. Om den foreslåede nordiske konvention om fuldbyrdelse af afgørelser vedrørende forældremyndighed, jfr. NU 1967.4. Forslaget ventes at indgå i en revideret udgave af den nordiske domskonvention.

KAPITEL 16

Formueforholdet mellem ægtefæller

I. INDLEDNING

Spørgsmålet om, hvilken lovgivning der skal anvendes på ægtefællers formueordning, er her i landet anset som et familieretligt problem, der henhører under personalstatuttet, altså *domicilloven*. Problemet er, hvorledes der skal forholdes, hvis ægtefællerne ikke har samme personalstatut. Her har det hidtil været naturligt at lade mandens personalstatut være afgørende, en stillingtagen, der med den stigende ligestilling for kvinden ikke længere er lige så sikker de lege ferenda. Spørgsmålet har iøvrigt ikke her i landet i modsætning til udlandet givet anledning til diskussion, formentlig fordi domicilet er afgørende og dette oftest vil være fælles for ægtefællerne, selvom deres nationalitet er forskellig.

I udlandet har man i et vist omfang set på spørgsmålet om formueforholdet som et kontraktsligt problem, hvor *partsautonomien* må være af betydning, og hvor i mangel af udtrykkelig aftale en stiltiende aftale eller parternes formodede vilje må være afgørende.[1] Ser man bort fra de tilfælde, hvor der ingen udtrykkelig aftale er, og hvor der, bortset fra nuanceforskelle som følge af et mere subjektivt eller objektivt syn på de afgørende tilknytningskriterier, næppe er stor forskel mellem resultaterne, bliver spørgsmålet, om man kan tillade parterne at vælge den anvendelige lov. Dette har her i landet hidtil været følt som umuligt, hvilket vistnok hænger sammen dels med, at formueordningen skal beskytte den svagere part i ægteskabet, dels at den danske formueordning formodes at give kvinden en større ligestilling end de fleste fremmede formueordninger. Ingen af disse hensyn spiller længere den samme rolle, og der kunne med det stigende internationale samkvem være grund til at tillade en vis

1. Historisk er der iøvrigt en nær sammenhæng mellem det kontraktlige syn på formueforholdet mellem ægtefæller og dets henførelse til personalstatuttet, jfr. om Dumoulins lære, Gihl, Den internationella privaträttens historia och allmänna principer 107 ff og Borum, Personalstatuttet 463.

grad af partsautonomi, i hvert fald når lovvalget begrænses til lande, til hvilke der foreligger en vis tilknytning for en af ægtefællerne, smlgn. UfR 1971.295 H.

Man taler om *formueordningens enhed,* når det samme lands retsregler finder anvendelse på alle formueværdier, der tilhører ægtefællerne, uanset i hvilket land disse befinder sig. Dette princip antages at gælde i dansk ret. I visse fremmede retssystemer vil man derimod lade lex rei sitae være bestemmende for den anvendelige lovgivning, enten for fast ejendom alene eller for alle værdier, der tilhører ægtefællerne. Selvom man lader princippet om formueordningens enhed gælde, kan man af hensyn til trediemand være nødt til at foretage visse modifikationer heri til fordel for lex situs eller lex contractus.

Når det fastslås, at en bestemt tilknytning er afgørende for lovvalget, betyder det almindeligvis også, at når denne tilknytning ændres, når der sker en *statutforandring,* sker der også en ændring i den lovgivning, der skal anvendes. Inden for formueforholdet mellem ægtefæller har man imidlertid i de fleste lande arbejdet med *princippet om formueordningens uforanderlighed,* hvorefter den lovgivning, der ifølge den ved ægteskabets indgåelse afgørende tilknytning fandt anvendelse, skal vedblive at finde anvendelse. For dansk rets vedkommende vil det altså sige, at mandens domicillov ved ægteskabets indgåelse skal vedblive at finde anvendelse uanset hans senere domicilskifter. Dette sker ud fra den betragtning, at den ordning, der træffes ved ægteskabets indgåelse, ligger til grund for ægtefællernes dispositioner, og at man ved at lade en statutforandring medføre ændring i den anvendelige lov vil skuffe parternes forventninger. Særeje kunne tænkes at blive fælleseje eller omvendt. Manden ville ved at skifte bopæl ensidigt kunne ændre ægtefællernes formueforhold. Vanskeligheder kunne opstå ved at afgøre, hvornår statutforandringen og den deraf følgende ændring i ægtefællernes formueforhold fandt sted.

Også i uforanderlighedsprincippet er man af hensyn til tredjemand nødt til at gøre visse modifikationer, og der kan iøvrigt i den internationale udvikling spores en tendens henimod en delvis indførelse af foranderlighedsprincippet.

Det foreløbige udkast af 1975 til en Haagerkonvention om for-

mueforholdet mellem ægtefæller bygger på en begrænset partsautonomi, idet ægtefællerne alene kan vælge mellem deres statsborgerlov og deres hidtidige eller kommende domicillov. Dog kan fast ejendom undergives lex situs. Har parterne ikke valgt, finder principielt den fælles domicillov ved ægteskabets indgåelse anvendelse. Visse mindre indrømmelser gøres til nationalitetsprincippet. Principielt gælder formueordningens uforanderlighed, men parterne kan altid selv vælge en ny lov iblandt de tilladte muligheder, og hvor parterne intet lovvalg har gjort og ikke har indgået ægtepagt, medfører statutforandring i et vist omfang ændring af den anvendelige lov. Jfr. iøvrigt Philip i A.J.C.L. 1976 og Droz i Recueil des Cours 1974 III 1 ff.

Også inden for formueforholdet mellem ægtefæller må der sondres mellem forholdet inden for og uden for *den nordiske ægteskabskonventions* område.

Jfr. om udenlandsk ret Berr i Journal Clunet 1965.304 ff, Grahl Madsen i TfR 1960.183 ff, Wiederkehr, Les Conflits de Lois en matière de Régime Matrimonial, Revillart-Cuilleret, Les contrats entre époux en droit international privé, Rigaux ed. Les régimes matrimoniaux et les successions en droit international privé, Beitzke i Vorschläge und Gutachten zur Reform des Deutschen Internationalen Eherechts, 89 ff, jfr. også Kegel i Rabels Z 1960.207 ff, og Vorschläge und Gutachten zur Reform des Deutschen Internationalen Kindschafts-, Vormundschafts- und Pflegschaftsrecht 253 ff, F. J. Dumoulin i Rabels Z 1964.425 ff, jfr. 491 ff, Rigaux i Revue critique 1964. 168 ff, Moal i Journal Clunet 1965.81 ff, note i Columbia Law Review 1966. 790, Cheshire i Recueil des Cours 1963 I, Internationell äktenskaps- och arvsrätt SOU 1969:60. Gamillscheg i Rabels Z 1969.654 ff, Philip i International Law Association Report 1966.772 ff og 1970.795 Marsh, Marital Property in Conflict of Laws, Nybergh i TJFF 1962.183, Haagerkonventionen af 1905, Undén, Internationell Äktenskapsrätt og Studier i internationell äktenskapsrätt II; Osbahr i Sv.J.T. 1974.799 ff; Conchet, Essai de délimitation du domaine de la loi applicable au régime matrimonial.

Jfr. iøvrigt Borum, Personalstatuttet 455 ff, Trolle i TfR 1959.39 ff og 392 ff, Philip i TfR 1959.177 ff og 1960.59 ff, Danielsen og Hornslet, Lov om ægteskabets retsvirkninger 349 ff, 358 ff.

II. DET OPRINDELIGE LOVVALG

Efter gældende dansk ret bestemmes formueforholdet mellem ægtefæller af *ægtemandens domicillov ved ægteskabets indgåelse,* jfr. UfR 1935.1143 Ø, 1969.637 U og J.D.1953.75 og smlgn. UfR 1971.295 H. Skifter manden bopæl i forbindelse med ægteskabets indgåelse, antages det almindeligvis at være bopælen indtil ægteskabet, altså den hidtidige bopæl, ikke den nye, der er afgørende. Det hænger formentlig sammen med, at et sådant bopælskifte ikke uden videre kan betragtes som et domicilskifte. Kan det imidlertid påvises, at der virkelig er tale om et domicilskifte og ikke blot om et rent midlertidigt ophold, f.eks. for at lære forholdene i hustruens hjemland at kende, synes det rimeligt at lade denne første fælles bopæl, og ikke mandens tidligere og nu opgivne bopæl være afgørende for lovvalget. Det gælder ganske særlig under et uforanderlighedssystem som det danske, hvor en senere konstatering af domicilskifte vil være uden betydning for lovvalget.

Selvom mandens domicil er afgørende efter dansk ret, kan man ved rådgivning i forbindelse med indgåelse af ægteskab mellem parter med international tilknytning ikke lade sig nøje med en henvisning hertil. Lovvalgsreglerne varierer så stærkt mellem landene, at man bør søge at sikre sig, at den samme materielle ordning vil finde anvendelse, selvom spørgsmål vedrørende formueforholdet skulle blive bragt frem i et land, hvor ægtefællernes nationale lov eller lex rei sitae bliver bragt i anvendelse. Her er altså et typisk eksempel på, at man må gøre en indsats for conflict avoidance, jfr. ovf. kap. 1.

Det kan f.eks. ske ved oprettelse af ægtepagt i flere lande samtidig. Hjemmel til at tinglyse en ægtepagt her i landet (ved Københavns byret), selvom manden ikke er bosat her, findes i retsvirkningslovens § 49.

Mandens domicillov ved ægteskabets indgåelse finder anvendelse, *uanset om ægtefællernes formueforhold i forbindelse med ægteskabets indgåelse er reguleret af en legal formueordning eller er baseret på en ægtepagt,* ægteskabskontrakt, cfr. dog ndf. om senere indgåede ægtepagter, der erstatter den oprindelige formueordning.

Hersker der partsautonomi i domicilloven, må det antages, at parternes efter domicilloven gyldige vedtagelse af anvendelsen af en

anden lovgivning end domicilloven vil blive lagt til grund, selvom der herved bliver tale om en art renvoi. Dette kan foreligge på den måde, at formueforholdet også efter den fremmede domicillovs lovvalgsregler principielt er underkastet domicilloven, men domicillovens anvendelse dog kan fraviges ved parternes udtrykkelige aftale.

Mere praktisk er det imidlertid, at parterne i deres aftale stiltiende har lagt en anden lovgivning end domicillandets til grund, fordi det såvel efter deres domicillands som efter deres statsborgerlands lovgivning er den nationale lovgivning, der skal anvendes på deres formueforhold. Selvom der i så fald ikke er tale om noget udtrykkeligt lovvalg fra deres side, men dette blot er stiltiende forudsat i ægtepagten, synes det at burde anerkendes såvel udfra de synspunkter, der ligger bag Haagerrenvoikonventionen af 1955, jfr. ovf. kap. 10 I B 3 c, som udfra de betragtninger, der ligger til grund for uforanderlighedsprincippet. Uforanderlighedsprincippet tilsigter, at den lov, der engang er lagt til grund for formueforholdet, altid skal lægges til grund. Det sker ikke for princippets skyld, men for ikke udefra at bryde ind i parternes retsforhold i strid med deres egne forventninger. Det må betyde, at man i videst mulig udstrækning bør anvende den lov, som parterne faktisk har lagt til grund, selvom det ikke er mandens domicillov ved ægteskabets indgåelse.

Dette synspunkt kunne føre til at gå et skridt videre og i almindelighed anerkende renvoi, også hvor det drejer sig om en legal formueordning. Det vil dog nok være for vidtgående et skridt. Ved ægtepagten er det fastslået, hvilken lovgivning der er bragt i anvendelse. Ægtepagten vil også blive lagt til grund, selvom den er senere end ægteskabets indgåelse, jfr. ndf., idet den modificerer den ordning, der dengang blev truffet, evt. ved at bringe den i overensstemmelse med loven i et andet land, hvortil parterne nu er knyttet. Drejer det sig derimod om en legal formueordning, vil formålet ikke blive nået uden samtidig med en renvoi at undersøge, hvorledes lovgivningen i andre lande, som parterne i tidens løb har haft tilknytning til, stiller sig til uforanderlighedsprincippet.

Når mandens domicil ved ægteskabets indgåelse er dansk, gælder således principielt dansk rets regler. Ifølge retsvirkningslovens § 53, stk. 1 skal dog *kvindens myndighed til at indgå ægtepagter* bedømmes efter hendes domicillov. Endvidere følger det med hensyn til ægtepagtens *form* formentlig uanset retsvirkningslovens § 53 af

dommen i UfR 1948.1120 H, at kravet i retsvirkningslovens § 37, om, at en ægtepagt for at være gyldig skal være tinglyst, ikke gælder, i hvert fald inter partes, men formentlig heller ikke i relation til tredjemand, hvis manden vel er domicileret her, men har sin faktiske bopæl i udlandet, når blot formforskrifterne på oprettelsesstedet er iagttaget, jfr. ovf. kap. 10 II A 2 c. Det må dog tilrådes alligevel at tinglyse også i disse tilfælde, da dommens præjudikatværdi er usikker.

Dansk rets regler finder også anvendelse på *ægtepagter, der indgås under ægteskabet,* selvom manden ved ægteskabets indgåelse var domicileret i udlandet, hvis han på tidspunktet for ægtepagtens indgåelse er domicileret her i landet, jfr. retsvirkningslovens § 53, jfr. om forholdet mellem denne regel og uforanderlighedsprincippet ndf. III. Det grundlag, som ægtepagten må bedømmes på, f.eks. i forbindelse med dens godkendelse, er den udenlandske formueordning, der gjaldt i hans domicillov ved ægteskabets indgåelse, men ægtepagtens form og indhold må stemme overens med dansk ret.

Reglen i retsvirkningsloven § 53 må antagelig udvides til en fuldstændig kollisionsnorm, således at mandens domicillov ved tidspunktet for en ægtepagts oprettelse gælder i alle tilfælde ved bedømmelsen af ægtepagten, uanset hvor manden var domicileret ved ægteskabets indgåelse.

Selvom den for formueordningen gældende lovgivning skal anvendes også med hensyn til *fast ejendom,* der er beliggende i andre lande end det, hvis lovgivning finder anvendelse, må reglerne i lex situs om selve ejendomsordningen alligevel gælde. Det samme må vistnok være tilfældet med hensyn til regler om legitimation, samtykkekrav og lignende ved dispositioner over fast ejendom.

Uanset den på formueforholdet anvendelige lovgivning må ligeledes reglerne om fuldmagt og legitimation i lex loci finde anvendelse ved dispositioner i forhold til tredjemand, der foretages inter præsentes i et andet land end det, hvor ægtefællerne er bosat, jfr. UfR 1954.359 Ø.

III. STATUTFORANDRING

Selvom en eller begge ægtefæller i løbet af ægteskabet skifter domicil, vedbliver den lovgivning at finde anvendelse, der i henhold til det under II anførte skal anvendes på deres formueforhold. Det er *princippet om formueordningens uforanderlighed.* Reglen er fastslået i domspraksis, jfr. UfR 1935.1143 Ø, 1969.637 U og smlgn. UfR 1971.295 H, og kan endvidere støttes på en analogi af retsvirkningslovens § 53.

Reglen skyldes ønsket om, at en ændring af tilknytningen, herunder mandens ensidige ændring af sin tilknytning, ikke skal medføre en ændring i hele det formueretlige grundlag, som ægtefællerne har indrettet sig på. Særlig gælder det naturligvis en ændring fra særeje til fælleseje eller omvendt, men også et problem som mandens dispositionsret på hustruens vegne kan nævnes. Formålet kan ikke opnås ved at henvise ægtefællerne til at oprette en ægtepagt. Dels er de måske ikke opmærksomme derpå, ligesom det nøjagtige tidspunkt for et domicilskifte aldrig kan angives med sikkerhed, dels kan man ikke gøre retsstillingen afhængig af den enes villighed til at indgå en ægtepagt.

Uforanderlighedsprincippet er ikke den ideelle ordning. Det er at foretrække, hvis forholdet mellem ægtefæller kan indordnes i systemet i det land, hvor de lever. Hertil kommer, at princippet kun virker efter sin hensigt, hvis det virkelig er den ordning, som hidtil har været gældende mellem ægtefællerne, der kommer til at gælde efter flytningen. Hvis uforanderlighedsprincippet blot indebærer, at man anvender mandens domicillov ved ægteskabets indgåelse, uanset hvilken lovgivning der faktisk i medfør af den internationale privatret i ægtefællernes hidtidige hjemlande har været gældende mellem ægtefællerne, opfyldes dets formål ikke. Det har ingen mening at anvende den hidtidige domicillovs fællesejeordning, hvis ægtefællerne faktisk hidtil har været underkastet deres nationale lov, der bestemmer særeje. Uforanderlighedsprincippet kan opfordre til anvendelse af renvoi eller lignende principper i et vist omfang.

Da en foranderlighedsordning kræver en indgående lovregulering for at kunne gennemføres tilfredsstillende, må man nok fortsat henholde sig til uforanderlighedsprincippet. Dette bør til gengæld gøres

smidigere for at imødegå vanskeligheder i de sikkert ret få tilfælde, hvor dets anvendelse vil føre til resultater i strid med dets formål.

Princippet om formueordningens uforanderlighed gælder, når det drejer sig om flytning til Danmark, kun med visse *modifikationer*.

I *forholdet mellem parterne* gælder den fremmede formueordning kun i det omfang, hvor den *ikke strider imod præceptive danske lovregler,* jfr. for ægtepagtens vedkommende udtrykkeligt retsvirkningslovens § 53, stk. 2. I modsætning til, hvad der er normalt inden for den internationale privatret, viger altså præceptive danske lovregler ikke for den anvendelige fremmede lovgivning.

I *forhold til tredjemand* kan den fremmede formueordning endvidere, hvadenten tredjemand er i god eller ond tro, kun gøres gældende, såfremt den er *tinglyst*. Har tinglysning ikke fundet sted, må dansk rets legale formueordning altså gælde i forhold til tredjemand.

Med hensyn til ægtepagter bestemmer *retsvirkningslovens § 53, stk. 2,* at ægtepagten for at få virkning over for tredjemand inden en måned efter, at manden har taget bopæl i Danmark, skal tinglyses, jfr. UfR 1932.573 V; i modsat fald regnes retsvirkningen over for tredjemand først fra anmeldelsesdagen.

Drejer det sig om en fremmed legal formueordning, må hovedtrækkene af denne tinglyses. Formentlig kan lignende regler om fristen for tinglysningen opstilles som for ægtepagter.

Det kan med udgangspunkt i den ovf. II anlagte forståelse af dommen UfR 1948.1120 H, spørges, om der skal foreligge et egentligt domicilskifte, før retsvirkningsloven § 53, stk. 2 finder anvendelse, eller om bosættelse her er tilstrækkelig. I hvert fald i relation til tredjemand, altså med hensyn til tinglysningskravet, kunne meget tale for blot at kræve noget mere end en rent midlertidig bosættelse. Reglen om månedsfristen kunne også tale derfor, da det kun sjældent er muligt at angive tidspunktet for et domicilskifte så nøjagtigt, at man kan regne en tidsfrist derfra. På den anden side er det i forholdet inter partes ikke rimeligt at ville se bort fra retsregler i den hidtil anvendte retsorden, som strider imod præceptive danske retsregler, før der foreligger et virkeligt domicilskifte.

Uanset resultatet må ved den blot midlertidige bosættelse almindelige legitimations- og fuldmagtsregler i dansk ret finde anvendelse i forhold til tredjemand, jfr. UfR 1954.359 Ø.

Tinglysningskravet gælder kun med hensyn til retsforhold til tredjemand, der tager deres begyndelse, efter at bopælsskiftet har fundet sted. Derimod gælder det uanset tidspunktet for erhvervelsen af ægtefællernes formuegenstande, cfr. måske UfR 1926.740 V.

Anmeldelse til tinglysning må kunne foretages af hver af ægtefællerne. Sådanne regler, der strider imod præceptive danske retsregler, må stryges i ægtepagten og udelades ved tinglysning af hovedtræk i en fremmed formueordning. Kan ægtefællerne ikke enes om andre regler, må udfyldning ske med danske retsregler. Godkendelse kan ikke kræves, medmindre ægtefællerne i forbindelse med tinglysningen vedtager sådanne ændringer i den hidtidige ordning, som kræver godkendelse efter dansk ret, f.eks. som i J.M. 1. kt. M 164[85] 1963 en ændring fra legalt særeje til fælleseje. Den kan selv i så fald næppe kræves, hvis ændringen er nødvendig efter retsvirkningslovens § 53 eller dens analogi, fordi den fremmede regel er i strid med præceptive danske lovregler, cfr. UfR 1934.548 V, men godkendelse vil utvivlsomt i sådanne tilfælde kunne opnås ex tuto.

Det er ovf. II nævnt, at *domicilloven på tidspunktet for indgåelse af en ægtepagt* finder anvendelse på ægtepagten, selvom manden ved ægteskabets indgåelse var bosat i et andet land. Dette er et brud på reglen om formueordningens uforanderlighed, men følger, forsåvidt angår ægtepagter oprettet af en i Danmark domicileret mand, af retsvirkningslovens § 53. Det er formentlig også en hensigtsmæssig regel, fordi den betyder, at ægtefællerne fremtidig knytter deres formueforhold til den retsorden, hvorunder de nu lever. Formålet med uforanderlighedsprincippet er ikke at binde ægtefællerne til den oprindeligt anvendelige lovgivning, men at skabe kontinuitet i formueforholdet. Når en *ny ægtepagt indgås, der i det hele regulerer ægtefællernes formueforhold,* bør det derfor ske indenfor det retssystem, til hvilket ægtefællerne nu har deres nærmeste tilknytning, og dette retssystem må fremtidig være gældende efter uforanderlighedsprincippet, også selvom ægtefællerne påny flytter til et andet land. Anvendelsen af domicilloven ved ægtepagtens oprettelse må naturligvis ske på en sådan måde, at den hidtidige ordning danner den baggrund, som den nye ægtepagt må ses på, f.eks. i forbindelse med dens godkendelse. Smlgn. NJA 1970.420.

Hvis den nye ægtepagt kun supplerer den hidtidige ordning eller

ændrer den på enkelte punkter, må den oprindelige domicillov fortsat finde anvendelse med det forbehold, som følger af retsvirkningslovens § 53, at ægtepagten ikke må stride imod dansk ret, og at dansk rets formkrav må opfyldes. Tilsvarende må gælde i hvert fald for formkravenes vedkommende, hvis ægtefællerne bor i et fremmed land, som er forskelligt fra det, hvor manden var domicileret ved ægteskabets indgåelse. Dette lands ret må da finde anvendelse på den supplerende ægtepagt.

Hvis formueforholdet mellem to ægtefæller oprindelig var underkastet dansk ret, fordi manden var domicileret her ved ægteskabets indgåelse, bliver deres formueforhold således, når de indgår en ægtepagt, efter at manden er flyttet til et andet land, og denne ægtepagt i det hele regulerer deres formueforhold, fra da af underkastet den nye domicillov. *Godkendelse* er derfor ikke nødvendig her i landet, og det samme gælder tinglysning. Indgår den nye ægtepagt derimod blot som en ændring i eller et supplement til den bestående formueordning, vil det være naturligt fortsat at betragte den som underkastet dansk ret, selvom den i et vist omfang også må opfylde den nye domicillovs krav, og f.eks. søge en efter dansk ret nødvendig godkendelse. I praksis har Justitsministeriet dog også i tilfælde, hvor den nye ægtepagt helt erstatter den bestående formueordning, givet godkendelse af ægtepagter med forbehold om godkendelsens betydning. I J.M. 1. kt. M. 164[148] 1963 godkendtes ex tuto en ægtepagt, indgået af ægtefæller, der var bosat i Danmark ved ægteskabets indgåelse, men som nu boede i Spanien, jfr. også J.M. 1. kt. N. 164[100 og 101] 1964.

Om de *intertemporalretlige problemer* i forbindelse med uforanderlighedsprincippet jfr. NJA 1968.126, Nord. Domss. 1968.121, Trolle i TfR 1959.45 og 394 ff, Philip i TfR 1959.188 og 1960.59 ff, Bürgel i Neue Juristische Wochenschrift 1969.1838 ff, Giardina i Revue critique 1972.26 ff.

IV. DOMSTOLSKOMPETENCE

I retssager angående formueforholdet mellem ægtefæller gælder de almindelige internationale værnetingsregler. De gælder i almindelighed også mellem ægtefællerne indbyrdes, idet reglerne om ægteskabssager i rpl. § 448 c ifølge § 448 alene finder anvendelse, hvis sagen drejer sig om ændring eller anfægtelse af vilkår for separation, skilsmisse eller omstødelse eller om anfægtelse af aftaler om fordeling af formuen indgået med henblik derpå.

Om *skifterettens kompetence* gælder der dog særlige regler. Forsåvidt angår skifte af formuen i forbindelse med en ægtefælles død henvises til kap. 20 II ndf. På dette sted behandles reglerne ved skifte i levende live.

Dansk rets regler om kompetence ved bosondring og skifte ved separation, skilsmisse og omstødelse angår alene fællesboer. Andre ægtefælleboer antages dog omfattet af skiftelovens § 82. Reglerne i retsvirkningsloven om bosondring og i skiftelovens kap. 6 om skifte mellem ægtefæller kan anvendes, uanset om fremmed ret skal finde anvendelse på ægtefællernes formueforhold, men indholdet af den fremmede ret kan gøre lempelser i reglerne nødvendige, smlgn. skiftelovens § 82. Afgørende for, om et skifte kan komme på tale her, er alene, om der efter en analyse af de på formueordningen anvendelige regler kan siges at foreligge et fællesbo.

Egentlige internationale værnetingsregler eksisterer ikke, men visse retningslinjer kan udledes af retsvirkningslovens § 39 (bosondring) og skiftelovens § 63 a (skifte).

Med hensyn til *bosondring* er danske skifteretter kompetente, hvis den, som bosondringsbegæringen er rettet imod, eller andrageren selv har bopæl eller ophold her i landet. Det er formentlig det processuelle indlændingsbegreb, der her finder anvendelse, jfr. ovf. kap. 8 og 10 III. Selvom ingen af disse betingelser er opfyldt, kan justitsministeren i særlige tilfælde bestemme, at bosondringsbegæring kan indleveres til en dansk skifteret. Det må antages, at denne hjemmel først og fremmest vil blive benyttet i tilfælde, hvor retshjælp ikke kan opnås i udlandet, f.eks. på grund af ægtefællernes danske statsborgerskab, eller fordi dansk ret efter de fremmede myndigheders opfattelse skal anvendes. Endvidere kan henvisning for-

mentlig tænkes, hvor der foreligger en sådan tilknytning til Danmark, at danske myndigheder er kompetente i separations- eller skilsmissesager, eller justitsministeren vil være villig til at henvise det på et bosondringsdekret følgende skifte til en dansk skifteret, jfr. skiftelovens § 64 a.

Med hensyn til *skifte* er danske skifteretter kompetente, hvis begge ægtefæller eller den ægtefælle, mod hvem kravet om skifte rettes, har bopæl i Danmark på det tidspunkt, da begæring om skifte indgives. Endvidere må formentlig dansk skifteret være kompetent, hvis den ægtefælle, der ønsker skiftet, fortsat har bopæl i den retskreds, hvor ægtefællernes sidste fælles bopæl var. Denne lidt ekstraordinært udformede internationale værnetingsregel er usikker, men synes at følge af skiftelovens § 64 a. Endelig kan ægtefællerne aftale dansk skifteværneting, når blot en af ægtefællerne er bosat her og formentlig også, når deres sidste fælles bopæl var her.

Hvis danske skifteretter herefter ikke er kompetente, kan justitsministeren på begæring bestemme, at skifte skal finde sted her i landet, hvis mindst en af ægtefællerne har tilknytning til Danmark. Herved tænkes formentlig først og fremmest på dansk statsborgerskab, men også betydelige formueværdier her kan måske give grundlag for en sådan bestemmelse. Endelig vil det være naturligt at træffe bestemmelsen, hvis bosondringsdekret er afsagt her, men skiftekompetence ikke findes. Bestemmelsen vil dog normalt kun blive truffet, hvor der ikke foretages skifte i udlandet, eller skiftet ikke omfatter de herværende midler, jfr. Ringgård i J 1964.305 og ndf. kap. 20 II om skiftelovens § 87.

V. DEN NORDISKE ÆGTESKABSKONVENTIONS REGLER

De regler, der har betydning, findes i ægteskabskonventionen, bekg. nr. 323 af 28. december 1931, jfr. bekg. nr. 23 af 14. februar 1974 LTC, art. 3–5 og 8–10.

Konventionens hovedprincip er ifølge art. 3, at formueforholdet mellem ægtefæller bedømmes efter loven i den af staterne, hvor ægtefællerne ved ægteskabets indgåelse bosatte sig. Den afgørende tilknytning er altså *ægtefællernes første fælles domicil.*

I modsætning til dansk rets almindelige regel finder imidlertid *princippet om formueordningens uforanderlighed ikke anvendelse* inden for konventionen. Konventionens regel er tværtimod, at hvis begge ægtefæller senere bosætter sig i en anden af staterne, finder denne stats lovgivning i fremtiden anvendelse i stedet for loven i det land, hvor ægtefællerne bosatte sig ved ægteskabets indgåelse.

Reglen i art. 3 finder kun anvendelse på formueforholdet mellem ægtefæller, som er *statsborgere i de nordiske lande* både på det tidspunkt, da ægteskabet indgås, og på det tidspunkt, da der opstår spørgsmål vedrørende deres formueforhold. Hvis de ikke begge er statsborgere i et af de nordiske lande, når spørgsmålet opstår, finder konventionen ikke anvendelse, selvom den kunne anvendes, den gang de blev gift, fordi de da var nordiske statsborgere. Almindelige international privatretlige regler må da finde anvendelse, men da konventionen en gang har været anvendelig, må den efter konventionen sidst anvendelige lovgivning finde anvendelse ud fra princippet om formueordningens uforanderlighed. Omvendt finder konventionen heller ikke anvendelse, hvis ægtefællerne ikke begge var nordiske statsborgere på tidspunktet for ægteskabets indgåelse, selvom de inden det tidspunkt, da der opstår et problem, er blevet nordiske statsborgere. Hvis f.eks. en engelsk kvinde bliver gift med en borger i et af de nordiske lande, og ægtefællerne bosætter sig i Danmark, vil art. 3 aldrig kunne finde anvendelse på ægtefællerne, selvom konen senere bliver naturaliseret i et nordisk land.

Denne afgrænsning af konventionens anvendelsesområde udelukker anvendelse af konventionen i en række tilfælde, hvor nordisk ret alligevel vil blive anvendt i alle de skandinaviske lande som følge af almindelige international privatretlige regler. Årsagen til afgrænsningen er, at Sverige på tidspunktet for konventionens indgåelse var medlem af Haagerkonventionen af 1905. Der ville i dag ikke være noget i vejen for at udstrække konventionens anvendelsesområde yderligere, men dette forudsætter en ændring af konventionen.

Kravet om statsborgerskab i de nordiske lande er ikke det eneste kriterium for afgrænsning af konventionen over for almindelig international privatret. En *yderligere begrænsning følger af konventionens tilknytningsmoment,* ægtefællernes fælles domicil i et nor-

disk land ved ægteskabets indgåelse. Konventionen finder kun anvendelse på personer, der udover at opfylde statsborgerkravene, ved ægteskabets indgåelse bosatte sig i et af de nordiske lande.

Med denne afgrænsning af konventionens anvendelsesområde er det naturligt at vælge domicilet som tilknytningskriterium, uanset at nogle af de nordiske lande i almindelighed anvender nationalitetsprincippet. Et nordisk lands lovgivning ville, hvad enten man anvender domicil- eller nationalitetsprincippet, under alle omstændigheder finde anvendelse i disse tilfælde. Den høje grad af retsenhed på området gør det mindre væsentligt, hvilket lands ret der anvendes. Domicilloven vil oftest være lex fori, og det er derfor naturligt at vælge den. Samtidig fører retsenheden til, at der ikke er grund til at fastholde princippet om formueordningens uforanderlighed. Selvom ægtefællerne efter ægteskabets indgåelse flytter til et andet land end det, hvor de bosatte sig ved ægteskabets indgåelse, vil lovgivningen i de to lande være så ensartet, at der ikke er grund til at fastholde, at det skal være den oprindelige lovgivning, der skal bringes i anvendelse.

Den afgørende tilknytning efter art. 3 er *loven i det land, hvor ægtefællerne ved ægteskabets indgåelse bosatte sig*. Heraf følger, at konventionen ikke kan bringes i anvendelse, hvis ægtefællerne i forbindelse med ægteskabets indgåelse ikke bosætter sig i det samme nordiske land, lige så lidt som den finder anvendelse, hvis en af dem eller begge på dette tidspunkt bosætter sig uden for de nordiske lande. Dette gælder også, selvom de på et senere tidspunkt i ægteskabet skulle bosætte sig i samme nordiske land. Derimod kan den anvendes, hvis de er bosat forskellige steder, når blot disse begge er beliggende inden for det samme nordiske land.

Konventionen finder som sagt ikke anvendelse på ægtefæller, der ved ægteskabets indgåelse ikke bosatte sig i samme nordiske land, selvom de på et senere tidspunkt under ægteskabet, mens de fortsat begge er nordiske statsborgere, bosætter sig sammen i et af de nordiske lande. Dette hænger sammen med, at det er muligt, at et ikke-nordisk lands ret ifølge de almindelige international privatretlige regler oprindelig har været anvendt på ægtefællernes formueforhold, og at konventionens anvendelse derfor ville medføre brud på uforanderlighedsprincippet i tilfælde, hvor grundlaget for et sådant brud

ikke er til stede. Resultatet støttes iøvrigt også af formuleringen af art. 4.

Det er ovf. omtalt, at princippet om formueordningens uforanderlighed ikke finder anvendelse inden for konventionens område. *Statutforandring* er af betydning for lovvalget. For at en ny lovgivning skal blive anvendt som følge af domicilskifte, kræves det, at begge ægtefæller bosætter sig i et andet af de nordiske lande end det, hvor de bosatte sig sammen ved ægteskabets indgåelse. Hvis kun en af ægtefællerne flytter fra det land, hvor begge bosatte sig ved ægteskabets indgåelse, vedbliver det første lands lovgivning at blive bragt i anvendelse, indtil begge er flyttet til samme nye land, cfr. måske på et enkelt punkt Bentzon og Hammerich i Revue critique 1934.864.

Den oprindelige domicillov vedbliver også at blive bragt i anvendelse, hvis ægtefællerne eller en af dem flytter til et land uden for de nordiske lande.

De nu beskrevne regler i art. 3 finder anvendelse, hvadenten formueforholdet er baseret på en legal formueordning eller på en ægtepagt. Art. 4 indeholder imidlertid nogle regler om *formkravene vedrørende ægtepagter,* som må suppleres med reglen i retsvirkningslovens § 53, stk. 3.

Art. 4 bestemmer, at en ægtepagt er gyldig med hensyn til formen, hvis den enten opfylder formkravene i den lovgivning, som finder anvendelse på formueforholdet imellem ægtefællerne i henhold til bestemmelserne i art. 3 (lex causae), eller den opfylder formforskrifterne i den stat, hvor begge parter eller den ene af dem ved ægtepagtens indgåelse havde statsborgerret. Er de altså statsborgere i to forskellige lande, kan man vælge mellem formforskrifterne i disse to lande.

Art. 4 har imidlertid kun begrænset betydning. Reglerne om godkendelse af ægtepagter kan ikke i denne forbindelse betragtes som formforskrifter, jfr. Udkast til konventioner 1929.46 og Danielsen og Hornslet 361. Og i forhold til tredjemand kan staterne gøre ægtepagtens gyldighed betinget af, at den er tinglyst eller anmeldt til retten.

Denne mulighed er for dansk rets vedkommende anvendt i retsvirkningslovens § 53, stk. 3, hvorefter en ægtepagt for at være gyldig

over for tredjemand skal tinglyses her i landet, når begge parter eller blot en af dem på tidspunktet for oprettelsen af ægtepagten er bosat her i landet. Bosætter ægtefællerne eller blot en af dem sig her i landet efter ægtepagtens oprettelse, gælder samme regel som uden for ægteskabskonventiones område, d.v.s. at gyldigheden i forhold til tredjemand er betinget af tinglysning inden én måned efter, at ægtefællerne eller den pågældende ægtefælle har taget bopæl her i landet. Sker anmeldelsen til tinglysning senere end månedsfristens udløb, regnes retsvirkningen i forhold til tredjemand først fra anmeldelsesdagen.

I et tilfælde, hvor ægtefællerne i forbindelse med ægteskabets indgåelse ikke bosatte sig i samme nordiske land, men manden var bosat i Sverige og hustruen her i landet, og hvor de foreløbig skulle bevare deres hidtidige bopæl, har justitsministeriet antaget, at den nordiske konvention vel ikke fandt anvendelse, men at ægtepagten, selvom svensk ret efter dansk international privatrets almindelige regler fandt anvendelse på den, skulle tinglyses her i landet i overensstemmelse med princippet i retsvirkningslovens § 53, stk. 3, J.M. 1. kt. 164[31] 1937. Det synes tvivlsomt, om dette kan forlanges, for at ægtepagten skulle kunne gøres gældende over for tredjemand, jfr. § 53, stk. 2.

Der gælder enkelte *modifikationer i konventionens almindelige regler*. Selvom princippet om formueordningens enhed også gælder inden for den nordiske konventions område, indeholder art. 3, stk. 2, den regel, at en ægtefælles beføjelse til at råde over *fast ejendom* eller over rettighed, som er ligestillet med fast ejendom, skal bedømmes efter lex rei sitæ, hvis den faste ejendom er beliggende i en af de nordiske stater. Dette gælder, selvom lex situs ikke er den lovgivning, der iøvrigt finder anvendelse på ægtefællernes formueforhold. Der er tænkt på sådanne regler som retsvirkningslovens § 18, der altså finder anvendelse på fast ejendom i Danmark, selvom den efter art. 3 anvendelige lov f.eks. er svensk ret.

Art. 3, stk. 1, indeholder endvidere en *undtagelse fra forænderlighedsprincippet*. Har en af ægtefællerne indgået kontrakt med tredjemand, eller har ægtefællerne indbyrdes indgået en kontrakt, mens et bestemt lands lovgivning i henhold til reglen i art. 3 var anvendelig på deres formueforhold, skal dette lands lovgivning vedblive at finde anvendelse på retshandelen. Dette gælder uanset om de efter retshandelens indgåelse har bosat sig i et andet af de nordi-

ske lande, således at dette lands regler nu bringes i anvendelse på ægtefællernes formueforhold.

Uforanderlighedsprincippet slår som nævnt også igennem i de tilfælde, hvor ægtefællerne *flytter til et land uden for de nordiske lande.* Her vedbliver den sidste fælles domicillov i et nordisk land at blive bragt i anvendelse på ægtefællerne, indtil de måtte optage domicil i et andet nordisk land.

Art. 5 indeholder en regel om *kompetencen i bosondringssager.* Reglen finder alene anvendelse på ægtefæller, hvis formueforhold iøvrigt er omfattet af konventionen. Sagen skal afgøres i det land, hvor begge ægtefæller er bosat. Er de bosat i forskellige af de nordiske stater, træffes afgørelsen i den stat, hvor den ægtefælle, mod hvem kravet er rettet, har bopæl. Det gælder dog ikke, hvis han er bosat i Finland, hvis lovgivning ikke kender til bosondring. I så fald er domstolene i den stat, hvis lovgivning efter reglerne i art. 3 finder anvendelse på ægtefællernes formueforhold, kompetente til at træffe afgørelsen. Art. 5 afgør ikke, hvorledes der skal forholdes, såfremt den ægtefælle, mod hvem kravet er rettet, ikke er bosat i et af de nordiske lande. Der kan næppe sluttes analogt fra reglen om Finland, og det må derfor blive de almindelige regler om kompetencen i bosondringssager, der må finde anvendelse, jfr. ovf. IV.

Med hensyn til *afgørelser om deling af formuen* i tilfælde af separation eller skilsmisse gælder kompetencereglerne i art. 7 vedrørende separation og skilsmisse, jfr. kap. 15 III A 1. Art. 9 bestemmer, at afgørelser vedrørende deling af formuen og skadeserstatning skal træffes efter den lovgivning, som ifølge art. 3 er bestemmende for ægtefællernes formueforhold. Dette gælder, uanset om spørgsmålet opstår i forbindelse med et bosondringsdekret, en separation eller skilsmisse eller et dødsfald, jfr. for det sidste tilfældes vedkommende dødsbokonventionens art. 7.

Er formueforholdet underkastet en lovgivning, som ikke kender separation, men ægtefællerne bliver separeret i en stat, der kender separation, behandles spørgsmålet om bodeling ifølge art. 10 efter reglerne i lex causae om bodeling ved skilsmisse. Separationen får også betydning i den henseende, at erhvervelser efter separationen bliver særeje, og forholdene ved separationen lægges til grund ved beregning af gældsansvaret.

Konventionen indeholder ingen regler om kompetencen med hensyn til *selve skiftet* af et fællesbo. Her må dansk rets almindelige kompetenceregler finde anvendelse, jfr. ovf. IV.

Bestemmelsen i ægteskabskonventionens art. 7 fastlægger kompetencen i separations- og skilsmissesager også for grupper af ægtefæller, som ikke er underkastet ægteskabskonventionen forsåvidt angår deres formueforhold. Reglen angår alle ægtefæller, der på separations- eller skilsmissetidspunktet er statsborgere i de kontraherende stater, mens ægtefællernes formueforhold som tidligere omtalt kun er omfattet af konventionen, hvis de både på tidspunktet for indgåelse af ægteskabet og på det tidspunkt, da spørgsmålet om deres formueforhold rejses, var statsborgere i de nordiske lande og endvidere ved ægteskabets indgåelse bosatte sig i samme nordiske land. I de tilfælde, hvor en domstol grunder sin kompetence til at behandle en separations- eller skilsmissesag på den nordiske ægteskabskonvention, mens konventionen ikke finder anvendelse på ægtefællernes formueforhold, må afgørelser vedrørende formueforholdet træffes efter den lovgivning, som skal anvendes efter almindelige danske international privatretlige regler uden for konventionen, cfr. Bentzon TfR 1934.351, men jfr. 352, note 1, 360 og 376. Bentzon vil det først angivne sted anvende lex fori.

Ifølge ægteskabskonventionens art. 22 skal bosondringsbeslutninger i henhold til art. 5 have *gyldighed i de andre stater* uden særlig stadfæstelse og uden prøvelse af afgørelsens rigtighed eller dens forudsætninger med hensyn til bopæl eller statsborgerret. Om afgørelser vedrørende formueforholdet i forbindelse med separation, skilsmisse og omstødelse, jfr. ovf. kap. 15, IV. Fuldbyrdelse af afgørelser i henhold til art. 5 kan ifølge domskonventionens art. 10 finde sted i overensstemmelse med dennes regler.

Uanset formuleringen af den nordiske domskonvention art. 10, stk. 1 må det antages, at afgørelser vedrørende formueforholdet mellem ægtefæller, hvadenten disse afgørelser er baseret på den nordiske ægteskabskonvention eller ej, er omfattet af domskonventionen og skal anerkendes og fuldbyrdes i overensstemmelse med denne, jfr. også Bentzon i TfR 1934.375 og H. Munch-Petersen UfR 1934.B.10.

Jfr. Philip, Recueil des Cours 1959 I 297 ff og 330 f.

KAPITEL 17

Børns retsstilling

Dette kapitel angår børns status som børn i eller uden for ægteskab (I) og den retlige betydning, som denne status tillægges i forholdet mellem forældre og børn (II).

I. BØRNS STATUS

A. LOVVALGET

1. Faderskab til børn uden for ægteskab

Der er stærkt divergerende opfattelser både her og i udlandet af, hvilket tilknytningsmoment der skal lægges til grund ved lovvalget i spørgsmål om bestemmelse af faderskab til børn født uden for ægteskab. Dette skyldes for en stor del divergenser i synet på, *hvilke reale grunde* der styrer de materielretlige regler. Mens hensynet til familien som borgerlig og religiøs idé har været anført som afgørende for at vælge faderens personalstatut, har hensynet til barnet både været anført som begrundelse for anvendelse af faderens og barnets personalstatut. Stedet, hvor barnet er avlet eller født, har i ældre tid været tillagt vægt, nærmest ud fra en ældre opfattelse af samlejet som et delikt, der begrundede rettigheder over for manden. I Skandinavien har hensynet til barnets tarv givet sig udslag i en tendens til at anvende lex fori, fordi nordisk materielretlig lovgivning har tillagt hensynet til barnets tarv den afgørende vægt på bekostning af alle andre hensyn, og man derfor ikke har ment at kunne anvende lovgivninger, der ikke har tillagt dette hensyn den samme betydning.

Om fremmed ret, jfr. nærmere Philip i Festskrift til Borum 393 f, 396 f og 400 ff.

Borum tager sit udgangspunkt i retsforholdets familieretlige karakter, der fører til anvendelse af mandens domicillov på tidspunktet for barnets fødsel. Lovgivningens karakter af social beskyttelseslovgivning tilsiger imidlertid også at tage hensyn til barnets domicillovgivning, når barnet er bosat her i landet. Borums regel bliver da, at mandens domicillov finder anvendelse undtagen i tilfælde, hvor kun barnet og ikke den udlagte mand er bosat i Danmark, og dansk rets anvendelse fører til et gunstigere resultat for barnet end mandens fremmede domicillov, hvad der oftest vil være tilfældet.

Retspraksis har i alle kendte tilfælde anvendt dansk ret. I omtrent alle tilfælde var manden bosat i Danmark og moder og barn i udlandet, HRT 1915.335, jfr. UfR 1915.805 H, UfR 1929.114 V, 1941.187 Ø, 1942.879 Ø, 1960.955 V og HRT 1958.663. I JD 1953.199 og i utr. dom af Kalundborg ret BS 9/1953 f var manden bosat i udlandet og moder og barn i Danmark, jfr. også UfR 1964.783 Ø og smlgn. 1970.411 Ø. Mens de ældre domme er baseret på mandens danske domicil, kan det ikke af de nyere domme ses, om dansk ret er benyttet som mandens eller barnets domicillov eller som den for barnet gunstigste lov eller lex fori.

I *ministeriel praksis* forudsættes det, at dansk ret i alle tilfælde skal anvendes i faderskabssager. Dette fremgår dels af J.M. cirk. nr. 204 af 20. juli 1945 og nr. 355 af 23. november 1946, skr. nr. 188 af 9. juli 1948 om tyske, engelske og russiske soldaters faderskab til børn her i landet; dels af cirk. nr. 114 af 3. juni 1952 om faderskabssager mod personer i udlandet, jfr. herom iøvrigt Instruks for udenrigstjenesten kap. IX F, Bitsch, Lov om børns retsstilling, 2. udg. 89 f, Fuldmægtigen 1968.112 og NJA 1968.580.

Norsk retspraksis synes at gå ind for anvendelsen af lex fori, jfr. N.Rt. 1953.1132, 1957.215 og 1959.1363, og den nugældende lovgivning forstås således, at denne regel nu er lovfæstet. En tendens herimod fandtes også i Sverige, jfr. NJA 1946.310, men i NJA 1963.489 gik den svenske højesteret ind for barnets lov med visse forbehold, jfr. også NJA 1969.301 og 1973.57. Jfr. iøvrigt Philip i Festskrift til Borum 400 ff med henvisninger.

Anvendelsen af dansk ret i praksis kan ikke antages at være et resultat af reprobering af den fremmede anvendelige lovgivning, jfr. nærmere Philip i Festskrift til Borum 409 f. Ikke desto mindre har ordre public lignende synspunkter utvivlsomt spillet en rolle for de nordiske lex fori afgørelser. Man har følt, at hensynet til barnet var så tungtvejende, at de lovgivninger, der tillægger andre hensyn

den mindste vægt, ubetinget måtte vige. Ordre public synspunktet ville sikkert ikke mindst være afgørende i tilfælde, hvor en fremmed lovgivning helt forbyder bestemmelse af faderskabet eller i hvert fald udelukker en gift mand fra at blive inddraget i en faderskabssag, cfr. dog måske N.J.A. 1968.580.

Der kan imidlertid anføres synspunkter af en helt anden art for at antage, at *lex fori* i alle tilfælde skal anvendes her i landet i spørgsmål om bestemmelse af faderskabet til børn uden for ægteskab.

Hensigten med faderskabssagen er at fastslå det virkelige biologiske faderskab. De forskellige retsregler indeholdende formodninger, bevisregler o.l. til brug herfor er, i hvert fald når det drejer sig om børn født uden for ægteskab, kun opstillet, fordi det (endnu) ikke står i menneskers magt på videnskabeligt grundlag med fuld sikkerhed at afgøre, hvem der er fader. Der er næppe nogetsteds gennem lovgivningen gjort forsøg på at påtvinge en mand faderskabet, hvis der ikke på det foreliggende grundlag er holdepunkt for, at han også virkelig er faderen. Dette er baggrunden for de danske regler.

På denne baggrund er det vanskeligt at se, hvorfor man ved selve fastslåelsen af faderskabet skulle foretrække anvendelsen af ét retssystem fremfor et andet. Det synes naturligst, at danske domstole, som i henhold til dansk ret kun er bundet af få retlige formodninger, og hvis afgørelse i henhold til dansk ret skal træffes på grundlag af samtlige de oplysninger om faderskabsmuligheden af faktisk karakter, som kan fremskaffes under hensyntagen til videnskabens og teknikkens nuværende stade, benytter danske retsregler ved fastslåelsen af faderskabet i alle tilfælde. Reglerne om fastslåelse af faderskab har stor lighed med processuelle regler, med hensyn til hvilke lex fori principielt altid anvendes. Retsreglerne angiver hovedsagelig kun en ydre form for den fremgangsmåde, der skal benyttes ved fremskaffelsen af de tekniske og videnskabelige oplysninger, der er nødvendige for bedømmelsen af faderskabsmuligheden. Dommen går ud på at fastslå eksistensen af et bestemt faktum, som der er stor sandsynlighed for, og den har ikke i samme grad som de fleste andre retsafgørelser karakter af en retlig bedømmelse.

Man kan også nævne, at anvendelsen af fremmed ret vil kunne give anledning til vanskeligheder, såsnart der er mere end én mand indblandet i sagen. I så fald består en væsentlig del af afgørelsen i

afvejning af flere faderskabsmuligheder, en afvejning, der vanskeliggøres, hvis afgørelsen ikke skal træffes på samme retlige grundlag i forhold til dem alle.

Trolle har i tilslutning til sin kommentar i UfR 1972 B 245 ff til dommen UfR 1972.565 H om et interprovinsielretligt spørgsmål om forholdet mellem dansk og grønlandsk børnelovgivning fremsat nogle bemærkninger om, hvilken betydning dommen måske kan tillægges i international privatretlige spørgsmål. Dommen lod moderens bopæl i Danmark på avlingstiden være afgørende for lovvalget, idet det blev tillagt væsentlig betydning, at årsagen til forskellen mellem dansk og grønlandsk ret først og fremmest er det endnu mangelfulde kendskab til blodtypefordelingen i den grønlandske befolkning. Sagen havde alene tilknytning til Grønland ved at være anlagt ved de derværende domstole og barnets fødsel der. Som andre argumenter nævnes, at moderen derved beskyttes af den lov, hun lever under og kender, og at fædrene kan vide, hvilken risiko de løber.

Afgørelsen synes rigtig, omend kriteriet avlingstidens bopæl i virkeligheden synes at dække over, at de indblandede personer alle var fra Danmark. Retsteknisk ville dette sidste kriterium imidlertid være vanskeligt at arbejde med.

Trolle henviser til, at lignende problemer opstår på det internationale plan gennem det store antal fremmedarbejdere og afrikanske og asiatiske studenter her. Hvis de er gravide, når de kommer hertil, mener han, at deres domicillov på avlingstiden skal anvendes. Bliver de derimod gravide her, bør dansk ret anvendes.

Disse betragtninger tager intet hensyn til barnets tarv, ligesom hensynet til moderen næppe kan være noget stærkt argument i disse tilfælde. Kendskabet til blodtypernes fordeling synes at blive det afgørende og kan måske have en vis vægt. Det må imidlertid ikke overses, *at* dette spørgsmål også opstår, hvor den fremmede moder bor her på avlingstidspunktet, *at* det endvidere meget vel kan tænkes, at moderen ikke kommer hertil fra sit oprindelige hjemland, men f.eks. fra et os nærtstående land, og endelig *at* argumentet i hvert fald kun kan bære en særregel gældende i tilfælde, hvor kendskabet til blodtypefordelingen er dårligt, ikke en generel regel om fremmed rets anvendelse.

Om bidragspligt efter den tidligere lovgivning og den grønlandske børnelovgivning, jfr. Philip i Festskrift til Borum 412 f.

2. *Ægtebarnsstatus*

Spørgsmålet om, hvorvidt et barn har ægtebarnsstatus, afgøres efter loven på mandens domicil på tidspunktet for barnets avlingstidspunkt, jfr. UfR 1918.212 H, UfR 1949.1049 Ø, og smlgn. UfR 1960.955 V.

Anvendelsen af det ene eller det andet lands retsregler kan have betydning f.eks. for reglerne om fralæggelse af faderskab, legitimation og for stillingen for børn født i omstødeligt ægteskab.

B. VÆRNETING I FADERSKABSSAGER

Spørgsmålet er reguleret i rpl. § 456 b. Bestemmelsen angår dog ikke sag om faderskabet til et barn, der kan være avlet under moderens ægteskab, *såfremt sagen anlægges af ægtemanden,* jfr. rpl. § 456 a, stk. 2. I dette tilfælde finder *de almindelige regler* om danske domstoles internationale kompetence anvendelse. *I alle andre sager* om faderskabet til børn gælder, at danske domstole er kompetente, hvis 1) sagsøgte har bopæl eller ophold her eller hans dødsbo behandles eller har været behandlet her, eller 2) moderen eller barnet har bopæl her. Bopælen eller opholdet må eksistere på det tidspunkt, sagen anlægges. Sagsøgtes bopæl eller ophold er alternativer, og opholdstilknytningen kan altså benyttes, selvom sagsøgte har en bopæl i udlandet. Værnetingsaftaler er ugyldige. Jfr. også kap. 10 III G.

C. ANERKENDELSE AF UDENLANDSKE FADERSKABSAFGØRELSER

Som omtalt i kap. 9 II B har man gjort undtagelse fra kravet i rpl. § 223 a om særligt retsgrundlag som betingelse for anerkendelse af fremmede retsafgørelser, når det drejer sig om konstitutive afgørelser, ligesom man har rejst spørgsmål om inddragelse af andre statusafgørelser under undtagelsen. Også når det drejer sig om ikke-konstitutive statusafgørelser kan det få meget uheldige konsekvenser, hvis den konstaterede status ikke lægges til grund. Vil man opretholde sondringen mellem konstitutive og konstaterende

afgørelser uanset dens diskutable karakter, kan det gøres gældende, at også faderskabsdomme er af konstitutiv karakter. Faderskab kan som hovedregel kun bevises gennem faderskabssag, og ægtemanden anses som fader, indtil han gennem dommen fritages for faderskab.

Ved dommen i UfR 1960.955 V blev en tysk dom, hvorefter et barn ikke kunne anses som barn af moderens ægtemand, lagt til grund i en sag her i landet om faderskabet til barnet. Resultatet synes kun at kunne støttes på en anerkendelse af den tyske dom, som ikke er omfattet af kgl. anordning nr. 148 af 13. april 1938.

Selvom der formentlig principielt ikke er noget til hinder for at lægge fremmede faderskabsafgørelser til grund her i landet, er det klart, at det i kap. 9 I nævnte *substitutionsegnetheds-spørgsmål må få en ganske særlig betydning* ved disse afgørelser. Afgørelserne hviler på vidt forskellige grundlag fra rene retlige formodninger til indgående videnskabelige undersøgelser af faderskabsmuligheden. Anerkendelsen af den fremmede afgørelse har betydning for de retsvirkninger, der knyttes til den pågældende status. Når det drejer sig om status som fader til et barn født uden for ægteskab, knyttes der efter dansk ret vidtgående retsvirkninger hertil, fordi kravene til overensstemmelse mellem det retlige og det biologiske faderskab er strenge. Er disse krav ikke lige så strenge efter det lands lovgivning, der er lagt til grund for den fremmede afgørelse, kan det være betænkeligt at knytte vidtgående retsvirkninger til den.

Afgørende for, om man vil lægge en fremmed faderskabsdom til grund, må være *grundlaget for afgørelsen i forbindelse med de retsvirkninger, som tillægges den i dens oprindelsesland i forhold til de virkninger, som der er tale om at tillægge den her,* jfr. ovf. kap. 9 I, bet. nr. 291/1961.30 og Philip i Festskrift til Borum 403 ff samt Danielsen, Arveloven 2. udg. 35 med henvisninger. Mens kravene til anerkendelse næppe er store, når det drejer sig om underholdsbidrag, jfr. herom iøvrigt ndf. kap. 19, vil problemet især opstå, når det drejer sig om navne- og arveret for børn født uden for ægteskab.

Kan den fremmede retsafgørelse ikke lægges til grund for de påberåbte retsvirkninger, må det være muligt at få en ny afgørelse ved dansk domstol, hvis betingelserne herfor iøvrigt er til stede, smlgn. NJA 1974.324. Dette må også gælde, selvom dommen kan lægges til grund her i landet for andre retsvirkninger.

Foreligger der en udenlandsk afgørelse, hvorefter en person *ikke* kan anses som fader til et barn, vil den formentlig som hovedregel også blive lagt til grund her i landet, jfr. UfR 1960.955 V, lige så vel som den positive afgørelse. Det må dog være muligt at se bort fra den, hvis resultatet skyldes anvendelsen af retsregler, der under alle omstændigheder ville udelukke et positivt resultat, eller det ikke i det pågældende land er muligt at anvende biologiske bevismidler.

Anerkendelse af et barn som ens barn for fremmed myndighed kan sidestilles med anerkendelse for dansk myndighed, jfr. J.D. 1957.277 og lov om børns retsstilling § 11 stk. 3, jfr. Bitsch, kommentar 2. udg. 89 ff, Danielsen, Arveloven, 2. udg. 35. Også her må virkningerne bero på betydningen af anerkendelse i det pågældende land, jfr. J.M. 1. kt. M. 853.1963, hvor en anerkendelse i Sverige ikke kunne lægges til grund for arveret i et dansk bo, fordi anerkendelsen ikke havde denne konsekvens efter svensk ret.

II. RETSFORHOLDET MELLEM FORÆLDRE OG BØRN

Reglerne om værgemål er omtalt ovf. i kap. 14 III og IV. I kap. 15 III A 1 og 2 omtales kompetencereglerne vedrørende afgørelser om forældremyndighed over og underholdsbidrag til børn i forbindelse med eller efter separation og skilsmisse. Reglerne om inddrivelse af underholdsbidrag er omtalt ndf. i kap. 19.

A. UNDERHOLDSBIDRAG

Underholdsbidrag til børn fastsættes i alle tilfælde efter dansk rets regler, uanset hvor barnet og den bidragspligtige er bosat. Der kan imidlertid ved fastsættelsen af bidragets størrelse i et vist omfang tages hensyn til leveomkostningerne på det sted i udlandet, hvor barnet bor, jfr. J.M. skr. nr. 89 af 28. maj 1935 og Philip i Festskrift til Borum 414 f. Om svensk ret, jfr. N.J.A. 1968.372 og 1973. 57. Om børnetilskud, jfr. Socialministeriets cirk. nr. 141 af 8. juli 1969 §§ 14, 46 og 47.

B. HVEM HAR FORÆLDREMYNDIGHEDEN

Med hensyn til *forældremyndigheden* må der sondres mellem spørgsmålet om, hvem den nu tilkommer og spørgsmålet om afgørelse af, hvem den for fremtiden skal tilkomme.

Domicilloven afgør, hvem forældremyndigheden tilkommer, herunder om den pågældende efter sin alder overhovedet er underkastet forældremyndighed. En fremmed domicillov må således lægges til grund, hvis dette spørgsmål skulle opstå præjudicielt her i landet eller skulle få betydning under et midlertidigt ophold her. Der kan her henvises til de ndf. E omtalte domme om børneforsorgslovgivningens anvendelse. En udenlandsk afgørelse af spørgsmålet må også lægges til grund her i de nævnte tilfælde, jfr. J.M. 1. kt. C 4314.1928 og R 1330.1942, hvor bidragsresolution mod manden for underholdsbidrag til barnet nægtedes, da han havde forældremyndigheden ifølge tysk skilsmissedom.

Er forældrene på det relevante tidspunkt ikke bosat i samme land, må barnets domicil være afgørende. Dette må formentlig også gælde, hvis de begge er bosat samme sted i udlandet, og barnet er bosat her, jfr. J.M. 7. kt. 1969–4133–125 om en italiensk 18 års pige, hvis forældre forlangte hende udleveret til Italien. Efter italiensk ret var hun stadig undergivet forældremyndighed. Hun var kommet til Danmark med forældrene og havde boet her i næsten 10 år med dem og forblev her, da de rejste til Italien. Det antoges, at hun havde erhvervet selvstændigt domicil her, og at dansk ret derfor måtte være afgørende for, om hun var underkastet forældremyndighed.

Rejses der ønske om en afgørelse ved dansk domstol af, *hvem forældremyndigheden for fremtiden skal tilkomme,* og er danske myndigheder kompetente, må *dansk ret,* vistnok uanset forældrenes og barnets domicil, i alle tilfælde lægges til grund, og fremmede afgørelser af spørgsmålet er da uden betydning, jfr. UfR 1951.770 H, jfr. Frost i TfR 1952.342, UfR 1971.364 Ø og Svenné Schmidt, International skilsmisse- og separationsret 409 ff. Jfr. også NJA 1974.629.

Princippet om, at denne afgørelse skal træffes under hensyn til, hvad der bedst stemmer med barnets tarv, har en sådan gennemslagskraft, at man næppe kan tænke sig det tilsidesat under henvis-

ning til fremmed ret eller fremmede afgørelser, jfr. N.Rt. 1968.368 H og islandsk højesteretsdom i Nord. Domss. 1958.286. Det er dog næppe sandsynligt, at danske myndigheder vil påtage sig kompetencen, medmindre enten barnet eller en af forældrene har en fastere tilknytning til Danmark. Det kan på den anden side næppe kræves, at betingelserne for anlæggelse af ægteskabssag er til stede, cfr. måske UfR 1967.520 H.

Et forslag om en nordisk konvention om fuldbyrdelse af afgørelser om forældremyndighed og samkvemsret, NU 1967:4, forventes medtaget i en revision af den nordiske domskonvention.

C. FORÆLDREMYNDIGHEDENS INDHOLD

Med hensyn til *forældremyndighedens indhold* må det antages, at dette som hovedregel bestemmes efter dansk ret. Dog kan domicilloven lægges til grund, hvis det kan tænkes, at man under en sag her i landet skal bedømmes, hvorvidt en i udlandet foretaget handling har hjemmel i forældremyndigheden over et i udlandet bosat barn. Ligeledes må domicilloven lægges til grund med hensyn til indholdet af forældremyndigheden over et barn, der midlertidigt opholder sig her, idet dog dansk ret må danne den yderste grænse for forældremyndighedens indhold.

D. ANDRE RETSVIRKNINGER

For så vidt angår *retsvirkningerne iøvrigt* af et barns status, beror disse på den lovgivning, som finder anvendelse på det pågældende retsforhold. Drejer det sig således om arveretten for et barn født uden for ægteskab, må det afgørende være indholdet af den lov, der finder anvendelse på arveretten efter den pågældende arvelader, jfr. ndf. kap. 20 III A.

E. BØRNEFORSORG

Med hensyn til *det offentliges beskyttelse af børn* kan dansk ret anvendes her i landet, uanset barnets og forældrenes tilhørsforhold og den på forældremyndighedsspørgsmålet anvendelige lov. I retsprak-

sis er den danske børneforsorgslovgivnings reglers udstrækning nærmere blevet bestemt således, at barnet principielt skal være kommet lovligt her til landet, d.v.s. med samtykke fra indehaveren af forældremyndigheden, for at de kan anvendes, jfr. UfR 1954.693 H med kommentar af Lorenzen i TfR 1955.426 ff (bogudg. 129), UfR 1958.654 Ø, 1963.55 H med kommentar af Spleth i TfR 1963.50 ff (bogudg. 391) og UfR 1968.474 H. Dog vil de kunne bringes i anvendelse, selv hvis barnet opholder sig her ulovligt, hvis tvingende hensyn til barnets velfærd kræver det, jfr. UfR 1954.693 H, 1958. 654 Ø og Spleth i TfR 1963.50 ff (bogudg. 391).

Spørgsmålet om den international privatretlige behandling af børneforsorgslovgivningen var fremme i den såkaldte *Boll-sag* mellem Sverige og Holland vedrørende forståelsen af Haagerkonventionen af 1902 om værgemål for mindreårige, ICJ Reports 1958.55, jfr. NJA 1955.377 og ovf. kap. 6 II med henvisninger og Foyer i Revue critique 1965.39 ff om tilsvarende problemer i fransk ret.

Om *Haagerkonventionen af 1961* om kompetence og anvendelig lov med hensyn til beskyttelse af mindreårige, jfr. Borum i Festskrift Nial 118 ff. Konventionen er et kompromis mellem domicil- og nationalitetsprincipperne, men lægger hovedvægten på barnets domicillov. Den angår såvel forældremyndighed som værgemål og børneforsorg. Den forventes ikke for tiden ratificeret af Danmark. Jfr. Kropholler, Das Haagerabkommen über den Schutz Minderjähriger, 1966, og i NJW 1971.1721, Droz i Revue critique 1973.603 ff.

Om lovvalget med hensyn til underholdspligt over for børn findes en *Haagerkonvention af 1956,* som heller ikke forventes ratificeret af Danmark.

Et foreløbigt udkast til en nordisk konvention, der forudsatte en ikke gennemført nordisk materiel retsenhed, findes i bet. 1955 nr. 126.107 ff.

Jfr. Borum, Personalstatuttet 498 ff; Vorschläge und Gutachten zur Reform des Deutschen Internationalen Kindschafts-, Vormundschafts und Pflegschaftsrechts; Hult, Föräldrar och barn enligt svensk internationell privaträtt; Chevallier, Filiation naturelle simple et filiation alimentaire en droit international privé français; Foyer, Filiation illégitime et changement de la loi applicable; Foyer og Simon-Dépitre, Le nouveau droit international privé de la filiation: T. E. James, Child Law 183 ff; H. Bahr i TfR 1954.85 ff; Dennemark i Teori och Praxis (Festskrift Karlgren) 49 ff; Maekelt i Rabels Z 1964.401 ff; Guttman i ICLQ 1959.678 ff; Webb i ICLQ 1965.663 ff; von Landauer i ICLQ 1968.1015 ff; Lalive i Semaine judiciaire 1966 nr. 39; Müller-Freienfels i Festskrift Roscoe Pound 1962 II 595 ff; Lipstein i Festskrift Rabel I 611 ff; Bergmann-Ferid, Internationales Ehe- und Kindschaftsrecht; Walin, Kommentar

till Föräldrabalken, 2. udg. 1971 jfr. Sv.J.T. 1972.800 f og Lind smst. 802 f; Topor, Les conflits de lois en matière de puissance parentale, 1971; Battifol og Lagarde i Revue critique 1972.1 ff jfr. 420 ff; K. Siehr, Auswirkungen des Nichtehelichengesetzes auf das internationale Privat- und Verfahrensrecht, 1972; Jochem, Das Erbrecht des nichtehelichen Kindes nach Deutschen Recht bei Sachverhalten mit Auslandsberührung.

Jfr. også Tomforde, Diefenbach, Webler, Das Recht des unehelichen Kindes und seiner Mutter im In- und Ausland.

KAPITEL 18

Adoption

I. ADOPTION

Adoption sker ved bevilling. Loven indeholder ikke direkte *kompetenceregler* angående danske myndigheders internationale kompetence, men forudsætter i §§ 26 og 27, at der kan indgås traktat respektive udstedes kgl. anordning herom. Disse regler forudsætter, at domicilprincippet er det afgørende, men der er mulighed for at tage nationalitetsprincippet i betragtning ved indgåelse af traktat, jfr. om forhistorien Borum Personalstatuttet 515 f.

Ægteskabskonventionen indeholder i art. 11–13 bestemmelser om adoption i forholdet mellem de nordiske lande.

Justitsministeriets praksis med hensyn til meddelelse af adoptionsbevilling var mere detailleret beskrevet i 2. udg., men er nu indgående beskrevet og dokumenteret i Hornslet og Danielsen, Adoptionsloven 38 ff, hvortil der henvises.

Udenfor den nordiske ægteskabskonventions område er bevillingskompetencen principielt baseret på *adoptanternes domicil* her i landet. Der gøres imidlertid i et vist omfang *undtagelse* herfra udfra et *nødkompetencesynspunkt*. Det vil sige, at der under visse forudsætninger meddeles adoption dels i tilfælde, hvor adoptanter, der er bosat i udlandet, begge eller en af dem er danske statsborgere, dels i tilfælde, hvor adoptanterne vel er bosat her, men hvor betingelserne for etablering af domicil ikke er opfyldt.

Begrundelsen for anvendelsen af nødkompetencen er normalt, at adoption ellers ikke kan opnås, og det er derfor normalt en forudsætning for at fravige de almindelige betingelser, at intet andet land anser sig for kompetent til at meddele adoption. I mange tilfælde er det endvidere en forudsætning, at den danske adoption vil blive anerkendt som gyldig i domicillandet, mens man i andre tilfælde stiller sig tilfreds med en erklæring om, at bevilling ønskes, uanset om den anerkendes i domicillandet.

Hvor der er tale om en stedbarnsadoption, synes praksis dog at gå udover, hvad der kan begrundes med nødkompetence.

Ifølge cirkulære nr. 198 af 25. september 1972 skal alle sager, hvor ansøgeren ikke har bopæl her i landet, forelægges for justitsministeriet.

Ved adoptionens meddelelse *anvendes dansk ret*. Hvis barnet er udenlandsk statsborger, høres dog for nogle landes vedkommende, f.eks. Tyskland, dets hjemlands myndigheder om adoptionens gyldighed der, medmindre barnet er født her og aldrig har opholdt sig i sit statsborgerland. Iøvrigt gælder der en række særlige regler om adoption af børn, der kommer fra udlandet, jfr. herom Hornslet og Danielsen, Adoptionsloven 54 f, 90 f, 302 ff, 330 ff og 346 ff og cirk. nr. 13 af 24. januar 1974 samt bet. 718/1974.

Særlige spørgsmål opstår, hvor forældresamtykke efter adoptionslovens § 7 afgives i udlandet overfor en udenlandsk myndighed eller institution. Betingelserne for at anerkende et sådant samtykke fastsættes af justitsministeren i det enkelte tilfælde, jfr. § 8, stk. 5. Om disse spørgsmål og om manglende samtykke fra udenlandske forældre, jfr. Hornslet og Danielsen anf.st. 148 ff.

Adoptionslovens §§ 9 og 10 indeholder regler om *tvangsadoption uden forældresamtykke*. Afgørelsen kan ifølge § 11 prøves af domstolene. Værnetingsreglen findes i § 475 b. Udgangspunktet er klagerens værneting efter de almindelige værnetingsregler. Har klageren ikke værneting i Danmark, anvendes barnets hjemting, og findes et sådant heller ikke, bestemmer justitsministeren, hvilken ret sagen skal indbringes for.

Det antages, at reglerne i §§ 9 og 10 kan anvendes også, når adoptionen vedrører børn af forældre bosat i udlandet, jfr. Hornslet og Danielsen anf.st. 154 f og 160.

Den nordiske konvention gælder tilfælde, hvor en statsborger i et nordisk land, der er bosat i et nordisk land, ønsker at adoptere en person, der er statsborger i et nordisk land. Det er altså uden betydning, om adoptivbarnet er bosat i eller uden for Norden.

Adoptantens domicilland har kompetencen til at meddele adoption, og dets myndigheder skal anvende lex fori. Dog skal adoptivbarnets statsborgerlands børnetilsynsmyndighed have lejlighed til at udtale sig inden adoptionen, hvis adoptivbarnet er under 18 år og

bosat i sit statsborgerland. Der er imidlertid tale om en uforbindende høring, jfr. N.J.A. 1946.546.

II. RETSVIRKNINGERNE AF ADOPTION

Spørgsmålet om en udenlandsk adoption *anerkendes* her i landet i den forstand, at den kan danne udgangspunkt for retsvirkninger her, jfr. ovf. kap. 9 I, kan kun tildels besvares generelt *udenfor den nordiske konventions område.*

En adoption af ganske eller dog i hovedsagen tilsvarende art som en dansk adoption, der er gyldigt meddelt i udlandet til adoptanter, der er domicileret i det pågældende land, vil blive anerkendt her i landet, uanset om dansk rets betingelser for adoptionen er opfyldt. Det vil sige, at det vil blive lagt til grund, at der består et på adoption grundet familieforhold mellem adoptanter og adoptivbarn.

Det må endvidere antages, at en sådan udenlandsk adoption, hvis den er meddelt i udlandet på grundlag af nationalitetsprincippet, som hovedregel også vil blive anerkendt her i landet, medmindre adoptanterne på adoptionstidspunktet var domicileret her. Nægtelse af anerkendelse ville medføre en urimelig tilsidesættelse af adoptioner baseret på et måske både i parternes domicil- og statsborgerland gældende princip. Hornslet og Danielsen, Adoptionsloven 99 synes at ville gå videre og anerkende en på nationalitetsprincippet baseret i udlandet bevilget adoption til her domicilerede ægtefæller. Udfra et hensyn om at undgå haltende retsforhold er synspunktet forståeligt, men det er udenfor en konventionsordning næppe rigtigt at fravige domicilprincippet og give udenlandske her bosatte statsborgere flere valgmuligheder ved adoption.

En udenlandsk adoption, der hverken baseres på nationalitets- eller domicilprincippet, kan næppe anerkendes her i landet, jfr. J.M. 1. kt. N. 844 1964, M 163[29] 1963, L 1223.1962.

Også selvom en udenlandsk adoption ikke svarer til danske adoptioner kan der dog tillægges den retsvirkning her i landet. Der kan næppe opstilles almindelige regler herom, men afgørelsen må bero på den udenlandske adoptions substitutionsegnethed, jfr. ovf. kap. 9 I, og på hvilken retsvirkning der er tale om. En sådan adoption

kan dog næppe hindre, at der meddeles adoption her i landet, hvis betingelserne herfor er opfyldt.

Adoptioner i henhold til *den nordiske konvention* skal anerkendes ifølge art. 22, også selvom høringsreglen ikke er overholdt.

Der kan næppe opstilles nogen almindelig regel om, hvilke retsvirkninger en adoption har, men afgørelsen må bero på, hvilken retsvirkning der er tale om. De almindelige lovvalgsregler vedrørende det pågældende retsforhold, forældremyndighed, værgemål, underholdspligt, arveret, etc. må komme til anvendelse.

For arverettens vedkommende er det således ved dommen i UfR 1963.619 U antaget, at dansk ret som arveladers sidste domicillov måtte afgøre et på Hawaii adopteret barns arveretlige stilling, jfr. J.M. 1. kt. U 163[771] 1945 og 2. kt. 111[227] 1948 og ndf. kap. 20 III A. Også inden for dødsbokonventionens område beror adoptivbarnets arveretlige stilling på den i henhold til konventionen på arvespørgsmålet i almindelighed anvendelige lov, jfr. om et par særlige spørgsmål konventionens art. 5 og art. 14, og Hornslet og Danielsen, Adoptionsloven 236. Jfr. iøvrigt ndf. kap. 20 III A.

III. OPHÆVELSE AF ADOPTION

Loven indeholder ingen regel om den internationale kompetence, men det kan måske på indholdet af § 21 om den interne kompetence støttes, at danske domstole er kompetente, hvis en af adoptanterne eller adoptivbarnet er bosat her. Muligvis kan der blive tale om kompetence, også hvis ingen af parterne er bosat her, men adoptionen er meddelt her i landet, og der ikke er mulighed for sagsanlæg i adoptanternes domicilland. Dansk ret må under alle omstændigheder anvendes, smlgn. UfR 1964.463 Ø.

Ifølge den *nordiske ægteskabskonvention* skal spørgsmål om ophævelse af adoptionsforhold mellem statsborgere i de nordiske stater, som er stiftet i en af disse, afgøres i den stat, hvor adoptanten er bosat, eller hvis han ikke er bosat i en nordisk stat, i den stat, hvor adoptivbarnet er bosat. Den kompetente domstol skal anvende lex fori.

Der er ingen mulighed for værnetingsaftaler inden for konventionens område, jfr. J.D. 1953.145.

Det vil være naturligt at *anerkende* udenlandske ophævelser af adoption, hvor et af de omtalte kompetencegrundlag foreligger, jfr. også Hornslet og Danielsen, Adoptionsloven 257. Reglen om anerkendelse i den nordiske ægteskabskonventions art. 22 gælder også afgørelser om ophævelse af adoption.

IV. KONVENTIONER

Haagerkonferencen har udarbejdet en konvention af 15. november 1965 om domstolskompetence og lovvalg i adoptionsspørgsmål og om anerkendelse af fremmede adoptioner. Kompetencen kan baseres både på adoptanternes domicil og nationalitet. Lex fori skal anvendes, men med væsentlige forbehold for den nationale lov. Konventionen er delvis lagt til grund for et svensk lovforslag i SOU 1969:11, men forventes ikke ratificeret af Danmark, jfr. iøvrigt Borum i Festskrift Nial 125 ff.

Europarådet har udarbejdet en konvention af 24. april 1967 (European Treaty Series no. 58) om harmonisering af den materielle adoptionsret. Konventionens ratifikation er under overvejelse.

Den svenske betænkning af Gösta Walin, SOU 1969:11, indeholder en redegørelse for retstilstanden i en række europæiske lande, jfr. også Internationella Adoptionsärenden, Aktstycken utgivna av Kungl. Utrikesdepartementet 1961 Ny serie II:14.

Jfr. iøvrigt Lunøe, Adoptionsloven, 1967; Hornslet og Danielsen, Adoptionsloven, 1974; Borum, Personalstatuttet efter dansk og fremmed ret 515 ff; Wisén i Sv.J.T. 1961.741 ff og 1963.49 ff; Eek i Sv.J.T. 1962.754 ff; Dennemark i Sv.J.T. 1965.1 ff; Kellberg i Sv.J.T. 1965.542 f; De Nova i Recueil des Cours, 1961 III 69 ff; Åke Hassler, Internationella Adoptivförhållanden, 1923; J. C. Schultsz i Nederlands Tijdschrift voor Internationaal Recht 1962.462 ff; McClean og Patchett i ICLQ 1970.1 ff; Braga i Vorschläge und Gutachten zur Reform des Deutschen Internationalen Kindschafts-, Vormundschafts- und Pflegschaftsrechts; Walin, Kommentar till Föräldrabalken, 2. udg. 1971; Bet. 1971/624, 7, 9, 85; Blom i ICLQ 1973.109 ff; Institut de droit International i Revue critique 1974.179, jfr. Oberloskamp i Rabels Z 1975.692 ff og 738 ff.

KAPITEL 19

Inddrivelse af underholdsbidrag

Reglerne om underholdsbidrag og om danske myndigheders kompetence til at fastsætte disse er omtalt ovf. i kap. 15 III og kap. 17. Her skal reglerne om deres inddrivelse omtales.

Ifølge lov nr. 150 af 24. april 1963 om inddrivelse af underholdsbidrag § 1 finder reglerne i loven anvendelse på inddrivelse af underholdsbidrag til børn, ægtefæller eller en udenfor ægteskab besvangret kvinde, såfremt bidraget tjener til fyldestgørelse af en i dansk lov hjemlet underholdsforpligtelse. Er kravet ikke hjemlet i lov, men alene i frivillig aftale, kan loven ikke anvendes.

Er kravet hjemlet i udenlandsk lov, kan reglerne i loven anvendes, hvis der findes en traktat herom, eller hvis justitsministeren bestemmer det. Denne bestemmelse kan være af generel karakter, men kan også angå et enkelt tilfælde.

Inddrivelseslovens anvendelse betyder, at lovens særlige retsmidler står til disposition på de i loven indeholdte betingelser. I det omfang, den ikke kan anvendes, fordi der ikke foreligger traktat eller en bestemmelse af justitsministeren derom, beror muligheden for inddrivelse af et udenlandsk underholdsbidrag på de almindelige regler om anerkendelse og fuldbyrdelse af udenlandske afgørelser, jfr. ovf. kap. 9, eller hvis bidraget er fastsat ved aftale, på muligheden for at gennemføre et sagsanlæg her i landet.

Der skal først gives en omtale af muligheden for inddrivelse af udenlandske bidrag efter konventionerne, og derefter skal der gøres nogle bemærkninger om fuldbyrdelse af underholdskrav iøvrigt. Der er ikke truffet generelle bestemmelser af justitsministeren om spørgsmålet. Kgl. anordning nr. 148 af 13. april 1938 om tyske domme omfatter ikke underholdsbidrag.

I. KONVENTIONERNE

Der foreligger for det første to egentlige fuldbyrdelseskonventioner, nemlig den nordiske konvention om inddrivelse af underholdsbidrag af 23. marts 1962, bekg. nr. 21 af 29. juli 1963 LTC, og Haagerkonventionen af 15. april 1958 om anerkendelse og fuldbyrdelse af afgørelser vedrørende underholdspligten over for børn, bekg. nr. 26. af 1. april 1966 LTC. For det andet findes der en retshjælpskonvention, De forenede nationers konvention af 20. juni 1956 om inddrivelse af underholdsbidrag i udlandet, bekg. nr. 49 af 24. august 1962 LTC.

Haagerkonventionen er foruden af Danmark ratificeret af Vesttyskland, Østrig, Belgien, Spanien, Finland, Frankrig, Italien, Norge, Holland, Portugal, Sverige, Schweiz, Tjekoslovakiet, Tyrkiet, Ungarn og Liechtenstein.

FN-konventionen er foruden af Danmark ratificeret af Sverige, Norge, Finland, Frankrig, Italien, Vesttyskland, Holland, Belgien, Luxembourg, Østrig, Tjekoslovakiet, Grækenland, Jugoslavien, Polen, Ungarn, Spanien, Portugal, Tyrkiet, Monaco, Vatikanet, Tunesien, Marokko, Algeriet, Israel, Brasilien, Argentina, Guatemala, Haiti, Barbados, Chile, Ceylon, Philippinerne, Pakistan, Kina, Niger, Øvre Volta og Den centralafrikanske Republik.

Ved Haagerkonferencen i 1972 og en efterfølgende specialsession udarbejdedes en konvention til afløsning af konventionen af 1958, omfattende ikke blot underholdsbidrag til børn, men alle på slægtskab og ægteskab baserede underholdsbidrag. Endvidere udarbejdedes en konvention om lovvalget til afløsning af den tilsvarende konvention af 1956, der ikke er ratificeret af Danmark.

Konventionen mellem EF-landene om domstolskompetence og fuldbyrdelse af domme, som er omtalt ovf. kap. 8 I B omfatter også underholdsbidragsafgørelser.

A. DEN NORDISKE KONVENTION

Den nordiske konvention er gennemført ved bekg. nr. 269 af 28. juni 1963, jfr. cirk. nr. 128 af 28. juni 1963. Den er gennemført med hjemmel i inddrivelsesloven, ikke med hjemmel i rpl. §§ 223 a

og 479, og giver altså alene mulighed for inddrivelse på de i inddrivelsesloven foreskrevne betingelser.

Sverige, Norge og Finland, men ikke Island, har imidlertid ratificeret Haagerkonventionen. Den er gennemført med hjemmel i rpl. §§ 223 a og 479 på en sådan måde, at inddrivelse kan ske dels ved anvendelse af inddrivelsesloven, dels hvor der er behov derfor ved anvendelse af retsplejelovens eksekutionsregler. Anvendelsen af Haagerkonventionen i stedet for den nordiske konvention kan være aktuel på grund af justitsministeriets forståelse af bestemmelsen i den nordiske konventions art. 4 om, at fuldbyrdelse iværksættes i overensstemmelse med den i fuldbyrdelseslandet gældende lov, altså her i landet inddrivelsesloven. Dette forstås således, at dansk rets forældelsesfrister, herunder 1 års fristen i inddrivelseslovens § 23, finder anvendelse, jfr. Espersen i J 1966.183 og J.M. 1. kt. G 5599.1932 og Q 266.1941. Forældelsesreglerne opfattes her som processuelle. Når fristen er overskredet, kan den nordiske konvention altså ikke anvendes. Haagerkonventionen kan imidlertid så inden for sit område anvendes i stedet ifølge udtrykkelig bestemmelse i bekg. nr. 434 af 17. december 1965 § 8, jfr. ndf. B.

Ifølge den nordiske konvention art. 1 kan der ske umiddelbar fuldbyrdelse i de nordiske stater af de andre staters retskraftige domme, administrative beslutninger og skriftlige vedtagelser om underholdsbidrag til tidligere eller nuværende ægtefælle, børn og moderen til et barn født uden for ægteskab, herunder bidrag til barselsudgifter, uddannelse m.v. og sagsomkostninger i en sag om bidragspligt. Det er en betingelse, at den pågældende afgørelse kan fuldbyrdes i oprindelsesstaten. Det kan dog ikke kræves, at afgørelsen skal være retskraftig, hvis den i oprindelseslandet kan fuldbyrdes efter reglerne om retskraftige domme. Konventionen omfatter ikke bidrag i henhold til lov om offentlig forsorg, jfr. J.M. 1. kt. X 614.1947, derimod nok forskudsvis udbetalte bidrag, art. 2, stk. 3.

Ligesom domskonventionen gælder inddrivelseskonventionen uden hensyn til parternes personlige tilknytning, når blot afgørelsen har sin oprindelse i et af de nordiske lande. Der stilles iøvrigt ingen særlige krav, f.eks. med hensyn til den myndigheds kompetence, der har truffet afgørelsen, og der tages intet ordre public forbehold. Om tidligere ret med hensyn til kompetencen, jfr. Philip, Recueil des Cours 1959 I 337 f.

Fuldbyrdelse kan dog ikke kræves, hvis der i den stat, hvor fuldbyrdelse ønskes, foreligger en dom, kendelse eller beslutning, som

har fastsat bidraget til et lavere beløb eller afgjort, at der ikke foreligger underholdspligt.

I denne forbindelse er det naturligt at omtale ægteskabskonventionens art. 7, jfr. art. 22. Ifølge ægteskabskonventionens art. 22 skal underholdsbidragsafgørelser, truffet i medfør af art. 8, jfr. herom ovf. kap. 15 IV, anerkendes i de andre lande. Sådanne afgørelser er udtrykkeligt undtaget fra domskonventionen ved dens art. 10, stk. 3.

Hvis der er truffet en afgørelse i medfør af art. 8, kan den kun ændres af en domstol, der er kompetent ifølge art. 8 og kun, hvis ændring overhovedet er mulig efter indholdet af art. 8, stk. 2 in fine. Den seneste afgørelse, der er truffet på dette grundlag, må anerkendes i kraft af ægteskabskonventionen og kan fuldbyrdes i kraft af inddrivelseskonventionen, jfr. N.J.A. 1961.604.

Muligheden for, at en afgørelse i modstrid med den, der ønskes fuldbyrdet, kan foreligge i det land, hvor fuldbyrdelse søges, eksisterer således kun uden for området af ægteskabskonventionens art. 8.

Begæring om fuldbyrdelse indgives til myndighederne i den stat, hvor den bidragsberettigede opholder sig, eller til myndighederne i den stat, hvor eksekutionsgrundlaget er blevet til. Hvis fuldbyrdelsen skal ske i en anden stat end den, til hvis myndigheder begæringen er indleveret, må myndighederne foretage den fornødne oversendelse. Om attestation for, at afgørelsen opfylder betingelserne for fuldbyrdelse, jfr. art. 3 og NJA 1973.486 med dissens af Höglund og 1961. 604.

Fuldbyrdelsen sker efter den lokale lovgivning, her i landet inddrivelsesloven, jfr. ovf. om dennes § 23. Der er imidlertid alene tale om den processuelle lovgivning, ikke om den lovgivning, der ligger til grund for selve underholdsbidragskravet. Selvom således underholdskravet f.eks. ville være ophørt på grund af personens alder i henhold til loven i det land, hvor fuldbyrdelse skal ske, må fuldbyrdelsen alligevel foretages, hvis kravet stadig består i henhold til den lovgivning, der er lagt til grund for afgørelsen, jfr. J.M. 1. kt. L 201[600] 1962.

B. HAAGERKONVENTIONEN

Konventionen er gennemført ved kgl. an. nr. 432 af 17. december 1965, jfr. bekg. nr. 434 af s.d. Konventionsteksten findes i bekg. nr. 26 af 1. april 1966 LTC. Konventionen er ratificeret af Vesttyskland, Østrig, Belgien, Spanien, Finland, Frankrig, Italien, Norge, Holland, Portugal, Sverige, Schweiz, Tjekoslovakiet, Tyrkiet, Ungarn og Liechtenstein.

Konventionen er en simpel konvention, jfr. ovf. kap. 8 I, der opstiller betingelser for anerkendelsen med hensyn til den myndigheds kompetence, der har afsagt bidragsbestemmelsen, og stiller en række andre vilkår. Den angår alene bidrag til ugifte børn under 21 år, altså f.eks. ikke ægtefællebidrag, men gælder, uanset om det drejer sig om bidrag til børn født i eller uden for ægteskab eller adoptivbørn. Den omfatter ikke bidrag pålagt et barns slægtninge i sidelinjen. Bidragsafgørelsen skal være truffet efter 1. januar 1966.

Konventionen pålægger pligt til at anerkende og umiddelbart fuldbyrde afgørelser truffet i konventionsstater, selv foreløbige afgørelser. Anerkendelsen har her den betydning, som er tillagt begrebet ovf. kap. 9, nemlig som forudsætning for tillæggelse af virkninger her i landet. Derimod kan der ikke, som det hyppigt sker ved anvendelsen af dette begreb, af anerkendelsen afledes andre retsvirkninger end den, der udtrykkeligt følger af konventionen, nemlig fuldbyrdelse. Det fremgår således af konventionens art. 2 nr. 4, jfr. anordning og bekg. § 2 nr. 5, at der ikke er tillagt den fremmede afgørelse nogen negativ retskraftsvirkning, jfr. også Conférence de la Haye, Actes de la huitième session 318 f. Det følger nemlig af disse bestemmelser, at den fremmede afgørelse ikke kan fuldbyrdes, hvis den strider imod en afgørelse, der er truffet i den stat, hvor fuldbyrdelse ønskes, i en sag mellem de samme parter om samme spørgsmål. Det er ligegyldigt, om denne afgørelse er truffet før eller efter den afgørelse, der ønskes fuldbyrdet. I sidste fald har den fremmede afgørelse altså ikke kunnet forhindre en ny afgørelse. Endvidere kan fuldbyrdelse nægtes, hvis der, før den udenlandske afgørelse blev truffet, var indledt sag mellem de samme parter om det samme spørgsmål i den stat, hvor afgørelsen ønskes fuldbyrdet. Tværtimod at være en litis pendens regel er dette en regel, der opfordrer til at anlægge sag, mens en sag endnu verserer i udlandet.

Mens konventionen blot siger, at fuldbyrdelse kan nægtes i det

sidstnævnte tilfælde, har de danske gennemførelsesbestemmelser opstillet som betingelse for fuldbyrdelse, at denne situation ikke foreligger.

Det er en konsekvens af det anførte, at danske myndigheder, hvis de er kompetente efter dansk ret, principielt nårsomhelst kan træffe afgørelser om underholdsbidrag, uanset konventionen og fremmede underholdsbidragsafgørelser. Dette bør dog ikke ske, såfremt formålet er at omgå konventionen.

Fuldbyrdelsen er endvidere betinget af, at afgørelsen er truffet af en efter konventionen kompetent myndighed. Kompetencen beror efter konventionen på, om enten den bidragspligtige eller barnet havde bopæl i den stat, hvor afgørelsen er truffet, da sagen om kravet blev rejst, eller den bidragspligtige har underkastet sig den pågældende myndigheds kompetence. Dette kan han enten have gjort udtrykkeligt, eller han kan have gjort det stiltiende ved at udtale sig om sagens realitet uden at tage forbehold med hensyn til kompetencespørgsmålet.

Andre betingelser for fuldbyrdelsen er, *at* afgørelsen kan fuldbyrdes i den stat, hvor den er truffet, *at* den ikke er åbenbart uforenelig med ordre public, og *at* den bidragspligtige har været lovligt indkaldt eller repræsenteret under sagen i overensstemmelse med loven i det land, hvor afgørelsen er truffet. I sidste tilfælde kan fuldbyrdelse dog nægtes, hvis afgørelsen er truffet, uden at den bidragspligtige selv har været til stede, hvis det skønnes, at han uden egen skyld har manglet kundskab om sagen eller mulighed for at fremsætte sine indsigelser. Jfr. JM skr. nr. 159 af 1. september 1971.

Fuldbyrdelse her i landet sker efter inddrivelseslovens regler. Hvis fristen i dens § 23 er overskredet, sørger inddrivelsesmyndigheden for inddrivelse efter retsplejelovens regler om eksekution. Om fremgangsmåden ved fremsættelse af begæring om fuldbyrdelse her i landet, se ovennævnte bekg. §§ 4–6.

Om fremgangsmåden ved fuldbyrdelse i udlandet, jfr. bekg. § 9. Regler om fri proces og sikkerhed for sagsomkostninger findes i konventionens art. 9.

C. F.N. KONVENTIONEN

Konventionen er med hjemmel i inddrivelsesloven gennemført ved bekg. nr. 433 af 17. december 1965. Teksten findes i bekg. nr. 49 af 24. august 1962 LTC. Konventionen er ratificeret af Brasilien, Ceylon, Frankrig, Guatemala, Haiti, Israel, Italien, Jugoslavien, Kina, Monaco, Sverige, Vesttyskland, Chile, Tjekoslovakiet, Marokko, Norge, Pakistan, Polen, Ungarn, Holland, Øvre Volta, Finland, Centralafrikanske Republik, Portugal, Vatikanet, Niger, Grækenland, Belgien, Spanien, Philippinerne, Tunesien, Østrig, Algeriet, Barbados, Tyrkiet, Luxemburg, Argentina, Equador og Storbritannien.

Konventionen er en retshjælpskonvention, ingen fuldbyrdelseskonvention. Den tilsigter at lette bidragsinddrivelse i tilfælde, hvor den bidragsberettigede er bosat i et andet land end den bidragspligtige. Der er ingen grund til at bruge den i tilfælde, hvor inddrivelse kan ske i medfør af den nordiske konvention eller Haagerkonventionen.

Dens regler betyder, at myndighederne i det land, hvor den bidragspligtige bor eller opholder sig, optræder på den bidragsberettigedes vegne i et forsøg på at opnå bidrag til den bidragsberettigede. Bidraget kan imidlertid alene inddrives, hvis der er det fornødne grundlag derfor efter reglerne i det land, hvor inddrivelse søges. Konventionen ændrer altså ikke den materielle eller processuelle retsstilling.

Ønskes således et bidrag inddrevet her i landet, og kan der ikke træffes en frivillig ordning, må der udfærdiges dansk bidragsresolution. Denne kan kun udfærdiges, såfremt der efter dansk ret foreligger det fornødne grundlag derfor, og størrelsen af bidraget må fastsættes i overensstemmelse med dansk ret. Jfr. til illustration UfR 1974.192 H, 1974 B 348.

Konventionen ændrer altså ikke den materielle retsstilling, der ville gælde, hvis kravet af den bidragsberettigede ikke blev fremsat ad konventionsvejen, men direkte, jfr. ndf. II, men letter alene proceduren.

Finder den danske myndighed ikke grundlag for at udfærdige bidragsresolution, kan der gives fri proces efter reglerne i rpl.

Om konventionerne, jfr. Espersen i J 1966.182 ff, Bøgh, Inddrivelse af underholdsbidrag, 1970 og Philip i Recueil des Cours, 1959 I 336 ff.

II. INDDRIVELSE UDEN FOR KONVENTIONERNE

Som ovf. omtalt finder dansk rets almindelige regler om fremmede afgørelsers anerkendelse og fuldbyrdelse anvendelse på betydningen her i landet af fremmede bidragsafgørelser *uden for konventionernes område.* I princippet skal de altså hverken anerkendes eller fuldbyrdes, men de kan tillægges betydning ved bedømmelsen her i landet af parternes retsforhold i henhold til den anvendelige lovgivning. Da bidragskravets eksistens og indhold sjældent kan udledes direkte af den fremmede rets indhold, men for det meste vil bero på dens anvendelse i en konkret afgørelse, vil anvendelse af fremmed ret her stærkt nærme sig til anerkendelse af den fremmede afgørelse i forbindelse med en eksekvatur procedure, smlgn. Tvistemål 362.

Det er nødvendigt at sondre mellem bidrag, der vedrører fortiden, og fremtidige bidrag.

I begge henseender må man som udgangspunkt tage det retsforhold, der eksisterer mellem de pågældende personer, forældre-barn, ægtefæller, fraskilte ægtefæller, etc. Det er et præjudicielt spørgsmål, som ikke skal behandles på dette sted. Stillingtagen til det må naturligvis være afgørende for, om der overhovedet kan blive tale om en gennemførelse af bidragskravet. Det samme gælder eksistensen af bidragspligt i det konkrete tilfælde.

Drejer det sig om *fremtidige bidrag,* kan der ikke blive tale om at lægge den fremmede bidragsafgørelse til grund. Ønsker den bidragsberettigede et bidragsgrundlag i Danmark for fremtiden, må der søges udfærdiget dansk bidragsresolution. Dette kan kun ske, forsåvidt det fornødne grundlag findes i dansk ret. Herved kan den i udlandet skete bedømmelse af parternes retsforhold lægges til grund. Underholdsbidragets størrelse vil imidlertid blive fastsat efter dansk rets regler herom, men disse udelukker ikke hensyntagen til livsforholdene i det land, hvor den bidragsberettigede er bosat, jfr. til illustration UfR 1974.192 H, 1974 B 348. Svenné Schmidt 407 antager at denne fremgangsmåde ikke kan anvendes, såfremt bidragspligten beror på aftale.

Ønsker den bidragsberettigede at få de i udlandet fastsatte bidrag, er der ikke mulighed for at skabe et permanent bidragsgrundlag. Den bidragsberettigede må da afvente de enkelte bidrags for-

faldstid og søge dem inddrevet et for et, efterhånden som de forfalder efter reglerne om allerede forfaldne bidrag, jfr. J.M. skr. nr. 168 af 23. maj 1933, men cfr. måske Hurwitz-Gomard, Tvistemål 128 f.

Med hensyn til *allerede forfaldne bidrag* vil disse i hvert fald kunne inddrives ved almindeligt sagsanlæg ved dansk domstol, hvis de er baseret på en aftale om skilsmissevilkårene, jfr. UfR 1937.449 H og 1950.236 Ø. Den eneste grund til at sondre mellem aftalebestemte underholdsbidrag og underholdsbidrag, der er fastsat af retten, er imidlertid den konstruktion, der ligger i, at aftalen danner et selvstændigt retsgrundlag. Ved at lægge den til grund anerkender de danske domstole ikke en fremmed dom, men lægger det mellem parterne, også bortset fra dommen, bestående retsgrundlag til grund. Man kan herved forklare, at bidragspligten gennemtvinges på trods af reglen i rpl. § 223 a. Der er ikke en sådan forskel mellem aftalebestemte og andre underholdsbidrag, at sondringen iøvrigt kan begrunde en forskellig behandling af dem. Aftalen får normalt, og således også i de to citerede retsafgørelser, kun betydning ved at indgå i den regulering af parternes retsforhold iøvrigt, som dommen foretager. Der er derfor grund til at antage, at fremmede bidragsafgørelser, under forudsætning af, at de ikke som stridende imod en af de almindelige betingelser for anerkendelse, jfr. ovf. kap. 9, må tilsidesættes, vil blive lagt til grund her i landet, forsåvidt angår forfaldne bidrag.

Jfr. Grodecki i ICLQ 1959.18 ff; Walin, Kommentar till Föräldrabalken, 2. udg. 1971; Svenné Schmidt, International skilsmisse- og separationsret 405 ff.

Arveretten

KAPITEL 20

Arveret og skifteret

I. INDLEDNING

Den internationale arveret beskæftiger sig dels med kompetencen til at skifte dødsboer, dels med lovvalget i arveretlige spørgsmål. Problemerne kommer især frem i forbindelse med dødsbobehandling her i landet. De kan imidlertid også opstå i forbindelse med anerkendelse af en i udlandet stedfunden arveretlig succession eller af en udenlandsk skifteforvalters legitimation.

Der er et ikke ringe fællesskab i problemstillingen mellem dødsbo- og konkursbehandling. Man taler i begge henseender om *princippet om bobehandlingens enhed og universalitet,* som står i modsætning til et flertal af bobehandlinger, hvis virkning begrænses til det land, hvori de foregår.

Bobehandlingen har til formål at foretage en opgørelse af boet med henblik på en fordeling af værdierne, ved konkursbehandlingen mellem kreditorerne, ved dødsbobehandlingen mellem arvingerne, eventuelt efter betaling af kreditorerne. Dødsbobehandlingen er samtidig en nødvendighed for at skabe den nødvendige legitimation for arvingerne til at råde over boets værdier. Den behøver ikke at foregå med offentlige myndigheders mellemkomst. Måden, hvorpå legitimationen opnås, beror på det enkelte lands ret. Kræves en myndigheds mellemkomst, er spørgsmålet om den internationale kompetence væsentligt. Det må afgøres efter samme regler, som afgør lovvalget med henblik på reglerne om fremgangsmåden ved skiftet og fremskaffelse af legitimation for arvingerne.

Princippet om bobehandlingens enhed og universalitet betyder dels, at man tilsigter at inddrage alle afdødes eller fallentens aktiver under bobehandlingen, uanset om de befinder sig i det land, hvor bobehandlingen finder sted eller uden for det, og dels en anerkendelse af virkningerne af fremmede bobehandlinger også med hensyn

til værdier, som tilhører afdøde eller fallenten på ens eget territorium. Er princippet derimod ikke anerkendt, betyder det, at bobehandlingen begrænses til værdier på ens eget territorium, og at til gengæld fremmede bobehandlinger ingen virkning kan tillægges for disse værdier. Der vil være parallelle bobehandlinger i flere lande.

Både ved konkurs- og dødsbobehandling opnås formålet bedst ved anerkendelse af princippet om enhed og universalitet. Kun når det lægges til grund, kan kreditorerne sikres en ligelig behandling og arvingerne, at ensartede regler lægges til grund ved bedømmelsen af deres arveret og arvens fordeling. Ikke desto mindre er det hyppigt således, at et land nok tillægger sin egen bodeling universelt sigte og tilsigter at inddrage også midlerne i udlandet under den, men at det samtidig kun i begrænset udstrækning vil anerkende tilsvarende aspirationer fra udlandets side.

Når kompetencen til at behandle boer ikke baseres på ensartede kriterier i forskellige lande, bliver universalitetsprincippet vanskeligt at gennemføre. Et bo i et land, der f.eks. baserer kompetencen på domicilprincippet, vil ønske at inddrage midler i et andet land, men dette anser sig selv for kompetent f.eks. på basis af nationalitetsprincippet og ønsker derfor dels at behandle boet med universel virkning, og vil dels nægte at tillægge den fremmede bobehandling universel virkning.

Disse problemer kan kun løses ad konventionsvejen eller ved gennemførelse af ensartet lovgivning i de forskellige lande. Om konkurs henvises til ndf. kap. 30. For dødsboers vedkommende findes den nordiske konvention om arv og dødsboskifte af 1934, bekg. nr. 274 af 4. oktober 1935, der er indgået i medfør af lov nr. 88 af 30. marts 1935 og gennemført ved kgl. an. nr. 273 af 4. oktober 1935. Haagerkonferencen 1928 udarbejdede en konvention om lovvalg og jurisdiktion med hensyn til arv og testamente, og spørgsmålet er nu påny taget op af Haagerkonferencen. Ved konferencen i 1972 er der foreløbig udarbejdet en konvention om anerkendelse af en i henhold til konventionen udpeget persons myndighed til at administrere et dødsbo. Konventionen angår ikke spørgsmålet om lovvalget i arveretten, men kan betyde et ikke ubetydeligt skridt henimod enhed og universalitet. Se om konventionen Due i NTIR 1972.200 ff.

Dødsbobehandling her i landet tilsigter principielt universalitet. Undtagelse herfra gælder dog i et vist omfang ved henvisningsskifte efter skiftelovens § 87 og i medfør af Commerce traktaten med Frankrig af 1742, jfr. ndf. II A. Om anerkendelse af fremmed skiftebehandling findes kun regler i den nordiske dødsbokonvention, men anerkendelse finder utvivlsomt sted i langt videre omfang.

Dødsboer med international tilknytning giver anledning til *internationale arveafgiftsproblemer,* der ofte kan være af stor betydning. Der er ikke nogen nødvendig sammenhæng mellem skiftekompetence og arveafgiftspligt. Afgiftspligten kan foruden til bobehandlingen være knyttet til værdiernes beliggenhed på dødstidspunktet. Den kan endvidere påhvile enten boet som sådant eller de enkelte arvelodder. For dansk rets vedkommende beror spørgsmålet på arveafgiftslovens §§ 8 og 9, jfr. § 44 a. Disse problemer må tages i betragtning ved rådgivning til personer med formue i flere lande, conflict avoidance.

Om internationale arveafgiftsspørgsmål, jfr. lov nr. 74 af 31. marts 1953 og de i henhold hertil afsluttede overenskomster med Sverige, Finland, Norge, Schweiz og Italien, Gomard, Skifteret, 2. udg. 323, Tillæg til Skifteloven 169 f, E. Møller i J 1960.524 ff, Kofoed, Gaveafgift 17 ff, Fin. min. medd. nr. 274 af 6. december 1962, og UfR 1916.754 LOHS, 1928.115 Ø, 1930.950 H, 1952. 1036 H, 1954.902 Ø, og 1972.985 H, smlgn. også UfR 1928.115 Ø og 1966.180 V. Om visse grønlandske boer Munk-Petersen i Fuldmægtigen 1970.37 f.

II. SKIFTERET

A. SKIFTEKOMPETENCE

1. I almindelighed

Grundlaget for bestemmelsen af danske myndigheders internationale skiftekompetence må søges i bestemmelsen i skiftelovens § 87. Bestemmelsens henvisning til hidtil gældende regler refererer sig til forordningen af 21. juni 1793 § 1, der for den interne kompetencefordeling mellem skifteretterne lader afdødes personlige hjemting være afgørende. Dette må i dag *forstås i overensstemmelse med rpl.*

§§ 235–237. Den internationale skiftekompetence er af samme udstrækning som den almindelige internationale domstolskompetence, der baseres på disse regler, jfr. ovf. kap. 8 II og UfR 1966.180 V, 1960.286 Ø, UfR 1955.883 V, UfR 1911.110 V, VLT 1958.63 samt den øvrige hos Gomard, Skifteloven, 1964.344 ff og Tillæg til skifteloven, 1971, 85 ff anførte praksis. Kompetencen omfatter altså personer, der processuelt var indlændinge ved deres død, jfr. kap. 10 III, samt den særlige i rpl. § 237 omtalte gruppe.

Det processuelle indlændingsbegreb afviger fra domicilbegrebet i international privatretlig henseende. Selvom derfor en person i kompetencespørgsmålet må betragtes som bosat her, kan han meget vel tænkes domicileret i udlandet i relation til lovvalget, således at fremmed ret skal lægges til grund under boets behandling i arveretlige spørgsmål.

Imidlertid antages dansk kompetence også at eksistere for det ægteskabelige *fællesejes* vedkommende, selvom afdøde ikke var indlænding eller var omfattet af § 237, hvis afdødes ægtefælle er det på det tidspunkt, da skifte begæres og skifte ikke tidligere er påbegyndt i udlandet, jfr. J.M. skr. nr. 205 af 6. maj 1913 og nr. 169 af 6. juni 1933 og J.M. 1961–110[170] og smlgn. UfR 1954.902 Ø. Retten til arv efter førstafdøde må uanset skiftebehandlingen her bedømmes efter den lov, som ifølge den internationale privatrets regler skal finde anvendelse, jfr. ndf. III.

Om ægtefælleskifter jfr. iøvrigt ovf. kap. 16 IV.

Er danske domstole kompetente efter *borteblevne-loven* § 8, antages dansk skifteret vistnok at være kompetent til at behandle boet, jfr. J.M. 1961.110[170] og J.M. skr. nr. 74 af 19. marts 1949. Hvor det drejer sig om kompetence efter borteblevnelov § 8, stk. 2 og den borteblevne processuelt var udlænding, bør skifte dog formentlig kun angå henholdsvis fællesejet (litra a) og den herværende formue (litra b). Der må kunne ske en kombination af skifte, baseret på tilfældene i litra a og b.

I Bet. 684/1973 foreslås § 87 erstattet af nye bestemmelser i lovforslagets §§ 83 og 86, jfr. bemærkninger side 62 f og 65. § 83 er i hovedsagen en kodifikation af de ovf. nævnte regler om værneting og de ndf. 2 omtalte henvisningsregler. § 86 bemyndiger til udstedelse af regler om international skifteret.

2. *Henvisning af kompetencen*

Selvom der herefter ikke er dansk skiftekompetence, vil et bo alligevel kunne tænkes skiftet her, idet skiftelovens § 87 giver justitsministeren ret til at skabe kompetence ved *henvisning af boet* til en bestemt dansk skifteret.

Betingelserne for en sådan henvisning er efter § 87, at det skal dreje sig om en dansk, som ikke har bopæl her i landet, som er afgået ved døden i udlandet, og efter hvem der ikke foretages skifte der.

Bestemmelsen er ikke ganske klar efter nutidens terminologi. Den må forstås således, at henvisning forudsætter, at den pågældende processuelt er udlænding; i modsat fald er dansk skifteret kompetent uden henvisning. Kravet om, at døden er indtrådt i udlandet, kan ikke tages bogstaveligt, men må læses som en del af kravet om, at den pågældende processuelt er udlænding.

Heller ikke kravet om dansk nationalitet kan tages efter sit nutidige pålydende, jfr. ovf. kap. 10 I B, men må læses som et krav om en vis tilknytning til Danmark af anden art end bopælstilknytning, f.eks. nuværende eller tidligere dansk nationalitet eller besiddelse af store værdier i Danmark.

Endelig stiller bestemmelsen som betingelse for at foretage henvisning, at der ikke foretages skifte efter den pågældende i udlandet. Grunden til, at dette ikke sker, kan f.eks. være et »kompetencehul«: den udenlandske skifteret, som efter dansk opfattelse burde tage sig af sagen, baserer sin kompetence på andre kriterier end dansk ret. Årsagen kan endvidere være, at skifte i visse lande ikke omfatter ejendom eller i hvert fald ikke fast ejendom i udlandet. Er det grunden, kan der kun blive tale om henvisning med henblik på skifte af de herværende værdier.

I et tilfælde, hvor den længstlevende ægtefælle i et ægteskab, hvor der havde været fælleseje, hensad i uskiftet bo, flyttede ægtefællen til Schweiz og giftede sig uden at skifte. Det antoges, at pligten til at skifte stadig eksisterede i overensstemmelse med dansk ret, men at skiftekompetencen var bortfaldet ved længstlevendes flytning til udlandet, og at skifte her derfor kun kunne ske efter reglerne om henvisning, jfr. J.M. 2. kt. 1960–114[182] og smlgn. J.U. 1861.592.

Det må overfor justitsministeriet godtgøres, at skifte ikke er eller vil blive foretaget i hjemlandet, jfr. også UfR 1933.34 H. Om en række lande foreligger der tilstrækkelige oplysninger i ministeriet til, at sagen ikke yderligere behøver at oplyses, jfr. J.M. 1961.110[170]. Der behøver naturligvis heller ikke at anføres yderligere, hvis kompetencen til at skifte her følger af traktat, jfr. ndf. om Commercetraktaten med Frankrig og måske traktat med Thailand, bekg. nr. 10 af 5. november 1937, art. 21.LTC. Jfr. iøvrigt UfR 1960.239 Ø.

Henvisning kan også tænkes foretaget i tilfælde, hvor der vel var mulighed for skifte i hjemlandet, men hvor det f.eks. på grund af værdiernes beliggenhed vil være mest hensigtsmæssigt, at skifte sker her i landet. En sådan henvisning vil dog – bortset fra tilfælde, hvor den pågældende er bosat enten i et land, hvor skifte ville være overordentlig besværligt eller kostbart eller i et land med en retsorden af en fra vor helt forskellig ideologisk basis – kun kunne ske, efter at der fra det pågældende land er indhentet samtykke til skifte her i landet og hyppigt kun for de herværende værdier.

Henvisning kræver en begæring, der som hovedregel må stamme fra en arving eller fra den, der sidder inde med aktiverne.

Mens et skifte efter hovedreglen i § 87 omfatter alle afdødes aktiver, vil dette ved henvisningsskiftet kun være tilfældet, hvis de er omfattet af henvisningen. Henvisningsskiftet må betragtes som en nødforanstaltning, der begrænses til, hvad der er behov for.

Henvisningen af skiftet til dansk myndighed er uden betydning for lovvalget, der finder sted efter de almindelige regler, jfr. ndf. III.

Derimod har henvisningen selvstændige arveafgiftsmæssige konsekvenser, jfr. arveafgiftsloven § 8, stk. 2.

Om underskrift af skiftefuldmagt i udlandet, jfr. UfR 1962.386 V.

3. Princippet om enhed og universalitet

Det er tidligere omtalt, at ved skifte her i landet på basis af de almindelige kompetenceregler gælder *princippet om skiftets enhed og universalitet*. Dette princip må derfor, medmindre det drejer sig om et henvisningsskifte, jfr. ovf., lægges til grund for bobehandlingen, også hvis det ikke kan gennemføres i praksis, jfr. J.M. 2. kt. 1948.110[197] og den i forbindelse med J.M. skr. af 13. august 1857 i Algreen-Ussings Reskriptsamling 1857.256 ff gengivne korrespon-

dance. Har visse arvinger således været i stand til at skaffe sig rådigheden over sådanne aktiver, må dette tages i betragtning som forskudsvis udlodning ved udlodning af de herværende aktiver, hvis arvingerne ikke er til at formå til at udlevere aktiverne til skifteretten. Skyldes det fremmede myndigheders indgriben eller lignende, at skifteretten ikke kan få rådighed over midler i udlandet, holdes midlerne uden for skiftet, og der skal ikke betales arveafgift, smlgn. UfR 1968.152 V. I andre tilfælde må der principielt foreligge arveafgiftspligt, men næppe til skade for arvinger, der er uden skyld i, at midler i udlandet unddrages boet.

Imidlertid forstås den såkaldte *Commerce-Traktat med Frankrig* af 23. august 1742 art. 40 som en fravigelse af princippet om bobehandlingens enhed og universalitet. Den omhandler statsborgere i det ene af landene, der ved deres død er bosat i det andet land. Bestemmelsen forstås således, at kompetencen til at behandle dødsboet tilkommer myndighederne i afdødes bopælsland, dog med undtagelse af de værdier, der findes i det land, hvor han er statsborger. Boet efter en franskmand, der ved sin død var bosat her i landet, kan således behandles her, men uden at hans værdier i Frankrig inddrages under bobehandlingen. Omvendt kan der uden videre ske henvisning til dansk skifteret af behandlingen af de værdier, som en i Frankrig bosat dansk statsborger efterlader sig her i landet, da de ifølge traktaten ikke vil kunne inddrages under skifte i Frankrig. Ordningen kan næppe have nogen indflydelse på kreditorernes ret til fyldestgørelse.

En bestemmelse i traktatens art. 40 om lovvalget er så uklar, at den næppe kan tillægges betydning. Her må altså de almindelige regler gælde.

En lov vedrørende behandlingen af dødsboer efter brasilianske borgere, nr. 22 af 21. februar 1902, forudsatte udstedelse af en kgl. anordning, men er aldrig blevet ført ud i livet og burde formentlig ophæves.

Om Traktat af 11. juli 1670 med England, jfr. cirk. nr. 139 af 8. november 1886 og Borum, Personalstatuttet 530 f.

Traktat med Rusland af 5. maj 1913 antages ikke længere at være gældende, jfr. J.M. cirk. nr. 194 af 23. september 1922 og Lovkonflikter 4. udg. 123 note 2, men cfr. Borum, Personalstatuttet 533 f og J.M. 2. kt. 1948.106[80].

Flere konsularkonventioner indeholder bestemmelser om bistand i arvesager, jfr. således for Belgien bekg. nr. 164 af 28. juni 1910 art. 14.

Om overførsel af arv til udlandet, jfr. cirk. nr. 156 af 1. september 1964.

4. Den nordiske dødsbokonvention

Skiftekompetencen er *mellem de nordiske lande* reguleret ved konventionen af 1934 om arv og dødsboskifte.

Konventionen omfatter såvel dødsboskiftet som skiftet af fællesboet efter den ene ægtefælles død. Den finder anvendelse i tilfælde, hvor afdøde var statsborger i en af de nordiske stater og ved sin død var bosat i en af disse, samt i tilfælde af hensidden i uskiftet bo, hvor den længstlevende var statsborger i en af staterne og på skiftebegæringens tidspunkt eller ved sin død var bosat i en af disse. På de af konventionen omfattede dødsboer finder tillige den nordiske konkurskonvention anvendelse, jfr. dens art. 11 og kgl. anordninger nr. 271 og 272 af 4. oktober 1935. Derimod finder hverken dødsbokonventionen eller konkurskonventionen anvendelse, når det drejer sig om konkurs i et dødsbo, medmindre betingelserne for dødsbokonventionens anvendelse også er til stede. Hvis således en ikke-nordisk statsborgers dødsbo går konkurs, finder ingen af konventionerne anvendelse. Jfr. om konkurskonventionen ndf. kap. 30.

Ifølge konventionens art. 19 er det afdødes bopælsstat, der er kompetent til at behandle dødsboet, og lovgivningen i denne stat skal finde anvendelse med hensyn til fremgangsmåden, også hvis behandlingen ikke henhører under domstolene, jfr. dog art. 23–25. Om retstvister, jfr. art. 21.

Har en efterlevende ægtefælle hensiddet i uskiftet bo og skal der derefter finde skifte sted, er det den længstlevendes bopæl, der er afgørende, men dette har ingen indflydelse på lovvalget med hensyn til retten til arven efter førstafdøde. Her finder konventionens almindelige regler anvendelse, jfr. ndf. IV.

Har afdøde i sit testamente udpeget en eksekutor, beror det på bopælslandets lovgivning, om han skal være bosat i dette for at kunne overtage skiftet, men den omstændighed, at dette ikke måtte blive forlangt, ændrer ikke reglerne om lovvalget med hensyn til fremgangsmåden eller retten til arven. Om dansk rets regler om eksekutors bopæl, jfr. J.M. cirk. nr. 49 af 25. marts 1964 § 1, jfr. § 8, Albeck, Behandlingen af eksekutorboer, 4. udg. 14 og Gomard, Skifteloven 295 f. Herefter kræves der normalt bopæl her i landet,

dog at danske statsborgere, der er bosat i udlandet, kan være medeksekutorer, hvis de er knyttet til en dansk legation og undtagelsesvis i andre tilfælde. Smlgn. også UfR 1965.934 Ø.

Konventionens domicilbegreb er det international privatretlige, ikke det processuelle, jfr. N.J.A. 1962.547. Formålet med konventionen er at sikre, at én og kun én skifteret er kompetent, og dette kan kun sikres ved denne forståelse af bopælsbegrebet.

Selvom bestemmelsen i art. 27 direkte kun omfatter behandlingsmåden, må det dog nok af art. 27 kunne udledes, at en afgørelse i et land om, at dette er kompetent ifølge konventionen, skal anerkendes i de andre stater, jfr. også art. 22. På denne måde og gennem reglen i art. 19 om, at behandlingen af boet også omfatter formue, som findes i de andre stater, sikres skiftets enhed og universalitet inden for de nordiske stater. Jfr. også art. 23.

Om arvingernes gældsansvar jfr. konventionens art. 17 og 18.

B. SUBSIDIÆRT SKIFTE

I de tilfælde, hvor den egentlige skiftebehandling skal foretages i afdødes hjemland, kan subsidiært skifte af den her i landet værende del af efterladenskaberne for det første altid ske efter begæring af skiftemyndighederne på afdødes hjemsted i udlandet. Men dernæst må det også uden sådan begæring altid påhvile den danske skifteret, i hvis retskreds en udlænding er afgået ved døden under midlertidigt ophold her i landet, ex officio at foretage de til boets bevaring fornødne foranstaltninger, ved forsegling, registrering og vurdering, eventuelt besiddelsestagelse af den herværende del af efterladenskaberne. Uden at have forsøgt at indhente instruktion fra hjemlandets skiftemyndigheder bør godset dog ikke realiseres, medmindre dette efter dets særlige beskaffenhed er nødvendigt, således med hensyn til let fordærvelige varer, eller hvis dets opbevaring medfører uforholdsmæssige omkostninger.

Forinden den danske skifteret, der behandler den herværende del af boet, udleverer dette til hjemlandets myndigheder, bør masseudgifterne, særlig begravelsesomkostningerne, skiftegebyr, arveafgift af fast ejendom her i landet o.l. være betalte. Endvidere må det sikkert antages at være den danske skifterets pligt at drage omsorg for,

at de kreditorer, som afdøde har pådraget sig under sit ophold her i landet, og som har anmeldt deres fordringer i boet, bliver fyldestgjorte, forinden aktiverne oversendes til udlandet, jfr. kanc. skr. af 24. juni 1845 og 11. maj 1847, J.M. skr. af 28. december 1855 og UfR 1955.883 V. Proklama til kreditorerne bør ikke udstedes, når boet ikke skal endeligt skiftebehandles her i landet. De herværende kreditorers ret til at få deres tilgodehavende betalt, forinden midlerne føres ud af landet, ophører ikke, når afdødes bo i udlandet tages under konkursbehandling, jfr. UfR 1930.8 H, men cfr. 1887.626 H.

Jfr. iøvrigt J.M. cirk. nr. 171 af 3. december 1931 og nr. 31 af 10. marts 1955 og Gomard: Skifteret 324 ff.

For den nordiske konventions område henvises til konventionens art. 22.

C. ANERKENDELSE AF SKIFTEBEHANDLING I UDLANDET M.V.

Regler herom findes kun i den nordiske konvention, jfr. ovf. A om dens art. 27, 19 og 23. Om anerkendelse af domme og forlig om ret til arv eller legat, om en efterlevende ægtefælles rettigheder og om ansvar for en arveladers gæld, som ligesom afgørelser om dødsboskifte er undtaget fra domskonventionen ved dens art. 11, gælder ifølge dødsbokonventionens art. 28 domskonventionens regler med visse modifikationer.

Det må uden for konventionens område som hovedregel antages, at fremmed skiftebehandling vil blive anerkendt her i landet. Den fremmede skifteforvalter, der kan dokumentere sin berettigelse til at råde over boets værdier efter sit hjemlands lovgivning, vil få udleveret værdier, der befinder sig her i landet, efter at det fornødne med hensyn til subsidiært skifte har fundet sted. Og den legitimation for arvingerne, der følger af den udenlandske skiftebehandling, vil blive lagt til grund her, jfr. også UfR 1931.351 V og 1878.1034 U.

Problemer opstår først, hvis flere skifteretter i forskellige fremmede lande gør krav på at være kompetente. Udgangspunktet må her være domicilstatens kompetence, idet dansk rets kompetenceregler lægges til grund ved bedømmelsen. Dels udelukker det processuelle domicilbegreb imidlertid ikke, at flere stater kan være kompetente på dette grundlag, dels vil der ikke altid være grund

til at tilsidesætte en skiftebehandling på andet kompetencegrundlag, forsåvidt angår aktiver, der befinder sig i den stat, hvor skiftebehandlingen har fundet sted. Drejer det sig om aktiver her i landet, synes skiftemyndigheden i det land, til hvilket afdødes domiciltilknytning var stærkest, at måtte få fortrinnet. Smlgn. iøvrigt UfR 1896.821 LOHS og 1878.329 U.

Jfr. Borum, Personalstatuttet 520 ff; E. Munch-Petersen, Skifteretten 10 ff, 332 ff og 351 ff; Gomard, Skifteloven 344 ff, Tillæg til Skifteloven 85 ff og Skifteret 321 ff og Philip, Recueil des Cours 1959 I 316 ff. Om bistand i dødsboer i USA og Canada, jfr. Adv.bladet 1971.250.

III. ARVERET

A. ARVERET

Reglerne om, hvem der er arvinger, om arvens fordeling, om arveladers testationskompetence, om aftaler om arv, om det arvedes overgang til arvingerne og alle andre spørgsmål, der vedrører den materielle arveret og ikke skifteretten, er principielt underkastet den lovgivning, der gælder på *arveladers sidste domicil,* hans domicillov på dødsfaldets tidspunkt, jfr. J.U. 1874.454 LOHS, UfR 1902 B. 216 (1901 A. 243), 1904 A. 259, UfR 1922.446 V, UfR 1968. 152 V, J.M. 1. kt. O 169[17] 1939, 2. kt. 1948.110[170], 1955.110[100]. Kun med hensyn til arveladers testationshabilitet og formkravene til testamenter må der opstilles andre lovvalgsregler.

I udlandet spiller lex rei sitae en vis rolle ved lovvalget, jfr. Grahl-Madsen i TfR 1971.399 ff. Det gælder især for fast ejendom, men i et vist omfang også i andre henseender. Dansk international arveret opfatter arveoverførslen som en universalsuccession, og interesserer sig som hovedregel ikke for boets enkelte dele. Det forekommer rigtigt at lade en enkelt lovgivning være bestemmende for, hvem der er arvinger og for fordelingen af arven mellem dem og ikke lade disse spørgsmål bero på den tilfældighed, i hvilket land arveladers værdier var anbragt på dødsfaldstidspunktet. Denne ordning gør det også lettere for arvelader at disponere med henblik på sin død. Om nogle afvigelser fra hovedreglen, jfr. ndf.

Spørgsmålet om kollisionsnormens afgrænsning (kvalifikationen)

har været særlig aktuelt på dette område. Det er især forholdet til kollisionsnormen for det ægteskabelige formueforhold og for skifteretlige spørgsmål, det drejer sig om.

Ved anvendelsen af dansk ret er det især spørgsmålet, om retten til at hensidde i *uskiftet bo* må henføres til arveretten eller den ægteskabelige formueret, der er aktuelt. Tilsvarende kan andre rettigheder, der i henhold til en eller anden lovgivning knytter sig enten til en speciel ægteskabelig formueordning eller mere almindeligt til stillingen som ægtefælle, give anledning til problemer.

Dansk rets uskiftet bo-ordning kan i hvert fald kun anvendes, hvis ægtefællerne havde formuefællesskab, men der er ikke noget i vejen for, at dette formuefællesskab kan være baseret på en udenlandsk retsorden, fordi ægtefællerne oprindelig har været bosat i udlandet.

Der kan næppe opstilles en kollisionsnorm, der generelt dækker alle ægtefællerettigheder ved død. Hvor det drejer sig om regler, der generelt giver en ægtefælle en vis brøkdel af boet eller en vis sum penge, må de normalt betragtes som arveretlige. Hvor reglen derimod hænger sammen med en bestemt ordning af formueforholdet mellem ægtefæller som f.eks. ægtefællens boslodskrav efter dansk ret, må den derimod normalt henføres til lovvalgsreglen om den ægteskabelige formueordning. Undtagelsesfrit kan disse regler ikke gælde. Dansk rets uskiftede bo må således antages at kunne finde anvendelse i alle tilfælde, hvor den førstafdøde ægtefælle var bosat her i landet ved sin død, og ægtefællerne havde formuefællesskab. Dette kunne siges at indebære en kvalifikation af uskiftet bo som en arveretlig ordning, men resultatet heraf ville være, at ægtefæller med dansk formuefællesskabsordning, der er bosat i udlandet ved den førstafdødes død, ikke ville kunne benytte sig af det uskiftede bo. Der er ingen grund til på forhånd at udelukke denne mulighed, og reglen om, at uskiftet bo i alle tilfælde kan finde anvendelse, når førstafdøde var bosat her i landet på dødsfaldstidspunktet, og ægtefællerne havde formuefællesskab, må derfor hellere ses som en selvstændig lovvalgsregel vedrørende uskiftet bo, jfr. også ndf. IV om den nordiske dødsbokonvention.

Selvom man opstiller en sådan regel for dansk rets uskiftede bo, kan der, hvor ægtefæller med en fremmed formuefællesskabsord-

ning bosætter sig her i landet, ikke være noget i vejen for ved førstafdødes død i stedet for det uskiftede bo at anvende en fremmed retsordens ordning, f.eks. en rentenydelsesordning, som er knyttet til den for ægtefællernes formueforhold gældende formueordning. Afgørende må være, at længstlevende ægtefælle ikke må være uden samtlige de rettigheder, som han ville have haft, hvis en af lovgivningerne i dens helhed var blevet anvendt. Forslaget til ny svensk lovgivning § 4, SOU 1969:60, 17, giver den efterlevende ægtefælle en ret til at forlange den på ægtefællernes formueforhold anvendelige lovgivning bragt i anvendelse på sin ret til arv i stedet for arveladers statsborgerlov. Jfr. iøvrigt Graue i AJCL 1966-67.164 ff, Trolle i TfR 1959.49 f og Philip i TfR 1959.189.

I relation til de *skifteretlige regler* kan man vejledende sige, at regler, der på afgørende måde påvirker fordelingen af boet, må betragtes som arveretlige, mens regler, som alene angår fremgangsmåden, er skifteretlige. For dansk rets vedkommende må reglerne om suppleringsarv og forlodsrettigheder karakteriseres som arveretlige. Det kan være tvivlsomt, hvorledes man skal placere ægtefællens ret til udløsning af arvingerne og fortrinsret til udlæg, men de må vistnok placeres i skifteretten, smlgn. den nordiske konventions art. 20.

Mens reglerne om arveladers kompetence til at testere utvivlsomt generelt set må betragtes som arveretlige, kan det diskuteres, om reglerne om, at der i visse tilfælde kræves ægtefælle-samtykke til at testere over visse til fællesboet henhørende værdier, er arveretlige, ægteskabsformueretlige eller skifteretlige. Jeg er tilbøjelig til at henføre dem til arveretten.

Selvom arveladers domicillov principielt finder anvendelse uden hensyn til *værdiernes art og beliggenhed,* gøres der dog undtagelse herfra, når der i det land, hvor en fast ejendom er beliggende, for visse faste ejendomme er anordnet en særlig arvemåde, som træder i stedet for dets almindelige arveregler. De hensyn, der i almindelighed taler for at anvende et lands lovgivning på hele boets fordeling, gælder ikke i sådanne tilfælde. I stedet må lex rei sitae bringes i anvendelse på den pågældende faste ejendom.

Dette gælder både for arvegangsordninger af legal karakter og særregler om testationsretten vedrørende sådan fast ejendom.

Også iøvrigt kan lex rei sitae få indflydelse ved siden af arveladers sidste domicillov. Dansk rets forbud imod fideikommiser må således i et vist omfang bringes i anvendelse, selvom lex causae er en fremmed lov, der ikke er til hinder for sådanne ordninger. Det må i hvert fald gælde fast ejendom her i landet. Angår den testamentariske bestemmelse andre værdier her i landet end fast ejendom, kan forbudet formentlig kun bringes i anvendelse, hvis værdierne skal forblive her eller skal administreres her i landet.

Spørgsmålet om, *hvorvidt adoptivbørn,* børn uden for ægteskab, separerede ægtefæller, straffede personer, personer, der har afgivet munkeløfte, etc., *har arveret* og da i hvilket omfang, beror på arveladers domicillov, jfr. J.D. 1953.75, UfR 1902 B. 216 (1901 A.243), 1963.619 U, J.M. 2. kt. 1948.111[227], 1. kt. P 826.1940, U 163[771] 1945. Derimod må det *præjudicielle spørgsmål,* om en person kan henføres til en af disse grupper, afgøres efter den lov, som er afgørende for det pågældende retsforhold. Om en person er arveladers adoptivbarn, må således bero på den på adoptionsforholdet anvendelige lovgivning, smlgn. UfR 1918.212 H, UfR 1963.619 U.

På grund af den udvikling, der har fundet sted i reglerne om arveret for adoptivbørn og børn født uden for ægteskab, opstår spørgsmålet om, hvilken dansk lovgivning der skal anvendes på arveretten i de tilfælde, hvor arveladers domicillov er dansk ret. Danielsen, Arveloven 2. udg. 36 og utr. dom af skifteretten i Maribo af 29. maj 1972 sks. 12/1970 antager, at tidspunktet for et barns fødsel uden for ægteskab er afgørende for dets arveret, også hvor faderskabet er fastslået i udlandet. Tilsvarende antages omend med visse modifikationer tidspunktet for adoptivforholdets stiftelse at være afgørende for omfanget af udenlandske adoptivbørns arveret, jfr. Hornslet og Danielsen, Adoptionsloven 236 f. Denne opfattelse kan jeg ikke tiltræde. Tidspunktet for ændringen af den danske lovgivning kan ikke være afgørende for, om der er knyttet arveret til en fremmed status som barn af en person. Afgørende bør, når dansk ret principielt giver de pågældende persongrupper arveret, være, om der i det konkrete tilfælde er en sådan lighed mellem den fremmede status og tilsvarende dansk status efter nugældende eller eventuelt tidligere regler, at det er naturligt at sidestille de to, om den

fremmede status altså er substitutionsegnet, jfr. ovf. kap. 9 I in fine og kap. 17 I C.

Selvom også reglerne om *testamenters indhold* principielt må være dem, der gælder på arveladers sidste domicil, må der i et vist omfang ved fortolkning af et testamente, hvis testator er flyttet siden oprettelsen, tages hensyn til domicilloven på oprettelsestidspunktet. Testator vil i sådanne tilfælde hyppigt have udformet testamentet på baggrund af disse regler, og en virkelig forståelse af det, således at det opfyldes efter sin intention, vil kun kunne vindes under hensyn til disse regler, jfr. N.Rt. 1968.1235. Det må naturligvis forudsættes, at testationen overhovedet er gyldig efter den nye (sidste) domicillov.

Om nogle arvingers *erstatningsansvar* over for forbigåede arvinger, jfr. UfR 1931.100 H.

B. TESTAMENTSFORM

Dansk ret stiller kun i begrænset omfang krav til retshandlers form. Når det sker, findes der en særlig begrundelse herfor, der er af betydning også for den international privatretlige bedømmelse.

Kravet om oprettelse af testamenter i særlige former hænger sammen med ønsket om at sikre sig et bevis for dispositionens indhold på et tidspunkt, hvor testator selv kan kontrollere, at den stemmer med hans intentioner, tilligemed et ønske om gennem formkravene at gøre testator opmærksom på dispositionens betydning.

Disse formål kan opfyldes ved anvendelsen af praktisk talt en hvilkensomhelst form, og der er derfor ikke grund til at forlange, at netop kravene i den lovgivning, der iøvrigt finder anvendelse på successionen, skal være opfyldt.

Fra gammel tid har man i den internationale privatret opstillet maksimen locus regit actum, stedet bestemmer handlingen, eller mere specielt locus regit formam actus, stedet bestemmer handlingens form. Maksimen har utvivlsomt spillet en afgørende rolle for udformningen af en lang række enkeltregler. Derimod kan sætningen ikke i sig selv siges at være gældende dansk ret. På et ulov-

bestemt område bør den imidlertid tillægges betydelig vægt ved siden af andre hensyn, fordi det altid vil være naturligt og samtidig lettest at opfylde lokale formregler og ofte slet ikke vil være muligt at opfylde andre end lokale formregler. Det kan f.eks. skyldes, at der kræves medvirken af offentlig myndighed eller anvendelse af fremgangsmåder, som af andre årsager kun kan følges i det land, hvor de er foreskrevet i loven, og hvor man derfor har indrettet sig efter dem. Jfr. ndf. kap. 21 II B 2 a.

På denne baggrund er man i dansk ret nået til at opstille en *alternativ lovvalgsregel* gående ud på, at et testamentes gyldighed i formel henseende beror på, om det opfylder formkravene *enten* i loven i det land, hvor det er oprettet (locus regit actum), jfr. UfR 1960.239 Ø, 1975.1057 H, J.M. 2. kt. 1955.110[160], *eller* i loven i det land, hvor testator var bosat ved testamentets oprettelse, *eller* i loven i det land, hvor han var bosat på dødsfaldets tidspunkt. Er testamentet, hvad formen angår, gyldigt ved oprettelsen i henhold til enten oprettelsesstedets lov eller domicilloven ved oprettelsestidspunktet, mister det ikke gyldigheden ved, at loven på det sted, hvor testator havde sit domicil på dødsfaldstidspunktet, stiller andre krav, jfr. UfR 1940.857 Ø. Omvendt er testamentet, selvom det på oprettelsestidspunktet hverken er gyldigt efter domicilloven eller loven på oprettelsesstedet, gyldigt, hvad formen angår, hvis det er gyldigt efter arveladers sidste domicillov.

Den omstændighed, at et testamente er gyldigt i formel henseende, udelukker naturligvis ikke, at dets indhold kan være ugyldigt på grund af den lovgivning, der finder anvendelse på indholdet.

Haagerkonventionen af 5. oktober 1961, som forventes ratificeret af Danmark, når de fornødne ændringer i den nordiske dødsbokonvention er gennemført, *bygger på lignende synspunkter.* Når blot formkravene i en eller anden lovgivning, til hvilken der foreligger en angiven tilknytning, er overholdt, er testamentet formelt set gyldigt. Konventionen udvider valgmulighederne i gældende dansk ret, således at testamentet også er gyldigt i formel henseende, hvis det opfylder formkravene i loven i det eller de lande, hvor testator var statsborger enten på tidspunktet for oprettelsen eller for dødsfaldet. For så vidt testamentet angår fast ejendom, er

det endvidere formelt gyldigt, hvis blot formkravene til testamenter i lex rei sitae er opfyldt.

Særlig for så vidt angår *domicilet,* er konventionens domicilbegreb mangetydigt, idet det omfatter alle eksisterende domicilbegreber. Dette kommer til udtryk dels ved, at konventionen udtrykkeligt anvender både termen domicil og termen habitual residence, således at testamentet er gyldigt, når den tilknytning, der dækkes af et af disse begreber, foreligger; dels ved bestemmelsen i art. 1, sidste stk., hvorefter afgørelsen af, om en person var domicileret på et bestemt sted, beror på dette steds lovgivning. Hvis således en person efter engelsk ret er domicileret i England, skal engelsk ret kunne påberåbes her i landet som hans domicillov med henblik på, om hans testamente er formelt gyldigt, selvom han efter dansk ret må anses for domicileret i et andet land end England, herunder Danmark. Selvom testamentet ikke skulle være gyldigt efter engelsk ret, gør det dog intet, hvis han efter dansk rets domicilbegreb er domicileret i Danmark, og testamentet er gyldigt efter dansk ret.

Konventionen gælder også fælles og gensidige testamenter, der er oprettet som et testamente.

Endvidere gælder konventionen for formen for *tilbagekaldelse* af testamenter. En tilbagekaldelse er gyldig, hvis den opfylder formkravene i en af de lovgivninger, som det testamente, der tilbagekaldes, gyldigt kunne være oprettet efter ifølge konventionen, og hvis krav det faktisk opfylder. Endvidere er den gyldig, hvis den opfylder formkravene i lovgivningen i et land, til hvilket testator på tilbagekaldelsens tidspunkt havde en sådan tilknytning, at han kunne oprette et i formen gyldigt testamente ved at anvende formreglerne i dette lands lovgivning. Som eksempel kan nævnes, at tilbagekaldelsen vil være gyldig, hvis kravene i testators domicillov ved oprettelsen af testamentet eller ved tilbagekaldelsen af testamentet er opfyldt. Hvis han er flyttet til et andet land mellem oprettelsen og tilbagekaldelsen, kan altså enten den tidligere domicillov eller den senere domicillov anvendes. Er tilbagekaldelsen ikke gyldig efter nogen af disse love, men er han igen flyttet inden sin død, er det tilstrækkeligt, at kravene i domicilloven ved dødsfaldet er opfyldt.

Der har været rejst tvivl om, hvorvidt konventionens regel også

omfatter formløse tilbagekaldelser, eller om disse falder udenfor konventionen. Der er imidlertid, uanset løsningen af denne fortolkningstvivl, ingen grund til ikke at anvende de samme regler på formløse tilbagekaldelser, jfr. for den nordiske konventions område ndf. IV B.

For at undgå visse testamentsformer, især den holografiske, har man i visse lande bestemt, at regler, der udelukker anvendelsen af disse former, må betragtes som habilitetsregler, således at kollisionsnormen herom skal anvendes. Konventionen fastslår derimod, at sådanne regler er formregler og derfor er omfattet af konventionens lovvalgsregler. Der er tale om en regel, der nærmere bestemmer kollisionsnormens afgrænsning, fortolker den eller kvalificerer visse spørgsmål, som henhører under den.

Konventionen har generel gyldighed, også selvom arvelader og arvinger er statsborgere i en stat, der ikke har ratificeret konventionen, eller en sådan stats ret skal anvendes, jfr. dog om den nordiske dødsbokonvention ndf. IV B.

Arvelovens § 80 a indeholder nu hjemmel til ratifikation af konventionen. Konventionen er ratificeret af Vesttyskland og Østtyskland, Østrig, Belgien, Frankrig, Eire, Japan, Norge, Storbritannien, Schweiz, Jugoslavien, Sydafrika, Botswana, Fiji, Mauritius, Polen og Swaziland.

Om konventionen, jfr. bemærkningerne til forslaget til arvelovens § 80 a i Folketingstid. 1973–74, Till. A sp. 539, B 275, Conférence de la Haye, Actes et documents de la 9. session, Bahr i NTIR 1962.147 ff og Borum i Festskrift Nial 121 ff.

Om den i Washington udarbejdede konvention om ensartet materiel ret vedrørende testamentsformer, jfr. konventionsteksten i AJCL 1974.379 ff, Nadelmann smstd. 365 ff, Curtis smstd. 1975. 119 ff, Hall i ICLQ 1974.851 ff.

C. TESTATIONSHABILITET

Habiliteten omfatter dels et alders-, dels et fornuftskrav. Lovvalgsreglen går i begge henseender ud på anvendelsen af *testators domicillov ved oprettelsen. Statutforandringer efter oprettelsen er uden betydning for et allerede oprettet testamentes gyldighed.* Var det

gyldigt ved oprettelsen, er det uden betydning, at en senere domicillov stiller strengere krav, og var det ugyldigt, kan den senere lov ikke helbrede det, fordi dens krav ikke er så strenge. Dette er vistnok en rimelig regel i begge henseender. Under en modsat regel kunne et testamente, som testator hidtil havde kunnet se bort fra, uden at han var opmærksom derpå blive gyldigt.

Et andet spørgsmål er det, om en persons statutforandring har betydning mere i almindelighed, hvis han flytter fra et land med en lavere testationsalder, som han har opnået, til et land med en højere testationsalder, som han ikke har nået. Dette kan især få betydning *i relation til ændringer eller tilbagekaldelse* af et allerede før domicilskiftet oprettet gyldigt testamente. Man kunne tænkes at tillade tilbagekaldelse, men ikke ændring af et sådant testamente efter domicilskiftet, men grænsen mellem ændring og tilbagekaldelse er flydende, og det må vistnok antages, at den, der har oprettet et sådant testamente, også kan ændre og tilbagekalde det, jfr. også lov om indførelse af dansk civilret i Sønderjylland, nr. 258 af 28. juni 1920 § 64. Derimod kan *den, der ikke tidligere har oprettet et testamente,* ikke gøre det efter domicilskiftet, ligesom ændringer af det tidligere oprettede testamente må fremtræde som codiciller, ikke som helt nye testamenter efter tilbagekaldelsen af det tidligere.

D. LIVSFORSIKRINGSBEGUNSTIGELSER

Livsforsikringsbegunstigelser har interesse i den internationale arveret, dels på grund af spørgsmålet om, hvem forsikringssummen tilfalder, hvis forsikringstageren intet har bestemt herom, dels fordi kravene til begunstigelsens form hviler på lignende overvejelser som formkravene ved testamenter, dels endelig fordi reglerne om forholdet mellem den begunstigede på den ene side og forsikringstagerens ægtefælle og arvinger på den anden side er parallelle til reglerne om testationskompetencen og tildels søger at beskytte imod omgåelse af disse regler.

Er *ingen begunstiget indsat,* må forsikringssummen behandles som et hvilketsomhelst andet beløb, som afdøde efterlader sig, altså i overensstemmelse med hans sidste domicillov.

Dette må formentlig også gælde gruppelivsforsikringer. Om end

de kan betragtes som en mellemform mellem private livsforsikringer og sociale ydelser, er jeg tilbøjelig til at mene, at de i hvert fald i de fleste henseender i den internationale privatret bør behandles på samme måde som almindelige livsforsikringer.

Drejer det sig om sociale forsikringer, må derimod lovgivningen i det land, fra hvilket forsikringen stammer, være afgørende for behandlingen af ydelser fra den, der forfalder ved eller efter dødsfaldet, jfr. UfR 1968.152 V.

Med hensyn til *begunstigelsens form* synes det rimeligt at antage, at begunstigelsen er formelt gyldig, hvis den opfylder kravene i en af de lovgivninger, der kan lægges til grund ved bedømmelsen af et testamentes form, jfr. ovf. B. Selvom den ikke skulle gøre det, må det imidlertid antages at være tilstrækkeligt, hvis begunstigelsen opfylder formkravene i forsikringsselskabets hjemsteds lovgivning, jfr. fal. § 103.

Selskabet bliver frigjort ved at betale til den begunstigede, der er indsat i overensstemmelse med de formkrav, der skal lægges til grund, hvis selskabet er gået frem på sædvanlig vis og er i god tro med hensyn til, at nogen har en bedre ret end den begunstigede i henhold til den lov, der skal anvendes på spørgsmålet om fordelingen af forsikringssummen, jfr. fal. § 104, stk. 3, jfr. § 102.

Med hensyn til *kompetencen* til at indsætte begunstigede gælder, at de begrænsninger, som gøres i denne kompetence i fal. § 104, er gjort til fordel for ægtefæller og børn for at sikre deres bos- og arvelodder. Reglerne er klart baseret på dansk lovgivning om formueforholdet mellem ægtefæller og om arveret. I de fleste tilfælde er forsikringssummen et resultat af afdødes opsparing på samme måde som aktier og obligationer, fast ejendom og andre værdier, som han efterlader sig. De problemer, der er forbundet med dispositioner mortis causa over disse værdier, varierer ikke væsentligt fra spørgsmålet om fordelingen af forsikringssummen. Det tjener derfor intet formål at anvende de danske kompetenceregler i tilfælde, hvor dansk ret ikke iøvrigt bringes i anvendelse enten på det ægteskabelige formueforhold eller på arven efter den afdøde. Hvis den anvendelige fremmede lovgivning indeholder lignende bestemmelser, eller hvis den f.eks. ikke tillader udbetaling af forsikringssummen til andre end dødsboet, må disse fremmede lovregler bringes i anvendelse.

På den anden side må reglerne i § 104 anvendes i alle tilfælde, hvor dansk ret skal anvendes enten på formueforholdet mellem ægtefællerne eller på arven efter forsikringstageren, selvom forsikringen er tegnet hos et udenlandsk selskab. Hvis forsikringsselskabet betaler forsikringssummen direkte til den begunstigede, har boet ret til at søge forsikringssummen tilbage fra ham. Hvis dette ikke er muligt, må boet kunne fradrage den udbetalte forsikringssum i eventuelle beløb, som den begunstigede skal have fra dødsboet.

Det spørgsmål kan rejses, om fal. § 104 også kan anvendes på gruppelivsforsikringer, pensionsordninger o.l. med egne regler for udbetalingen. Problemet har været aktuelt i en norsk sag om en nordmand, der arbejdede i Schweiz og her blev medlem af en virksomheds pensionsstiftelse, efter hvis regler dødsfaldsydelsen skulle udbetales til ægtefællen. (Norsk fal. § 104 kan også anvendes på ægtefællebegunstigelse). Ved dødsfaldet var han igen domicileret i Norge og hans børn af første ægteskab ønskede fal. § 104 anvendt på ydelsen til konen af andet ægteskab. Eidsivating lagmannsrett antog i sin dom af 21. november 1974 i ankesag nr. 218/1973, at spørgsmålet i det konkrete tilfælde måtte afgøres efter schweizisk ret. Ordningen havde et socialt tilsnit og var principielt obligatorisk for virksomhedens ansatte, og reglerne for den, som den enkelte ansatte ikke kunne ændre på, var et led i arbejdsaftalen.

Forsikringsaftalelovens § 105 indeholder regler vedrørende *fortolkningen af visse almindeligt brugte klausuler i begunstigelseserklæringer*. Disse fortolkningsregler er bl.a. baseret på den forudsætning, at forsikringstageren lader sig motivere af dansk ret, når han beslutter sit valg af begunstiget. Det siges udtrykkeligt i § 105, at disse regler finder anvendelse, hvis ikke andet fremgår af omstændighederne. Sådanne omstændigheder foreligger bl.a. hvis forsikringstageren på grund af sit fremmede tilhørsforhold naturligt lader sig motivere af et andet lands lovgivning ved udfærdigelsen af begunstigelseserklæringen. Danske fortolkningsregler har således normalt kun ringe værdi, når dansk ret ikke er afgørende for fordelingen af dødsboet. Det gælder dog ikke i tilfælde, hvor dansk ret ville have været afgørende for de arveretlige spørgsmål, hvis forsikringstageren var død på det tidspunkt, da han foretog indsættelsen, men i mellemtiden er flyttet til udlandet. Her kan han ved ind-

sættelsen have ladet sig motivere af danske forhold, smlgn. N.Rt. 1968.1235.

Omvendt bør fortolkningsreglerne, hvis det iøvrigt stemmer med omstændighederne, bringes i anvendelse i sådanne tilfælde, hvor dansk ret er afgørende for arvens fordeling, uanset om forsikringen er tegnet hos et udenlandsk selskab, jfr. J.M. 1. kt. S 2454.1943, og smlgn. UfR 1930.211 V.

Flere af forsikringsaftalelovens regler forudsætter en sondring mellem genkaldelige og uigenkaldelige begunstigelser. § 104 angår kun genkaldelige begunstigelser. Forskellen beror på en fortolkning af de løfter, som forsikringstageren har givet. Hvis spørgsmål vedrørende denne sondring opstår i en sag med internationale tilknytninger, bør de efter min opfattelse løses ved at anvende de på gaveløfter anvendelige kollisionsnormer.

På samme måde bør kontraktstatuttet anvendes på kontrakter, som forsikringstageren indgår med tredjemand vedrørende en forsikringspolice. I forholdet mellem tredjemand og forsikringsselskabet må derimod forsikringsselskabets hjemstedslov bringes i anvendelse.

Jfr. iøvrigt Philip i UfR 1968 B. 41 ff med henvisninger.

IV. ARVERETTEN I DEN NORDISKE DØDSBOKONVENTION

Den nordiske konventions regler om arv og uskiftet bo finder principielt kun anvendelse på retten til arv efter personer, der på dødsfaldets tidspunkt både er statsborgere i et af de nordiske lande og bosat i et af disse. Enkelte afvigelser gælder herfra.

Konventionen er revideret for at muliggøre de nordiske landes tiltræden af Haager-testamentskonventionen, jfr. ovf. III B og arvelovens § 80 a. De reviderede regler forventes snart at træde i kraft, hvorfor der i det følgende er taget hensyn til dem. Jfr. iøvrigt bemærkningerne til lovforslaget om arvelovens § 80 a i Folketingstidende 1973–74 Tillæg A sp. 539, B 275.

A. ARVERET

Konventionens art. 1 bestemmer lovvalget med hensyn til *retten til arv ifølge loven,* herunder forlodsret for ægtefælle og arvinger vedrørende underhold og uddannelse og ægtefællens ret til at udtage midler til en vis værdi af boet, jfr. således for dansk ret arvelovens § 27 og skiftelovens § 62 b, stk. 2.

Bestemmelsen må imidlertid forstås således, at også de fleste spørgsmål vedrørende testamenters indhold er omfattet af dens lovvalgsregel. Regler om testamenters indhold opfattes som regler om beskyttelse af eller begrænsning i retten til arv ifølge loven. Kun nogle specielle problemer vedrørende testamenters indhold findes behandlet i art. 13 og 14.

Art. 1 fastslår som almindelig regel anvendelsen af *arveladers domicillov* ved dødsfaldets tidspunkt. Det er det almindelige domicilbegreb, der finder anvendelse, smlgn. UfR 1958.394 V.

Mens domicillovens anvendelse er i overensstemmelse med dansknorsk-islandsk ret, anvender svensk og finsk ret statsborgerlandets lov. Den materielle arveret er kun i mindre omfang ensartet i de nordiske lande, og tilhængerne af nationalitetsprincippet har derfor ikke uden videre kunnet gå ind for domicilprincippet. Hvor dets anvendelse ikke fører til andre materielle resultater end nationalitetsprincippet, har der ikke været grund til at fravige domicilprincippet, der sammenholdt med reglerne om skiftekompetencen fører til anvendelse af lex fori.

Hvor derimod den materielle ret i domicilstaten og statsborgerstaten fører til forskellige resultater, har man måttet søge et kompromis. Dette er opnået ved anvendelsen af den såkaldte *5-års regel.*

5 års-reglen går ud på, at *den, for hvem anvendelsen af statsborgerlandets lovgivning har retlig betydning, kan begære* denne lovgivning anvendt i stedet for domicillandets lov, hvis afdødes domicil i det land, hvor han var domicileret ved dødsfaldet, ikke havde eksisteret i fem år. Bevisbyrden for, at betingelserne for anvendelse af statsborgerlandets lovgivning er til stede, påhviler den, der fremsætter begæringen, jfr. art. 6. Om art. 6, jfr. iøvrigt ovf. kap. 5 II. Begæring kan ikke fremsættes, hvis anvendelse af statsborgerlandets lov medfører, at arven tilfalder staten.

5 års-fristen regnes fra det tidspunkt, da domicil efter almindelige regler må antages at være blevet etableret og indtil dødsfaldets tidspunkt. Det kan være vanskeligt at fastlægge begyndelsestidspunktet, og i mange tilfælde må man ved en sådan afgørelse, når først domicil foreligger, kunne gå ud fra, at det har eksisteret fra den første bosættelse i landet.

Principielt anvendes altså domicillandets lov, og kun hvis gyldig begæring om statsborgerlandets lov foreligger inden 6 måneder efter dødsfaldet, eller, hvis skiftet da endnu ikke er sluttet, inden skiftets slutning, bliver der tale om at anvende statsborgerlandets lov. Sluttes skiftet inden 6 måneders fristens udløb, kan kun personer, der ikke har deltaget i skiftet, begære statsborgerlandets lov anvendt.

5 års-reglens anvendelse fører til anvendelse af statsborgerlandets lov også i tilfælde, hvor afdøde før etableringen af sit sidste domicil var bosat i et andet land end det, hvori han var statsborger.

Det har *retlig betydning* for en person at få statsborgerlandets lovgivning anvendt, hvis dens anvendelse har til resultat, at han, der ikke er arving efter domicilloven, i så fald vil arve, eller at han vil arve mere end efter domicilloven.

Opmærksomheden henledes også på den nordiske ægteskabskonventions art. 10, stk. 2, hvorefter separation sidestilles med skilsmisse med hensyn til spørgsmålet om den efterlevende ægtefælles arveret, når arveloven i et land, der ikke kender separation, skal anvendes.

Konventionen indeholder i art. 2, 3 og 5 særlige regler om hensidden i *uskiftet bo med livsarvinger,* herunder adoptivbørn. Herved løses for konventionens område det særlige problem om kvalifikationen af dette retsinstitut, idet der ikke bliver spørgsmål om at henføre afgørelsen om dets anvendelse til enten reglerne om arveret eller reglerne om formueforholdet mellem ægtefæller.

I art. 2 behandles det tilfælde, at afdøde ved sin død var bosat i en stat, hvor loven giver den efterlevende ægtefælle ret til hensidden i uskiftet bo med livsarvinger, i art. 3 det tilfælde, hvor loven ikke giver den efterlevende ægtefælle en sådan ret.

Udgangspunktet er det samme som i art. 1, at afdødes domicillov ved dødsfaldet er afgørende for retten til at hensidde i uskiftet bo,

men at domicilloven må vige for statsborgerlandets lov, når 5 årsreglen kan finde anvendelse.

Var således afdøde bosat i et land, der tillader uskiftet bo, har den efterlevende ægtefælle ret til at hensidde i uskiftet bo. Havde afdødes domicil ikke varet i fem år, kan en livsarving enten straks eller på et hvilket som helst senere tidspunkt kræve boet skiftet, hvis der ikke (længere) er hjemmel til at hensidde i uskiftet bo i henhold til statsborgerlandets lov. Det er altså ikke afgørende, at statsborgerlandet slet ikke kender til uskiftet bo, men blot at der ikke i henhold til denne lov (længere) er grundlag for hensidden i uskiftet bo. På den anden side kan statsborgerlandets lov kun påberåbes som grundlag for skifte. I alle andre henseender finder domicilloven anvendelse.

5 års-reglen kan dog ikke påberåbes som grundlag for et krav om skifte, hvis den efterlevende ægtefælle ved ægteskabets indgåelse var statsborger i det land, hvor afdøde var domicileret ved sin død.

Var på den anden side afdøde bosat i et land, i henhold til hvis lov den efterlevende ægtefælle ikke kan hensidde i uskiftet bo, kan ægtefællen dog i henhold til femårsreglen komme til at hensidde i uskiftet bo, hvis der er hjemmel for det i loven i det land, hvor afdøde var statsborger, og afdøde havde været bosat på sit sidste domicil i mindre end fem år. Konventionen indeholder enkelte processuelle regler med henblik på dette tilfælde.

B. TESTAMENTSFORM, TESTAMENTSHABILITET OG TILBLIVELSESMANGLER

Konventionens art. 8 om lovvalget med hensyn til spørgsmål om testamenters *form* er i sin nye udformning helt i overensstemmelse med Haager-testamentskonventionen, jfr. ovf. III B. Forsåvidt er bestemmelsen overflødig.

Da der har været rejst tvivl om, hvorvidt Haager-testamentskonventionens art. 2 også vedrører formløse tilbagekaldelser, eller om disse falder udenfor konventionen, er art. 8, stk. 2 formuleret således, at det står klart, at også formløse tilbagekaldelser er omfattet.

Det følger af art. 8, stk. 4, at Haager-testamentskonventionens ordre-public regel og andre supplerende regler kan anvendes, når

den nordiske konventions regler fører til anvendelse af et ikke-nordisk lands ret.

Om de indtil de reviderede reglers ikrafttræden gældende regler henvises til bogens 2. udg.

Spørgsmål vedrørende *testationshabilitet* og vedrørende *ugyldighed* på grund af svig, vildfarelse, tvang eller anden utilbørlig påvirkning bedømmes ifølge art. 9 og 10 efter loven i det nordiske land, hvor testator ved oprettelsen eller tilbagekaldelsen af testamentet var domicileret. Med hensyn til alders- og myndighedsbetingelser gælder dog, at habilitet skal anses for at foreligge, ikke blot når den foreligger efter testators domicillov, men også efter hans statsborgerlov, forudsat at testator ved oprettelsen eller tilbagekaldelsen af testamentet havde været domicileret mindre end fem år på sit daværende domicil.

De svenske og finske regler om testamentsbevakning og testamentsklander og de norske regler om tidsfrist for at gøre testamentsarveret eller indsigelser imod et testamentes gyldighed gældende, finder ifølge art. 11 anvendelse på testamenter efter personer, der ved deres død er bosat i henholdsvis Sverige og Finland eller i Norge uanset deres statsborgerskab.

C. ANDRE SPØRGSMÅL

Den bindende virkning af dødsgaver, arvepagter og arveafkald over for arvelader beror, ligesom spørgsmålet om, hvorvidt midler, som en arving har modtaget fra arvelader i dennes live, skal anses som arveforskud, ifølge art. 12 på loven i den nordiske stat, hvor arvelader var bosat, da dispositionen blev foretaget. Reglen finder anvendelse, når blot arvelader ved sin død var statsborger i en af staterne.

Art. 13 foreskriver anvendelse i visse tilfælde af lex rei sitae på arv af fast ejendom. Det gælder anvendelsen af regler, der giver en arving ret til en fast ejendom eller giver arvelader en særlig ret til at råde over fast ejendom ved testamente. Og det gælder regler om retten til at træffe fidei-kommissariske bestemmelser eller andre bestemmelser til fordel for ufødte personer over fast ejendom.

Om forbrydelse eller forældelse af retten til arv efter en statsbor-

ger i en af staterne og om hans adgang til at gøre en arving arveløs, gælder loven i den stat, hvor han var domicileret ved sin død.

Om reglerne i konventionens art. 25 om betydningen af tinglysning og i art. 26 om betydningen af formuegenstandens beliggenhed i konventionen, jfr. ndf. kap. 30.

H. Dölle i Rabels Z 1966.205 ff, jfr. 1967.337 ff, Institut de droit international i Rabels Z 1969.319 ff, Revue critique 1968.809 ff, NTIR 1967.283 f, Moal i Journal Clunet 1965.81 ff, Rigaux ed., Lex Régimes matrimoniaux et les successions en droit international privé. Graue i AJCL 1966–67.164 ff. Drakidis i Revue critique 1965.1 ff. Droz i Revue critique 1968.1 ff og 1970. 183 ff, Loussouarn i Journal Clunet 1970.251 ff; Internationell äktenskaps- och arvsrätt, SOU 1969:60, 211 ff. A. E. von Overbeck, L'unification des règles de conflits de lois en matière de forme de testaments, 1961; Ramél, Studier i svensk internationell arvsrätt, 1930; G. Parra Aranguren, Die Regel »Locus regit actum« und die Formen der Testamente, 1955; N. Bentwich, The law of domicile in its relation to succession, 1911; W. Breslauer, The private international law of succession in England, America and Germany, 1937; Borum, Personalstatuttet 534 ff og 541 ff; Philip i Recueil des Cours 1959 I. 306 ff; Ferid-Firsching, Internationales Erbrecht; Köhler, Erbschaften im Ausland, 1962; Vorschläge und Gutachten zur Reform des Deutschen Internationalen Erbrechts, 1969; Scheuermann, Statutenwechsel im internationalen Erbrecht, 1969; Kühne, Die Parteiautonomie im internationalen Erbrecht, 1973.

Obligationsretten

KAPITEL 21

Kontraktstatuttet i almindelighed

I. LOVVALGET I KONTRAKTSRETTEN

Kontraktstatuttet er betegnelsen for *det lands lovgivning, der skal finde anvendelse på et kontraktsforhold.* Betegnelsen benyttes *samtidig* som udtryk for *samtlige de regler, der gælder om lovvalget i kontraktsforhold.*

Tidligere antoges det almindeligt, at der kunne anføres en *fælles, afgørende tilknytning* for lovvalget inden for hele kontraktsretten. Der var dog *ikke enighed om, hvilken* tilknytning der var den afgørende. En række forskellige tilknytninger har i tidens løb været på tale som den afgørende. De vigtigste af disse tilknytninger er loven på *indgåelsesstedet,* lex loci contractus, jfr. f.eks. UfR 1948.1220 SH, loven på *stedet, hvor kontrakten skulle opfyldes,* lex loci solutionis, jfr. f.eks. UfR 1954.891 Ø, og *debitors personalstatut,* først og fremmest domicilloven, men også den nationale lov, jfr. f.eks. U 1899.370 H. Om ældre retspraksis henvises iøvrigt til Lando, Kontraktstatuttet 271 ff.

Udviklingen viste imidlertid, at det medførte et alt for stift system at arbejde med et sådant enkelt tilknytningsmoment som afgørende for hele kontraktsretten. Hertil kom, at der kunne anføres afgørende *indvendinger* imod de nævnte tilknytningsmomenter.

Indgåelsesstedet er således uden yderligere udbygning med supplerende regler uegnet i tilfælde, hvor parterne ikke er til stede i samme land på det tidspunkt, hvor kontrakten bliver indgået – kontrakter inter absentes, hvortil kommer, at tidspunktet og dermed stedet for kontraktens indgåelse kan bero på den lov, der skal bringes i anvendelse på kontrakten.

Opfyldelsesstedet giver heller ikke nogen entydig tilknytning, idet begge parter i en gensidigt bebyrdende kontrakt skal foretage opfyldelseshandlinger, og disse handlinger skal ikke nødvendigvis foregå

på samme sted. Også opfyldelsesstedet kan bero på, hvilken lov der skal bringes i anvendelse.

Ligesom anvendelsen af opfyldelsesstedet fører også anvendelsen af *debitors personalstatut* i mange tilfælde til, at der ikke kan angives en entydig løsning på lovvalget. Begge parter i en gensidigt bebyrdende kontrakt er debitorer med hensyn til deres ydelse. Man taler i disse tilfælde, hvor de to parters forpligtelser kan være undergivet forskellige retssystemer, om Zweirechtssystem. Et eksempel er UfR 1915.9 SH, jfr. iøvrigt Lando, Kontraktstatuttet 186 ff, der taler om opspaltning. Systemet kan tænkes anvendt i et vist omfang, men i mange relationer vil det medføre mulighed for anvendelse af to, eventuelt modstridende, love på det samme problem. Når det i praksis alligevel ikke synes at have givet anledning til større vanskeligheder, hænger det sikkert sammen med, at kun et enkelt problem kommer frem til behandling i de fleste retssager, og at det ofte kun vil dreje sig om, hvorvidt den ene af parterne har opfyldt en ham påhvilende forpligtelse eller ikke.

Under indtryk af kritikken imod anvendelsen af et enkelt tilknytningsmoment, og under indflydelse af Savignys lære om, at lovvalget beror på, hvor det enkelte retsforhold har sit tyngdepunkt, har man indført den såkaldte *individualiserende metode.* Ifølge den skal man ved en *analyse af alle elementer i det enkelte kontraktsforhold* finde frem til, hvilken lovgivning dette nærmest må siges at have sin tilknytning til. Den skal da være afgørende. Denne metode har også fundet tilslutning i dansk og nordisk retspraksis, jfr. f.eks. UfR 1935.82 H, UfR 1939.296 H, UfR 1955.727 SH og UfR 1959.410 SH. Jfr. Lando, Kontraktstatuttet 274 ff.

Indgåelsesstedet, opfyldelsesstedet og parternes personlige tilknytning er – selvom de ikke hver for sig er afgørende – naturligvis alligevel elementer, der må tages i betragtning ved anvendelsen af den individualiserende metode. Hertil kommer sådanne momenter som pådømmelsesstedet, tilknytninger der vedrører kontraktens genstand, såsom en tings beliggenhed og et skibs eller en bils registreringssted, den anvendte møntfod, det anvendte sprog, det aftalte værneting og sammenhængen mellem flere kontrakter. Nogen udtømmende opregning kan naturligvis ikke foretages, da alle elementer i kontraktsforholdet, der kan vise noget om dets tilknytning, kan spille

ind, jfr. iøvrigt Lando Kontraktstatuttet 291 ff. Til den individualiserende metode svarer den efter engelsk opfattelse gældende regel, hvorefter den lovgivning skal anvendes, som må karakteriseres som the proper law of the contract.

Anerkendelsen af den individualiserende metode er ikke uden sammenhæng med den samtidige anerkendelse af, at parterne har en væsentlig indflydelse på lovvalget. Det er i dag almindeligt accepteret, at *parterne ved deres aftale på visse betingelser kan afgøre, hvilket lands lovgivning der skal bringes i anvendelse* på deres kontraktsforhold, jfr. ndf. III. Selv inden man var nået så langt, erkendte man, at parternes ønsker havde betydning og viste sig gennem deres aftaler om, hvor aftalen skulle opfyldes o.l. Selvom lovvalgsreglen indeholdt et objektivt tilknytningsmoment, kunne parterne gennem deres beslutninger indirekte påvirke lovvalget, lokalisere kontrakten, jfr. Lando, Kontraktstatuttet 52 og 109.

I forbindelse med udviklingen af princippet om partsautonomi har man, sideløbende med udviklingen henimod den individualiserende metode, udviklet teorier om *parternes stiltiende* aftale eller om *den hypotetiske partsvilje*. Man analyserer det enkelte kontraktsforhold for at finde ud af, hvad det efter de foreliggende omstændigheder er mest sandsynligt, at parterne ville have aftalt, hvis de havde truffet en aftale om lovvalget, jfr. f.eks. UfR 1882.1233 SH. Erkender man først, at sådanne overvejelser, når bortses fra enkelte undtagelsestilfælde, er af fiktiv karakter, er afstanden mellem teorien om den hypotetiske partsvilje og den individualiserende metode ikke stor. Det drejer sig om, i hvilken grad man vil objektivere lovvalget. Om subjektiv og objektiv metode, jfr. Lando, Kontraktstatuttet 269 ff og 338 ff, Gomard, Obligationsret, 1. hæfte 47 ff.

Indførelsen af den individualiserende metode og afskaffelsen af en enkelt afgørende tilknytning for hele kontraktsretten har gjort det muligt at få en mere nuanceret international kontraktsret. Opstillingen af regler herom forudsætter, at der foretages en analyse af de enkelte kontraktstyper, for at man kan finde frem til kriterier for lovvalget, tilknytningsmomenter i relation til hver enkelt af disse kontraktsarter.

Betydningen af sådanne kriterier er usikker. Nogle forfattere op-

fatter dem som egentlige selvstændige kollisionsnormer, mens andre omtaler dem som præsumptionsregler, jfr. Lovkonflikter 149, Lando, Kontraktstatuttet 341 ff og hertil Gomard i UfR 1963 B 94 f. I overensstemmelse med den opfattelse, der er gjort gældende ovf. i kap. 3 om kollisionsnormernes standardkarakter, antages det her, at de alene er vejledende kriterier for tilknytningen og ikke erstatter den individualiserende metode. Denne metode opfattes som en naturlig konsekvens for kontraktstatuttets område af den metode, der må anvendes overalt i den internationale privatret. Der må fortsat foretages en analyse i hvert enkelt tilfælde af, hvor den nærmeste tilknytning ligger, men en mere indgående teoretisk behandling af de enkelte kontraktstyper vil utvivlsomt medføre, at de vejledende kriterier for tilknytningen på de enkelte kontraktstypers område efterhånden vil få større og større vægt. Før der skaffes betydelig bedre grundlag for en mere almindelig regulering af lovvalget, vil det dog ikke være rimeligt at opgive den mulighed for hensyntagen til konkrete omstændigheder, som den individualiserende metode giver, uanset den retsuvished, det skaber.

Noget andet gælder naturligvis i det omfang, der på internationalt plan gennem konventionsarbejde skabes sikkerhed for en international enhedsbedømmelse gennem fiksering af den afgørende tilknytning i relation til enkelte kontraktsarter, jfr. således Haagerkonventionen om internationale løsørekøb og den på konventionen baserede danske lov af 1964, jfr. ndf. kap. 22. Muligheden for, at parterne i internationale retsforhold på forhånd kan vide, hvilken lovgivning deres forhold vil være underkastet, kan opveje mange andre ulemper. Ved indgåelsen af Haagerkonventionen har man analyseret den konkrete kontraktstype og er nået frem til regler, der muliggør en nuanceret bedømmelse af køberetlige spørgsmål, hvis resultater i mange tilfælde stemmer med dem, som man ville være nået til ved anvendelse af den individualiserende metode.

For at bevare den individualiserende metode uanset de usikkerhedsmomenter, den indebærer, taler også, at parter, der ønsker at skabe vished omkring lovvalget i forbindelse med et kontraktsforhold, har mulighed for at gøre dette ved at træffe en aftale om lovvalget.

En ekspertkomité under EF har udarbejdet et foreløbigt udkast til

konvention om lovvalgsregler på obligationsrettens område. Udkastet er for tiden genstand for fornyet bearbejdning, men må i store træk forventes at blive accepteret.

Udkastets regler om kontraktsretten tager udgangspunkt i parternes autonomi og sætter ikke andre grænser for parternes frie lovvalg end et krav om, at der skal foreligge en situation af international karakter. Gør der ikke det, må parterne holde sig indenfor de muligheder, som en materiel partshenvisning giver. Det er dog meningen dels at undtage en række kontraktsforhold fra konventionen som helhed, dels at give særregler for visse kontraktstyper, som f.eks. arbejdskontrakter.

Hvor parterne ikke udtrykkeligt eller stiltiende har foretaget et lovvalg, lægges principielt den individualiserende metode til grund ved lovvalget. Der opstilles dog en formodning for, at den nærmeste tilknytning foreligger til det land, hvor den part har sin bopæl eller sit forretningssted, som skal yde den for kontrakten karakteristiske ydelse. Det er normalt den ydelse, der ikke består i penge, men i at stille en bestemt ydelse til disposition, f.eks. fremstille noget, transportere noget etc. Formodningen gælder dog kun, hvis det ikke påvises, at der under hensyn til alt foreliggende er en nærmere tilknytning til et andet land, og kun hvis det er muligt at afgøre, hvad der er den karakteristiske ydelse, og hvor den, der yder den, er bosat.

Også i relation til dette lovvalg vil der blive gjort specielle undtagelser, f.eks. i relation til arbejdskontrakter og kontrakter om fast ejendom.

Spørgsmålet, om et lovvalg er gyldigt foretaget, og om en kontrakt er gyldigt indgået, er omfattet af lovvalgsreglerne og skal altså afgøres af den lov, som parterne har valgt, eller som udpeges ved den individualiserende metode.

Hvis et kontraktsforhold udviser en væsentlig tilknytning til et andet land end det, hvis regler skal anvendes på det efter konventionens lovvalgsregler, og dette land præceptivt har reguleret visse spørgsmål og må antages at ville udelukke andre landes ret fra anvendelse i denne henseende, så kan der blive tale om at anvende dette lands ret på disse spørgsmål, hvis det også i det land, hvor bedømmelsen af kontraktsforholdet finder sted, findes rimeligt. Der er ikke tale om en ordre public regel. Typisk drejer det sig om an-

vendelse af regler af offentligretlig karakter eller om forhold, der er reguleret af særstatutter. Jfr. ovf. kap. 6 II.

Konventionsudkastet er offentliggjort i NTIR 1972.220. Om udkastet, jfr. Philip i NTIR 1972.177, Lando i Rabels Z 1974.6 ff, Lando, von Hoffmann og Siehr, European Private International Law of Obligations 1975, Siehr i Aussenwirtschaftsdienst der Betriebsberater 1973.569 ff, König i Europarecht 1975.289 ff, Collins i ICLQ 1976.35 ff, Nadelmann i AJCL 1976.1 ff og Battifol i Revue trim. de droit européen 1975 No. 2.

II. KONTRAKTSTATUTTETS ENHED OG GRÆNSER

A. KONTRAKTSTATUTTETS ENHED

Selvom der ikke længere kan anføres et enkelt fælles tilknytningsmoment, der er afgørende for hele kontraktstatuttet, er der dog en række spørgsmål, der kan behandles i fællesskab.

Det har været drøftet, *hvorvidt alle sider af et kontraktsforhold skal være underkastet en og samme lovgivning,* eller om det kan tænkes, at man kan behandle forskellige kontraktsretlige problemer efter forskellige lovgivninger. Dette er et andet spørgsmål end det tidligere nævnte om, hvorvidt de to parters forpligtelser kan være underkastet forskellige lovgivninger.

Her i landet er Lando med en vis forsigtighed gået ind for *princippet om kontraktstatuttets enhed,* jfr. Kontraktstatuttet 176 ff, mens Gomard i UfR 1963 B 95 ff har fremsat den tanke, at man kunne opstille 4 sæt af kontraktsretlige problemer eller regler, der kunne gøres til genstand for hver sin kollisionsretlige behandling. De 4 grupper af regler er 1) regler om aftalens indgåelse, 2) regler om ækvivalensforholdet mellem ydelserne, 3) regler om beskyttelse af parterne mod udnyttelse, og 4) regler om ugyldighed på grund af aftalens indhold og forældelse. Gomards forslag indebærer næppe, at det ikke også skulle være muligt at variere reglerne efter kontraktens art.

Anerkendelsen af den individualiserende metode fører naturligt i retning af et princip om kontraktstatuttets enhed. Hvis man ved en analyse af kontraktsforholdet i dets helhed når frem til en bestemt

lovgivning, ville man være nået til denne lovgivning, uanset hvilken del af kontraktsforholdet der i den konkrete sag er genstand for tvist mellem parterne.

En vis støtte for et sådant princip findes også i int. lkbl., jfr. ndf. kap. 22, cfr. derimod veksel- og checklovenes international privatretlige regler. Lando antager, at domspraksis kan læses til støtte for princippet.

Der kan *næppe udledes noget bindende hverken af lovgivning eller retspraksis.* Heller ikke i denne henseende bør man i hvert fald indtil videre opstille for faste regler. Når det drejer sig om tilfælde, hvor parterne har aftalt den anvendelige lov, må dens anvendelsesområde bero på en fortolkning af aftalen. Iøvrigt bør man undersøge, hvad der i det foreliggende tilfælde og i tilfælde af denne art er rigtigst.

I int. lkbl. kan der opstilles en formodning for kontraktstatuttets anvendelse med hensyn til alle spørgsmål, der ikke udtrykkeligt er undtaget i loven, jfr. ndf. kap. 22. Ved andre kontrakter kan man som vejledning sige, at *lovvalget gælder de problemer og retsregler, der er særegne for den pågældende kontraktsart,* mens man iøvrigt må tage stilling særligt til de enkelte problemer. Dette udelukker naturligvis ikke, at den samme lovgivning, som finder anvendelse på de centrale kontraktsproblemer, også kan komme til at finde anvendelse på disse problemer. Denne vejledende udtalelse kan begrundes med, at overvejelserne over, hvilket lands lovgivning der skal bringes i anvendelse på et bestemt kontraktsforhold, ganske vist efter den individualiserende metode bl.a. retter sig imod de individuelle parters kontraktsforhold og de dertil særlig knyttede omstændigheder. I stigende grad vil man imidlertid også tage hensyn til omstændigheder af mere generel karakter vedrørende den pågældende kontraktstype, efterhånden som en mere omfattende retspraksis og mere indgående analyser af de enkelte internationale kontraktsarter foreligger. I det omfang, omstændigheder, der særlig angår en bestemt kontraktsart, har været afgørende for lovvalget, kan dette ikke være bindende i relation til spørgsmål, der ikke er særlige eller centrale i forbindelse med denne kontraktsart. Når sådanne problemer er fælles for mange kontraktsarter, kan der derimod opstilles vejledende synspunkter for tilknytningen i relation til

sådanne problemer, fælles for hele kontraktsretten eller for mere omfattende dele af denne.

Jfr. også Reese i 73 Columbia Law Review 1973.58 ff.

B. KONTRAKTSTATUTTETS GRÆNSER

Det er almindeligt anerkendt, at der under alle omstændigheder gælder visse grænser for, på hvilke problemer i forbindelse med et kontraktsforhold kontraktstatuttet finder anvendelse.

1. Myndighed

Dette gælder for det første spørgsmålet om *parternes myndighed.* Som omtalt ovf. kap. 14 antages det i almindelighed, at spørgsmål om habiliteten er underkastet personalstatuttet med enkelte mindre begrænsninger til fordel for lex loci contractus. Denne begrænsning i kontraktstatuttets anvendelighed er anerkendt i veksellovens § 79, checklovens § 58 og den int. lkbl. § 2.

2. Andre spørgsmål om aftalers indgåelse og gyldighed

En række *andre spørgsmål vedrørende aftalers indgåelse og gyldighed* antages ligeledes i almindelighed at falde uden for kontraktstatuttets grænser.

a. Formregler

Med hensyn til retshandlers *form* antages i almindelighed princippet *locus regit formam actus* eller locus regit actum at gælde, d.v.s. at loven på det sted, hvor handlingen er foretaget, aftalen indgået, lex loci actus, skal bringes i anvendelse på formspørgsmålet. Reglen om handlingsstedets lov antages almindeligvis at finde anvendelse *alternativt med lex causae* for det pågældende retsforhold, således at dispositionen er gyldig i formel henseende, når blot en af disse lovgivningers krav er opfyldt. Er en aftale indgået inter absentes, kan loven i begge de lande, hvor parterne opholder sig, komme på tale. Princippet locus regit actum, hvis oprindelse går meget langt tilbage i den internationale privatrets historie, er dog nok tillagt større be-

tydning, end der tilkommer det, jfr. iøvrigt Lando, Kontraktstatuttet 353 ff og i Festschrift Schmitthoff 253 ff og ovf. kap. 20 III B.

Hvor formkravene tilsigter at skaffe *bevis for en bestemt handlings foretagelse,* kan det være naturligt at lade handlingsstedets regler træde i stedet for lex causae. Vægten lægges ikke så meget på, hvilken form der anvendes, som på at der anvendes en form, der er egnet til at sikre beviset. I det øjeblik, formkravet ikke har denne funktion, men f.eks. tjener til at *beskytte en svagere part* i kontraktsforholdet eller *sikre en bestemt praktisk fremgangsmåde,* har princippet om locus regit actum ikke længere bærekraft, og lex loci må vige til fordel for lex causae. Man kan drage en *parallel til behandlingen af bevisreglerne* i den internationale privatret, hvor det antages, at lex fori finder anvendelse, når det drejer sig om almene processuelle bevisregler, mens lex causae må finde anvendelse, hvor bevisreglerne i virkeligheden er et led i tilrettelæggelsen af den materielretlige ordning, som tilfældet f.eks. er, hvor erstatningsreglen er udformet som en culpa-regel med omvendt bevisbyrde.

Til det anførte kommer yderligere, at dansk ret i det hele kun stiller meget få formkrav. Hvor formkravene i en fremmed lovgivning ikke har bevismæssig begrundelse eller iøvrigt har en ganske særlig begrundelse i ordningen af det pågældende retsforhold, men f.eks. hovedsagelig er traditionelt bestemt, bør manglende overholdelse af formkravene ikke tillægges betydning, hvadenten formkravene er indeholdt i lex causae eller lex loci actus.

b. Andre regler om aftaler

Spørgsmålet om, efter hvilken lov det skal afgøres, om der bortset fra form- og habilitetskravene er indgået en gyldig aftale, bør deles i to, nemlig dels spørgsmålet, om en aftale overhovedet er kommet til eksistens, og dels spørgsmålet, om der er sådanne mangler ved dens tilblivelse, som medfører ugyldighed.

1°. Aftalers indgåelse

Spørgsmålet om, efter hvilken lov det skal afgøres, *om der overhovedet er indgået en aftale,* på hvilket tidspunkt aftalen kommer til eksistens, kan næppe afgøres ensartet i alle tilfælde. Det er sådanne spørgsmål som, hvornår et løfte er bindende, hvor længe en accept

kan tilbagekaldes, i hvilket omfang der kræves reklamation over for sen accept, etc.

Som eksempel nævnes den norske *Nittedal-sag,* N. Rt. 1924.1181 H. En i USA boende amerikansk ejer af en landejendom i Nittedal i Norge tilbød skriftligt den norske forpagter at købe ejendommen. Nordmanden accepterede skriftligt, og det fremgik af accepten, at han gik ud fra at have accepteret i rette tid. Af en eller anden grund, muligvis fejl fra postvæsenets side, kom accepten for sent frem. Tilbudsgiveren betragtede hermed salget som bortfaldet og foretog sig ikke videre. Efter amerikansk ret var han fri, idet han ikke havde pligt til at reklamere over for den sene accept. Efter norsk ret, der svarer til aftalelovens § 4, burde tilbudsgiveren derimod have reklameret uden ugrundet ophold, idet aftale ellers anses for sluttet. Den norske højesterets flertal gik ud fra, at kontraktsforhold, der angår fast ejendom, som helhed skal bedømmes efter norsk ret, og gav køberen medhold i, at han var blevet ejer af ejendommen. Mindretallet hævdede derimod, at spørgsmålet, hvorvidt tilbudsgiveren var bundet ved salget ved sit forhold over for køberens for sene accept, burde bedømmes efter de regler, som gjaldt i USA, hvor han opholdt sig og havde sit hjemsted.

Borum, Lovkonflikter 153, vil lade spørgsmålet om den anvendelige lov bero på en vurdering af det enkelte kontraktsforhold, således om dette er af merkantil karakter eller ikke, og vil i sidstnævnte tilfælde tillægge parternes hjemstedslov betydning. Dette kan medføre, at forskellige regler kommer til anvendelse ved bedømmelsen af, om de to parter er bundet, men dette er næppe afgørende, da resultatet af, at en af dem ikke er bundet, blot bliver, at der ingen aftale er kommet i stand.

Lando, Kontraktstatuttet 366 ff, vil hovedsagelig lade spørgsmålet bero på den på kontraktsforholdet iøvrigt anvendelige lovgivning. Dette er formentlig også den int. lkbl.s løsning, jfr. ndf. kap. 22. Gomard, UfR 1963 B 95 vil anvende lex fori, når det ikke drejer sig om aftaler mellem udlændinge, indgået i udlandet. Han henviser til, at problemer som Nittedal-sagens kan løses, fordi der ved anvendelsen af passivitetsreglerne i aftaleloven kan tages hensyn til ukendskab til dansk ret.

Det synes rimeligt ikke at lade spørgsmålet, om aftalen er kommet til eksistens, bero på hvilket forum sagen tilfældigvis bliver indbragt for, hvilket også ville vanskeliggøre en udenretlig løsning af parternes mellemværende og opfordre til forum-shopping. I det store

flertal af tilfælde synes det naturligst at *anvende det lands lovgivning, som iøvrigt skal finde anvendelse på det pågældende kontraktsforhold* i almindelighed, lex causae for kontrakten. Dette udelukker ikke, at der i enkelte tilfælde af ikke-kommerciel karakter kan tages hensyn til parternes personlige lovgivning.

Tilbage står spørgsmålet, om den på kontraktsforholdet anvendelige lovgivning også skal afgøre, om en aftale er kommet til eksistens, *når lovvalget sker ved aftale* mellem parterne. Alternativet ville være at lade det lands lovgivning, som ville have fundet anvendelse, såfremt parterne ingen aftale havde truffet om lovvalget, være afgørende.

Hvis *parternes aftale om lovvalget er uafhængig af den kontrakt,* hvis indgåelse det drejer sig om at fastslå, synes det naturligt at lade parternes aftale være afgørende og lægge den af dem valgte lov til grund for afgørelsen af, om kontrakten er kommet til eksistens eller ikke. Der kan f.eks. være tale om, at lovvalgsaftalen findes i en rammeaftale om visse indkøb eller om befragtning af skibe, der skal udfyldes med aftaler om de enkelte køb eller befragtninger.

Oftest *indgår lovvalgsaftalen imidlertid som et led i en mere omfattende aftale,* som parterne har indgået om et bestemt kontraktsforhold, altså som en lovvalgsklausul. Her må udgangspunktet være, at lovvalgsklausulens eksistens beror på eksistensen af den mere omfattende aftale, hvilket naturligvis ikke udelukker, at selve lovvalgsklausulen i den mere omfattende aftale kan være ugyldig, selvom aftalen viser sig at være gyldig, jfr. ndf. III C.

Umiddelbart synes det, når parternes aftale om lovvalget findes i selve den aftale, hvis eksistens skal afgøres, ulogisk at lade det af parterne foretagne lovvalg være afgørende. Falder aftalen, falder jo dermed også den i aftalen indeholdte lovvalgsklausul, der netop har haft den betydning at føre til aftalens ugyldighed.

I sig selv kan dette nu næppe være afgørende. Blandt andet er det formentlig løsningen i den int. lkbl., at den valgte lov afgør aftalens gyldighed, jfr. ndf. kap. 22. I tilfælde, hvor kontrakten er en standardkontrakt, måske ovenikøbet en trykt formular, som er formuleret af den ene part eller mere eller mindre påtvinges den anden af den ene part, kan det imidlertid også praktisk set være uheldigt, om spørgsmålet om en aftale er indgået, skal bero på den valgte lov.

I hvert fald i disse tilfælde, men måske også i endnu videre omfang, synes derfor den lov, der bortset fra parternes aftale ville have fundet anvendelse på kontraktsforholdet, at måtte være afgørende for aftalens eksistens. I mange tilfælde ville der imidlertid også bortset fra aftalen være en sådan tilknytning til den af parterne valgte lov, at den under alle omstændigheder ville have fundet anvendelse. I så fald giver den løsning at anvende den af parterne valgte lov ikke anledning til vanskeligheder.

Jfr. von Hoffmann i Rabels Z 1972.510 ff, Jaffey i ICLQ 1975.603 ff og Ørgaard i J 1973.329 f.

2°. Aftalers ugyldighed

Er spørgsmålet, *om aftalen er ugyldig på grund af mangler ved dens tilblivelse,* f.eks. tvang, svig og udnyttelse, må lex fori, altså dansk ret, vistnok i det hele finde anvendelse uden for den int. lkbl. Ugyldighedsårsagerne er stort set ensartede overalt, selvom der kan være forskel på, hvilke konkrete tilfælde der vil blive henregnet til de enkelte ugyldighedsregler.

I en norsk højesteretssag, N. Rt. 1936.900, var der forud for en fiskeriekspedition under Grønland indgået aftaler om visse procentsatser til de ansatte fiskere. Det drejede sig om ialt ca. 460 mand. Under fiskeriet rejste fiskerne krav om større procentsatser og truede med at høre op med at fiske. Rent faktisk fandt der også en kortvarig arbejdsstandsning sted. Kaptajnen gik med til en forhøjelse, men ved hjemkomsten nægtede man at betale. I dommen siges det, at tilsagnet om forhøjelsen efter aftaleloven ville være ugyldigt på grund af ulovlig tvang, men at engelsk ret måtte finde anvendelse på arbejdsforholdene, og denne antoges ikke at medføre ugyldighed på grund af tvang i tilfælde som det foreliggende. Derimod ville aftalen efter engelsk ret være ugyldig af andre årsager, nemlig på grund af manglende consideration.

Selvom de enkelte ugyldighedsreglers områder således kan variere fra retssystem til retssystem, vil reglerne set under ét i det store hele dække samme område, omend der naturligvis kan være undtagelser. På dette punkt synes der derfor ikke at være særlig grund til ikke at bringe lex fori i anvendelse.

Derimod kan det meget vel tænkes, at grænserne for beskyttelsen af den godtroende løftemodtager drages forskelligt fra land til land. Her er tale om en afvejning af to i og for sig ligestillede interesser.

Selvom man anvender dansk ret på dette punkt, er der i bedømmelsen af, om der foreligger god tro eller ikke, en vis mulighed for at tage hensyn til fremmed rets indhold.

Der kan næppe gives almindelige regler om, hvilket lands lovgivning der skal bringes i anvendelse på *ugyldighed som følge af aftalens indhold.* Her må vistnok som hovedregel lex causae for kontraktsforholdet finde anvendelse, jfr. N.Rt. 1969.664 H. Nord. Domss. 1969.271, dog med forbehold for sådanne ugyldighedsregler, som beror på offentligretlige indgreb i kontraktsfriheden. Om et specielt tilfælde, jfr. UfR 1904 A. 503 og B 1.

Jfr. Jaffey i ICLQ 1974.1 ff og 1975.613 ff; Ørgaard i J 1974.329 f.

C. FULDMAGT

Særlige spørgsmål opstår, hvis *aftalen er indgået ved fuldmægtig.*

Ved afgørelsen af spørgsmålet om, *hvorvidt en person bliver bundet af retshandler, som en anden indgår i udlandet på hans vegne,* kan man lægge vægt på hensynet til fuldmagtsgiveren eller hensynet til tredjemand, og endelig kan man betragte spørgsmålet som et af dem, der skal afgøres efter den på kontraktsforholdet iøvrigt anvendelige lov.

Uden for det område, der behandles her, falder tilfælde af såkaldt legal repræsentation, f.eks. værgemål og selskabsorganers handlinger på et selskabs vegne.

Hvis fuldmægtigen er en agent, der er *fast bosiddende i et andet land, eller* hvis han – som f.eks. en kommissionær – *handler i eget navn,* må loven i det land, hvor fuldmægtigen benytter sin fuldmagt, være afgørende dels for, om en fuldmagt overhovedet er kommet til eksistens, dels for omfanget af fuldmagten, jfr. SHT 1923.209. Hvis nemlig fuldmægtigen handler i eget navn, har tredjemand slet ingen mulighed for at undersøge loven i fuldmagtsgiverens land. Og er fuldmægtigen fast bosat i et andet land, taler hensynet til omsætningens hurtighed og sikkerhed for anvendelsen af dette lands lov, mens der ikke er noget hensyn at tage til fuldmagtsgiveren, som ved antagelsen af en fast agent i det pågældende land har haft anledning til at tage sine forholdsregler med henblik på dette lands lov.

Hvis fuldmægtigen *kun lejlighedsvis indgår kontrakter i udlandet,*

er spørgsmålet mere kompliceret. Der kan her foruden kontraktstatuttet være tale om at anvende vedkommende parts domicillov. Man har navnlig været tilbøjelig til at anvende mandantens domicillov. Herved vil man fritage fuldmagtsgiveren for den risiko, der følger med at sende en fuldmægtig til et land, hvis ret han ikke er bekendt med. Særlig trang til at beskytte fuldmagtsgiveren er der i de tilfælde, hvor fuldmægtigen handler i et land, hvor fuldmagtsgiveren slet ikke har tænkt sig, at fuldmagten skulle anvendes. Hensynet til tredjemand, som ikke kan antages at være bekendt med fuldmagtsgiverens lov, taler imidlertid for anvendelse af loven på stedet, hvor fuldmægtigen handler, altså hvor kontrakten indgås. Denne lov er ikke nødvendigvis identisk med kontraktstatuttet, skønt den efter den int. lkbl. ofte vil være det.

Et konventionsudkast udarbejdet af International Law Association, Report 1952 s. 303 ff går ind for loven i det land, hvor fuldmægtigen har handlet (Art. 8). Denne løsning er formentlig den rimeligste, når gensidighed er sikret igennem en konvention. Hvor dette ikke er tilfældet, synes derimod hensynet til fuldmagtsgiveren stadig at veje tungest, og loven på hans domicil – hvor en eventuel retssag om disse spørgsmål oftest vil blive anlagt – må derfor finde anvendelse ved afgørelsen af fuldmagtens eksistens og omfang. Om den int. lkbl. jfr. ndf. kap. 22 III A.

På *forholdet imellem fuldmægtigen og tredjemand* har man været tilbøjelig til principielt at antage, at samme lov måtte finde anvendelse som på forholdet mellem fuldmagtsgiveren og tredjemand. Meget kan dog tale for altid at lade loven i det land, hvor fuldmægtigen har handlet, finde anvendelse på fuldmægtigens erstatningsansvar for at have handlet uden fuldmagt eller uden for dennes grænser. Jfr. også NDS 1962.22, 1969.141, N.Rt. 1970.718.

Forholdet imellem fuldmagtsgiveren og fuldmægtigen giver i hovedsagen ikke anledning til særlige bemærkninger, idet de almindelige regler om arbejdskontrakter finder anvendelse herpå. Dog må lex rei sitæ anvendes på spørgsmålet om kommittentens ejendomsret til det, som kommissionæren erhverver eller besidder på hans vegne.

Jfr. iøvrigt Rigaux, Le statut de la représentation, Lando, Mellemmandens kompetence i internationale kontraktsforhold, Ribettes-Tillhet i Journal Clunet 1964.34 ff; Tomasi i Revue critique 1958.652 ff; Lyon-Caen i Revue

trim. de droit européen 1970.667 ff; Berger, Das Statut der Vollmacht im schweizerischen internationalen Privatrecht, 1974, og ndf. kap. 25 III. Om speditører, Reiter, Speditionsaftalen 110 ff og Institute of International Law Resolution 1971; Hill i Journal of Maritime Law and Commerce, 1971–72. 145 ff, jfr. især 163, note 81. Emnet er på dagsordenen for Haagerkonferencen 1976.

D. FORHOLDET TIL TREDJEMAND

Forholdet til tredjemand hører systematisk til tingsretten og falder altså i princippet uden for kontraktstatuttets grænser. Man vil også vise større forsigtighed med at tillade parterne selv at vælge den på deres forhold til tredjemand anvendelige lov. Dette udelukker dog ikke, at den på et kontraktsforhold anvendelige lovgivning også ud fra andre overvejelser bringes i anvendelse på de tingsretlige spørgsmål. Der henvises herom til kap. 27.

E. FORDRINGERS OPHØR

Det må antages, at reglerne om *forældelse* falder *inden for kontraktstatuttets grænser*. Lex causae for den pågældende kontrakt må altså også finde anvendelse på forældelsesspørgsmålet.

I ældre og udenlandsk ret har man forsøgt at opstille særstatutter for forældelsesreglerne, jfr. om praksis Lando, Kontraktstatuttet, 390 ff med gennemgang af højesterets voteringsprotokoller i flere sager.

I *udenlandsk,* særlig engelsk og amerikansk ret, opfattes forældelsesreglerne ofte som processuelle, således at lex fori under alle omstændigheder skal bringes i anvendelse. Striden mellem den processuelle og den materielle opfattelse af forældelsesreglerne nævnes hyppigt som et eksempel på et kvalifikationsproblem, jfr. NJA 1930.692 H, og smlgn. UfR 1927.173 V samt 1870. 276 SH om den på en fallents personlige forpligtelse anvendelige lovgivning, jfr. også Müller-Freienfels i Festschrift Zepos II 491 ff. Lex fori anvendes efter sølovens § 291, stk. 5.

I *ældre dansk retspraksis* antoges den for forældelsen afgørende lovgivning at være debitors domicillov, jfr. således UfR 1899.370 H (1898.991) og 1925. 839 H.

Nyere retspraksis har derimod accepteret det synspunkt, at kontraktstatuttet finder anvendelse også på forældelsesreglerne, jfr. UfR 1940.652 H, 1948.1220 SH, 1954.359 SH, 1954.891 Ø, 1973.583

V. Tilløb hertil findes iøvrigt allerede i dissensen i UfR 1898.991 SH og i 1899.836 LOHS. Jfr. også NDS 1965.201.

Det antages i varierende udformning, at *meget lange forældelsesfrister* eller regler om uforældelighed ikke kan finde anvendelse her i landet, idet sådanne regler uden videre antages at stride imod ordre public. I UfR 1940.652 H er det accepteret, at forældelse ikke var indtrådt, fordi tysk rets 30-årige forældelsesregel skulle bringes i anvendelse. Der er næppe nogen grund til i disse tilfælde at give ordre public reglen et mere specificeret indhold. Afgørelsen af, om en fremmed forældelsesregel skal tilsidesættes som stridende imod ordre public, må træffes konkret, jfr. NDS 1965.201.

I udkast til lov om forældelse af gældsfordringer i bet. 174/1957 findes der i § 32 en regel, som ikke i almindelighed fraviger reglen om, at lex causae for skyldforholdet skal bringes i anvendelse også på forældelsesspørgsmålet. Den foreskriver imidlertid en kumulation af den fremmede lovgivning med dansk ret, således at en fordring, der ikke er forældet efter den fremmede lovgivning, der skal bringes i anvendelse, alligevel må anses for forældet, hvis den ville være forældet efter dansk ret, såfremt debitor i hele forældelsesperioden har haft bopæl eller ophold i Danmark, jfr. iøvrigt bemærkningerne til bestemmelsen i betænkningen 39 f.

Et sagsanlæg ved en udenlandsk ret kan sidestilles med et sagsanlæg ved dansk ret med hensyn til afbrydelse af forældelse, jfr. UfR 1964.74 H, 1959.414 SH og 1958.684 SH.

En konvention om ensartede forældelsesregler er udarbejdet af Uncitral, jfr. AJCL 1975.356 ff og Smit smstd. 337 ff.

Nordiske *tvangsakkorder* anerkendes efter konkurskonventionens art. 15. Om *præklusivt proklama,* se dødsbokonventionen art. 18. Forsåvidt angår præklusion og tvangsakkord iøvrigt er spørgsmålet om deres virkning her i landet tvivlsomt, jfr. E. Munch-Petersen, Skifteretten 1956.331 f med henvisninger og UfR 1867.977 LOHS og 1870.276 SH.

Om *modregning* jfr. Lando, Kontraktstatuttet 382 ff.

Beutner, La cessation de créance, 1971.

F. FORTOLKNING OG UDFYLDNING AF KONTRAKTER

En kontrakt må normalt *fortolkes og udfyldes* i overensstemmelse med reglerne i kontraktstatuttet. Man kan dog ved fortolkningen ikke se bort fra kontraktens internationale karakter og må derfor tage hensyn til parternes særlige forudsætninger, de livsforhold de er indlevet i, deres sproglige kundskaber og lignende. For nogle

eksempler, jfr. UfR 1899.370 H og 1917.88 SH. Jfr. også Lando i Rabels Z 1974.388 ff.

1. Pengeforpligtelser

Der er i tidens løb rejst en række særlige spørgsmål vedrørende *indholdet og fortolkningen af pengeforpligtelser*. Også her må udgangspunktet være kontraktstatuttet. Anvender kontrakten imidlertid en i forhold til kontraktstatuttet fremmed møntenhed, må reglerne om denne møntenhed i det lands lovgivning, hvor den hører til (møntstatuttet) i hvert fald i et vist omfang tages i betragtning.

Kontraktstatuttet afgør i almindelighed gyldigheden af *pristals- og guldklausuler,* uanset at regler om indgreb i sådanne klausuler er af offentligretlig karakter. Det bemærkes herved, at et forbud imod guldklausuler i et lands materielle ret ikke nødvendigvis skal forstås som gældende også i internationale kontraktsforhold, som dette lands ret finder anvendelse på.

Amerikansk ret antages i dommene UfR 1935.82 H og UfR 1939.296 H at være kontraktstatut. Ifølge dommene måtte også de regler i amerikansk ret, der ophævede guldklausuler i eksisterende kontrakter, anvendes, og de antoges specielt ikke at stride imod dansk ordre public.

Er kontraktstatut og møntstatut identiske, må kontraktstatuttets regler om opskrivning eller andre *fravigelser af det nominalistiske princip* bringes i anvendelse, jfr. UfR 1940.652 H og 1928.84 H og smlgn. UfR 1927.26 H og 1928.1045 H, men cfr. UfR 1928.697 H. Er de to statutter ikke identiske, kan man imidlertid næppe se helt bort fra møntstatuttet. Er angivelsen af pengeforpligtelsen i fremmed mønt at sidestille med en guldklausul eller lignende, som når man i en kontrakt uden tilknytning til USA angiver forpligtelserne i dollars, må kontraktstatuttet fortsat være afgørende, smlgn. UfR 1933.703 H, jfr. Ussing i UfR 1933 B. 264 ff, især 277 ff. Har kontrakten imidlertid en vis tilknytning til møntstatuttet, således at det har været naturligt for parterne at vælge den pågældende mønt, må møntstatuttet være afgørende for pengeforpligtelsens indhold. Det kan f.eks. være naturligt at lade en forsikringskontrakt lyde i forsikringsselskabets hjemlands mønt, selvom kontrakten er underkastet loven i sikredes hjemland. Møntstatuttet er endvidere under alle omstændigheder afgørende for, hvilke mønter og sedler der kan betales med. Jfr. også Ussing i UfR 1937 B 181 ff, Joseph Küng, Zahlung und Zahlungsort im internationalen Privatrecht; Birk i Aussenwirtschaftsdienst der Betriebsberater 1973.425 ff og Lalive i Mĕmoires publiés par la Faculté de droit de Genĕve nr. 35 1971.31 ff.

2. *Praktiske fremgangsmåder*

Opfyldelsesstedets lovgivning, herunder ved pengeforpligtelser betalingsstedet, har betydning med hensyn til *praktiske fremgangsmåder, regler af processuel karakter o.l.*, jfr. også vxl. §§ 84–86 og chl. §§ 63 og 64. Om løsørekøb findes en særlig regel i den int. lkbl. § 5, jfr. ndf. kap. 22 VI. Om anvendelse af en lokal kutyme, jfr. UfR 1873.1018 SH. Drejer det sig om rettidig betaling, må lokale lukketidsregler o.l. og den lokale tidsregning tages i betragtning.

Europarådet har udarbejdet en konvention om, hvor betalingsstedet er i mangel af aftale mellem parterne. Indtil en sådan konvention måtte træde i kraft, beror opfyldelsesstedet på kontraktstatuttet.

3. *Valutaregler*

Fremmede valutaforanstaltninger kan, uanset deres karakter af offentligretlige indgreb i private forhold, tænkes bragt i anvendelse i et vist omfang. Mere almindelige regler herom kan næppe angives. Hovedreglen må være, at sådanne regler ikke anvendes. Der skal endvidere mere til for at anvende fremmede valutaregler, der ikke henhører til kontraktstatuttet, end regler, der gør det. Anvendelse af fremmede valutaregler kan følge af konvention, jfr. således måske den internationale valutafonds traktat, art. VIII 2 b. Jfr. også EØF-traktaten art. 106–109.

Jfr. nærmere UfR 1957.144 H, samt Ussing i UfR 1941 B. 127 ff og i Obligationsretten, Alm. del § 5; Lando, Kontraktstatuttet 375 ff; Gomard i UfR 1963 B. 95; Hjerner, Främmande valutalag och internationell privaträtt; Madsen-Mygdal, Ordre public og territorialitet; Nial, Internationell Förmögenhetsrätt, 2. udg. 143 ff; Mann, The legal aspect of money, 3. udg. 1971; Nussbaum, Money in the law, 2. udg. 1950; Van Hecke, Problèmes juridiques des emprunts internationaux, 1955; Horn, Das Recht der internationalen Anleihen, 1972; Hahn, Das Währungsrecht der Euro-Devisen, 1973; Krispis i Recueil des Cours 1967 1 197 ff; Förzer i NJW 1971.309 ff; Delaume i Journal of maritime law and commerce 1974.355; Bogdan, Expropriation in private international law 155 ff. Om art. VIII 2 b Philip, Siesby og Madsen-Mygdal i NTIR 1953.12, 22 og 36 og 1955.63; Gianviti i Revue critique 1973.471 ff og Joseph Gold i en række af International Monetary Fund udgivne afhandlinger. Om de nordiske guldklausuldomme, jfr. Nial, Bagge og Knoph i TfR 1934.18, 1937.158 og 1938.46 og 570. Jfr. også Bang-Jensen i UfR 1937 B 265; Madsen-Mygdal, Dansk Deviseret og i UfR 1936 B 269, 1937 B 153 og 364; Hjejle og Madsen-Mygdal, Valutaloven af 1937.

G. KAUTION

Med hensyn til *kautionsforpligtelser* må de almindelige principper i den internationale kontraktsret anvendes, jfr. iøvrigt UfR 1885.545 LOHS og Carsten Smith, Studier i Garantiretten II 419 ff, Kucera, Suretyship in private international law, Prag 1967.

III. PARTSAUTONOMI

A. PARTSAUTONOMIENS INDHOLD

Som tidligere nævnt er det i dag almindeligt antaget, at *parterne i en aftale selv kan bestemme, hvilket lands lovgivning der skal finde anvendelse på deres indbyrdes retsforhold,* jfr. UfR 1957.807 SH, og om praksis nærmere Lando, Kontraktstatuttet 193 ff. Aftalen kan være udtrykkelig eller fremgå af kontraktens bestemmelser eller kontraktsforholdet iøvrigt. Uden for den int. lkbl., jfr. om denne ndf. kap. 22, er overgangen mellem fortolkning af kontrakten for at finde frem til den af parterne valgte lov og anvendelse af den individualiserende metode ved lovvalget flydende, jfr. ndf. D.

Princippet om partsautonomi er først blevet anerkendt efter en del tvivl om det rigtige i, at parterne på denne måde selv kan afgøre, hvilke regler de vil underkaste sig, og specielt ved deres aftale undgå præceptive regler i det lands lovgivning, som bortset fra aftalen ville finde anvendelse på deres kontraktsforhold. Endvidere gjorde man gældende, at det var logisk umuligt, at parterne selv kunne træffe afgørelse om, hvilket lands lovgivning der skulle bringes i anvendelse. Lovvalget måtte afhænge af et lands lovgivning.

Med hensyn til *den logiske indvending* er det i dag erkendt, at lovvalget, også når der er tale om partsautonomi, beror på et bestemt lands lovgivning, nemlig den internationale privatret i lex fori. Det er dennes kollisionsnormer, der som tilknytningsmoment i kontraktsretten anvender parternes beslutning om den anvendelige lovgivning. Jfr. iøvrigt Haudek, Die Bedeutung des Parteiwillens im internationalen Privatrecht, 1931.

Betragtningen om, at man ikke kan overlade til parterne at afgøre, hvilket lands lovgivning der skal bringes i anvendelse på deres retsforhold, har dels affødt visse konsekvenser af retlig karakter,

nemlig visse begrænsninger i retten til at træffe aftale om anvendelse af fremmed ret, dels fremkaldt modbemærkninger over for synspunktet. Begrænsningerne i retten til at aftale fremmed ret skal omtales nedenfor under **B**.

For partsautonomien taler, at parterne bedst kan bedømme, hvilket lands lovgivning deres retsforhold mest hensigtsmæssigt bør behandles efter, at de, hvis man ikke tillader partsautonomi, ved deres dispositioner ofte vil være herre over tilknytningsmomenterne, og at anerkendelse af partsautonomien skaber vished om lovvalget og større mulighed for enhedsbedømmelse.

I virkeligheden er det heller ikke så betænkeligt at overlade til parterne at afgøre, hvilket lands lovgivning der skal bringes i anvendelse på deres kontraktsforhold. Det må erindres, at parterne i kontraktsforhold også i den interne ret har en vidtgående aftalefrihed, at antallet af præceptive regler altså kun er forholdsvis ringe. I det omfang, præceptiv lovgivning griber ind, er den ofte specielt beregnet på interne retsforhold, jfr. Lando, Kontraktstatuttet 44 ff om fransk ret, men cfr. om det søretlige område, Siesby, Søretlige Lovkonflikter 282. Jfr. også UfR 1963.342 SH og ndf. kap. 24 om denne dom.

Betydelige dele af det af den præceptive lovgivning regulerede retsområde falder endvidere uden for kontraktstatuttets grænser. Det skyldes enten det ovenfor under II anførte, eller at der i det konkrete tilfælde opstilles særlige lovvalgsregler om, hvornår disse præceptive regler kan bringes i anvendelse, der undtager dem fra det af parterne valgte kontraktstatut, såkaldte *særstatutter*.

Sådanne regler opstilles naturligvis oftest for at gennemtvinge anvendelsen af lex fori, men der er i princippet intet i vejen for, at der kan opstilles regler, som betyder, at en fremmed lovgivning, der bortset fra parternes aftale om lovvalget ville have fundet anvendelse på retsforholdet i almindelighed, skal bringes i anvendelse på et bestemt problem, jfr. udkast til EF-konvention art. 7 omtalt ovf. I og kap. 6 II.

Man kan også vælge den mellemvej at tillade fravigelse af de præceptive regler i lex fori under forudsætning af, at den valgte lov opfylder bestemte fordringer, f.eks. er i overensstemmelse med en international konvention.

Sådanne særlige regler er opstillet i loven om fragtaftaler ved international vejtransport § 1, jfr. § 42, og problemstillingen er også erkendt i de såkaldte paramount klausuler, der findes i mange konnossementer, og som indebærer, at Bruxelles konventionen om Haag-reglerne eller en herpå bygget national lovgivning svarende til den danske konnossementslovgivning under alle omstændigheder skal bringes i anvendelse på parternes kontraktsforhold, jfr. også konnossementslovens § 3 nr. 8. Problemstillingen er indgående behandlet af Siesby i Søretlige lovkonflikter, afsnit VI og VII og i AfS V 421 ff, især 436 ff og 512 ff, og af Selvig i AfS VI 560 ff. Jfr. også ndf. B.

Diskussionen om det berettigede i, at parterne vælger den anvendelige lov, har også givet anledning til opstilling af *sondringen mellem såkaldte kollisionsretlige og materielretlige partshenvisninger.*

Når parter indgår en kontrakt, vil de ofte opstille en lang række regler til regulering af deres indbyrdes retsforhold. Dette sker enten for at fravige eller for at præcisere deklaratoriske regler i det lands lovgivning, som aftalen er underkastet, og det sker, uanset om der ikke er noget internationalt element i den pågældende kontrakt. Såfremt to parter i et kontraktsforhold, der ikke er præceptivt reguleret, måtte ønske det, kan de, i stedet for at angive detaljerede regler for deres kontraktsforhold, i kontrakten indføre en henvisning til en bestemt lov eller et bestemt sæt standardregler, som de ønsker bragt i anvendelse på retsforholdet. *Hvis disse regler findes i en i forhold til forum fremmed lovgivning, taler man om en partshenvisning.*

Det kan nu meget vel tænkes, at denne henvisning *alene har til hensigt at inkorporere den bestemte fremmede lovregel, som der henvises til i parternes kontraktsforhold,* f.eks. den engelske købelov, *men at dette iøvrigt skal være underkastet dansk ret.* I sådanne tilfælde taler man om en *materielretlig partshenvisning.*

En kontraktsbestemmelse kan imidlertid også gå ud på, at *parternes indbyrdes kontraktsforhold i det hele skal være undergivet engelsk ret* i den forstand, at engelsk ret i enhver henseende skal regulere deres indbyrdes kontraktsforhold. Engelsk ret skal f.eks. også være afgørende for aftalens fortolkning og udfyldning og måske endog for, i hvilket omfang parterne ved deres aftale kan fravige de engelske retsregler, jfr. UfR 1957.807 SH. Aftalen tilsigter et lovvalg, der er af kollisionsretlig karakter, og man taler derfor om en *kollisionsretlig partshenvisning.*

Partshenvisningens betydning beror på en fortolkning af den, og de anførte muligheder er ikke udtømmende. Man kan forestille sig mellemløsninger af forskellig art.

Ofte er det ikke nødvendigt at afgøre, om en partshenvisning er af materielretlig eller af kollisionsretlig karakter. Findes der ingen præceptive regler for området i lex fori, er parterne i det hele frit stillet med hensyn til, hvilke, herunder fremmede retsregler, de ønsker anvendt på retsforholdet. Det kan dog alligevel være af betydning at afgøre, om der er tale om den ene eller den anden art partshenvisning, f.eks. for at afgøre om supplerende regler skal hentes i det ene eller det andet retssystem.

Findes der imidlertid præceptive regler i lex fori eller i den ifølge forums internationale privatret anvendelige lovgivning, kan det af hensyn til de begrænsninger, der nedenfor er opstillet i retten til at indgå kollisionsretlige lovvalgsaftaler, være nødvendigt at afgøre, om der er tale om en kollisionsretlig aftale. Skulle en sådan kollisionsretlig partshenvisning herefter være ugyldig, vil den dog ofte kunne få virkning som materielretlig partshenvisning i det omfang, det er muligt af hensyn til de præceptive regler. Det må bero på en fortolkning af aftalen. Iøvrigt kan der også her være tale om at tillægge den kollisionsretlig virkning uden for det område, der er præceptivt reguleret, f.eks. af hensyn til spørgsmålet om, hvor supplerende retsregler skal hentes. Også dette må bero på en fortolkning af aftalen.

En indgående fremstilling af partshenvisningens betydning og fortolkning findes hos Siesby, Søretlige Lovkonflikter, afsnit VII. Her kritiseres sondringen mellem materielretlige og kollisionsretlige partshenvisninger stærkt. Selvom den brug, der af og til bliver gjort af sondringen, kan kritiseres, kan den dog næppe helt undværes. Den bør blot ikke tillægges retlig betydning, således at definitionen af de to begreber binder retsanvendelsen, men alene have beskrivende og fremstillingsmæssig betydning. I en konkret sag eller på et bestemt retsområde må partshenvisningers betydning afgøres ved at tage alle omstændigheder i betragtning, herunder dem, der er beskrevet af Siesby specielt for søretten.

Aftalen om lovvalget kan være truffet forinden, samtidig med eller efter indgåelsen af den kontrakt, som lovvalget gælder. F.eks. vil aftale om lovvalg ofte blive truffet i forbindelse med indbringelse af

en tvist, der vedrører kontrakten, for retten, eventuelt stiltiende derved, at parterne uden videre går ud fra, at lex fori finder anvendelse. Mange sager er afgjort af danske domstole efter dansk ret, hvor der foreligger en tilknytning til udlandet, som kunne have begrundet anvendelse af fremmed ret, men hvor parterne ikke har rejst spørgsmål herom. Jfr. ovf. kap. 5 I og ndf. D. Jfr. også Tomaszewski i Revue critique 1972.567 ff og Pfister i Aussenwirtschaftsdienst der Betriebsberater 1973.440 ff.

B. PARTSAUTONOMIENS GRÆNSER

Forsøg på at begrænse parternes lovvalg er blevet gjort på forskellig måde, jfr. hertil Lando, Kontraktstatuttet, 217 ff.

Nogle forfattere er af den opfattelse, at parterne kun kan træffe en kollisionsretlig aftale, *såfremt deres kontraktsforhold er af international karakter,* d.v.s. at der i forholdet er stedlig tilknytning til mere end ét land. Et særligt spørgsmål er det i denne forbindelse, *om parterne* i så fald *kun kan vælge at anvende lovgivningen i et af de lande, som der foreligger tilknytning til,* eller om de, når kontraktsforholdet er internationalt, kan vælge fuldstændig frit mellem alle landes ret.

Til fordel for det fuldstændig frie lovvalg taler, at kontrakten gennem sin internationale karakter mister tilknytningen til et bestemt territorialt retsområde og får karakter af en international kontrakt, der ikke bør være bundet til de hensyn, som regulerer aftaler på nationalt plan. Dette synspunkt er naturligvis særlig betydningsfuldt i den internationale handel og er da også slået igennem i den int. lkbl., jfr. ndf. kap. 22. Der er en voksende erkendelse af, at internationale retsforhold stiller deres egne krav til reguleringen, og at regler, indrettet på nationale retsforhold, ofte ikke er egnede til at blive anvendt i internationale forhold, jfr. bl.a. Schmitthoff i Rabels Z 1964.47 ff, jfr. Schlesinger og Gündisch smstd. 4 ff.

Tilhængere af snævre grænser for lovvalget har ikke ment, at der er behov for en så vidtgående frihed og har pany påkaldt frygten for omgåelse af præceptive regler. De vil begrænse parternes frihed til at vælge, således at parterne kun kan vælge et fremmed lands lovgivning, såfremt der *i forvejen foreligger en tilknytning til dette land.*

Denne tilknytning behøver ikke at være så stærk, at man også uden lovvalget ville være kommet til, at det pågældende lands lovgivning skal bringes i anvendelse ved hjælp af den individualiserende metode. På den anden side må tilknytningen være af en sådan art, at det pågældende tilknytningsmoment med ikke ubetydelig vægt ville være indgået i overvejelserne, hvis man uden et lovvalg fra parternes side skulle have afgjort, hvilket lands lovgivning der skulle bringes i anvendelse på kontrakten. Kravene til tilknytningen stilles iøvrigt med varierende styrke af forskellige forfattere. Denne opfattelse begrænser altså parternes valg til et valg mellem to, måske tre, lovgivninger, til hvilke der i forvejen foreligger tilknytning, med henblik på at skabe vished på forhånd om, hvilket lands lovgivning der skal bringes i anvendelse. Ønsket om at skabe vished om lovvalget er, ikke mindst efter at den individualiserende metode er trængt igennem, et af de synspunkter, der først og fremmest er afgørende for anerkendelsen af parternes lovvalg.

Hensynet til den præceptive lovgivning kan næppe føre til at begrænse parternes lovvalg til de lovgivninger, som der foreligger tilknytning til. Når man først er villig til at give parterne en valgret mellem flere love, har man opgivet at beskytte de præceptive regler i den lovgivning, som ville finde anvendelse, såfremt parterne intet lovvalg havde foretaget. Det er vanskeligt at se, hvorfor parterne da ikke skulle kunne vælge en hvilkensomhelst fremmed lov, som de har interesse i, når de kan vælge en, som domstolene, såfremt parterne intet lovvalg havde foretaget, alligevel ikke ville have anvendt. Det er ikke nødvendigvis således, at de lovgivninger, til hvilke der foreligger tilknytning, ser ens på, hvilke spørgsmål der skal reguleres præceptivt og hvorledes det skal gøres.

En anden opfattelse går ud på, at *parterne kan træffe et kollisionsretligt valg, såsnart de har en retlig interesse deri.* Forskellen fra den ovf. omtalte opfattelse ligger især i, at der ikke stilles krav om en stedligt set international tilknytning, men denne kan bero på f.eks. varens eller kontraktsforholdets art. Endvidere adskiller opfattelsen sig formentlig teoretisk set fra det fuldstændig frie lovvalg derved, at der skal være retlig interesse i at vælge netop den lovgivning, som parterne er enedes om.

Parter kan have en retlig interesse i at lade et fremmed lands lov-

givning bringe i anvendelse på deres kontraktsforhold, selvom de i og for sig ikke har nogen stedlig tilknytning til dette lands lovgivning. Det kan f.eks. være tilfældet, hvor det pågældende lands lovgivning er særlig udviklet på et bestemt retsområde, f.eks. fordi landet har været dominerende inden for en bestemt form for virksomhed, eller det pågældende land har personer eller institutioner, der er særligt egnede til at påkende retstvister af den pågældende art, eller parterne ønsker en lovgivning, som ingen af dem har en særlig tilknytning til, bragt i anvendelse, eller den ene part i andre kontraktsforhold, af hvilke det nu foreliggende kontraktsforhold er afhængigt, er bundet af en anden lovgivning.

Der synes ikke at være grund til at tage et generelt standpunkt til, hvilken af disse teorier der er den rigtige. Det *beror på det enkelte kontraktsforhold, i hvilket omfang der er trang til at begrænse parternes mulighed for at foretage lovvalg.* Lando har i Kontraktstatuttet, 255 ff opstillet en sondring mellem frie og dirigerede kontrakter. En sådan sondring er sikkert for stiv til at være egnet som grundlag for afgørelsen, men antyder noget om de tanker, man må gøre sig for at afgøre, hvor grænserne skal gå for partsautonomi. En mere flexibel udformning af synspunkterne findes hos Siesby, Søretlige Lovkonflikter § 44. Udkastet til EF-konvention omtalt ovf. I giver særlige regler for arbejdskontrakter, jfr. ndf. kap. 24. Om såkaldte forbrugerkontrakter, jfr. Lando i Festskrift Malmström 141 ff, også i NTIR 1972.208 ff og Hall i ICLQ 1973.740 ff.

Den internationale privatret er vant til, at præceptive regler i lex fori tilsidesættes, når fremmed ret skal bringes i anvendelse. Grænserne for partsautonomien drages alene for at undgå egentlige omgåelser på grund af tilknytningsmomentets særlige karakter, parternes eget valg. Lande, der har en særlig omgåelsesregel, jfr. således den franske doktrin om fraude à la loi har i virkeligheden ikke behov for yderligere begrænsninger i partsautonomien. En sådan regel eksisterer vistnok ikke i dansk ret, jfr. Feilberg Jørgensen, Omgåelse af retsregler 184 og ovf. kap. 6 III. Præceptive regler er for det meste særligt beregnede på rent interne kontraktsforhold, og kontraktsrettens regulering er ikke indrettet på internationale retsforhold. Der kan derfor være grund til at give parterne en videregående frihed til at regulere deres eget retsforhold, når det drejer sig om

internationale kontraktsforhold, og i mange tilfælde vil der ikke være noget forgjort ved at betragte ellers præceptive regler som deklaratoriske. Behovet for grænser for partsautonomien er særlig stærkt, hvor enkeltpersoner står over for en meget stærk kontraktspartner, og hvor de præceptive regler tilsigter at beskytte den ene, svagere, part, snarere end at foretage en almindelig regulering af retsforholdet under hensyn til samfundets mere almene interesser. Dette synspunkt kan f.eks. gøres gældende i kontraktsforhold, der i særlig grad er præget af standardkontrakter og i arbejdsretlige forhold. Det betyder ikke nødvendigvis, at præceptiviteten skal slå igennem her, men man må se på, om den ordning, som parterne har truffet, på en efter det internationale retsforholds karakter passende måde giver den svagere part en lignende beskyttelse, som ydes denne i interne retsforhold ved hjælp af præceptive regler. Jfr. von Hoffmann i Rabels Z 1974.396 ff.

I denne forbindelse kan det nævnes, at parterne i ikke ringe udstrækning vil have mulighed for at indsnævre betydningen af altfor strenge begrænsninger i partsautonomien ved at aftale et bestemt værneting eller ved at unddrage de almindelige domstole deres sag og aftale afgørelse ved voldgift, selvom voldgiften i et vist omfang vil være bundet af den internationale privatrets regler, jfr. herom iøvrigt Siesby, Søretlige Lovkonflikter 348 ff, især 354 ff og i J 1962.193 ff samt ndf. kap. 31 II C.

C. LOVVALGSAFTALENS GYLDIGHED

En lovvalgsaftale kan foreligge selvstændigt, gældende for en række mellem parterne efter aftalen indgåede kontraktsforhold. Hyppigst vil den imidlertid være et led i en mere omfattende aftale, der regulerer parternes kontraktsforhold iøvrigt, således at lovvalgsaftalen fremtræder som en klausul i denne kontrakt

Det er ovf. under II B 2 b 1° nævnt, at lovvalgsaftalens eksistens og gyldighed i disse sidste tilfælde i første række må bero på selve hovedaftalens eksistens og gyldighed, og at eksistensen beror på den lov, der bortset fra parternes aftale ville have fundet anvendelse på kontraktsforholdet, mens gyldigheden beror på lex fori.

Selv om hovedaftalen er gyldigt indgået, kan spørgsmålet om lov-

valgsklausulens gyldighed imidlertid rejses selvstændigt. Det er allerede nævnt, at lovvalgsaftalen kan være ugyldig på grund af sit indhold, fordi parterne kan have overskredet grænserne for partsautonomien. Ugyldighed kan imidlertid også tænkes at indtræffe på grund af *aftalens form*. Der stilles i praksis lignende krav til en lovvalgsklausuls fremtræden som til en værnetingsklausul, jfr. ovf. kap. 8 III. Dette er et problem, der må afgøres efter lex fori, når man er uden for området af den int. lkbl. § 3. Det drejer sig om en del af den international privatretlige regel, der godkender partsautonomi ved lovvalget.

Er lovvalgsaftalen herefter ugyldig, kan den naturligvis under alle omstændigheder ikke lægges til grund for bedømmelsen af, om den aftale, hvori den indgår som et led, er kommet til eksistens. Dette må også gælde inden for den int. lkbl.'s område. Rejses der spørgsmål om lovvalgsaftalens gyldighed på dette grundlag, må dette spørgsmål derfor afgøres før spørgsmålet, om aftalen som helhed er gyldig, hvis dette skal afgøres efter den lov, der iøvrigt er anvendelig på kontraktsforholdet, jfr. ovf. II B 2 b 1°.

Smlgn. også ndf. kap. 31 II A om voldgiftsaftalers gyldighed.

D. STILTIENDE PARTSHENVISNINGER

Selvom en aftale ikke indeholder en udtrykkelig lovvalgsklausul, er det muligt, at man alligevel af aftalen må udlede en sådan. Man taler i så fald om en *stiltiende partshenvisning*.

Det er ovf. nævnt, at der ikke er stor forskel på en afgørelse af, hvilket lands lovgivning der skal bringes i anvendelse ved hjælp af den individualiserende metode, og en afgørelse, der udledes af kontraktens indhold ved en analyse af, hvad parterne stiltiende må have forudsat eller må forventes at ville have aftalt, såfremt spørgsmålet havde været oppe imellem dem.

Der kan dog være tilfælde, hvor der af kontrakten med rimelighed kan udledes noget, som kan karakteriseres som en stiltiende partshenvisning.

Det er ikke enhver *værnetingsklausul,* der kan fortolkes således, at den samtidig betyder, at parterne har ønsket, at lex fori skal bringes i anvendelse. Der er i teorien uenighed om, hvorledes praksis

skal forstås, jfr. Lando, Kontraktstatuttet 251 ff og Siesby, Søretretlige Lovkonflikter 313 ff. Jfr. iøvrigt Kobbernagel i Festskrift til Ussing 267 ff. Ofte må det sikkert antages, at parterne alene har ønsket, at sagen skulle afgøres af den pågældende ret, men har villet overlade til denne ret ved hjælp af sine egne international privatretlige regler at afgøre, hvilke retsregler der skal lægges til grund ved bedømmelsen af kontraktsforholdet. Det samme gælder, hvor der er aftalt voldgift i et bestemt land.

Hvor der imidlertid er valgt værneting i et land, hvis retsregler det er almindeligt at henvise til i kontraktsforhold af den pågældende karakter, eller en særlig sagkyndig domstol eller voldgift er valgt, må det antages, at det har været meningen samtidigt at vælge det pågældende lands lovgivning som afgørende for kontraktsforholdet, jfr. også ndf. kap. 31 II C. Her drejer det sig altså ikke så meget om at udlede parternes hypotetiske vilje som at fortolke en klausul for at finde frem til dens virkelige indhold. Også iøvrigt må imidlertid værnetingsklausuler tillægges betydelig vægt ved lovvalget efter den individualiserende metode. Jfr. også NDS 1962.68, 1966.234.

Betydningen af en nøje afgrænsning af, hvornår der kan siges at foreligge en vedtagelse fra parternes side og hvornår ikke, er ikke stor inden for den almindelige internationale kontraktsret, fordi alternativet er, at lovvalget udledes ved hjælp af den individualiserende metode. Dette står i modsætning til situationen i den int. lkbl., hvor lovvalget, såfremt parterne ingen aftale har truffet, er fikseret ved bestemte kriterier i loven, jfr. ndf. kap. 22.

Battifol, Les conflits de lois en matière de contrats; Cheshire, International contracts; Gomard i UfR 1963.81 ff; Hambro, Jurisdiksjonsvalg og lovvalg i norsk internasjonal kontraktsrett; Høgtun, Parternes autonomi og inføring av ensartet internasjonal privatrett; Hjerner, Främmande valutalag och internationell privaträtt; Hjejle, Frivillig voldgift, 2. udg.; Kobbernagel i Festskrift Ussing 267 ff; Lando, Kontraktstatuttet; Lectures on the conflict of laws and international contracts, University of Michigan Law School 1951; Lundgaard i Jussens Venner II 1968.101 ff; Metallinos, The voluntary assignment of debts in private international law, 1971; Nial, Internationell Förmögenhetsrätt; Reithmann, Internationales Vertragsrecht, 2. udg.; Szaszy i ICLQ 1969.103 ff; G. de la Pradelle, Les conflits de lois en matière de nullités; Toubiana, Le domaine de la loi du contrat en droit international privé; Ørgaard, i J 1974.325; Vischer, Internationales Vertragsrecht.

Kontraktstatuttet

Om international privatretlige spørgsmål angående transportkontrakter henvises til sølovens §§ 168, 169, 199 og 200 samt Asser i Journal of Maritime Law and Commerce 1974. 355 ff; Bomgren i Sv.J.T. 1932.476 ff; Brækhus i Festskrift Rodhe; Devlin, The English rules of choice of law with reference to maritime contracts; Gram i Tulane Law Review 1975.1076 ff; Jägerskiöld i Arkiv for Sjørett 2.8 ff; Reiter, Speditionsaftalen 110 ff; Siesby, Søretlige lovkonflikter samt i Arkiv for Sjørett 3.196 ff, 4.313 ff og 5.417 ff og i NTIR 1958.165 ff; Lena Godenhielm i TJFF 1974.261 ff.

KAPITEL 22

Løsørekøb

I. INDLEDNING

Mens den internationale kontraktsret i hovedsagen er ulovbestemt, findes der på køberettens område en særlig lov, lov nr. 122 af 15. april 1964 om, hvilket lands retsregler der skal anvendes på løsørekøb af international karakter, jfr. bekendtgørelse nr. 225 af 3. juli 1964 om lovens ikrafttræden den 1. september 1964.

Loven er baseret på Haagerkonventionen af 15. juni 1955, bekendtgørelse nr. 53 af 7. maj 1965, LTC. Denne er foruden af Danmark ratificeret af Norge, Sverige, Finland, Belgien, Frankrig, Italien, Schweiz og Niger, men loven finder anvendelse i forhold til alle lande. Den gælder også for Færøerne og Grønland.

Det oprindelige konventionsudkast er udarbejdet af International Law Association, jfr. Report 34th Conference 1926, s. 482 ff og 707 ff, 35th Conference 1928, s. 135 ff. Spørgsmålet blev derefter taget op på Haagerkonferencen 1928, Conférence de la Haye, Sixième Session, I Actes s. 265 ff, II Documents s. 33 ff og s. 435 ff. Et af en i 1928 nedsat specialkomitě udarbejdet udkast blev derefter forelagt, drøftet og vedtaget på Haagerkonferencen 1951, Septième Session, I Actes s. 16 ff, 72 ff og 360 ff, II Documents s. 4 ff og 457 ff.

Loven er ikke en direkte oversættelse af konventionen, men er blevet omskrevet med udeladelse af enkelte af konventionens bestemmelser og med en lidt anden rækkefølge af bestemmelserne end i konventionen. Selvom man er sluppet heldigt fra omskrivningen, synes denne – uanset hvad man iøvrigt mener om, hvilken metode der skal følges ved transformation af konventioner, der tilsigter opnåelse af retsenhed på privatrettens område – i dette tilfælde at have været overflødig. Benyttelse af konventionens tekst ville næppe have voldt retsanvendelsen vanskeligheder.

Vigtigst til forståelsen af konventionen er Documents 1951 s. 4 ff.

Ved siden af denne konvention findes et konventionsarbejde om *ensartet materiel lovgivning* vedrørende internationale løsørekøb fra 1964 indeholdende en modelkøbelov og en modelaftalelov, jfr. Diplomatic Conference on the unification of law governing the international sale of goods I–II. Disse konventioner er ratificeret af England, Holland, Belgien, Vesttyskland, Italien og San Marino og købeloven tillige af Israel. Om et udkast til ensartet lovgivning

om løsørekøbsaftalers gyldighed, jfr. Zweigert m.fl. i Rabels Z 1968.201 ff og 342 ff.

Om konventionerne af 1964 og om de meget vanskelige international privatretlige problemer, som de giver anledning til, kan bl.a. henvises til: AJCL 1965.226 ff; ICLQ Supp. Pub. no. 9 (1964); Scandinavian Studies in Law 1966; Bagge, Hellner og Essén i Sv.J.T. 1965.248 ff; Cavers, The Choice of Law Process 258 ff; von Caemmerer i Festschrift Nipperdey I 211 ff; Dölle i Rabels Z 1968.438 ff; K. Gaarder i Lov og Rett 1966.79 ff; Graveson, Cohn, Graveson, Uniform Laws on International Sales Act 1967; Hellner i Festskrift Nial 238 ff; Kropholler i Rabels Z 1974.372 ff; Nadelmann i 74 Yale Law Journal 1965.449; Riese i Rabels Z 1965.1 ff; Folke Schmidt i AJCL 1965.1 ff og TfR 1966.417 ff; Ussing, Køb, 4. udg. ved A. Vinding Kruse 16 ff; Zweigert og Drobnig i Rabels Z 1965.146 ff; Lando, Udenrigshandelens kontrakter, 2. udg. 1973.48 ff; samme, De uniforme købelove.

Fuldstændige konventionstekster findes i ICLQ anf.st., AJCL 1964.451; Revue critique 1965.205 og Rabels Z 1965.166.

United Nations Commission on International Trade Law (Uncitral) har taget køberetsspørgsmålene op til behandling, jfr. AJCL 1968.258, Yearbook I 1968–70 159 ff.

Endelig kan der være grund til at nævne den amerikanske *Uniform Commercial Code,* jfr. herom Ruud-Lando i TfR 1965.11 ff og Sundström TJFF 1965.383 ff, samt Restatement of the Law, Second, Conflict of Laws, §§ 187 og 188. Om Sovjetunionen Lunz i Recueil des Cours 1965 I 1 ff.

Haagerkonventionen af 1955 om internationale løsørekøb er et led i et kompleks af konventioner, men er den eneste af disse, der er ratificeret af Danmark. De andre er Haagerkonventionerne af 1958 om den på ejendomsrettens overgang anvendelige lov og om forumklausuler, som begge er tiltænkt samme anvendelsesområde som løsørekøbskonventionen. Ingen af disse konventioner er trådt i kraft.

Konventionens formål er dels at skabe ensartede kollisionsnormer, således at den internationale handel kun i mindre grad udsættes for, at en sags udfald kommer til at bero på, i hvilket land den kommer til pådømmelse, og den opfordring til forum shopping der ligger heri, dels at fjerne den retsuvished, som den internationale handel udsættes for som følge af anvendelsen af den individualiserende metode på kontrakter, hvis underkastelse under et bestemt retssystem ikke er aldeles klar.

Konventionen regulerer et vigtigt område inden for den internationale kontraktsret. I mange henseender stemmer den med dansk international privatrets almindelige principper, men den indeholder også afvigelser fra disse. I betragtning af, at der iøvrigt ikke findes

lovfæstede regler på området, vil loven utvivlsomt kunne være til væsentlig støtte for retspraksis også på andre områder af den internationale kontraktsret. En vis forsigtighed bør dog nok udvises med hensyn til *dels,* at køberetten er af så stor betydning for det internationale handelssamkvem, hvorfor der på dette område er særligt behov for klare og enkle retsregler, selv på bekostning af i og for sig beskyttelsesværdige interesser, *dels* at køberetten i de fleste lande kun i ganske ringe grad er underkastet præceptiv regulering, hvorfor spørgsmålet om benyttelse af partsautonomien til at omgå præceptive retsforskrifter kun har spillet en mindre rolle ved udformningen af reglerne.

II. HVILKE KØB ER OMFATTET?

Konventionen er såvel ifølge sin overskrift som ifølge sit indhold, jfr. lovens § 1, stk. 1, bestemt til at finde anvendelse på *internationale løsørekøb.* Med denne terminologi har man dels af hensyn til et ønske om at gøre konventionsteksten letfattelig for forretningsfolk villet undgå at benytte tekniske udtryk som lovkonflikter eller international privatret. Dels har man – især på grund af den i art. 2, lovens § 3, foreskrevne vidtgående partsautonomi – ønsket klart at præcisere, at konventionen ikke i tilfælde, hvor der ingen fremmed tilknytning foreligger, må benyttes til at undgå præceptive lovregler i lovgivningen i det land, til hvilket sagen har sin eneste tilknytning, ved at fremmed ret vedtages. Det er derfor en forudsætning for konventionens anvendelse, at der foreligger en lovkonflikt, d.v.s. et tilfælde, hvor der på grund af fremmed tilknytning kan blive tale om at anvende fremmed ret. Partshenvisninger til fremmede retsregler i rent danske kontrakter er overhovedet ikke omfattet af konventionen. Deres gyldighed beror alene på, hvorvidt der på det pågældende område er aftalefrihed i dansk ret, eller området er præceptivt reguleret. Der er tale om materielretlige partshenvisninger.

A. INTERNATIONALE KØB

Konventionen indeholder ingen definition af, hvornår der foreligger et *internationalt* løsørekøb, men overlader afgørelsen heraf til de enkelte landes domstole. Dette kan give anledning til en vis uensartethed i praksis, men herved er der på grund af formålet med afgrænsningen næppe sket nogen skade, da det først og fremmest er hensynet til den virkelige internationale handel, der skal tilgodeses gennem konventionen, mens grænsetilfældene er mindre betydningsfulde.

Klart nationale løsørekøb er ikke omfattet af konventionen eller af den danske lov. Hvor ingen relevant fremmed tilknytning foreligger, skal dansk ret naturligvis anvendes. Er på den anden side løsørekøbet ikke internationalt, fordi enhver tilknytning viser hen til et bestemt fremmed land, skal dette lands regler om køb anvendes uanset lovens regler, medmindre parterne gyldigt har vedtaget noget andet. Loven behandler altså ikke udtømmende den internationale privatret om løsørekøb, jfr. Dölle i Rabels Z 1952 165 f. Sådanne tilfælde, der ikke er omfattet af konventionen, fordi alle tilknytninger peger hen på et bestemt fremmed land, kan f.eks. forekomme for danske domstole i tilfælde, hvor den ene part ejer gods her i landet eller efter købets indgåelse flytter her til landet. På samme måde som for dansk rets vedkommende udelukker naturligvis det her sagte ikke anvendelsen af et tredje lands ret ved sådanne fremmede nationale løsørekøb i tilfælde af en såkaldt materielretlig partshenvisning i kontrakten, i det omfang hvor reglerne i den på det fremmede nationale løsørekøb anvendelige lovgivning er deklaratoriske. De præceptive regler i en fremmed lovgivning må formentlig derimod ubetinget anvendes, når der er tale om et fremmed, nationalt løsørekøb, der hører under denne lovgivning i h.t. dansk international privatret.

Spørgsmålet om, hvornår der foreligger et internationalt løsørekøb, er som nævnt hovedsagelig af betydning, fordi eksistensen heraf er en forudsætning for den vidtgående partsautonomi i § 3. Konventionen præciserer i art. 1, stk. 3, at parternes erklæring om anvendelse af en bestemt lovgivning eller om en domstols eller voldgiftsrets kompetence ikke i sig selv er nok til at give et løsørekøb

international karakter. En sådan erklæring kan tages med i betragtning, men der må foreligge noget herudover. Wortley's udtalelse om, at når der både er en lovvalgsklausul og en værnetingsbestemmelse i en kontrakt, er den international, Festschrift Lewald, 410, er nok for kategorisk, jfr. Dölle i Rabels Z 1952.164. De samme hensyn, som i den almindelige internationale kontraktsret afgør om partsautonomi er tilladelig, må være afgørende for et løsørekøbs internationale karakter efter konventionen, jfr. herom Lando, Kontraktstatuttet 217 ff, især 224 og 227 f og ovf. kap. 21 III B. Der må foreligge en vis fremmed tilknytning, således at parterne eller en af disse har en anerkendelsesværdig interesse i anvendelsen af fremmed ret, jfr. Dölle i Rabels Z 1952.167. Det er ikke nødvendigt, at parterne i aftalen hører hjemme i forskellige lande. Den fremmede tilknytning behøver endvidere næppe at foreligge som et konkret moment af stedlig karakter i det kontraktsforhold, der er til pådømmelse f.eks. ved fremmed indgåelsessted eller opfyldelsessted eller varernes beliggenhed i udlandet. Den omstændighed, at kontraktens opfyldelse er afhængig af et andet internationalt kontraktsforhold, eller at løsørekøb af den pågældende art sædvanligvis i international praksis bedømmes efter et vist lands retsregler, må f.eks. være tilstrækkelig til at give købet international karakter, jfr. Lando anf. st. 212 ff.

Loven finder anvendelse på internationale løsørekøb, uanset om parternes hjemland, det land, hvori købet er afsluttet eller skal opfyldes, etc., har ratificeret konventionen eller ej.

B. LØSØREKØB

Ved *løsørekøb* forstår loven, med visse i § 1, stk. 2 angivne undtagelser, de samme køb, som er omfattet af købeloven. Loven omfatter således ligesom købeloven, jfr. dens § 2, også aftale om levering af løsøregenstande, som først skal tilvirkes (bestillingskøb), hvis de nødvendige materialer skal ydes af den, der skal levere genstanden, derimod ikke den rene værkslejekontrakt § 1, stk. 3. Den finder endvidere anvendelse, uanset om der er tale om handelskøb eller civilt køb, og uanset om parterne eller den ene af dem er en offentlig institution, stat eller kommune.

C. UNDTAGNE KØB

Udtrykkeligt *undtaget fra loven* er for det første køb af *registreret skib eller luftfartøj,* jfr. NDS 1966.234.

Dette gælder, uanset om købet medfører afregistrering. Registrering i fartøjsfortegnelsen, skibsregistreringslovens § 43, medfører, at fartøjet omfattes af undtagelsen. Norsk Ot. prp. nr. 15 1963–64.5 antager, at registreringspligten er afgørende i tilfælde, hvor registrering burde have, men ikke har fundet sted, men dette er næppe rigtigt.

En kontrakt med et skibsværft om levering af et skib er således omfattet af loven. Det samme gælder handel med skibe eller andre fartøjer, der ikke kan registreres. Tinglysning af løsøreunderpant i et skib, der ikke kan optages i skibs- eller fartøjsregisteret, medfører ikke, at skibet undtages fra loven. En foreløbig registrering af et skib under bygning i henhold til skibsregistreringslovens § 4 må formentlig medføre, at *fremtidige* handler om skibet er undtaget fra loven.

For det andet undtages køb af *værdipapirer* fra loven. Herved forstås alle gældsbreve, negotiable som unegotiable, aktier, forsikringspolicer, legitimationspapirer etc., altså alle dokumenter, der har en omsætningsværdi. Handel med valuta er næppe omfattet af loven.

Loven gælder dog for køb på grundlag af dokumenter, selvom dette ikke fremgår af loven, men kun af konventionsteksten. Utvivlsomt er dette forsåvidt angår indgåelsen af en handel om løsøre i forbindelse med hvis forsendelse der udstedes konnossement eller lignende; men det må antages, at det samme gælder med hensyn til senere omsætning af konnossementet, jfr. Documents 1951.10 f og Actes 1951.361, F.T. 1963/64 sp. 4554 og Ussing i NTIR 1952. 112.

Endelig undtages udtrykkeligt fra konventionens område salg som led i en *tvangsfuldbyrdelse* eller iøvrigt ved rettens foranstaltning, smlgn. N.J.A. 1964 II 451 om nordisk tvangssalg.

Hertil kommer de undtagelser, der følger af lovens angivelse af sit område som løsørekøb. Udtrykket er en oversættelse af ventes d'objets mobiliers corporels, altså salg af fysiske løsøreting. Herefter er handel med *simple fordringer* og med de såkaldte *åndelige ejendomsrettigheder,* ophavsretten og de af den industrielle retsbeskyt-

telse omfattede enerettigheder undtaget fra loven, Documents 1951. 9, jfr. iøvrigt Koktvedgaard i TfR 1965.584 f.

Salg af elektricitet falder også uden for loven, F.T. 1963/64 Till. A sp. 562, jfr. de norske motiver Ot. prp. nr. 15 (1963–64) 5. De danske motiver antager endvidere, at salg af en hel erhvervsvirksomhed ikke omfattes af loven. Jfr. også de svenske motiver N.J.A. 1964 II 450 og Dölle i Rabels Z 1952.168.

Salg af *fast ejendom* falder uden for loven. Nødvendigt eller lovpligtigt tilbehør til fast ejendom eller registreret skib eller luftfartøj, som sælges i forbindelse med ejendommen, skibet eller luftfartøjet, vil som hovedregel ikke være omfattet af loven. Vanskelige afgrænsningsspørgsmål kan opstå med hensyn til f.eks. reservedele til flyvemaskiner, men det vil dog næppe give anledning til større praktiske vanskeligheder.

III. HVILKE RETSSPØRGSMÅL ER OMFATTET?

Loven *omfatter i princippet alle spørgsmål* vedrørende reguleringen af parternes indbyrdes retsforhold. Således er de spørgsmål, der behandles i aftalelovens kap. 1 og 3, i købeloven, i afbetalingsloven forsåvidt angår forholdet inter partes, i forældelseslovgivningen etc., omfattet af loven. Om ansvar for farlige egenskaber jfr. ndf. kap. 26 I D 4. Om aftalelovens kap. 3, cfr. delvis H. P. Lundgaard i TfR 1965.170 f, Nial-Dennemark i Sv.J.T. 1955.84 f, jfr. 87, Hakulinen i Festskrift Borum 175, men jfr. N.J.A. 1964 II 453. Om konventionalbod jfr. Nial i Etudes juridiques offertes à L. J. de la Morandière 417. Se også Ørgaard i J 1974.328 ff.

A. FULDMAGT

Med hensyn til *fuldmagt* og repræsentation er forholdet mellem mandant og mandatar i hvert fald ikke omfattet af loven. Det samme gælder de problemer, der er særlige for kommissionsforhold. Mere tvivlsomt er spørgsmålet med hensyn til forholdet mellem mandanten og medkontrahenten og mellem mandataren og medkontrahen-

ten, jfr. Documents 1956.100 og Actes 1956.323 f, hvor spørgsmålet blev drøftet i anledning af forslaget om at lave en særlig konvention om disse emner. Efter forløbet af forhandlingerne i Haag 1960, Actes et Document de la neuvième session, bd. 1, 252 ff, er der vistnok ikke grund til at vente, at en sådan konvention vil blive udarbejdet. Den norske lov undtager i § 2 b) udtrykkeligt spørgsmål om gyldigheden og omfanget af en fuldmagt eller anden evne til som repræsentant at slutte aftale om køb og salg, jfr. også Ot. prp. nr. 15. 1963–64.6. Således som de danske motiver, FT 1963/64 Till. A sp. 564, er formuleret, må spørgsmålet for dansk rets vedkommende være overladt til domstolenes afgørelse. I Lovkonflikter 4. udg. 165 er det antaget, at disse spørgsmål ikke er omfattet af konventionen, jfr. også Lando, Erhvervsøkonomisk Tidsskr. 1965.50 og N.J.A. 1964 II 452, N.Rt. 1970.718 samt Ørgaard i J 1974.330.

En række synspunkter kan gøres gældende med hensyn til, hvilken lov der bør anvendes i fuldmagtsforhold, og det kunne tale for ikke at lade spørgsmålet bero på en lov, der er blevet til, uden at der er taget særligt hensyn til disse synspunkter. Det samme kan imidlertid siges om spørgsmålet om, hvilken lov der skal anvendes på problemer om aftalers gyldighed. Når løsørekøbsloven alligevel bringes i anvendelse på disse problemer, er det vanskeligt at se, at der er så specielle omstændigheder, der gør sig gældende ved fuldmagtsforhold, at de skulle føre til, at disse forhold falder uden for loven. Sker lovvalget efter § 4, vil den efter løsørekøbsloven anvendelige lov som hovedregel være loven i det land, hvor fuldmægtigen har handlet. Dette antages i nyere tid at burde være den afgørende lov i fuldmagtsforhold, jfr. ovf. kap. 21 II C. Dette synes yderligere at støtte, at loven omfatter spørgsmål vedrørende fuldmagt, men resultatet er dog ingenlunde sikkert.

B. HABILITET, FORM OG FORHOLDET TIL TREDJEMAND

Undtaget fra lovens område er i § 2 udtrykkeligt for det første regler om *parternes evne til at indgå retshandler*. Det gælder såvel regler om inhabilitet på grund af mindreårighed eller umyndiggørelse, og for selskabers vedkommende på grund af manglende registrering

eller andre særlige krav som regler om indskrænkning i handleevnen som følge af ægteskab, køn, straf, etc.

Endvidere undtages regler om aftalens *form,* d.v.s. skriftlighedskrav, anvendelse af særlige formularer, registrering som gyldighedsbetingelse o.l.

Endelig undtager § 2 regler om købets *retsvirkninger for andre* end parterne, d.v.s. de tingsretlige spørgsmål om parternes beskyttelse over for kreditorer, omsætningserhververe og andre, og afkræftelses- og lignende konkursretlige problemer, derimod næppe forholdet til arvinger.

Den sidstnævnte undtagelse i § 2 dækker undtagelserne, der er nævnt i konventionens art. 5 nr. 3 og 4. Den i konventionen skete opdeling har været nødvendig, fordi analysen af spørgsmålet om ejendomsrettens overgang ikke i de fleste lande har været så dybtgående som i de nordiske lande.

C. ANDRE SPØRGSMÅL, DER ER UNDTAGET

Ud over disse udtrykkeligt gjorte undtagelser må der imidlertid antages at være *visse yderligere spørgsmål* i forbindelse med løsørekøb, der ikke omfattes af loven. Ifølge konventionens forarbejder overlades den nærmere afgrænsning af disse spørgsmål i lighed med andre definitions- og afgrænsningsspørgsmål til de enkelte lande, dels ved hjælp af almindelig kvalifikationsteknik, d.v.s. den fremgangsmåde, der anvendes ved fortolkningen af en kollisionsnorm for at afgøre dens anvendelsesområde, dels under henvisning til ordre public klausulen i art. 6, lovens § 6, jfr. Documents 1951.5 f, 7 f og 19 f. En anvendelse af ordre public begrebet som sket disse steder og Documents 1951.15 er fremmed for dansk ret og uhensigtsmæssig, jfr. ovf. kap. 6 I, og den er da heller ikke nødvendig efter konventionens indhold. En henvisning til ordre public giver intet bidrag til konventionens forståelse og afgrænsning, men stiller blot spørgsmålet på en anden måde. Ordre public reglen i loven må derfor forstås i overensstemmelse med sædvanlig dansk praksis som en snæver undtagelsesregel, jfr. Frédéricq, Recueil des Cours 1958 I 45 note 1, Due J. 1964.404 og NJA 1964 II 456, og ikke som en hjemmel for uanset loven at anvende andre international privatretlige regler eller

visse grupper af danske retsregler. Cfr. Dölle, Rabels Z 1952.181 f og tildels Nial, Internationell Förmögenhetsrätt, 2. udg. 57, Nial-Dennemark Sv.J.T. 1955.84, men jfr. delvis 87. Om lovens afgrænsning kan herefter siges følgende.

Regler, som har *processuel karakter,* omfattes ikke af loven. Afgrænsningen heraf kan give anledning til vanskeligheder, jfr. ovf. kap. 7. Forældelsesregler er efter dansk ret ikke processuelle, men det kan være tilfældet i andre lande, hvilket kan give anledning til uensartet anvendelse af konventionen, jfr. Documents 1951.20.

En almindelig undtagelse fra loven for *retsregler af offentligretlig karakter* kan ikke gøres. D.v.s. at såvel danske som fremmede retsregler af denne art eventuelt kan komme til anvendelse i kraft af konventionens regler, jfr. Ot. prp. nr. 15 1963–64.4. Det er vanskeligt på forhånd at udtale sig om, hvornår sådanne regler skal anvendes, og hvornår ikke. Enkelte fortolkningsbidrag findes hos Lando, Erhvervsøkonomisk Tidsskrift 1965.52 ff, Lundgaard TfR 1965.171 og Nial-Dennemark, Sv.J.T. 1955.87. I hovedsagen må vistnok lignende principper som i den internationale privatret iøvrigt finde anvendelse, jfr. ovf. kap. 6 II og kap. 21 II F.

IV. LOVVALG VED PARTERNES AFTALE

A. PARTSAUTONOMIENS INDHOLD

Med hensyn til *lovvalget* tager loven i § 3 sit *udgangspunkt i partsautonomien,* når undtages de særlige spørgsmål, der omtales i § 5, jfr. ndf. VI. Når det drejer sig om et internationalt køb, kan køber og sælger vedtage, at købet skal være undergivet et bestemt lands retsregler. Betydningen af en sådan vedtagelse er, at det pågældende lands regler skal finde anvendelse uanset indholdet af lex fori, parternes hjemlands lovgivning eller den lovgivning, som efter almindelige international privatretlige principper ville finde anvendelse, og specielt uanset om præceptive regler i nogle af disse retssystemer derved fraviges. Den aftalefrihed, der herved gives parterne, er omfattende, men kan næppe kritiseres, når det alene gælder internationale løsørekøb. Som det siges i forarbejderne, Documents 1951.21,

er det ikke muligt at gøre gældende, at et sådant retsforholds sæde snarere er på indgåelsesstedet end på opfyldelsesstedet eller snarere i parternes hjemland end i det land, hvor det købte befinder sig.

Vedtagelsen af et bestemt lands retsregler omfatter kun dette lands materielle retsregler, ikke dets internationale privatret. Renvoi eller Weiterverweisung opstår således ikke. Derimod må henvisningen vistnok antages at omfatte landets intertemporale regler, smlgn. Dölle i Rabels Z 1952.172.

Med forbehold for reglen i § 5 kan parterne *kun vedtage anvendelsen af et enkelt lands ret.* De kan altså ikke bestemme, at visse spørgsmål skal være underkastet ét lands ret, andre spørgsmål et andet lands ret, jfr. nærmere Dölle i Rabels Z 1952.171 om konsekvenserne af en sådan ulovlig opdeling eller opspaltning. Dog må de kunne bestemme anvendelse af et lands ret subsidiært, forsåvidt oplysning ikke kan skaffes om dét lands ret, som efter deres primære ønske skal anvendes. Endvidere er det muligt at aftale, at visse deklaratoriske regler eller sædvaner i det retssystem, hvis regler er vedtaget, skal erstattes af reglerne i et andet lands ret; og denne aftale må kunne foreligge både ved en almindeligt holdt henvisning til de pågældende regler (materielretlig partshenvisning), og ved at optage disse reglers ordlyd i aftalen. Parterne må nemlig være stillet som de ville være, hvis det vedtagne retssystem gjaldt, ikke i kraft af deres vedtagelse, men fordi deres aftale ikke var et internationalt løsørekøb, men var national i forhold til det pågældende retssystem. Præceptive regler i det vedtagne retssystem må derimod følges ubetinget.

Ved valget af lov er parterne ikke begrænset til de retssystemer, til hvilke der foreligger en tilknytning, men de kan *frit vælge, hvilket lands retsregler* de ønsker anvendt, jfr. FT 1963/64 Till. A sp. 565. De kan således henvise til engelske regler eller sædvaner, selvom der ingen forbindelse er til England. Det er imidlertid klart, at hvis der er tvivl om, hvorvidt en aftale kan karakteriseres som international, vil den snarere blive accepteret af domstolene som sådan, dersom der foreligger en naturlig tilknytning til det land, hvis retsregler er blevet valgt, end hvis dette ikke er tilfældet.

Den trufne vedtagelse omfatter ikke de i § 5 omhandlede spørgsmål, medmindre dette fremgår udtrykkeligt af aftalen. Hvis en sådan

særlig aftale ikke er truffet, anvendes lovvalgsreglen i § 5, også selvom parterne har truffet aftale om lovvalget iøvrigt, jfr. ndf. VI.

B. KRAV TIL AFTALEN

Kravene i § 3 til det formelle grundlag for aftalen om lovvalget er ikke så strenge som kravene til den i § 5 omtalte aftale, jfr. ndf. VI. Mens aftalen i henhold til § 5 skal foreligge udtrykkelig, siges det i § 3, at vedtagelsen om anvendelse af et bestemt lands retsregler »skal ske ved udtrykkelig bestemmelse eller utvetydigt fremgå af aftalen«. Dette skal forstås således, at en udtrykkelig lovvalgsklausul ikke kan kræves således som ved § 5, men at på den anden side en »stiltiende« vedtagelse af rent fiktiv karakter baseret på parternes formodede vilje ikke er tilstrækkelig. Det siges i Documents 1951.24, at det må fremgå af kontrakten, at parterne har forudset problemet, er blevet enige om at løse det til fordel for en bestemt lov og har ladet dette fremgå af kontraktens indhold. Som eksempel nævnes, at kontrakten er skrevet på engelsk og indeholder bestemmelser, der gengiver engelske retsregler, eller som er afskrevet efter en engelsk standardkontrakt.

Lovvalget må altså være utvetydigt eller utvivlsomt efter kontraktens indhold. Det kan ikke udledes af parternes formodede vilje under hensyntagen til foreliggende tilknytninger. Vedtagelse i kontrakten om værneting eller voldgift i et bestemt land vil således kun, når yderligere omstændigheder foreligger til støtte herfor, kunne forstås som et lovvalg, jfr. Lando, Kontraktstatuttet 251 og smlgn. Documents 1951.27 og Hakulinen i Festskrift Borum 173. Muligheden for at basere lovvalget på parternes vedtagelse, når denne ikke fremgår udtrykkeligt af kontrakten er således kun ringe. Der ligger dog ikke i utvetydighedskravet et krav om, at vedtagelse skal foreligge skriftlig.

Spørgsmålet om *gyldigheden* af den trufne vedtagelse om lovvalget – når bortses fra gyldigheden af partsautonomi i det hele taget og det ovenfor omhandlede formkrav – kan bero dels på, om den indgåede købsaftale, som indeholder vedtagelsen, i sin helhed er gyldigt indgået, dels på, om specielt vedtagelsen af lovvalget er gyldigt truffet. Disse problemer om, hvorvidt der overhovedet fore-

ligger en gyldig vedtagelse, skal ifølge § 3 afgøres efter det lands retsregler, som parterne har vedtaget at anvende på aftalen. Denne regel om, at det aftalte lovvalg gælder også med hensyn til aftalens gyldighed er i hvert fald forståelig, når formålet er at afskaffe retsuvished. De alternative muligheder ville være at lade spørgsmålet bero på lex fori, den lov, som efter almindelig international kontraktsret ville finde anvendelse, eller den lov, som bortset fra vedtagelsen ville finde anvendelse i henhold til lovens § 4. Kun den sidstnævnte kan på aftalens tidspunkt forudsiges med sikkerhed.

Spørgsmålet, *hvornår aftalen skal indgås* for at være gyldig, er tvivlsomt. Den er i hvert fald gyldig, hvis den indgås inden eller samtidig med selve salgsaftalen, men det er muligt, at det er tilstrækkeligt, at den er indgået, inden der fra nogen af siderne er truffet opfyldelsesforanstaltninger, jfr. Lundgaard i TfR 1965.172. Efter det tidspunkt, der måtte blive antaget at være afgørende i denne henseende, finder reglen i § 4 anvendelse, og i hvert fald de præceptive regler i den efter § 4 kompetente lov vil ikke kunne fraviges ved senere aftale mellem parterne.

Dog kan parterne formentlig, når en konkret retssag foreligger til bedømmelse vedrørende købet, uanset præceptive regler i den valgte lov træffe ændrede aftaler om lovvalget i samme begrænsede omfang, som de iøvrigt kan fravige præceptive lovregler under en retssag, jfr. Hurwitz-Gomard, Tvistemål 4. udg. 207 note 58, jfr. 198.

Konsekvensen af, at den trufne aftale om lovvalget ikke er gyldig, må være, at reglen i § 4 anvendes på lovvalget.

V. LOVVALG I MANGEL AF AFTALE

Dersom der ikke foreligger et af parterne foretaget (gyldigt) lovvalg i henhold til § 3, foretages *lovvalget efter reglerne i § 4* stadig med forbehold af den særlige regel i § 5. Også her er der kun tale om en henvisning til det pågældende lands materielle ret, ikke til dets internationale privatret.

Udgangspunktet for reglerne i § 4 har været, at indgåelsesstedets lov var den lov, der mest naturligt burde anvendes på løsørekøbet. Da spørgsmålet om hvor en kontrakt er indgået imidlertid i sig selv

er usikkert, såsnart den ikke er indgået inter præsentes, har man valgt at formulere reglen på anden måde.

Hovedreglen er, at loven i det land, hvor sælgeren havde bopæl, da han modtog bestillingen (tilbuddet) eller ordren (accepten), skal anvendes. Dommen i UfR 1954.891 Ø måtte altså efter det i dommen oplyste være faldet modsat ud efter konventionen. Jfr. iøvrigt om ældre dansk domspraksis' forhold til denne regel i konventionen Lando, Kontraktstatuttet 342 note 1.

Om begrebet *bopæl,* i konventionen résidence habituelle, jfr. ovf. kap. 10 V A. Der er tænkt på en tilknytning svarende til det danske domicilbegreb. Drejer det sig om selskaber, må bopæl sidestilles med hovedsæde eller hovedforretningssted. Selvom bopælen er stillet forrest, vil det dog oftest være den subsidiære tilknytning, forretningsstedet, der bliver afgørende. Bopælen er normalt kun af betydning, hvis sælgeren intet forretningssted har. Ved forretningsstedet tænkes på det faste forretningssted i modsætning til et tilfældigt opholdssted eller et midlertidigt salgslokale.

Hvis de to parter i aftalen tilfældigt mødes i et tredjeland, og bestillingen afgives her, er det loven på sælgerens bopæl eller forretningssted, der finder anvendelse, og ikke mødestedets lovgivning, jfr. Offerhaus, Clunet 1952.1086. Efter formuleringen synes her bopælen, hovedsædet, altid at være afgørende, uanset om parterne normalt driver samhandel gennem et (andet) af sælgerens forretningssteder. Her bør der nok udvises en vis fleksibilitet ved fortolkningen. Afgives bestillingen på en messe, hvor sælgeren udstiller, eller på andet midlertidigt forretningssted, f.eks. et lejet lokale på et hotel, og denne messe eller andet midlertidigt lokale hverken er beliggende i sælgerens eller køberens land, er det ligeledes sælgerens lov og ikke udstillingsstedets lov, der bliver afgørende.

Iøvrigt er det ikke nødvendigt nærmere at karakterisere den bopæl eller det forretningssted, der skal være afgørende. Har sælgeren flere bopæle eller forretningssteder, som ikke er af rent midlertidig karakter, skal man ikke søge at finde ud af, hvilket sted der er hovedkontoret eller lignende. Hvis bestilling modtages af en forretningsafdeling, filial eller lignende, er det loven i det land, hvor den er beliggende, der er afgørende, uanset sælgerens bopæl eller hovedforretningssted.

Bopælen på tidspunktet for bestillingens modtagelse er afgørende. Det er bestillingens rent faktiske ankomst til sælgeren, der spiller en rolle.

Sælgerens lov finder *dog kun* anvendelse, hvis sælgeren ikke selv eller gennem en repræsentant har modtaget bestillingen i det land, hvor køberen har bopæl, eller hvor det forretningssted tilhørende køberen er beliggende, som har afgivet bestillingen. I så fald skal nemlig det pågældende lands lov anvendes. Dette gælder, hvadenten sælgerens repræsentant er kommet til køberens land særlig for at opnå bestillingen, eller sælgeren har en fast repræsentation i køberens land, og hvadenten repræsentanten er ansat i sælgerens virksomhed eller er en uafhængig agent for sælgeren, og uanset hvilken fuldmagt til at binde sælgeren den pågældende har. Hvis forberedelserne til kontrakten vel er gået gennem en repræsentant i køberens land, men den endelige ordre sendes direkte til sælgeren i hans eget land, er det imidlertid dette sidstes ret, der skal anvendes. Et eksempel på, at køberens lov skal anvendes efter konventionen, findes i UfR 1915.9 SH. I denne dom blev både købers og sælgers lov anvendt, hver på deres forpligtelse. Ligesom ved § 3 må også ved § 4 kun én lov anvendes. Zweirechtssystem som det i dommen anvendte, kan altså ikke længere forekomme.

Reglen om anvendelse af købers lov vil kunne give anledning til vanskeligheder i tilfælde, hvor en til sælgerens repræsentant i køberens land afgivet bestilling om levering af en vis størrelse senere ændres, ved at det aftalte kvantum øges. Jfr. herom og om enkelte andre problemer i denne forbindelse Hakulinen i Festskrift Borum 169 ff og Documents 1956.234, jfr. Rabels Z 1959.151. Jfr. N.Rt. 1970.718.

En særlig regel gælder ifølge § 4, stk. 3, for køb på børs eller auktion. Uanset sælgers og købers bopæl skal her, hvis intet andet er aftalt, loven i det land anvendes, hvor børsen eller auktionen holdes. Det må erindres, at loven ikke gælder for salg af værdipapirer, men reglen ved børssalg af disse er den samme, jfr. Lovkonflikter 4. udg. 149. Om international privatretlige spørgsmål i forbindelse med børshandel, jfr. iøvrigt Stoll i Rabels Z 1959.601.

VI. PRAKTISKE FREMGANGSMÅDER

§ 5 indeholder en særlig regel om lovvalget med hensyn til spørgsmål om fremgangsmåden ved undersøgelse af salgsgenstanden, frister for undersøgelsen og meddelelser vedrørende denne, samt om forholdsregler, der skal træffes, hvis genstanden afvises. Det er sådanne spørgsmål, som også efter den almindelige internationale kontraktsret har været antaget at falde uden for kontraktstatuttets grænser, men det er ikke alle de spørgsmål, der i almindelighed antages at falde uden for kontraktstatuttets grænser. Det er i det væsentlige problemer af processuel karakter og som muligvis, hvis § 5 ikke havde eksisteret, ville have ligget uden for konventionens og lovens område. De materielretlige spørgsmål om undersøgelse skal finde sted, om reklamation skal ske, og om virkningerne af undladelse heraf afgøres efter den i henhold til §§ 3 og 4 anvendelige lov.

A. LOVVALG I MANGEL AF AFTALE

Om disse spørgsmål gælder, medmindre andet udtrykkeligt er aftalt, jfr. herom ovf. IV B og ndf. B, loven i det land, hvor undersøgelsen *skal* foretages. Det er altså ikke loven i det land, hvor undersøgelsen faktisk finder sted, idet dette vil give køberen en for stor valgfrihed til skade for sælgeren (forum-shopping). Derimod er det loven i det land, hvor undersøgelsen ifølge aftalen eller ifølge den lov, der iøvrigt efter § 3 eller § 4 gælder for aftalen, skal finde sted, der skal anvendes.

Hvis således dansk ret skal anvendes med hensyn til aftalen i almindelighed, vil købelovens § 51 være afgørende for den efter int. lkbl. § 5 anvendelige lov, hvis andet ikke er aftalt. Hvad undersøgelsen skal gå ud på, skal bedømmes efter kbl. § 51, men måden, hvorpå undersøgelsen skal foretages og dens resultat fastslås, f.eks. udnævnelse af skønsmænd ved rettens foranstaltning o.lign., beror på den i henhold til int. lkbl. § 5 kompetente lov. Det samme gælder de i kbl. §§ 55 og 56 omtalte spørgsmål om opbevaring af den solgte genstand. De i kbl. §§ 52–54 omhandlede reklamationsspørgsmål vedrører derimod ikke int. lkbl. § 5, men skal afgøres efter den ifølge int. lkbl. §§ 3 og 4 anvendelige lov.

B. PARTERNES AFTALE

En vedtagelse i henhold til § 3 om, hvilket lands lov købet skal være undergivet, er ikke tilstrækkelig til at bringe de i § 5 behandlede spørgsmål ind under denne lovs herredømme. De vil fortsat blive bedømt efter § 5. For at parternes aftale skal få virkning i relation til § 5, kræves der en særlig aftale, som udtrykkeligt angiver, hvilken lov der skal bringes i anvendelse på de i § 5 behandlede spørgsmål. Det kan være en anden lov end den, der er vedtaget efter § 3 eller gælder efter § 4. Iøvrigt henvises til det ovf. under IV B sagte.

VII. ORDRE PUBLIC

Det er ovf. under III C sagt, at *ordre public* klausulen i § 6 stemmer med dansk ret derved, at den må betragtes som en snæver undtagelsesregel. Reglens betydning er, at en fremmed retsregel, som ifølge loven skal anvendes, ikke bliver anvendt, hvis dens anvendelse er uforenelig med grundlæggende danske retsprincipper, jfr. herved Thue i Lov og Rett 1965.143.

Findes den reproberede retsregel i den af parterne i henhold til § 3 eller § 5 vedtagne lov, må konsekvensen af reproberingen vistnok være, at den lov, som ifølge § 4 eller § 5 skulle være anvendt, såfremt parterne ikke havde truffet nogen aftale om lovvalget, bliver anvendt i stedet. Helt sikkert er dette dog ikke, i hvert fald når det drejer sig om reproberingen af en i henhold til § 3 vedtaget lov. Ved anvendelse af ordre public reglen sættes det fremmede retssystem normalt ikke – sådan som hvis partsvedtagelsen rammes af ugyldighed, jfr. ovf. IV B – fuldstændig ud af spillet, men det er oftest blot en enkelt af de regler, der findes i det fremmede retssystem, der tilsidesættes. Det er muligvis for tungt et apparat at sætte i gang, hvis man vil forlange den reproberede regel i den valgte fremmede lov erstattet af en regel i et andet fremmed retssystem. Det kan derfor være rimeligt i disse tilfælde at anvende lex fori, dansk ret, i stedet for den reproberede fremmede retsregel, og ikke den i henhold til § 4 anvendelige lov.

Har parterne derimod ikke truffet nogen lovvalgsaftale, men re-

proberingen rammer den i henhold til § 4 eller § 5 ex lege anvendelige retsregel, må lex fori, dansk ret, træde i stedet for den reproberede retsregel. Det kan vistnok ikke antages, at domstolen i så fald skal anvende det lands ret, hvis regler efter almindelig international kontraktsret bortset fra konventionen ville have fundet anvendelse, cfr. Lovkonflikter 4. udg. 161.

Jfr. om konventionen O. A. Borum i Festskrift Nial 111 ff; von Caemmerer i Festschrift Nipperdey I 211 ff; Deutscher Rat für Internationales Privatrecht i Conférence de la Haye, Huitième Session 1956 II Documents 234, jfr. Rabels Z 1959.151 ff; Dölle i Rabels Z 1952.162 ff; L. Frédéricq i 93 Recueil des Cours. Académie de droit International, 1958 I 1 ff; Gutzwiller-Niederer: Beiträge zum Haager International Privatrecht 1951.3 ff; Y. J. Hakulinen i Festskrift til Borum 169 ff; Kahn i Journal Clunet 1966.301 ff; Loussouarn i Etudes juridiques offertes à L. J. de la Morandière, 1964, jfr. Revue critique 1964.786 med den franske lovtekst; L. J. de la Morandière, Revue critique 1952.12 ff; Nial-Dennemark i Sv.J.T. 1955.81 ff; J. Offerhaus i Journal Clunet 1952.1077 ff; Georg Petersen i Rabels Z 1959.3 ff; H. Ussing i NTIR 1952. 111 ff; Uncitral, Yearbook I 1969–70.202; A. Weill i Travaux du Comité français de droit international privé 1958–59; B. A. Wortley i Festschrift Hans Lewald 407 ff.

Hertil kommer følgende kommentarer til de nordiske lovtekster: Ole Due i J 1964.401 ff; Vera Holmóy i Lov og Rett 1964.473 ff; Ole Lando i Erhvervsøkonomisk Tidsskrift 1965.47 ff; H. P. Lundgaard i TfR 1965.168 ff; H. J. Thue i Lov og Rett 1965.143 ff. Jfr. endvidere G. O. Z. Sundström i TfR 1966.48 ff; Espersen, Indgåelse og opfyldelse af traktater 187 ff.

Om international privatret vedrørende løsørekøb, jfr. iøvrigt Kreuzer, Das internationale Privatrecht des Warenkaufs in der deutschen Rechtssprechung; H. P. Lundgaard i Jussens Venner II 1968.101 ff; Sailer, Gefahrübergang, Eigentumsübergang, Verfolgungs- und Zurückbehaltungsrecht, beim Kauf beweglicher Sachen im Internationalen Privatrecht; Torben Jensen, Afbetaling, 1970, 374 ff; Ørgaard i J 1974.325 ff.

KAPITEL 23

Veksler og checks

I. INDLEDNING

Der findes international privatretlige lovregler om veksel- og checkretlige problemer allerede i den fællesnordiske veksellov af 1880 og checklov af 1897. Bortset fra en enkelt bestemmelse om tiden for forevisning af en check i checklovens § 10, var det veksellovens regler i §§ 84–86, der kom til anvendelse både på veksler og checks. Disse regler regulerede kun spørgsmål om habilitet, form og fremgangsmåden til udøvelse og bevarelse af vekselretten. Jfr. iøvrigt Evaldsen, Fortolkning af vexelloven, 1881, 333 ff, Rasting, Håndbog i den danske veksel- og checklovgivning, 1928.225 ff.

I forbindelse med udarbejdelsen af de ensartede veksel- og checklove på Genèvekonferencen 1930–31 udarbejdedes særlige konventioner om international privatretlige regler inden for veksel- og checkrettens område. Disse konventioner er indarbejdet i de danske veksel- og checklove og gældende over for alle stater.

En ny, ensartet materiel veksellov er udarbejdet af Uncitral, jfr. Dohm i AJCL 1973.474 ff.

II. HABILITET

Reglerne i vxl. § 79 og chl. § 58 om *habiliteten* er omtalt ovf. kap. 14 I B.

III. FORM

Med hensyn til veksel- og checkforpligtelsers *form* er udgangspunktet i overensstemmelse med princippet locus regit actum, at formen bedømmes efter loven i det land, hvor forpligtelsen er underskrevet, vxl. § 80, chl. § 60. For checkforpligtelsens vedkommende er det dog altid tilstrækkeligt, at de på betalingsstedet gældende formfor-

skrifter er iagttaget. Dette er en naturlig regel for checks, som i dag praktisk talt udelukkende kan udstedes på særlige af trassaten udarbejdede blanketter, hvorved de får en særlig tilknytning til betalingsstedet.

På grund af de enkelte veksel- og checkforpligtelsers uafhængighed af hinanden indeholder de to lovregler en særregel for det tilfælde, at en forpligtelse er formelt ugyldig efter den lov, der skal finde anvendelse på den, men gyldig efter loven i det land, hvor en senere forpligtelse på dokumentet er underskrevet. I så fald kan den første forpligtelses ugyldighed ikke medføre, at den senere forpligtelse anses for ugyldig.

Endelig gælder der for vekselforpligtelsens vedkommende en særregel. En sådan forpligtelse skal, hvis den er indgået af en dansk statsborger i udlandet og opfylder danske formkrav, anses for gyldig her i landet over for danske statsborgere, selvom den er ugyldig efter den lov, der ifølge hovedreglen skal anvendes på den.

Stedet, hvor en forpligtelse er underskrevet, vil normalt fremgå af dokumentet. Afgørende er imidlertid ikke det angivne sted, men det sted, hvor underskriften faktisk er foregået. Dette gælder også i relation til en række andre bestemmelser i de to love, hvor stedet for underskriften er afgørende, cfr. vxl. § 81, stk. 2.

IV. RETSVIRKNINGER

Den på indholdet og *retsvirkningerne* af en kontraktsforpligtelse anvendelige lov bestemmes efter reglerne i kontraktstatuttet. Der kan ikke opstilles almindelige regler om den på gældsforpligtelser anvendelige lov, men den må udfindes på samme måde som ved andre kontrakter, jfr. ovf. kap. 21. Ved et gældsbrev vil debitors domicillov ved dets oprettelse dog hyppigt spille en betydelig rolle som tilknytningsmoment.

For veksler og checks findes særlige regler i vxl. § 81, chl. § 61. Hovedreglen er, at retsvirkningerne af en veksel- eller checkforpligtelse skal bedømmes efter loven i det land, hvor forpligtelsen er indgået, lex loci contractus. D.v.s. at hver forpligtelse skal bedømmes for sig, uafhængigt af de øvrige.

For vekslens vedkommende gælder lex loci contractus dog kun, hvis der ikke er vedtaget noget andet. Dette kan f.eks. ske ved angivelse af andet udstedelsessted end det faktiske, men man kan ikke i alle tilfælde gå ud fra, at en sådan angivelse indeholder et lovvalg, jfr. Helper 296.

Endvidere gælder reglen ikke retsvirkningerne af en trukken veksels accept eller af udstedelse af en egen veksel. I disse tilfælde finder i stedet loven i det land, hvor vekslen skal betales, anvendelse. Jfr. også § 84.

I denne forbindelse må også reglen i chl. § 59 nævnes. Ifølge den skal spørgsmålet om, hvem en check, der er udstedt i det land, hvor den skal betales, kan trækkes på, jfr. for dansk ret chl. § 3, jfr. § 54, bedømmes efter betalingsstedets lov. Er checken udstedt i et andet land end betalingslandet, vil således dette lands regler om, hvem en check kan trækkes på, ikke i sig selv kunne medføre checkens ugyldighed. Selv når checken er udstedt i betalingslandet i strid med dettes regler om, hvem en check kan trækkes på, og den derfor er ugyldig som check, medfører dette ikke ugyldighed af en forpligtelse, som er underskrevet i et land, hvor checken ikke ville have været ugyldig af denne grund.

Betalingsstedets lov er iøvrigt ifølge chl. § 63 bestemmende for en række checkretlige spørgsmål. Det gælder således regler om notering og krydsning af checks, om tilbagekaldelse og om nødvendigheden af protest for at bevare regresretten. Jfr. også vxl. § 86.

Betalingsstedets lov er ifølge § 63 nr. 6 også afgørende for, om checkindehaveren får en særlig ret til udstederens tilgodehavende hos trassaten, især i forhold til udstederens konkursbo.

Det tilsvarende spørgsmål ved veksler, om den underliggende fordring følger vekslen eller ej, skal ifølge vxl. § 83 afgøres efter loven i det land, hvor vekslen er udstedt.

V. PROTEST M.V.

Fristerne for regresrettens udøvelse bestemmes efter udstedelseslandets lov, vxl. § 82, chl. § 62. Formen og fristen for protest og formen for andre handlinger, der er nødvendige for at bevare veksel-

eller checkretten, bedømmes efter loven i det land, hvor den pågældende handling skal foretages, vxl. § 85, chl. § 64, cfr. om nødvendigheden af en protest, chl. § 63, nr. 9, hvor betalingsstedets lov er afgørende. Smlgn. en lignende bestemmelse i int. lkbl. § 5, jfr. ovf. kap. 22 VI.

Om vxl. § 87, chl. § 65, jfr. ovf. kap. 5 II.

Jfr. A. Helper, Vekselloven og checkloven af 1932, P. Lyngsø, Check- og veksellovene, Internationale Rechtsprechung zum Genfer Einheitlichen Wechsel- und Scheckrecht.

KAPITEL 24

Arbejdsaftaler

I princippet finder *kantraktstatuttets regler* også anvendelse på arbejdsaftaler. Parterne kan træffe aftale om lovvalget, og i mangel af aftale må den anvendelige lov findes ved hjælp af den individualiserende metode.

Dels kan der imidlertid anføres visse synspunkter på, hvilke tilknytningsmomenter der bør tillægges vægt og på afvejningen af disse tilknytningsmomenter. Dels må det undersøges, om den danske lovgivning, der på dette område i ikke ringe omfang er præceptiv, har forbeholdt sig kompetencen i et eller andet omfang. I det omfang der er opstillet ensidige kollisionsnormer om dansk rets kompetence, må kontraktstatuttets almindelige regler vige. Det kan heller ikke udelukkes, at man på lignende måde inden for visse grænser vil acceptere fremmede præceptive loves kompetencekrav til fortrængning af kontraktstatuttets almindelige regler.

Drejer det sig om ansættelsesforhold, der ikke er af rent midlertidig karakter, og som *omfattes af området for de præceptive regler* i funktionær- og medhjælperlovene, sømandsloven, den arbejdsretlige lovgivning, ferieloven, pensionslovgivningen, arbejderbeskyttelsesloven og anden social beskyttelseslovgivning, og hvor den ansatte udfører sit arbejde *her i landet* for en her beliggende virksomhed, kan der næppe være tvivl om, at de omtalte loves præceptive regler uden videre finder anvendelse, således at der ikke er mulighed for at fravige dem ved aftale mellem parterne. Det gælder, uanset den pågældendes nationalitet og varigheden af hans ophold her, smlgn. UfR 1934.690 H, jfr. Illum, Den kollektive Arbejdsret, 3. udg. 43 og 134, og må formentlig også gælde, selvom arbejdstageren f.eks. skulle være bosat i Skåne eller syd for den dansk-tyske grænse, men have sit arbejde her. Det gælder også selvom den virksomhed, som det drejer sig om, ejes af en udenlandsk virksomhed.

Uden for de nævnte præceptive lovreglers område må kontraktstatuttets regler gælde for arbejdsforhold, selvom de udføres her i landet, hvadenten de er af permanent eller midlertidig art. Der kan altså være tale om, at parterne aftaler fremmed ret eller om, at fremmed ret skal anvendes som følge af de foreliggende tilknytningsmomenter. Det gælder både for regler, der supplerer den præceptive danske lovgivning, og det gælder for ansættelsesforhold, der ligger helt uden for den præceptive lovgivnings område, jfr. UfR 1959.202 SH. Muligheden for fremmed rets anvendelse kan dog naturligvis være begrænset som følge af kollektiv overenskomst.

Drejer det sig om arbejdsforhold, der udføres i *udlandet,* er der spørgsmål dels om hvilke lovvalgsaftaler der kan træffes, som fraviger dansk rets præceptive regler; dels om betydningen af forskellige tilknytningsmomenter for lovvalget. Problemerne er først og fremmest aktuelle i tilfælde, hvor der foreligger en vis tilknytning til Danmark.

UfR 1963.342 SH drejede sig om en aftale om udførelse af arbejde i Thailand for en dansk arbejdsgiver. Funktionæren skulle medvirke ved starten af driften af et slagtehus og oplæring af lokalt personale. Dansk ret var aftalt, men visse af funktionærlovens opsigelsesregler fraveget. Det antoges, at selv om der kunne være præceptive regler i funktionærloven, der ikke eller ikke direkte kunne anvendes på aftaler om arbejde i udlandet, gjaldt dette ikke den omhandlede bestemmelse, som derfor uanset aftalen måtte anvendes.

Der kan anlægges to forskellige læsemåder på dommen. Den kan forstås således, at når dansk ret er aftalt, betyder det, at også dansk rets regler om præceptivitet skal gælde. Eller den kan forstås således, at dansk ret under alle omstændigheder uanset parternes aftale måtte finde anvendelse under de foreliggende omstændigheder, at der altså ikke havde været mulighed for parterne for at aftale fremmed rets anvendelse og derfor heller ikke for at aftale fravigelser fra præceptive danske lovregler.

Det kan ikke generelt antages, at parter, der gyldigt kan aftale anvendelsen af et bestemt lands ret, ved aftalen har tilsigtet at blive eller uden videre bliver bundet af dette retssystems fordeling mellem præceptive og deklaratoriske regler, cfr. måske delvis Siesby, Søretlige Lovkonflikter 348, og der er næppe grund til at opstille en sådan regel for arbejdsaftalers vedkommende.

Hvis dommen ikke har tilsigtet at opstille en sådan regel, må den forstås således, at hvor en dansk virksomhed ansætter personale til midlertidigt arbejde i udlandet, kan den danske funktionærlovs regler ikke fraviges ved lovvalgsaftale. Det synes tvivlsomt, om der bør opstilles en så vidtgående regel. Hvor funktionæren har sin basis i Danmark og rejser til udlandet for sin danske arbejdsgiver for at udføre et enkeltstående arbejde, eller som rejsende berejser skiftende lande, må dansk funktionærlov utvivlsomt anvendes. Det samme kan måske antages at gælde, når den pågældende udsendes for et begrænset tidsrum med pligt til at lade sig forflytte, herunder måske hjem. Derimod synes der ingen grund til at begrænse partsautonomien, når ansættelsen i udlandet er af længere ubestemt varighed og alene med henblik på arbejde i et bestemt fremmed land, jfr. UfR 1971.734 SH.

Om *sømandslovgivningen,* jfr. Falkanger, Leie av Skib 633 og 639, Bache, Sømandsloven af 1952.8, 29 og 426 ff, jfr. UfR 1959. 188 SH og 1968.325 SH.

Der er fast praksis for, at *ferielovens* regler ikke præceptivt finder anvendelse på ansættelsesforhold i udlandet, heller ikke, selvom funktionærlovens regler finder anvendelse på det pågældende ansættelsesforhold, jfr. UfR 1946.262 H, 1955.446 H, 1959.188 SH og 1971.734 SH. Dog må den gælde, hvis den pågældende har sin basis i Danmark. Jfr. iøvrigt Simons, Ferielovens 4. udg. 68 ff.

Er man *uden for de præceptive lovreglers område,* og har parterne ikke truffet en lovvalgsaftale, smlgn. UfR 1914.148 LOHS, må man finde frem til den anvendelige lov ved hjælp af den individualiserende metode. Der kan altså ikke opstilles bestemte regler, men samtlige foreliggende tilknytningsmomenter må indgå i afvejningen af, til hvilket land der foreligger den stærkeste tilknytning, jfr. N.J.A. 1941.350.

Drejer det sig om personer, der antages til at arbejde det sted, hvor de er bosat, vil den stærkeste tilknytning normalt være til arbejdsstedet, uanset den tilknytning, som der iøvrigt gennem arbejdsgiveren måtte være til andre lande, jfr. UfR 1959.410 SH. Jfr. om sympatiaktion her i landet til fordel for en udenlandsk strejke, Illum, Den Kollektive Arbejdsret, 3. udg. 252 ff og 371, Per Jacobsen, Kollektiv arbejdsret 282 ff og Nelhans i Sv.J.T. 1974.808 samt

27. nordiske juristmøde. Det gælder også, når det drejer sig om fuldmagts-, kommissions- eller agentforhold, jfr. UfR 1959.202 SH og kap. 21 II C.

Arbejdsstedet vil også være af stor betydning, hvor en person fra ét land ansættes til at arbejde i et andet land for en derværende virksomhed eller for en virksomhed, der er hjemmehørende i et tredjeland, og i forbindelse med ansættelsen tager ophold på arbejdsstedet, jfr. om et specielt tilfælde, SHT 1947.227, jfr. UfR 1946.262 H. Hvor derimod arbejdstager og arbejdsgiver hører til i samme land, og arbejdstageren udsendes for at arbejde i et fremmed land, må tilknytningen til det fælles hjemland ofte tillægges større vægt end arbejdsstedets beliggenhed, jfr. således UfR 1955. 727 SH, N.J.A. 1941.350 og smlgn. den ovf. omtalte dom UfR 1963.342 SH og bemærkningerne til denne. Det gælder i hvert fald, hvis arbejdstageren bevarer bopæl i hjemlandet og berejser udlandet for arbejdsgiveren, men kan også forekomme i forbindelse med flytning til udlandet.

Drejer det sig om et helt midlertidigt arbejde i udlandet, måske endog en enkeltstående opgave i et fremmed land, vil det normalt være loven i det land, hvor den, der udfører arbejdet, er bosat, der må finde anvendelse.

Lovvalgsreglerne om arbejdsaftaler har fået særlig aktualitet efter Danmarks indtræden i EF i forbindelse med reglerne i EØF-traktatens art. 48–51 om arbejdskraftens frie bevægelighed. Forordn. nr. 1408/71 af 14. juni 1971 om anvendelse af de sociale sikringsordninger på arbejdstagere og deres familiemedlemmer, der flytter indenfor fællesskabet, indeholder i alt. 13–17 regler om lovvalget. Forordningen finder anvendelse på de spørgsmål, som her i landet bl.a. er reguleret i lovgivningen om syge- og dagpenge, ATP, ulykkes- og arbejdsløshedsforsikring og arbejdsformidling. Art. 13 fastslår som hovedprincip anvendelse af loven i det land, hvor arbejdstageren er beskæftiget, men art. 14 giver en række særregler f.eks. for tilfælde, hvor arbejdstageren udsendes til en anden medlemsstat eller udøver sin virksomhed i mere end en medlemsstat. Om forordningen, jfr. EF-Karnov 226 ff, især 228 og 236 ff.

Det ovf. kap. 21 I omtalte udkast til EF-konvention om inter-

national privatret indeholder særlige regler om arbejdsaftaler i art. 2 og 5. Art. 2, stk. 3 begrænser partsautonomien til at angå spørgsmål, der ikke er reguleret i præceptive regler i det land, hvor arbejdstageren sædvanligvis udfører sit arbejde. Og ifølge art. 5 er arbejdsaftalen, hvor intet andet er aftalt, underkastet loven i det land, hvor arbejdet sædvanligvis udføres eller, hvis arbejdstageren udfører arbejdet i flere stater, loven i det land, hvor virksomheden er beliggende. Undtagelse herfra gælder, hvis samtlige omstændigheder viser, at aftalen har en snævrere tilknytning til et andet land. Disse regler er tænkt at skulle finde generel anvendelse uden hensyn til, om arbejdet udføres, eller virksomheden er beliggende indenfor eller udenfor EF.

Imidlertid er der følt behov for allerede nu at få gennemført ensartede lovvalgsregler om arbejdsretlige spørgsmål alene gældende for EF's område. Der foreligger et forordningsudkast med ændringer foretaget efter høring af EF's organer med lovvalgsregler, der skal anvendes i alle tilfælde, hvor arbejdet skal udføres i et medlemsland.

På samme måde som forordning nr. 1408/71 og konventionsudkastet bygger også forordningsudkastet som hovedregel på anvendelsen af loven i det land, hvor arbejdet skal udføres. Er der tale om midlertidigt arbejde i et andet land, skal det første lands regler dog fortsat anvendes.

Udkastet tillader en vis grad af aftalefrihed. Hvis en arbejdstager overføres fra en virksomheds aktivitet i et land til dens filial i et andet land, kan det aftales, at reglerne i det første land skal vedblive at finde anvendelse. Hvis arbejdstageren arbejder i flere lande, kan det aftales, at loven i et medlemsland, hvor han arbejder, eller hvor han bor, eller hvor virksomheden er beliggende, skal anvendes. Endelig er der aftalefrihed, når det drejer sig om arbejdstagere i ledelsesfunktion eller med rådgivningsopgaver, eller hvor den pågældendes arbejde kræver særlig høj grad af specialisering. Aftalen skal i alle tilfælde være skriftligt bekræftet.

Uanset hvilket lands ret der herefter skal anvendes, er der dog en række regler i det land, hvor arbejdet udføres, der skal overholdes. Det gælder f.eks. regler om ferie og arbejdstid, minimumsløn-

ninger, sundhedsregler, tillidsmandsregler og regler om offentlig kontrol med opsigelser, udlejning af arbejdskraft og konkurrenceklausuler.

Jfr. iøvrigt Lando, Kontraktstatuttet 311, 344, 347; Lassen i J. 1959.461 ff; Julius Møller i J. 1961.512 ff; Carlsen, Dansk Funktionærret 33 ff; F. Gamillscheg, Internationales Arbeitsrecht; A. Reboul, Les Contrats de Travail en Droit International Privé; Szaszy International Labour Law, 1968, og i ICLQ 1968.11 ff; Bulletin of the European Communities 1968 nr. 6.40; Valticos, Droit international du travail; Koktvedgaard, Patentloven 34; Institute of International Law Resolution 1971; Bet. 366/1964.8 f; Simon-Dépitre i Revue critique 1973.275 ff; Rodière i Revue Trimestrielle de droit européen 1973.1 ff, 1974.431 ff; Lyon-Caen, Droit social international et européen; samme i Clunet 1964.247 ff og i Revue critique 1974.439 ff.

KAPITEL 25

Selskabsretten

I. INDLEDNING

Den internationale selskabsret omhandler lovvalget ved bedømmelse af selskabsretlige spørgsmål. Den omfatter de forskellige selskabsformer, der kendes i national ret. Det er næppe muligt at opstille fælles international privatretlige regler for alle disse.

Visse simplere selskabsformer, især interessentskabet, vil det være naturligt at behandle i overensstemmelse med den internationale kontraktsrets almindelige principper. For andre selskabsformers vedkommende må man opstille særlige regler. Det gælder især selskabsformer, som er underkastet en mere eller mindre indgående præceptiv lovregulering, og ganske særlig hvis der i reguleringen indgår offentligretlige momenter af betydning, såsom det offentliges medvirken ved stiftelsen, offentlig kontrol og lign.

Denne forskel beror på den omstændighed, at der ved de førstnævnte selskabsformer hovedsagelig kun er et hensyn at tage til kontraktens parter. Ved de sidstnævnte må der derimod foruden til parterne i selskabsaftalen også tages hensyn af mere almen karakter, nemlig de hensyn, der varetages gennem den præceptive regulering af selskabets forhold til andre end selskabsdeltagerne, hensynet til mulige selskabsdeltagere, kreditorer, ansatte, offentlige myndigheder o.s.v.

Denne dualisme, der i den materielle ret præger spørgsmålet om selskabsrettens placering mellem obligationsret og offentlig ret, kendes ligeledes fra den almindelige internationale kontraktsrets overvejelser over grænserne for partsautonomien. På grund af den omfattende aftalefrihed også i materiel ret, og fordi de materielretlige regler kun sjældent er tilpasset internationale retsforhold, har man ment at kunne give parterne et meget frit spillerum, jfr. ovf. kap. 21 III. I selskabsretten, hvor den præceptive regulering og den direkte offentlige medvirken er af langt større betydning end i den almin-

delige kontraktsret, og hvor trangen til retsreglernes beskyttelse foreligger, selvom der er tale om selskaber med international tilknytning, er resultatet blevet, at partsautonomien på de fleste områder har måttet vige som princip. Det er ikke ensbetydende med, at retsforholdets kontraktslige karakter lades ude af betragtning ved lovvalget, men hensynet til parterne får mindre vægt ved lovvalget. Det kan derfor ikke bære den fuldstændige eller næsten fuldstændige valgfrihed for parterne, som gælder i den centrale kontraktsret.

De hensyn af ikke-kontraktslig art, som må tillægges væsentlig vægt ved lovvalget, er blevet karakteriseret ved en henvisning til selskabsforholdets institutionelle karakter. Såsnart selskabskontrakten er underskrevet, forsvinder kontraktselementet og afløses af den institution, som er skabt ved kontrakten. Denne institution indgår som et betydningsfuldt led i et bestemt samfunds økonomiske og sociale struktur.

Den internationale selskabsret omhandler som sagt lovvalget ved bedømmelse af selskabsretlige spørgsmål. En række af dens problemer og regler ligger imidlertid i grænseområdet til *fremmedretten*. Dette har ført til en vis sammenblanding af selskabsretlige og fremmedretlige spørgsmål. Med en analogi fra personretten spørger man hyppigt efter et selskabs tilhørsforhold, dets nationalitet, og lader lovvalget bero herpå.

Et selskabs nationalitet kan være af betydning i forskellige relationer. En række danske love stiller særlige krav til udenlandske selskabers udøvelse af virksomhed i Danmark, eller forbeholder visse former for virksomhed for danske selskaber eller for sådanne danske selskaber, hvis aktionærer eller ledelse har en særlig tilknytning til Danmark, især i statsborgerretlig henseende. Jfr. nærmere Philip, Studier, kap. 8 II og III. Også iøvrigt hvor lovgivningen taler om danske og fremmede, indlændinge og udlændinge, fjender og allierede, kan der i intern ret være behov for at tage stilling til et selskabs tilhørsforhold. Som eksempel kan nævnes skatte- og valutalovgivningen.

Et selskabs nationalitet kan også spille en rolle i folkeretten. På nationaliteten beror det, om en fremmed stat kan udøve diplomatisk beskyttelse af selskabet over for andre stater og påberåbe den folkeretlige fremmedrets regler til fordel for det, jfr. Foighel, Natio-

nalisering af fremmed ejendom, 1961, især 223 ff, Hochepied, La protection diplomatique des sociétés et des actionnaires, 1965, Caflisch, La protection des sociétés commerciales et des intérêts indirects en droit international public, 1969, Grossfeld i Aussenwirtschaftsdienst der Betriebsberater 1972.537 ff, Mann i AJIL 1973. 259 ff, og den internationale domstols dom, 1970, i Barcelona Traction sagen. I denne dom fastslås det, at den almindelige regel er, at retten til at udøve diplomatisk beskyttelse tilkommer den stat, hvor selskabet er hjemmehørende, og at en stat som hovedregel ikke kan optræde over for en anden stat på vegne af et selskab, der er hjemmehørende i en tredje stat, selvom selskabets aktionærer er statsborgere i den pågældende stat. Jfr. Francescakis i Revue critique 1970.609 ff.

Spørgsmålet om et selskabs nationalitet i disse forskellige relationer kan ikke besvares entydigt og er derfor heller ikke egnet som tilknytningsmoment for lovvalget. Forskellige love og de folkeretlige regler lægger vægt på forskellige kriterier, selskabets sæde, dets indregistreringsssted, ledelsens eller aktionærernes nationalitet, og spørgsmålet om, hvor den afgørende kontrol med selskabet ligger. Selskabets tilhørsforhold må derfor undersøges i relation til hver enkelt af disse retsregler. Den internationale privatret må træffe sin egen afgørelse af spørgsmålet om det relevante tilknytningsmoment, jfr. Philip, Studier kap. 5.

Et særligt fremmedretligt spørgsmål er det, om man overhovedet tillader fremmede selskaber at foretage dispositioner i landet. Dette problem har aldrig været aktuelt i Danmark, hvor man alene spørger efter, om selskabet er gyldigt stiftet efter den lovgivning, som finder anvendelse på det. I så fald kan det fungere efter de regler af processuel eller materielretlig art, som ifølge den internationale privat- og procesret skal anvendes. I udlandet har problemet derimod haft betydning, jfr. om *anerkendelseslæren* ovf. kap. 9 I, Philip, Studier, kap. 4, Ross i UfR 1961 B 315 ff, Thygesen smstd. 371 f og Grossfeld i Rabels Z 1974.344 ff. Dette skyldes en forestilling, oprindelig med udgangspunkt i fransk og belgisk ret, om at et selskab ikke kan fungere uden for sit hjemland uden en særlig anerkendelse. Efter at det særlige fransk-belgiske retsgrundlag for dette synspunkt er faldet bort, beror læren på overvejelser om den

juridiske persons karakter. I dansk ret opfatter man ikke juridisk personlighed som andet end et udtryk for den omstændighed, at et antal retsregler arbejder med andre end fysiske personer som retssubjekter. Hvilke de regler er, der skal anvendes på et selskabsforhold, beror på lovvalgsreglen vedrørende selskaber. Udformningen af disse regler afgør, hvem der er retssubjekt for dem. Der er derfor ikke plads for en særlig regel om anerkendelse af juridisk personlighed ved siden af og forskellig fra lovvalgsreglen. Regler om anerkendelse må herefter være af fremmedretlig karakter, således som de også opfattes i det oprindelige fransk-belgiske grundlag for anerkendelseslæren, idet de er regler om, hvorvidt man overhovedet vil tillade fremmede selskaber at foretage dispositioner.

Internationale konventioner, der kræver, at parterne skal anerkende hinandens selskaber, kan bedst forklares som regler om, at selskaber hjemmehørende i den anden parts land må have visse minimumsrettigheder og altså ikke helt frakendes retten til at disponere, iøvrigt med forbehold af almindelige fremmedretlige regler og de regler, der også gælder for ens egne selskaber. Som eksempel på de sidstnævnte kan nævnes dansk rets regel om, at aktieselskaber ikke kan erhverve dansk landbrugsjord, jfr. lov nr. 127 af 16. april 1957.

Herudover kan anerkendelsesterminologien, som omtalt ovf. kap. 9 I, være brugt i forbindelse med spørgsmålet om betingelserne for at tillægge de retsakter, der ligger til grund for stiftelsen af selskabet i udlandet, betydning her i landet.

Haagerkonferencen 1951 udarbejdede en konvention om anerkendelse af selskabers, foreningers og stiftelsers juridiske personlighed. Den er ikke trådt i kraft. Europarådet har udarbejdet en konvention om etablering af selskaber af 20. januar 1966. European Treaty Series no. 57, der heller ikke er trådt i kraft. Fællesmarkedslandene har til opfyldelse af Romtraktatens art. 220 udarbejdet en traktat om anerkendelse af selskaber af 29. februar 1968, jfr. nærmere Philip i Juristen 1968.69 ff, Svenné Schmidt i EF-Karnov 725 ff og Drobnig i Die Aktiengesellschaft 1973.90 ff og 125 ff. Jfr. også udkast til fusionskonvention i Bull. for EF, Suppl. 13/1973 og Koppensteiner i Rabels Z 1975.405 ff. Om etableringsretten i Efta, jfr. Gundersen i TfR 1970.1 ff.

II. TILKNYTNINGSMOMENTET

Den internationale selskabsret omhandler som nævnt ovf. spørgsmålet om lovvalget ved bedømmelse af selskabsretlige forhold. En række forskellige tilknytningsmomenter har i tidens løb været anført som afgørende for dette lovvalg. Det er rimeligt at antage, at det store flertal af selskabsretlige spørgsmål skal behandles efter samme lovgivning. Forinden der tages stilling til, hvilket tilknytningsmoment der bør anvendes, må det forbehold dog gøres, at det kun drejer sig om afgørelsen af den i almindelighed anvendelige lovgivning. Der forekommer selskabsretlige forhold, hvor det på grund af de foreliggende tilknytninger kan være rimeligt at anvende en anden lovgivning i stedet for eller kumulativt med den i almindelighed anvendelige lov.

Spørgsmålet om lovvalget er ikke endeligt afgjort i dansk ret. Blandt de tilknytningsmomenter, som har været nævnt her og i udlandet er det især to, der må lægges vægt på: loven i det land, hvor selskabets hovedsæde findes, og den lov, i henhold til hvilken selskabet er stiftet og indrettet. Begge kan i det store og hele forenes med dansk selskabsretlig praksis, og forskel i resultaterne, eftersom den ene efter den anden af disse tilknytninger lægges til grund, vil kun forekomme i nogle ydertilfælde. En teoretisk analyse synes at vise, at anvendelsen af stiftelseslandets lov stemmer bedst med dansk ret, jfr. Philip, Studier, kap. 8.

Af tilknytninger, som er blevet tillagt vægt fra forskellig side, kan nævnes selskabets vedtægtsbestemte hovedsæde, det virkelige hovedsæde, det sted, hvor selskabet driver virksomhed, det sted, hvor kontrollen med selskabet udøves enten på ledelsesplan eller med hensyn til indflydelse, parternes eget valg, stedet for selskabets incorporation, d.v.s. det land, som gennem sin lovgivning har tillagt det juridisk personlighed, og endelig registreringslandet.

Mange af de anførte tilknytningspunkter har så store indbyrdes lighedspunkter, at der kun er nuanceforskelle mellem dem. Hyppigt beror forskellen mellem dem i det væsentlige kun på den begrundelse, der angives for dem, eller den juridiske konstruktion, der ligger til grund.

På det europæiske kontinent er og var, især tidligere, *hovedsæde-*

teorien fremherskende. Definitionen af hovedsædet er ikke skarp, men der tænkes med selskabets hovedsæde først og fremmest på det sted, hvorfra selskabets virksomhed umiddelbart ledes, hvor dets hovedkontor med direktionen findes, og som er selskabets adresse.

Over for denne teori står *incorporation-teorien,* som først og fremmest lægges til grund i England, USA og de lande, hvis ret er påvirket af engelsk ret, men som især i efterkrigsårene har haft stigende indflydelse på kontinentet, særlig i Skandinavien, Tyskland og Holland. Teorien er i sin oprindelse af konstruktiv art, baseret på det synspunkt, at selskabet nødvendigvis må være underkastet det lands lov, som det skylder sin tilblivelse. Det er muligvis dette, der har givet den en vis tiltrækningskraft også på kontinentet. Samtidig er den forenelig med synspunkter, der vil tillægge partsautonomien betydning, og med overvejelser, baseret på en analyse af de hensyn, der med tilsidesættelse af konstruktive betragtninger bør lægges vægt på ved afgørelsen af lovvalget.

Anvendelsen af *stiftelseslandets lov* kan siges at være en særlig udformning af incorporation-teorien. Ved stiftelseslandet forstås ikke det land, hvor stiftelseshandlingen er foretaget, men det land, hvis lovgivning er iagttaget ved stiftelsen. Mens incorporation-teorien baserer lovvalget på en begrebsnødvendighed, anvendes stiftelseslandets lov, fordi den er lagt til grund ved opbygningen af selskabets organisation, ved afbalanceringen af de forskellige interesser i selskabet og ved berigtigelsen af dets forhold til det offentlige, her i landet registreringen. I det omfang, en registrering finder sted, og registreringen er et egentligt led i stiftelsen og ikke blot en ordensforskrift, vil man rent praktisk kunne lægge registreringsstedet til grund ved afgørelsen af den anvendelige lov, idet registreringen i realiteten udpeger den ved stiftelsen anvendte lov; iøvrigt må det undersøges, hvilket lands lov der faktisk er bragt i anvendelse ved stiftelsen.

Om de forskellige teorier kan iøvrigt henvises til Philip, Studier, kap. 6.

Som hovedregel fører hovedsæde-teorien og anvendelsen af stiftelseslandets lov til samme resultat. Et selskab vil for det meste have sit hovedsæde i det land, i henhold til hvis lov det er stiftet.

Det beror iøvrigt på, hvad der forstås ved hovedsædet, om der kan påvises nogen forskel af betydning mellem de to teorier. Opfattes hovedsædet rent formelt, og opfyldes lovens formelle krav til udnævnelse af en ledelse i det land, efter hvis lovgivning selskabet er stiftet, kan der vanskeligt påvises forskelle i resultatet.

Tilhængere af hovedsæde-teorien gør imidlertid gældende, at et lovvalg baseret på den faktisk anvendte lov giver for megen plads til partsautonomien og muliggør omgåelse af præceptive selskabsretlige regler. Dette synspunkt forudsætter en opfattelse af hovedsædet, hvorefter den reelle ledelses placering må være afgørende for, hvor selskabets hovedsæde er. Det kan være praktisk her at sondre mellem forskellige situationer.

Hovedsituationen er et selskab med alle tilknytningsmomenter koncentreret i et land og stiftet i overensstemmelse med dettes regler.

En anden meget almindelig situation er dette selskabs ekspansion til nabolandet med udøvelse af en vis virksomhed dér uden særlig juridisk organisation, eller med stiftelse af en filial (forretningsafdeling) eller et datterskelskab dér i overensstemmelse med nabolandets regler. I sidste fald vil datterselskabet hyppigt, selvom der udnævnes en lokal ledelse, være undergivet afgørende indflydelse fra hovedledelsen i moderselskabets hjemland. Der er dog altovervejende enighed om, at datterselskabet også i disse situationer har sit hovedsæde i hovedsædeteoriens forstand i det land, hvor det er stiftet, og ikke i moderselskabets land.

Der forekommer imidlertid tilfælde, hvor et selskab stiftes i et land for at udnytte dets særlig fordelagtige selskabsretlige, skatteretlige eller andre retsregler, men uden at der iøvrigt foreligger nogen tilknytning til dette land. Selskabets tilknytningsmomenter peger alle på et eller flere andre lande. Har det alle sine tilknytninger til et andet land, taler man om et pseudo-fremmed selskab. I dette tilfælde vil tilhængere af hovedsædeteorien se bort fra den faktisk anvendte lov og anvende loven i det land, hvor hovedsædet er beliggende.

Hovedsædeteorien bliver herefter hovedsagelig udtryk for en slags omgåelsesregel. Dette er til en vis grad en forenkling, fordi der også kan forekomme enkelte andre tilfælde, hvor den kan føre

til andre resultater end anvendelsen af stiftelseslandets lov, men i disse tilfælde er argumenterne for hovedsædeteorien til gengæld spinkle. Imod anvendelsen af hovedsædeteorien som omgåelsesbeskyttelse taler dels uklarheden om definitionen på hovedsædet og den deraf følgende vanskeliggørelse af den i forvejen vanskelige afgørelse af, hvornår omgåelse foreligger, dels konsekvenserne af en omgåelseslære, og endelig at beskyttelsen kan opnås ad andre veje.

Anvendelsen af hovedsædets lov i de tilfælde, hvor omgåelse kan påvises, vil føre til en forstyrrelse i den balance mellem de forskellige interesser i selskabet, som er skabt ved anvendelsen af en anden lov. Det kan accepteres, når der er tale om at beskytte en interesse, som er blevet ladt ubeskyttet gennem omgåelsen, men iøvrigt ikke. Anvendelsen af en anden lov end den faktisk anvendte indebærer imidlertid hyppigt gennemførelse af selskabets nullitet, en konsekvens, som for det meste er langt mere vidtgående end nødvendigt, og som ofte skader de interesser, som søges beskyttet gennem hovedsædelovgivningens anvendelse, langt mere end den gavner dem. Endelig indebærer anvendelse af en anden lov end den faktisk anvendte skabelse af stor usikkerhed omkring selskabets forhold.

Der er næppe heller behov for en omgåelseslære, jfr. også ovf. kap. 6 III. Udformer man reglerne om anvendelse af særstatutter på en passende måde, er der ingen grund til i det hele at bringe hovedsædets selskabsret i anvendelse på et selskab, der er stiftet i henhold til et fremmed lands ret. Der er ikke større forskel på et selskab, der har hele sin tilknytning til et fremmed land, og et, der kun formelt har det. Uanset tilknytningen må den risiko, de udsætter hjemlige beskyttelsesværdige interesser for, være den samme, og den må kunne afværges på samme måde.

Ulempen ved at blive behandlet som fremmed selskab vil iøvrigt begrænse antallet af sådanne tilfælde stærkt. Først når de fremmedretlige regler forsvinder på grund af afskaffelse af etableringsdiskrimination som i fællesmarkedet, opstår virkelige behov for beskyttelse. Det er baggrunden for den store betydning, som harmonisering af selskabsretten tillægges i Romtraktaten art. 54, stk. 3 g, jfr. Philip i Juristen 1968.55 f.

Jfr. iøvrigt den mere indgående behandling af tilknytningsproblemerne i Philip Studier, kap. 7.

III. DANSK RET

For dansk international privatrets vedkommende må det antages, at dansk rets selskabsretlige regler ubetinget finder anvendelse på aktieselskaber, der stiftes i overensstemmelse med aktieselskabslovens regler, jfr. UfR 1899.1 SH, og at omvendt fremmed ret anvendes på selskaber, der stiftes i overensstemmelse med fremmed ret. Dette gælder uanset hvor den reelle kontrol med eller ledelse af selskaberne ligger. De særlige regler i dansk aktieselskabsret om anmeldelse af selskabets hovedkontor, om betingelserne for deltagelse i stiftelsen og ledelsen af aktieselskaber og om stedet for afholdelse af generalforsamling er af nærings- og aktieretlig betydning og uden indflydelse på lovvalget, jfr. Philip, Studier, kap. 8 I. Hovedsædeteorien er lagt til grund i lov om kapitaltilførselsafgift nr. 284 af 23. maj 1973 § 2.

Registreringen af selskabet i et land vil normalt kunne lægges til grund ved afgørelsen af den anvendelige lov. Er registreringen en ren ordensforskrift, eller sker registrering ikke, må det undersøges, hvilket lands lov der er lagt til grund for selskabet. Kun hvor en sådan undersøgelse ikke fører til noget resultat, vil man falde tilbage på selskabets hovedsæde som afgørende tilknytningsmoment.

Regler om fremmede selskaber, der ønsker at drive virksomhed her i landet, findes bl.a. i aktieselskabslovens §§ 147 ff, anpartsselskabslovens §§ 117 ff, bekg. nr. 641 af 18. december 1973, lov om forsikringsvirksomhed §§ 122 ff, bekg. nr. 480–82 af 22. september 1975, banklovens § 4 og firmalovens § 16, stk. 1 in fine om oprettelse af filialer. I hovedsagen er disse regler af fremmedretlig karakter, idet de ikke ændrer ved anvendelsen af fremmed selskabsret på de pågældende i henhold til fremmed ret stiftede selskaber, men blot stiller visse krav til dem som forudsætning for udøvelse af virksomhed her.

Reglerne i AL § 150, Apl § 120 og lov om forsikringsvirksomhed § 126 bestemmer, at selskaber med forretningsafdeling her i alle af virksomheden her i landet opståede retsforhold skal være underkastet dansk ret og danske domstoles afgørelse. Ved dansk ret forstås ikke blot dansk materiel ret, men også dansk international privatret, og reglen er altså ikke selv en lovvalgsregel. Den udelukker

heller ikke sådanne fremmede selskaber fra at indgå værnetings- og voldgiftsaftaler, smlgn. UfR 1928.1045 H. Der kan dog i bestemmelserne lægges, at hvor selskabets tilknytning får betydning for lovvalget i sager, som vedrører virksomheden her i landet, er denne tilknytning dansk.

Om disse regler jfr. iøvrigt Philip, Studier, kap. 8 II. Om hvad der forstås ved virksomhed her og om konsekvenserne af, at et fremmed selskab, der driver virksomhed her, ikke foretager anmeldelse af forretningsafdeling, jfr. Philip, Studier 187 ff og UfR 1923. 226 note 2.

Stiftelseslandets lov finder som hovedregel anvendelse på selskabets stiftelse, på de interne forhold i selskabet, på sådanne forhold mellem selskabet og omverdenen, som må karakteriseres som selskabsretlige, og på selskabets opløsning. Imidlertid må det som allerede tidligere nævnt antages, at andre love, som der i det enkelte tilfælde foreligger tilknytning til, kan komme ind i stedet eller sammen med stiftelseslandets lov.

Dette gælder især, hvor et selskab foretager sig noget i et andet land end dets hjemland. I forbindelse med stiftelsen kan det således tænkes, at *indbydelse til deltagelse* i denne udsendes også i andre lande end stiftelseslandet. I så fald må disse andre landes regler om aktietegning i fremmede selskaber overholdes. Sådanne regler er dog nærmest af fremmedretlig karakter og vil formentlig kun blive anvendt af myndighederne i de pågældende lande, ikke i stiftelseslandet. I det omfang, aktietegning i fremmede selskaber for tiden overhovedet kan ske her i landet, vil formentlig kun stiftelseslandets lov blive bragt i anvendelse. Jfr. iøvrigt Philip, Studier, kap. 9 1.

Også med hensyn til særlige *aftaler mellem aktionærerne,* der ændrer eller supplerer selskabsaftalen og vedtægterne, må stiftelseslandets lov antages at gælde; inden for denne lovs deklaratoriske område kan der dog træffes aftale om andre reglers anvendelse (materielretlig partshenvisning). Jfr. Philip, Studier, kap. 9, 2.

Når et selskab indgår *retshandler i udlandet,* opstår spørgsmålet om selskabets egen lov er afgørende for dets bundethed, eller om den beror på loven i det land, hvor der handles på selskabets vegne.

Det antages af mange, at selskabets egen lov uden videre må finde anvendelse på spørgsmålet, om en person har haft fuldmagt til at

binde selskabet. Synspunktet angår dog alene egentlige selskabsorganers fuldmagt, idet andre personers fuldmagt må behandles efter de almindelige lovvalgsregler om fuldmagt, jfr. ovf. kap. 21 II d.

I det omfang, de almindelige regler om fuldmagt fører til anvendelse af fuldmagtsgivers hjemlands lov, giver spørgsmålet ikke anledning til vanskeligheder. I så fald vil selskabets lov også blive anvendt på selskabsorganernes fuldmagt. Spørgsmålet er, om der, når en anden lovgivning end fuldmagtsgivers lov bliver bragt i anvendelse i sædvanlige fuldmagtsforhold, er grund til at fastholde anvendelsen af selskabets lov på selskabsorganernes fuldmagt. En begrænset støtte herfor er set i UfR 1904 B 277 H.

Det må antages, at der, når selskabsorganerne ikke handler i selskabsretlige forhold, men blot disponerer på selskabets vegne på samme måde, som ansatte i selskabet ville kunne gøre, må gælde samme lovvalgsregler som i fuldmagtsforhold. Der er ikke anført særlig tungtvejende grunde til altid at anvende selskabsloven, og anvendelse af den samme lov som i andre fuldmagtsforhold gør det lettere for tredjemand, der ikke behøver at undersøge, i hvilken egenskab den anden part handler, og hvor grænsen går mellem selskabsorganer og andre.

Med hensyn til *bemyndigelsen* er det klart, at selskabets egen lov må anvendes, jfr. UfR 1901 A 124 H, og det samme gælder fuldmagten til at foretage dispositioner af selskabsretlig karakter.

Spørgsmålet om arten og omfanget af *selskabsdeltagernes ansvar* beror på stiftelseslandets lov, jfr. UfR 1925.260 H.

Jfr. iøvrigt Philip, Studier, kap. 10, Nial i Sv.J.T. 1962.466 ff, og Ross i TfR 1964.104 ff.

Med hensyn til *opløsning* af selskaber må stiftelseslandets lov finde anvendelse på det selskabsretlige opgør. Iøvrigt må almindelige skifte- og konkursretlige regler finde anvendelse. Det gør i relation til disse spørgsmål ikke nogen forskel, om den, hvis bo er under afvikling, er en person eller et selskab. Jfr. iøvrigt ndf. kap. 28 og kap. 30.

Spørgsmålet, om et selskab har partsevne, altså kan optræde under eget navn ved domstolene, må antages at bero på stiftelseslandets lov, jfr. nærmere Philip, Studier 70.

Philip, Studier i den internationale selskabsrets teori, 1961, og i J. 1968.49 ff, med henvisninger samt International Law Association Report 1960.62 ff; Institut de droit international i NTIR 1966.83 ff, Rabels Z 1967.549 ff; Markoff i Revue critique 1966.584 ff (Østlandene); Beitzke i Revue critique 1967.1 ff (fusion) og i Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht 1964–65.1 ff; Schnitzer i Revue critique 1965.479 ff (stiftelser); Grossfeld i Rabels Z 1967.1 ff; samme, Basisgesellschaften im internationalen Steuerrecht; Drucker i ICLQ 1968.28 ff; Fikentscher i Monatschrift für deutsches Recht 1957.71 ff; E. C. Henriquez, Het Vennotschapsstatuut, 1961; Note i 69 Columbia Law Review 1969.94 ff (Securities Exchange Act); Rigaux i Annales de droit et de Sciences Politiques XXIV 1964.241 ff; O. A. Borum i Netherlands International Law Review 1962.82 ff; Perrin, La reconnaissance des sociétés étrangères et ses effets, 1969; Grasmann, System des internationalen Gesellschaftsrecht, 1970; Kaufmann, Erhvervsdrivende selvejende institutioner, 2. udg. 1968.374 ff; Ebert, Genossenschaftsrecht auf internationaler Ebene I–II; Schwartz, Le droit d'établissement des sociétés commerciales, 1964; Schmidt, Grundrechte und Nationalität juristischer Personen; Boye Jacobsen i RoR 1971.74 ff og i Lov og Rett 1971.352 ff; Mann i LQR 1972.57 ff; Michelsen i RoR 1973.234 ff; Baade i Rabels Z 1973.5 ff (multinationale selskaber); Däubler, Rabels Z 1975. 444 ff (medbestemmelse); Perrin, Le droit international privé des sociétés, 1971; Le droit international privé des groupes de sociétés, Colloque 1974.

KAPITEL 26

Erstatningsretten

Ved afgørelsen af, hvilken lov der skal anvendes ved bedømmelsen af erstatningsretlige spørgsmål, spiller stedet hvor den skadegørende handling er foretaget en væsentlig rolle som tilknytningsmoment. I en lang periode antoges lex loci delicti commissi, loven på det sted hvor den skadegørende handling er foretaget, uden videre at være afgørende i enhver henseende med hensyn til erstatningsretlige spørgsmål. I Danmark går reglens anvendelse i hvert fald tilbage til Ørsted, jfr. Eunomia IV 47 ff. I nogle fremmede lande kæmpede reglen langt op i 1800-tallet om herredømmet med lex fori og den personlige lov. Udviklingen har medført, at der nu må foretages en mere nuanceret bedømmelse af erstatningsrettens forskellige problemer og de forskellige skadestyper. Ikke desto mindre må anvendelsen af lex loci delicti stadig antages at være hovedreglen i dansk international erstatningsret.

Den efterfølgende fremstilling vil i hovedsagen blive begrænset til ansvaret for skadegørende handlinger uden for kontraktsforhold. Overgangen til de problemområder, hvor kontraktstatuttets regler skal anvendes, er imidlertid flydende. En skarp afgrænsning af områderne for ansvaret i og uden for kontrakt er ikke mulig eller ønskelig, jfr. Gomard, Forholdet mellem erstatningsregler i og uden for kontraktsforhold, s. 118. Ved studiet af fremmede fremstillinger og afgørelser må dog erindres, at sondringen mellem ansvar i og uden for kontraktsansvar opretholdes og indebærer realiteter i den materielle ret mange steder. Udviklingen i den internationale erstatningsret henimod anvendelse af, hvad man har kaldt the proper law of the tort, den individualiserende metodes anvendelse i erstatningsretten, har medført, at forskellen i resultatet ikke behøver at være så stor, fordi man ved anvendelse af den individualiserende metode både på kontrakts- og deliktsspørgsmålene ofte vil komme

til samme lovvalg på begge områder. Jfr. også Collins i ICLQ 1967. 103 ff og 1972.320 ff og Marcus i UfR 1958 B 124 ff.

Man finder endvidere utvivlsomt en række tilfælde, hvor erstatningsspørgsmålet står i så nøje forbindelse med en kontrakt, at der ikke er nogen rimelig anledning til at fravige den iøvrigt for det pågældende kontraktsforhold gældende lovgivning. Mange af disse tilfælde vil iøvrigt nu være omfattet af loven om internationale løsørekøb, der må omfatte de allerfleste om ikke alle spørgsmål om erstatning, der opstår mellem parterne i løsørekøbet i forbindelse med dette, jfr. ovf. kap. 22.

På enkelte områder er det systematisk mest hensigtsmæssigt at behandle ansvaret for skade på person eller gods i kontraktsforhold i forbindelse med tilsvarende skadestyper uden for kontraktsforhold.

Fremstillingen vil ikke omfatte hele området for erstatningsretten uden for kontraktsforhold. En række skadestyper behandles naturligere i forbindelse med behandlingen af det særlige retsområde, til hvilket de henhører, f.eks. ophavsretten, reglerne om industriel retsbeskyttelse, konkurrenceret, monopolret (ovf. kap. 6 II), arbejdsret, etc. Fremstillingen vil dog måske kunne yde en vis vejledning også på disse områder.

I det følgende vil først lovvalget med hensyn til ansvarsgrundlaget blive behandlet, dels mere i almindelighed, dels i forbindelse med nogle enkelte særlige skadestyper. Derefter vil spørgsmålet om erstatningens størrelse og en eventuel begrænsning af erstatningen samt enkelte andre spørgsmål blive behandlet.

I. ANSVARSGRUNDLAGET

A. ALMINDELIGE SYNSPUNKTER

Reglen om anvendelsen af handlingsstedets lov er anvendelig på det store flertal af almindelige integritetskrænkelser, hvor den skadevoldende handling og dennes virkninger udspiller sig inden for samme territoriale retsområde, og hvor det eneste fremmede tilknytningsmoment er skadevolderens eller skadelidtes bopæl i et andet land end det, hvor handlingen foretages.

Gode reale grunde taler for anvendelsen af handlingsstedets lov

i disse tilfælde, hvadenten man lægger vægt på præventionshensynet eller på genoprettelseshensynet, og hvadenten der kan blive tale om ansvar efter culpareglen eller på et andet ansvarsgrundlag. Den, der påtænker en handling, må tage sit udgangspunkt i loven i det land, hvor han udfører handlingen. I mange tilfælde af erstatningsansvar uden for kontraktsforhold er det umuligt på handlingstidspunktet at forudse, om der vil indgå fremmede tilknytningsmomenter i handlingsforløbet, og i så fald på hvilket fremmed land disse tilknytningsmomenter vil pege. I de fleste tilfælde vil det endvidere være naturligt for den handlende at regne med, at handlingsstedets forskrifter uanset eventuelle fremmede tilknytninger i hvert fald skal være overholdt, for at han kan undgå ansvar, og at han på den anden side normalt undgår ansvar, hvis disse forskrifter er overholdt. Den, der handler, vil derfor naturligt indrette sine handlinger efter handlingsstedets lov. Dette gælder såvel spørgsmålet om helt at afholde sig fra handlinger, der kan medføre skade, som de forholdsregler man kan tænkes at foretage, hvis man ikke afholder sig fra sådanne handlinger med henblik på at blive fri for ansvar eller for at sikre sig forsikringsdækning for ansvaret etc. Endelig gælder det også ansvar for undladelse.

Også i relation til skadelidte er handlingsstedets lov oftest den naturlige lov at anvende. Den giver ham en klar rettesnor for bedømmelsen af den risiko, han løber, og for de forholdsregler, han i denne anledning vil træffe, herunder forsikringsdækning af eventuel skade.

Dansk *retspraksis* synes med hensyn til hovedtilfældene af erstatningsansvar uden for kontraktsforhold for integritetskrænkelser at gå ind for lex loci delicti, jfr. således UfR 1966.176 V, 1963.838 V, 1960.1057 H, 1959.537 V, 1959.419 SH, 1956.912 SH, 1952.854 V, 1951.1069 H, 1906.111 SH og VLT 1931.112 og smlgn. UfR 1970.418 Ø og 1940.303 H.

Efter næsten alle landes ret kan sag anlægges der, hvor den skadevoldende handling er begået, jfr. rpl. § 244, jfr. ovf. kap. 8 II. I flertallet af tilfælde vil det være naturligt for skadelidte at benytte dette værneting, og reglen fører derfor til anvendelse af lex fori i mange tilfælde, hvilket er en fordel for domstolene.

De anførte synspunkter viser imidlertid, at reglen om handlings-

stedets lov ikke kan anvendes uden begrænsninger. Hvor *virkningerne af en bestemt handlemåde indtræffer i et andet land* end det, hvori handlingen er foretaget, og hvor dette bør forudses eller ligefrem tilsigtes af den handlende, fører de ovennævnte reale hensyn snarere til anvendelsen af loven i det land, hvor virkningerne indtræffer. Hermed er ikke sagt, at handlingsstedets lovgivning i disse tilfælde altid bør være uden betydning. Hvis det var tilfældet, kunne reglen om anvendelse af handlingsstedets lov simpelthen erstattes af en regel om anvendelse af virkningsstedets lov. Det kan være rimeligt at lade handlingsstedets lov regulere visse i landet forekommende handlinger, uanset om deres virkning (kun) indtræffer i udlandet.

Det vil således i relation til visse skadestilfælde eller typer af skadestilfælde være nødvendigt at tage stilling til valget mellem handlingsstedets lovgivning og virkningsstedets lovgivning. Dette må i mange tilfælde bedømmes konkret, da disse situationer kun i et vist omfang kan afgrænses til bestemte skadestyper, men ofte beror på de faktiske omstændigheder i en sag. Bestemmelserne i rpl. § 244 og i strfl. § 9 er uden betydning for spørgsmålets afgørelse.

Tilfælde af helt almindelige integritetskrænkelser, hvor virkningerne af handlingen indtræffer i et andet territorialt retsområde end det, hvor handlingen blev foretaget, er sjældne. Hvor den omstændighed, at virkningen indtræffer uden for handlingslandet, er helt tilfældig og utilsigtet, bør virkningsstedets lov næppe tillægges betydning. Som eksempel kan nævnes boldspil i nærheden af grænsen, hvor bolden ved et fejlkast eller lignende rammer et vindue på den anden side af grænsen. Anderledes, hvis virkningen tilsigtes at skulle indtræffe på den anden side grænsen, som i det klassiske eksempel, hvor man skyder over grænsen på en person, der befinder sig på den anden side, eller hvor det er nærliggende at vente, at eventuelle skadesvirkninger (også) vil indtræffe uden for handlingslandet. Her bør formentlig virkningsstedets lov anvendes, blot med det forbehold, at handlingsstedets lov kan anvendes, hvis den medfører et videregående ansvar.

Spørgsmål vedrørende betydningen af virkningsstedets lovgivning er først og fremmest praktisk i forbindelse med anvendelsen af presse, radio og TV, der overskrider landegrænser, smlgn. UfR 1940.

454 H, ansvar for eksporterede varers farlige egenskaber, konkurrencehandlinger og konkurrencebegrænsende foranstaltninger på eksportmarkeder o.l.

Forskellige løsninger er forsøgt opstillet for disse tilfælde. Nogle forfattere er gået ind for virkningsstedets lov, andre vil give skadelidte valgret mellem handlingsstedets og virkningsstedets lov, atter andre forsøger at overføre erstatningsretlige teorier om konkurrerende skadesårsager og lignende på den internationale privatret. Ehrenzweig har opstillet en sondring mellem ansvar for culpøse handlinger, hvor han vil anvende handlingsstedets lov, og ansvar uden culpa, hvor han vil anvende virkningsstedets lov, såfremt det med rimelighed kan forudses, at virkningen vil indtræffe der, således at der kan forsikres. Da grænsen ikke drages ensartet fra land til land mellem strikt ansvar og culpaansvar, er sondringen næppe anvendelig. Det er vistnok for tidligt at prøve at opstille en mere almindelig regel for disse tilfælde, men der er næppe tvivl om, at loven i det land, hvor de skadegørende virkninger indtræffer, må tillægges betydelig vægt.

Der kan endvidere forekomme tilfælde, hvor skadevolder og skadelidte har *andre tilknytningsmomenter fælles* end handlingsstedet respektive virkningsstedet, f.eks. derved at de kommer fra samme fra handlingsstedet forskellige land. Det spørgsmål kan da rejses, om denne fælles tilknytning kan siges at være stærkere end tilknytningen til handlingsstedet og derfor bør danne grundlaget for lovvalget.

Allerede Ørsted: Eunomia IV.48, var inde på at lade parternes fælles hjemlandslov erstatte lex loci, når den omstændighed, at skaden var sket uden for parternes hjemland, var helt tilfældig. Med udgangspunkt i Savigny's teori om retsforholdets sæde eller tyngdepunkt – som Savigny, System des heutigen Römischen Rechts, VIII, 1849, 278 ff, iøvrigt ikke ville anvende i erstatningsretlige spørgsmål, hvor han anså lex fori for afgørende – kom den norske højesteret i Irma-Mignon sagen, N.Rt. 1923 II 58 til et lignende resultat, dog ikke som en fast regel, men på grundlag af anvendelse af den individualiserende metode.

Sagen drejede sig om en kollision mellem to norske skibe på engelsk søterritorium. Det skyldige skib førtes af engelsk tvangslods. Spørgsmålet var,

om engelsk eller norsk ret skulle afgøre rederiets ansvar for tvangslodsen. Norsk ret blev anvendt, idet forholdet antoges at have sin stærkeste tilknytning til Norge. Lignende afgørelser findes f.eks. i tysk ret, men begrænset til tyske skibe.

Tilsvarende synspunkter har vundet væsentlig fremgang i tysk teori og i amerikansk og delvis engelsk teori og retspraksis i de senere år.

I amerikansk ret tager man sit udgangspunkt i anvendelsen af den individualiserende metode i erstatningsretten, og afgørelserne bygger på betydningen af de tilknytningsmomenter, der er fælles for parterne.

Klare illustrationer findes i nogle amerikanske afgørelser fra staten New York, der som hovedregel hidtil har anvendt lex loci delicti.

Det første tilfælde er sagen Babcock v. Jackson 12 N.Y. 2d 473, 191 NE 2d 279 (1963), i hvilken en passager i en bil fra New York kom til skade i Ontario. Begge parter var hjemmehørende i New York. Her anvendte domstolen i New York sin egen ret, der tillod, at passageren sagsøgte føreren, hvilket ikke var tilfældet ifølge de i Ontario gældende regler.

En lignende sag er Kilberg v. Northeast Airlines, Inc., 9 NY 2d 34, 172 NE 2d 526. En i New York bosat person fløj efter at have købt billet i New York med et i Massachusetts hjemmehørende flyveselskab fra New York til Massachusetts, hvor han omkom ved en flyveulykke. New Yorks lovgivning, der i sådanne tilfælde, i modsætning til den i Massachusetts gældende, ikke tillader ansvarsbegrænsning, blev anvendt.

I en tredje sag, Dym v. Gordon, 16 NY 2d 120, 209 NE 2d 792 (1965), drejede det sig som i Babcock-sagen om et krav fra en passager imod bilens fører. To personer fra New York var begge uafhængigt af hinanden indskrevet ved et sommerkursus på et universitet i Colorado. Den ene kom til skade under kørsel i Colorado som passager i den andens bil fra universitetet til en golfbane. Domstolen i New York anvendte Colorados ret, hvorefter passageren ikke kan rejse erstatningskrav imod føreren af bilen. Den i forhold til sagen tilfældige omstændighed, at de begge kom fra New York, hvor bilen var indregistreret, blev ikke tillagt vægt over for den væsentlige tilknytning, sagen havde til Colorado.

Jfr. nu Tooker v. Lopez 24 NY 2d 569, 249 NE 2d 394 (1969), Rabels Z 1970.141 ff, Seetzen i NJW 1972.1643 ff.

Anvendelsen af den individualiserende metode er anerkendt i 2. udg. af Restatement § 145 og accepteret i et stigende antal stater,

jfr. om Californien 81 Harvard L.R. 1968.1342 ff. I England har synspunktet vundet indpas med hensyn til erstatningsudmålingen, jfr. ndf. II A.

Også i en resolution af Institut de droit international af 11. september 1969 kommer den individualiserende metode til udtryk, jfr. Revue critique 1970.152 ff, AJCL 1971 4.

I tysk teori opfattes undtagelserne fra lex loci reglen som udslag af de bagved reglen liggende reale grunde. Lex loci reglen anvendes, fordi retsforholdet må ses i sammenhæng med det sociale milieu, som det udspringer af. Binder i Rabels Z 1955.480 ff, jfr. 498. Det er normalt det omgivende samfund. I visse tilfælde, hvor parterne indbyrdes har en nær fælles tilknytning, mens forbindelsen til det omliggende samfund er tilfældig, eller hvor parterne ligefrem er helt isoleret fra samfundslivet i det land, hvor de befinder sig, fører de reale grunde til snarere at anvende deres fælles hjemlands lov eller andre fælles tilknytningsmomenter. Dette synspunkt er også lagt til grund for Benelux-konventionens art. 14, stk. 2.

Den omstændighed, at skadevolder og skadelidte kommer fra samme land, synes normalt ikke at blive tillagt vægt i *dansk retspraksis*. Volder en udlænding en landsmand skade under ophold i Danmark, eller volder en dansker en anden dansker skade i udlandet, og foreligger der intet kontraktsforhold eller anden nærmere forbindelse mellem dem, må lex loci som hovedregel anvendes ved sagens pådømmelse ved danske domstole, jfr. UfR 1963.838 V om sammenstød mellem to danske biler i Tyskland, hvor tysk ret blev lagt til grund. En lignende afgørelse er truffet af den svenske højesteret i NJA 1933.364 om to svenskeres sammenstød i Norge, hvor norsk ret blev lagt til grund.

Sagen UfR 1932.652 Ø drejede sig om et dansk jagtselskab på udflugt til Sverige. Den ene jægers hund bed en anden jæger i hånden, og det blev gjort gældende, at svensk ret skulle anvendes på spørgsmålet om ansvarsgrundlaget. Dommen tager næppe stilling til lovvalget, idet den konstaterer, at der hverken efter dansk eller svensk ret er noget ansvarsgrundlag.

I en sådan sag, hvor parterne ikke på nogen måde træder i forbindelse med den fremmede retsorden, kan det måske være rimeligt at anvende deres fælles hjemlands lov. Hvor den i forhold til hand-

lingsstedet fremmede fælles tilknytning derimod er helt tilfældig, som i Irma Mignon-sagen, eller den netop nævnte sag fra 1963, kan der næppe tillægges den fælles tilknytning vægt ved lovvalget med hensyn til ansvarsgrundlaget. Betydningen af de hensyn, der ovenfor er anført som afgørende for valget af lex loci delicti, begrænses ikke væsentligt, fordi parterne har hjemme i samme land, når der ikke foreligger noget kontraktsforhold eller anden nærmere forbindelse mellem dem. Foreligger der et kontraktsforhold mellem parterne, eller er af andre grunde deres samtidige tilstedeværelse i udlandet ikke helt tilfældig, kan dette give anledning til at inddrage en anden lov end lex loci i overvejelserne, jfr. allerede Ørsted Eunomia IV, 48 f.

Praksis med hensyn til ansvar over for passagerer i biler skal omtales ndf. D 1 c. Der kan her i et vist omfang blive tale om at anvende parternes fælles hjemlandslov eller lignende på det indbyrdes forhold i lighed med den amerikanske afgørelse i Babcock-sagen. En absolut regel kan dog ikke opstilles. Sådanne sager kompliceres f.eks. ved bilsammenstød af forholdet til en eventuel medskyldig tredjemand, og det indbyrdes opgør vanskeliggøres da, hvis forskellige landes retsregler bringes i anvendelse på de forskellige parters indbyrdes retsforhold, smlgn. omstændighederne i UfR 1960.104 H. Disse vanskeligheder kan dog ikke forhindre, at dette i mange tilfælde er det naturlige resultat.

Selv om man i forbindelse med visse skadestyper eller i visse konkrete tilfælde kommer til det resultat, at en anden lov end lex loci delicti må finde anvendelse på bedømmelsen af ansvarsgrundlaget, får *lex loci alligevel betydning* ved bedømmelsen. I mange tilfælde indgår regler fra lex loci nødvendigvis i beskrivelsen af skadessituationens faktiske omstændigheder. Typisk gælder dette for trafikregler. Selv om man vil lægge f.eks. parternes fælles hjemlandslov eller en anden i forhold til skadesstedet fremmed lov til grund ved afgørelsen af, om ansvarsgrundlaget er culpa, culpa med omvendt bevisbyrde, ansvar uden culpa, kun ansvar for grov uagtsomhed, etc., må handlingsstedets regler om vigepligt, kørselsretning, hastighed ved sejlads i tåge, regler om indflyvning til en lufthavn eller om sejlads på en flod og andre regler, der regulerer selve handlingen, være afgørende for beskrivelsen af sagens faktum, smlgn. f.eks. UfR 1966.176 V og 377 H og 1951.1069 H og jfr. UfR 1967.405 Ø.

I denne afgørelse, der drejede sig om en bilejers ansvar for en person, der efter aftale blev befordret med bilen under kørsel i udlandet og blev dræbt ved biluheld i udlandet, hedder det, at »spørgsmålet – *bortset fra ulykkesstedet og den dér gældende nærmere færdselsregulering, som må lægges til grund ved bedømmelsen af, om føreren i den givne situation har handlet forsvarligt* – på afgørende punkter har tilknytning til den danske retsorden«, som derfor lægges til grund for afgørelsen af, »hvorvidt og i hvilket omfang erstatningsansvar påhviler« bilejeren. I bekg. nr. 108 af 7. april 1967 findes i kap. 2.2.1 en bestemmelse om lufttrafikreglernes territoriale gyldighed. Regler af den her omtalte art kaldes i nyere amerikansk teori rules of datum, idet man ønsker at adskille dem fra lovvalgsreglerne, jfr. Sundström i AfS 11.74. Det kan have interesse fra et amerikansk processuelt synspunkt, men bortset herfra er der næppe vundet noget ved denne terminologi.

I visse fremmede retsordener, især i England og Tyskland, kendes en regel om lovvalget gående ud på *kumulation af lex loci delicti og lex fori* i forskellige udformninger. I engelsk ret går reglen ud på, at der skulle have kunnet rejses erstatningskrav efter engelsk ret, hvis den skadegørende handling var foregået i England, samt at handlingen ikke må have været lovlig efter handlingsstedets lov, jfr. også ndf. II A. Ifølge tysk EGBGB art. 12 kan der ikke rejses erstatningskrav imod tysk statsborger, der går ud over, hvad der kunne gøres gældende på grundlag af tysk ret.

Det afvises i almindelighed, at en tilsvarende regel skulle eksistere i dansk ret, men en vis forudsætning om en sådan regel indeholdes dog i UfR 1937.414 Ø.

Lex fori kan ikke antages at være helt uden betydning, selv om det ikke som betingelse for at anvende en fremmed erstatningsregel kan forlanges, at dansk ret fører til lignende resultater som den fremmede regel. Selv om en fremmed retsregel om erstatningsansvar ikke er i strid med ordre public, kan det næppe antages, at den i alle tilfælde vil blive anvendt ved danske domstole, hvis dansk ret overhovedet ikke kender erstatningsansvar for den pågældende handlemåde. Som eksempel kan nævnes ægtemandens erstatningskrav efter engelsk ret imod den mand, der har begået ægteskabsbrud med hustruen. Hvor der derimod f.eks. er tale om variationer i retsreg-

lernes udformning eller i ansvarsgrundlaget efter dansk og fremmed ret, må en fremmed ansvarsregel, selv om den fører til ansvar i videre omfang end den danske, lægges til grund, hvis reglerne om lovvalget fører dertil.

Det ovf. kap. 21 I omtalte foreløbige udkast til EF-konvention om lovvalget på obligationsrettens område indeholder også regler om erstatning udenfor kontraktsforhold. Hovedreglen er anvendelsen af lex loci delicti. Hvis der imidlertid ikke er en væsentlig tilknytning til skadesstedet, men der foreligger en sådan til et andet land, skal dettes ret anvendes. Der skal her især lægges vægt på en tilknytning, der er fælles for skadevolder og skadelidte.

Om konventionsudkastet henvises til det ovf. kap. 21 I anførte samt von Overbeck og Volken i Rabels Z 1974.56 og Van der Elst i Revue trim. de droit européen 1975 No. 2.

B. ANSVAR FOR ANDRE

Spørgsmålet om, hvorvidt nogen har pådraget sig ansvar for andres handlinger, synes som hovedregel at måtte afgøres efter samme lov, som er afgørende med hensyn til bedømmelsen af ansvarsgrundlaget for den, der har foretaget handlingen, jfr. UfR 1953.945 Ø, 1937.414 Ø, 1906.111 SH, VLT 1940.324 og smlgn. UfR 1954. 772 H og 1952.854 V, men cfr. 1931.1081 V. Angår spørgsmålet ikke betingelserne for, at tredjemand pådrager sig ansvar, men hvorvidt den pågældende har den relation til den direkte skadevolder, som ifølge den anvendelige lov er en forudsætning for, at han kan pådrage sig ansvar for ham, synes det dog i mange tilfælde nødvendigt at lægge den lov til grund for afgørelsen, som er bestemmende for det indbyrdes forhold mellem skadevolderen og den pågældende.

C. ANSVARSFRIHEDSGRUNDE

Afgørelsen af, hvorvidt ansvarsfrihedsgrunde foreligger, eller om en person på grund af ung alder eller sindstilstand kan fritages for ansvar, må ligeledes bero på den på ansvarsgrundlaget anvendelige lov.

D. NOGLE SPECIELLE SKADESTYPER

1. Bilkørsel

Der må sondres mellem a) skade på personer og ting uden for bilen, b) skade på gods, der transporteres med bilen, og c) skade på personer i bilen. Under såvel b) som c) er der tale om emner på grænsen til kontraktstatuttet.

a. Skade på personer og ting uden for bilen.

Ved *skade* på personer og ting, der befinder sig *uden for bilen,* vil der i almindelighed ikke være grund til at fravige lex loci reglen, jfr. UfR 1966.176 V, 1963.838 V, 1951.1069 H, VLT 1931.112 og smlgn. UfR 1952.854 V og 1954.772 H. Dette gælder, uanset om begge de implicerede parter er hjemmehørende i samme land, UfR 1963.838 V.

Anvendelsen af lex loci stemmer med forudsætningerne for standardaftalen vedrørende den såkaldte *grønt-kort-ordning,* jfr. også dens § 3, stk. 2, hvorefter det lokale automobilforsikringsbureau er bemyndiget til at modtage forkyndelse og indgå forlig.

Grønt-kort-ordningen og de særlige ordninger, der gælder for de skandinaviske lande og EF, indebærer en udvidelse af forsikringsdækningen for bilansvar, således at den også gælder skader ved kørsel i lande uden for køretøjets indregistreringsland i tilfælde, hvor de pågældende lande har regler om lovpligtig ansvarsforsikring. Dækningen sker i overensstemmelse med disse regler, smlgn. Ass. Soc. Resp. nr. 1654 A.S.D. 1963.16. Jfr. endvidere europæisk konvention af 20. april 1959 om tvungen forsikring mod erstatningsansvar for motorkøretøjer, bekg. nr. 114 af 29. december 1969 LTC, og EF-direktiv nr. L 103/1/72 jfr. bekg. nr. 235 af 7. maj 1974.

Ved at udvide forsikringen til kørsel i udlandet underkaster forsikringsselskabet sig i forhold til den skadelidte og det fremmede bureau den fremmede lovgivning, som den domstol, for hvilken sagen bliver indbragt, ifølge sine international privatretlige regler bringer i anvendelse. I forhold til den forsikrede gælder derimod det lands ret, som forsikringsaftalen er underkastet.

Dette stemmer med, hvad der må antages som den *almindelige international privatretlige regel for forsikring.* Hvis selskabet ved forsikringen bliver

direkte forpligtet over for tredjemand eller indtræder i den forsikredes rettigheder ved regres over for tredjemand, må selskabet underkaste sig det lands ret, som er afgørende i forholdet mellem den forsikrede og tredjemand, jfr. UfR 1965.83 H, jfr. 1963.924 Ø. En eventuel forøget risiko i denne anledning må tages i betragtning ved præmiefastsættelsen. I forholdet mellem den forsikrede og selskabet gælder derimod policens ret. Selskabet kan ikke, hvis forsikringen dækker skader, der indtræffer i udlandet, anvende fremmed forsikringsret på forholdet til forsikringstageren, medmindre det er betinget i policen, jfr. UfR 1963.600 U, og Ass. Soc. Resp. nr. 1560, A.S.D. 1961 A 8. Derimod er det i Ass. Soc. Resp. nr. 1780, A.S.D. 1966 A 191 antaget, at et ansvarsforsikringsselskabs dækningspligt over for forsikringstageren for en skade forvoldt i Sverige måtte bedømmes efter svensk ret.

Jfr. iøvrigt om international forsikringsret Lyngsø, Forsikringsaftaleloven 52, Lando i N.F.T. 1955.107 ff og i DFT 1954–55.56 ff, Philip i UfR 1968 B 41 ff og N.Rt. 1959.646.

b. Skade på gods, der transporteres med bilen

Med hensyn til *skade på gods, der transporteres* med bil, foreligger der flere indbyrdes ikke umiddelbart forenelige domme, nemlig UfR 1965.83 H, jfr. 1963.924 Ø, 1963.600 U, 1954.301 H, 1953.748 H og 1949.1122 V.

Både kontraktstatuttet og loven på det sted, hvor skaden er indtruffet, er fremme i billedet som tilknytningsmomenter. Det samme gælder hjemstedet for den person, for hvis risiko transporten sker, og hjemstedet må, såvidt ses, opfattes som selvstændigt tilknytningsmoment og ikke som led i afgørelsen af, hvilket lands lov der er kontraktstatut. Dommene synes dog at måtte forstås således, at kontraktstatuttet skal finde anvendelse, men at færdselslovens § 65, når kontraktstatuttet er dansk, ikke finder anvendelse, forsåvidt skaden er indtruffet under kørsel i udlandet, men i stedet dansk rets almindelige ansvarsregler, jfr. Spleth i UfR 1965 B 164 og Bet. 319/1962 22. Omvendt må færdselslovens § 65 ifølge denne retspraksis formentlig finde anvendelse, såfremt kontraktstatuttet er fremmed, men skaden indtræffer under kørsel i Danmark.

Det synes rigtigt at lade transportørens ansvar bestemme af kontraktstatuttet og ikke af den tilfældige lex loci delicti eller af det uden for hans indflydelse stående spørgsmål om, for hvis regning og risiko transporten sker. Netop ønsket om en bestemt gennemgående ansvarsregel uanset skadesstedet må imidlertid føre til at forkaste den opstillede regel vedrørende færdselslovens § 65, jfr. også de urimelige forsikringsretlige konsekvenser af reglen, som Spleth påpeger anf.st. Enten må § 65, når dansk ret er kontraktstatut, behandles som en del af dette og anvendes, uanset hvor skaden indtræffer, eller også må man helt undlade at anvende den på internationale transporter, uanset hvor skaden indtræffer. Praksis stemmer ganske vist med praksis vedrørende færdselslovens

område i almindelighed, men denne praksis kan ikke være afgørende for det særlige kontraktsspørgsmål, som det her drejer sig om. Jeg er af den opfattelse, at § 65 ikke bør finde anvendelse ved skade på gods under transport, der finder sted i Danmark som en del af en international transport, på hvilken dansk ret ikke skal finde anvendelse, men at den på den anden side bør finde anvendelse ved kørsel i udlandet, på hvilken dansk ret skal anvendes, jfr. nu særlig for det af loven om fragtaftaler ved international vejtransport dækkede område, Bet. 319/1962 s. 23.

Ved *lov om fragtaftaler ved international vejtransport* nr. 47 af 10. marts 1965 erstattes de nu udviklede regler af lovens regler inden for dens område, forsåvidt angår fragtførerens ansvar. Om forholdet mellem denne lov og færdselslovens ansvarsregler, jfr. UfR 1974.263 Ø.

Loven, der er trådt i kraft 1. juli 1965, bygger på den såkaldte C.M.R.-konvention, bekg. nr. 93 af 21. september 1965 LTC. Konventionen er bindende for Danmark fra 26. september 1965, jfr. iøvrigt betænkning nr. 319/1962. Den gælder transport af gods med køretøj mellem flere stater mod vederlag, når transporten ifølge aftalen skal ske til eller fra Danmark eller mellem fremmede stater, af hvilke mindst én har tiltrådt C.M.R.-konventionen (§ 1), d.v.s. det meste af Vesteuropa. I andre tilfælde finder den hidtidige retspraksis fortsat anvendelse.

Inden for lovens anvendelsesområde skal loven, konventionen eller en tilsvarende fremmed lov anvendes af danske domstole, jfr. iøvrigt bet. 57, og den kan ikke fraviges ved parternes aftale. For at sikre dens anvendelse, hvis sagen kommer for en fremmed domstol, bestemmer lovens § 7 k, jfr. § 9, stk. 3, at fragtbrevet skal indeholde en klausul om, at befordringen uanset modstående aftale er underkastet konventionen eller en med denne stemmende lov (paramount klausul), jfr. bet. 14. Endvidere gør lovens § 42, ligeledes for at sikre lovens præceptivitet, gyldigheden af en voldgiftsaftale afhængig af vedtagelse om, at C.M.R-konventionen eller en med denne stemmende lov skal anvendes af voldgiftsretten, smlgn. Siesby i J 1962. 199 ff. Om konventionen jfr. Rodière i European Transport Law 1970.620 ff og 1971.2 ff; Libouton smstd. 1973.1 ff.

c. Skade på personer i bilen

Hvad endelig angår *skade på personer, der følger med bilen,* foreligger der flere retsafgørelser, nemlig UfR 1967.405 Ø, 1953. 945 Ø og 1937.414 Ø, VLT 1940.324 og ASD 1968 B 26 Ø og 1936 B 59. I den sidstnævnte afgørelse var der tale om norske passagerer i en norsk bil under kørsel i Danmark. De øvrige tilfælde drejede sig om danskejede biler på erhvervskørsel i udlandet. I afgørelserne fra 1940 og 1966 var den tilskadekomne ansat hos ejeren, i den sidste af afgørelserne måske dog reelt ikke-betalende passager, mens de tilskadekomne i de tre afgørelser fra 1937, 1953 og 1968 var betalende passagerer. Aftalen om transport var i disse 5 tilfælde truffet i Danmark, og de tilskadekomne var undtagen i afgørelsen fra 1937 og for nogles vedkommende i afgørelsen fra 1953 bosat i Danmark.

I de fire ældre afgørelser anvendes lex loci på bedømmelsen såvel af førerens som af ejerens ansvar, idet dette dog i afgørelsen fra 1953 for førerens vedkommende beror på en processuel partsdisposition, som kan have præjudiceret afgørelsen også for ejerens vedkommende.

I afgørelsen fra 1937 lejede en engelsk handelsrejsende en dansk vognmand til at befordre sig på en forretningsrejse i Norge. Under kørsel på Haukeli fjeld styrtede bilen fra vejbanen ned ad en skrænt, og englænderen kom alvorligt til skade. Erstatningsansvaret blev afgjort ved norsk ret.

I sagen fra 1953 foretoges en selskabsrejse med en dansk bus. Blandt de rejsende var foruden danskere også nogle udlændinge. I Tyskland blev bussen, som følge af fejl fra chaufførens side, påkørt af et tog, hvorved flere af rejsedeltagerne kom til skade. Ejerens ansvar bedømtes efter tysk ret.

En tilsvarende afgørelse er truffet af den norske højesteret i N.Rt. 1957.246, jfr. TfR 1958.249, hvor norsk ret blev anvendt i en sag mellem ejeren af en norsk bus og enken efter en passager, der omkom ved et trafikuheld under bussens kørsel i Sverige.

I afgørelsen fra 1966 antoges derimod dansk ret, som den retsorden, til hvilken sagen havde sin afgørende tilknytning, at skulle finde anvendelse.

Sagen drejede sig om en dansk lastbil, som kom ud for et ulykkestilfælde i Polen. Med lastbilen fulgte en dansker, der havde fået lov til at gøre rejsen med mod at bistå chaufføren undervejs. Ved ulykkestilfældet blev passageren

dræbt. Retten fandt, at spørgsmålet om, »hvorvidt og i hvilket omfang erstatningsansvaret påhviler en dansk og her i landet bosiddende ejer af et dansk indregistreret motorkøretøj, for hvilket der er tegnet lovpligtig ansvarsforsikring i Danmark, over for en ligeledes her bosat dansk person, som ifølge en her i landet indgået aftale med ejeren skulle befordres med dette køretøj fra Danmark til udlandet og tilbage her til landet såvel som over for en sådan persons efterladte, måtte afgøres på grundlag af dansk ret, idet spørgsmålet på afgørende punkter har tilknytning til dansk ret.«

Det samme gælder afgørelsen fra 1968.

Med det ovenfor tagne forbehold om betydningen af lex loci for bedømmelsen af den skadevoldende handlings retmæssighed forekommer en løsning efter de i afgørelserne fra 1966 og 1968 anvendte retningslinier oftest rigtigst. Der kan ikke opstilles en almindelig regel om anvendelse af lex loci. Særlig hvor persontransporten foregår gennem flere forskellige lande eller retsområder, som det efterhånden er almindeligt både ved gods- og personkørsel, virker lex loci som et temmelig tilfældigt valg. Det er nødvendigt at anvende den individualiserende metode på disse tilfælde.

Drejer det sig om personer, der følger med bilen som følge af et *ansættelsesforhold,* synes det naturligst at lade den for ansættelsesforholdet gældende lov, normalt transportvirksomhedens hjemlands lov, finde anvendelse. Både for bilejeren, den medfunktionær, der som fører af bilen i ulykkesøjeblikket kan blive udsat for erstatningskrav og den skadelidte funktionær er denne lov den, som de kender og kan indrette sig efter. Endvidere kan der her i højere grad end i de rene tilfælde af erstatning uden for kontrakt være grund til at tillægge parternes fælles hjemland vægt ved lovvalget.

Med hensyn til ansvaret over for *passagerer* bemærkes først, at lovvalget, hvor der er tale om kørsel over internationale strækninger, må kunne reguleres ved aftalen. Der kan således ikke være noget i vejen for at aftale lex loci, transportørens hjemlands lov, stedet for rejsens påbegyndelse eller destination eller lignende. Kommer man uden for kredsen af de lovgivninger, til hvilke der er en naturlig tilknytning, er det muligt at dansk rets regler om ansvarsfrihedsklausulers retmæssighed kan føre til tilsidesættelse af et lovvalg, der fører til en betydelig videregående ansvarsfrihed end dansk ret ville tillade parterne at aftale. Det er dog ingenlunde sikkert, men må bero på, hvorledes man i almindelighed vil drage grænsen for partsauto-

nomien i den internationale kontraktsret, jfr. ovf. kap. 21 III b.

Har parterne intet aftalt, synes også her lex loci i for høj grad at kunne bero på tilfældigheder til, at den uden videre kan anvendes. Parternes fælles hjemlands lov eller i mangel heraf transportørens lov vil vel i mange tilfælde være den naturlige lovgivning at anvende, men ikke i alle tilfælde. Afgørelsen må træffes efter den i kontraktsretten sædvanlige metode, den individualiserende. Aftalens nærmeste tilknytning må findes. Hvis f.eks. et dansk rejseselskab på en tur til Italien rejser med en svensk bus, men aftale om rejsen træffes i Danmark gennem et dansk rejsebureau, og rejsen udgår herfra, forekommer det rimeligt at anvende dansk ret, medmindre andet er aftalt. Her er transportørens hjemland en tilfældighed. Hvis en englænder i København lejer en vognmand til en rejse i Sverige, kan måske lex loci, svensk ret, være naturlig. Skal rejsen derimod gå gennem både Sverige og Norge, kan det være rigtigere at anvende dansk ret. Man kan heller ikke bortse fra, at uden for aftalen liggende omstændigheder kan føre til anvendelse af lex loci. Såfremt f.eks. skylden for skadens indtræden påhviler både bilens fører og tredjemand, kan anvendelsen af en anden lov end lex loci føre til sådanne vanskeligheder, at man vil foretrække at anvende lex loci.

I den norske bussag N.Rt. 1957.246 påhvilede skylden for ulykken dels buschaufføren, dels føreren af den svenske vogn, hvormed bussen kolliderede i Sverige. Det norske forsikringsselskab udbetalte erstatning udmålt efter norsk ret til passageren i overensstemmelse med dommen. Ved regressen over for den svenske bilfører var det imidlertid kun muligt at få udbetalt hans andel beregnet efter svensk ret, jfr. Boye i Egge, Lovvalget i Erstatningsretten, 1959, 38. Spørgsmålet er, om bussen alene bør bære denne risiko.

Parternes fælles nationalitet eller domicil kan måske nok være af en vis betydning, men kun i forbindelse med andre omstændigheder. Sagen om rejseselskabet fra 1953 viser de komplikationer, det vil føre til at lægge vægt på det fælles hjemland i tilfælde, hvor der foruden passagerer fra chaufførens hjemland også findes passagerer fra andre lande i bilen. Den ovenfor omtalte amerikanske dom i Dym v. Gordon viser, at det fælles hjemland i visse tilfælde er en lige så stor tilfældighed som andre i sagen forekommende tilknytningsmomenter kan være. Domstolen anvendte her, efter min mening med

rette, lex loci og indskrænkede dermed betydningen af den tidligere, ligeledes ovenfor omtalte dom i Babcock v. Jackson.

Den svenske højesteret har i NJA 1969.163, Nord. Domss. 1969.123 om en hustrus (passagers) krav imod sin mand (føreren) antaget, at lex loci, hollandsk ret, skulle finde anvendelse. Ægtefællerne var begge svenske og kørte i en svensk bil. Hollandsk ret begrænser i modsætning til svensk ret hustruens mulighed for at kræve erstatning hos manden. En dissens i sagen giver udtryk for, at den dissentierende dommer ville være kommet til, at svensk ret skulle anvendes, hvis ikke en hollandsk bil havde været indblandet i sagen.

Hvad der ovenfor under b) er sagt om færdselslovens § 65, gælder tilsvarende her. Der vil dog nok i dette tilfælde være noget større betænkelighed ved at undlade at anvende § 65 ved kørsel i Danmark.

Reglerne i færdselslovens § 67 om påkendelse af erstatningskrav under straffesagen gælder ikke for straffesager for lovovertrædelse i udlandet, færdselsloven § 69 a, stk. 4. Derimod gælder rpl. § 991, jfr. iøvrigt Gomard, Adhæsionsproces 53 f.

Haagerkonferencen vedtog i 1968 en konvention om den på trafikulykker anvendelige lov. Konventionen finder kun anvendelse på ansvar uden for kontraktsforhold. Dens hovedregel er anvendelsen af lex loci delicti. Bilens registreringslov skal imidlertid anvendes i stedet for lex loci i et vist omfang. Det gælder således over for skadelidte personer i bilen, der ikke er bosat i det land, hvor ulykken sker, over for skadelidte uden for bilen, der er bosat i det land, hvor den er registreret, over for ejeren af beskadiget gods i bilen og over for andre biler, der er registreret i samme land.

Jfr. Eek i NFT 1965.261 ff, og i California Law Review 1966.1575 ff; Marcus i UfR 1955 B 299 ff og 1958 B 124 ff; Philip i NFT 1967.249 ff; Forget, Les conflits de lois en matière d'accidents de la circulation routière, 1973; Lyngsø, Færdselsansvar 26 ff.

2. Luftfart

a. Skade på passagerer og fragt

Med hensyn til *skade ved luftfart* på *passagerer, rejsegods og fragtgods,* følger det formentlig af luftfartsloven nr. 252 af 10. juni 1960, jfr. lov nr. 186 af 25. maj 1966, at der ikke inden for lovens anvendelsesområde, som angivet i §§ 90 og 91, jfr. § 5, kan opstå international privatretlige problemer. Lovens kap. 9 skal i alle tilfælde anvendes ved danske domstole, suppleret af Warszawakonventionen, bekg. nr. 16 af 16. maj 1938, LTC, som ændret ved Haagprotokollen, bekg. nr. 34 af 17. august 1964, LTC.

Iøvrigt må fartøjets hjemlands lov normalt anvendes på, hvad der sker

ombord. Jfr. også konventionen af 14. september 1963 om lovovertrædelser og visse andre handlinger om bord i luftfartøjer, bekg. nr. 107 af 14. november 1969 LTC.

b. Skade på personer og ting uden for luftfartøjet

Med hensyn til *skade på personer og ting uden for luftfartøjet* findes der regler i lovens §§ 1 og 4 om lovens og dermed dansk rets anvendelsesområde.

Indtræffer skaden *på dansk område,* herunder dansk søterritorium, følger det af § 1, at loven d.v.s. dens kap. 10 anvendes uanset luftfartøjets nationalitet.

Indtræffer skaden *uden for dansk område,* men forårsaget af *dansk luftfartøj,* skal ifølge § 4 loven anvendes, »medmindre andet fremgår af lovens indhold, eller medmindre den strider mod fremmed ret, som efter overenskomst med fremmed stat eller iøvrigt ud fra almindelige retsgrundsætninger skal finde anvendelse«. Det må formentlig følge af henvisningen til almindelige retsgrundsætninger, at skade forårsaget af dansk luftfartøj over eller på fremmed territorium skal bedømmes efter lex loci delicti, hvis denne strider imod dansk ret. Sker skaden på et skib på det åbne hav, kan måske reglerne om skibskollision anvendes analogt, mens i tilfælde, hvor skaden sker på fremmede staters folkeretligt lovlige installationer på det åbne hav, den pågældende stats lovgivning må anvendes, jfr. SOU 1965:66.94 ff.

Drejer det sig endelig om *fremmede luftfartøjer,* der volder skade uden for dansk område, må lex loci delicti finde anvendelse. Ved skade på det åbne hav må samme regler som for danske luftfartøjer anvendes.

Om skade uden for luftfartøjet er der i Rom udarbejdet en konvention af 7. oktober 1952, jfr. Wilberforce i ICLQ 1953.90. Den er dog ikke ratificeret af Danmark.

Jfr. Bentivoglio i Recueil 1966 III 69 ff.

3. Skade ved skibsfart

De materielle regler om skibssammenstød har i 1910 været genstand for et internationalt konventionsarbejde i Bruxelles, jfr. bekg. nr. 244 af 24. oktober 1913. Dette har imidlertid ikke ført til en ubetinget anvendelse af lex fori, jfr. iøvrigt også konventionens art. 10. Finder skibssammenstød eller beskadigelse af faste indretninger ved påsejling sted *på en stats søterritorium,* anvendes lex loci, jfr. *UfR* 1906.111 SH, 1956.912 SH, 1959.419 SH, 1960.1057 H, 1931.723 H, NDS 1925.305, 1931.161 H og 1936.193, smlgn. også UfR 1940.303 H.

Dette må formentlig også gælde i tilfælde, hvor det drejer sig om sammenstød mellem to skibe af samme nationalitet, cfr. den norske

Irma-Mignon-afgørelse, N.Rt. 1923 II 58. Dog kan lex loci ikke finde anvendelse på skibssammenstød, såfremt den stat, på hvis område skaden er indtruffet, ikke har ratificeret Bruxelles-konventionen af 1910, når bortses fra, at lokale forskrifter om sejladsen altid må anvendes. I sådanne tilfælde må samme regel, som gælder for skibssammenstød eller påsejling af faste installationer på det åbne hav, anvendes.

Ved skibssammenstød *på det åbne hav* står valget mellem lex fori og flagets ret. Ved at anvende det skadevoldende skibs ret som subsidiær regel, da lex loci ikke kunne oplyses, synes UfR 1959.419 SH at have antydet noget om domstolens syn på løsningen også for det åbne havs vedkommende. Selv om spørgsmålet om, hvilket skib der er skadevolderen, normalt alene beror på faktiske omstændigheder og således kun sjældent nødvendiggør, at lovvalget er foretaget forinden det afgøres, hvilket skib der er skadevolderen, jfr. f.eks. UfR 1959.419 SH og 1956.912 SH, er det skadevoldende skibs nationalitet dog næppe egnet som tilknytningsmoment. En sådan regel fører i de tilfælde, hvor der er skyld på begge sider, til anvendelse af forskellige retssystemer på de to skibes ansvar.

Det synes derfor, som om valget må falde ud til fordel for lex fori, smlgn. UfR 1973.950 H, hvor dansk ret var vedtaget. Måske kan i dette tilfælde flagets lov anvendes, såfremt skibene har samme nationalitet.

Med hensyn til handlinger, der foretages om bord og alene har virkninger om bord, må i almindelighed flagets ret anvendes. Jfr. P. Boeg i AfS II 81 ff og smlgn. SOU 1965:66.94 ff. Om ansvar overfor passagerer og ladningsejere, Siesby i AfS III 196 og V 421 ff, NDS 1965.341.

Jfr. iøvrigt Beitzke i Neue Juristische Wochenschrift 1961.1993, Axel Møller, Erstatningsansvaret ved Skibssammenstød 2, 1915, G. O. Z. Sundström, Normkollision vid Fartygssammanstötning, og i AfS 11.1 ff, Klæstad, Rederansvaret, 282 ff. Ældre retspraksis om begrænsning af rederansvaret, jfr. ndf. II c, kan være vejledende. Om olieforurening Gomard i UfR 1956 B 114 og Krüger i Lov og Rett 1968.355.

4. Produktansvar

Produktansvaret eller ansvaret for en vares skadelige egenskaber, som i den materielle erstatningsret har tiltrukket sig stærk opmærksomhed i de senere år, giver også anledning til særlige lovvalgsproblemer. Dette specielle ansvarsgrundlag har sin baggrund i den moderne teknik og de med masseproduktionen følgende nye distributionsformer, og ikke mindst disse sidste danner baggrund for de international privatretlige problemer. Distributionen af masseproducerede varer foregår uden hensyn til landegrænser, og hvor der opstår skade som følge af produktets farlige egenskaber, opstår der behov for at fastlægge lovvalget som grundlag for den retlige bedømmelse af det ansvar, som personer, der indgår i kæden fra producent over distributører af forskellig art til den endelige forbruger, pådrager sig.

Produktansvaret er søgt reguleret ved internationalt samarbejde om ensartede materielle regler, jfr. Europarådets konventionsudkast CCJ (75) 3. I EF er der udarbejdet et harmoniseringsdirektiv.

Så længe de materielretlige regler i landene varierer, vil der fortsat være behov for lovvalgsregler. Problemerne vil kunne løses ud fra de ovf. I A anførte almindelige synspunkter, f.eks. ved anvendelse af virkningsstedets lov evt. med forbehold for anvendelse af handlingsstedets (produktionsstedets) lov, hvis den medfører et videregående ansvar. Produktansvaret giver imidlertid anledning til en række særlige spørgsmål, som gør det naturligt at undergive det særbehandling.

For det første har man rejst det kvalifikationsproblem, om der er tale om et ansvar i eller udenfor kontraktsforhold. Når bortses fra spørgsmål, som udtrykkeligt er løst i parternes indbyrdes aftale og alene vedrører dem, bør løsningen ikke søges nået ud fra en sådan formel kvalifikation, der er tilfældig og varierer fra land til land, men man bør hellere søge at opstille særlige lovvalgsregler, der tager hensyn til de specielle omstændigheder ved produktansvaret.

De særlige problemer, som skal løses af den valgte lov, er f.eks. hvem der er ansvarlige – råvareproducenter, underleverandører, fabrikanter, eksportører, importører, grossister, installatører, reparatører, detaillister – og hvem der kan gøre ansvaret gældende –

køberen, dennes familiemedlemmer, gæster eller ansatte og helt tilfældigt tilstedeværende. Endvidere ansvarsgrundlaget, spørgsmålet om de forskellige muligt ansvarliges ansvar skal bedømmes efter samme lov eller efter forskellige love afhængigt af den enkeltes tilknytning og endelig alle de almindelige erstatningsretlige spørgsmål.

Ved afgørelsen kan en række hensyn tages i betragtning. Der er på den ene side hensynet til forbrugeren, som sjældent på forhånd har kendskab til eller interesse for, hvor varen kommer fra, eller hvilke led den er gået igennem. Det kunne tale for anvendelse af loven i det land, hvor varen er købt, skaden indtræffer, eller køberen er bosat. Den omstændighed, at folk i dag rejser meget og hyppigt indkøber varer i et land og forbruger dem i et andet, komplicerer spørgsmålet set fra denne side.

Fra producents og distributionsleds side spiller også andre hensyn ind. I hvilket omfang er det muligt at forudse, hvor en vare vil blive solgt, anvendt eller forbrugt? De krav, der stilles i de enkelte lande til en vare, der skal sælges der, varierer ligesom klimaet, installationer og andet, der kan være af betydning for dens rette brug.

I det omfang spørgsmål om en vares farlige egenskaber opstår i forholdet mellem de egentlige parter i en købeaftale, kan det tænkes at være omfattet af lkbl., jfr. ovf. kap. 22. Det vil i hvert fald sikkert, uanset om det er tilfældet, ofte være naturligt at anvende samme lands lov som lkbl. fører til at anvende, undtagen måske i visse af de tilfælde, hvor lovvalget er foretaget af parterne selv.

Bortset herfra må man ved lovvalget søge at finde frem til det lands lov, som der under hensyntagen til den internationale erstatningsrets traditionelle principper må siges at være den nærmeste tilknytning til. En god vejledning hertil findes i den på Haagerkonferencen 1972 udarbejdede konvention om lovvalget ved produktansvaret, der lader lovvalget bero på, til hvilket land flere i konventionen specificerede tilknytninger peger (grouping of contacts). Konventionen finder alene anvendelse, når det ikke drejer sig om det direkte forhold mellem en køber og en sælger. Loven i det land, hvor skaden indtræffer, skal anvendes, hvis det på samme tid er det land, hvor skadelidte er bosat, eller det land, hvor skadevolder har sit forretningssted, eller det land, hvor skadelidte købte den skade-

voldende genstand. Dog skal loven i det land, hvor skadelidte er bosat, anvendes, hvis skadevolder også har sit forretningssted der, eller den skadevoldende genstand blev købt der. I det overvejende antal tilfælde vil kombinationen i samme land af skadelidtes bopæl og skadelidtes køb af den skadevoldende genstand foreligge, og loven i skadelidtes bopælsland vil derfor være hovedreglen.

Skulle ingen af de nævnte kombinationer foreligge, skal skadesstedets lov anvendes, hvis skadelidte påberåber sig den og ellers loven i det land, hvor skadevolder har sit forretningssted.

Som et generelt forbehold fastslås det endelig i konventionen, at skadesstedets lov og skadelidtes bopælslov ikke kan anvendes, hvis skadevolder godtgør, at han ikke med rimelighed kunne forudse, at hans varer ville blive genstand for erhvervsmæssig omsætning i det pågældende land. Man må da falde tilbage på loven i det land, hvor hans forretningssted er beliggende. Denne regels anvendelse vil imidlertid være en sjælden undtagelse.

Haagerkonventionen er under ratifikation i Norge, jfr. Ot.prp. nr. 27 (1975–76). Om konventionen, jfr. Philip i NTIR 1972.192 ff, Conférence de la Haye 1972, Actes et documents III, Reese i 25 Vanderbilt Law Review 1972.29 ff og Siehr i Aussenwirtschaftsdienst des Betriebs-Beraters 1972.373 ff. Jfr. endvidere Eujen og Müller-Freienfels i Aussenvirtschaftsdienst des Betriebs-Beraters 1972.503 ff, Collins i ICLQ 1975.325, Ehrenzweig i 69 Yale Law Journal 1960.595 ff, 794 ff og 978 ff, note i 79 Harvard Law Review 1965.1452 ff og Børge Dahl, Produktansvar 502.

Om den nordiske miljøværnskonvention jfr. NU 5/73.35 og Fleischer i TfR 1976.108 f.

II. ERSTATNINGEN

A. HVILKE TAB ERSTATTES?

Spørgsmålet har lighedspunkter med det ovf. I A behandlede spørgsmål om, hvorvidt der kan pålægges ansvar i tilfælde, hvor den pågældende handling overhovedet ikke medfører erstatningsansvar efter dansk ret. Med det sædvanlige forbehold for ordre public vil der dog nok være tilbøjelighed til som hovedregel at erstatte de og

kun de tab, der kan erstattes efter den lov, der skal lægges til grund ved beregningen af erstatningens størrelse, jfr. ndf. B, uanset om de kan erstattes efter dansk ret. Der er næppe grund til at dele behandlingen af de to spørgsmål.

Problemet kan f.eks. blive aktuelt, når det drejer sig om krav om erstatning for tab af forsørger eller krav om erstatning for ikke-økonomisk skade i tilfælde, hvor erstatning ikke ville være blevet givet efter dansk ret, jfr. også UfR 1938.344 V, 1959.537 V og 1967.392 V.

Spørgsmålet var fremme i den engelske sag Chaplin v. Boys [1969] 2 All E.R. 1085 om to engelske soldater stationeret på Malta. Den ene kom til skade ved et trafiksammenstød forvoldt af den anden. Den tilskadekomne gjorde krav på erstatning for svie og smerte. Erstatning herfor kan gives efter engelsk, men ikke efter maltesisk ret. House of Lords anvendte engelsk ret, tildels influeret af Babcock v. Jackson, men først og fremmest på basis af engelsk rets særlige lovvalgsregel for den internationale erstatningsret, jfr. North og Webb i ICLQ 1970.24 ff og Lazar i MLR 1969.638 ff, Mc Gregor i MLR 1970.1 ff, Shapiro smstds. 27 ff og ovf. I A.

B. ERSTATNINGENS STØRRELSE

Spørgsmålet om lovvalget ved erstatningens beregning har været rejst i UfR 1959.537 V, hvor lex loci (dansk ret) blev anvendt på spørgsmålet om forsørgertabserstatning i forbindelse med skade på en person uden for køretøjet ved bilkørsel, jfr. også UfR 1969.99 H, og i UfR 1967.405 Ø og ASD 1968 B 26 Ø, hvor dansk ret som kontraktstatut blev anvendt med hensyn til erstatningens størrelse ved skade på en person, der fulgte med køretøjet. UfR 1952.854 V indeholder en forudsætning om, at lex causae for ansvarsspørgsmålet skal anvendes ved erstatningsberegningen.

Spørgsmålet om erstatningens størrelse har imidlertid været fremme i en række sager med fremmed tilknytning, uden at spørgsmålet om lovvalget har været rejst i denne forbindelse, jfr. således UfR 1937.414 Ø, 1951.1069 H, 1953.945 Ø, 1956.912 SH, 1959.419 SH, 1960.1057 H, 1964.332 Ø, 1966.176 V, 1975.527 H og ASD 1936 B 59. I de fleste af sagerne har lovvalget været drøftet i forbindelse med ansvarsgrundlaget, ansvarsbegrænsning eller lignende, og i flere tilfælde er resultatet blevet, at fremmed ret er blevet an-

vendt på disse spørgsmål. Tilsyneladende er altså dansk ret blevet anvendt på erstatningsudmålingen.

Dette kan næppe tages som udtryk for, at lex fori altid skal anvendes på erstatningsberegningen. Parterne har enten ikke tænkt på problemet eller anset det for overflødigt at rejse spørgsmålet. I tilfælde, hvor kravet om erstatning vedrører udlæg til hospitalsophold, læge, transport, tingsskade o.l. vil resultatet oftest blive det samme eller afvigelserne i hvert fald kun ganske små, uanset hvilket retssystem der bringes i anvendelse. Vanskeligheder opstår, hvor der er tale om krav, som erstattes efter ét retssystem, men ikke efter et andet, jfr. ovf. under A, eller ved krav, hvor adæquanssynspunkter kan bringes ind, f.eks. fordi udgifterne til lægebehandling, reparation o.l. i skadelidtes hjemland er betydelig større end i det land, hvor skaden indtraf, eller hvor skadevolder hører hjemme. Endvidere, hvor det drejer sig om meget store skader, erstatning for forsørgertab og invaliditet eller erstatning for ikke-økonomisk skade.

De synspunkter, som i almindelighed er anført for anvendelsen af lex loci, gælder også her. Det er den lovgivning, som begge parter har mulighed for at tage i betragtning ved indretningen af deres forhold, hvorimod skadevolder kun sjældent har mulighed for at indrette sig efter forholdene i skadelidtes hjemland. Drejer det sig f.eks. om personskadeerstatning, kan de krav, som kan rejses, variere meget stærkt, og det synes ikke rimeligt at lægge risikoen herfor alene på skadevolder. Forskellen på den erstatning, som man f.eks. kan ifalde, eftersom man på Københavns gader kører en englænder, svensker eller dansker ned, synes, hvis man lægger skadelidtes hjemlands lov til grund, at være for stor. Skadelidte kan have indrettet sig på, at han befinder sig i et andet land med andre regler end hjemlandets, hvorimod skadevolder ikke kan forudse, hvem der bliver skadelidt og derfor alene kan indrette sig efter skadestedets regler. Der ville dog ud fra dette synspunkt ikke være noget i vejen for at lægge skadelidtes hjemlands lov til grund, hvor den ville føre til en mindre erstatning end lex loci, eller hvor skadevolder og skadelidte er fra samme land.

Skadelidtes tilknytning bliver dog ikke uden betydning. Problemet var fremme i UfR 1959.537 V. Dommen fastslog, at størrelsen af en erstatning for tab af forsørger måtte afgøres efter dansk ret,

lex loci, under hensyntagen til de faktiske levevilkår i Frankrig for de børn, der havde mistet deres fader og forsørger ved et færdselsuheld i Danmark. Danske regler om erstatningens beregning må altså lægges til grund, men i det omfang disse lægger vægt på lokale leveomkostninger, standardberegninger baseret på de økonomiske forhold i en vis persongruppe eller et vist geografisk område o.l., må forholdene i skadelidtes hjemland lægges til grund. På samme måde kan valutakursens forhold til forholdet mellem det faktiske prisniveau i de to lande eller forholdet mellem rentefoden i de to lande og andre lignende forskelle spille ind.

I utr. V.L. dom af 20/3 1968 i sag VL 951/1967 blev det antaget, at en tysk ejer af en bil, der var blevet beskadiget ved trafikuheld i Danmark, havde krav på erstatning for udgifterne til reparation af bilen i Tyskland, selvom disse lå højere end udgifterne dertil i Danmark. Jfr. også UfR 1938.344 V og smlgn. UfR 1976.209 V.

Også importforhold, skatteforhold o.l. kan få betydning ved beregningen af tabet. Drejer det sig om tingsskade, vil den omstændighed, at importforbud, valutarestriktioner eller særlig høje omsætningsskatter har medført en højere værdi af den beskadigede ting i skadelidtes hjemland end i det land, hvor skaden er sket, kunne få betydning for erstatningens beregning, jfr. UfR 1973.950 H.

Forholdene i skadelidtes hjemland kan dog nok kun tillægges vægt inden for forholdsvis snævre grænser. Det er næppe rimeligt, at lægge hele risikoen på skadevolder for eksistensen af ekstraordinære forhold i skadelidtes hjemland.

Adæquansbetragtninger, synspunktet om accept af risikoen eller lignende kan føre til en vis begrænsning i tabet. Den, der indlader sig i internationale forhold, må i et vist omfang bære risikoen for de særlige forhold i hans hjemland, særlig hvis de afviger væsentligt fra, hvad der gælder andetsteds. Det gælder ekstraordinært store prisforskelle ved tingsskade, og ved personskade særlig høje læge- eller hospitalsudgifter o.l., samt ved begge slags skade særlig høje advokatomkostninger. Smlgn. også UfR 1976.209 V.

Ved skader, hvori indgår et kontraktsmoment, f.eks. skade på de i en bil transporterede personer eller – uden for C.M.R. konventionens område – gods synes, ligesom med hensyn til selve ansvarsgrundlaget, kontraktstatuttet at måtte tages i betragtning. Der kan

henvises til, hvad der er sagt ovf. I. Hvor ansvaret skal deles mellem egen bil og en fremmed bil, kan det som ovf. nævnt føre til, at man i forhold til begge vil anvende lex loci på ansvarsgrundlaget. Gør man det, vil det ofte, men ikke nødvendigvis føre til også at anvende lex loci på erstatningsberegningen. Selv hvis skadevolderne er solidarisk ansvarlige for erstatningen, jfr. ndf. III, er der principielt ikke noget til hinder for at beregne den del af den, der påhviler hver af skadevolderne, efter forskellige love. Man kan beregne den fulde erstatning efter begge love og derefter for hver skadevolder beregne den fastsatte brøkdel af det beløb, som skaden udgør efter den lov, der skal anvendes i forhold til ham, og lægge de to beløb sammen.

C. ANSVARSBEGRÆNSNING

For sørettens vedkommende indeholdes en regel om lovvalget i Sølovens § 262. Herefter anvendes lex fori, med hensyn til ansvaret over for ansatte dog som hovedregel kontraktstatuttet for tjenesteaftalen. Jfr. iøvrigt Siesby, Søretlige Lovkonflikter 45 ff og 149 ff, især 196 ff og 202 f samt 259 ff, Svenné Schmidt i UfR 1966 B 47 ff, Pineus, Limited Liability in Collision Cases og Bet. nr. 315/1962. 23 ff og 30 f. Om tidligere ret tillige Philip i UfR 1960 B 33 og Schaumburg smstd. 110 samt UfR 1960.1057 H.

III. ANDRE SPØRGSMÅL

A. FLERE SKADEVOLDERES ANSVAR

Spørgsmålet om omfanget af hvert enkelt af *flere skadevolderes ansvar* over for skadelidte synes normalt at måtte bedømmes efter lex loci delicti, medmindre ansvarsgrundlaget i forhold til alle skadevolderne bestemmes af den samme fra lex loci forskellige lov, smlgn. VLT 1940.324, UfR 1931.100 H, 1960.104 H og svensk højesteretsdom i NJA 1933.364.

B. EGEN SKYLD

Betydningen af *egen skyld* for, om ansvar overhovedet indtræder og i så fald hvorledes fordelingen af skaden skal foretages, synes normalt at måtte afgøres efter samme lov, som er afgørende for ansvaret, smlgn. UfR 1960.104 H, 1951.1069 H og 1970.418 Ø.

C. REGRESSPØRGSMÅLET

Også *regresspørgsmålet* må ofte bedømmes efter den lov, som er afgørende for ansvaret, jfr. UfR 1969.99 H, men der kan næppe opstilles nogen almindelig regel om emnet.

D. LOVBESTEMTE SIKKERHEDSRETTIGHEDER

Spørgsmålet om lovvalget med hensyn til *lovbestemte sikkerhedsrettigheder* for erstatningskrav har været genstand for behandling i en række modstridende domme, jfr. UfR 1931.100 H, 1952.854 V, 1953.945 Ø, 1954.772 H, i relation til den nu ophævede bestemmelse i den tidligere motorlovs § 38. Den sidste af afgørelserne synes at have afgjort spørgsmålet til fordel for lex causae for erstatningskravet, men afgørelsen kan også bero på overvejelser om motorlovens særlige anvendelsesområde.

H. Binder i Rabels Z 1955.401 ff; P. Bourel: Les Conflits de lois en matière d'obligations extra-contractuelle, Paris 1961; D. F. Cavers: The Choice of Law Process, Ann Arbor 1965.139 ff og 293 ff; Collins i ICLQ 1967.103 ff; B. Currie: Selected Essays on the Conflicts of Laws, Durham N.C. 1963.690 ff; J. L. Delachaux, Die Anknüpfung der Obligationen aus Delikt und Quasidelikt im internationalen Privatrecht, Zürich 1960; G. Egge: Lovvalget i Erstatningsretten, Norsk Forsikringsjuridisk forenings publikasjoner, nr. 39, 1959; A. A. Ehrenzweig i 36 Minnesota Law Review 1951.1 ff, Festschrift für Ernst Rabel 1, 1954.655 ff, 69 Yale Law Journal 1960.595 ff, 794 ff og 978 ff, ICLQ 1968.1 ff og i Recueil des Cours 1968 II 273 ff; Ehrenzweig, Rosenberg, Trautman i 67–68 Columbia Law Review 1967.459 ff og 465 ff og 1968.49 ff; M. Hancock: Torts in the Conflict of Laws, Chicago 1942; Harper i 59 Columbia Law Review 1959.440 ff; Lüer i Nederlands Tijdschrift voor Internationaal Recht 1965 nr. 2; O. Kahn-Freund i Recueil des Cours 1968 II 1 ff; Kropholler i Rabels Z 1969.601 ff; Malmström i Festskrift til Henry Ussing 1951.362 ff; J. H. C. Morris i 64 Harvard Law Review 1951.881 ff; A. Møller: Erstatningsansvaret ved skibssammenstød, 2. København 1915; North i ICLQ 1967.379 ff; North og Webb i ICLQ 1965.1314 ff og 1970.24 ff; Reese i 8 The Columbia Journal of Transnational Law 1969.181 ff; S. Strömholm: Torts in the Conflict of Laws, Stockholm 1961, jfr. TfR 1960.434 ff; G. O. Z. Sundström: Om Normkollision vid Fartygssammanstötning, Borgå 1965; K. Troller, Das internationale Privatrecht des unlauteren Wettbewerbs, Freiburg 1962; W. Wengler, AJCL 1955.167 ff; C. Wilde, Der Verkehrsunfall im internationalen Privatrecht, 1969; H. Wirner, Wettbewerbsrecht und internationales Privatrecht, München 1960; Shapira, The interest approach to choice of law, 1970; samme i Israel Law Review 1972.557 ff; Beitzke i Recueil des cours 1965 II 63 ff; Nadelmann m.fl. i AJCL 1971.1 ff; Trutmann, Das internationale Privatrecht der Deliktsobligationen, 1973; Mummenhoff i NJW 1975. 477 ff.

Tingsretten

KAPITEL 27

Den tinglige beskyttelse

Der er visse problemer, som ikke uden videre lader sig løse efter kontraktsrettens regler, idet hensynet til andre end de i et bestemt kontraktsforhold implicerede personer gør sig gældende. Det er problemerne vedrørende den såkaldte tinglige beskyttelse. Disse spørgsmål behandles i dette kapitel. De her anførte kollisionsnormer er som hovedregel præceptive.

Forholdet mellem parterne i et kontraktsforhold gøres altså ikke til genstand for behandling her. Forsåvidt spørgsmålet om ejendomsrettens overgang alene sigter på forholdet inter partes, f.eks. risikoens overgang, må der henvises til kontraktsretten, ovf. kap. 21. Herved tages der ikke stilling til, om lex causae for kontraktsforholdet – som efter loven om internationale løsørekøb – eller et særstatut, en særlig lovvalgsregel, f.eks. det med hensyn til den tinglige beskyttelse mest betydningsfulde statut, lex rei sitae, skal anvendes på spørgsmålet.

I den materielle tingsret skelnes der med hensyn til formuerettighedernes tinglige beskyttelse mellem en række forskellige relationer, således erhververens beskyttelse over for overdragerens kreditorer, og overdragerens beskyttelse over for erhververens kreditorer, samt den ekstinktive omsætningserhvervelse. Det sker, fordi beskyttelsen i disse forskellige relationer ikke nødvendigvis indtræder på samme tid.

Denne materielretlige sondring medfører ikke nødvendigvis en tilvarende sondring i den internationale privatret. Man kunne i kollisionsnormen blot angive den relevante tilknytning med hensyn til den tinglige beskyttelse, f.eks. tingens beliggenhed og derefter overlade til den således udpegede lov at afgøre, om der kan angives et bestemt tidspunkt for, hvornår alle virkninger af ejendomsrettens overdragelse indtræffer, eller om tidspunktet for beskyttelsens ind-

træden afhænger af den relation, i hvilken problemet opstår. Det har man ofte været tilbøjelig til at gøre tidligere, og det er man stadig uden for Skandinavien. Det hænger naturligvis sammen med, at sondringen mellem de forskellige relationer inden for den tinglige beskyttelse ikke overalt er trængt igennem, men at problemet opfattes som et generelt spørgsmål om ejendomsrettens overgang.

I. FAST EJENDOM M.V.

A. TINGLIG BESKYTTELSE

En sådan samlet behandling af spørgsmålene vedrørende den tinglige beskyttelse benytter man sig da også af, når det drejer sig om den *tinglige beskyttelse af rettigheder over fast ejendom*. Her har det som altovervejende hovedregel ingen interesse at sondre mellem forskellige relationer. Fast ejendom er gennem beliggenheden så klart tilknyttet en bestemt retsorden, lex situs, at det normalt er naturligt, at denne må regulere den tinglige beskyttelse i enhver henseende.

Dette gælder alle regler om løsningen af konflikter mellem flere rettighedshavere, herunder regler om formelle krav til selve overdragelsen, således regler om skriftlighed, bestemt form, tinglysning eller anden registrering. Reglen locus regit formam actus er altså ikke gyldig på dette punkt, cfr. for forholdet inter partes UfR 1894. 4 H og Ekström 101. Det gælder endvidere uanset indholdet af den pågældende formuerettighed, således uanset om det drejer sig om den fuldstændige ejendomsret til en fast ejendom eller om delvise rettigheder over denne. Den tinglige beskyttelse af retten til et pantebrev i fast ejendom er derimod ikke uden videre underkastet loven i det land, hvor den faste ejendom er beliggende, men har sin egen lov, i hvert fald hvis det drejer sig om et negotiabelt pantebrev, jfr. nærmere ndf.

Lex situs er også afgørende for forholdet mellem flere indehavere af rettigheder over fast ejendom, når den ene rettighedshaver er et konkursbo eller et dødsbo, f.eks. mellem en erhverver af ejendommen og overdragerens konkursbo jfr. nordisk konkurskonvention art. 4 og dødsbokonventionens art. 25. I ejerens konkursbo

er lex situs endvidere afgørende for forholdet mellem flere rettighedshavere med fortrinsrettigheder i tingen, f.eks. panthavere og udlægshavere. Derimod må lex situs, hvor der er tale om skifte mellem arvinger, ægtefæller eller simple kreditorer, vige for den med hensyn til disse spørgsmål anvendelige lovgivning, men her er der ikke tale om den tinglige beskyttelse.

B. INDHOLDET AF RETTEN TIL FAST EJENDOM

Af praktiske grunde kan det være rimeligt her at gøre en bemærkning om *indholdet af retten til fast ejendom.* Alle spørgsmål om regulering af ejendomsretten til fast ejendom, såvel i forholdet mellem private indbyrdes, f.eks. naboretten, som i forholdet til det offentlige, alle offentligretlige begrænsninger i ejendomsrettens udøvelse samt regler om, hvem der kan eje eller erhverve fast ejendom, er underkastet lex situs. Danske domstole vil altid anvende dansk ret med hensyn til sådanne spørgsmål vedrørende fast ejendom i Danmark, selvom der er fremmede elementer i sagen. I det omfang, sager af denne art vedrørende fast ejendom i udlandet kan tænkes indbragt for danske domstole, vil disse som hovedregel ligeledes anvende lex situs, jfr. UfR 1971.295 H, også uanset om der er tale om lovgivning af offentligretlig karakter. Dog vil danske domstole ikke medvirke til inddrivelse af skatter og afgifter til fremmede offentlige myndigheder, selv om den faste ejendom er beliggende i myndighedernes hjemland, jfr. ovf. kap. 6 II og kap. 9 II D.

Hvad der her er sagt om indholdet af retten til fast ejendom, gælder som altovervejende hovedregel også for løsøre.

I kontraktsforhold vedrørende fast ejendom er beliggenheden blot ét af flere tilknytningsmomenter.

I modsætning til, hvad der gælder i mange andre landes ret, jfr. Dennemark 203 ff, kan det ikke antages, at danske domstole er afskåret fra at beskæftige sig med sager af den i retsplejelovens § 240 omhandlede karakter vedrørende fast ejendom, der er beliggende i udlandet, såfremt danske domstole er kompetente ifølge en af retsplejelovens værnetingsregler bortset fra § 240, jfr. ovf. kap. 8 II B. Reglen om fast ejendoms værneting i retsplejelovens § 240 er vel obligatorisk, men ikke præceptiv, og den hos Dennemark refererede argumentation for, at den faste ejendoms værneting har eksklusiv kompetence også i internationale forhold, er herefter næppe bærekraftig.

Retsplejelovens § 240 må da antages alene at gælde fordelingen af den interne kompetence, ikke den internationale, smlgn. UfR 1894.4 H og utrykt Østre Landsretsdom 31. marts 1960 i sag II 405/1959, Lando, Kontraktstatuttet 204. Bestemmelsen gælder al dansk fast ejendom uanset sagsøgtes bopæl i udlandet, UfR 1920.851 Ø, 1927.836 S. I bet. 698/1973 foreslås det at gøre § 240 fakultativ.

Afgørelser vedrørende fast ejendom beliggende i en anden nordisk stat end domslandet er ikke omfattet af domskonventionen, jfr. nærmere art. 11 nr. 2. Derimod må det om danske domstoles kompetence anførte føre til, at tyske domme om fast ejendom uden for Tyskland, såfremt sådanne kan forekomme efter ZPO § 24, hvilket er tvivlsomt, er retskraftige her i landet ifølge An. nr. 148 af 13. april 1938.

C. REGISTRERET SKIB OG LUFTFARTØJ

Også med hensyn til *registreret skib og luftfartøj* henviser man i almindelighed til en enkelt lov og lader denne regulere spørgsmålet om den tinglige beskyttelse. Blot træder her registreringslandets, flagets, lov i stedet for lex rei sitae, jfr. således nordisk konkurs-konvention art. 4 og 8, nordisk dødsbokonvention art. 26 og søloven § 259. Helt kan lex situs dog ikke frakendes betydning, ligesom også andre love kan tænkes at komme i betragtning, jfr. iøvrigt Siesby: Søretlige lovkonflikter og Philip i UfR 1964 B 121 ff.

Ifølge Bruxelleskonventionen af 1967 som gennemført i sølovens kap. 11, finder som hovedregel lex fori, d.v.s. konventionen som transformeret til national ret, anvendelse på søpanterettigheder, på disses forhold til andre rettigheder i skibe og på forholdet mellem registrerede panterettigheder i skibe og andre rettigheder. Der gælder dog visse forbehold til fordel for registreringslandets lov. Den skal være afgørende for registrerede panterettigheders indbyrdes prioritet og – med forbehold for deres placering i henhold til konventionen mellem de konventionsanerkendte søpanterettigheder og alle andre rettigheder – for deres betydning i forhold til tredjemand. Endvidere skal registreringslandets lov anvendes, hvis den anerkender andre end de konventionsbestemte søpanterettigheder, idet sådanne rettigheder dog kun kan få prioritet efter de konventionsbestemte søpanterettigheder og registrerede panterettigheder. Jfr. søloven § 265.

Regler om luftfartøjer findes i lov nr. 135 af 31. marts 1960, jfr. bet. nr. 180/1957, især 10 f og 22 f, og Genèvekonvention af 1948. Forsåvidt angår luftfartøjer registreret i en stat, der har ratificeret konventionen af 1948, finder som hovedregel registreringslandets

lov anvendelse. Drejer det sig om bjærgeløn eller ekstraordinære bevaringsudgifter for foranstaltninger i en konventionsstat, finder dennes lovgivning dog anvendelse. Jfr. også NJA 1969 IC 199 nr. 1335.

II. ANDET END FAST EJENDOM

Er der tale om overdragelse af *rettigheder til andet end fast ejendom,* er det derimod i Norden almindeligt også i den internationale privatret at sondre mellem de forskellige relationer, i hvilke spørgsmålet om tinglig beskyttelse kan dukke op. Årsagerne hertil er dels en generel regels uoverskuelige karakter, dels at en sådan mere detailleret analyse kan give anledning til opstilling af specielle kollisionsnormer for særlige situationer, selvom hovedreglen også her er anvendelse af lex rei sitae.

Synspunktet om den generelle regels uoverskuelighed, som var afgørende for de skandinaviske delegationers stilling, da spørgsmålet blev drøftet på Haager-konferencerne 1951 og 1956, er af mindre betydning, hvor det drejer sig om opstillingen af en kollisionsnorm i en teoretisk behandling af emnet, idet muligheden for at gøre afvigelser fra reglen, når særlige forhold taler derfor, her står domstolene åben; det lader sig ikke gøre, når der er tale om national eller international lovgivning. Konferencen og konventionsudkastet angik alene det område, som er omfattet af løsørekøbskonventionen, jfr. nærmere Conférence de la Haye 1951, Actes 61, 83, 94, 401, Documents 17 f; 1956, Actes 19, 294, 340, Documents 3, samt Nial i Liber Amicorum Algot Bagge 155 og Ussing i Revue Internationale de Droit Comparé 1952.5.

I ældre tid tillagdes ejerens personalstatut afgørende betydning med hensyn til tingsretlige spørgsmål. Personalstatuttet har dog forlængst måttet vige for lex situs. Dette er naturligt, da det i så høj grad er de ydre omstændigheder, besiddelsen, legitimationen og lignende, der i materielretlig henseende er afgørende snarere end den virkelige retsstilling, ligesom spørgsmålet ofte er, hvem der skal anses som ejer, jfr. Deuntzer 104. Personalstatuttet er derfor ikke egnet som tilknytning. Kontraktstatuttet egner sig heller ikke, da det dels ikke fører til éntydige resultater i alle tilfælde, dels overlader for meget til parternes autonomi.

Den følgende fremstilling angår for det første løsøre i sædvanlig forstand, d.v.s. alle ting, der ikke er fast ejendom.

Til *fast ejendom* kan i relation til den tinglige beskyttelse formentlig kun henregnes, hvad der til enhver tid faktisk udgør en del af ejendommen. Ofte henregnes også lovpligtigt tilbehør til den faste ejendom, men det er tvivlsomt, om det er holdbart, når det pågældende tilbehør er blevet udskilt og bragt til et andet land. Så længe det pågældende tilbehør befinder sig i samme land som den faste ejendom, er dette lands lov afgørende for, om det skal betragtes som en del af den faste ejendom eller som løsøre. Er det blevet bragt til et andet land, gælder den faste ejendoms beliggenheds-lov fortsat med hensyn til rettighedernes indhold, men tilbehørets nye lex situs er afgørende i relation til tredjemand.

Således vil bestemmelserne i tinglysningslovens §§ 37 og 38 om panterettens omfang gælde inter partes, selvom nogle af de dér omtalte værdier skulle være fjernet fra en i Danmark beliggende ejendom og bragt til et land, hvor tilsvarende regler ikke findes. Opstår der imidlertid konflikt mellem panthaver og en tredjemand, efter at værdierne er bragt til udlandet, må den nye lex situs afgøre, om der er tale om (dansk) fast ejendom eller (fremmed) løsøre med de deraf følgende konsekvenser for lovvalget. Cfr. måske nordisk konkurskonvention art. 4 inden for dens område.

Endvidere angår fremstillingen værdipapirer, såsom aktier, obligationer, pantebreve og andre gældsbreve, forsikringspolicer, bankbøger, konnossementer og oplagsbeviser samt mundtlige fordringer. Denne gruppe må deles i to, af hvilke den ene, der sammen med løsøre behandles ndf. under A, i hvert fald omfatter alle negotiable papirer, eller hvad der efter fremmed ret svarer hertil, mens den anden (B) i hvert fald omfatter de simple fordringer. Til den første af disse grupper må også henregnes visse ikke-negotiable dokumenter, nemlig formentlig de fleste dokumenter, der kan betegnes som legitimationspapirer, men grænsedragningen mellem de to grupper er vanskelig, jfr. iøvrigt Munch i UfR 1966 B 217 f, konkurskonventionen art. 8, dødsbokonventionen art. 26. Hvorvidt et dokument er negotiabelt eller underkastet en hertil svarende ordning, vil for gældsbreves vedkommende normalt bero på kontraktstatuttet, mens for andre dokumenters vedkommende lex causae for det af dokumentet dækkede retsforhold må tillægges en vis betydning ved siden af kontraktstatuttet.

A. LØSØRE OG VÆRDIPAPIRER

1. Godet er hele tiden i samme land

Også med hensyn til løsøre og værdipapirer spiller beliggenheden en afgørende rolle for lovvalget. Så længe det pågældende gode *på alle relevante tidspunkter har befundet sig inden for samme territoriale retsområde,* medfører det ingen vanskeligheder at anvende lex situs på forholdet mellem forskellige rettighedshavere. Danske domstole vil i disse tilfælde, hvadenten godet er beliggende i Danmark eller i udlandet, anvende lex situs 1) på forholdet mellem en erhverver af godet eller af begrænsede rettigheder over dette og overdragerens kreditorer, 2) på forholdet mellem overdrageren af godet eller begrænsede rettigheder over dette og erhververens kreditorer, og 3) på spørgsmålet om, hvorvidt en overdragelse medfører ekstinktion af ejendomsretten til godet eller af begrænsede rettigheder over dette.

Hvis således godet befinder sig i Danmark, både da det sælges eller pantsættes, og da sælgers/pantsætters kreditorer derefter ønsker at gøre udlæg i det eller at inddrage det under konkursbehandling, må dansk ret afgøre, om kreditorerne skal have medhold eller ej, uanset om alle de pågældende personer befinder sig i udlandet og udenlandsk ret finder anvendelse på deres indbyrdes kontraktsforhold.

På samme måde må, hvis et gode, der befinder sig i et bestemt fremmed land, sælges med ejendomsforbehold eller gives i konsignation, dette lands ret afgøre, om køberens/konsignatarens kreditorer, mens godet stadig befinder sig dér, kan gøre udlæg i det eller inddrage det under konkursbehandling uden at respektere den trufne aftale. Det samme gælder en sælgers udøvelse af standsningsret.

Endelig må også lex situs afgøre, hvem af to erhververe af et gode fra samme overdrager der skal have ret til godet, når dette på tidspunktet for begge overdragelser befandt sig i samme land; ligesom lex situs må afgøre, om en erhverver ekstingverer en tidligere stiftet panteret eller må respektere denne, når godet befandt sig i samme land både ved panterettens stiftelse og ved overdragelsen.

I UfR 1950.441 SH blev spørgsmålet om ekstinktion ved dobbeltsalg af løsøre, der på tidspunktet for begge salg befandt sig i Czekoslovakiet, afgjort

efter dansk ret. Spørgsmålet om anvendelse af fremmed ret var ikke rejst under sagen.

Med hensyn til relationen til henholdsvis overdragerens og erhververens kreditorer bemærkes, at *udlæg* her i landet kun kan gøres i værdier, der befinder sig her i landet, jfr. Munch i UfR 1966 B 217 ff, og ovf. kap. 8 IV, ligesom et udlæg gjort i udlandet i værdier, der på udlæggets tidspunkt befinder sig her i landet, ikke vil blive anerkendt. Ved individualforfølgning her i landet kan der derfor, når godet på alle relevante tidspunkter befandt sig inden for samme territoriale retsområde, som hovedregel kun blive tale om at anvende fremmed ret, hvis godet, efter at udlæg har fundet sted i udlandet, bringes her til landet, uden at konflikten mellem de berettigede er løst. Undtagelse herfra gælder for simple fordringer, ndf. B, hvis den fogedpraksis, hvorefter udlæg i sådanne kan foretages her i landet, når kreditor bor her, anerkendes. Rigtigheden af denne praksis er dog tvivlsom, jfr. komm. Retsplejelov II, 2. udg. 502 note 1 og Munch anf. st.

Med hensyn til forholdet mellem en erhverver og overdragerens konkursbo eller insolvente dødsbo finder ifølge den *nordiske konkurskonvention* art. 4, stk. 2 som hovedregel lex rei sitae anvendelse, smlgn. for solvente dødsboer formentlig dødsbokonventionens art. 25.

Uden for den nordiske konventions område tillægges bobehandling i udlandet ikke betydning med hensyn til herværende værdier, forsåvidt angår forholdet til individualforfølgende kreditorer. Dette udelukker dog formentlig ikke, at det fremmede bo, når fallenten har hjemting i det land, hvor boet behandles, kan søge fallentens eller dødsboets herværende midler inddraget i bobehandlingen, når kreditorerne ikke gør krav gældende her i landet, jfr. ndf. kap. 30 III og IV. I en konflikt, der i et sådant tilfælde opstår mellem boet og fallentens, afdødes, medkontrahent, må lex rei sitae, d.v.s. dansk ret anvendes. I en konflikt med et dansk bo om værdier, der befinder sig i udlandet, må lex rei sitae ligeledes anvendes, hvis sagen kommer til behandling her, måske i et vist omfang kumuleret med dansk ret. Dog kan der blive tale om alene at anvende dansk ret, hvis tingen er bragt til udlandet for at unddrage den fra konkursbehandlingen. Om dispositioner efter konkursens indtræden, jfr. Nial, Internationell Förmögenhetsrätt 101 f.

Drejer det sig om et *negotiabelt konnossement,* er det i forhold til henholdsvis erhververens og overdragerens kreditorer konnossementets og ikke de af dette dækkede varers beliggenhed, der er afgørende for lovvalget. Konnossementet vil kunne være genstand for ekstinktiv omsætningserhvervelse på grundlag af sin lex situs. Skulle der blive disponeret over varerne uden hensyn til konnossementet, må imidlertid lex situs for varerne, i overensstemmelse med de reale grunde for denne lovs anvendelse i tingsretlige spørgsmål, afgøre denne dispositions retlige virkninger, jfr. vistnok Nial 89. Undtagelse herfra kan måske gøres i tilfælde, hvor det er klart for erhververen, at varerne er dækket af konnossement. Lex situs for varerne må vistnok også være afgørende i tilfælde af konflikt mellem indehavere af for-

skellige eksemplarer af konnossementer, når disse befinder sig i forskellige lande.

Forsåvidt angår *aktier, forsikringspolicer, massegældsbreve o.l.* bør der måske tillægges selskabets eller debitors hjemsteds lov en vis betydning med hensyn til ekstinktion af rettigheder ved siden af lex situs på grund af den nære sammenhæng mellem ekstinktions-reglerne og reglerne om forholdet mellem aktionærerne indbyrdes og mellem erhververen og selskabet eller debitor, jfr. Karlgren 87 ff. Ligeledes må reglerne om legitimationen over for debitor i henhold til et negotiabelt gældsbrev være at finde i kontraktstatuttet uanset disse reglers nære sammenhæng med ekstinktionsreglerne.

2. Godet er blevet flyttet

Vanskelige spørgsmål opstår, når *godet,* som konflikten drejer sig om, *ikke befinder sig inden for samme territoriale retsområde på alle relevante tidspunkter.* Sker der i tiden mellem to overdragelser af det samme gode en flytning af tingen, kan løsningen af en eventuel konflikt mellem to rettighedshavere ikke ske ved en henvisning til lex rei sitae, men det må bestemmes, om det er lex rei sitae på tidspunktet for den første eller den anden overdragelse, der er afgørende. Det samme gælder, hvis tingen flyttes efter at være overdraget, og overdragerens kreditorer derefter gør krav på den i konkurrence med erhververen, eller erhververens kreditorer gør krav på den i konkurrence med overdrageren. Vanskelighederne skyldes i væsentlig grad, at man ikke uden videre skal lægge vægt på den nuværende lex situs, men må tage et vist hensyn til den tidligere lex situs.

Der må *foreløbig* sondres mellem tilfælde, hvor der er tale om overdragelse af den fuldstændige ejendomsret til et gode, og tilfælde, hvor der er tale om stiftelse af begrænsede rettigheder, især sikkerhedsrettigheder over dette.

a. Overdragelse af fuldstændig ejendomsret

Er der tale om *overdragelse af den fuldstændige ejendomsret til et formuegode, og havde erhververen opnået beskyttelse over for overdragerens kreditorer* i henhold til loven på det sted, hvor godet var beliggende på overdragelsens (aftalens) tidspunkt, bortfalder denne beskyttelse ikke, fordi godet flyttes et andet sted hen, hvor beskyttelse over for overdragerens kreditorer ikke ville være opnået på

samme grundlag. Kræver loven på det første sted f.eks. kun udskillelse, for at beskyttelsen skal indtræde, og har udskillelse fundet sted, må erhververen være beskyttet, selvom loven på det sted, hvor tingen derefter flyttes hen, kræver traditio eller registrering, for at erhververen kan opnå beskyttelse over for overdragerens kreditorer.

Har *erhververen* på den anden side *ikke opnået beskyttelse over for overdragerens kreditorer* på det tidspunkt, da tingen flyttes til et andet land, kan der vel næppe opstilles en almindelig regel, men hovedreglen synes at måtte være, at den nye lex situs bliver afgørende for, hvornår beskyttelsen indtræder, og særlig om den måske allerede i og med flytningen er indtrådt, jfr. Deuntzer 105 og Nial 87.

Den *nordiske konkurskonvention* art. 4 indeholder en særlig regel, jfr. motiverne til udkastet 27. Ifølge art. 4, stk. 2 skal loven i den stat, hvor en genstand findes ved konkursens indtræden, være afgørende for en retshandels ugyldighed eller afkræftelse, hvis denne lov stiller krav om tinglysning, registrering eller anden kundgørelse af en overdragelse eller underpantsætning, for at retshandelen skal være gyldig i forhold til konkursboet. Det er imidlertid forudsat, at genstanden befandt sig i det pågældende land, da retshandelen fandt sted, og ved konkursens indtræden *stadig* befinder sig dér.

Er genstanden mellem retshandelen og konkursen flyttet fra et land til et andet, finder art. 4 ikke anvendelse. I stedet anvendes hovedreglen i art. 1, hvorefter såvel spørgsmålet om retshandelens gyldighed som om dens afkræftelse skal bedømmes efter loven i det land, hvor konkursboet behandles, i stedet for efter lex situs.

Med hensyn til *overdragerens beskyttelse over for erhververens kreditorer* må for *standsningsrettens* vedkommende – uanset om en standsningsret ikke fandtes i henhold til lex situs på salgets tidspunkt – lex situs på det tidspunkt, da standsningsretten ønskes udøvet, være afgørende, smlgn. UfR 1957.324 H, hvor spørgsmålet om anvendelse af fremmed ret ikke blev rejst, og jfr. iøvrigt nedenfor om res in transitu. I forholdet mellem parterne indbyrdes gælder kontraktstatuttet, jfr. Nial 91.

Forsåvidt angår *ejendomsforbehold* må der sondres mellem tilfælde, hvor *kontraktsforholdet oprindelig har en helt intern karakter* og tilfælde af internationale kontraktsforhold. I første tilfælde, hvor ejendomsforbehold, mens tingen befandt sig i et land, i henhold til dettes lov gyldigt er blevet taget, f.eks. i en afbetalingskontrakt, og tingen derefter flyttes til et andet land, hvis afbetalingslovgivning

f.eks. kræver registrering eller en (højere) kontant udbetaling, for at ejendomsforbeholdet skal være gyldigt, falder sælgerens beskyttelse over for køberens kreditorer ikke derved bort.

Drejer det sig om et *internationalt kontraktsforhold,* typisk hvor f.eks. en fabrikant i et land sælger varer til en køber i et andet land, må det være en forudsætning for, at der overhovedet kan blive tale om, at ejendomsforbeholdet er beskyttet overfor køberens kreditorer, at det er gyldigt inter partes, jfr. Ørgaard i J. 1974.331. Dette beror naturligvis på lex contractus. Er det tilfældet, opstår spørgsmålet om ejendomsforbeholdets principielle gyldighed overfor køberens kreditorer. Dette spørgsmål er ikke omfattet af den int. lkbl., jfr. dens § 2, men spørgsmålet, om der er tale om et internationalt kontraktsforhold må afgøres efter lignende principper som efter denne lov, jfr. ovf. kap. 22 II A.

Spørgsmålet om et ejendomsforbeholds gyldighed overfor køberens kreditorer har været fremme i flere domme.

Dommen i UfR 1966.475 V drejede sig om en handel om en mejetærsker mellem en syd for den dansk-tyske grænse boende forhandler og en nord for grænsen bosat entreprenør. Handelen blev indgået og finansieret i Tyskland, og levering fandt sted der, men det stod sælgeren klart, at køberen skulle indføre og bruge maskinen i Danmark. Maskinen solgtes på ejendomsforbehold, og dette var gyldigt efter tysk ret, men opfyldte ikke dansk afbetalingslovs betingelser. Sagen har træk af både internt og internationalt kontraktsforhold. Dommen lader ejendomsforbeholdets gyldighed i forhold til købers kreditorer bero på tysk ret. Der henvises til sælgers bopæl i Tyskland, handelens indgåelse der og til, at maskinen befandt sig i Tyskland og blev overleveret der.

I dommen UfR 1973.796 SH havde et svensk firma solgt maskiner til en dansk virksomhed til brug her i landet på afbetaling med ejendomsforbehold. Den danske afbetalingslovs betingelser var ikke opfyldt. Maskinerne befandt sig på aftalens tidspunkt i U.S.A. eller under transport. Selve købet var ifølge int. lkbl. underkastet svensk ret. Dommen lagde dansk ret som lex concursus til grund ved bedømmelsen af ejendomsforbeholdets gyldighed overfor køberens konkursbo.

De to afgørelsers modsatte resultater lader sig ikke forklare, selvom der i det første tilfælde var tale om forholdet til en individualforfølgende kreditor, i det andet til et konkursbo. Det er ikke hensigtsmæssigt i forhold til sælgeren at behandle de to situationer forskelligt.

Spørgsmålet har endvidere været fremme i en sag af konsignationslignende karakter.

I UfR 1972.138 V havde tyske firmaer solgt korn til et dansk firma og taget ejendomsforbehold, der var gyldigt efter tysk ret, men ugyldigt efter dansk ret. Tysk ret skulle formentlig anvendes på parternes indbyrdes forhold. Retten antog, at da varerne ved aftalen var bestemt til forsendelse til Danmark, måtte dansk ret afgøre ejendomsforbeholdets gyldighed i forhold til køberens konkursbo.

Der kan også henvises til dissensen i den ovf. nævnte dom UfR 1957.324 H.

Det foreløbige udkast til EF-konkurskonvention art. 39 lader lex concursus afgøre virkningen af et salg på ejendomsforbehold, idet den dog stiller visse krav til indholdet af denne lovgivning.

Jeg er fortsat af den opfattelse, at spørgsmålet om, hvad der skal til for, at ejendomsforbeholdet skal være gyldigt stiftet i forhold til køberens kreditorer normalt må bero på lex contractus, jfr. nu også Ørgaard i J 1974.335 samt NDS 1949.409. Nial 90 går ind for lex situs på tidspunktet, da ejendomsforbeholdet blev taget, men dommen UfR 1973.796 SH viser de tilfældigheder anvendelse af denne lov kan føre til. Hyppigt vil den iøvrigt være den samme som lex contractus.

Som omtalt af Ørgaard i J 1974.337 må det, uanset at fremmed ret lægges til grund ved bedømmelsen af et ejendomsforbeholds gyldighed overfor kreditorerne, antages, at ejendomsforbeholdet ikke derved kommer til at omfatte andet end selve den solgte genstand eller give sikkerhed for andet end krav ifølge købeaftalen. Her er i realiteten tale om stiftelse af begrænsede rettigheder, jfr. ndf. b.

I *begge situationer* opstår imidlertid det spørgsmål, om det efter godets flytning til et andet land kræves, at dettes regler skal opfyldes, for at den engang opnåede beskyttelse fortsat skal blive bevaret. På grund af ejendomsforbeholdets karakter af sikkerhedsret har problemet meget tilfælles med det tilsvarende problem ved begrænsede rettigheder, jfr. ndf. b. En ensartet løsning kan formentlig ikke antages for alle tilfælde, men et vist hensyn må tages til den konkrete situation. Er der tale om konsignationsforhold eller om ejendomsforbehold i konsignationslignende situationer, må reglerne i den nye lex situs om, hvad der skal til for at bevare ejendomsretten, derimod ikke om selve forholdets oprindelige stiftelse, overhol-

des, jfr. UfR 1972.138 V og smlgn. UfR 1961.148 H, jfr. TfR 1961.553. Er der derimod tale om et enkeltstående afbetalingskøb eller lignende, må det være tilstrækkeligt, at ejendomsforbeholdet er gyldigt stiftet.

Er overdragerens beskyttelse i henhold til lex situs en gang gået tabt, generhverves den ikke, fordi tingen flyttes til et sted, i henhold til hvis lovgivning den ville være blevet bevaret.

Er der tale om *ekstinktiv omsætningserhvervelse,* synes lex situs på det tidspunkt, hvor den disposition foretages, der angives som grundlag for ekstinktionen, at måtte være afgørende. Der synes ikke at være grund til at behandle dobbeltsalgssituationen, hvor det ene salg har fundet sted før flytningen, det andet efter flytningen, anderledes end andre tilfælde af råden uden adkomst, f.eks. overdragelse af tredjemands goder. Dette gælder, uanset om den første erhverver i en dobbeltsalgssituation i henhold til den daværende lex situs havde opnået beskyttelse over for omverdenen. Ved omsætningsekstinktionen er det den situation, hvori godet befinder sig ved den sidste disposition, der må være den væsentlige. Der er tale om en afvejning af to modstående interesser, ejendomsretten over for omsætningen. Her må det være den afvejning, som er lagt til grund for retsreglerne i det land, hvor godet befinder sig på det tidspunkt, da den disposition finder sted, som påberåbes som grundlag for ekstinktionen, der bliver afgørende. Det er formentlig dette synspunkt, der ligger til grund for dommen UfR 1963.704 Ø, jfr. den i UfR 1966. 31 H s. 33 refererede udtalelse af Adam Jacobi. Jfr. også Ørgaard i J 1974.338 f.

Med hensyn til et gode, der er under transport på tidspunktet for overdragelsen, *res in transitu,* må i alle de tre omhandlede relationer lovgivningen i lande, hvor godet alene befinder sig i transit, formentlig være uden betydning for retsstillingen. Under transporten må afsendelsesstedets lovgivning fortsat være afgørende, idet tilfældet behandles, som om flytning endnu ikke havde fundet sted. Tidspunktet for risikoens overgang inter partes kan næppe tillægges betydning, da parterne selv er herrer over dette. Efter ankomsten til destinationsstedet må tilfældet behandles på linje med andre tilfælde, hvor flytning har fundet sted.

b. Stiftelse af begrænsede rettigheder

Er der ikke tale om overdragelse af den fuldstændige ejendomsret, men om *stiftelse af begrænsede rettigheder,* særlig sikkerhedsrettigheder, over godet, må i princippet gælde, at den en gang i forhold til tredjemand gyldigt stiftede ret vedbliver at være gyldigt stiftet uanset flytning. Imidlertid kan det spørgsmål med rimelighed rejses, om den nye lex situs må iagttages, hvis beskyttelsen skal fortsætte med at bestå efter flytningen, f.eks. om særlige i det nye lex situs foreskrevne sikringsakter må foretages. Hvis således en sikkerhedsret, der nærmest svarer til en dansk underpantsætning af løsøre, gyldigt er stiftet i udlandet, og den underpantsatte ting derefter bringes her til landet, må tinglysning da foretages, for at beskyttelsen kan bevares over for pantsætters kreditorer? Har pantsætning af et negotiabelt papir fundet sted uden rådighedsberøvelse, må denne da foretages, når papiret kommer til Danmark? Umiddelbart synes hensynet til tredjemand at tale for, at sikringsakter, der kræves foretaget i henhold til den nye lex situs for at opnå beskyttelse over for tredjemand må iagttages ved flytningen. En nærmere undersøgelse fører dog vistnok til den modsatte antagelse.

Inden for den nordiske konkurskonventions område følger det af den ovenfor anførte fortolkning af art. 4, hvorefter den kun finder anvendelse, når den pantsatte genstand befandt sig i samme land både på tidspunktet for overdragelsen og for konkursens indtræden, at lex concursus bliver afgørende med hensyn til underpant i løsøre, der er blevet flyttet efter pantsætningen. Dette er ikke ganske rimeligt, hvadenten man uden for konventionens område må komme til, at den nuværende eller den tidligere lex situs er afgørende for bevarelsen af begrænsede rettigheder.

Et krav om, at den nye lex situs skal iagttages, for at den allerede opståede beskyttelse skal bevares, kan i visse tilfælde virke urimeligt. Rettighedshaveren har måske ikke kendskab til flytningen af genstanden for hans rettigheder, eller overdrageren (f.eks. pantedebitor) vil ikke frivilligt gå med til de fornødne foranstaltninger til iagttagelse af den nye lex situs, således at gennemførelsen heraf dels trækker ud, måske ud over det tidspunkt, hvor forholdet til overdragerens kreditorer bliver aktuelt, dels medfører retssagsomkostninger. Hertil kommer, at hvis der skal stilles særlige krav til be-

varelsen af begrænsede rettigheder efter genstandens flytning, som ikke stilles til den, der inden tingens flytning har erhvervet en ubegrænset rettighed, bliver det nødvendigt at afgøre, hvilke fremmede rettigheder der kan betragtes som begrænsede, hvilke som ubegrænsede. Det gælder ikke bare ved flytning fra et fremmed land til Danmark, men også ved flytning mellem to fremmede lande. Dette vil, som det nedenfor illustreres, kunne medføre store vanskeligheder.

Ganske tilsvarende problemer opstår, når det drejer sig om beskyttelse af *overdrageren over for erhververens kreditorer,* altså om en sikkerhedsret, et ejendomsforbehold eller lignende, som overdrageren har forbeholdt sig, kan bevares, når godet flyttes fra et land til et andet. I det omfang, de til dansk ejendomsforbehold svarende retsvirkninger i udlandet lovligt opnås ved møbellånslignende transaktioner, constitutum possessorium, er forskellen mellem relationen overdrager contra erhververs kreditorer og erhverver contra overdragers kreditorer i det hele taget stærkt udvisket.

Endelig kan tilsvarende problemer opstå i form af *omsætningsekstinktionsproblemer.* Er den ved pantsætning af løsøre opnåede prioritetsstilling beskyttet over for senere erhververe af godet eller senere stiftede panterettigheder eller lign.?

Hele problemkomplekset belyses udmærket gennem dommen UfR 1963.704 Ø. En i Tyskland bosat person købte der et brugt automobil. Købet finansieredes ved, at han optog et lån i et afbetalingsfinansieringsinstitut og overdrog ejendomsretten til dette institut som sikkerhed for lånets betaling, men således at han beholdt besiddelsen af vognen på instituttets vegne. Konstruktionen er lovlig efter tysk ret, men minder om den ugyldige møbellånskonstruktion efter dansk ret. I dansk ret kunne resultatet opnås enten ved køb med ejendomsforbehold med transport af købekontrakt og ejendomsforbehold fra sælger til institut eller ved en tinglyst underpantsætning af bilen.

Låntageren bragte – i strid med låneaftalen – bilen til Danmark, indregistrede den og solgte den til godtroende tredjemand. Instituttet transporterede sine rettigheder til vistnok den oprindelige sælger af bilen, der sagsøgte den danske erhverver til udlevering af den. Situationen kunne også have været kreditorforfølgning af låntagers andre kreditorer.

Afhængigt af, hvorledes man bedømmer den tyske transaktion, kan man sige, at der i Danmark foreligger spørgsmål om overdragerens (instituttets) beskyttelse mod erhververs (låntagers) kreditorer eller omsætningserhververe, eller om beskyttelse af erhververen (instituttet) af en fuldstændig ejendomsret

eller af en begrænset sikkerhedsret over for overdragerens (låntagerens) kreditorer eller omstæiningserhververe.

Dommen lagde til grund, at der var stiftet en fuldstændig ejendomsret for instituttet, og at det kriminelle forhold hos låntager medførte vindikation efter dansk ret. Havde der været tale om underpant, måtte et krav om overholdelse af dansk rets krav efter flytning til Danmark have medført ekstinktion. En tilsvarende konstruktion godkendtes i UfR 1966.475 V.

Sagen illustrerer, hvilke vanskeligheder det fører ud i at sondre mellem fuldstændige og delvise ejendomsoverdragelser med den virkning, at den nye lex situs kræves overholdt for at bevare de sidstnævnte, men ikke de førstnævnte. Det virker på den ene side urimeligt, at den tilfældige konstruktion, der benyttes i et land, skal være afgørende for, om der ved flytningen skal foretages noget fra rettighedsindehaverens side eller ej. På den anden side virker det urimeligt og uheldigt, at sikkerhedsforanstaltninger til oplysning for omsætningserhververe og kreditorer, som disse med rette kan forvente opfyldt, i visse tilfælde ikke skal opfyldes. Ved at anerkende ejendomsforbeholdets virkninger over for tredjemand alene på basis af parternes aftale har dansk materiel ret imidlertid i den grad gennemhullet grundlaget for tredjemands forventninger på basis af reglerne om underpantsætning, at undladelse af iagttagelse af dansk ret i de forholdsvis få tilfælde, hvor genstande er blevet flyttet fra et land til et andet behæftet med en begrænset rettighed, som efter dansk ret skulle tinglyses i forhold til tredjemand, ikke kan give anledning til væsentlige afbræk.

Resultatet synes herefter at måtte blive, at hvor der, mens et gode befinder sig i ét land, er stiftet en begrænset ret, sikkerhedsret, over det, må denne ret være beskyttet over for overdragerens henholdsvis erhververens kreditorer, når godet derefter flyttes til et andet land, uden at det dertil kan kræves, at den nye lex situs iagttages. Det må i hvert fald gælde ved flytning til Danmark og til lande, hvor retsordenens krav om foretagelse af sikringsakter er ligeså inkonsekvent udformet som her i landet. Er der derimod tale om, at godet overdrages med henblik på flytning til et andet land, altså i internationale handelsforhold, synes den nye lex situs at måtte iagttages, smlgn. UfR 1961.148 H.

Er der tale om en eventuel *ekstinktiv omsætningserhvervelse,* sy-

nes det ligeledes tvivlsomt, om krav af formel karakter, såsom tinglysning kan kræves iagttaget. Den, der f.eks. her i landet godtroende erhverver en i udlandet underpantsat bil, må formentlig finde sig i vindikation uanset manglende tinglysning her, hvis vindikation ville være blevet tilfældet, såfremt overdrageren i udlandet havde købt bilen med ejendomsforbehold og derefter solgt den her i landet.

Dermed synes spørgsmålet om sondringen mellem fuldstændige og begrænsede rettigheder at være afgjort derhen, at den normalt er overflødig i relation til den international privatretlige behandling af den tinglige beskyttelse.

Ørgaard antager derimod i J 1974.336, at der også i den internationale privatret må gøres forskel på behandlingen af pant og ejendomsforbehold, da reglerne om ejendomsforbehold i den materielle danske ret er en undtagelse fra de almindelige regler om stiftelse af sikkerhedsrettigheder over løsøre. Hvor der på grund af den i udlandet anvendte konstruktion er tvivl, om forholdet skal behandles efter reglerne om ejendomsforbehold eller pant, må afgørelsen bero på, om parterne i en tilsvarende situation her i landet kunne have anvendt et ejendomsforbehold eller havde været nødt til at stifte en panteret.

Også Gaarder 127 antager, at norsk ret må afgøre, om en panteret i løsøre, gyldigt stiftet i udlandet, forbliver beskyttet efter genstandens flytning til Norge. Han tilføjer dog, at beskyttelsen efter den tidligere lov må bestå i en overgangstid, således at parterne får en rimelig tid til at indrette sig efter den nye lovgivning, der skal anvendes.

Se også NJA 1972.192.

De her drøftede spørgsmål er i praksis forekommet særlig ofte i USA netop med hensyn til automobiler, jfr. herom nærmere Ehrenzweig, A Treatise on the Conflict of Laws, 1962.627 ff, samt note i 78 Harvard Law Review (1965)664.

B. SIMPLE FORDRINGER

Ved de *simple fordringer* og de dokumenter, der må henføres til denne gruppe, må normalt debitors hjemsted være afgørende for

lovvalget både med hensyn til beskyttelsen over for henholdsvis overdragers og erhververs kreditorer og med hensyn til eventuel ekstinktiv omsætningserhvervelse.

Nial 71 antager, at kontraktstatuttet er afgørende også for den tinglige beskyttelse, hvilket ofte vil føre til samme resultat som debitors domicillov. I enkelte af de tilfælde, hvor kontraktstatuttet er et andet end debitors domicillov, kan der være grund til at anvende kontraktstatuttet. F. eks. ville det være urimeligt at anvende debitors domicillov, når en detailforretning overdrager hele sin debitorportefølje. Som hovedregel giver henvisningen til debitors domicillov imidlertid et sikrere resultat end kontraktstatuttet. Skulle man i almindelighed fravige debitors domicillov, synes kreditors domicillov et naturligere alternativ, da det er forholdet til hans kreditorer og omsætningserhververe, der først og fremmest skal reguleres. Dette resultat antages af Brækhus i Festskrift til Rodhe 2.5 in fine, jfr. også N.Rt. 1933.897.

Drobnig i Rabels Z 1968.450 ff, jfr. 535; samme i Rabels Z 1974.468 ff; Ekström, Sju internationellt privaträttsliga uppsatser, 1920.98; Lalive, The transfer of chattels in the conflict of laws, 1955; Lando, Kontraktstatuttet, 1962.385; Nial, Internationell förmögenhetsrätt, 2. udg. 1953.71, 81; samme, Selected problems on private international law, Recueil des Cours, 1960, III, 265; Niboyet, Des conflits de lois relatifs à l'acquisition de la propriété et des droits sur les meubles corporels à titre particulier, 1912; Privat, Der Einfluss der Rechts-Wahl auf die Rechtsgeschäftliche Mobiliarübereignung im internationalen Privatrecht, 1964; Zaphiriou, The transfer of chattels in private international law, 1958; Torben Jensen, Afbetaling, 1970, 374 ff; Ørgaard i J 1974.325 ff; Lauterbach, Vorschläge und Gutachten zur Reform des deutschen internationalen Personen- und Sachenrechts; Reichard m.fl., Eigentumsvorbehalt und Sicherungsübergang im Ausland, 1973; Chesterman i ICLQ 1973. 213 ff; Stoll i Rabels Z 1974.450 ff. Om tilbageholdsret Magnus i Rabels Z 1974.440 ff.

KAPITEL 28

Ejendomsretserhvervelse ved hævd, ekspropriation, nationalisering o.l.

De problemer, som opstår i den internationale privatret i forbindelse med hævd, ekspropriation, konfiskation og lign., ligner på mange måder de i forrige kapitel behandlede. Også her opstår der spørgsmål om forholdet mellem den ene part og den anden parts kreditorer eller personer, der afleder deres ret fra den anden, f.eks. forholdet mellem ekspropriatus og ekspropriantens omsætningserhververe. Det er imidlertid her nødvendigt også at beskæftige sig med forholdet inter partes, og som hovedregel er løsningen på forholdet inter partes afgørende også for forholdet til tredjemand.

Med hensyn til fast ejendom gælder under alle omstændigheder lex situs, jfr. ovf. kap. 27 I. Det følgende handler således alene om andet end fast ejendom.

I. HÆVD

Da hævd kun sjældent vil foreligge rent ved andet end fast ejendom, er den praktiske betydning af hævdsspørgsmålet i den internationale privatret næppe stort.

Såfremt nogen har opnået ejendomsret over løsøre ved *hævd* i henhold til det fremmede retssystem, der gælder *i det land, hvor godet befandt sig i hævdsperioden,* vil denne hævdserhvervelse blive lagt til grund her i landet ved bedømmelsen af ejendomsforholdene til godet, selvom godet efter hævdsperiodens udløb bliver bragt ud af det pågældende land og ind i Danmark eller til et andet fremmed land. Det er naturligt, at parterne indretter sig efter lex situs.

Hvis et gode bliver *bragt fra ét land til et andet i løbet af en* i henhold til det første lands lovgivning påbegyndt *hævdsperiode,* fortsætter hævden at løbe, såfremt betingelserne i henhold til den nye lex situs er til stede. Det er formentlig tilstrækkeligt, at de er til stede fra flytningstidspunktet, mens kravene i henhold til den lov, der var gældende der, hvor godet tidligere befandt sig, må have været opfyldt indtil flytningen, cfr. Scheel, Privatrettens alminde-

lige Deel, 1865, 395, Deuntzer 106, og Lovkonflikter, 4. udg. 137, der kræver, at betingelserne i den sidste lex situs skal have været opfyldt i hele perioden. På den anden side vil vistnok Borum og Scheel acceptere hævderhvervelsen, når blot betingelserne i den sidste lex situs hele tiden har været opfyldt, selvom betingelserne i en tidligere lex situs ikke var opfyldt i den periode, da tingen befandt sig dér. Deuntzers løsninger af disse spørgsmål er næppe helt konsekvente.

Hævdsperiodens længde er den, der gælder i henhold til den sidste lex situs, jfr. Karlgren 89 note 3. Den inden flytningen forløbne tid indgår altså i den hævdsperiode, der kræves efter den nye lex situs, hvorimod hævdsperiodens længde i henhold til den gamle lex situs er uden betydning.

I dansk intern ret har *forholdet mellem hævd og forældelse* givet anledning til diskussion. Derved opstår spørgsmålet om afgrænsningen mellem området for kollisionsnormerne for hævd og forældelse. Da sammenstødet mellem de to regelsæt hovedsagelig opstår på kontraktsrettens område, og da hævd over løsøre ikke er særlig hyppigt forekommende, vil det vistnok i de fleste tilfælde være rigtigst at overlade til den for forældelsesspørgsmålet afgørende lov at bestemme, hvilke regler, hævds- eller forældelsesreglerne, der skal bringes i anvendelse. Det vil sige, at man i kontraktsforhold, i hvert fald inter partes, også bør lade hævdsspørgsmålet afgøre af den på forældelsesspørgsmålet anvendelige lovgivning, som hovedregel kontraktstatuttet.

Med hensyn til de originære måder at erhverve ejendomsret på, må som hovedregel ligeledes lex situs på det tidspunkt, da en ejendomsret påstås at være erhvervet, være afgørende.

II. EKSPROPRIATION, KONFISKATION O.LIGN.

Når ejendomsretten til et gode overføres i henhold til et fremmed lands ret, ikke på en af de sædvanlige måder, især ved aftale eller arv, men som følge af et indgreb fra statens side, hvilken betydning vil der da, når spørgsmålet om, hvem der er rette ejer af godet, rejses ved dansk domstol, blive tillagt dette indgreb? Lignende problemer kan opstå, hvor der er tale om mere begrænsede indgreb i ejendomsretten.

Valuta-, guldklausul-, krigslovgivning o.l. er ikke omfattet af den følgende fremstilling, men visse af synspunkterne kan dog også finde anvendelse på dette område, jfr. iøvrigt ovf. kap. 6, II og kap. 21 II F, Madsen-Mygdal, Hjerner m.fl.

Normalt respekterer vi de indgreb, en fremmed stat har gjort på sit eget territorium, jfr. Madsen-Mygdal 343. Eksekution, der har

fundet sted i udlandet i derværende værdier for et skattekrav eller til opfyldelse af en strafferetlig sanktion, vil ikke blive tilsidesat, fordi det pågældende gode senere bringes her til landet, såfremt den, fra hvem det er taget, søger det tilbage fra den fremmede stat – hvis immunitetsreglerne gør det muligt – eller fra den, der har erhvervet det fra den fremmede stat. Ligeledes vil en fuldbyrdet ekspropriation imod erstatning blive respekteret. Er erstatningen illusorisk, hører tilfældet ind under det ndf. under A sagte.

Omvendt vil en fremmed stats krav af den nævnte art kun undtagelsesvis kunne eksekveres med de danske myndigheders bistand i værdier, der befinder sig her i landet. En umiddelbar fuldbyrdelse forudsætter i hvert fald traktat, men det samme gælder som hovedregel også, såfremt sag ønskes rejst ved dansk domstol til opnåelse af dom for kravet, jfr. ovf. kap. 9 II D.

Tilbage bliver imidlertid dels en række tilfælde, hvor der kan rejses tvivl om, hvorvidt indgreb foretaget på en stats eget territorium vil blive respekteret (A), dels tilfælde, hvor en stat tilsigter, at dens indgreb skal have virkning på andre staters territorium (B), dels endelig tilfælde, hvor spørgsmålet om stedet for indgrebet må træde i baggrunden for andre kriterier (C).

A. INDGREB OVER FOR VÆRDIER PÅ STATENS EGET TERRITORIUM

Når bortses fra de ovenfor nævnte indgreb af skatteretlig og strafferetlig karakter og ekspropriation imod erstatning, har meningerne været delt med hensyn til, i hvilket omfang indgreb over for værdier, der befinder sig på statens eget territorium, skal respekteres, hvis andre stater senere får lejlighed til at tage stilling til indgrebets virkninger. Det drejer sig her først og fremmest om løsøre, herunder skibe og flyvemaskiner.

Et synspunkt har været, at indgreb i privates ejendomsret uden erstatning, der ikke er fiskalt eller pønalt begrundet, under alle omstændigheder må tilsidesættes, fordi de *strider imod ordre public.* Efter at nationalisering og andre offentlige indgreb i eller begrænsninger af ejendomsretten uden erstatning ikke længere kun finder sted i et lille antal lande med et for os fremmed politisk system, er dette synspunkt næppe længere holdbart som bærer af en generel

regel, smlgn. Foighels afvisning af den folkeretlige regel om overholdelse af civilisationens mindstekrav som bærer af det folkeretlige krav om erstatning for nationalisering af fremmed ejendom, Nationalisering af fremmed ejendom 124. Muligheden af, at ordre public reglen kan anvendes over for statens indgreb på dens eget territorium, står stadig åben, men dens anvendelse må bero på en undersøgelse af det konkrete indgrebs karakter, smlgn. begrundelsen for underrettens dom i UfR 1952.856 V: »finder retten efter de om den foregåede nationalisering foreliggende oplysninger, at denne må anses som værende uforenelig med gældende danske retsgrundsætninger, og at der derfor ikke vil kunne tillægges den retsgyldighed med hensyn til her i landet værende formueværdier«. (Synspunktet indgår ikke i Landsrettens præmisser). Ordre public reglen må således kunne anvendes over for indgreb, der har karakter af énsidig forfølgelse af politiske, nationale, religiøse eller racemæssige mindretal, hvadenten disse indgreb åbent er af denne karakter, smlgn. UfR 1952.856 V, eller er givet en fiskal eller pønal facade, smlgn. UfR 1939.588 SH og 919 Ø. Endvidere må den kunne anvendes i mange tilfælde, hvor indgrebet er folkeretsstridigt, jfr. Ross i UfR 1961 B 276. Det er dog ikke nødvendigt, hvis man kan opstille en almindelig regel om, at folkeretsstridige indgreb skal tilsidesættes, jfr. måske Axel Møller, Folkeretten I 11. Se iøvrigt Bogdan 85 ff.

Derimod skulle ordre public reglen ikke kunne anvendes over for andre offentlige indgreb i ejendomsretten. Den omstændighed, at grænserne for det offentliges erstatningsfrie regulering af ejendomsretten drages forskelligt i to lande, kan ikke efter den almindelige opfattelse af ordre public i sig selv føre til det ene lands reprobering af det andet lands regler.

På linje med denne teori ligger *teorien om, at fremmede nationaliseringslove på grund af deres offentligretlige karakter ikke anvendes* af domstolene. Selvom meningerne er delte om denne teori, synes der dog i dag ikke at kunne opstilles en almindelig regel af denne art, men hver enkelt gruppe af love må behandles for sig, og der kan for hver gruppes vedkommende, således som det her sker for nationaliserings- og lignende love, opstilles en række særregler, jfr. ovf. kap. 6 II.

Et *andet synspunkt* har været, at indgreb af den her omtalte karakter *under alle omstændigheder må anerkendes.* Begrundelserne herfor har varieret. *Én begrundelse* tager sit udgangspunkt i den folkeretlige grundsætning om *territorialhøjheden,* som dog ikke indebærer nogen pligt for andre stater til at anerkende virkningerne af en stats udøvelse af sin jurisdiktionskompetence og naturligvis slet ikke, hvis dens handlinger har været folkeretsstridige, fordi fremmedrettens regler, den europæiske menneskerettighedskonvention eller andre folkeretlige regler er blevet overtrådt.

En *anden begrundelse* har været teorien om *respekten for erhvervede rettigheder,* som ikke, selvom den må forkastes som konstruktiv teori, kan frakendes betydning som sammenfatning af de reale grunde for reglerne om den tinglige beskyttelse. *Sideordnet* hermed er den betragtning, at nationalisering er en måde at overføre ejendomsretten på, hvorfor *lex rei sitae må finde anvendelse.* Disse tankegange kan dog, netop fordi de tager deres udgangspunkt i den internationale privatret, ikke bære en ubetinget anerkendelse af indgreb på en fremmed stats eget territorium, da de international privatretlige regler som hovedregel må forstås med forbehold for ordre public. Hertil kommer, at det på baggrund af dansk materiel rets stilling til problemet om ejendomsrettens overgang som ovf. omtalt ikke er muligt at opstille nogen almindelig international privatretlig regel herom. Der må sondres mellem spørgsmålet om den tinglige beskyttelse, som er behandlet ovf. kap. 27, og spørgsmålet om forholdet inter partes, som ikke beror på lex situs, men på lex causae for det pågældende retsforhold, kontraktstatuttet, arvestatuttet etc.

Formuleringen af en række *domme,* som underkender fremmede nationaliseringer forsåvidt angår værdier, der befinder sig i Danmark, synes – ud fra begrundelser som de her nævnte – at gå ud fra, at nationaliseringen må anerkendes med hensyn til dens virkninger for værdier, der befinder sig i det nationaliserende land, jfr. f.eks. UfR 1922.473 H og UfR 1955.1070 Ø.

Endelig har den såkaldte *act of state doktrin* været anvendt, således i den meget omtalte amerikanske højesteretsdom i Sabbatinosagen, 376 US 398, jfr. f.eks. ICLQ 1965.452. Denne anglo-amerikanske, internretlige – ikke folkeretlige – regel går ud på, at domstolene ikke vil efterprøve gyldigheden af

fremmede regeringers statsakter, som de har udført inden for deres eget territorium, jfr. Luther v. James Sagor & Co., [1921] 3 KB 532. Reglen er ikke anerkendt i dansk ret, jfr. Axel Møller, Folkeretten I 12, og har i de lande, hvor den gælder, været udsat for stærk kritik, jfr. den af Sabbatinosagen foranledigede bestemmelse i den amerikanske Foreign Assistance Act 7. oktober 1964, sect. 301 (d) (4), der begrænser act of state doktrinens anvendelse i visse henseender. Jfr. Bogdan 17 ff.

Dansk rets regel synes at være, at erhververen af goder, der befandt sig i den nationaliserende stat på nationaliseringens tidspunkt, er beskyttet over for den, fra hvem godet er taget ved nationaliseringen, og dem, der afleder deres ret fra ham, omsætningserhververe, kreditorer, arvinger, medmindre nationaliseringen kan tilsidesættes på grund af ordre public, hvorved i første række tænkes på, at årsagen til nationaliseringen er af særlig diskriminerende karakter, jfr. ovf. Dog må reglen sikkert begrænses til tilfælde, hvor nationaliseringen er blevet effektiv, således at en erhverver af godet, der har købt det hos den nationaliserende stat, ikke kan vindicere det fra den oprindelige ejer eller fra dem, der har erhvervet det fra ham, hvis det uanset nationaliseringen er lykkedes at udføre godet fra det nationaliserende land.

Reglens begrundelse må være effektivitetsbetragtninger og hensynet til beskyttelsen af omsætningen. Den omstændighed, at en sådan regel synes at kunne udledes af retspraksis, bør ikke forhindre, at man i kommende sager søger at udvikle regelsættet yderligere under hensyntagen til indgrebets art, det gode, indgrebet angår, parternes tilhørsforhold og andre omstændigheder. Der kan med henblik på en sådan udvikling henvises til Hjerner. Dette gælder også det ndf. under B og C sagte.

Reglen udelukker naturligvis ikke den, fra hvem godet er eksproprieret, fra at søge erstatning for tabet hos eksproprianten, hvis dette praktisk kan lade sig gøre, jfr. Bogdan 40 f.

B. INDGREB OVERFOR VÆRDIER UDEN FOR DEN NATIONALISERENDE STAT

Befandt det nationaliserede gode sig uden for det nationaliserende land på nationaliseringstidspunktet, må reglen være, at den nationaliserende stat eller dennes retsefterfølgere ikke kan opnå danske

domstoles bistand til nationaliseringens gennemførelse. Dette synes klart at fremgå af begrundelserne for de domme, der skal omtales ndf. under C angående forsøg på at opnå bistand til inddrivelse af fordringer, som ved nationaliseringen er berøvet den tidligere indehaver. Ingen af dommene har angået gods uden for det nationaliserende land, dommen i UfR 1955.1070 Ø, dog bl.a. værdien af et forlængst bortsolgt varelager her i landet.

Det er uden betydning, om det pågældende gode befandt sig i Danmark eller andetsteds uden for det nationaliserende land. Hvis imidlertid det nationaliserende land på en efter lex situs lovlig måde er kommet i besiddelse af det nationaliserede gode, må dets retsefterfølgere formentlig være beskyttet her i landet over for den oprindelige ejer og hans retsefterfølgere, medmindre lex situs kan tilsidesættes som stridende imod ordre public, eller konfiskationen endog ville være blevet tilsidesat, hvis den var blevet gennemført i det konfiskerende land. På det åbne hav må lex situs være folkeretten. Om landets egen immunitet jfr. Bogdan 20 f og ovf. 87.

Også den her under B opstillede regel er blevet *begrundet på forskellig måde*. En henvisning til ordre public reglen synes utilstrækkelig på grund af den her opstillede regels absolutte karakter, men kan have supplerende betydning. Heller ikke folkerettens regler om territorialhøjheden kan anvendes, da de ikke udelukker, at en stat tillægger sine retsregler virkninger på andre staters territorium, endsige at andre stater anerkender disse virkninger. Dette sker tværtimod i vid udstrækning i kraft af den internationale privatret. Det samme gælder princippet om nationaliseringsloves offentligretlige karakter, jfr. også ovf. A.

Endelig har man søgt begrundelsen i rent international privatretlige betragtninger om anvendelsen af lex situs på ejendomsrettens overførsel. Herom kan henvises til det ovf. under A sagte. Selv hvis de der anførte betragtninger ikke accepteres, kan der ikke altid henvises til den på ejendomsrettens overførsel anvendelige kollisionsnorm, lex rei sitae, da der er enighed om, at hvor der, som det ofte er tilfældet ved nationalisering, er tale om overførsel af ejendomsretten til et formuekompleks, universalsuccession, må lex situs vige for sådanne andre love, der naturligt finder anvendelse, jfr. Lovkonflikter, 4. udg. 136.

Den virkelige begrundelse er formentlig, at mens det ud fra effektivitetsbetragtninger er mest hensigtsmæssigt at tage den fremmede nationalisering til efterretning, sålænge dens virkninger begrænser sig til den fremmede stats eget territorium, nødvendiggør praktiske betragtninger som hovedregel ikke en sådan anerkendelse, når nationaliseringens genstand befinder sig uden for den nationaliserende stat. Hensynet til beskyttelsen af omsætningen gør sig heller ikke gældende, når den nationaliserende stat ikke har godet i sin besiddelse, men derimod netop søger bistand til at sætte sig i besiddelse af det. Det gamle synspunkt beati possidentes, og den almindelige uvilje imod at medvirke til at gennemføre fremmede staters ensidige krav er formentlig de afgørende betragtninger bag reglen, jfr. UfR 1955.1070 Ø: »Allerede fordi overgangen af ejendomsretten efter et nationaliseringsdekret alene er en følge af et statsindgreb, ikke af tidligere gældende almindelige retsregler, omtrent ensartede i de implicerede lande, kan dekretet umiddelbart kun have virkning i det land, inden for hvis magtområde de pågældende goder befinder sig.« Dette indebærer imidlertid også, at reglen meget vel i fremtiden kan tænkes at måtte tåle indskrænkninger på samme måde, som det er sket på andre områder, hvor man tidligere har modsat sig anvendelsen af fremmede retsregler af offentligretlig karakter. I så fald vil ordre public reglen kunne få betydning som begrænsning.

C. PENGEKRAV M.V.

De fleste danske domme på dette område handler om en fremmed *nationaliserings betydning for pengekrav*. Problemet kan opstå ved, at den nationaliserende stat eller den, til hvem den har overdraget fordringen, eller den virksomhed, hvis aktiver fordringen udgør en del af, gør kravet gældende til incasso imod debitor i henhold til fordringen, eller under et anerkendelsessøgsmål imod den oprindelige kreditor vedrørende en af debitor foretagen deponering, jfr. således UfR 1916.230 SH, 1939.588 SH, 1939.919 Ø, 1952.856 V, 1955.1070 Ø, og utrykte Østre Landsrets domme af 8. juni 1939, II nr. 363 og 385/1938 og 31/1939. Eller det kan opstå ved, at debitor under en af den oprindelige kreditor anlagt sag imod ham enten henviser til den skete nationalisering som grundlag for, at den

tidligere kreditor ikke længere er rette sagsøger, smlgn. UfR 1924. 860 Ø, 1925.260 H, eller henviser til, at han allerede, frivilligt eller tvungent, har betalt til den nationaliserende stat eller dens retsefterfølger. Hovedproblemet er debitors risiko for dobbeltansvar, som han ikke engang kan undgå ved deponering, fordi deponering i ét land ikke nødvendigvis virker frigørende i et andet land.

Når *debitor er bosat uden for den nationaliserende stat,* er hovedreglen, at fordringen tilkommer den oprindelige kreditor uden hensyn til nationaliseringen. Begrundelsen er ikke den konstruktive, at fordringen er beliggende, hvor debitor er bosat, men svarer nøje til det under B sagte, at man ikke, direkte eller indirekte, ønsker at medvirke til at gennemføre den fremmede stats énsidige krav. I de ovf. citerede afgørelser fra 1939 måtte også ordre public reglen føre til, at fordringen tilfaldt den oprindelige kreditor.

Den her opstillede hovedregel må måske begrænses således, at den oprindelige kreditor ikke kan gøre krav gældende i tilfælde, hvor debitor på grund af sin virksomheds eller sine forholds art uden egen skyld vil komme til at betale to gange, hvis han dømmes til at betale til den oprindelige kreditor, jfr. Madsen-Mygdal 359. En fjernere liggende mulighed herfor eller tab af en modregningsmulighed, som ikke har forbindelse med forholdet til den oprindelige kreditor, jfr. UfR 1924.860 Ø, kan derimod ikke påberåbes som frifindelsesårsag. Dette gælder også, dersom debitor allerede har betalt, f.eks. for at bevare en forretningsforbindelse med den nationaliserede virksomhed. Se også Bogdan 110 ff, især 119 ff og 171 ff.

Reglen om, at fordringer imod debitorer uden for det nationaliserende land med enkelte modifikationer tilkommer den oprindelige kreditor, må gælde, *uanset om det drejer sig om en simpel eller negotiabel fordring.* Skylddokumentets beliggenhed er således ved negotiable fordringer som hovedregel uden betydning. Legitimationsreglerne i kontraktstatuttet f.eks. gbl. §§ 13 og 18–21 må derfor som hovedregel vige i tilfælde af nationalisering, såvel i forhold til den oprindelige kreditor som i forhold til den nationaliserende stat og dens retsefterfølgere, i hvert fald hvis disse er i ond tro, hvad de oftest vil være. Der vil derfor sjældent være tale om et modstående omsætningshensyn, og hensynet til debitor vil lige-

ledes sjældent medføre vanskeligheder ud over dem, som også findes ved simple fordringer. Han har altid mulighed for deponering og vil vanskeligt være i god tro. Undtagelse fra det her sagte må måske gøres ved ihændehavergældsbreve i visse tilfælde. Smlgn. iøvrigt Hjerner 370 f.

Lader man debitors bopæl være afgørende for spørgsmålet om nationaliseringens virkninger ud fra et lex situs-princip, er det naturligt, at det er *debitors bopæl på tidspunktet for nationaliseringen,* der bliver afgørende. En debitor, der efter nationaliseringen flytter fra det nationaliserende land til det land, hvor den oprindelige kreditor derefter anlægger sag, skulle herefter frifindes. Det samme måtte blive resultatet i tilfælde, hvor debitor er bosat i det nationaliserende land, mens sag dog kan anlægges – på grund af godsværneting eller lignende – i et andet land.

Kommer man imidlertid som i det foregående til det resultat, at debitors bopæl er afgørende, ud fra mere reale end konstruktive synspunkter, er der som hovedregel næppe grund til frifindelse i dette tilfælde, måske medmindre debitor har betalt til den nationaliserende stat, mens han endnu boede der, eller ganske særlige omstændigheder iøvrigt foreligger. Debitor har nydt godt af beløbet, og den omstændighed, at kreditors fordring er blevet nationaliseret, mens debitor boede i nationaliseringslandet, bør ikke medføre, at debitor beriges på kreditors bekostning. Dette gælder vistnok endog, hvor debitors egen formue i det nationaliserende land er blevet nationaliseret, jfr. UfR 1925.260 H, en afgørelse, som stemmer med den almindelige opfattelse, hvorefter et nationaliseret aktieselskabs aktiver i udlandet hæfter for hele dets gæld og først efter betalingen af den tilfalder dets oprindelige aktionærer. Afgørelsen drejede sig om beløb, som af russiske borgere var indbetalt til et russisk personligt ansvarligt firma, hvis indehavere, der var danske, skulle søge beløbene overført til U.S.A Selvom dette mislykkedes, antoges indehavere, der, efter at firmaets aktiver var nationaliseret, flyttede til Danmark, at være ansvarlige for beløbet, jfr. også Sokoloff v. National City Bank, 239 NY 158. En modsat regel kunne begrundes ud fra en risikobetragtning eller synspunktet »fælles skibbrud«, smlg. Hjerner 318.

Reglen gælder naturligvis ikke, hvis det drejer sig om depositum

regulare eller lån af bestemte genstande. Her må den under A anførte regel finde anvendelse.

Nationalisering af aktier i et udenlandsk aktieselskab, d.v.s. i et selskab, der er hjemmehørende i et andet land end nationaliseringslandet, må antages at være uden virkning, selvom aktierne befinder sig i det nationaliserende land, jfr. UfR 1955.1070 Ø, forsåvidt angik aktierne i det der omtalte danske aktieselskab.

Hvis den oprindelige aktionær uanset tabet af aktien kan godtgøre sin aktieret, må han stilles som aktionær. Melder ingen berettiget sig, kan det næppe antages, at aktien tilfalder den nationaliserende stat, men den må formentlig betragtes som herreløs og tilfalde selskabets hjemstat.

Nationalisering af *immaterielle rettigheder* kan ikke antages at have virkning for deres udøvelse i andre stater, og specielt kan rettigheder, der er registreret i ét land, ikke berøres af en i et andet land sket nationalisering, jfr. UfR 1911.724 SH (smlgn. UfR 1921.449 H, jfr. 1920.281 H) og smlgn. UfR 1922.473 H. Om reglen i varemærkelovens §§ 28 ff, smlgn. UfR 1911. 724 SH.

D. NATIONALISERING AF AKTIESELSKABER

Særlige spørgsmål opstår, hvor en *virksomhed, der drives i aktieselskabsform i det nationaliserende land, nationaliseres,* og denne virksomhed ejer værdier uden for det nationaliserende land.

Uanset hvor aktierne er beliggende, og uanset om nationaliseringen sker ved en overtagelse af aktionærernes aktieret i selskabet eller ved overtagelse af selskabets indhold, således at kun »skallen« af selskabet, evt. tillige med dets gæld, bliver tilbage hos selskabet, mens aktiverne overgår til staten, har nationaliseringen kun virkning i overensstemmelse med de i det foregående under A–C opstillede regler, jfr. UfR 1955.1070 Ø og smlgn. UfR 1922.473 H. Det vil sige, at aktiver, der befinder sig uden for det nationaliserende land, i vid udstrækning vil være uberørt af nationaliseringen. Spørgsmålet er, hvem der kan disponere over dem. Jfr. hertil Bogdan 63 ff, især 68 ff.

I flere lande er der givet en særlig lovgivning med henblik på sådanne aktiver, smlgn. UfR 1937.944 SH. Ikke blot det nationali-

serede selskabs aktionærer, men også dets kreditorer kan have en væsentlig interesse i disse aktiver. Selv efter at disse er dækket, kan der opstå vanskelige spørgsmål om, hvem der som aktionærer er berettiget til restformuen.

Spørgsmålet om forholdet til kreditorerne har ikke været fremme i Danmark, men det må formentlig behandles efter den internationale konkursrets almindelige regler, jfr. Gomard, Skifteret 97 ff. I forholdet til aktionærerne var spørgsmålet fremme i UfR 1955. 1070 Ø, hvor det antoges, at de, der hidtil havde repræsenteret aktionærernes interesser, tilstrækkeligt havde godtgjort deres ret til at repræsentere de oprindelige aktionærer i det nationaliserede aktieselskab. Aktionærernes overtagelse af værdierne indebærer vistnok samtidig en hæftelse over for selskabets kreditorer i overensstemmelse med selskabets hjemlands lov, som den var før nationaliseringen, smlgn. UfR 1925.260 H. Skulle den situation opstå, at ingen kan godtgøre berettigelsen til formuen eller en del af denne, og kan berettigede krav ikke forventes at kunne dukke op, må den sikkert behandles som herreløs og tilfalde det land, hvor den er beliggende. Lovgivningen om borteblevne finder næppe anvendelse, da den må forudsætte kendskab til, hvem der er bortebleven.

P. Adriaanse, Confiscation in Private International Law, 1956; Poul Andersen, Dansk Statsforfatningsret, 1954.728 ff; Bogdan, Expropriation in private international law; Frede Castberg, Studier i Folkerett, 1952.223 ff; Torsten Gihl, Sv.J.T. 1944.242 ff; Torsten Gihl, Studier i Internationell Rätt, 1955. 332 ff, især 342 ff, 357 ff; Lars Hjerner, Främmande Valutalag och Internationell Privaträtt, 1956–57, 261 ff; Lars Hjerner i Scandinavian Studies in Law II, 179, Fickel i Aussenwirtschaftsdienst des Betriebs-Beraters 1974.69 ff og 584 ff; El-Kocheri i Revue critique 1967.249 ff; Loussouarn i Revue Trim. de droit commercial 1968.215 ff og 507 ff; N. P. Madsen-Mygdal, Ordre Public og Territorialitet, især 340 ff; Edvard D. Re Foreign Confiscations in Anglo-American Law, 1951; Folke Schmidt i Sv.J.T. 1944.609 ff; I. Seidl-Hohenveldern: Internationales Konfiskations- und Enteignungsrecht, 1952; I. Seidl-Hohenveldern i Clunet 1956.380 ff; I. Seidl-Hohenveldern i Recueil des Cours 1968 I 1 ff.

KAPITEL 29

Immaterialretten

I. INDLEDNING

Der har været en tendens til på immaterialrettens område at antage, at loven i det land, hvor rettigheden er registreret, eller i henhold til hvis lovgivning den er opstået, under alle omstændigheder skal bringes i anvendelse. Det hænger sammen med disse rettigheders karakter og historiske oprindelse. Anerkendelsen af deres eksistens og beskyttelse er kommet sent og vedrører for en stor del et bestemt marked. I vidt omfang er efter de enkelte landes ret en registrering nødvendig for beskyttelsen, og der er skabt et net af internationale konventioner om rettighedernes internationale betydning. Alt dette har forhindret dannelsen af almindelige international privatretlige principper. Ikke desto mindre må en regel som den anførte betragtes som for vidtgående.

Regler om immaterialrettigheders opståen, registrering, indhold og beskyttelse er underkastet loven i det land, hvor de gøres gældende, jfr. N.Rt. 1962.964. Som hovedregel gælder således dansk ret for disse spørgsmål, når det drejer sig om sådanne rettigheders udøvelse her i landet. Foreligger et spørgsmål til bedømmelse her i landet om sådanne rettigheders eksistens og beskyttelse i udlandet f.eks. som præjudicielt spørgsmål, må derimod det pågældende fremmede lands ret anvendes.

Spørgsmål vedrørende immaterialrettigheder kan imidlertid også foreligge i andre relationer. Der kan være tale om aftaler, i hvilke der træffes bestemmelse om overdragelse under en eller anden form af sådanne rettigheder, f.eks. licensaftaler, forlagsaftaler, agenturaftaler, etc., eller disse rettigheder kan indgå i en formuemasse, som gøres til genstand for konkurs- eller dødsbobehandling. Der kan være tale om en rettighed i et enkelt land eller om parallelle rettigheder i en række lande, f.eks. retten til et varemærke eller forlagsretten til et bestemt manuskript for flere lande.

I sådanne tilfælde må de enkelte landes ret vel være afgørende for den pågældende rettigheds eksistens og beskyttelse dér, om den overhovedet kan overdrages, og i så fald på hvilken måde, og om den kan gøres til genstand for kreditorforfølgning eller falde i arv. Dansk rets almindelige international privatretlige regler må imidlertid finde anvendelse ved afgørelsen af, hvilket lands ret der skal benyttes ved bedømmelsen af den pågældende aftale, f.eks. de købs- og aftaleretlige spørgsmål, og formentlig også en række andre obligationsretlige og visse tingsretlige spørgsmål, og på konkurs- og dødsbobehandlingen. Hvis således indehaveren af immaterialrettigheder i flere lande overdrager disse ved en enkelt aftale, bør denne normalt ikke behandles forskelligt, f.eks. med hensyn til gyldigheden, i relation til de enkelte lande, men dette spørgsmål må behandles under ét for hele aftalen.

Spørgsmål vedrørende immaterialrettigheder er i vid udstrækning reguleret ved internationale konventioner, som ofte også indeholder regler om konventionernes anvendelsesområde. Sådanne regler er dog normalt kun regler om minimumsområdet for anvendelsen og udelukker altså ikke nationale bestemmelser om et videregående anvendelsesområde for den konventionsbestemte ret. Som illustration til problemerne på immaterialrettens område skal her ophavsretten omtales.

II. OPHAVSRETTEN

Ophavsretsloven indeholder i §§ 58–60 nogle bestemmelser om lovens udstrækning i rummet. Ifølge § 58 gælder lovens bestemmelser om ophavsret værker af danske statsborgere og personer med domicil her samt i enkelte andre tilfælde. § 59 angiver udstrækningen af visse bestemmelser i lovens kap. 5, og endelig bestemmer § 60, at rækkevidden af lovens bestemmelser kan udvides i forhold til andre stater ved kgl. anordning under forudsætning af gensidighed. Dette er sket ved kgl. anordning nr. 365 af 23. september 1965.

Princippet i alle de nævnte regler er, at lex fori, dansk ret, skal anvendes. §§ 58 og 59 angiver, hvornår dansk ret uden videre skal anvendes, § 60 angiver forudsætningerne for anvendelse af dansk ret i en række yderligere tilfælde.

De således opstillede regler kunne betragtes som ensidige kollisionsnormer, som i så fald måtte udfyldes til fuldstændige lovvalgsregler, der angiver, hvornår fremmed ret skal anvendes.

Forsåvidt angår kap. 1–2, 4 og 5, der omhandler ophavsrettens genstand og indhold, indskrænkninger i den, dens gyldighedstid og en række andre rettigheder, må reglerne i §§ 58–60 imidlertid snarere forstås således, at forsåvidt ophavsretslovens regler ikke kan anvendes, skal heller ikke fremmed ret anvendes; der er altså slet ingen ophavsretlig beskyttelse.

Hvad derimod kap. 3 angår, synes situationen at være en anden. Kap. 3 omhandler ophavsrettens overgang til andre. Det kan umiddelbart synes at følge af § 58, at disse regler skal finde anvendelse i alle de af denne bestemmelse eller den kgl. anordning af 1965 angivne tilfælde, hvor parterne intet andet har bestemt, og kun i disse tilfælde. Ser man nærmere på bestemmelserne, forekommer dette imidlertid ikke overalt ganske rimeligt, og det er næppe nogen nødvendig forståelse af ophavsretsloven og den kgl. anordn. af 1965 eller af det konventionsarbejde, som reglerne er baseret på.

Kap. 3 omhandler en række specielle spørgsmål i forbindelse med ophavsrettens overgang. Det er herefter klart, at loven må suppleres med andre lovregler, således f.eks. aftalelovens regler om aftalers indgåelse og ugyldighed. Disse kan imidlertid næppe på dette område tænkes at skulle have videregående anvendelse end ellers. Forsåvidt angår aftaler med international tilknytning, må det derfor antages, at dansk international privatrets regler om, hvilket lands aftaleretlige regler der skal bringes i anvendelse, også må finde anvendelse på aftaler om ophavsret. Dette må endvidere også gælde, selvom aftalens genstand ikke er ophavsretligt beskyttet her i landet, fordi den falder uden for rammerne i §§ 58 og 60.

Selvom reglerne i kap. 3 må suppleres med regler, som af og til kan hentes fra fremmed ret, kan det imidlertid meget vel tænkes, at de selv altid må anvendes, når man er inden for de i §§ 58 og 60 angivne grænser. Dette må bero på en undersøgelse af de enkelte regler.

Reglen i § 27, stk. 1, må formentlig altid anvendes inden for de ved §§ 58 og 60 angivne grænser.

Ved § 27, stk. 2, fastslås, at reglerne i §§ 32–42 er deklaratoriske, dog at § 37 ikke kan fraviges til skade for ophavsmanden.

Af reglernes deklaratoriske karakter følger formentlig for det første, at parterne ikke behøver at fravige dem ved direkte aftale herom, men kan gøre det indirekte ved en såkaldt materielretlig partshenvisning til fremmed ret, jfr. ovf. kap. 21 III A. Heri ligger altså, at parterne i aftalen kan bestemme, at den og den bestemte fremmede ophavsretslov skal finde anvendelse på de her omhandlede spørgsmål.

Endvidere må det antages, at parterne, hvor der er internationale tilknytninger i deres mellemværende f.eks. som følge af en parts bopæl i udlandet o.l., må kunne træffe en almindelig kollisionsretlig aftale gående ud på, at det og det bestemte fremmede lands lovgivning skal finde anvendelse på deres mellemværende. Dette lands regler vil da erstatte bestemmelserne i §§ 32–42.

Selvom parterne ikke skulle have truffet nogen aftale om anvendelse af fremmed ret, forekommer det dog naturligt, at fremmed ret vil kunne finde anvendelse, såfremt dette vil følge af almindelige international kontraktsretlige regler. Hvis man kan forestille sig en sag om forståelse af en forlagsaftale, indgået i udlandet mellem en udenlandsk forfatter og et udenlandsk forlag, indbragt for danske domstole, ville det næppe være rimeligt, at reglerne i §§ 33 ff om forlagsaftaler uden videre skulle finde anvendelse på denne aftale i mangel af modstående vedtagelse i forlagsaftalen. Den internationale kontraktsrets almindelige principper, jfr. ovf. kap. 21, må være afgørende ved lovvalget.

Selv hvis en af parterne har en tilknytning her til landet og den anden part til udlandet, kan det imidlertid tænkes, at fremmed ret også bortset fra aftale herom skal bringes i anvendelse på visse af de spørgsmål, der er omhandlet i reglerne om forlagsaftalen i loven. Kommer således en sag mellem en her bosat forfatter og et i udlandet beliggende forlag for danske domstole vedrørende en udgivelse i udlandet på det udenlandske forlags sprog, finder nok lovens ophavsretlige regler anvendelse, men iøvrigt må man formentlig anvende det fremmede forlags hjemlands ret på forlagsaftalens indhold, smlgn. UfR 1908.298 LOHS.

Særlig med hensyn til reglen i § 37 om forlagets opgørelse til ophavsmanden, som ikke kan fraviges til skade for ophavsmanden, må en mindre fravigelse fra den dér angivne frist sikkert bringes i

anvendelse, hvis det følger af den fremmede ret, som iøvrigt skal anvendes på forlagsaftalen. Grænsen må formentlig ligge i ordre public reglen.

§ 28, stk. 1, er ifølge sit indhold deklaratorisk, og det samme må formentlig antages at gælde § 28, stk. 2. Om disse regler om erhververens retsstilling må noget tilsvarende gælde, som ovenfor er nævnt i relation til de af § 27, stk. 2 omfattede regler.

Reglen i § 29 supplerer aftalelovens ugyldighedsregler. Denne regel om aftalens ugyldighed, når den medfører åbenbart urimelige resultater eller strider imod god skik på ophavsrettens område, må vistnok under alle omstændigheder kunne anvendes af danske domstole inden for rammerne i §§ 58 og 60, men dette vil formentlig også følge af almindelige international privatretlige regler, jfr. ovf. kap. 21 II B 2 b 2°.

Med hensyn til § 30 om arveretten må det antages, at ophavsretten falder i arv i overensstemmelse med de arveretlige regler, der iøvrigt skal finde anvendelse ved behandlingen af arven efter den pågældende ophavmand. Henvisningen til arvelovgivningens almindelige regler i § 30 må derfor antages også at gå på de international privatretlige regler. Reglen i § 30, stk. 2, er en fravigelse af dansk rets tvangsarveregler. Der er næppe grund til at antage, at den nødvendigvis skal finde anvendelse også hvor en fremmed arvelovgivning, der giver ophavsmanden en mindre vidtgående ret, skal bringes i anvendelse på de arveretlige spørgsmål.

§ 31 om ophavsrettens unddragelse fra kreditorforfølgning må formentlig under alle omstændigheder bringes i anvendelse ved danske domstole inden for rammerne i §§ 58 og 60.

UfR 1956.136 Ø, 1923.557 SH, 1919.659 H og 1908.298 LOHS (ophavsret), 1974.79 H, 1956.303 H, 1953.753 H, 1928.1092 SH og 1922.962 Ø (varemærker), 1894.568 og 557 SH, SHT.1954.34 (navn).

Koktvedgaard i TfR 1965.582 ff, i TJFF 1970.227 ff, især 237 ff, Patentloven 33 f, 95 og 184, Immaterialretspositioner 173 f; Godenhielm i NIR 1956.53 ff, jfr. 259 ff og Utländsk og internationell patenträtt 35 ff; Hedman i NIR 1969.109 ff; Troller, Das internationale Privat- und Zivilprozessrecht im gewerblichen Rechtsschutz und Urheberrecht, 1952; E. Langen, ed. Internationale Lizensverträge, 1958; Pollzien og Bronfen, International Licensing Agreement, 1973; Wertheimer i ICLQ 1967.630 ff; H. Wirner, Wettbewerbsrecht und internationales Privatrecht, 1960; A. Vida, Contrats de license en

droit international privé, 1964; J. Mackensen, Der Verlagsvertrag im internationalen Privatrecht, 1965; Torben Lund, Ophavsretsloven 293; Karnell i NIR 1971.284 ff; Torfing i UfR 1971 B 142; Beier i IIC 1970.48 ff og i Clunet 1971.5 ff; Ulmer, Immaterialgüterrechte im internationalen Privatrecht; Riehle, Markenrecht und Parallelimport; Alexander, Brevets d'invention et règles de concurrence du Traité EEC; P. Blok, Konsumtionsprincippet; Ulrich i IIC 1972.193 ff; Philip i NTIR 1971.11 ff; Törnroth i NIR 1972.337 ff; Röttger i CMLR 1974.273 ff; Zweigert-Puttfarken i GRUR 1973.573 ff; Schlieder i GRUR 1973.578 ff; Nimmer i IIC 1974.62 ff; Lando i NIR 1974. 371; Dyekjær-Hansen i UfR 1975 B 215 ff; Stagetorn i Jura og Kvinder 197 ff; Andreasen, Varemærkeretten i konkurrenceretlig belysning 251 ff, Pfaff i Aussenwirtschaftsdienst des Betriebs-Beraters 1974.241 ff.

Procesret

KAPITEL 30

Konkurs

I. INDLEDNING

Nogle almindelige synspunkter på skiftebehandlingens stilling i international henseende er gjort ovf. kap. 20 I. Princippet om bobehandlingens enhed og universalitet og betydningen heraf og vanskeligheden ved en gennemførelse af dette princip på internationalt plan er omtalt, og princippet er stillet i modsætning til en bobehandling med begrænset virkning til et enkelt land.

Spørgsmålet om konkursens internationale virkning er for de nordiske landes vedkommende reguleret i konventionen af 1933, bekg. nr. 249 af 1. september 1934, gennemført ved lov nr. 35 af 14. februar 1934, jfr. kgl. anordn. nr. 250 og 251 af 1. september 1934 om henholdsvis virkningerne i de andre nordiske lande af konkurs her i landet og omvendt, nr. 271 og 272 af 4. oktober 1935, cirk. nr. 223 af 29. december 1934 samt konkurslovens § 48 b.

Forsøg på at udarbejde regler om konkursens internationale virkning har været gjort på Haagerkonferencerne i 1904 og 1925 og i International Law Association 1954 og 1956. Forinden Danmarks indtræden i EF var der udarbejdet et foreløbigt udkast til konvention om konkurs, akkord o.l. Udkastet er stadig genstand for forhandling. Udkastet fastslår konkursens universalitet i EF. Det indeholder regler om domstolskompetence og lovvalg samt en række halvt materiel-konkursretlige, halvt international privatretlige regler om konkursens virkninger og endelig regler om anerkendelse og fuldbyrdelse af domme. Til udkastet er der knyttet et anneks med ensartede materielle regler om visse spørgsmål.

Den af Noël og Lemontey afgivne rapport om udkastet er trykt i Revue trim. de droit européen 1968.703 ff. Jfr. iøvrigt om dette Ganshof i Cahier de droit européen 1971.146 ff og Montgomery i Sv.J.T. 1971.380 ff, Weser i Jurisprudence Commerciale de Bel-

gique 1968 nr. 1–2 og nr. 3–4, Nadelmann i Rivista di diritto internazionale privato e processuale 1970.501 ff og i Conflict of laws 1972.340 ff, Hirsch i Cahiers de droit européen 1970.49 ff, Munch i UfR 1972 B 169 ff, Hunter i ICLQ 1972.682 ff, Jahr i Rabels Z 1972.620 ff, Voulgaris i Clunet 1974.522 ff samt Les problèmes internationaux de la faillite et le Marché Commun, 1971, og Noël Lemontej i Revue trim. de droit europeén 1975 No. 2.

II. VÆRNETING

Grundlaget for bestemmelsen af danske skifteretters internationale kompetence i konkurs må søges i forordningen af 21. juli 1793 § 1, der for den interne kompetencefordeling mellem skifteretterne lader fallentens personlige hjemting være afgørende. Dette må i dag forstås i overensstemmelse med rpl. §§ 235–238. Den internationale kompetence i konkurs er af samme udstrækning som den almindelige internationale domstolskompetence, der baseres på disse regler, jfr. ovf. kap. 8 II og om dødsboskifte kap. 20 II A, den hos Harbou-Munch, Konkursloven 163 og 174 og Munch Tillæg 162 og 174 f anførte praksis, samt om genoptagelse UfR 1890.90 H. Nogle dommes udtalelser tyder på en videregående kompetence, men deres resultat er foreneligt med det her antagne, jfr. også Gomard, Skifteret 97 f, UfR 1974.572 SH og 1976.212 V. Konkurs kan ikke erklæres her på grundlag af godsværneting, ligesom der ikke er hjemmel for en specialkonkurs alene omfattende de herværende midler, jfr. UfR 1931.335 V og VLT 1953.64.

For en her i landet erklæret konkurs gælder princippet om konkursens enhed og universalitet. Udenlandske kreditorer er ligestillet med danske, og konkursen omfatter principielt også aktiver i udlandet, uanset om det efter lex situs faktisk er muligt at komme i besiddelse af dem. Dette viser sig bl.a. i forhold til kreditorer, der måtte have foretaget individualforfølgning i udlandet i derværende aktiver efter konkursens indtræden. Hvad de derved har fået ind, må betragtes som a conto udlodning, og har de fået mere end den dividende, hvortil de er berettiget, må det overskydende i almindelighed kunne søges tilbage her i landet, såfremt de har værneting her.

Ifølge *den nordiske konkurskonvention,* art. 13, jfr. konkursloven

§ 48 b, finder konventionen kun anvendelse, når retten har grundet sin kompetence på debitors bopæl i landet, for selskabers, foreningers og stiftelsers vedkommende på sæde i landet. Debitors nationalitet er ligesom ved domskonventionen uden betydning. Ved dødsboer er det afgørende, at debitor ved sin død var bosat i landet, jfr. iøvrigt om begrænsningerne i konkurskonventionens anvendelse på dødsboer art. 11 og ovf. kap. 20 II A 4. Ved forståelsen af ordet bopæl må det international privatretlige domicilbegreb lægges til grund, ikke det processuelle indlændingsbegreb. For aktieselskaber er registreringen afgørende, og det samme må gælde andre selskaber, hvor registreringen er et led i stiftelsen. Hvor registreringen derimod kun er en ordensforskrift, kan den kun tillægges vægt som et enkelt moment ved en samlet overvejelse af, hvor selskabet må siges at have sin væsentligste tilknytning.

Konventionen begrænser ikke den kompetence til at erklære konkurs, som domstolene har i kraft af de almindelige i de enkelte nordiske lande gældende værnetingsregler. Har retten grundet sin kompetence på et andet værnetingsgrundlag eller er et dødsbo ikke omfattet af dødsbokonventionen, finder konkurskonventionen blot ikke anvendelse. Da konventionens anvendelse i forskellige henseender betyder anerkendelse af den fremmede konkurs og dens virkninger, er der med den ovf. i kap. 8 anvendte terminologi tale om en simpel konvention, der foreskriver anerkendelse, når visse kompetencebetingelser er opfyldt, men ikke udelukker, at de enkelte staters domstole efter deres egne regler kan være kompetente i andre tilfælde, hvor der blot ikke er tilsikret anerkendelse.

Har en domstol i et af de andre nordiske lande erklæret konkurs på et andet værnetingsgrundlag end konventionens, er der således intet til hinder for, at der erklæres konkurs her i landet, hvis dansk rets værnetingsbetingelser er opfyldt, ligesom der ikke skal ydes bistand til den behandling, der finder sted i det andet land ud over den, der følger af Haagercivilproceskonventionen.

Normalt udelukker konkurs i det land, hvor konventionens kompetencegrundlag er til stede, at der erklæres konkurs i et af de andre lande. Er der imidlertid i et af landene erklæret konkurs på et andet kompetencegrundlag end konventionens, kan denne konkurs fortsætte, selvom der senere erklæres konkurs i det land, hvor kon-

ventionens kompetencegrundlag er til stede. Denne sidste konkurs gælder da kun i de øvrige fire lande, medmindre den tidligere konkurs i det femte land sluttes og overføres til den konventionsbestemte konkurs, jfr. udkast til konkurskonvention 19.

Princippet om konkursens enhed og universalitet er ifølge art. 1 gennemført, når kompetencebetingelserne i art. 13 er opfyldt, jfr. ndf. III.

Om værneting i konkurslovsforslaget § 3 jfr. bet. 606/1971.7 og 51 ff.

III. VIRKNINGERNE AF UDENLANDSK KONKURS

En konkurs, der er erklæret i udlandet, har ikke alle de virkninger her i landet, som følger af en dansk konkurs. Den forhindrer ikke individualforfølgning, jfr. UfR 1930.8 H og 9 H, eller konkurs her i landet, og den danske skifteret skal ikke foranstalte et subsidiært skifte.

Konkursen kan imidlertid ikke frakendes visse virkninger her i landet. En virkning med hensyn til arrest på person følger af rpl. § 621, 2). Konkursen kan endvidere, om man vil, siges at være af konstitutiv karakter og kan i overensstemmelse med de almindelige synspunkter på konstitutive afgørelser, der er anført i kap. 9, kap. 15 IV og kap. 28, tillægges en vis betydning her i landet under forudsætning af opfyldelsen af normale betingelser for anerkendelse, jfr. ovf. kap. 9 I. Der bør ikke drages mere generelle konklusioner fra den givne karakteristik af konkursen, men den antyder, at tilsvarende problemer foreligger her som i de tilfælde, der er behandlet de nævnte steder.

Hvor således konkursboet faktisk er kommet i besiddelse af værdier, der befinder sig i konkurslandet eller andetsteds uden for Danmark, må boets ret til at råde over dem og de fra boet afledte retserhvervelser anerkendes, når værdierne kommer her til landet, jfr. UfR 1887.626 H. Også forsåvidt angår værdier i Danmark må boet imidlertid formentlig anses som berettiget, således at det vil kunne få de almindelige domstoles bistand til udlevering, cfr. UfR 1911.458 LOHS, men jfr. dissensen til dommen. Kun i relation til individualforfølgning må boet uden videre vige for den individual-

forfølgende kreditor, jfr. dissensen i den nævnte dom. Iøvrigt må konflikten mellem boet og fallentens mdkontrahenter løses efter de almindelige regler om den tingsretlige beskyttelse, jfr. ovf. kap. 27, II. Det vil sige, at også afkræftelsessøgsmål må være mulige her i landet som følge af en udenlandsk konkurs.

Spørgsmålet om den udenlandske konkurs kan tillægges den virkning, som den har nogle steder i udlandet, at det personlige krav imod fallenten bortfalder, kan formentlig ikke bero på lex concursus alene, jfr. UfR 1867.977 LOHS og 1870.276 SH. Afgørende må vistnok være en kumulation af lex concursus med lex causae for det pågældende retsforhold, hvortil kommer, at de almindelige betingelser for at anerkende konkursen må foreligge.

På samme måde må en i udlandet gennemført tvangsakkord, når den opfylder de almindelige anerkendelsesbetingelser, tillægges bindende virkning her i landet i den forstand, at kravet imod debitor må opgøres i overensstemmelse med dens indhold.[1] Derimod kan der ikke foretages eksekution på grundlag af den udenlandske tvangsakkord, medmindre betingelserne efter rpl. § 479 er til stede.

Om virkningen af udenlandsk tvangsauktion, jfr. sølov § 249, stk. 4.

En konkurs i et nordisk land, der er erklæret ved bopælsværnetinget i overensstemmelse med konventionens art. 13 (og iøvrigt er omfattet af konventionen, jfr. ovf. II), skal anerkendes i de øvrige nordiske lande. Konkursen omfatter ifølge art. 1 også formue i de andre lande, som altså ikke kan gøres til genstand for individualforfølgning eller konkursbehandling der, jfr. dog art. 13 in fine, omtalt ovf. II. Retterne i de andre stater skal på begæring yde konkursboet bistand med registrering af værdier i de pågældende stater, opbevaring af disse og eventuelt salg af værdier, der ikke lader sig opbevare, og anden bistand, der normalt ydes et indenlandsk konkursbo, jfr. art. 3.

Ifølge domskonventionens art. 11 kommer denne konvention ikke til anvendelse på afgørelser og forlig om konkursbehandling, tvangsakkord og afkræftelse. Dette ændredes imidlertid ved konkurskonventionens art. 10, der fastslår, at domskonventionen finder anven-

1. Dommen UfR 1895.163 LOHS, som ofte anføres til støtte for resultatet, beror på den ældre retstilstand vedrørende anerkendelse af domme.

delse på domme og forlig om afkræftelse og andet bortfald af rettigheder i tilfælde af konkurs i en af staterne. Endvidere bestemmes det, at en retskraftig afgørelse om stadfæstelse af tvangsakkord i konkurs har bindende virkning i de andre stater. Reglen i art. 10 finder formentlig kun anvendelse, hvis konkursen ifølge art. 11 og 13 er omfattet af konventionen, smlgn. art. 15, stk. 3, men den gælder, selvom der faktisk ikke var formue i andre lande end det, hvor konkursen er erklæret.

Endelig bestemmer art. 15, at tvangsakkordforhandling uden for konkurs, som er påbegyndt i en stat, der har konkurskompetence efter art. 13, udelukker åbning af konkurs og tvangsakkordforhandling i de andre stater og medfører samme indskrænkning i adgangen til tvangsfuldbyrdelse dér, som en indenlandsk akkordforhandling. Leder en sådan akkordforhandling til stadfæstelse af akkord, er denne bindende i de andre stater.

Derimod følger det af akkordrettens kendelse i UfR 1941.241, at en person, der har været under konkurs i et andet nordisk land, ikke anses for at have været under konkurs i relation til tvangsakkordlovens § 4 a).

Om konkurslovsforslagets § 7 jfr. bet. 606/1971.7 og 56 ff.

IV. LOVVALGET

Som hovedregel anvendes dansk ret ved behandlingen af et konkursbo her i landet. Det gælder i hvert fald regler om konkursens erklæring, fremgangsmåden ved bobehandlingen, konkursordenen og boets udlodning; men også iøvrigt må dansk rets anvendelse formentlig tages som udgangspunkt.

Fremmed ret vil imidlertid i en række forbindelser spille en rolle. Den kan være af betydning for, om et krav imod debitor kan benyttes som grundlag for konkursbegæring ifølge konkurslovens § 42, hvis kravet baseres på et retsforhold, der må bedømmes efter fremmed ret, smlgn. UfR 1954.666 H. Forsåvidt værdier, som der kan være tale om at inddrage i boet, er beliggende i udlandet, eller på et tidspunkt har været det, kan fremmed ret være afgørende for, om der eksisterer rettigheder til fordel for tredjemand, som helt eller

delvis forhindrer, at værdierne inddrages i boet eller giver tredjemand en vis fortrinsret. Drejer det sig om værdier i udlandet, som boet kan disponere over, må realisationen af disse værdier, hvis de ikke bringes her til landet, ske i overensstemmelse med den fremmede lex situs. Forholdet mellem boet og fallentens medkontrahenter er omtalt ovf. kap. 27 II A 1. Også her vil lex situs spille en betydelig, hvis ikke den afgørende rolle. Drejer det sig om afkræftelse, må udgangspunktet være anvendelse af lex concursus, jfr. UfR 1878. 776 SH, 1908.165 SH og 1920 72 Ø og SHT 1912.111. Lex concursus må dog sikkert i visse tilfælde kumuleres med lex situs. Der er næppe grund til at afkræfte i videre omfang end loven i det land, hvor konkursboet behandles, fører til. På den anden side vil det i visse tilfælde kunne virke uheldigt i forhold til medkontrahenten, hvis han ikke kan regne med loven i det land, hvor et formuegode befinder sig på det tidspunkt, hvor den disposition, der er tale om at afkræfte, finder sted.

Den nordiske konvention fastslår i art. 1 anvendelsen af lex fori som hovedreglen, der, medmindre særlig undtagelse er gjort, skal anvendes på konkursens betydning for skyldnerens rådighed over sin formue, på hvad der kan inddrages i boet, herunder ved afkræftelse, på skyldnerens rettigheder og pligter, boets bestyrelse og behandling, retten til fyldestgørelse og boets afslutning.

Om meddelelse om konkursen, jfr. art. 2.

Spørgsmålet om boets ret eller pligt til at indtræde i en af fallenten indgået aftale, der ved konkursen ikke er opfyldt fra begge sider, er ikke omfattet af konventionen, jfr. art. 10.

Imidlertid skal lex rei sitae finde anvendelse på en række særlige spørgsmål. Konkurskonventionen fastslår i art. 8 på samme måde som dødsbokonventionen i art. 26, hvor visse værdier skal anses for at være beliggende i de tilfælde, hvor beliggenheden tillægges betydning i konventionen. Reglerne er særlige for konventionen, jfr. ovf. kap. 8 II C, kap. 27 II B og 28 II C. For simple fordringer indebærer bestemmelserne, at de anses for at være beliggende i det land, hvor boet behandles. Er fordringen knyttet til et gældsbrev eller til et andet dokument, hvis forevisning er nødvendig for at gøre fordringen gældende, altså hovedsagelig negotiable dokumenter, anses fordringen for at være i den stat, hvor dokumentet findes. Registre-

rede skibe og luftfartøjer anses for at være på hjemstedet, dog for konkurskonventionens vedkommende ikke, hvor der er tale om fremgangsmåden ved bortsalg, hvor i alle tilfælde den faktiske beliggenhed ifølge art. 6 er afgørende.

Allerede art. 1, stk. 3, fastslår, at ejendele, som ifølge lex situs overhovedet ikke kan tjene til fyldestgørelse for fordringshavere, ikke kan inddrages i boet.

Ifølge art. 4, jfr. en noget lignende regel i dødsbokonventionens art. 25, anvendes lex situs på spørgsmålet om nødvendigheden af tinglysning ved fast ejendom, registreret skib eller luftfartøj som betingelse for gyldigheden af aftaler, som skyldneren har indgået før konkursen og på afkræftelse af sådanne aftaler samt på nødvendigheden af tinglysning for at hindre, at aftaler indgået af skyldneren efter konkursen skal få virkning for boet.

Reglen i art. 4, stk. 2 i er omtalt ovf. kap. 27 II A 2 a og b.

Spørgsmål om konkursens virkning på udlæg eller udpantning beror på loven, hvor forretningen er foretaget, jfr. art. 4, stk. 3. Det samme gælder ifølge art. 5, stk. 2, retten til at fortsætte tvangsfuldbyrdelse i henhold til udlæg eller udpantning.

En panthavers ret til at søge fyldestgørelse i pantet under konkursen beror ligeledes på lex situs, jfr. art. 5. Det gælder også fyldestgørelse gennem tilbageholdsret.

Som nævnt finder lex fori i princippet anvendelse på retten til fyldestgørelse i konkursboet. Hvor der imidlertid er tale om fortrinsret til enkelte genstande, er lex situs afgørende. Da reglerne i de nordiske lande om fortrinsret henholdsvis i hele boet og i enkelte genstande ikke er ensartede, har det været nødvendigt at give en regel, som løser disse konflikter, og som er af blandet international privatretligt og materielretligt indhold.

Herefter er lex situs afgørende for eksistensen af fortrinsret til bestemte genstande, der findes i andre lande end konkurslandet, og for den indbyrdes rækkefølge af sådanne fortrinsrettigheder. Sådanne rettigheder går under alle omstændigheder forud for almindelige fortrinsrettigheder i boet, der ikke er knyttet til bestemte genstande, uanset hvad der ifølge lex fori måtte gælde herom.

Art. 7 indeholder tillige en særlig regel om skatte-, afgifts- og huslejekrav.

Konkurs

Gomard, Skifteret, 2. udg. 97 ff, E. Munch-Petersen, Skifteretten, 9 ff, 319 ff og 335 ff; Blom-Cooper, Bankruptcy in private international law, 1954; Pierre Safa, La Faillite en droit international privé 1954; M. Trochu, Conflits de lois et conflits de juridictions en matière de faillite, 1967, Philip i Recueil des Cours 1959 I 316 ff; Nadelmann i Festskrift Fragistas 1968.55 ff og i Conflict of Laws, 1972.273 ff. Bet. 606/1971.56 ff; Ganshof, Le droit de la faillite dans les Etats de la CEE, 1969; Thieme i Rabels Z 1973.682 ff; Andersen i J 1972.444; Schmidt, System des deutschen internationalen Konkursrecht; Jahr, Deutsches internationales Konkursrecht; P. Sørensen i J 1976.91 f og 97 f.

KAPITEL 31

Voldgift

I. INDLEDNING

Voldgift er en fremgangsmåde til afgørelse af retstvister uden anvendelse af statens domstolsvæsen. Afgørelsen træffes af private domstole, som parterne har bemyndiget dertil. Parterne kan have tilvejebragt voldgiftsretten ved deres aftale, eller de kan have bemyndiget en permanent eksisterende voldgiftsret til at træffe afgørelsen.

Voldgift anvendes også i forhold med internationale tilknytninger. De vigtigste permanente internationale voldgiftsinstitutioner er skabt af det internationale handelskammer og American Arbitration Association; men der findes en lang række andre permanente voldgiftsinstitutioner, der anvendes i internationale forhold, især i varehandelen, jfr. ECE Handbook of national institutions active in the field of international commercial arbitration og Benjamin i Sanders, International Commercial Arbitration II 351 ff. Dette gælder også Danmark, jfr. oversigten hos Philip i The Arbitration Journal 1958. 16 ff. I handelen med østlandene spiller voldgiften en særlig rolle.

Nogle voldgiftsretlige spørgsmål er reguleret i lov nr. 181 af 24. maj 1972 om voldgift, jfr. bekg. nr. 177 af 7. marts 1973 om anerkendelse og fuldbyrdelse af udenlandske voldgiftskendelser og om international handelsvoldgift. Der er dog ikke tale om en udtømmende regulering, men kun om løsning af nogle spørgsmål, som erfaringsmæssigt har givet anledning til problemer, jfr. nærmere bet. 414/1966.

Dansk ret gør i princippet ikke forskel på behandlingen af danske og fremmede voldgiftsaftaler, men der kan være tale om at anvende fremmed ret ved bedømmelsen af en voldgiftsaftale, når der foreligger tilknytning til udlandet, på samme måde som tilfældet er med andre aftaler med fremmed tilknytning, jfr. ovf. kap. 21.

Derimod har voldgiftsloven medført en forskel i behandlingen af

danske og udenlandske voldgiftskendelser. Dens § 9 sidestiller danske voldgiftskendelser med danske domme, tillægger dem altså umiddelbar eksekutionskraft. Udenlandske voldgiftskendelser har derimod alene bindende virkning, retskraft, jfr. voldgiftsbekg. § 9, og middelbar eksekutionskraft, men kræver exequatur for at kunne fuldbyrdes, jfr. herom ovf. kap. 9 II A, en ordning, der svarer til den, der gjaldt før 1933 for udenlandske domme. En udenlandsk voldgiftskendelse har dog kun bindende virkning her i landet, hvis den angår en tvist, som efter dansk ret kan afgøres ved voldgift, og dens anerkendelse ikke vil stride imod dansk ordre public. Justitsministeren kan under forudsætning af gensidighed tillægge udenlandske voldgiftskendelser umiddelbar eksekutionskraft, jfr. voldgiftslovens § 10.

Danmark har indgået en række internationale konventioner. De danner grundlaget for den voldgiftsretsordning, der er gennemført af justitsministeren ved voldgiftsbekg., men har kun i begrænset omfang selvstændig betydning ved voldgift her i landet på anden måde end som bidrag til fortolkning og udfyldning af voldgiftsbekg. og derved, at den pågældende fremmede stats ratifikation af en konvention er en forudsætning for anvendelse af de dertil svarende regler i voldgiftsbekg.

De af voldgiftsbekg. omfattede konventioner er New York konventionen af 10. juni 1958 om anerkendelse og fuldbyrdelse af udenlandske voldgiftskendelser, Genèvekonventionen af 21. april 1961 om international handelsvoldgift og Europarådsaftalen af 17. december 1962 om anvendelse af den europæiske konvention om international handelsvoldgift, der supplerer Genèvekonventionen af 1961. Jfr. bekg. nr. 58,[1] 59[2] og 60[3] af 19. juni 1973 LTC.

1. New York-konventionen er foruden af Danmark tiltrådt af U.S.A., Argentina, Australien, Belgien, Botswana, Bulgarien, Den centralafrikanske Republik, Costa Rica, Cuba, Dahomey, Equador, El Salvador, Finland, Frankrig, Ghana, Grækenland, Indien, Israel, Italien, Japan, Jordan, Khmer, Korea, Luxemburg, Madagascar, Marokko, Mexico, Monaco, Holland, Niger, Nigeria, Norge, Pakistan, Philippinerne, Polen, Rumænien, Schweiz, Sovjetunionen, Sri Lanka, Sverige, Syrien, Storbritannien, Tanzania, Thailand, Tjekkoslovakiet, Trinidad og Tobago, Tunesien, Vesttyskland, Ungarn, Vatikanet, Ægypten, Østrig og Østtyskland.
2. Genèvekonventionen af 1961 er foruden af Danmark tiltrådt af Belgien, Sovjetunionen, Bulgarien, Finland, Frankrig, Italien, Jugoslavien, Polen, Rumænien, Spanien, Tyrkiet, Vesttyskland, Tjekkoslovakiet, Ungarn og Østrig.
3. Europarådsaftalen er foruden af Danmark tiltrådt af Frankrig, Vesttyskland og Østrig.

New York- og Genève-konventionerne angår for Danmarks vedkommende alene voldgift i handelsforhold, jfr. voldgiftsbekg. § 2 og overskriften til dens kap. 2. Begrebet er ikke nærmere defineret. New York-konventionen art. 1, stk. 3 overlader definitionen til de enkelte lande. Her synes begrebet at burde bestemmes ret vidt, jfr. Trolle i Hjejle, Frivillig voldgift, 2. udg. 167.

Genèvekonventionen af 1961 taler om tvister i international handel og må måske fortolkes noget snævrere.

Endvidere gælder fortsat de to gamle konventioner vedrørende voldgiftsaftalers gyldighed og virkning og om fuldbyrdelse af voldgiftskendelser, nemlig Genève-protokollen af 1923, bekg. nr. 167 af 15. maj 1925, og Genèvekonventionen af 1927, bekg. nr. 150 af 28. juni 1929. De gælder i forhold til de lande, der har ratificeret dem, og som ikke har ratificeret New York-konventionen, jfr. dennes art. VII, stk. 2.[4]

Verdensbanken (Den internationale bank for genopbygning og udvikling) har udarbejdet en konvention om bilæggelse af tvister mellem udviklingslande og investorer fra andre lande ved voldgift, jfr. bekg. nr. 92 af 12. august 1968 LTC. Sådanne voldgiftskendelser anerkendes og fuldbyrdes her i landet, jfr. lov nr. 466 af 15. december 1967.

Voldgiftsbestemmelser findes også i CIM konventionen art. 61 og CIV konventionen art. 57, jfr. bekg. nr. 129 af 3. november 1975 LTC.

Om det i UNCITRAL udarbejdede, endnu ufærdige, udkast til voldgiftsregler jfr. von Hoffmann i Aussenwirtschaftsdienst des Betriebs-Beraters 1976.1 ff.

4. Genèveprotokollen gælder fortsat i forhold til Albanien, Bahama, Brasilien, Britisk Guyana, Britisk Honduras, Burma, Ceylon, Falklandsøerne, Gambia, Gibraltar, Ghana, Hong Kong, Iraq, Eire, Jamaica, Jugoslavien, Kenya, Leewardøerne, Malta, Mauritius, New Zealand, Portugal, Spanien, Tanganyika, Jordan, Østtyskland, Uganda, Windwardøerne, og Zanzibar.

   Genèvekonventionen af 1927 gælder fortsat overfor Bahama, Zaïre, Britisk Guyana, Britisk Honduras, Burma, Falklandsøerne, Gibraltar, Ghana, Hong Kong, Eire, Jamaica, Jugoslavien, Kenya, Leewardøerne, Malta, Mauritius, New Zealand, Portugal, Spanien, Tanganyika, Østtyskland, Uganda, Uranda-Burundi, Windwardøerne og Zanzibar.

II. VOLDGIFTSSAGEN

A. VOLDGIFTSAFTALENS GYLDIGHED

Spørgsmål om voldgiftsaftalens gyldighed kan komme til påkendelse dels for voldgiftsretten selv, dels for en domstol, som sagen indbringes for til anerkendelse af aftalens ugyldighed eller, jfr. voldgiftslovens § 1, under påberåbelse heraf, dels endelig i forbindelse med forsøg på fuldbyrdelse af voldgiftskendelsen.

Voldgift kan være bestemt i en særlig aftale herom eller indgå som klausul i en aftale, som også iøvrigt regulerer parternes retsforhold. I sidste fald må voldgiftsklausulens gyldighed i første række bero på gyldigheden af den mere omfattende aftale og altså afhænge af den lov, der finder anvendelse herpå. Selv om denne aftale er gyldig, kan dog voldgiftsklausulen tænkes at være ugyldig.

Lovvalget med hensyn til gyldigheden af en særlig voldgiftsaftale eller en voldgiftsklausul er forudsætningsvis reguleret ved voldgiftsbekg. §§ 1 og 3 a om anerkendelse og fuldbyrdelse af udenlandske voldgiftskendelser og direkte reguleret i § 11 om voldgiftsaftaler mellem parter, som er hjemmehørende i lande, der har tiltrådt Genèvekonventionen af 1961.

Hvor gyldighedsspørgsmålet opstår i forbindelse med anerkendelse eller fuldbyrdelse, følger det *for det første* af voldgiftsbekg. § 1, at aftalen kun er gyldig, hvis den tvist, kendelsen angår, *efter dansk ret kan afgøres ved voldgift.* Ellers skal kendelsen ikke tillægges bindende virkning, og fuldbyrdelse, middelbar eller umiddelbar, kan ikke komme på tale. Betingelsen stemmer med New York-konventionens art. V, stk. 2 a og Genèvekonventionen af 1927 art. 1 b. Det er ligegyldigt, om tvisten, bortset fra kendelsens udenlandske karakter, har tilknytning til Danmark eller ej, jfr. også voldgiftslovens § 1, stk. 2. Spørgsmål, der ikke er undergivet parternes frie dispositionsret, kan ikke undergives voldgift, jfr. Hurwitz-Gomard, Tvistemål, 4. udg. 217. Endvidere kan nævnes sølovens § 199, hvorefter der ikke kan indgås forhåndsaftale om voldgift vedrørende en skibspassagers krav imod rederiet og den særlige regel i lov om fragtaftaler ved international vejtransport § 42, og luftfartslovens § 121, jfr. ndf. C. Om en voldgiftsaftales betydning for en parts kreditorer, jfr. UfR 1972.138 V.

Endvidere må aftalen i denne forbindelse anses for ugyldig, hvis parterne ifølge loven i det land, hvor de er bosat, ikke har kunnet indgå aftalen, voldgiftsbekg. § 3 nr. 1, 1. led. Her er tænkt på *parternes habilitet,* der i overensstemmelse med almindelige regler er underkastet domicilloven, jfr. kap. 14 I A. New York-konventionens art. V, stk. 1 a overlader lovvalget til de enkelte lande, således at spørgsmålet i andre lande f.eks. kan bero på partens nationalitet eller kontraktstatuttet. Hver parts habilitet må naturligvis bedømmes efter den pågældendes domicillov, hvis de ikke er domicileret samme sted.

Endelig skal *aftalens gyldighed iøvrigt* bedømmes efter den af parterne valgte lov eller, hvis de intet valg har foretaget, efter loven i det land, hvor kendelsen er afsagt, voldgiftsbekg. § 3 nr. 1, 2. led, New York-konventionens art. V, stk. 1 a, Genèvekonventionen af 1961 art. IX a.

Om parternes lovvalg hedder det i New York-konventionen, at det kan være udtrykkeligt eller stiltiende, og således må også voldgiftsbekg. forstås. Der behøver naturligvis ikke at være tale om et lovvalg specielt med hensyn til gyldighedsspørgsmålet, men en lovvalgsklausul i aftalen af generel karakter vil også omfatte dette spørgsmål. Om der foreligger et stiltiende lovvalg må bedømmes efter de almindelige principper herom, jfr. ovf. kap. 21 III D. Der kan imidlertid være tale om at behandle lovvalget med hensyn til aftalens gyldighed for sig. Parternes valg af stedet for voldgiftens foretagelse må nemlig i relation til gyldighedsspørgsmålet tillægges større betydning end sædvanligt på grund af den subsidiære regel om lovvalget i mangel af aftale, jfr. iøvrigt ndf. C. Resultatet støttes også af, at kravene til lovvalgsaftalen ikke er så strenge som i den int. lkbl., jfr. kap. 22 IV B.

De anførte regler om bedømmelsen af voldgiftsaftalens gyldighed gælder, uanset om bedømmelsen sker med henblik på anerkendelse eller fuldbyrdelse af en kendelse indenfor eller udenfor New York-konventionens område.

Hvis gyldighedsspørgsmålet opstår udenfor anerkendelses- eller fuldbyrdelsessituationen må for det første betingelserne i voldgiftsloven § 1, stk. 2 om, at sagen efter sin art her i landet kan behandles ved voldgift og om en betryggende sagsbehandling være opfyldt, jfr.

New York-konventionens art. II. Herudover indeholder voldgiftsbekg. § 11 en for *området af Genèvekonventionen af 1961* gældende regel, der bygger på Genèvekonventionen art. VI § 2, stk. 1 a–c. Reglen stemmer med voldgiftsbekg. § 3, stk. 1 nr. 1, jfr. ovf., men da der i de her omtalte tilfælde hyppigt ikke vil foreligge en kendelse, erstattes dennes subsidiære regel om anvendelse af loven i det land, hvor kendelsen er afsagt med en henvisning til loven i det land, hvor kendelsen skal afsiges eller, hvis dette sted ikke kan udpeges, efter de regler, som følger af dansk international privatret. Herefter kan dette spørgsmål behandles sammen med de tilfælde, som ligger udenfor Genèvekonventionens område. Det i Genèvekonventionens art. VI § 2, stk. 2 indeholdte krav om, at tvisten skal kunne afgøres ved voldgift i de lande, hvor parterne er bosat, er ikke overført til dansk ret ved voldgiftsbekg.

Voldgiftsbekg. § 4, stk. 2 indeholder endvidere for Genèvekonventionens område *en regel af materielretlig karakter,* hvorefter det kræves, at aftalen skal være underskrevet af parterne eller fremgå af en brev- eller telegramudveksling. En tilsvarende regel findes i New York-konventionen, art. II, som iøvrigt i disse tilfælde, hvor der er tale om at bedømme aftalens gyldighed udenfor anerkendelses- og fuldbyrdelsessituationerne, overlader spørgsmålet om gyldighedsbedømmelsen til de enkelte landes internationale privatret. Kravet om skriftlighed gælder dog ifølge voldgiftsbekg. § 4, stk. 2 kun, hvis kravet stilles i en parts domicillov. Hvis det ikke er tilfældet, er det tilstrækkeligt, at domicillovens formkrav til aftalen er opfyldt. Udenfor området af voldgiftsbekg. kap. 2 må almindelige international privatretlige regler om formkrav gælde.

Udenfor New York- og Genèvekonventionernes område må den ved bedømmelsen af voldgiftsaftalens gyldighed anvendelige lov findes på samme måde som ved andre aftaler, jfr. ovf. kap. 21 II B 2 og III og smlgn. UfR 1962.93 H.

B. DEN PROCESSUELLE FREMGANGSMÅDE

Parterne i en voldgiftsaftale *kan selv fastlægge reglerne* for den processuelle fremgangsmåde ved sagens behandling enten i aftalen eller i forbindelse med selve sagen, evt. ved henvisning til et bestemt

lands ret, jfr. voldgiftsbekg. § 3, stk. 1 nr. 4, New York-konventionen art. V, stk. 1 d, Genèvekonventionen af 1961 art. IV, stk. 1 nr. 3 og art. IX, stk. 1 d, Genèveprotokollen af 1923 art. 2 og Genèvekonventionen af 1927 art. 1 c. Parternes aftale om, hvor voldgiftsretten skal have sæde, vil ofte være udtryk for en stiltiende aftale om, at dette lands regler skal anvendes på den processuelle fremgangsmåde, cfr. ndf. C om lovvalget ved bedømmelsen af selve sagen. Parternes valg af en institutionel voldgiftsret indebærer, at dens regler skal anvendes, medmindre de er fraveget af parterne, jfr. Genèvekonventionen af 1961 art. IV, stk. 1 a. FNs økonomiske kommission for Europa har udarbejdet et sæt voldgiftsregler, som parterne kan vedtage helt eller delvis, jfr. bet. 414/1966 bilag 5 og Hjejle, Frivillig Voldgift 2. udg. bilag 5.

Ved valget af den processuelle fremgangsmåde må dog grundlæggende processuelle principper iagttages, herunder særlig underretning til begge parter om udpegning af voldgiftsmænd og mulighed for parterne for at varetage deres interesser under sagen, jfr. voldgiftslovens § 7 nr. 2 og 4 og voldgiftsbekg. § 3, stk. 1 nr. 2 og ovf. kap 6 I. Ellers skal den kendelse, som voldgiftsbehandlingen resulterer i, ikke anerkendes eller fuldbyrdes. Jfr. hertil New York konventionens art. V, stk. 1 b og Genèvekonventionen art. IX b samt Genèvekonventionen af 1927 art. 2 b.

Har parterne ikke valgt de processuelle regler, der skal anvendes, eller slår de ikke til, skal indenfor området af Genèvekonventionen af 1961 i første række reglerne i voldgiftsbekg. kap. 2 og Genèvekonventionen af 1961 anvendes. Imellem parterne i Europarådsaftalen af 1962 erstattes Genèvekonventionens regler på et enkelt punkt af denne, jfr. voldgiftsbekg. § 14.

Udenfor området af Genèvekonventionen, eller hvor den ikke slår til, må retsreglerne i det land, hvor voldgiften har sit sæde, anvendes, her i landet altså voldgiftsloven og hovedprincipperne i rpl., jfr. Genèveprotokollen af 1923 art. 2 og New York-konventionen art. V, stk. 1 d, der odg taler om det land, hvor voldgiftskendelsen er afsagt. De to kriterier fører normalt til samme resultat.

C. VOLDGIFTSRETTENS LOVVALG

Parterne kan på samme måde, som når det drejer sig om tvister, der afgøres ved de almindelige domstole, *aftale,* hvilket lands lovgivning voldgiftsretten skal anvende ved bedømmelsen af voldgiftssagen, jfr. ovf. kap. 21 III og voldgiftsbekg. § 12, Genèvekonventionen af 1961 art. VII. Den særlige regel i lov om fragtaftaler ved international vejtransport § 42 og luftfartslovens § 121, hvorefter det er en forudsætning for gyldig vedtagelse af voldgift, at det samtidig bestemmes, at voldgiftsretten skal anvende konventionen herom eller en dermed stemmende lov må dog respekteres, jfr. også ovf. kap. 8 III og jfr. iøvrigt om brugen af voldgift i forhold til partsautonomien ovf. kap. 21 III A.

Parternes beslutning om, hvor sagen skal foretages, kan i et vist omfang opfattes som en stiltiende lovvalgsaftale, jfr. ovf. kap. 21 III D. Det gælder især, hvis voldgiften er placeret i et land, hvis retsregler det er almindeligt at henvise til i kontraktsforhold af den pågældende art, eller hvis en særlig sagkyndig voldgift er valgt.

Ofte vil valget af sted for voldgiftens foretagelse imidlertid alene bero på ønsket om at sikre en neutral behandling af sagen eller på andre særlige omstændigheder eller være af helt tilfældig karakter, f.eks. bero på den valgte opmands bopæl. Der vil da ikke kunne indlægges et lovvalg i beslutningen.

Kan der ikke af aftalen udledes noget om lovvalget, henviser voldgiftsbekg. § 12 og Genèvekonventionen af 1961 art. VII til de international privatretlige regler, »der gælder herom«, respektive »som voldgiftsmændene finder anvendelige«. Voldgiftsrettens valg står mellem at anvende de international privatretlige regler i det land, hvor voldgiften foretages, at opstille sine egne særlige lovvalgsregler eller at anvende materielretlige regler, som ikke hentes fra et bestemt nationalt retssystem, men som udledes af almindelige retsgrundsætninger i de involverede lande eller i de vigtigere retssystemer. Spørgsmålet er for tiden genstand for diskussion, men der bør næppe gives et svar, der udelukker nogen af mulighederne. Har parterne valgt et bestemt sted for voldgiften, uden at der heri kan lægges et lovvalg, vil der dog muligvis i aftalen ligesom ved en værnetingsaftale kunne lægges en beslutning om at anvende dette steds in-

ternationale privatret. Er stedet for voldgiftens foretagelse som f.eks. i visse tilfælde ved det internationale handelskammers voldgift helt tilfældigt i forhold til parterne, jfr. også voldgiftsbekg. §§ 6 og 7 og Genèvekonventionen af 1961 art. IV, kan det være naturligt for retten at anvende en af de andre fremgangsmåder. I det store flertal af tilfælde synes det dog rimeligt at anvende lovgivningen i et af de lande, til hvilke der foreligger en tilknytning i sagen, og at foretage valget af denne lovgivning ud fra almindelige international privatretlige principper, altså i realiteten, at voldgiftsretten opstiller sine egne lovvalgsregler.

Hvor voldgiftsretten anvender et bestemt lands internationale privatret, må ordre public reglen anvendes i overensstemmelse med dette lands opfattelse af, hvad der skal tilsidesættes som stridende imod ordre public. En voldgiftsret vil, medmindre parterne har truffet aftale derom, næppe anvende et lands offentligretlige regler, som ikke vil blive anvendt af andre end dette lands egne domstole, selvom den skal anvende dette lands internationale privatret.

D. DOMSTOLSKOMPETENCE

I voldgiftssager, hvor parterne er bosat her i landet eller iøvrigt har en tilknytning til Danmark, som begrunder domstolskompetence efter reglerne i rpl., jfr. ovf. kap. 8, beror domstolskompetencen til medvirken i forbindelse med voldgiftssager på disse regler. Hvor der imidlertid er tale om voldgift af international karakter, især hvor en af parterne eller begge er bosat i udlandet, opstår spørgsmålet om, i hvilket omfang danske domstole kan medvirke. Det kan være aktuelt i spørgsmål om bistand efter voldgiftslovens §§ 3, 4 og 6 eller om en voldgiftsaftales eller voldgiftskendelses gyldighed.

Voldgiftslovens § 8 fastslår med hensyn til bistand efter §§ 3, 4 og 6, at sø- og handelsretten i København er kompetent, hvor ingen anden domstol ville være kompetent til at behandle den retssag, som voldgiften træder i stedet for. På samme måde bestemmer voldgiftsbekg. § 15, at sag om gyldighedsspørgsmålet kan anlægges ved sø- og handelsretten, hvis ingen anden domstol er kompetent efter almindelige regler.

§ 15 antyder imidlertid ved sin formulering – »kan sag om en

voldgiftsaftales eller voldgiftskendelses gyldighed anlægges her i landet . . .« – at sø- og handelsrettens kompetence kun eksisterer indenfor de ulovbestemte rammer for danske domstoles internationale kompetence. Kriteriet herfor antages af Trolle i Hjejle, Frivillig Voldgift 2. udg. 165 at være voldgiftssagens tilknytning til Danmark. Det skulle herefter være afgørende, om der er en tilknytning til Danmark enten gennem en parts eller opmandens bopæl her i forbindelse med sagens foretagelse her, eller derved, at det er bestemt at afholde en voldgiftssag, i hvilken der iøvrigt ingen tilknytning til Danmark foreligger, her i landet efter danske regler. Denne afgrænsning forekommer rimelig.

Kompetence efter voldgiftslovens § 5 til at bistå med bevisoptagelse findes i samme omfang, som hvor det drejer sig om bevisoptagelse til brug for fremmede domstole, jfr. ndf. kap. 32 III B.

III. ANERKENDELSE AF VOLDGIFTSAFTALEN OG VOLDGIFTSKENDELSEN

A. VOLDGIFTSAFTALENS VIRKNINGER

Virkningerne af en voldgiftsaftale i forhold til myndigheder, der bortset fra aftalen ville være kompetente, er omtalt ovf. kap. 8 III. Virkningen er især, at en domstol, hvis kompetence er blevet tilsidesat ved voldgiftsaftalen, må afvise en sag, der desuagtet anlægges af en aftalepart, voldgiftslovens § 1. Hvor en part gør arrest, må begæring om voldgift i overensstemmelse med en voldgiftsklausul medføre udsættelse af justifikationssagen, indtil voldgiftssagen er afgjort, jfr. ovf. kap. 8 IV, jfr. UfR 1934.224 SH og Genèvekonventionen af 1961 art. VI stk. 4.

Disse virkninger indtræffer, uanset om aftalen er underkastet dansk eller udenlandsk ret, og uanset den tilknytning til udlandet, der iøvrigt måtte foreligge. Genèveprotokollen af 1923 fastslår de deltagende landes pligt til at anerkende gyldigheden af en overenskomst om voldgift mellem parter, der er bosat i forskellige medlemsstater, uanset hvor voldgiften skal foregå. Den bestemmer endvidere, at hvor en sag, der angår en kontrakt mellem sådanne personer, og

som gyldigt er aftalt underkastet voldgift, indbringes for domstolene, skal de på begæring af en part henvise den til voldgift. Dette gælder også uden for protokollens område.

En lignende regel findes i New York-konventionen art. II, smlgn. også Genèvekonventionen af 1961 art. IV og VI.

B. ANERKENDELSE OG FULDBYRDELSE AF VOLDGIFTSKENDELSER

Som allerede nævnt ovf. I gør voldgiftslovens § 9 en forskel på danske og udenlandske voldgiftskendelser, idet danske kendelser sidestilles med danske domme, hvorimod udenlandske kendelsers virkning her i landet ifølge § 10 beror på justitsministerens bestemmelse. Regler herom er nu fastsat i voldgiftsbekg. §§ 1–3.

Loven og bekg. indeholder ingen definition af, *hvad der forstås ved danske voldgiftskendelser*. Det er ikke til hinder for at anse en kendelse for dansk, at den er afsagt i en sag, der ifølge voldgiftsbekg. § 4 og Genèvekonventionen af 1961 er en international voldgiftssag. Efter disse regler er en sag international, såsnart parterne er bosat i forskellige lande. New York-konventionen lægger hovedvægten på stedet for afsigelsen af kendelsen, men omfatter iøvrigt alle kendelser, der ikke er indenlandske, jfr. art. 1, stk. 1. Det må antages, at en voldgiftskendelse er dansk, når der foreligger den tilknytning til Danmark, som ifølge det ovf. D angivne er nødvendig for, at danske domstole skal være kompetente til at beskæftige sig med sagen.

Er en voldgiftskendelse herefter udenlandsk, må der sondres mellem anerkendelse og fuldbyrdelse.

Alle udenlandske kendelser har, uanset deres oprindelsesland, *bindende virkning* her i landet ifølge voldgiftsbekg. § 1, hvis de angår en tvist, som efter dansk ret kan afgøres ved voldgift, og anerkendelsen ikke strider imod ordre public. Dette stemmer med vore forpligtelser efter Genèvekonventionen af 1927 art. 1, New York-konventionen art. III og Genèvekonventionen af 1961 art. IX, men går videre end disse.

Med hensyn til *fuldbyrdelse* må der sondres mellem *kendelser afsagt i et land, der har tiltrådt New York-konventionen* og andre udenlandske kendelser. De førstnævnte sidestilles med danske ken-

delser, og de kan altså, når betingelserne for deres anerkendelse er opfyldt, umiddelbart fuldbyrdes her i landet efter reglerne i voldgiftslovens § 9.

Andre udenlandske kendelser har ifølge gammel praksis middelbar eksekutionskraft her i landet. Der må altså for, at kendelsen kan fuldbyrdes, anlægges en sag til dom i overensstemmelse med kendelsens indhold på samme måde som ved udenlandske domme med middelbar eksekutionskraft, jfr. ovf. kap. 9 II A og III A. Retten vil prøve, om betingelserne for anerkendelse foreligger, og i så fald afsige dom i overensstemmelse med kendelsen. Prøvelsen vil normalt ikke angå afgørelsens indhold, men alene de formelle krav til afgørelsen, jfr. UfR 1934.856 SH.

Pligten til at fuldbyrde i henhold til Genèvekonventionen af 1927 art. 1 må anses for opfyldt gennem den danske exequaturordning, jfr. også de danske forbehold ved undertegnelsen af protokollen af 1923 og konventionen af 1927.

I forbindelse med anerkendelsen eller fuldbyrdelsen af en udenlandsk voldgiftskendelse, kan der fremsættes visse *indsigelser,* der kan føre til nægtelse heraf, men som i modsætning til de i voldgiftsbekg. § 1 indeholdte betingelser ikke påses ex officio jfr. voldgiftsbekg. § 3, Genèvekonventionen af 1927 art. 1, 2 og 5, New York-konventionen art. V og Genèvekonventionen af 1961 art. IX.

Det gælder for det første den indsigelse, at parterne ikke efter deres domicillov havde habilitet til at indgå voldgiftsaftalen, eller at denne iøvrigt var ugyldig efter den anvendelige lov, jfr. ovf. II A.

Endvidere gælder det den indsigelse, at den pågældende part ikke har fået behørig meddelelse om udpegning af voldgiftsmænd eller om voldgiftssagens behandling eller af andre grunde har været ude af stand til at varetage sine interesser. I et vist omfang vil indsigelser af denne art være omfattet af ordre public betingelsen i § 1.

En relevant indsigelse er for det tredje, at spørgsmål, der ikke er omfattet af voldgiftsaftalen, er blevet afgjort ved kendelsen. Det fører dog kun til at udskille disse dele af kendelsen, hvis det er muligt. Det er denne indsigelse en afgørelse som UfR 1972.138 V i dag måtte baseres på. Her gjorde en voldgiftsaftaleparts likvidationsbo gældende, at det ikke var bundet af en tysk kendelse om et ejendomsforbeholds gyldighed, fordi voldgiftsklausulen ikke var

bindende for det og fik medhold heri. Jfr. tilsvarende om værnetingsaftaler ovf. kap. 8 III in fine.

For det fjerde kan indsigelsen gå ud på, at voldgiftsrettens sammensætning eller dens behandling af sagen ikke har været i overensstemmelse med parternes aftale eller den anvendelige lov, jfr. ovf. II B.

Endelig kan det for det femte gøres gældende, at voldgiftskendelsen endnu ikke er blevet bindende for parterne, f.eks. fordi der foreligger en appelmulighed, eller at kendelsen uanset af hvilken grund er blevet tilsidesat eller suspenderet af en kompetent myndighed i det land, hvor den er afsagt eller i det land, hvis ret er blevet anvendt. Ved dette sidste tænkes vistnok på de processuelle regler, der er lagt til grund.

Anvendelsen af denne sidste indsigelse indskrænkes dog ved § 3, stk. 2. Hvis nemlig tilsidesættelsen eller suspensionen af kendelsen er sket i et land, der har tiltrådt Genèvekonventionen af 1961, kan anerkendelse eller fuldbyrdelse kun nægtes her i landet, hvis tilsidesættelsen skyldes en af de første fire indsigelser imod kendelsen, jfr. herved Genèvekonventionen af 1961 art. IX, stk. 2.

Bernt Hjejle, Frivillig voldgift, 2. udg. 1973; Kaj Petersen, Udenlandske voldgiftskendelsers anerkendelse og eksekutionskraft, 1935; Trolle i J 1957. 178 ff og i Hjejle 155 ff; Lando i J 1964.179 ff, Festskrift Ross 295 ff og i Coing, Materielles Recht und Verfahrensrecht in der internationalen Schiedsgerichtbarkeit; Sanders (ed.), International arbitration, Liber Amicorum for Martin Domke, 1967; International Trade Arbitration, ed. M. Domke, 1958; M. Domke, The Law and practice of Commercial Arbitration, 1968; P. Fouchard, L'arbitrage commercial international, 1965; B. Goldman i Recueil des Cours 1963 II 351 ff; J. Rubellin-Devichi, L'arbitrage, 1965; Sanders ed., International Commercial Arbitration I–III 1956–65; International Chamber of Commerce ed., Commercial arbitration and the law throughout the world; Fragistas i Revue critique 1960.1 ff; Szàszy i AJCL 1965–66.658 ff; Mezger i Rabels Z 1959.222 ff; Conflict of laws in commercial arbitration i 16 Arbitration Journal 183 ff; J. Robert, Arbitrage civil et commercial en droit interne et droit international privé, 1967; Philip i Revision og Regnskabsvæsen 1970.474 ff; Münzberg, Die Schranken der Parteivereinbarungen in der privaten internationalen Schiedsgerichtsbarkeit, 1970; Fellhauer-Strohbach, Handbuch der internationalen Handelsschiedsgerichtsbarkeit, 1969; Kos-Rabcewicz-Zubowski, East European Rules of the validity of international commercial arbitration agreements; Mezger i Revue critique 1971.37 ff; v. Hoffmann, Internationale Handelsschiedgerichtbarkeit, Die Bestimmung des massgeblichen

Rechts, 1970; Uncitral Yearbook I 1968–70.260 ff; Graveson i Festskrift Malmström 80 ff; Gentinetta, Die lex fori internationaler Handelsschiedsgerichte, 1973; Pfaff, Die Aussenhandelsschiedsgerichtbarkeit der socialistichen Länder, 1973; von Hülsen, Die Gültigkeit von internationalen Schiedsvereinbarungen nach Konventionsrecht, 1973; Böchstiegel i Aussenwirtschaftsdienst des Betriebsberaters 1973.117 ff; Lew i ICLQ 1975.870 ff; Cherian, Investment contracts and arbitration, 1975.

KAPITEL 32

International retshjælp

I. INDLEDNING

De problemer, der omtales under betegnelsen international retshjælp, angår behandlingen af udlændinge i forbindelse med retssager her i landet, og af danske i udlandet, foretagelse af forkyndelse og optagelse af bevis her i landet til brug i udlandet og i udlandet til brug her i landet og legalisering af dokumenter. Kun retshjælp i civile sager omtales. Tilsvarende problemer opstår i straffesager, jfr. bekg. nr. 18 af 17. juli 1963 LTC og nr. 276 af 6. november 1931, ligesom også spørgsmål om udlevering af forbrydere ofte behandles i denne forbindelse.

Internationale retshjælpsproblemer er reguleret i rpl. og i enkelte særlige bestemmelser, jfr. lov nr. 161 af 18. december 1897, lov nr. 37 af 28. februar 1908 og lov nr. 75 af 12. april 1911. De er endvidere blevet gjort til genstand for behandling i internationale konventioner, dels i Haager-civilproces-konventionerne, dels i en overenskomst af 26. april 1974 mellem de nordiske lande, bekg. nr. 100 af 15. september 1975 LTC, jfr. cirk. nr. 160 af 14. november 1958, nr. 124 af 15. maj 1961 og nr. 18 af 18. februar 1975, og endelig dels i selvstændige konventioner med Japan, England, Israel og USA, dels i konventioner med Polen, Sverige og Tyskland i tilslutning til Haagerkonventionerne, jfr. nærmere Lovregisteret afsnit 25.

Haager-civilproces-konventionen af 1905, bekg. nr. 119 af 19. maj 109 gælder fortsat over for Island samt måske Østtyskland. I forhold til de øvrige deltagerlande er den afløst af konventionen af 1954,[1] bekg. nr. 33 af 7. juni 1960 LTC, jfr. cirk. nr. 244 af 14. november 1960. Jfr. iøvrigt bekg. nr. 167 af 20. maj 1932, cirk. nr.

1. Konventionen af 1954 er foruden af Danmark ratificeret af Vesttyskland, Østrig, Belgien, Spanien, Finland, Frankrig, Israel, Italien, Japan, Luxembourg, Norge, Holland, Portugal, Sverige, Schweiz, Tjekoslovakiet, Tyrkiet, Jugoslavien, Ungarn, Libanon, Marokko, Polen, Rumænien, Sovjetunionen og Vatikanet.

107 af s.d. og nr. 114 af 3. juni 1952. Der er senere i Haag udarbejdet særlige konventioner om afskaffelse af krav om legalisering af udenlandske offentlige dokumenter, 1961, om forkyndelse af dokumenter i udlandet, 1965, og om optagelse af bevis i udlandet, 1970. Konventionen af 1965 er ratificeret af Danmark,[2] jfr. bekg. nr. 15 af 13. februar 1970 LTC og vejledning i lovt. A nr. 21 af 28. januar 1970 med konventionen optrykt som bilag. Konventionen af 1970 er ligeledes ratificeret af Danmark,[3] jfr. bekg. nr. 117 af 7. december 1973 LTC. Konventionerne af 1965 og 1970 erstatter i forhold til deltagerlandene dele af konventionen af 1954. Konventionen af 1961 ventes ikke ratificeret. Om legalisering, jfr. UfR 1971.229 SH.

Særlige regler om bistand i skattesager findes i konventioner med Sverige, Norge og Finland.

II. UDLÆNDINGES ADGANG TIL DOMSTOLENE

Udlændinge har principielt samme adgang til at få deres tvistigheder afgjort af danske domstole som indlændinge, jfr. JU 1840–41. 253. Reglerne om værneting bygger først og fremmest på sagsøgtes bopæl og kun i begrænset omfang spiller sagsøgerens bopæl eller indfødsret en rolle for domstolenes kompetence.

Tidligere gjaldt der visse begrænsninger i udlændinges adgang til at opnå *fri proces,* men de er nu bortfaldet. Konventionsreglerne herom i de under I omtalte konventioner har derfor nu hovedsagelig interesse for danske, der ønsker at føre proces i udlandet.

Ifølge rpl. § 323 skal en udlænding – hvorved må forstås en person, der ikke er dansk statsborger – der anlægger sag ved en dansk domstol, på sagsøgtes begæring stille en efter rettens skøn passende sikkerhed – cautio judicatum solvi – for de sagsomkostninger, som han kan blive pålagt under sagen. Det gælder dog ikke, hvis danske statsborgere i vedkommende fremmede stat – formentlig den, hvori

2. Konventionen af 1965 er også ratificeret af Belgien, Ægypten, U.S.A., Finland, Frankrig, Israel, Japan, Norge, Portugal, Storbritannien, Sverige, Tyrkiet, Barbados, Botswana og Malawi.
3. Konventionen af 1970 er også ratificeret af U.S.A., Frankrig, Norge, Portugal og Sverige. Om konventionen, jfr. Due i NTIR 1971.327 ff.

sagsøgeren er statsborger, cfr. UfR 1940.86 H, der, muligvis under indflydelse af Haagerkonventionens bopælsregel, jfr. herom ndf., lægger vægt på bopælen – er fritaget for sikkerhedsstillelse. Denne fritagelse i tilfælde af gensidighed behøver ikke at bero på en konvention, men det fremmede land må, for at kravet kan anses for opfyldt, give danske en ubetinget ret til fritagelse for at stille sikkerhed, jfr. UfR 1968.215 H. I mangel af konvention må dokumentation for retstilstanden i det fremmede land fremskaffes, jfr. for Sovjetunionen utr. østre landsretskendelse af 5. juli 1951 i sag UfR 1955.1070 Ø, men cfr. 1924.242 SH. Stilles sikkerheden ikke inden den af retten fastsatte frist, afvises sagen, jfr. UfR 1973.251 SH. Om tidspunktet for begæringens fremsættelse jfr. UfR 1970.567 Ø.

Ifølge højesteretsinstruks af 7. december 1771 § 31 påhviler det i en sag for højesteret advokaten at afkræve sin udenlandske mandant sikkerhed for de sagsomkostninger, der måtte blive pålagt ham for højesteret. Dette gælder både appellant og indstævnt. Denne regel gælder i modsætning til rpl. § 323, medmindre fritagelse for at stille sikkerhed for sagsomkostninger følger af en konvention, jfr. RU nr. 180 i UfR 1923 B 124. Det er formentlig ikke rimeligt at lade reglen bestå ved siden af rpl. § 323.

Haagerkonventionerne af 1905 og 1954 fritager i art. 17 en statsborger i en af de kontraherende stater, som har sit domicil i en af disse, altså evt. i en anden end den, hvor han er statsborger, for at stille sikkerhed for sagsomkostninger.

Konventionen erstatter ikke rpl. § 323, men det kan af den aflæses, hvornår gensidighedskravet i hvert fald er opfyldt, således at der ikke skal stilles sikkerhed her. Opfylder sagsøgeren ikke konventionens betingelser, specielt bopælskravet, er dette imidlertid ikke ensbetydende med, at gensidighedskravet i rpl. § 323 ikke kan være opfyldt alligevel. Det må følge af rpl. § 323, at der må foretages en undersøgelse heraf, jfr. UfR 1968.215 H. Derimod kan fritagelse for sikkerhedsstillelse efter højesteretsinstruksen kun gælde, når konventionens betingelser er opfyldt. Det er tvivlsomt, om fritagelsen gælder en appelindstævnet, der oprindelig har sagsøgt, og som ikke har rejst selvstændigt krav under sagen.

Som modstykke til fritagelsen for sikkerhedsstillelse gælder ifølge konventionernes art. 18, at afgørelser, der pålægger en sagsøger

eller intervenient at betale sagsomkostninger, skal gøres eksigible i de andre kontraherende stater, jfr. art. 19 og lov nr. 37 af 28. februar 1908 § 2 om den nærmere fremgangsmåde, samt for Tysklands vedkommende bekg. nr. 128 af 13. juni 1914. Det følger af den nævnte lov, at der er tale om umiddelbar fuldbyrdelse.

Eksigibiliteten omfatter også omkostninger pålagt sagsøgte i tilfælde, hvor sagsøgte har nedlagt påstand om dom for et selvstændigt modkrav under sagen, samt omkostninger pålagt en appellant vedrørende appelsagen, selvom han var sagsøgt i 1. instans, jfr. nærmere Philip i J 1958.267 ff.

Om konventionens anvendelse på juridiske personer, jfr. Kellberg i Sv.J.T. 1961.600 ff.

I en konvention med England, bekg. nr. 206 af 24. maj 1933 art. 12 fritages statsborgere i det ene land, der er fast bosiddende i det andet land, for at stille sikkerhed i videre omfang for sagsomkostninger end landets egne statsborgere, jfr. UfR 1968.215 H.

Handels- og venskabstraktaten med USA, bekg. nr. 43 af 31. august 1961 LTC, indeholder i art. 5 en klausul, der fører til, at amerikanske borgere fritages for at stille sikkerhed for sagsomkostninger her i landet, jfr. UfR 1966.162 V. Det samme gælder i et vist omfang danske i USA, jfr. Philip, American-Danish private international law 17.

Konventionen om flygtninges retsstilling, bekg. nr. 55 af 24. november 1954, LTC, og konventionen om statsløse personers retsstilling, bekg. nr. 54 af 7. juli 1960 LTC, indeholder begge i art. 16 en regel, der ligestiller disse personer med borgere i den stat, hvori de er bosat. Jfr. Guttman i ICLQ 1959.730 ff.

Jfr. iøvrigt UfR 1960.494 H og 1976.209 V.

III. RETSANMODNINGER M.V.

A. FORKYNDELSER

Regler om forkyndelse findes i rpl. §§ 153 ff, jfr. § 456 e. Om forkyndelse i udlandet gælder ifølge § 158 den ved stedets love eller ved traktat hjemlede fremgangsmåde, jfr. lov nr. 75 af 12. april 1911, UfR 1958.624 Ø og 1964.269 SH. De ovf. I omtalte trak-

tater og gennemførelsesbestemmelser indeholder regler om fremsendelse, foretagelse og betaling af forkyndelser såvel i udlandet som i Danmark.

B. BEVISOPTAGELSE M.V.

Om bevisoptagelse benholdsvis i udlandet til brug for danske domstole og i Danmark til brug for udenlandske domstole findes regler i rpl. § 296, jfr. § 190, jfr. iøvrigt de ovf. under I omtalte love, traktater og gennemførelsesbestemmelser, særlig lovene af 1897 og 1908 og bekg. nr. 167 af 20. maj 1932 og cirk. nr. 107 af s.d. samt J.M. skr. nr. 340 af 20. oktober 1906. Det er domstolen, der ved kendelse afgør, om en parts ønske om afhøring for en udenlandsk domstol skal efterkommes, og som udfærdiger anmodning derom til den udenlandske domstol, jfr. UfR 1898.981 LOHS, 1906.100 LOHS og 1971.76 SH. Jfr. også RU 145 i UfR 1922 B 184 og 1923. 383 V. Om sikkerhedsstillelsen jfr. UfR 1975.666 V.

Det er ikke usædvanligt, at parterne i en retssag kan enes om optagelse af bevis i udlandet uden om de derværende domstole, f.eks. med bistand af det stedlige konsulat. Dette accepteres i mange lande, men principielt kan et lands myndigheder ifølge folkeretten ikke optræde på et andet lands territorium uden for det kompetenceområde, som tilkommer dem ifølge aftale med det pågældende land. For Danmarks vedkommende gælder, at fremmede konsuler og lign. ikke uden særlig tilladelse i det enkelte tilfælde kan foretage optagelse af bevis her i landet, jfr. bekg. nr. 167 af 20. maj 1932 III in fine, og forbehold ovf. Wienerkonventionen af 1963 om konsulære forbindelser art. 5 j, bekg. nr. 83 af 11. december 1972 LTC. I det omfang, optagelse af bevis finder sted her i landet med særlig tilladelse eller på helt privat grundlag kan mødepligt ikke gennemtvinges og ansvar for falsk forklaring ikke pålægges.

Opmærksomheden henledes iøvrigt på reglerne om nordisk vidnepligt i lov nr. 182 af 7. maj 1975.

Hans Smit ed., International Cooperation in Litigation: Europe, 1965; Szaszy, International Civil procedure, 1967; Harwood i ICLQ 1961.238 ff; Kablan i 77 Harvard Law Review 1964.619 ff; Gavalda i Revue critique 1964.15 ff; H. Nagel, Nationale und internationale Rechtshilfe im Zivilprocess; Larsson i Sv.J.T. 1974.766 ff.

Domsregister

Ugeskrift for Retsvæsen
U 1867.977 LOHS 307, 428
U 1870.276 SH 79, 306, 307, 428
U 1871.734 SH 178
U 1871.949 LOHS 178
U 1873.1018 SH 309
U 1878.329 U 275
U 1878.776 SH 430
U 1878.1034 U 274
U 1879.793 V 148, 178
U 1881.41 LOHS 194
U 1881.346 LOHS 148
U 1882.1233 SH 54, 254
U 1885.545 LOHS 151, 310
U 1886.49 U 178
U 1887.626 H 274, 427
U 1887.660 LOHS 143, 178
U 1890.962 V 141
U 1891.1178 U 148, 178
U 1894.4 H 389, 391
U 1894.557 SH 422
U 1894.568 SH 422
U 1894.973 H 144
U 1895.163 LOHS 428
U 1895.247 SH 99
U 1896.821 LOHS 275
U 1897.1046 U 133, 143, 157
U 1898.981 LOHS 451
U 1898.991 SH 148, 306, 307
U 1899.1 SH 357
U 1899.370 H 148, 292, 306, 308
U 1899.836 LOHS 307
U 1901.124 H 359
U 1901.243 275, 278
U 1904.259 148, 275
U 1904.277 H 359
U 1904.503 304
U 1904.606 SH 144, 158
U 1906.100 LOHS 451
U 1906.111 SH 363, 370, 378
U 1906.692 LOHS 185
U 1908.165 SH 430
U 1908.298 LOHS 421, 422
U 1908.456 V 148, 178
U 1911.110 V 134, 268
U 1911.458 LOHS 427
U 1911.610 SH 100
U 1911.724 SH 416
U 1912.690 SH 60
U 1913.342 SH 103
U 1914.148 LOHS 345
U 1914.810 LOHS 103, 104
U 1915.9 SH 293, 335
U 1915.805 H 241
U 1915.1003 LOHS 71
U 1916.230 SH 413
U 1916.754 LOHS 267
U 1917.88 SH 308
U 1917.311 SH 71
U 1917.429 H 71
U 1918.212 H 54, 244, 278
U 1918.341 SH 93
U 1919.659 H 422
U 1920.72 Ø 430
U 1920.281 H 416
U 1920.434 SH 96
U 1920.628 Ø 212
U 1920.851 Ø 391
U 1921.193 V 92
U 1921.449 H 416

U 1921.571 Ø 178
U 1921.622 H 104
U 1921.908 SH 97
U 1922.446 V 275
U 1922.473 H 410, 416
U 1922.962 Ø 422
U 1923.226 Ø 90, 358
U 1923.383 V 451
U 1923.455 Ø 148, 178
U 1923.533 H 54
U 1923.557 SH 422
U 1923.914 SL 98
U 1924.242 SH 449
U 1924.348 SH 103
U 1924.350 SH 99
U 1924.794 H 93
U 1924.860 Ø 414
U 1925.260 H 359, 414, 415, 417
U 1925.453 SH 98
U 1925.839 H 306
U 1925.975 V 99
U 1926.17 H 95, 96
U 1926.84 H 99
U 1926.288 H 98
U 1926.740 V 230
U 1926.760 SH 98
U 1926.784 Ø 99
U 1927.26 H 308
U 1927.173 V 306
U 1927.516 SH 59, 156, 158
U 1927.836 S 391
U 1928.84 H 308
U 1928.115 Ø 267
U 1928.697 H 308
U 1928.1045 H 308, 358
U 1928.1092 SH 422
U 1929.114 V 241
U 1929.121 V 182
U 1930.8 H 274, 427
U 1930.9 H 427
U 1930.211 V 286
U 1930.402 Ø 97
U 1930.515 Ø 182
U 1930.950 H 267
U 1931.100 H 386, 387
U 1931.335 V 425
U 1931.351 V 274
U 1931.723 H 378
U 1931.1081 V 370
U 1932.573 V 229
U 1932.652 Ø 367
U 1933.34 H 270
U 1933.75 H 98
U 1933.703 H 308
U 1934.224 SH 55, 104, 442
U 1934.548 V 230
U 1934.559 V 99
U 1934.570 V 103
U 1934.690 H 343
U 1934.856 SH 444
U 1934.868 SH 104
U 1935.82 H 293, 308
U 1935.1143 Ø 133, 134, 147, 225, 228
U 1936.471 H 121
U 1936.1010 Ø 120, 213
U 1937.414 Ø 369, 370, 374, 383
U 1937.432 Ø 160, 182
U 1937.449 H 121, 122, 264
U 1937.944 SH 216, 416
U 1938.344 V 383, 385
U 1939.238 SH 104
U 1939.296 H 293, 308
U 1939.588 SH 71, 409, 413
U 1939.919 Ø 71, 183, 409, 413
U 1940.86 H 449
U 1940.303 H 363, 378
U 1940.326 H 103
U 1940.454 H 93, 364, 365
U 1940.652 H 121, 133, 306, 307, 308
U 1940.857 Ø 50, 280
U 1941.187 Ø 241
U 1941.241 429
U 1942.110 SH 75
U 1942.660 SH 99, 103
U 1942.879 Ø 241
U 1944.373 Ø 202

U 1944.682 SH 99
U 1945.393 Ø 97
U 1946.262 H 345, 346
U 1947.187 Ø 92, 93
U 1948.1120 H 150, 227
U 1948.1220 SH 292, 306
U 1949.174 Ø 99
U 1949.504 Ø 205
U 1949.539 H 97, 98
U 1949.1021 V 106
U 1949.1049 Ø 57, 244
U 1949.1122 V 372
U 1950.236 H 121, 264
U 1950.441 SH 394
U 1951.770 H 247
U 1951.1069 H 363, 368, 371, 383, 386
U 1951.1117 SH 96, 99
U 1952.631 Ø 127, 213
U 1952.854 V 55, 363, 370, 371, 387
U 1952.856 V 409, 413
U 1952.1036 H 156, 267
U 1953.748 H 372
U 1953.753 H 422
U 1953.945 Ø 370, 374, 383, 387
U 1954.301 H 372
U 1954.359 Ø 133, 227, 229, 306
U 1954.609 SH 98, 99
U 1954.66 H 429
U 1954.693 H 249
U 1954.272 H 370, 371, 387
U 1954.793 V 207, 208
U 1954.891 Ø 59, 92, 292, 306, 334
U 1954.902 Ø 267
U 1954.1056 SH 98
U 1955.407 SH 121
U 1955.446 H 345
U 1955.727 59, 293, 346
U 1955.883 V 161, 268, 274
U 1955.1065 Ø 205
U 1955.1070 Ø 410, 412, 413, 416, 417, 449
U 1955.1079 SH 90, 92, 94, 98
U 1956.136 Ø 422
U 1956.303 H 422
U 1956.350 SH 98
U 1956.657 H 98
U 1956.692 H 103
U 1956.912 SH 50, 363, 378, 379, 383
U 1957.144 A 309
U 1957.251 SH 131
U 1957.324 H 397, 399
U 1957.666 Ø 160, 182
U 1957.807 SH 310, 312
U 1958.279 H 160
U 1958.394 V 287
U 1958.624 Ø 450
U 1958.654 Ø 249
U 1958.684 SH 307
U 1958.1031 Ø 103
U 1959.188 SH 345
U 1959.202 SH 344, 345
U 1959.255 Ø 143, 144, 148, 158, 160, 208
U 1959.386 H 204
U 1959.410 SH 293, 345
U 1959.414 SH 307
U 1959.419 SH 63, 363, 378, 379, 383
U 1959.537 V 363, 383, 384
U 1960.104 H 61, 63, 368, 386
U 1960.239 Ø 270, 280
U 1960.286 Ø 158, 161, 268
U 1960.428 SH 96
U 1960.434 SH 99
U 1960.494 H 450
U 1960.739 U 210
U 1960.955 V 120, 241, 244, 245, 246
U 1960.1057 H 363, 378, 383
U 1961.148 H 400, 403
U 1961.454 Ø 160
U 1962.93 H 438
U 1962.247 SH 103, 125, 126
U 1962.386 V 270

U 1962.591 Ø 131
U 1963.55 H 154, 249
U 1963.342 SH 311, 344, 346
U 1963.345 SH 98
U 1963.600 U 372
U 1963.617 U 90
U 1963.619 U 109, 254, 278
U 1963.704 Ø 400, 402
U 1963.838 V 363, 367, 371
U 1963.875 Ø 193
U 1963.924 Ø 372
U 1963.996 H 57
U 1964.74 H 121, 307
U 1964.200 Ø 193, 214, 215, 216
U 1964.228 H 96, 97
U 1964.269 SH 450
U 1964.332 Ø 383
U 1964.463 Ø 254
U 1964.775 Ø 106
U 1964.783 Ø 241
U 1964.875 Ø 193
U 1965.83 H 372
U 1965.912 H 65
U 1965.934 Ø 273
U 1966.31 H 400
U 1966.162 V 450
U 1966.176 V 363, 368, 371, 383
U 1966.180 V 161, 267, 268
U 1966.245 H 160
U 1966.377 H 368
U 1966.475 V 398, 403
U 1967.392 V 383
U 1967.405 Ø 368, 374, 383
U 1967.520 H 145, 154, 160, 162, 205, 206, 248
U 1967.528 SH 131
U 1968.152 V 271, 275, 284
U 1968.215 H 449, 450
U 1968.325 SH 345
U 1968.336 V 99
U 1968.384 H 96, 98
U 1968.474 H 154, 249
U 1969.99 H 58, 383, 387
U 1969.302 H 93
U 1969.637 U 50, 225, 228
U 1970.411 Ø 241
U 1970.418 Ø 363, 386
U 1970.567 Ø 449
U 1971.76 SH 451
U 1971.229 SH 448
U 1971.231 SH 103
U 1971.295 H 58, 223, 225, 228, 390
U 1971.364 Ø 82, 115, 120, 122, 213, 247
U 1971.512 V 99
U 1971.514 V 125
U 1971.564 Ø 159
U 1971.734 SH 345
U 1972.138 V 399, 400, 436, 444
U 1972.205 Ø 131
U 1972.565 H 145, 162, 243
U 1972.633 SH 103
U 1972.675 Ø 106
U 1972.714 H 96, 131
U 1972.963 H 90
U 1972.985 H 158, 161, 267
U 1972.1031 SH 92
U 1973.206 V 96
U 1973.211 V 95, 96, 107
U 1973.251 SH 449
U 1973.257 SH 98
U 1973.318 H 32
U 1973.583 59, 306
U 1973.796 SH 398, 399
U 1973.806 SH 93, 103
U 1973.950 H 58, 379, 385
U 1974.79 H 422
U 1974.192 H 211, 262, 263
U 1974.263 Ø 373
U 1974.548 H 96
U 1974.572 SH 425
U 1974.839 Ø 98
U 1975.428 H 103
U 1975.527 H 383
U 1975.607 SH 103
U 1975.666 V 451
U 1975.1031 H 105

U 1975.1057 H 280
U 1976.209 V 385, 450
U 1976.212 V 425

Nordiske Domme i Søfartsanliggender
NDS 1925.305 378
NDS 1931.161 H 378
NDS 1936.193 378
NDS 1939.339 SH 104
NDS 1949.409 399
NDS 1953.531 SH 55
NDS 1962.22 305
NDS 1962.68 319
NDS 1962.96 104
NDS 1965.201 307
NDS 1965.341 379
NDS 1966.234 319, 326
NDS 1969.141 305

Assurandørens Domssamling
ASD 1936.B59 374, 383
ASD 1961.A8 372
ASD 1966.A191 372
ASD 1968.B26 Ø 374, 383

Vestre Landsrets Tidende
VLT 1931.112 363, 371
VLT 1940.324 370, 374, 386
VLT 1942.93 107, 131
VLT 1953.64 425
VLT 1958.63 268

Juristens Domssamling
JD 1933.199 241
JD 1945.271 208, 214
JD 1951.87 131
JD 1951.179 131
JD 1953.75 109, 156, 213, 225, 278
JD 1953.145 255
JD 1955.37 195
JD 1956.17 204, 217
JD 1957.107 202
JD 1957.277 246

Juridisk Ugeskrift
JU 1850.891 (899) 202
JU 1855.413 116
JU 1857 tillæg ad nr. 18.2 116
JU 1861.592 V 269
JU 1874.454 LOHS 275
JU 1875.520 LOHS 104

Østre Landsrets Tidende
ØLT 1929.244 98

Sø- og Handelsretstidende
SHT 1912.111 430
SHT 1914.411 105
SHT 1923.209 304
SHT 1925.376 100
SHT 1926.218 100
SHT 1931.48 103
SHT 1938.208 103
SHT 1947.227 346

Højesteretstidende
HRT 1915.335 241
HRT 1958.663 241

Nordisk Domssamling
Nord.Domss.1950.1 101
Nord.Domss.1958.286 248
Nord.Domss.1962.376 209
Nord.Domss.1962.426 148, 163
Nord.Domss.1964.290 131
Nord.Domss.1964.356 148, 163
Nord.Domss.1965.281 163
Nord.Domss.1968.121 231
Nord.Domss.1969.123 377
Nord.Domss.1969.271 304
Nord.Domss.1969.558 104
Nord.Domss.1972.260 99

Lovregister

Danske lov 1-1-5 135
- 1-1-6 135
- 1-2-19 93
- 5-1-2 65
Commerce-traktat med Frankrig af 23.8.1742 art.40 271
Højesteretsinstruks af 7.2.1771 § 31 449
Forordning vedr. grænserne imellem de civile auctions- og skifteforvalteres jurisdictioner indbyrdes m.v. § 1 af 21.6.1793 267, 425
Lov nr. 51 af 25.3.1872 (konkursloven)
- § 42 429
- § 48 b 424
Lov nr. 155 af 30.11.1874 (skifteloven)
- § 62 b 287
- § 63 a 232
- § 64 a 88, 233
- § 82 232
- § 84 91
- § 85 91
- § 87 88, 156, 159, 161, 167, 267, 269, 270
Lov nr. 23 af 1.3.1889 (firmaloven) § 16 357
Lov nr. 225 af 14.4.1905 (tvangsakkordloven) § 4 a 429
Lov nr. 102 af 6.4.1906 (købeloven)
- § 2 325
- §§ 51-56 336
Lov nr. 37 af 28.2.1908 (om retternes medvirkning til optagelse af bevis i udlandet m.m.) § 2 129, 450
Bek. nr. 119 af 19.5.1909 (Haagerkonv. 1905 om civilproces) art.17, 18 og 19 449
Lov nr. 258 af 28.6.1920 (indførelse af dansk civilret i Sønderjylland) § 64 283
Lov nr. 147 af 10.4.1922 (arveafgiftsloven)
- § 8 267, 270
- § 9 267
- § 44 a 267
Lov nr. 277 af 30.6.1922 (myndighedsloven)
- § 17 186
- §§ 35-42 180
- § 44 180
- § 45 180
- § 59 182, 185
- § 64 182
- § 65 182
- § 67 178
Lov nr. 56 af 18.3.1925 (retsvirkningsloven)
- § 6 217
- § 18 237
- § 39 88, 232
- § 49 225
- § 53 20, 21, 23, 150, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 236
Lov nr. 111 af 31.3.1926 (tinglysningsloven)
- § 37 393
- § 38 393

Lov nr. 126 af 15.4.1930 (straffeloven)
- §§ 6-12 10
- § 9 93, 364
- § 10 75
Lov nr. 129 af 15.4.1930 (forsikringsaftaleloven)
- § 102 284
- § 103 284
- § 104 284, 285, 286
- § 105 285
Bek. nr. 323 af 28.2.1931 jfr. bek. nr. 121 af 10.4.1954 LTC (om den mellem Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige indgåede konvention indeholdende international privatretlige bestemmelser om ægteskab, adoption og værgemål) som ændret ved bek. nr. 68 af 17.8.1970 LTC og bek. nr. 23 af 14.2.1974 LTC.
- art. 1 138, 195, 198
- art. 2 195, 199
- art. 3 233 ff
- art. 4 162, 236
- art. 5 233, 238, 239
- art. 7 205 ff, 238, 259
- art. 8 208, 209, 220, 221, 259
- art. 9 220, 238
- art. 10 220, 238, 288
- art. 11-13 162, 251
- art. 14 187, 188
- art. 15 187
- art. 16 187
- art. 17 189
- art. 18 187, 189
- art. 22 129, 190, 208, 220, 239, 254, 255
Lov nr. 68 af 23.3.1932 (vekselloven)
- § 70 179
- § 79 19, 50, 51, 123, 180, 299, 339
- § 80 339
- § 81 340
- § 82 341
- § 84 309, 341
- § 85 309, 342
- § 86 309, 341
- § 87 59, 342
Lov nr. 69 af 23.3.1932 (checkloven)
- § 3 341
- § 54 341
- § 58 50, 51, 124, 179, 180, 299, 339
- § 59 341
- § 60 339
- § 61 340
- § 62 341
- § 63 309, 341, 342
- § 64 309, 342
- § 65 59, 342
Bekg. nr. 177 af 10.5.1933 ang. Danmarks ratifikation af den i København d. 16.3.1932 indgåede konvention mellem Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige om anerkendelse og fuldbyrdedse af domme (domskonventionen)
- art. 3 93, 128
- art. 10 127, 190, 239, 259
- art. 11 127, 128, 391
- art. 12 71
Anordning nr. 178 af 10.5.1933 vedr. den nordiske domskonvention
- § 3 128
- § 9 129
- § 16 127
- § 17 127, 128, 190
- § 18 71
Bekg. nr. 206 af 24.5.1933 (Konvention med England) art. 12 450
Bekg. nr. 249 af 1.9.1934 (Nordisk konvention om konkurs)
- art. 1 427, 430
- art. 2 430
- art. 3 428
- art. 4 389 ff, 401, 431
- art. 5 431
- art. 6 431
- art. 7 431

- art. 8 393, 430
- art. 10 426, 430
- art. 11 272, 428
- art. 13 425
- art. 15 131, 307, 429
- art. 17 272 f
- art. 18 272 f
- art. 19 272 f
- art. 21 272 f
- art. 22 272 f
- art. 23 272 f
- art. 24 272 f
- art. 25 272 f
- art. 27 272 f

Bek. nr. 274 af 4.10.1935 (Nordisk konvention 1934 om arv og dødsboskifte)
- art. 1 54, 60, 138, 145, 287, 288
- art. 2 54, 60, 138, 145, 288
- art. 3 54, 60, 138, 145, 288
- art. 5 254, 288
- art. 6 60, 287
- art. 7 238
- art. 8 162, 289
- art. 9 145, 290
- art. 10 290
- art. 11 290
- art. 12 290
- art. 13 287, 290
- art. 14 254, 287
- art. 18 273, 307
- art. 19 54, 162, 272, 274
- art. 20 272
- art. 25 272, 291, 389, 395
- art. 26 291, 391, 393
- art. 27 273, 274
- art. 28 128, 274

Lov nr. 150 af 7.5.1937 (Konnossementloven) § 3 312

Bek. nr. 10 af 5.11.1937 LTC (traktat med Thailand) art. 21 270

Lov nr. 145 af 13.4.1938 (mortifikationsloven) § 3 88

Lov nr. 146 af 13.4.1938 (gældsbrevsloven)
- § 13 414
- §§ 18-21 414

Anordning nr. 148 af 13.4.1938 (anerkendelse af domme afsagte i Tyskland)
- § 2 71, 125
- § 3 94, 125, 161
- § 4 126
- § 5 125

Lov nr. 367 af 21. december 1938 (om arrest og forbud i luftfartøjer) 91

Bek. nr. 21 af 1946 LTC (Handels- og skibsfartstraktat med Sovjetunionen af 17. august 1946) art. 15 92

Lov nr. 397 af 12.7.1946 (om borteblevne) § 8 156, 161, 191, 268

Lov nr. 181 af 8.5.1950 (kontinentalsokkelloven) § 3 88

Lov nr. 198 af 16.5.1950 (om fremmede statsskibe) 91

Lov nr. 229 af 7.6.1952 (sømandsloven) § 64 88, 101

Lov nr. 74 af 31. marts 1953 (om internationale arveafgiftsspørgsmål) 11, 175, 267

Lov nr. 224 af 11.6.1954 (afbetalingsloven) § 10 124

Bek. nr. 55 af 24.11.1954 LTC (konvention af 1951 om flygtninges retsstilling)
- art. 12 153, 163, 165, 168, 175
- art. 16 450

Lov nr. 102 af 31.3.1955 (monopolloven) § 8 75

Lov nr. 153 af 24.5.1955 (færdselsloven)
- § 65 372 ff, 377
- § 67 377
- § 69 a 10, 377
- § 70 10

Lov nr. 93 af 29.3.1957 (skibsregi-

streringsloven)
- § 4 326
- § 43 326
Lov nr. 147 af 13.5.1959 (om forsikringsvirksomhed)
- §§ 122 ff 357
- § 126 88, 90, 357
Lov nr. 211 af 11.6.1959 (varemærkeloven) §§ 28 ff 416
Lov nr. 135 af 31.3.1960 (registrering af rettigheder over luftfartøjer) § 26 113
Lov nr. 200 af 18.5.1960 (børneloven) § 11 246
Bek. nr. 33 af 7.6.1960 LTC (civilproceskonventionen)
- art. 17 163
- art. 18 129
- art. 21 163 ff
Lov nr. 252 af 10.6.1960 (luftfartsloven) jfr. lov nr. 186 af 25. maj 1966
- § 1 378
- § 4 378
- § 5 377
- § 90 377
- § 91 377
- § 117 88, 101
- § 121 88, 101, 436, 440
Bek. nr. 54 af 7.7.1960 LTC (konventionen af 1954 om statsløse personers retsstilling)
- art. 12 153, 163, 165, 168, 175
- art. 16 450
Bek. nr. 7 af 14.1.1961, som ændret ved bek. nr. 561 af 18. december 1969 (behandling af faderskabssager) § 10 211
Bek. nr. 22 af 27.5.1961 (Europarådskonvention af 13. december 1955 om personers etableringsret) 176
Lov nr. 158 af 31.5.1961 (ophavsretsloven)
- § 27 420, 422
- § 28 422
- § 29 422
- § 30 422
- § 31 422
- §§ 32-42 420 ff
- § 58 133, 153, 419, 420
- § 59 419 f
- § 60 419 f
Bek. nr. 43 af 31.8.1961 LTC (Handels- og venskabstraktat med U.S.A.) art. 5 450
Lov nr. 170 af 16.5.1962 (nukleare anlæg)
- § 36 88
- § 37 130
Bek. nr. 49 af 24.8.1962 LTC (FN konvention om retshjælp, jfr. bek. nr. 433 af 17.12.1965) 262
Lov nr. 150 af 24.4.1963 (om inddrivelse af underholdsbidrag)
- § 1 256
- § 23 258 ff
Lov nr. 215 af 31.5.1963 (arveloven)
- § 27 287
- § 80 a 282, 286
Bek. nr. 21 af 29.7.1963 LTC (Nordisk konvention om inddrivelse af underholdsbidrag)
- art. 1 258
- art. 2 258
- art. 3 259
Cirkulære nr. 49 af 25.3.1964 (meddelelse om eksekutionsbevillinger)
- § 1 272
- § 8 272
Lov nr. 122 af 15.4.1964 (løsørekøb af international karakter)
- § 1 321 ff
- § 2 298, 328 f, 398
- § 3 105, 318, 323, 330 ff
- § 4 133, 165, 328, 333 ff
- § 5 309, 331 ff, 342
- § 6 71, 329, 337
Lov nr. 47 af 10.3.1965 (fragtaftaler

ved international vejtransport)
- § 1 312, 373
- § 7 373
- § 9 373
- § 39 88, 101
- § 40 130 f
- § 42 101, 312, 373, 436, 440
Bek. nr. 50 af 7.5.1965 LTC (FN's konvention af 7.11.1962 om samtykke til ægteskab m.m.) 204
Bek. nr. 53 af 7.5.1965 LTC (Konvention 1955 om internationale løsørekøb)
- art. 1 321, 324
- art. 2 323
- art. 3 164
- art. 5 329
- art. 6 329
Anordning nr. 432 af 17.12.1965 (Haagerkonvention om underholdsbidragsafgørelser) § 2 71, 260
Bek. nr. 434 af 17.12.1965 (Haagerkonvention om underholdsbidragsafgørelser)
- § 2 71, 260
- §§ 4-6 261
- § 8 258
- § 9 261
Bek. nr. 26 af 1.4.1966 (Haagerkonvention om underholdsbidragsafgørelser)
- art. 2 260
- art. 3 163 ff
- art. 9 261
Bek. nr. 108 af 7.4.1967 (Lufttrafikreglerne) Kap. 2.2.1 369
Lovbkg. nr. 163 af 12.5.1967 (Søloven)
- § 168 320
- § 169 320
- § 199 88, 101, 320, 436
- § 200 320
- § 249 428
- § 259 391
- § 262 386
- § 265 391
- § 279 88
- § 281 130
- § 291 306
Lov nr. 254 af 8.6.1967 (om begrænsning af danske rederes adgang til at afgive oplysninger til udenlandske myndigheder) 76
Lov nr. 479 af 20.12.1967 (Patentlov)
- § 64 88
- § 66 128
Bek. nr. 31 af 27.2.1968 LTC (Haagerkonvention 1954 om civilproces)
- art. 17 449 f
- art. 18 449 f
- art. 19 449 f
Lov nr. 252 af 18.6.1968 (om diplomatiske forbindelser) 89
Bek. nr. 92 af 12.8.1968 LTC (Verdensbankens konvention om voldgift m.v.) 435
Lov nr. 256 af 4.6.1969 (ægteskabsloven)
- § 2 196
- § 3 196
- § 10 197
- § 12 193
- § 13 195
- § 19 200
- § 20 195, 201
- § 21 195, 201, 202
- § 22 194, 195
- § 40 76
- § 42 210
- § 43 193, 211
- § 44 193, 211
- § 45 213
- § 66 193
Cirk. nr. 141 af 8.7.1969 (om børnetilskud) 133
- § 14 246
- § 46 246

– § 47 246
Bek. nr. 545 af 13.12.1969 (om kirkelig vielse i udlandet) 194
Bek. nr. 547 af 15.12.1969 (om kirkelig vielse), (jfr. cirk. nr. 258 af samme dato) 194
Bek. nr. 548 af 16.12.1969 (om kirkelig vielse), (jfr. cirk. nr. 260 af samme dato) 194
Cirk. nr. 261 af 18.12.1969 (ægteskabs indgåelse) 194
– § 5 196
– § 6 199
Cirk. nr. 262 af 18.2.1969 (ægteskabs opløsning)
– § 1 220
– § 13 210
Bek. nr. 559 af 18.12.1969 (ægteskabs opløsning)
– § 11 197, 199, 215, 220
– § 22 54, 60, 196 ff
– § 23 198
– § 24 199
– § 29 198 f
Bek. nr. 560 af 18.12.1969 (ægteskabs opløsning) 194
– § 3 211
– § 19 211 f
– § 22 210
– § 25 210 f
– § 27 210
– § 28 209
– § 29 210 f
– § 30 210
– § 31 209
Lovbek. nr. 609 af 19.12.1969 (Retsplejeloven) §§ 153 ff 450
– § 190 451
– § 223 a 71, 106, 118 ff, 161, 212 f, 244, 264
– § 235 88 f, 128, 157, 425
– § 236 88 f, 128, 156, 157, 425
– § 237 88, 90, 425
– § 238 88, 90, 128, 425
– § 240 88, 90 f, 390
– § 241 88, 90 f
– § 241 a 88, 90 f
– § 242 88, 90, 92
– § 243 88, 90, 92 f
– § 244 88, 90 ff, 363
– § 245 88, 90
– § 247 55, 88, 90 f, 101
– § 248 84, 88, 90 ff, 101
– § 255 94
– § 282 57
– § 283 60
– § 284 60
– § 286 59
– § 287 131
– § 293 55 f
– § 295 59
– § 296 60, 451
– § 323 448
– § 341 59
– § 415 59
– § 429 58
– § 434 59
– § 448 102, 201, 205, 215, 232
– § 448 c 145, 156, 162, 167, 201 ff, 210 ff, 232
– § 448 d 158
– § 456 a 244
– § 456 b 156, 161, 244
– § 456 e 450
– § 458 182
– § 464 182
– § 466 123, 124
– § 475 b 182
– § 478 183
– § 479 91, 107, 118 ff, 428
– § 481 107
– § 516 97, 106
– § 596 91, 107
– § 612 107
– § 614 91, 107
– § 615 107
– § 621 427
– § 628 106

- § 634 106 f
- § 646 91, 107
- § 991 377
Bek. nr. 114 af 29.12.1969 LTC (om tvungen forsikring mod erstatningskrav for motorkøretøjer) 371
Lov nr. 120 af 24.3.1970 (svangerskabsafbrydelse)
- § 2 133
- § 3 133
Bek. nr. 50 af 3.7.1970 LTC (konvention vedr. oplysning om fremmed ret) 60
Lov nr. 522 af 23.12.1970 (om fuldbyrdelse af udenlandske straffedomme) 10
Lov nr. 67 af 8.3.1972 (om konsulære forbindelser) 89
Lov nr. 181 af 24.5.1972 (om voldgift)
- § 1 101, 436 ff
- § 3 441
- § 4 441
- § 5 442
- § 6 441
- § 7 439
- § 8 441
- § 9 434, 443
- § 10 434, 443
Lov nr. 279 af 7.6.1972 (Adoptionsloven)
- § 7 252
- § 8 252
- § 9 252
- § 10 252
- § 11 252
- § 21 252
- § 26 251
- § 27 251
Cirk. nr. 198 af 25.9.1972 (om adoption) 252
Bek. nr. 177 af 7.3.1973 (om anerkendelse og fuldbyrdelse af udenlandske voldgiftskendelser og om international handelsvoldgift)
- § 1 71, 436, 443, 444
- § 2 435
- § 3 436 ff
- § 4 438, 443
- § 6 441
- § 7 441
- § 9 434
- § 11 438
- § 12 440
- § 15 441
Bek. nr. 118 af 12.3.1973 (med senere ændringer) (valutabekendtgørelsen) 72
Lov nr. 284 af 23.5.1973 (kapitaltilførselsafgift) § 2 357
Bek. nr. 49 af 28.5.1973 LTC (traktat om bistand ved opkrævning af skat med Finland, Island, Norge og Sverige) 75
Lov nr. 370 af 13. juni 1973 (Aktieselskabsloven)
- §§ 147 ff 357
- § 150 88, 90, 357
- § 159 88, 90
Lov nr. 371 af 13. juni 1973 (Anpartsselskabsloven)
- §§ 117 ff 357
- § 120 88, 90, 357
- § 129 88, 90
Lov nr. 344 af 22.6.1973 (om udlændinges adgang til landet) 176
Bek. nr. 58 af 19.6.1973 LTC (New York konventionen af 10. juni 1958 om voldgift) 434
Bek. nr. 59 af 19.6.1973 LTC (Geneve Konventionen af 21. april 1961 om voldgift) 434
Bek. nr. 60 af 19.6.1973 LTC (Europarådsaftale af 17. december 1962 om voldgift) 434
Cirk. nr. 13 af 24.1.1974 (om adoption af udenlandske børn) 252

Bek. nr. 39 af 28.1.1974 (opløsningsbek.) 194
Cirk. nr. 262 af 28.1.1974 (opløsningscirk.) 195
Lov nr. 199 af 2.4.1974 (om banker og sparekasser) 357
Lov nr. 251 af 12.6.1975 (om udlevering) 10
Lov nr. 252 af 12.6.1975 (om overførsel af retsforfølgning til udlandet) 10
Lov nr. 305 af 14.6.1974 (Forbrugerklagenævnsloven) § 6 88
Bek. nr. 83 af 24.7.1975 LTC (Haagerkonventionen af 1. juni 1970 om skilsmisse)
- art. 2-5 219
- art. 6 219
- art. 7-10 71, 219
- art. 12 219
- art. 13-16 219
- art. 17 218
- art. 18 218
- art. 19-23 219
- art. 24 219
Bek. nr. 129 af 3.11.1975 LTC (om befordring af gods på jernbaner (CIM) og om befordring af personer og rejsegods på jernbaner (CIV))
CIM
- art. 44 88
- art. 52 88
- art. 56 130
- art. 61 435
CIV
- art. 40 88
- art. 48 88
- art. 52 130
- art. 57 435

Sagregister

Act of state doktrin 410
Actor sequitur forum rei 88
Ad hoc værge 185
Administrationens kompetence i ægteskabssager 209 ff
Adoption 251 ff
–, arveret ved 254, 278
Advokater 126
Adækvans 385
Afbetaling 98
Afgiftskrav 431
Afhængigt domicil 154
Aftaler 300 ff
Agent 304
Aktier, overdragelse 396
Aktieselskaber 90, 357 ff
–, nationalisering af 416
–, værneting 90
Aktietegning 358
Alternativ lovvalgsregel 280
Anerkendelse af adoption 253
– dødsformodningsdomme 198 f
– fremmede retsakter 109 ff
– nordiske domme 127, 190
– navneforandring 191
– prøvelse af ægteskabsbetingelser 199
– selskaber 115
– separations- og skilsmissebevillinger 209
– skiftebehandling 274
– stater 109
– udenlandske domme 117 ff, 183
– udenlandske faderskabssager 244
– udenlandske skilsmisser 212 ff
– udenlandske voldgiftskendelser 443
– udenlandske ægteskaber 201
Anerkendelseslæren 351
Anerkendelsessøgsmål 201, 210
Animus remanendi 142, 155
Annektionskonflikter 13
Ansvar for andre 370
Ansvarsbegrænsning 383, 386
Ansvarsforsikring 371
Ansvarsfrihedsgrunde 370
Anhvarsfrihedsklausuler 376
Ansvarsgrundlag 362 ff
Ansættelsesforhold 375
Arbejdsaftaler 343 ff
Arrest 95, 107
Arv 98. 265, 275 ff, 287
Arveafgift 267 ff
Arveafkald 290
Arveforskud 290
Arvepagter 290
Arveværneting 91
Auktion 335
Autonomi, se Partsautonomi

Begravelsesomkostninger 273
Begunstigelsesklausuler i livsforsikringer 285
Beskikkelse af værge 187
Bestillingskøb 325
Betalingsstedet 309, 341
Bevisoptagelse 451
Bevisregler 79
Bevisvirkning 118, 121
Bigami 203

Bilkørsel 371 f
Bopæl(sbegreb) se Domicil
Borteblevne 191, 268
Bosondring 232, 238
Børn 240 ff
– udenfor ægteskab 240
– –, arveret 278
Børneforsorg 248
Børns domicil 154, 160
Børs 335

Cautio judicatum solvi 448
Checks 180, 339 ff
Codicil 283
Conflict avoidance 4, 225, 267

Derogationsaftale 100
Diplomater 89, 149
Dispositive sager 58
Dobbeltoverdragelse 394, 399
Domicil 15, 133 ff, 334
–, erhvervelse af 141 ff, 158
–, processuelt 156 ff
–, tab af 152, 159
Domicillov 181, 185, 189, 191, 222, 225, 247, 275, 282
Domicilprincip 17
Domicilskifte 141, 157
Domstolskompetence 78 ff, 214, 232, 390, 441
Dødsbobehandling 265 ff
Dødsformodningsdom 120, 197
–, anerkendelse af 197
Dødsgaver 290

Egen skyld 386
Ejendomsforbehold 397
Eksekutionskraft, fremmede dommes 117 ff
Eksekutor 272
Eksporthandel 380
Ekspropriation 407
Ekstinktiv omsætningserhvervelse 394, 400
Elektricitet 327
Enerettigheder 327, 416
Enhedsbedømmelse 27 ff, 86 f
Enkepension 209
Erstatning 361 ff
Erstatningsansvar, arvingers 279
Erstatningsberegning 383
Etableringsdiskrimination 356
Eventualmaximen 59
Exequatur 95, 118, 444
Ex officio, anvendelse af fremmed ret 53 ff
Ex officio, anvendelse af ordre public 70

Faderskab til børn udenfor ægteskab 240 f
Faderskabssager 161
Falsk konflikt 37
Farlige egenskaber 365, 380 ff
Fast ejendom 126 ff, 227, 237, 327, 389 ff
–, arveafgift af 273
Ferie 345
Fideikommis 278, 290
Flagets lov 202, 379
Flerkoneri 67
Fogedretten, kompetence 106
Folkeret, ikke-anerkendelse af stater 109
Forbrydelse af arveret 290
Forbud 107
Foreign court theory 49
Forhandlingsprincippet 55
Forkyndelse af stævning 216, 450
Forlig, offentlige 122, 127
Forlodsrettigheder i dødsboer 277, 287
Formkrav, aftaler 299, 328
–, checkforpligtelser 339
–, livsforsikringsbegunstigelser 284
–, testamenter 279, 289
–, vekselforpligtelser 339
–, ægtepagter 227, 236

Formueforholdet mellem ægtefæller 222 ff
Formueordningens enhed 223
– uforanderlighed 223, 228
Fornærmelsesværneting 92
Forretningssted 334
Forretningsværneting 91
Forsikringer 383 ff
Forsikringspolice 396
Forsikringsselskaber 90, 371
Forsørgertabserstatning 383
Fortolkning af kontrakter 307
– livsforsikringsbegunstigelser 285
– testamenter 263
Fortrinsrettigheder i konkurs 431
Forum 16
Forum non conveniens 86
Forum-shopping 87, 336
Forumvalg, se Værnetingsaftaler
Forvaltningsværneting 92
Forældelse 79, 306 ff
– af ret til arv 290
Forældremyndighed 184, 213 f, 247 f
Fragtaftaler 373 f
Fraude à la loi 77
Fremmede stater 90
Fremmedret 11, 176, 350
Fri proces 448
Fuldbyrdelse, fremmede dommes 117 ff, 258
Fuldbyrdelse af nordiske domme 129, 258
– voldgiftskendelse 443
Fuldmagt 304, 327
Funktionærer 344 ff
Fælleseje mellem ægtefæller 222 ff, 268
Fællesmarked 26, 84, 352, 433
Fælles testamente 281
Færdselsuheld 347 ff
Føderalstater 215

Gensidigt testamente 281
Godkendelse af ægtepagt 227, 231, 236
Godsværneting 93 ff
Gruppelivsforsikring 285
Grønt-kort-ordning 371
Guldklausuler 308, 407
Gyldighed af lovvalgsaftaler 317, 436

Habilitet 177 ff, 328, 339
Habitual residence 163
Henvisning af skiftekompetence 269
Holografiske testamenter 282
Hospitalsophold 384
Hotelværneting 92
Hovedsæde, selskabers 353
Hovedsædeteorien 354
Huslejekrav 431
Hævd 406 f

Immaterielle rettigheder 97, 326, 418 ff
–, nationalisering af 416
Immunitet, fremmede staters og diplomaters 107
Incorporation-teorien 354
Inddrivelse af underholdsbidrag 256 ff
Indfødsret 182, 196
Indgåelse af aftaler 300 ff
Indgåelse af ægteskab 194 f
Indgåelsesstedet 292
Indirekte kompetence, domstolenes 82
Indispositive sager 57 f
Individualiserende metode 293 ff, 343 ff
Indlænding, processuel 89
Integritetskrænkelser 363
Interessentskaber 349
Internationale køb 323 ff
International kompetence, danske domstoles 81 ff
International offentlig ret 72

- procesret 79 ff
- retshjælp 447
- skatteret 10
- strafferet 10
- vejtransport 373
Interpersonal ret 9
Interprovinsiel ret 8, 243
Intertemporal ret 12, 231

Juridiske personer 90
Justifikationssag 107
Justitsministerier, nordiske 60

Kaution 310
Kollisionsnorm 12 ff
Kommission 304, 327
Konfiskation 407
Konkurrencebegrænsende foranstaltninger 365
Konkurrencehandlinger 362, 365
Konkurs 265 f, 389 f, 394 f, 424 ff
–, udenlandsk 427
Konnossement 395
Konsignation 399
Konstaterende retsakt 110 ff
Konstitutiv retsakt 110, 120
Konsulære tjenestemænd 194
Kontraktshabilitet 177, 178 ff
Kontraktstatuttet 15, 292 ff, 343 f
Krigslovgivning, fremmed 76
Kvalifikation 14, 35, 46, 275

Lavværgemål 182, 190
Legalisering af dokumenter 447
Lex causae 16, 236, 299
Lex concursus 428, 430
Lex fori 16, 187, 199, 212, 241, 300, 303
Lex loci actus 299 f
Lex loci celebrationis 16, 202
Lex loci contractus 181, 189, 292, 340
Lex loci delicti 361, 363, 368
Lex rei sitae 15, 275, 277, 281, 388, 389, 394
Lighedsgrundsætninger 18, 27
Litis pendens 131, 208
Livsforsikringsbegunstigelser 283 ff
Locus regit actum 279, 299, 339
Lovbestemte sikkerhedsrettigheder 387
Lovkonflikter 12 ff
Lov og ærbarhed 65
Lovpligtig ansvarsforsikring 371
Lovvalg 13 ff, 79 ff, 183, 212, 310, 330, 333
Luftfart 377
Luftfartøj 326 f, 391 f
Lysning 198 ff
Lysningsfritagelse 200
Løsørekøb 321 ff
Løsøre, overdragelse af 394 ff

Manglende oplysning om fremmed rets indhold 62
Massegældsbreve 396
Middelbar eksekutionskraft 118 ff
Mindreårige 178 ff
Modfordring, værneting for 93
Modregning 307
Monopollovgivning, fremmed 76
Myndighed 178 ff, 299
Mægling 211
Møntstatuttet 308 f

Nationalisering 407 ff
Nationalitet 135, 167 ff
Nationalitetsprincip 17
Navneforandring 191
Negotiable dokumenter 97, 430
Nordiske domme 126, 190
Nullitet, ægteskabs 202
Nødkompetence 167, 251

Offentligretlige krav 124, 330
Omgåelse 77
Omstødelse 201, 215, 220

Omstødelsessager 2
Opfyldelsesstedet 292
Opfyldelsesværneting 92
Ophavsrettigheder 326, 419 ff
Opholdsbetingelse ved domicil 145
Ophævelse af adoption 254
Oplysning om fremmed rets indhold 59 ff
Opløsning af selskaber 359
– ægteskaber 205 ff
Ordre public 64 ff, 125 f, 306 f, 337 f
Overformynderibestyrelse 182

Pantsætning 401 ff
Paramount klausul 312, 373
Partsautonomi 57, 100, 222, 225, 294, 310 ff
Partshenvisninger 312 ff
– stiltiende 294, 318
Passager ved bilkørsel 368, 374
– luftfart 377
Patentrettigheder 97
Pengeforpligtelser 308
Pengekrav, nationalisering af 413
Pensionsordninger 285
Personalstatut 15, 175 ff
Polygami 68, 203
Pristalsklausuler 308
Processuel partsautonomi, se Værnetingsaftaler
Produktansvar 380 ff
Proper law of the contract 294
Proper law of the tort 361
Prorogationsaftale 100
Protest ved veksler 341
Præjudicielle spørgsmål, loven om 68, 113
Præklusivt proklama 307
Prøvelse af ægteskabsbetingelser 195 ff
Prøvelsesret, domstolenes 121
Pupilautoriteter 185
Pådømmelsesstedet 293

Realstatut 17
Referensled 14 ff
Registreringslov, bilers 377
– skibes 391
Regnskabsværneting 92
Regres 387
Reklamation 336
Renvoi 16, 48 ff, 181
Reprobering af fremmed lovgivning 65
– fremmede ægteskaber 203
–, relativitet 68
Restkompetence 19
Retsevne 177
Retsforlig 119
Retshjælp 262
Retskilder 23 ff
Retskraft, fremmede dommes 117 ff
Retsstandard 40, 65

Sagsomkostninger, sikkerhed for 448
Samkvemsret 209 ff
Sekundær kvalifikation 17, 36
Selskaber 349 ff
Selverhverv 180
Separation 205, 220
Simple fordringer 326, 404
Skattekrav 390, 408, 431
Skattelove, fremmede 75
Skib, registreret 326, 391
Skibsfart, skade ved 378
Skifte (separation og skilsmisse) 233, 238
Skiftegebyr 273
Skifteret 265 ff, 277
Skifteretskompetence 161, 232, 267
Skilsmisse 208 f
Slaveri 67, 68
Slægtskab som ægteskabshindring 200
Sociale forsikringer 284
Solo consensu 203
Standsningsret 397
Statsløse 168, 181

Statuta mixta 18
Statutforandring 12, 178, 223, 228 ff, 236, 282
Statutteori 17
Straffelovgivning, fremmed 75
Subsidiært skifte 273
Substitutionsegnethed 116, 203
Suppleringsarv 277
Særeje 222 ff
Særstatut 16, 73, 311
Søpanterettigheder 391
Søterritorium 378

Territorialret 17
Testamenter 279 ff
–, ugyldighed 290
Testamentsform 279 ff, 289
Testationshabilitet 282 f, 289
Testationskompetence 277, 283
Tilbagekaldelse af testamenter 281
Tilbagevisning 49
Tilbehør til fast ejendom 393
Tilblivelsesmangler ved testamenter 289
Tilknytningsmoment 14
Tinglig beskyttelse 389 ff
Tinglysning 229 f, 237 f
Tvangsakkord 307, 428
Tvangsauktion 107
Tvangsfuldbyrdelse 109 ff, 326
Tyske afgørelsers retskraft 125

Udeblivelsesdomme, nordiske 128
Udeblivelsessager 58, 128
Udenrigstjenesten 195
Udfyldning af kontrakter 307
Udlæg 395
Udlændinges adgang til domstolene 448 ff
Udlænding, processuel 90
Udpantning 431
Udsendte personer, se Diplomater
Ugyldighed, aftalers 303
Umiddelbar eksekutionskraft 118, 122, 129
Umyndige 178 ff
Umyndiggørelse 182
Underholdsbidrag 204, 209 ff, 246
Underholdspligt 200
Underpantsætning af løsøre 401 ff
Understandarder 43
Universalsuccession 275
Uskiftet bo 272, 276, 288

Valutaforanstaltninger 309 f
Varemærkerettigheder 97
Vejledningspligt, rettens 58
Veksler 50, 180, 339 ff
Viderehenvisning 49
Vielse 194 ff
Vilkårsforhandling 211
Voldgift 119, 317, 433 ff
Voldgiftsaftaler 104, 436
Vorfrage, se Præjudicielle spørgsmål
Værdipapirer 326, 394
Værgebestyrelse 182
Værgemål 177, 184, 186, 213
Værkslejekontrakt 325
Værneting 81, 425 ff
– i faderskabssager 244
Værnetingsaftaler 100 ff, 207, 318

Ægtebørn 244
Ægtefællers domicil 154, 160
Ægtepagter 20, 225 ff, 236
Ægteskab 192 ff
–, gyldighed af 68, 201
–, opløsning af 205
Ægteskabsbetingelser, prøvelse af 195 ff
Ægteskabssager 57, 162, 205 ff, 232

Åbent hav 202, 379
Ågerrente 67

Dansk-svensk ordliste

A

adfærd *beteende*
adgang *tillgång, tillträde*
adskillelse *åtskillnad*
afføde *ge upphov till*
afkræftelse *återgång (av rättshandling vid återvinning i konkurs)*
afsvække *försvaga*
aktiv *tillgång, ägodel/aktiv*
alligevel *likväl, ändå*
almindelig *allmän, vanlig*
anerkende *erkänna*
anerkendelsessøgsmål *fastställelsetalan*
anfægtelse *klander*
anke *besvär, klagan*
anliggende *angelägenhet*
anlæg af sag *väckande av talan*
anordning *förordning*
anskuelse *inställning*
ansættelse *anställning*
anvendelig *tillämplig*
appel *överklagande*
arrest *kvarstad*
arveafgift *arvsskatt*
arveafkald *avstående från arv*
arvelader *arvlåtare*
arvelod *arvslott*
arvepagt *arvsavtal*

B

barsel *förlossning*
bebyrdende *förpliktande*
beføjelse *befogenhet*
begrunde *motivera*
begunstige *gynna*
bekendt *känd*
benytte *använda*
beskikke *utse*
beskyttelse *skydd*
beskæftige sig *ägna sig*
besvangre *göra havande*
bevidst *medveten*
bevilling *administrativ myndighets beslut*
bevægelighed *rörlighet*
bjergeløn *bärgarlön*
bopæl *hemvist*
borgerlig *civil/rättslig/*
bosondring *boskillnad*
brod *udd*
brud *brott*
bræddeskillevæg *brädskiljevägg*
brøkdel *bråkdel*
byrde *börda*
børneforsorg, børneværn */offentlig /barnavård*

D

danne *skapa*
desuagtet *icke desto mindre*
dreje sig om *röra sig om, gälla*
drøftelse *diskussion*
dække *täcke*
dødsformodningsdom *dödförklaring*

E

ejendel *ägodel*
ejendomsforbehold *äganderätts-förbehåll*
ellers *annars*

endelig *slutligen*
endog *dock*
endsige *än mindre*
endvidere *vidare*
enkelt *enstaka, enskild, särskild*
enkelthed *detalj*
ens *på samma sätt, ensartat*
ensbetydende *liktydig*
enten *antingen*
entreprise *entreprenad*
erhverve *förvärva*
erklære *förklara*
erstatte *ersätta*
eventualmaksimen *koncentrationsprincipen (i process)*
evne *förmåga*
exorbitant *överdriven*

F

fallent *konkursgäldenär*
finde sted *äga rum*
flerkoneri *månggifte*
(i) flæng *utan åtskillnad*
fogedret *domstol för handläggning av exekutionsfrågor*
foranledige *föranleda*
forbavset *överraskad*
forbindelse *sammanhang*
forbrydelse *förverkande*
foreløbig *tillfällig*
foretagelse *behandling (inför rätta)*
foretrække *föredraga*
forevisning *presentation*
forfulgt *eftersträvad*
forinden *innan/först*
forkyndelse *delgivning*
forlange *kräva*
forlig *förlikning*
forlodsret *egendom som uttages ur bo före det egentliga arvskiftet*
forlængst *sedan länge*
formentlig *antagligen*
formue *förmögenhet, egendom*
formål *ändamål, syfte*
fornøden *erforderlig*
forpagter *arrendator*
forrest *främst*
forretning *affär*
forskel *skillnad*
forskud *förskott*
forstand *mening*
forstødelse *förskjutande*
forsyne *förse*
fortid *förfluten tid*
fortrin *företräde*
forudsigelighed *förutsägbarhet*
forældelse *preskription*
fralæggelse *frånsägande*
fravige *avvika*
frembyde *erbjuda*
fremgangsmåde *tillvägagångssätt, procedur*
fremme *på tal, aktuell*
fremmedret *främlingsrätt*
fremmøde *inställelse*
fremsat *framförd*
fuldbyrdelse *verkställighet*
fyldestgørelse *fullgörande*
fælles *gemensam, samfälld, uppförande*
færdselslov *trafiklag*
føje til *tillfoga*
føle *känna*
følge *följd*

G

ganske *helt*
gen- *åter-, ömse-*
gennemhulle *urholka*
genstand *föremål*
give møde *inställa sig*
godsværneting *förmögenhetsforum*
godtgøre *bevisa*
grundbyrderettighed *avkomsträtt*
grundsætning *grundsats*
gyldig *giltig*
gældsvedgåelse *övertagande av gäld (i dödsbo)*

H

habilitet *behörighet, rättshandlingsförmåga*
handleevne *rättshandlingsförmåga*
handlemåde *handlingsrätt*
heldig *lycklig, lämplig*
henblik *hänsyn*
henhold, i – til *med avseende på, i enlighet med*
henholdsvis *respektive*
hensidde *sitta kvar*
hensigt *avsikt*
henstå *kvarstå*
hidtidig *hittillsvarande*
hinanden *varandra*
hjemlig *inhemsk*
hjemmel *stöd*
hul *hål, »lucka»*
hvadenten *vare sig*
hvis *om; vars*
hvor *hur; var*
hvornår *när*
hyppig *vanlig, talrik; ofta*

I

idet *eftersom, då*
ifalde *ådraga sig*
ifølge *enligt*
ihændehavergældsbrev *innehavarskuldebrev*
imødekomme *tillmötesgå*
inden for *innanför*
indfødsret *medborgarskap*
indpas *insteg*
indrømme *medgiva*
indsigelse *invändning*
indtil videre *tills vidare*
interessentskab *enkelt bolag*
især *i synnerhet*

J

justifikationssag *»stadfästelsemål» (talan, som den som utverkat kvarstad eller dylik säkerhetsåtgärd är skyldig väcka inom viss tid)*

K

kendelse *beslut*
kendskab *kännedom*
konsignation *överlämnande av varor till en kommissionär som säljer dem i eget namn*
krydsning *korsning*
kun *bara*
kyndig *skicklig*

L

lade *låta*
lav *låg*
lavvärgemål *en form av förmynderskap*
lejlighed *tillfälle*
lejlighedsvis *tillfälligtvis, då och då*
lempelse *jämkning*
levering *leverans*
lige *alldeles, precis, ända (intill)*
ligefrem *direkt, rentav*
lov *lag*
lovgivning *lagstiftning, rättssystem*
lovvalg *lagval*
lukke *stänga*
løb *lopp*
løsørekøb *köp av lös egendom*

M

mangel *brist*
medfør, i – af *i enlighet med*
medhold *bifall, gillande*
mejetærsker *skördetröska*
mellemværende *mellanhavande*
midlertidig *tillfällig*
misligholdelse *kontraktsbrott*
modregning *kvittning*
mægling *medling*
mødepligt *plikt att inställa sig*
møntfod *myntslag*
måde *sätt*
måle *mäta*

N

nabo *granne*
navnlig *särskilt, i synnerhet*
netop *just, precis*
notering *påteckning (av check)*
nægte *neka, vägra*
næppe *knappast*
nødt *tvungen*
nøjagtig *exakt, precis*
nøje *nära, noga, precis*

O

odiøs *förkastlig*
omend *om än*
omgåelse *kringgående*
omhandle *behandla*
omstødelse *återgång (av äktenskap)*
omtale *omnämnande*
omtrent *ungefär, nästan*
opgave *uppgift*
opholdstilladelse *uppehållstillstånd*
opkrævning *inddrivning*
oprejsning *upprättelse, skadestånd*
oprindelig *ursprungligen*
overdrage *överlåta*
overflødiggøre *göra överflödig*
overfor *gentemot*
overholdelse *iakttagande, åtlydnad*
overlade *överlåta*
overordentlig *utomordentligt, oerhört*
ovre *över*

P

police *försäkringsbrev*
pristal *index*
præceptiv *tvingande*
præg *art, karaktär*
pupilautoritet *förmynderskapsmyndighet*
pønal *straffrättslig*
påanke *överklaga*
pågældende *ifrågavarande, vederbörande*
påkendelse *avgörande, prövning*
pålydende *nominellt värde*
påse *beakta*
påstand *yrkande*
påvisning *demonstration*

R

ramme *drabba, träffa*
rekvirent *utmätningssökande*
rekvisitus *utmätningsgäldenär*
retning *riktning*
retsevne *rättskapacitet*
retskilde *rättskälla*
retskreds *domkrets*
retspleje *rättskipning*
retsundergiven *rättssubjekt*
retsvished *rättsvisshet*
rettidig *i rätt tid*
righoldig *rikhaltig*
risiko *risk*
række *rad/räcka, ge*

S

sag *talan, rättsfall, tvist*
sagsanlæg *stämning, åtal*
sagsgenstand *tvisteföremål*
sagsomkostninger *rättegångskostnader*
sagsøger *kärande*
sagsøgte *svarande*
samkvem *umgänge*
sammenholde *jämföra*
sandsynlig *sannolik*
selskab *bolag*
selv *till och med*
sigte *åtala*
sikre *försäkra*
simpel *enkel*
sjældent *sällan*
skelne *skilja (på)*
skibsværft *skeppsvarv*
skifteret *domstol för handläggning av dödsboutredning, konkurs m.m.*
skin *sken*

skitsemæssig *skissartad*
skridt *steg*
skriftsteder *bibelställe*
skuffe *svika*
skylde *bero på*
skæbne *öde*
skønne *pröva, avgöra*
skønsmand *besiktnings-, värderingsman*
skønt *även om, trots att*
slet ikke *inte alls*
slettelse *strykande*
slå til *räcka till*
sondre *skilja*
spinkel *klen*
spredte *spridda*
standsningsret *stoppningsrätt*
statsborger *medborgare*
sted *ställe*
stedbarn *styvbarn*
stedlig *lokal*
stillingtagen *ställningstagande*
stiltiende *stillatigande*
stiv *stel*
størrelse *storlek*
svare til *motsvara*
svig *svek*
synderlig *särskild*
særeje *enskild egendom*
særlig *särskild, speciell*
sætning *sats*
søgsmål *käromål*
sølov *sjölag*

T

tab *förlust*
tarv *behov*
tilbageholdsret *rententionsrätt*
tilbagesøgning *krav på återbekommande*
tilbud *anbud*
tilbøjelighed *benägenhet*
tildels *delvis*
tilfælde *fall*
tilfælles *gemensam*
tilføjelse *tillägg*
tillidsmand *ombud, förtroendeman*
tilløb *ansats, antydan*
tilpasning *anpassning*
tilsagn *löfte*
tilsigte *åsyfta, avse*
tilstede *påkalla, tillstädja*
tilsvarende *motsvarande*
tilsyneladende *synbarligen*
tiltage sig *påtaga sig*
tiltræde *biträda, ansluta sig til*
tilvejebringe *åvägabringa*
tinglysning *lagfart, registrering vid domstol (av t.ex. äktenskapsförord)*
tingsret *sakrätt*
trin *steg, nivå*
trosse *trotsa*
true *hota*
truffet *träffat*
trække *draga*
tåge *dimma*

U

uanset *oavsett*
udeblivelsesdom *tredskodom*
uden om *utanför*
udfald *avgörande*
udlagt *angiven (barnefader)*
udlede *härleda, draga slutsats*
udlevering *utlämnande*
udlæg *utmätning*
udstede *utfärda, utställa*
udsættelse *uppskov, vilandeförklaring*
udvide *utvidga*
udvise *utveckla*
udviske *utsudda*
ufravigelige (bestemmelser) *tvingande (lagregler)*
uhensigtsmæssig *inte ändamålsenlig*
uhyre *oerhört*
uigenkaldelig *oåterkallelig*
ulempe *oläglighet*

undervejs *på väg*
undgåelse *undvikande*
undlade *underlåta*
utilstrækkelig *otillräcklig*

V

vedkommende *beträffande; vederbörande*
vedrørende *angående*
vedtage *överenskomma*
vedtægt *stadga, bolagsordning*
vedvare *bestå*
versere *vara anhängig*
viden *kunskap, vetande*
vielse *vigsel*
vigepligt *väjningsplikt*
vilkårsforhandlinger *förhandling mellan makar (under off. medverkan) för bestämmande av villkoren i skillnadsmål*
vistnok *säkert*
voldgift *skiljeförfarande*
voldgiftskendelse *skiljedom*
vurdering *värdering*
vægt *vikt*
værdi *värde*
værdiansættelse *värdering*
værge *förmyndare*
værgemål *förmynderskap*
værksleje *arbetsbeting*
værneting *forum*
værnetingsaftale *prorogationsavtal*

Y

yde *ge, lämna, bevilja*
ydelse *prestation*
ydertilfælde *extrema fall*

Æ

ægtefælle *äkta make*
ægtepagt *äktenskapsförord*
ægteskabsbetingelser *förutsättningar för äktenskap*

Ø

øge *öka*

Å

åbne *öppna*
ågerrente *ockerränta*
ånd *ande, anda*
åndsværk *litterära och konstnärliga verk*